

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΝΟΜΙΚΩΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

Τομέας Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Θέμα Διατριβής: Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΔΕΞΙΑ ΚΑΙ ΤΟ
ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΟ ΚΟΜΜΑ

Υποψήφιος Διδάκτωρ: Νικόλαος Νικολαΐδης

Επιβλέπων Καθηγητής: Καθηγητής κ. Αθανάσιος Βερέμης -
αντικαταστάθηκε από τον Καθηγητή κ. Χρήστο Λυριντζή τον Ιούλιο
του 2018

Τριμελής Συμβουλευτική Επιτροπή:

- 1) Καθηγήτρια κα Εκάβη Αθανασοπούλου
- 2) Καθηγητής κ. Αθανάσιος Βερέμης (αντικαταστάθηκε από τον Καθηγητή κ. Χρήστο Λυριντζή τον Ιούλιο του 2018)
- 3) Καθηγητής κ. Γρηγόριος Μολύβας

Επταμελής Εξεταστική Επιτροπή:

- 1) Καθηγήτρια κα Εκάβη Αθανασοπούλου
- 2) Καθηγητής κ. Χρήστος Λυριντζής
- 3) Καθηγητής κ. Γρηγόριος Μολύβας
- 4) Καθηγητής κ. Χαράλαμπος Παπασωτηρίου
- 5) Καθηγητής κ. Μιχαήλ Σπουρδαλάκης
- 6) Καθηγητής κ. Γιάννης Τασόπουλος
- 7) Καθηγητής κ. Μιχαήλ Τσινιτσιζέλης

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή:	6
Βιβλιογραφικές Αναφορές και Συνεισφορά της Διατριβής στη Βιβλιογραφία....	9
Μεθοδολογία και Διάρθρωση της Διατριβής.....	18

Κεφάλαιο I: Η Σχέση μεταξύ της Προτεσταντικής και της Φιλελεύθερης Παράδοσης στις ΗΠΑ

1) Ιστορική Αναδρομή στη σχέση πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ	
α) Ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός και ο πολιτικός φιλελευθερισμός ως θεμέλια της κοινωνικής ζωής των πρώιμων ΗΠΑ.....	21
β) Παράγοντες που ευνόησαν την σύνθεση και την ειρηνική συνύπαρξη πολιτικού φιλελευθερισμού-ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και παράγοντες που τις τελευταίες δεκαετίες τις φέρνουν σε σύγκρουση.....	32
2) Συμβατότητα Πολιτικού Φιλελευθερισμού και Ριζοσπαστικού Προτεσταντισμού με βάση την Πολιτική Θεωρία	
α) Ο ρόλος του προτεσταντικού πνεύματος στην ανάπτυξη του φιλελευθερισμού.....	49
β) Η διαφοροποίηση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού από τη μετριοπαθή θρησκεία των πατέρων του φιλελευθερισμού.....	54

Κεφάλαιο II: Η πολιτική και κοινωνική φυσιογνωμία της Χριστιανικής Δεξιάς

1) Θρησκευολογικό Προφίλ των μελών του Κινήματος	
α) Γενικός ορισμός και θρησκευτικό ανάγλυφο του κινήματος.....	61
β) Ο Ευαγγελικός Προτεσταντισμός στις ΗΠΑ.....	70
γ) Οι βασικές Ευαγγελικές Ομολογίες στις ΗΠΑ- Νότιοι Βαπτιστές και Πεντηκοστιανοί.....	83
δ) Η Χριστιανική Αριστερά στις ΗΠΑ.....	90
2) Η Πολιτική Ιδεολογία των μελών του Κινήματος	
α) Η επιρροή του λαϊκισμού στη φυσιογνωμία του κινήματος.....	95
β) Η διαμόρφωση της συντηρητικής πολιτικής ταυτότητας του κινήματος με βάση τις επιταγές του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού.....	105

Κεφάλαιο III: Οργάνωση και εξέλιξη του Κινήματος και η σχέση του με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα μέχρι και το 2000

1) Η εμφάνιση και εξέλιξη του κινήματος μέχρι την εκλογή του Προέδρου Reagan το 1980.....	122
α) Ο αγώνας εναντίον της Τροποποίησης για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών.....	132
β) Το ζήτημα της σεξουαλικής απελευθέρωσης- Αμβλώσεις και Δικαιώματα Ομοφυλοφίλων.....	137
γ) Το ζήτημα του φορολογικού καθεστώτος των θρησκευτικών σχολείων.....	145
δ) Η δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς στα χρόνια της Προεδρίας Reagan.....	150
2) Η ανάπτυξη της σχέσης του Κινήματος με το Κόμμα μεταξύ 1998-2000 και η επικράτηση της Χριστιανικής Δεξιάς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος	

α) Η δράση του κινήματος στα χρόνια του Προέδρου George H.W. Bush	161
β) Η Προεδρία Clinton και η απαρχή της εσωκομματικής κυριαρχίας της Χριστιανικής Δεξιάς.....	171

Κεφάλαιο IV: Η εξέλιξη της σχέσης της Χριστιανικής Δεξιάς με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα στα χρόνια της προεδρίας Bush του Νεώτερου

1) Η δράση της Χριστιανικής Δεξιάς στους κόλπους της Κυβέρνησης και η επιρροή της στις κυβερνητικές πολιτικές	
α) Η επιρροή του κινήματος στη διαμόρφωση της Εσωτερικής Πολιτικής.....	182
β) Η επιρροή του κινήματος στη διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής.....	195
2) Η εξέλιξη της εκλογικής επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς και ολοκλήρωση της απόλυτης κυριαρχίας της εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.....	203

Κεφάλαιο V: Το μέλλον της σχέσης μεταξύ του θρησκευτικού φονταμενταλισμού και των φιλελεύθερων πολιτικών συστημάτων-Το παράδειγμα των ΗΠΑ

1) Η Αμερικανική Θρησκευτική Συνείδηση ως παράγοντας ενδυνάμωσης της Δημοκρατικής-Φιλελεύθερης Πολιτικής Ηθικής αλλά και ως κίνδυνος για την Ανοιχτή Κοινωνία και το Φιλελεύθερο Πολιτικό Σύστημα των ΗΠΑ	
α) Χαρακτηριστικά της θρησκευτικής πίστης που ενισχύουν την ομαλή λειτουργία ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος.....	222
β) Χαρακτηριστικά της ριζοσπαστικής θρησκευτικής πίστης που υπονομεύουν την ομαλή λειτουργία ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος.....	228

Συμπεράσματα.....	266
Βιβλιογραφία.....	279

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διατριβή πραγματεύεται την επιρροή του πολιτικοκοινωνικού κινήματος της «Χριστιανικής Δεξιάς» στην Αμερικανική Πολιτική σκηνή και στο Ρεπουμπλικανικό κόμμα ειδικότερα, με ιδιαίτερη έμφαση στην περίοδο 1981-2008. Ιδιαίτερος μελετάται το φαινόμενο αυτό σε αντιδιαστολή με την φιλελεύθερη πολιτική παράδοση των ΗΠΑ και τις αρχές του Διαφωτισμού από τις οποίες εμπνεύστηκαν οι ιδρυτές πατέρες των ΗΠΑ.

Οι ΗΠΑ είναι μία τεράστια χώρα με αναλόγου μεγέθους αντιθέσεις. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας της χώρας διακήρυττε απερίφραστα ότι *«όλοι οι άνθρωποι δημιουργούνται ίσοι»*, αλλά την ίδια στιγμή η δουλεία αποτελούσε θεσμό και μάλιστα πυλώνα της οικονομίας. Το Σύνταγμα εξασφάλιζε την κρατική ουδετερότητα απέναντι σε όλες τις θρησκείες, όμως η κοινωνική επιρροή του Προτεσταντικού Χριστιανισμού ήταν σαφώς εντονότερη απ' ό,τι στα δεσποτικά ευρωπαϊκά καθεστώτα. Σε αυτή τη χώρα όπου η ιδεολογική κυριαρχία του πολιτικού και οικονομικού φιλελευθερισμού ποτέ δεν αμφισβητήθηκε σοβαρά από κανέναν, υπήρχε ανέκαθεν και παράλληλα ένα ιδιαίτερα ισχυρό αίσθημα θρησκευτικότητας στον λεγόμενο «μέσο άνθρωπο», το οποίο τις τελευταίες δεκαετίες έχει κάνει ιδιαίτερος αισθητή την παρουσία του στα πολιτικά δρώμενα της χώρας, μέσω μιας ευρείας μαχητικής κοινωνικοπολιτικής ομάδας, την οποίαν αποτελούν κατά βάση Προτεστάντες, Φονταμενταλιστές και Ευαγγελικοί. Το κίνημα αυτό αντλεί το θεωρητικό του υπόβαθρο από τη Βίβλο, επιδιώκοντας ριζοσπαστικές πολιτικές σε θέματα πολιτικά, κοινωνικά ή ακόμα και εξωτερικής πολιτικής. Κύριο δε χαρακτηριστικό του είναι ο έντονος και μαχητικός κοινωνικός συντηρητισμός σε θέματα όπως οι αμβλώσεις, ο γάμος των ομοφυλοφίλων, η προσευχή στα σχολεία ή και η διδασκαλία της θεωρίας της «Ευφυούς Κατασκευής» (Intelligent Design) στα σχολεία.

Βεβαίως, στη δημοκρατία πάντα πρέπει να υπάρχει ένας πλουραλισμός απόψεων και πολιτικών θεωριών αλλά με βάση τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού είναι θεμελιώδεις αυτές οι απόψεις και ο διάλογος, που τις περιβάλλει, να εντάσσονται μέσα σε ένα όσο το δυνατό περισσότερο ορθολογικό πλαίσιο. Όταν λοιπόν ένα ολοένα αυξανόμενο κίνημα πολιτών ερμηνεύει πάσης φύσεως προβλήματα και πολιτεύεται επί τη βάσει αδιαπραγμάτευτων θρησκευτικών αντιλήψεων και της εξ

αποκαλύψεως αλήθειας, που μάλιστα μόνον αυτοί ισχυρίζονται ότι κατέχουν, η κατάσταση οδηγείται σε μία ριζοσπαστικοποίηση αυτού του μέρους της κοινωνίας, σε καθολική έλλειψη ανοχής σε τυχόν αντίθετη άποψη, που εκλαμβάνεται ως αμαρτία και, κατά συνέπεια, σε μία έμμεση αμφισβήτηση βασικών αρχών του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Το κομματικό καταφύγιο αυτών των ανθρώπων, κυρίως από την εποχή του Ronald Reagan και μετά, είναι σύμφωνα με όλες τις μετρήσεις και κατά κοινή παραδοχή το Ρεπουμπλικανικό κόμμα, το οποίο ιδιαίτερα κατά την θητεία του πρώην Προέδρου των ΗΠΑ, George W. Bush, απομακρύνθηκε ολοένα και περισσότερο από τις αρχές της «περιορισμένης διακυβέρνησης» (limited government) των Reagan και Barry Goldwater και κατευθύνθηκε προς ένα παρεμβατικό, ισχυρό κράτος, στο πλαίσιο του οποίου η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση χαράσσει πολιτική με άξονα μία συντηρητική προτεσταντική ηθική παρεμβαίνοντας σε ζητήματα που άπτονται της ιδιωτικής ζωής των ανθρώπων. Ο αυξανόμενος παρεμβατισμός σε τέτοια θέματα θέτει σε κίνδυνο αυτό που ο Thomas Jefferson είχε αποκαλέσει «τείχος που χωρίζει την εκκλησία από το κράτος» (wall of separation between Church and State). Στο δε πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, έχει παρατηρηθεί μία ιδεολογική συμμαχία της Θρησκευτικής Δεξιάς με τους λεγόμενους «Νεοσυντηρητικούς» με κύριο άξονα την χρησιμοποίηση της αμερικανικής ισχύος και με γνώμονα όχι την realpolitik του Προέδρου Richard Nixon και του Henry Kissinger, αλλά την διεξαγωγή μίας παγκόσμιας ιδεολογικής «σταυροφορίας» εναντίον των δυνάμεων του «κακού». Βασικά στοιχεία αυτής της πολιτικής είναι η ακλόνητη και δίχως όρους υποστήριξη στο Ισραήλ, ο, ακόμα και βίαιος αν χρειαστεί, εκδημοκρατισμός της Μέσης Ανατολής και μία εχθρότητα απέναντι στο διεθνές δίκαιο και τον ΟΗΕ ειδικότερα. Έχει όμως και άλλες εκφάνσεις όπως, παραδείγματος χάριν, η εξάρτηση της οικονομικής ενίσχυσης των ΗΠΑ προς φτωχότερες χώρες, κυρίως της Αφρικής, από το κατά πόσον τηρούν τις ηθικές προκαταλήψεις της Χριστιανικής Δεξιάς, ειδικότερα στο θέμα των αμβλώσεων.

Το λογικό ερώτημα όμως που προκύπτει είναι το αν αυτή η συμμαχία μεταξύ του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και της Χριστιανικής Δεξιάς είναι ακόμη αποτέλεσμα συνειδητής στρατηγικής πολιτικής επιλογής, όπως συνέβη στις απαρχές της, ή μήπως οι κομματικές δομές έχουν καταληφθεί ουσιαστικά από τους ακτιβιστές του κινήματος, έτσι ώστε οι ακραίες θέσεις που διατυπώνονται κατά καιρούς να μην μπορούν να θεωρηθούν απλώς δημαγωγία με σκοπό την προσέλκυση ψηφοφόρων,

αλλά γνήσια έκφραση των πεποιθήσεων του σύγχρονου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Εφόσον συμβαίνει το δεύτερο, τότε, για πρώτη φορά στην ιστορία των ΗΠΑ, ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα, έχει καταστεί ουσιαστικά φορέας συντηρητικών ριζοσπαστικών ιδεών. Αν όμως ισχύει αυτό, τότε αναπότρεπτα προκύπτει το ζήτημα του πως μπορεί να λειτουργήσει ικανοποιητικά ένα φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα, σαν αυτό των ΗΠΑ, σε αυτό το πλαίσιο.

Κατά συνέπεια, η βασική προβληματική της διατριβής είναι ο βαθμός στον οποίο υφίσταται μία σύγκρουση μεταξύ των δύο βασικών ιδεολογικών ρευμάτων που διαμόρφωσαν την αμερικανική ταυτότητα, δηλαδή του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και κυρίως τί συνέπειες μπορεί να έχει πάνω στο πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ αυτή η σύγκρουση. Προκειμένου όμως να υπάρξει εμπειρική βάση για την στήριξη του εν λόγω θεωρητικού πλαισίου, πρέπει να αναλυθεί μία δευτερεύουσα υπόθεση εργασίας: Σε ποιο βαθμό η ηγεσία του Ρεπουμπλικανικού κόμματος χρησιμοποιεί τη Χριστιανική Δεξιά ως μέσο, διατηρώντας ουσιαστικά, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, ανέπαφο το φιλελεύθερο υπόβαθρο του Κόμματος ή μήπως τώρα η Χριστιανική Δεξιά έχει κυριαρχήσει στο Ρεπουμπλικανικό κόμμα. Εφόσον ισχύει- έστω σε ικανοποιητικό βαθμό- το δεύτερο, τότε αποκτά νόημα η εξέταση της πρωταρχικής υπόθεσης εργασίας.

Μία τέτοια ανάλυση είναι απαραίτητη, δεδομένου ότι η ταυτότητα του σύγχρονου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος έχει διαμορφωθεί από την αυξανόμενη επιρροή του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, τον οποίο πολιτικά εκφράζει η σύγχρονη Χριστιανική Δεξιά. Αυτή η πρωταρχική θεωρητική υπόθεση εργασίας αφορά το μέλλον των φιλελεύθερων πολιτικών συστημάτων υπό την επίδραση φονταμενταλιστικών κοινωνικών ομάδων με βάση το παράδειγμα των ΗΠΑ και σε ποιο βαθμό και υπό ποιες προϋποθέσεις αυτό το φαινόμενο θέτει σε κίνδυνο το δημοκρατικό, ανοιχτό και φιλελεύθερο χαρακτήρα ενός σύγχρονου δυτικού κράτους. Είναι μάλιστα εξαιρετικά ενδιαφέροντα, προκειμένου να γίνει αντιληπτό πως εντάσσεται και τι επίδραση έχει η έντονη πολιτική δραστηριότητα της Χριστιανικής Δεξιάς -και ο ρόλος της στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα- ως προς την ισορροπία μεταξύ Ριζοσπαστικού Προτεσταντισμού και Πολιτικού Φιλελευθερισμού, των δύο βασικών ιδεολογικών ρευμάτων που έχουν διαμορφώσει την Αμερικανική ταυτότητα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ ΚΑΙ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ ΣΤΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Το φαινόμενο της Χριστιανικής Δεξιιάς έχει απασχολήσει ιδιαίτερος τα ΜΜΕ, τον πολιτικό, αλλά και τον ακαδημαϊκό κόσμο στις ΗΠΑ τα τελευταία είκοσι χρόνια. Οι συζητήσεις, που γίνονται γύρω από το κίνημα αυτό είναι ποικίλες και πάντα συνοδεύονται από βαθιές προκαταλήψεις, είτε θετικές, είτε αρνητικές, κάτι που- σε κάποιο βαθμό- δυσχεραίνει την επιστημονική έρευνα. Ωστόσο, η εκτεταμένη κάλυψη των δραστηριοτήτων ατόμων και οργανώσεων, που εντάσσονται στον ευρύτερο χώρο της, βοηθά ιδιαίτερος ως πηγή πρωτογενούς υλικού στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Βεβαίως, χρησιμοποιήθηκαν και άλλες πρωτογενείς πηγές, όπως επίκαιρα δημοσιεύματα του τύπου αλλά και ανακοινώσεις κομμάτων ή σημαντικών παραγόντων. Εξαιρετικά πολύτιμη υπήρξε επίσης η αναδρομή στις επίσημες πολιτικές πλατφόρμες που υιοθετούν τα δύο μεγάλα κόμματα στα Συνέδρια τους πριν από κάθε προεδρική εκλογή. Ειδικά στην περίπτωση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, που αποτελεί και το αντικείμενο της έρευνας, αυτά τα επίσημα κείμενα αντικατοπτρίζουν με ευκρίνεια την σταδιακή μετάλλαξη του πολιτικού του στίγματος, υπό την επιρροή της Χριστιανικής Δεξιιάς, τις τελευταίες δεκαετίες.

Επιπλέον, έχουν γραφτεί αρκετά βιβλία, που παρέχουν μεγάλο πλούτο πληροφοριών ως αποτέλεσμα δημοσιογραφικής και ιστορικής μελέτης του κινήματος, καθώς πολλοί συγγραφείς έχουν ασχοληθεί με **αποσπασματικές πτυχές** του φαινομένου αυτού, πάνω στις οποίες όμως έχουν διεξάγει ενδελεχή πρωτογενή έρευνα.. Η σχετική βιβλιογραφία είναι εξαιρετικά πολύτιμη και ουσιαστικά κατέστησε μη αναγκαία την επιτόπια, πρωτογενή έρευνα σε αυτό το κομμάτι. Σε αυτά τα έργα γίνεται ενδελεχής ανάλυση πολλών περιστατικών και της ιστορικής πορείας του κινήματος, καθώς και σε μικρότερο βαθμό-των κοινωνικών και πολιτικών συνθηκών που επέτρεψαν την κυριαρχία αυτή. Ενδεικτικά, αναφέρονται τα εξής:

1.KABASERVICE Geoffrey, Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party¹

¹ **KABASERVICE Geoffrey, Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development), OUP USA (16 Feb 2012)**

Το βιβλίο αυτό εξετάζει την παρακμή των μετριοπαθών Ρεπουμπλικανών τη δεκαετία του 1960 και την μεταγενέστερη κατάληψη του κόμματος από τη συντηρητική του πτέρυγα. Ο συγγραφέας προβαίνει σε μία ενδελεχή ιστορική αναδρομή στην προοδευτική και μετριοπαθή παράδοση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος μέχρι το σύγχρονο συντηρητικό κίνημα, το οποίο πέτυχε σταδιακά να επικρατήσει και να εκδιώξει τους μετριοπαθείς και τους προοδευτικούς Ρεπουμπλικανούς από το κόμμα. Σε αυτό το πλαίσιο, υπάρχουν αρκετές αναφορές και στο ρόλο της Χριστιανικής Δεξιάς, ως κομβικής συνιστώσας του ευρύτερου συντηρητικού κινήματος. Πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον έργο, δημοσιογραφικού ως επί το πλείστον χαρακτήρα, το οποίο παρέχει πληθώρα πληροφοριών αλλά και ολοκληρωμένη ανάλυση σχετικά με την μετάλλαξη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος τα τελευταία 50 χρόνια.

2. **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*²,

Το εξαιρετικά ενδιαφέρον αυτό βιβλίο αποτελεί μία ενδελεχή ιστορική αναδρομή στο Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς, μετά από εξαντλητική έρευνα του συγγραφέα. Ξεκινά με μία σύντομη αναδρομή στις ιστορικές καταβολές της Χριστιανικής Δεξιάς, τις οποίες εντοπίζει φυσικά στους Πουριτανούς. Συνεχίζει με τις εσωτερικές θεολογικές διαμάχες στους κόλπους των Ευαγγελικών ανάμεσα στους Φονταμενταλιστές και τους Εκσυγχρονιστές, στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, για να καταλήξει στην επανεμφάνιση των Φονταμενταλιστών μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, την ανάδυση του Κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς την δεκαετία του 1970, και την ιστορική του εξέλιξη μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 2000. Πρόκειται για ένα πολύ χρήσιμο έργο, το οποίο προσφέρει μία αναλυτική και ολοκληρωμένη παρουσίαση της ιστορίας του Κινήματος, χωρίς όμως να επιχειρεί κάποια σύνδεση με την μετάλλαξη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ή των ευρύτερων συνεπειών της δράσης της στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα.

3. **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*³

---

² **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005)

³ **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002)

Το βιβλίο αυτό εξετάζει την ανάπτυξη και τη δράση της Χριστιανικής Δεξιάς από τη δεκαετία του 1970 και μετά, με ιδιαίτερη έμφαση στον αγώνα εναντίον της Συνταγματικής Τροποποίησης για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών (Equal Rights Amendment), που η συγγραφέας κρίνει ως κομβικό σημείο για την πολιτικοποίηση σημαντικού αριθμού ακτιβιστών και ηγετικών φυσιογνωμιών του Κινήματος. Επίσης, περιέχει αναλυτικές αναφορές στους ηγέτες της Χριστιανικής Δεξιάς από την εμφάνιση της, τη δεκαετία του 1970 έως και σήμερα. Συνολικά, υπήρξε χρήσιμη βιβλιογραφική πηγή, αφού εμπεριέχει και άφθονο πρωτογενές υλικό έρευνας, όπως συνεντεύξεις με πρόσωπα που διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στα γεγονότα που παρατίθενται.

4. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*⁴

Σε αυτό το πολύ ενδιαφέρον βιβλίο, η συγγραφέας, αναθρεμμένη ως Ευαγγελική αλλά έχοντας απαρνηθεί την πίστη της, αναλύει την συνεχή άνοδο του ευαγγελικού κινήματος στις ΗΠΑ, την αύξηση της επιρροής του, την αποδοχή του ως αξιολογούμενη θρησκεία, και την ενσωμάτωσή του στην αμερικανική ελίτ. Είναι αποτέλεσμα ενδελεχούς πρωτογενούς έρευνας, μετά από πολλές επισκέψεις σε επιμέρους ευαγγελικές ενορίες, κολλέγια και ομάδες πίεσης, συζητήσεις με κληρικούς και πιστούς, αλλά και των προσωπικών της βιωμάτων. Πρόκειται επίσης για ένα βιβλίο με αμιγώς δημοσιογραφικό χαρακτήρα, αλλά με πολύτιμες πληροφορίες για την φυσιογνωμία του Κινήματος.

5. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*.⁵

Το βιβλίο αυτό είναι γραμμένο από έναν Άγγλο δημοσιογράφο, που επιχειρεί να εξηγήσει στο ευρωπαϊκό κοινό, ένα χαρακτηριστικό των ΗΠΑ, που οι Ευρωπαίοι δυσκολεύουν να κατανοήσουν: τη βαθιά θρησκευτικότητα που χαρακτηρίζει την αμερικανική κοινωνία. Γραμμένο την εποχή της Προεδρίας Bush, το βιβλίο καθιστά ξεκάθαρο από την αρχή ότι η θρησκευτική πίστη της αμερικανικής κοινωνίας και η επίδραση του φαινομένου αυτού στην πολιτική ζωή δεν ήταν ένα παροδικό γεγονός που οφειλόταν στον Πρόεδρο Bush, αλλά ένα μόνιμο, βαθιά ριζωμένο χαρακτηριστικό της αμερικανικής ιδιοσυγκρασίας και κοσμοθεωρίας. Ο συγγραφέας επισκέφτηκε πολλές εκκλησίες, κολλέγια, ραδιοφωνικούς σταθμούς και άλλες

⁴ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006

⁵ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007

οργανώσεις του Κινήματος, παίρνοντας συνέντευξη από δεκάδες ανθρώπους και το αποτέλεσμα είναι μία ολοκληρωμένη παρουσίαση της ιστορίας και των σύγχρονων δράσεων της Χριστιανικής Δεξιάς, συνοδευόμενα κι από κάποιες ενδιαφέρουσες παρατηρήσεις. Επιχειρεί μάλιστα να αναδείξει και τις ολοένα θερμότερες σχέσεις ηγετικών φυσιογνωμιών του Κινήματος με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα- ιδιαιτέρως την εποχή της Προεδρίας του George W. Bush- με κάποιες αναφορές στο πως αυτή η σχέση πιθανόν επηρέασε κυβερνητικές αποφάσεις και γι' αυτό το λόγο αποτέλεσε μία από τις βασικές πηγές για την παρούσα διατριβή. Ωστόσο, απουσιάζει μία βαθύτερη ανάλυση των επιπτώσεων της σχέσης αυτής στο πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ.

6. **BLUMENTHAL, Max, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party***⁶.

Το εν λόγω βιβλίο γνωστού αμερικανού δημοσιογράφου έχει ως κεντρικό μήνυμα το ότι η μανιχαϊστική προσέγγιση των πραγμάτων, η αντιδιαφοριστική φυσιογνωμία και ο αυταρχικός χαρακτήρας της Χριστιανικής Δεξιάς στις ΗΠΑ εδράζονται στο ότι στον πυρήνα της ύπαρξης των μελών της κυριαρχεί η ιδέα της «πτώσης» και μία κουλτούρα προσωπικής κρίσης. Το αντίδοτο στα προσωπικά προβλήματα αυτών των ανθρώπων είναι η βαθιά θρησκευτικότητα, όπου τα υπόλοιπα πάθη τους (ομοφυλοφιλία, αλκοολισμός, χρήση ναρκωτικών) μεταμορφώνονται σε πάθος θρησκευτικής πίστης. Ο συγγραφέας χαρακτηρίζει αυτά τα άτομα ως άτομα που επιδιώκουν «δραπέτευση από την ελευθερία» να καθορίζουν τη μοίρα τους και γι' αυτό καθυποτάσσονται στην πίστη τους στο Θεό. Ως παραδείγματα αναφέρεται αναλυτικά στις ζωές πολλών εκ των ηγετών του κινήματος, όπως οι R. J. Rushdoony, James Dobson, Francis Schaeffer, Pat Robertson, Tom De Lay, Ted Haggard, ο ζάπλουτος καταθλιπτικός χρηματοδότης του Howard Ahmanson, αλλά και ο ίδιος ο Πρόεδρος George W. Bush, που σώθηκε από τον αλκοολισμό καταφεύγοντας στη θρησκεία. Ουσιαστικά πρόκειται για μία αναλυτική βιογραφική παρουσίαση ηγετικών φυσιογνωμιών του Κινήματος, με μία επιφανειακή προσέγγιση της σχέσης του με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και της δυναμικής της, που είναι όμως εξαιρετικά ενδιαφέρον ως πηγή πρωτογενούς υλικού.

7. **KAPLAN Esther, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right***⁷.

---

⁶ **BLUMENTHAL, Max, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009**

Το συγκεκριμένο βιβλίο είναι δημοσιογραφικού τύπου, ωστόσο ο λόγος που το κάνει να ξεχωρίζει από άλλα παρόμοια βιβλία είναι η εξαιρετικά αναλυτική και ενδελεχής παράθεση της δράσης της Χριστιανικής Δεξιάς επί προεδρίας Bush του Νεώτερου και των αγαστών σχέσεων της με την Κυβέρνηση. Η συγγραφέας παρουσιάζει την ισχυρή επιρροή που άσκησε η Χριστιανική Δεξιά στις πολιτικές της εποχής εκείνης σε διάφορους τομείς από την στάση της έναντι της κλιματικής αλλαγής και τα προγράμματα βοήθειας σε χώρες του Τρίτου Κόσμου μέχρι και τους διορισμούς δικαστών που έχαιραν της υποστήριξης της. Είναι ένα σημαντικό βιβλίο για να κατανοήσει κάποιος σε βάθος το βαθμό επιρροής και ισχύος της Χριστιανικής Δεξιάς την εποχή εκείνη.

Η σύνθεση της σχετικής βιβλιογραφίας επιτρέπει αφενός την σχετικά **συνοπτική** παρουσίαση και ανάλυση της φύσης του κινήματος, ενώ ταυτόχρονα αποτελεί μία χρήσιμη συνεισφορά στην επιστημονική αντιμετώπιση του ζητήματος, το οποίο- παραδόξως ίσως- δεν έχει διερευνηθεί σφαιρικά και συνολικά.

Ειδικότερα, ως προς το σκέλος της θεωρητικής και ολοκληρωμένης προσέγγισης του φαινομένου (ιδιαίτερος δε της σύγκρουσης του με τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού) προφανώς δεν προβαίνουν σε ενδελεχέστερη και αξιόπιστη επιστημονική προσέγγιση, με λογική συνέπεια να μην απαντούν, τόσο στο βασικό, όσο και στο δευτερεύον ερώτημα που τίθενται σε αυτή τη διατριβή.

Σε ακαδημαϊκό επίπεδο, σημείο αναφοράς έχει αποτελέσει το βιβλίο του James Hunter, «*Culture Wars: The struggle to define America*»⁸, στο οποίο για πρώτη φορά διατυπώθηκε διεξοδικά η θέση ότι οι πολιτικές διαμάχες γύρω από θέματα όπως οι αμβλώσεις, η θρησκευτική διδασκαλία στα σχολεία, τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων κλπ, δεν είναι παρά μάχες που εντάσσονται στο πλαίσιο ενός ευρύτερου «πολιτισμικού πολέμου» (culture wars), που χαρακτηρίζει τις σημερινές ΗΠΑ και συνίσταται σε δύο θεμελιωδώς διαφορετικές εκδοχές της αμερικανικής εθνικής ταυτότητας και των αξιών που τη διέπουν, με αποτέλεσμα στις ΗΠΑ να λαμβάνει χώρα ένας ιδιότυπος, ψυχρός εμφύλιος πόλεμος με θρησκευτικό υπόβαθρο

---

⁷ **KAPLAN Esther**, *With God on their side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005

⁸ **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991

και επίκεντρο τα λεγόμενα «ζητήματα ηθικής» (moral issues). Κατά τον Hunter, πρόκειται για μία πολιτισμική σύγκρουση, με την έννοια ότι συνίσταται σε πολιτική και κοινωνική ένταση που εδράζεται σε διαφορετικά συστήματα ηθικών αξιών και σκοπός της κάθε πλευράς είναι να επιβάλλει τη δική της πολιτισμική και ηθική αντίληψη επί της κοινωνίας. Δεν πρόκειται για απλές πολιτικές ή οικονομικές απόψεις που δύνανται να αλλάξουν μέσω διαλόγου, αλλά για βαθύτατες πεποιθήσεις που αποτελούν τη βάση της ταυτότητας των ανθρώπων και τους προσφέρουν μία αίσθηση κοινωνικοποίησης και αυτό καθιστά την συνεπαγόμενη πολιτική δράση εξαιρετικά έντονη, πολωτική και ανεπίδεκτη συμβιβασμών.

Κατά συνέπεια, οι παλαιές διαχωριστικές γραμμές έχουν εξαλειφθεί και οι διαφορές εστιάζονται, όχι σε διαφορετικές προσεγγίσεις επί θρησκευτικών ή εκκλησιαστικών ζητημάτων, αλλά σε θεμελιώδεις αρχές σχετικά με το πώς πρέπει να ζουν οι άνθρωποι και σε τι συνίσταται η αμερικανική εθνική ταυτότητα. Το μεγάλο χάσμα ανάμεσα στις δύο αντιμαχόμενες πλευρές οφείλεται στην εκατέρωθεν βαθιά πίστη σε διαφορετικές και εκ διαμέτρου αντίθετες βάσεις ηθικών αρχών και κοσμοθεωριών που προκύπτουν από αυτές. Το διακύβευμα του πολέμου αυτού είναι η δυνατότητα του νικητή να ορίζει αυτό που ο συγγραφέας αποκαλεί «δημόσια κουλτούρα» (public culture), δηλαδή τις κυρίαρχες αξίες και τον δημόσιο λόγο που διέπουν μία κοινωνία. Έκτοτε, διάφοροι ακαδημαϊκοί έχουν είτε συμφωνήσει⁹, είτε διαφωνήσει με αυτή τη θέση¹⁰, αλλά το εν λόγω έργο αποτελεί το κατ' εξοχήν σημείο αναφοράς βάσει του οποίου διεξάγεται ο ακαδημαϊκός διάλογος πάνω στο ζήτημα των σχέσεων θρησκείας-πολιτικής στις ΗΠΑ και θα απασχολήσει και την παρούσα διατριβή στη συνέχεια.

Στο πλαίσιο αυτό, εξαιρετικά σημαντικό είναι και το έργο των Robert Putnam και David Campbell «*American Grace: How Religion Divides and Unites us*»¹¹, που αποτελεί μία εξαιρετική ανατομία της Θρησκείας στις σύγχρονες ΗΠΑ. Με βάση δύο μεγάλες και αναλυτικές δημοσκοπήσεις («Faith Matters» surveys) το 2006 και το

⁹ Για παράδειγμα ο Clyde Wilcox, από τους σημαντικότερους πολιτικούς επιστήμονες που έχουν ασχοληθεί ενδελεχώς με την Χριστιανική Δεξιά και ουσιαστικά συμφωνεί με την θέση του Hunter, όπως και οι Alan Abramowitz και Kyle Saunders βλ. **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010) και **ABRAMOWITZ Alan & SAUNDERS Kyle**, *Is Polarization a Myth?* Paper prepared for delivery at the Annual Meeting of the Southern Political Science Association, Atlanta, Georgia, January 5-7, 2006

¹⁰ Βλ. **FIOPINA**, Morris P., with Samuel J. Abrams and Jeremy C. Pope. *Culture War? The Myth of a Polarized America*. 2006, 2nd edition. New York: Pearson Longman.

¹¹ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010

2008, οι συγγραφείς εξάγουν εξαιρετικά ενδιαφέροντα συμπεράσματα για τον κομβικό ρόλο της Θρησκείας στην κοινωνία των ΗΠΑ. Επιπλέον, επισκέφτηκαν διάφορες Εκκλησίες ανά τις ΗΠΑ, συνομιλώντας τόσο με ιερείς όσο και με πιστούς, προκειμένου να αναδείξουν την ποικιλομορφία και το δυναμισμό που χαρακτηρίζουν το θρησκευτικό φαινόμενο στη χώρα αυτή. Τα συμπεράσματα τους είναι πολλαπλά και εξαιρετικά ενδιαφέροντα καθώς βοηθούν τον μελετητή να κατανοήσει την πολυπλοκότητα του κοινωνικού αυτού φαινομένου. Ταυτόχρονα η έρευνα τους αποτελεί ένα θρησκευτικό ανάγλυφο των σύγχρονων ΗΠΑ και προσφέρει τη δυνατότητα στον ερευνητή να καταλάβει καλύτερα τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται και δρουν οι εκπρόσωποι και οι πιστοί διάφορων Εκκλησιών και ιδιαιτέρως αυτών που ανήκουν στο χώρο της Χριστιανικής Δεξιάς.

Ωστόσο, η συζήτηση σε ακαδημαϊκό επίπεδο έχει επικεντρωθεί στην επιρροή είτε του συντηρητικού προτεσταντισμού εν γένει, είτε της Χριστιανικής Δεξιάς συγκεκριμένα, στην ευρύτερη πολιτική και κοινωνική ζωή των ΗΠΑ. Παραδόξως όμως, αυτή καθαυτή η σχέση Ρεπουμπλικανικού Κόμματος- Χριστιανικής Δεξιάς, από την οποία εξάλλου προκύπτει μεγάλο μέρος της επιρροής, αλλά και της δημοσιότητας που έχει λάβει το Κίνημα, δεν έχει γίνει αντικείμενο συστηματικής επιστημονικής έρευνας σε βάθος. Μία εξήγηση γι' αυτό, μπορεί να είναι τα πολιτικά πάθη στις ΗΠΑ, τα οποία αφενός διαχέονται ακόμη και στον ακαδημαϊκό κόσμο και αφετέρου θα καθιστούσαν οποιαδήποτε πορίσματα εκ προοιμίου αμφισβητήσιμα από κάποια πλευρά του πολιτικού φάσματος και θα έφερναν τον ερευνητή στο μάτι του κυκλώνα.

Ωστόσο, σημαντική εξαίρεση σε αυτό τον κανόνα αποτελεί το σημαντικό έργο των Clyde Wilcox και Carin Robinson, «*Onward Christian Soldiers*»¹², το οποίο, εκτός από μία ενδελεχή παρουσίαση της ιστορίας, της φυσιογνωμίας και των στόχων του Κινήματος, επιχειρεί να αναφερθεί και στις επιπτώσεις της επιρροής του στην αμερικανική κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα. Όπως θα φανεί και στη συνέχεια, αποτελεί ένα από τα βασικά σημεία αναφοράς γύρω από αυτό το ζήτημα, θέτοντας προβληματισμούς πάνω στους οποίους θα επιχειρήσει να εμβαθύνει η παρούσα διατριβή.

---

¹² **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010)

Κατά συνέπεια, τα βιβλιογραφικά κενά που καλύπτει η παρούσα διατριβή σχετίζονται αφενός με το φαινόμενο της πολυδιάσπασης της βιβλιογραφίας (σε επιμέρους πρόσωπα, περιόδους και περιστατικά) όπως περιγράφηκε ανωτέρω και αφετέρου με το γεγονός ότι **ποτέ δεν έχει επιχειρηθεί σύζευξη της πρόσφατης ιστορίας του Κινήματος με αυτή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος**. Υπάρχουν σημαντικά έργα για την ιστορία του κινήματος και βιβλία για την συντηρητική στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, αλλά καμία ενδελεχής έρευνα που να επικεντρώνεται άμεσα στην συσχέτιση των δύο φαινομένων. Ιδιαίτερος πρόσφατος, είναι το Κίνημα του Πάρτι-Τσαγιού (Tea Party) αυτό που παρουσιάζεται στη βιβλιογραφία ως ευθέως υπεύθυνο για αυτή τη συντηρητική στροφή¹³ (που έτσι παρουσιάζεται ως πιο απότομη απ' ό,τι στην πραγματικότητα υπήρξε) και ο ιστορικός ρόλος της Χριστιανικής Δεξιάς παραγνωρίζεται. Η παρούσα πρόταση αντιθέτως συνίσταται στο ότι η Χριστιανική Δεξιά είναι ουσιαστικά η δύναμη εκείνη που κυριάρχησε εσωκομματικά και έστρεψε το Κόμμα, από τη δεκαετία του 1980 και μετά, σε ολοένα και πιο συντηρητική κατεύθυνση. Αυτή είναι η δευτερεύουσα προβληματική, σε αντιδιαστολή με έργα που είτε υποτιμούν αυτόν τον κομβικό ρόλο, είτε παρουσιάζουν αυτό το φαινόμενο ως ένα «κόλπο» των ελίτ του Κόμματος προκειμένου να προσεταιριστούν ψηφοφόρους, θεωρία που έχει κάποια ιστορική βάση, αλλά παραβλέπουν τον βαθμό στον οποίο το «τζίνι βγήκε από το μπουκάλι» και την ουσιαστική κυριαρχία του κινήματος επί του Κόμματος τα τελευταία χρόνια.

Η διατριβή επικεντρώνεται σε αυτό ακριβώς το ζήτημα, στο πλαίσιο που αναλύθηκε παραπάνω, κάτι αρκετά δύσκολο να γίνει στις ΗΠΑ, δεδομένης της πόλωσης που επικρατεί εκεί γύρω από αυτό. Ταυτόχρονα, το συνδέει με μία βαθύτερη ιδεολογική διαμάχη ανάμεσα στους δύο πυλώνες βάσει των οποίων ιδρύθηκαν οι ΗΠΑ, δηλαδή τον πολιτικό φιλελευθερισμό και τον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό. Αυτό είναι επίσης ένα επιπλέον σημείο υστέρησης της σχετικής βιβλιογραφίας, δεδομένου ότι υπάρχει πλειάδα συγγραμμάτων για τη γενικότερη δυναμική της σχέσης θρησκείας-δημοκρατίας στις ΗΠΑ, αλλά αυτή η ανάλυση γίνεται χωρίς να συνδέεται άμεσα με το ζήτημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Απουσιάζει, δηλαδή, μία ευθεία σύνδεση του φαινομένου αυτού με τη Χριστιανική Δεξιά, την επιρροή της στο Ρεπουμπλικανικό

¹³ Βλ. Για παράδειγμα **SKOCPOL Theda & WILLIAMSON Vanesa**, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*, OUP USA; Reprint edition (1 April 2013),

Κόμμα και η σχετική ανάλυση. Σε αυτό το σημείο, **αποτελεί σημαντική συνεισφορά η εξέταση αυτού του ζητήματος, υπό το πρίσμα του δίπολου «Φιλελευθερισμός-Ριζοσπαστικός Προτεσταντισμός»** καθώς ξεδιαλώνει αρκετά τις ρίζες και τη φύση της διαμάχης αυτής, που ουσιαστικά αποτελεί την πηγή της κοινωνικής και πολιτικής πόλωσης στις σύγχρονες ΗΠΑ.

Ιδιαίτερος στην ελληνική βιβλιογραφία, παρατηρείται μία ένδεια για αυτό το πολύ σοβαρό πολιτικό-κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο- σε τελική ανάλυση- παρουσιάζεται στη μοναδική υπερδύναμη και μία χώρα που επηρεάζει τις εξελίξεις σε όλα τα επίπεδα σε παγκόσμιο επίπεδο. Αξίζει όμως σε αυτό το σημείο να γίνει αναφορά στο ιδιαίτερα αξιόλογο έργο του Καθηγητή κ. Μαραγκουδάκη «*Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*»¹⁴. Πρόκειται για μία πληρέστατη, ενδελεχή καταγραφή, αλλά και ανάλυση, από κοινωνιολογική σκοπιά, του φαινομένου του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ, αλλά και της παράλληλης πορείας του με τον κοσμικό πολιτικό φιλελευθερισμό, σε βαθμό και έκταση που δεν απαντάται ούτε στην αμερικανική βιβλιογραφία. Η ανάλυση του κ. Μαραγκουδάκη ξεκινά από την εποχή των πρώτων πουριτανικών μεταναστευτικών ρευμάτων στις ΗΠΑ τον 17^ο αιώνα, μέχρι και τις ημέρες μας, με έμφαση στις διαμάχες μεταξύ φιλελεύθερων και συντηρητικών προτεσταντών στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Είναι αυτονόητο, λοιπόν, ότι υπάρχει μία συνάφεια και ορισμένα αλληλεπικαλυπτόμενα εμπειρικά δεδομένα και παρατηρήσεις με επιμέρους σημεία της παρούσας διατριβής. Υπάρχουν όμως επίσης σημαντικές διαφορές, με κυριότερη και πιο προφανή το γεγονός ότι το έργο του κ. Μαραγκουδάκη αναφέρεται εν γένει στον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό σε βάθος χρόνου, χωρίς να επικεντρώνεται συγκεκριμένα στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς αυτό καθαυτό, ούτε στην επιρροή του πάνω στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και στη σχέση του με αυτό, όπως επιχειρεί η παρούσα διατριβή. Το αντικείμενο της παρούσας διατριβής είναι πιο περιορισμένο και συγκεκριμένο, χρονικά, περιπτωσιολογικά και αναλυτικά από το εκτεταμένο έργο του κ. Μαραγκουδάκη. Στο βαθμό δε, που αναφέρεται στο ευρύτερο φαινόμενο του προτεσταντικού φονταμενταλισμού στις ΗΠΑ, έχει εκ των πραγμάτων υιοθετηθεί μία διαφορετική οπτική γωνία προσέγγισης και ανάλυσης, που εξυπηρετεί τους σκοπούς

¹⁴ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010

της αποτελεσματικότερα, ενώ η έμφαση δίδεται στις συνέπειες που το φαινόμενο αυτό έχει στη λειτουργία του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΤΡΙΒΗΣ

Η διατριβή αποτελείται από πέντε (5) Κεφάλαια:

α) Το πρώτο, αναφέρεται στη σχέση μεταξύ της ριζοσπαστικής προτεσταντικής και της φιλελεύθερης παράδοσης στις ΗΠΑ. Γίνεται μία ιστορική αναδρομή στη σχέση πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ και αναλύει τους παράγοντες που ευνόησαν την σύνθεση και την ειρηνική συνύπαρξη των δύο αυτών δυνάμεων, καθώς και τους παράγοντες που τις τελευταίες δεκαετίες τις φέρνουν σε σύγκρουση. Επιπλέον, εξετάζει τη συμβατότητα μεταξύ πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού χρησιμοποιώντας ως μεθοδολογικά εργαλεία την ιστορική ανάλυση αλλά και την θεωρητική πολιτική φιλοσοφία. Υπό αυτό το πρίσμα, αναλύεται τόσο ο ρόλος του προτεσταντικού πνεύματος στην ανάπτυξη του φιλελευθερισμού όσο και η διαφοροποίηση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού από τη μετριοπαθή θρησκεία των πατέρων του φιλελευθερισμού. Τίθεται έτσι το βασικό πλαίσιο της πρωταρχικής προβληματικής της διατριβής.

β) Στο δεύτερο κεφάλαιο, ακολουθεί η παρουσίαση της πολιτικής και κοινωνικής φυσιογνωμίας της Χριστιανικής Δεξιάς ως φορέα του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού τόσο όσον αφορά το θρησκευολογικό ανάγλυφο των μελών του κινήματος, όσο και την πολιτική ιδεολογία τους. Η ανάλυση αυτή είναι απαραίτητη, αφενός ως σημαντικό ερευνητικό κομμάτι, καθώς απουσιάζει από τη βιβλιογραφία μία συνεκτική και ενδελεχής ακτινογραφία του τι είναι και τι επιδιώκει το Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς και αφετέρου γιατί καθιστά ευκρινέστερους τους σκοπούς του σε σχέση τόσο με τη δευτερεύουσα, όσο και τη βασική υπόθεση εργασίας.

γ) Στο τρίτο κεφάλαιο εξετάζεται η διείσδυση της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και η ενίσχυση της επιρροής της τις δεκαετίες του 1990 και του 2000 και δ) στο τέταρτο κεφάλαιο ο ρόλος της στα χρόνια της Προεδρίας Bush και η μεταβολή της φυσιογνωμίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Σε αυτά τα δύο κεφάλαια και μέσα από την ιστορική ανάδρομη στη σχέση αλληλεπίδρασης μεταξύ της Χριστιανικής Δεξιάς και του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, θα απαντηθεί η

δευτερεύουσα υπόθεση εργασίας, που αφορά τον πραγματικό και ουσιαστικό βαθμό επιρροής του Κινήματος στο Κόμμα, στοιχείο απαραίτητο προκειμένου να εξετασθεί η βασική υπόθεση εργασίας.

ε) Στο πέμπτο κεφάλαιο απαντάται η βασική υπόθεση εργασίας, που αφορά το μέλλον του Θρησκευτικού Φονταμενταλισμού και των Φιλελεύθερων Πολιτικών Συστημάτων με βάση το παράδειγμα των ΗΠΑ. Εξετάζεται η αμερικανική θρησκευτική συνείδηση ως παράγοντας ενδυνάμωσης της δημοκρατικής-φιλελεύθερης πολιτικής ηθικής αλλά και ως κίνδυνος για την ανοιχτή κοινωνία και το φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ.

Είναι σημαντικό να καταστεί ξεκάθαρο ότι η παρούσα διατριβή αφορά συγκεκριμένα στην ανάδυση του κινήματος αυτού εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, στην αλληλεπίδραση που ανέπτυξε μαζί του και στον εξαιρετικά σημαντικό ρόλο που διαδραματίζει, έως και σήμερα, στο εσωτερικό του. Αυτή η επιρροή έχει μεταμορφώσει σημαντικά, όπως θα δούμε παρακάτω, το -παραδοσιακά προοδευτικό- Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σε ένα όχημα του πολιτικού και κοινωνικού συντηρητισμού, με ευρύτερες και σημαντικές συνέπειες στη λειτουργία του αμερικανικού πολιτικού συστήματος συνολικά.

Είναι αδύνατον να κατανοήσει κανείς αυτή τη μεταμόρφωση, χωρίς να λάβει υπ' όψιν του την επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς κάτι το οποίο θα απασχολήσει την παρούσα διατριβή στην προσπάθεια να απαντηθεί η δευτερεύουσα υπόθεση εργασίας, αν δηλαδή η ηγεσία του Ρεπουμπλικανικού κόμματος χρησιμοποιεί τη Χριστιανική Δεξιά ως μέσο για εκλογικές επιτυχίες, χωρίς όμως να ενδιαφέρεται ουσιαστικά για τους σκοπούς του Κινήματος, ή μήπως τώρα πλέον η Χριστιανική Δεξιά έχει κυριαρχήσει στο Ρεπουμπλικανικό κόμμα, με την ατζέντα της να έχει υποκαταστήσει τις παραδοσιακές θέσεις του Κόμματος. Κατόπιν, θα εξετασθεί η εξέλιξη της σχέσης μεταξύ των δύο βασικών ιδεολογικών ρευμάτων που διαμόρφωσαν την αμερικανική ταυτότητα, δηλαδή του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, δεδομένου ότι η φυσιογνωμία του σύγχρονου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος έχει- σε κάθε περίπτωση- διαμορφωθεί από την αυξανόμενη επιρροή του ιδεολογικοθρησκευτικού αυτού ρεύματος, το οποίο πολιτικά εκφράζει η σύγχρονη Χριστιανική Δεξιά. Θα απαντηθεί έτσι, και η πρωταρχική θεωρητική προβληματική που αφορά το σε ποιο βαθμό και υπό ποιες προϋποθέσεις αυτό θέτει σε κίνδυνο το

δημοκρατικό, ανοιχτό και φιλελεύθερο χαρακτήρα ενός σύγχρονου δυτικού κράτους και των ΗΠΑ ειδικότερα.

«Οι θρησκευόμενοι άνθρωποι πολεμούν την ελευθερία και οι φίλοι της ελευθερίας επιτίθενται στη θρησκεία»

Alexis de Tocqueville (για την κατάσταση που επικρατούσε εκείνη την εποχή στην Ευρώπη)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ι) Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΗΣ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΣΤΙΣ ΗΠΑ

1) ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗ ΣΧΕΣΗ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΡΙΖΟΣΠΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΟΤΕΣΤΑΝΤΙΣΜΟΥ ΣΤΙΣ ΗΠΑ

α) Ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός και ο πολιτικός φιλελευθερισμός ως θεμέλια της κοινωνικής ζωής των πρώιμων ΗΠΑ.

Θέση της παρούσης διατριβής είναι ότι η μεγάλη αντίφαση στις ΗΠΑ εδράζεται στη διχοτόμηση της ηθικής συνείδησης της χώρας, ανάμεσα στον πολιτικό φιλελευθερισμό και τον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό. Προκειμένου όμως να μπορέσουμε να ερευνήσουμε και να ερμηνεύσουμε αυτό το φαινόμενο, είναι απαραίτητο να αποσαφηνισθούν οι έννοιες των δύο αυτών όρων.

Εδώ είναι απαραίτητη η εξής διευκρίνιση: Οι ρίζες του πολιτικού φιλελευθερισμού βρίσκονται βεβαίως στους μεγάλους πολιτικούς διανοητές, ιδιαιτέρως του Thomas Hobbes, του John Locke και του Montesquieu (Charles Louis de Secondat) και στις θεωρίες του κοινωνικού συμβολαίου, των απαραβίαστων φυσικών δικαιωμάτων και της διάκρισης των εξουσιών που αντίστοιχα θεμελίωσαν¹⁵. Το έργο αυτών των φιλοσόφων αποτέλεσε, όπως θα δούμε παρακάτω, πηγή έμπνευσης των Ιδρυτών Πατέρων των ΗΠΑ για τη θεμελίωση των Αρχών του πολιτεύματος και του

¹⁵ Βλ. ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ Πασχάλης, *Πολιτικοί Στοχαστές των Νεότερων Χρόνων*, Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1999, σελ.77-105

Συντάγματος του νέου κράτους. Έκτοτε, ωστόσο, στο πλαίσιο του φιλελευθερισμού έχουν αναπτυχθεί ποικίλες θεωρίες και σχολές σκέψης τόσο σε πολιτικό όσο και σε οικονομικό επίπεδο. Στις δε ΗΠΑ, ο όρος «Φιλελευθερισμός» (Liberalism) ταυτίζεται σήμερα τόσο στην καθημερινή του χρήση, αλλά και στους επιστημονικούς κύκλους, με την ιδέα ενός δημοκρατικού, ισχυρού, αναδιανεμητικού και παρεμβατικού κράτους πρόνοιας σε οικονομικό επίπεδο που ταυτόχρονα μεριμνά για την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων- ιδιαιτέρως των μειονοτήτων- και ενδιαφέρεται για σκοπούς όπως η προστασία του περιβάλλοντος¹⁶. Στο πολιτικό φάσμα των ΗΠΑ, οι σύγχρονοι «φιλελεύθεροι» ταυτίζονται με τους προοδευτικούς και τοποθετούνται ξεκάθαρα στα αριστερά, σε αντιδιαστολή με τους συντηρητικούς στα δεξιά και τους μετριοπαθείς κεντρώους πολίτες. Αντίθετα, στην Ευρώπη, ο υπαρκτός φιλελευθερισμός- τουλάχιστον σε οικονομικό, αλλά και σε κοινωνικοπολιτικό επίπεδο- βρίσκεται στο κέντρο με μία κλίση προς τα δεξιά του πολιτικού φάσματος, καθώς επιδιώκει οικονομικές και κοινωνικές πολιτικές που βασίζονται στην παράδοση της ελεύθερης αγοράς σε αντιδιαστολή με το ισχυρό, εκτεταμένο, παρεμβατικό κράτος που πρεσβεύει ο Σοσιαλισμός, που έχει πολύ ισχυρές ρίζες στην ευρωπαϊκή παράδοση, σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις ΗΠΑ. Η διαφοροποίηση αυτή οφείλεται σε ιστορικούς και κοινωνικούς λόγους¹⁷ που βρίσκονται εκτός του πεδίου έρευνας της παρούσας διατριβής¹⁸ αλλά είναι μία ακόμα ένδειξη του πόσο λανθασμένη είναι η αντίληψη που θέλει τις ΗΠΑ να μην είναι πολιτισμικά κάτι πολύ διαφορετικό από μία «Ευρώπη πέρα από τον Ατλαντικό». Είναι επίσης σημαντική η διευκρίνιση ότι δεν πρόκειται για μία έννοια που μένει αναλλοίωτη στο χρόνο, αλλά αντίθετα εξελίσσεται, μεταλλάσσεται και ενσωματώνει κατά καιρούς διαφορετικές

¹⁶ **JEFFRIES, JOHN W.** *The "New" New Deal: FDR and American Liberalism, 1937–1945*. Political Science Quarterly, Vol. 105, No. 3 (Autumn, 1990), pp. 397–418

¹⁷ **SCHLESINGER ARTHUR JR.**, *Liberalism in America: A Note for Europeans*, from: *The Politics of Hope* (Boston: Riverside Press, 1962)

¹⁸ Θα μπορούσε πάντως να πει κανείς ότι αυτή η διαφοροποίηση οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ευρύτερο κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο που είναι πολύ διαφορετικό στις ΗΠΑ σε σχέση με την Ευρώπη. Στις ΗΠΑ ποτέ δεν αναπτύχθηκε ένα σοσιαλιστικό πολιτικό κίνημα με προοπτική εξουσίας, σε αντίθεση με την Ευρώπη. Επί προεδρίας του Franklin Delano Roosevelt, οι σοσιαλιστές σε μεγάλο βαθμό ενσωματώθηκαν στο Δημοκρατικό Κόμμα και αργότερα, επί Ψυχρού Πολέμου, ακόμη και ο χαρακτηρισμός «Σοσιαλιστής» απέκτησε αρνητική χροιά, λόγω του ανταγωνισμού με τη Σοβιετική Ένωση. Έτσι, το πολιτικό δίπολο παρέμεινε αυτό μεταξύ Συντηρητικών και Φιλελευθέρων, με τους σοσιαλιστές να ενσωματώνονται σε μεγάλο βαθμό στους Φιλελευθέρους, ασκώντας έτσι επιρροή και στη διαμόρφωση της ιδεολογίας των δεύτερων. Αντίθετα στην Ευρώπη, υπήρξαν πολύ ισχυρά Σοσιαλιστικά Κόμματα, που σε πολλές περιπτώσεις, ανάγκασαν συντηρητικούς και φιλελεύθερους να συνασπιστούν- είτε εν τοις πράγμασι είτε και τυπικά- προκειμένου να τα αντιμετωπίσουν, με αποτέλεσμα οι ευρωπαίοι φιλελεύθεροι να θεωρούν ως πρωταρχικό πολιτικό αντίπαλο τους Σοσιαλιστές και να εξελίξουν την ιδεολογία τους σε αντιδιαστολή με τη σοσιαλιστική.

αξίες, αντιλήψεις και προτεραιότητες¹⁹, διατηρώντας όμως στον πυρήνα της αντίληψης της, τις ιδέες της ελευθερίας και του πρωτείου του ατόμου.

Μία ανάλυση των διαφόρων νοηματοδοτήσεων που έχουν δοθεί στην έννοια του πολιτικού φιλελευθερισμού, αναμφίβολα αποτελεί αντικείμενο ξεχωριστής μελέτης και- σε κάθε περίπτωση- εκφεύγει του σκοπού της παρούσας. Όπως θα γίνει κατανοητό, ο όρος «πολιτικός φιλελευθερισμός» για τους σκοπούς της διατριβής αυτής χρησιμοποιείται με την κλασική αλλά και ευρεία έννοια, αυτήν της εποχής του Διαφωτισμού και όχι με αυτή που του έχει αποδοθεί στις σύγχρονες ΗΠΑ. Κατά τον ίδιο τρόπο, δεν θα πρέπει να υπάρξει σύγχυση με συγκεκριμένες αναλυτικές νοηματοδοτήσεις του όρου «πολιτικός φιλελευθερισμός» που έχουν γίνει από σύγχρονους στοχαστές, στους οποίους θα γίνει αναφορά σε άλλα σημεία της διατριβής, όπως- παραδείγματος χάριν- ο John Rawls. Ως εκ τούτου δεν είναι εκ προοιμίου εχθρικός προς τη θρησκεία, αντίθετα τη θεωρεί ως παράγοντα συνοχής και έμπνευσης για την καταπολέμηση των κοινωνικών προβλημάτων, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα την ελεύθερη άσκηση της αλλά και τον κοσμικό χαρακτήρα της πολιτικής εξουσίας. Στο πλαίσιο αυτό, δεν θα πρέπει να υπάρξει σύγχυση του πολιτικού φιλελευθερισμού με τη σύγχρονη απολύτως εκκοσμικευμένη θεωρία ότι η θρησκεία είναι ένας απαρχαιωμένος θεσμός του οποίου η σημασία συνεχώς φθίνει και που- σε κάθε περίπτωση- δεν έχει θέση στο σύγχρονο κόσμο της επιστήμης και της λογικής²⁰. Προτιμάται επίσης η χρήση του όρου του «πολιτικού φιλελευθερισμού» αντί του «φιλελευθερισμού», καθώς ο τελευταίος αναπότρεπτα καταλαμβάνει και την έννοια της οικονομικής ελευθερίας²¹, ζήτημα με το οποίο δεν θα ασχοληθεί η παρούσα διατριβή, πέρα από κάποιες επιμέρους αναφορές στο πώς σχετίζονται κάποια οικονομικά ζητήματα με την αλληλεπίδραση πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ.

Ο πολιτικός φιλελευθερισμός στηρίζεται στην ιδέα της ελευθερίας, του πρωτείου και της αυτονομίας του ατόμου και πρεσβεύει ένα κράτος ουδέτερο, ανεξίτηρο, που

¹⁹ **BUTTON MARK E.** *American liberalism from colonialism to the Civil War and beyond*, in Wall, S. (ed.) *The Cambridge Companion to Liberalism*: Cambridge: Cambridge University Press, 2015, σελ.21

²⁰ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.176

²¹ Όπως ορθώς παρατηρεί ο Αριστείδης Χατζής βλ. **ΧΑΤΖΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ**, *Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017, σελ.37-39

αναγνωρίζει στους ελεύθερους πολίτες το φυσικό, θεμελιώδες δικαίωμα τους να στοχοθετούν χωρίς εξωτερικούς καταναγκασμούς. Ο κάθε άνθρωπος επιδιώκει τους δικούς του σκοπούς και η υποχρέωση της πολιτείας περιορίζεται στο να του εξασφαλίζει την ελευθερία να δρα μέσα στο πλαίσιο των νόμων, χωρίς να ενδιαφέρεται για τη σωτηρία της ψυχής του ή να επιθυμεί η δράση του να έχει οποιοδήποτε άλλο συγκεκριμένο σκοπό ή αποτέλεσμα. Σε αυτό το πλαίσιο, το κράτος λειτουργεί κατά βάση ταυτόχρονα ως δικαστής και ως αστυνόμος: φροντίζει ώστε οι ιδιωτικές διαφορές μεταξύ των ελεύθερων ανθρώπων να λύνονται βάσει των νόμων και μεριμνά για την εφαρμογή τους. Οι νόμοι αυτοί αποβλέπουν στην οργάνωση της πολιτείας, στην προστασία των ατομικών δικαιωμάτων και στην αποτροπή μίας κατάστασης αναρχίας, οπότε και αυτά τα δικαιώματα τίθενται σε κίνδυνο. Η κρατική ισχύς χρησιμοποιείται αποκλειστικά εναντίον αυτών που παραβιάζουν την ελευθερία και τα δικαιώματα άλλων, είτε άμεσα (π.χ. δολοφονία, ληστεία), είτε έμμεσα (φοροδιαφυγή), στο πλαίσιο του κοινωνικού συμβολαίου. Όπως το έθεσε ένας από τους πατέρες του σύγχρονου φιλελευθερισμού, ο John Stuart Mill, «ο μόνος λόγος για τον οποίο οι άνθρωποι- ατομικά ή συλλογικά, έχουν το δικαίωμα να επεμβαίνουν στην ελευθερία δράσης οποιουδήποτε συνανθρώπου τους, είναι η αυτοπροστασία τους. Ότι ο μόνος λόγος, για τον οποίο μπορεί νόμιμα να ασκείται εξουσία σε οποιοδήποτε μέλος μιας πολιτισμένης κοινότητας, παρά τη θέληση του, είναι η αποτροπή της ζημιάς των άλλων. Το δικό του, φυσικό ή ηθικό όφελος δεν αποτελεί βάσιμο λόγο»²²

Στο πλαίσιο αυτό, η θρησκεία αποτελεί αυστηρώς προσωπικό ζήτημα του κάθε ατόμου ξεχωριστά και η ελεύθερη άσκηση της δεν πρέπει να παρεμποδίζεται από το Κράτος, το οποίο ταυτόχρονα θα πρέπει να κρατά μία αμερόληπτη στάση έναντι όλων των θρησκευτικών δογμάτων. Το κράτος είναι εγγυητής ελευθερίας και ισονομίας και όχι σωτηρίας της ψυχής. Εν κατακλείδι, ο πολιτικός φιλελευθερισμός ταυτίζεται με την προστασία των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και ένα κράτος δικαίου που λειτουργεί υπό καθεστώς νομοκρατίας και όχι τελοκρατίας²³. Στηρίζεται

²² MILL John Stuart, *Περί Ελευθερίας*, Εκδόσεις Επίκουρος, 1983, σελ.32

²³ ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Μάρκος, *Πορεία προς τον Φιλελευθερισμό*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.347. Εκεί η «τελοκρατία» ορίζεται ως ένα σύστημα που «θέλει την πολιτεία εγγυητή και φύλακα της μίας οδού και μόνης με απόλυτη εξουσία επιβολής του ορθού», σε αντιδιαστολή με τη νομοκρατία όπου η πολιτεία «ρυθμίζει τους κανόνες του παιχνιδιού και αφήνει τους ανθρώπους ελεύθερους να στοχοθετούν κατά βούληση».

σε μία κυβέρνηση νόμων και όχι ανθρώπων, κατά τα λεγόμενα του δεύτερου Προέδρου των ΗΠΑ, John Adams.²⁴

Από την πλευρά του, ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός, που ουσιαστικά ανάγεται στο θρησκευτικό ρεύμα του πουριτανισμού, αποσκοπεί στην σωτηρία της ψυχής των ανθρώπων. Η σωτηρία αυτή προϋποθέτει την πιστή τήρηση ηθικών κανόνων και συγκεκριμένης συμπεριφοράς, σύμφωνα με τις επιταγές της θρησκείας. Κατά συνέπεια, η πουριτανική πολιτεία έχει ως σκοπό την τήρηση των κανόνων της θρησκείας, η ορθή εφαρμογή των οποίων υπερβαίνει τις έννοιες των ατομικών δικαιωμάτων και της πολιτικής ελευθερίας. Για τους πουριτανούς, πραγματική ελευθερία είναι η ηθική τελείωση του ανθρώπου, που επιτυγχάνεται μόνο μέσω της ένωσης με το Θείο και της σωτηρίας του. Η πολιτεία έχει λοιπόν, όχι απλώς το δικαίωμα, αλλά την υποχρέωση να επεμβαίνει στην ζωή των ανθρώπων και να τους κατευθύνει στον ορθό δρόμο, επιβάλλοντας τους την κατάλληλη συμπεριφορά. Η σωτηρία δεν είναι κατά συνέπεια υπόθεση αποκλειστικά προσωπική αλλά και συλλογικός στόχος, δηλαδή καθήκον της πολιτείας.

Σε αυτό το πλαίσιο, καταργείται η αυτονομία του ατόμου ενώ τα ατομικά του δικαιώματα μπορούν και να παραβιάζονται στο όνομα της σωτηρίας της ψυχής του, που είναι πολύ σημαντικότερο ζήτημα. Η κυβέρνηση της πολιτείας αποτελεί έτσι τον εγκέφαλο που ελέγχει απόλυτα το σώμα των πολιτών και καθορίζει την πορεία του. Όπως όλες οι συνειδητές κινήσεις του ανθρώπινου σώματος ορίζονται από τις εντολές που εκπέμπει ο εγκέφαλος, έτσι και η δράση του ατόμου σε μία τελοκρατική πολιτεία, οφείλει να συμφωνεί με τις επιταγές των κυβερνώντων την πολιτεία. Οι τελευταίοι, ως πεφωτισμένοι- οιοι ζωντανόι άγιοι- γνωρίζουν καλύτερα ποιος είναι ο ορθός δρόμος προς την επίτευξη του μείζονος σκοπού.

Το παράδοξο με τις ΗΠΑ είναι ότι οι κοινότητες των Πουριτανών εντάχθηκαν σε ένα ομοσπονδιακό κράτος θεμελιωμένο με βάση τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού. Αυτό το φαινόμενο συνιστά -μέχρι και τη σύγχρονη εποχή- βασική αιτία των αντιφάσεων, που χαρακτηρίζουν τις ΗΠΑ.

²⁴ **GORE AI**, *The Assault on Reason: How the politics of fear and secrecy and blind faith subvert wise decision-making, degrade democracy and imperil America and the world*, Bloomsbury, 2007, σελ.221

Κοινή παραδοχή τόσο των φιλελεύθερων όσο και των συντηρητικών-πουριτανικών δυνάμεων στις ΗΠΑ είναι η σημασία της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας και η πίστη σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα. Ο Alexis de Tocqueville, ο μεγάλος Γάλλος στοχαστής και μελετητής των ΗΠΑ, παρατηρεί ότι το δημοκρατικό πολίτευμα και η αρχή της λαϊκής κυριαρχίας στις ΗΠΑ, δεν αμφισβητούνται από κανένα, αλλά είναι αποδεκτά ως μέρος ενός «consensus universalis»²⁵. Ωστόσο, και εδώ εμφανίζονται διαφορές ανάμεσα στις δύο δυνάμεις ως προς την ερμηνεία και τη λειτουργία της έννοιας της δημοκρατίας στις ΗΠΑ. Εξάλλου, όπως παρατήρησε ο F.A. Hayek, η δημοκρατία ως πολίτευμα είναι, επί της ουσίας, ένας μηχανισμός προστασίας της εσωτερικής ειρήνης και της ατομικής ελευθερίας, η οποία αποτελεί τον ανώτατο πολιτικό σκοπό μίας οργανωμένης κοινωνίας²⁶. Κατά συνέπεια, το φιλελεύθερο δημοκρατικό πρότυπο συνίσταται σε μία σύνθεση ποικίλων γενικών αρχών, οι οποίες εξυπηρετούν την πραγμάτωση του ιδεώδους της ατομικής ελευθερίας. Πολλές φορές ωστόσο, λόγω της πλειοψηφίας των θρησκευόμενων Χριστιανών στις ΗΠΑ, δύναται να γίνει επίκληση της αρχής της λαϊκής κυριαρχίας έτσι ώστε αυτοί να επιβάλλουν τις προτάσεις τους στις άθεες, αγνωστικιστικές ή και αλλόδοξες μειοψηφίες. Αυτό το φαινόμενο είναι ένα πολύ καλό παράδειγμα του γιατί δεν μπορεί θεμέλιο της πολιτικής οργάνωσης μίας πραγματικά δημοκρατικής και φιλελεύθερης κοινωνίας να είναι από μόνη της η απόλυτη λαϊκή κυριαρχία, με την έννοια της Αρχής της Πλειοψηφίας, καθώς πολλές φορές αυτή οπλίζει τα χέρια των τυράννων και εκφυλίζεται σε μέσο καταπίεσης της ελευθερίας. Γι' αυτό το λόγο είναι απαραίτητη και η ισότιμη αναγνώριση -ως θεμέλιου του πολιτεύματος- της αρχής της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων για όλους τους πολίτες, μία σκέψη που βρίσκεται στον πυρήνα του πολιτικού φιλελευθερισμού. Όπως παρατηρεί ο Αριστείδης Χατζής, κοινή συνισταμένη όλων των εκδοχών του φιλελευθερισμού είναι « η έμφαση στην προτεραιότητα της ελευθερίας και των ατομικών δικαιωμάτων. Ακόμη και οι αποφάσεις της πλειοψηφίας σε μία δημοκρατία πρέπει να περιορίζονται από τη φιλελεύθερη αρχή του κράτους δικαίου, η οποία επιτάσσει την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων»²⁷.

Κατά συνέπεια, δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι σφοδρότερες σύγχρονες διαμάχες μεταξύ φιλελεύθερων και συντηρητικών στις ΗΠΑ συχνά περιστρέφονται γύρω από

²⁵ DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 468

²⁶ HAYEK, F.A, *The Road to Serfdom*, The University of Chicago Press, 1994, σελ.78

²⁷ ΧΑΤΖΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ, *Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017, σελ.12

ζητήματα ορισμού και προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών, παρότι αμφότεροι σε επίπεδο αρχής τα αποδέχονται.

Παραδείγματος χάριν, η Αρχή της ελευθερίας της θρησκευτικής συνείδησης, που προστατεύεται από την Χάρτα των Δικαιωμάτων (Bill of Rights) των ΗΠΑ, θεωρείται θεμελιώδης και από τις δύο συνιστώσες, ωστόσο η καθεμία την νοσηματοδοτεί διαφορετικά. Για τον φιλελεύθερο, αυτό σημαίνει ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να πιστεύει ή όχι στο Θεό και να ασκεί, ή να μην ασκεί, ελεύθερα τα θρησκευτικά του καθήκοντα μακριά από κάθε κρατική παρέμβαση. Για τον πουριτανό, ωστόσο, σημαίνει ότι κάθε κοινότητα θα πρέπει να είναι ελεύθερη να μεριμνά για τη σωτηρία των ψυχών των μελών της, ακόμα και καταπατώντας τα ατομικά δικαιώματα των ντόπιων άθεων ή αιρετικών πολιτών, όπου αυτό κρίνεται ως απαραίτητο. Για τον πουριτανό, κρατική ουδετερότητα σε ζητήματα θρησκευτικής συνείδησης σημαίνει να μην ευνοεί το Κράτος το ένα χριστιανικό δόγμα εις βάρος κάποιου άλλου χριστιανικού δόγματος και σε καμία περίπτωση δεν απαγορεύει την ενίσχυση του ρόλου τους από το Κράτος²⁸ ή τη νομοθέτηση βάσει των αρχών της Βίβλου. Δεν επιθυμεί ένα κράτος ουδέτερο σε ηθικά ζητήματα, αδιάφορο για την προσωπική ζωή των πολιτών, καθώς θεωρεί ότι η συμπεριφορά των ανθρώπων στην προσωπική τους ζωή αναπόφευκτα «μολύνει» την δημόσια ζωή. Έτσι, κρατική ουδετερότητα σε ζητήματα θρησκείας και ηθικής σημαίνει-κατ' αυτόν- κρατική ανοχή στην ανηθικότητα²⁹. Αντίθετα, από έναν φιλελεύθερο, η αρχή της κρατικής ουδετερότητας ερμηνεύεται ως ίση αντιμετώπιση θρησκευόμενων και μη θρησκευόμενων ανθρώπων ή θρησκευτικών και μη θρησκευτικών οργανισμών από το Κράτος. Εν κατακλείδι, ο πουριτανός βλέπει τις ΗΠΑ πρωτίστως ως ένα χριστιανικό έθνος, όργανο του Θεού επί της γης, ενώ ο φιλελεύθερος ως ένα έθνος βασισμένο στην ατομική ελευθερία ("life, liberty and the pursuit of happiness"), όπως αναφέρει η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας.

Στην πραγματικότητα, οι ΗΠΑ είναι παιδί δύο γονέων: του πνεύματος της θρησκείας και του πνεύματος της ελευθερίας³⁰. Η πρώτη «ίδρυση» των ΗΠΑ (η εποίκιση τους από τους πουριτανούς) είχε ξεκάθαρα θρησκευτικό περιεχόμενο, με καθεστώτα

²⁸ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.9

²⁹ **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006, σελ.121-128

³⁰ **TESSITORE, Aristide**, *Alexis De Tocqueville on the Natural State of Religion in the Age of Democracy*, The Journal of Politics, Vol.64, No.4 (Nov.2002), pp. 1137-1152

αυστηρά θεοκρατικά, όπου ύψιστη προτεραιότητα ήταν η διαφύλαξη της χριστιανικής ηθικής και η εγκαθίδρυση του βασιλείου του Θεού στη γη. Αυτό όμως δεν ήταν προϊόν καταναγκασμού αλλά συνέβη σε εθελοντική βάση, ενώ ταυτόχρονα η πολιτική φιλοσοφία που μετέφεραν στις ΗΠΑ ήταν ξεκάθαρα αυτή του John Locke³¹.

Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, οι δυνάμεις του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού συμπορεύτηκαν αρμονικά. Ο Alexis de Tocqueville, παρατηρεί το 1835 ότι στις πρώτες κοινότητες των αποίκων στη Νέα Αγγλία δίπλα στους ποινικούς νόμους, που αναδίδουν την οσμή της στενής θρησκοληψίας διάφορων θρησκευτικών ομάδων και του θρησκευτικού φανατισμού έβρισκε κανείς στενά συνδεδεμένο ένα σώμα πολιτικών νόμων πιο εξελιγμένων σε σχέση με την Γαλλία του 19^{ου} αιώνα³². Ο ίδιος στέκεται με θαυμασμό απέναντι σε αυτή την πετυχημένη συνύπαρξη θρησκείας και ελευθερίας, όπως ο ίδιος τη χαρακτηρίζει. Παρατηρεί ότι για τους Αμερικανούς το πνεύμα του Χριστιανισμού και η πολιτική ελευθερία είναι τόσο βαθιά συνδεδεμένα μεταξύ τους ώστε το ένα δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το άλλο. Την ίδια εποχή που στη Γαλλία, η εκκλησία είναι εχθρική στα αιτήματα για περισσότερη πολιτική ελευθερία, στις ΗΠΑ θρησκεία και ελευθερία συμβασιλεύουν. Είναι ξεκάθαρο ότι θεωρεί αυτή τη σύζευξη θεμέλιο λίθο του δημοκρατικού πολιτεύματος και πνεύματος. Πώς όμως επιτεύχθηκε αυτή;

Καταρχάς, δεν πρέπει κανείς να ξεχνά ότι η εμφάνιση του πολιτικού φιλελευθερισμού στην ανθρώπινη ιστορία, συμπίπτει ιστορικά με την καθιέρωση του Προτεσταντισμού ως αντίδρασης στη διαφθορά του Παπισμού και την κοσμική εξουσία της Καθολικής Εκκλησίας. Αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι υπάρχει κάποιος βαθύτερος ιδεολογικός δεσμός μεταξύ των δύο, όπως αυτός που επικαλείται ο Max Weber μεταξύ της προτεσταντικής ηθικής και του καπιταλισμού³³. Ο προτεσταντισμός μπορεί σε επίπεδο οργάνωσης να ήταν δημοκρατικότερος και ισονομικότερος του καθολικισμού αλλά στην πραγματικότητα αποδείχθηκε μάλλον αυταρχικότερος και

³¹ **ΒΕΡΕΜΗΣ Θάος** ΗΠΑ Από το 1776 έως Σήμερα, Αθήνα, Εκδοτικός Οίκος Ι. Σιδέρης-Ανδρέας Σιδέρης-Ιωάννης Σιδέρης Ο.Ε.,

³² **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 51

³³ **WEBER, MAX** “*Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού*” μτφ Μ.Γ.Κυπραίου, πρόλογος – θεώρηση – επιμέλεια Β. Φίλιας, Gutenberg, 2006

πιο ηθικά αδιάλλακτος³⁴. Στους θρησκευτικούς πολέμους που συγκλόνισαν την Ευρώπη του 16^{ου} και 17^{ου} αιώνα, οι προτεστάντες δεν έδειξαν λιγότερο φανατισμό και ζήλο από τους καθολικούς. Όταν ο πατέρας του φιλελευθερισμού, John Locke διατύπωνε τις ριζοσπαστική -για την εποχή εκείνη- θεωρία του³⁵ περί θρησκευτικής ανεκτικότητας και ελευθερίας, απευθυνόταν πρωτίστως στους συμπατριώτες του φανατικούς προτεστάντες, πολλοί εκ των οποίων βρήκαν καταφύγιο στην Αμερική, κυνηγημένοι από την πιο μετριοπαθή δογματικά, Αγγλικανική Εκκλησία. Ο θρησκευόμενος Locke -μάρτυρας των αναταραχών και της βίας που γέννησαν οι θρησκευτικές συγκρούσεις της εποχής του- προσπάθησε μέσω του έργου του να πείσει τους συμπολίτες του ότι η σωτηρία του ανθρώπου είναι καθαρά ατομική του υπόθεση και στο ζήτημα αυτό η κρατική εξουσία δεν πρέπει να έχει κανένα λόγο³⁶. Το Κράτος δεν πρέπει να είναι κριτής ή δικαστής της αλήθειας και της ορθότητας του κάθε θρησκευτικού δόγματος, τόσο γιατί είναι ανθρώπινο δημιούργημα και κατά συνέπεια δεν είναι σε θέση να κρίνει τα Θεία αλλά και γιατί η θρησκευτική πίστη δεν μπορεί να επιβάλλεται με τη βία, καθώς τότε παύει να είναι αληθινή και ικανή να οδηγήσει στη σωτηρία. Ήδη λοιπόν από τη στιγμή της γέννησης του, ο πολιτικός φιλελευθερισμός είχε ως ουσιαστικές συστατικές του στοιχεία τις ιδέες της ανεκτικότητας και της κρατικής ουδετερότητας απέναντι στα ανταγωνιζόμενα θρησκευτικά δόγματα, ως απαραίτητες προϋποθέσεις για την προστασία των αναπαλλοτριωτών φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου.

Αν και οι προσκυνητές (pilgrims), που πρώτοι εποίκησαν τις μελλοντικές ΗΠΑ, δεν είχαν σκοπό να ανταποκριθούν στο κάλεσμα του Locke για θρησκευτική ανεκτικότητα, εν τούτοις η πολιτική του φιλοσοφία περί φυσικών δικαιωμάτων και ισότητας υπήρξε βασικό θεμέλιο των κοινοτήτων τους στη Νέα Αγγλία. Το άλλο θεμέλιο ήταν βεβαίως ο ριζοσπαστικός πουριτανισμός και το ηθικοκανονιστικό πρόγραμμα οργάνωσης της κοινωνίας που τον συνόδευε. Η χρονική και γεωγραφική σύμπτωση αυτών των δύο ιδεών μεταφέρθηκε από την Αγγλία στην Αμερική και γέννησε την αντίφαση η οποία ίσχυε και δύο αιώνες αργότερα οπότε την διέκρινε και κατέγραψε ο De Tocqueville. Η πολιτεία, που οραματίστηκαν και προσπάθησαν να

³⁴ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ. 78

³⁵ LOCKE JOHN, *Δοκίμιο Για την Ανεκτικότητα- Επιστολή για την Ανεξιθρησκία*, (Επιμέλεια Ρίτα Μασούρα) Εκδόσεις Printa, 2013

³⁶ ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ Πασχάλης, *Πολιτικοί Στοχαστές των Νεότερων Χρόνων*, Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1999. σελ.89-90

οικοδομήσουν οι πρώτοι άποικοι, θα πορευόταν με βάση το ηθικό θρησκευτικό πρόγραμμα και τις αυστηρές αρχές του πουριτανισμού αλλά οι κάτοικοι της θα ήσαν όλοι ίσοι, όπως ίσοι είναι μπροστά στο Θεό, και, εφόσον δεν αμάρταναν και τηρούσαν τους θείους νόμους, θα απολάμβαναν τα φυσικά δικαιώματα που τους είχε δώσει ο Δημιουργός τους, τα οποία κανένας κοσμικός άρχοντας δεν μπορούσε να παραβιάσει³⁷. Η πολιτεία από την πλευρά της, θα μεριμνούσε όχι μόνο για τη φυσική τους προστασία αλλά και για την πιστή τήρηση των θρησκευτικών και ηθικών κανόνων, ώστε να εξασφαλιστεί η σωτηρία των ψυχών τους, παρά το γεγονός ότι ο αυτός ο πνευματικός αγώνας ήταν καθαρά προσωπικός για το κάθε άτομο. Επρόκειτο, στην ουσία, για την πρώτη σύζευξη και συνύπαρξη της θρησκοληψίας και της έλλειψης ανεκτικότητας με την ιδέα της ελευθερίας και το κράτος δικαίου. Όπως ποιητικά παρατηρεί ο De Tocqueville, «*όλο το πεπρωμένο της Αμερικής περικλείεται στον πρώτο Πουριτανό που έφθασε στις ακτές της, όπως ο πρώτος άνθρωπος οδήγησε στο ανθρώπινο είδος*³⁸»

Οι πρώτοι αυτοί Αμερικανοί, καταδιωγμένοι από την Εκκλησία της Αγγλίας για το ριζοσπαστισμό τους και την άρνηση τους να δεχθούν την ιεραρχική δομή της και το πιο μετριοπαθές δόγμα της³⁹, μετανάστευσαν στο Νέο Κόσμο, με σκοπό να εγκαθιδρύσουν την «Πόλη πάνω στο Λόφο⁴⁰» που θα οδηγούσε τους πιστούς στη σωτηρία και θα σηματοδοτούσε την έλευση της Βασιλείας του Θεού στη Γη. Όπως παρατηρεί ο Μανούσος Μαραγκουδάκης: «*Οι Πουριτανοί δεν μάχονταν για το δικαίωμα του ανθρώπου να λατρεύει το Θεό όπως αυτός επιθυμεί, αλλά για το δικαίωμα να δημιουργήσουν την πόλη του Θεού, όπως αυτοί επιθυμούσαν*⁴¹» Κατ' αυτούς, η θρησκευτική καταπίεση που υφίσταντο συνίστατο όχι τόσο στην παραβίαση της ελευθερίας της θρησκευτικής τους συνείδησης, όσο στην μετριοπάθεια της Αγγλικανικής εκκλησίας και στην αποτυχία της να εξαλείψει τελείως οτιδήποτε παρέπεμπε στον καθολικισμό, με βασικό σημείο τριβής την

³⁷ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ. 61-70

³⁸ DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 326

³⁹ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ. 54-60

⁴⁰ Όπως χαρακτήρισε τις πρώτες πουριτανικές κοινότητες, ένας από τους ηγέτες τους, ο John Winthrop βλ. BATES Stephen, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 2

⁴¹ ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ. 78

Ιεραρχική δομή της στην κορυφή της οποίας βρισκόταν, όχι πια ο Πάπας, αλλά ο Βασιλιάς. Έτσι, οι κοινότητες των πουριτανών στη Νέα Αγγλία οργανώθηκαν μεν σε βάση ισονομική αλλά έχοντας ως βασικό κώδικα το Νόμο του Θεού και τις αυστηρές ηθικές επιταγές του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού. Επρόκειτο για μία προσπάθεια οικοδόμησης «τέλειων αγνών κοινοτήτων, βασισμένων σε μία αγνή θεολογία»⁴². Η βασική ελευθερία των κατοίκων τους δεν ήταν άλλη από την προσπάθεια που όφειλαν να καταβάλλουν για τον εξαγνισμό και της σωτηρία της ψυχής τους.

Αυτό απαιτούσε πλήρη υποταγή και συμμόρφωση στο λόγο της Βίβλου, από τον οποίο δεν μπορούσε να γίνει καμία παρέκκλιση. Ο Βασικός Νόμος της Πολιτείας του Κοννέκτικατ (1638-1639) καθιστά σαφές ότι ο στόχος ήταν: «*Να διατηρήσουμε και να επιδιώξουμε την ελευθερία και αγνότητα του ευαγγελίου του Κυρίου μας Ιησού Χριστού στην οποία πιστεύουμε, καθώς και τη διδασκαλία των Εκκλησιών, που σύμφωνα με την αλήθεια του ίδιου ευαγγελίου ασκείται τώρα μεταξύ μας*»⁴³. Ακόμα και την εποχή της ίδρυσης των ΗΠΑ, σχεδόν όλες οι Πολιτείες απαιτούσαν από όλους τους κατέχοντες δημόσιο αξίωμα να προβούν σε θρησκευτικό όρκο, όπως ο ακόλουθος της Πολιτείας της Πεννσυλβάνια: «*Πιστεύω στο Θεό, τον δημιουργό και κυβερνήτη του Σύμπαντος, αυτόν που ανταμείβει το καλό και τιμωρεί το κακό. Και δέχομαι ότι ο λόγος της Παλαιάς και της Καινής Διαθήκης είναι δώρο της Θεϊκής εμπνεύσεως*»⁴⁴

Ακόμα και αρκετά χρόνια μετά την ίδρυση του Κράτους των ΗΠΑ, είχαν επιβιώσει τοπικοί νόμοι εκείνης της εποχής οι οποίοι, παραδείγματος χάριν, απαγόρευαν οποιαδήποτε δραστηριότητα τα Σάββατα, οπότε και νέκρωνε η κοινωνική ζωή μιας ολόκληρης πόλης⁴⁵. Ταυτόχρονα, τα βασικά πολιτικά και ατομικά δικαιώματα, όπως αυτό της ψήφου ή το δικαίωμα στην περιουσία, απολάμβαναν μόνο οι πιστοί Πουριτανοί, ενώ αντίθετα οι ετερόδοξοι διώκονταν εάν αρνούσαν να προσηλυτισθούν. Όλη η ζωή των κατοίκων εκείνων των κοινοτήτων ήταν δομημένη πάνω σε μια προσπάθεια ηθικής και θρησκευτικής τελείωσης, όπου ακόμα και στον ελεύθερο χρόνο τους η βασική τους δραστηριότητα ήταν η προσευχή και η ανάγνωση

⁴² **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.31

⁴³ **PERLEY POORE Benjamin**, *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters and other Organic Laws of the United States*, Washington D.C: US Government Printing Office, 1877

⁴⁴ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.12

⁴⁵ **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 827-831

κηρυγμάτων⁴⁶. Επρόκειτο ίσως για τα πρώτα ολοκληρωτικά καθεστώτα του σύγχρονου κόσμου, αλλά με μία σημαντική διαφοροποίηση: οι κάτοικοι των πουριτανικών κοινοτήτων αποφάσισαν συνειδητά και εθελοντικά να θέσουν ένα τόσο αυστηρό πλαίσιο θρησκευτικών κανόνων για την οργάνωση της ζωής τους και την εγκαθίδρυση Θεοκρατίας εν τοις πράγμασι⁴⁷. Ταυτόχρονα, υπήρχαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην οργάνωση και την καθημερινή λειτουργία αυτών των κοινοτήτων, καθώς η καθεμία απολάμβανε αυτονομίας και αυτοδιοίκησης, στο πλαίσιο μιας θεωρητικής και γενικής νομιμοφροσύνης προς το Αγγλικό Στέμμα. Στην πραγματικότητα αυτές οι κοινότητες ήσαν ταυτόχρονα θύλακοι δημοκρατίας, ισονομίας αλλά και βαθιάς θρησκευτικής πίστης, όπως ακριβώς πρόσταζε το ριζοσπαστικό προτεσταντικό μήνυμα που πρέσβευαν. Δεν πρέπει, κατά συνέπεια, να προκαλεί εντύπωση ότι ακόμα και σήμερα αυτά τα δύο χαρακτηριστικά παραμένουν οι βασικές αξίες του μέσου Αμερικανού και των ΗΠΑ.

β) Παράγοντες που ευνόησαν την σύνθεση και την ειρηνική συνύπαρξη πολιτικού φιλελευθερισμού-ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και παράγοντες που τις τελευταίες δεκαετίες τις φέρνουν σε σύγκρουση

Ωστόσο, τα επόμενα κύματα μεταναστών στο Νέο Κόσμο μετέβαλαν τα δημογραφικά δεδομένα εις βάρος των Πουριτανών ενώ ταυτόχρονα το αυξανόμενο εμπόριο, η βιοτεχνία και η συνεπαγόμενη οικονομική ανάπτυξη επέφεραν έναν κατευνασμό του ριζοσπαστικού φονταμενταλισμού που χαρακτήριζε τους πρώτους Πουριτανούς εποίκους. Οι ιδιότητες αυτές θεοκρατικές κοινότητες μπορεί σταδιακά να απώλεσαν ένα μέρος του θρησκευτικού ζήλου που τις χαρακτήρισε στις απαρχές τους, όπως συχνά συμβαίνει σε ανοιχτές κοινωνίες που ακμάζουν οικονομικά, ωστόσο ο βασικός πυρήνας του χαρακτήρα των ανθρώπων παρέμεινε αναλλοίωτος και ο ρόλος της θρησκείας εξαιρετικά σημαντικός. Αυτό έγινε ιδιαίτερος εμφανές με τη Μεγάλη Αφύπνιση (Great Awakening), που ξεκίνησε περί το 1730 και κράτησε έως και το 1743, όταν εξέχοντες ιεροκήρυκες όπως ο George Whitefield και ο Jonathan

⁴⁶ BREMER, F.J. (1976). *The Puritan Experiment: New England Society from Bradford to Edwards*. New York: St. Martin's Press.

⁴⁷ Βλ. BATES Stephen, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.57-70

Edwards, ταξίδευαν ανά τις αμερικανικές αποικίες και συνέπαιρναν τα πλήθη με τα φλογερά τους κηρύγματα. Αυτοί οι χαρισματικοί ιεροκήρυκες έδιναν πολύ μικρότερη σημασία σε πολύπλοκα ζητήματα θεολογικής φύσεως και απευθύνονταν στο θυμικό των ακροατών τους, εγείροντας ανεπανάληπτο πάθος και θρησκευτικό ζήλο για την εκπλήρωση του οράματος για την «Πόλη πάνω στο λόφο», μία Πολιτεία του Θεού που θα βασιζόταν στην ελευθερία, τη δημοκρατία, την ισονομία και τη βαθιά θρησκευτική πίστη, προκειμένου να λειτουργήσει ως φάρος για τον υπόλοιπο κόσμο. Επικοινωνούσαν με το κοινό τους με τρόπο απλό, κατανοητό και σχεδόν δημαγωγικό, προσπαθώντας να αφυπνίσουν τις θρησκευτικές συνειδήσεις των συμπατριωτών τους και να τους οδηγήσουν στο δρόμο του Θεού. Για αυτούς, σημασία είχε η προσέγγιση και σωτηρία ψυχών και όχι η τελετουργική μέθοδος και γι' αυτό το λόγο δεν δίσταζαν να κηρύττουν σε ταβέρνες, θέατρα ή και στο δρόμο, απλοποιώντας τα μηνύματα της Βίβλου και ιδίως απευθυνόμενοι στο συναίσθημα του κόσμου⁴⁸. Ωστόσο, παρά την θρησκευτική αναγέννηση που έφερε η Μεγάλη Αφύπνιση, ταυτόχρονα έκαναν την εμφάνιση τους ο Διαφωτισμός και τα κοσμικά ιδανικά του, τα οποία επίσης επηρέασαν βαθύτατα τις ΗΠΑ. Η νέα πίστη στον Ορθολογισμό, επηρέασε αρνητικά την επιρροή της θρησκείας, αν και ο Προτεσταντισμός παρέμενε η ανεπίσημη θρησκεία των ΗΠΑ και σποραδικά κύματα θρησκευτικών αφυπνίσεων έκαναν κατά καιρούς την εμφάνιση τους⁴⁹. Επιπλέον, ο ολοένα αυξανόμενος θρησκευτικός και δογματικός πλουραλισμός, που χαρακτήριζε τις αποικίες, ενίσχυε τα αιτήματα για εκατέρωθεν ανεκτικότητα μεταξύ τους, καθώς και για θρησκευτική ελευθερία.

Κατά συνέπεια, η οικονομική πρόοδος και η επακόλουθη ευημερία των αποικιών δεν επέφεραν μόνο μία χαλάρωση των αυστηρών ηθών των παλαιών Πουριτανών⁵⁰, αλλά- συνεπικουρούμενη από μία έξαρση θρησκευτικού, ευαγγελικού συναισθήματος⁵¹ - γέννησε και αιτήματα πολιτικής φύσης⁵² που εν πολλοίς

⁴⁸ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.55

⁴⁹ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.53-62

⁵⁰ **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.88-101 για μία ενδελεχή κοινωνιολογική ανάλυση του πως η οικονομική ανάπτυξη είχε ως αποτέλεσμα την σταδιακή μετατροπή των κλειστών πουριτανικών κοινοτήτων σε «κομμάτι μιας πιο ανοιχτής κοινωνίας».

⁵¹ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.3

⁵² **WILENETZ Sean**, *The Rise of American Democracy: Jefferson to Lincoln*, W.W. Norton & Company Ltd, 2005, σελ.19

ταυτίζονταν με την ισονομική και ρεπουμπλικανική φύση του πουριτανισμού και τελικά τους έφεραν σε πορεία σύγκρουσης με τη Μητρόπολη⁵³. Ωστόσο, μετά την επιτυχία της αμερικανικής επανάστασης, οι άνθρωποι που ανέλαβαν να δημιουργήσουν το πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ και συνέγραψαν το Σύνταγμα το έκαναν έχοντας ως βάση το έργο των μεγάλων φιλοσόφων του Διαφωτισμού όπως ο Locke και ο Montesquieu. Οι Ιδρυτές Πατέρες των ΗΠΑ, προσωπικότητες με τεράστιο ηθικό- λόγω της επαναστατικής τους δράσης- αλλά και πνευματικό ανάστημα κατόρθωσαν να οικοδομήσουν ένα ξεκάθαρα κοσμικό, φιλελεύθερο και ανεξίτηλο κρατικό οικοδόμημα σε μία βαθιά δυναμική αλλά ταυτόχρονα κοινωνικά συντηρητική και έντονα θρησκευόμενη χώρα⁵⁴. Το κράτος των ΗΠΑ δημιουργήθηκε από τους ιδρυτές πατέρες με πυλώνες τον πολιτικό φιλελευθερισμό και τις αρχές της ισότητας απέναντι στο νόμο, της διάκρισης των εξουσιών και της ελευθερίας λόγου, συνείδησης και λατρείας. Ο Ντεϊσμός⁵⁵, που ασπάζονταν κάποιοι από τους Ιδρυτές Πατέρες όπως ο Thomas Jefferson και ο Benjamin Franklin, αφενός υπήρξε ενισχυτικός παράγοντας στα αιτήματα για πολιτική ελευθερία – που θεωρούσαν απαραβίαστο δώρο του Θεού στον άνθρωπο- και για περιορισμένη κυβερνητική ισχύ. Αφετέρου αποτελούσε ανάχωμα σε οποιαδήποτε σαφή αναφορά σε κάποιο συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα, με τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας να περιορίζεται σε έννοιες με ουδέτερη χροιά, όπως ο Θεός⁵⁶. Θα ήταν λάθος όμως να παραβλέψει κανείς ότι η κοινωνία των πολιτών, που στις ΗΠΑ προϋπήρχε του κράτους, ήταν εξίσου διαποτισμένη από το πουριτανικό πνεύμα και τα ήθη των πρώτων εποίκων-προσκυνητών. Η πολιτική φιλοσοφία του διαφωτισμού, που ενέπνευσε τους ιδρυτές πατέρες των ΗΠΑ, ήταν κατ' εξοχήν μέρος της ιδεολογίας των πνευματικών ελίτ, αλλά όχι του απλού κόσμου. Η συγκυρία της ίδρυσης των ΗΠΑ δεν ήταν- κατά μία έννοια- παρά μία παρένθεση όπου κυριάρχησε ο ορθολογισμός, η εκκοσμίκευση και τα ιδεώδη του Διαφωτισμού, σε αντιδιαστολή με

⁵³ **CORBETT Michael, CORBETT-HEMEYER Julia, WILSON Mathew J**, *Politics and Religion in the United States*, Routledge, 2013, σελ.36-39

⁵⁴ **FOWLER BOOTH, Robert, OLSON R. Laura, HERTZKE D. Allen, DEN DULK, Kevin**, *Religion and Politics in America: Faith, Culture and Strategic Choices*, Westview Press, 2014, σελ.19

⁵⁵ Η φιλοσοφία σύμφωνα με την οποία η λογική και η παρατήρηση του φυσικού κόσμου οδηγούν στη διαπίστωση για την ύπαρξη ενός Ανώτερου Δημιουργού, χωρίς αυτός να προσδιορίζεται και χωρίς η πίστη αυτή να εντάσσεται στο πλαίσιο μιας οργανωμένης λατρείας ή ενός συνεκτικού θρησκευτικού δόγματος. Αυτό το εξαιρετικά φιλικό προς την επιστήμη σύστημα πίστεως ήταν εξαιρετικά δημοφιλές σε πνευματικούς και επιστημονικούς κύκλους την εποχή του Διαφωτισμού και αναπτύχθηκε ως αντίδραση στον θρησκευτικό φανατισμό και τις ταραχές που σημάδεψαν τον 15^ο και 16^ο αιώνα.

⁵⁶ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.13

τις προγενέστερες και μεταγενέστερες εποχές των θρησκευτικών «αφυπνίσεων». Η ιδεολογία του μέσου Αμερικανού πολίτη όμως ήταν, και σε κάποιο βαθμό παραμένει έως σήμερα, κατά βάση θρησκευτική. Επιπλέον όμως, όπως ορθά παρατηρεί ο Daniel Dreisbach⁵⁷, η βιβλική ρητορική κυριαρχούσε και εκείνη την εποχή και διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στο δημόσιο διάλογο γύρω από την ίδρυση του Κράτους των ΗΠΑ και την υιοθέτηση του Συντάγματος. Αυτό δεν πρέπει να μας προκαλεί εντύπωση γιατί οι ιδρυτές πατέρες δρούσαν στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο μίας βαθιά προτεσταντικής κουλτούρας, όπου η Βίβλος ήταν εξαιρετικά διαδεδομένη. Η Βίβλος ήταν μακράν το πιο δημοφιλές βιβλίο της εποχής εκείνης όσο και αν αυτό το δεδομένο πολλές φορές αδυνατούν να το συνυπολογίσουν σύγχρονοι αναλυτές. Όπως σημειώνει ο Dreisbach, η Βίβλος και η ρητορική που εκπορεύεται από αυτήν, χρησιμοποιήθηκαν τότε από τους ιδρυτές πατέρες, όπως και στην εποχή μας, προκειμένου: 1) να προσφέρει μία κοινή γλώσσα και κουλτούρα, καθώς αποτελούσε την πηγή ενός κοινού πολιτισμικού λεξιλογίου, 2) να προσδώσει ισχύ και κύρος στην πολιτική ρητορική, 3) να ορίσει κανόνες και πρότυπα για την οργάνωση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής, 4) να δια φωτίσει το ρόλο της Θείας Πρόνοιας στα ζητήματα των ανθρώπων και των εθνών, 5) να γίνει κατανοητός ο χαρακτήρας και τα σχέδια του Θεού, ιδιαίτερα ως προς τα σχέδια του για την ανθρωπότητα.⁵⁸ Ο Dreisbach καταλήγει ότι θα ήταν λάθος να θεωρήσει κανείς ότι οι ιδρυτές πατέρες χρησιμοποιούσαν βιβλική ρητορική για λόγους στιλιστικούς και απλώς για να γίνουν κατανοητοί από τον απλό λαό, γιατί κάτι τέτοιο θα υποτιμούσε την επιρροή που είχε η Βιβλική κοσμοθεωρία στον σχηματισμό των αντιλήψεων αρκετών από αυτούς, όπως και στην κοινωνία εν γένει. Από την άλλη πλευρά, θα ήταν φυσικά λάθος να ισχυριστεί κανείς ότι οι ιδρυτές πατέρες ήταν άνθρωποι θρησκόληπτοι, που είχαν ένα θεοκρατικό όραμα για τις ΗΠΑ και να αγνοήσει την σκοπιμότητα που εξυπηρετεί η πολιτική ρητορική βασισμένη στο Βιβλικό πρότυπο.

Ταυτόχρονα, υπήρξε ένας βασικός παράγοντας που εξηγεί πώς- παρά την ραγδαία οικονομική και κοινωνική πρόοδο που γνώρισε το νέο Κράτος- η θρησκεία διατήρησε τόσο μεγάλη ισχύ στην κοινωνία, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό ώστε αυτή η ειρηνική

⁵⁷ DREISBACH, L. Daniel, *The Bible in the Political Rhetoric of the American Founding*, Politics and Religion, 4 (2011), 401-427

⁵⁸ Ο.π

συνύπαρξη φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού τελικά κατέληξε στο να αναδειχθεί σε θεμελιώδες χαρακτηριστικό των ΗΠΑ και του πολιτικού σκηνικού τους.

Ο De Tocqueville γράφει ότι το πρώτο πράγμα που παρατήρησε και τον εντυπωσίασε όταν έφθασε στις ΗΠΑ, ήταν η ατμόσφαιρα έντονης θρησκευτικότητας που κυριαρχούσε⁵⁹ και το γεγονός ότι, ενώ υπήρχε μεγάλη ποικιλία προτεσταντικών δογμάτων και εκκλησιών, η αποδοχή του χριστιανισμού, καθώς και των βασικών ηθικών αξιωμάτων του⁶⁰, ήταν καθολική και αδιαμφισβήτητη. Αναζητώντας την αιτία αυτού του φαινομένου, καταλήγει σε ένα ξεκάθαρο συμπέρασμα: Ότι η αυξημένη επιρροή της θρησκείας στην Αμερική, οφείλει πολλά στο συνταγματικά κατοχυρωμένο διαχωρισμό της με το κράτος.

Η Πρώτη Τροποποίηση του Συντάγματος των ΗΠΑ, προβλέπει ότι « *Το Κογκρέσο δεν θα θεσπίσει νόμο σχετικά με την εγκατάσταση θρησκείας, ούτε θα απαγορεύσει την ελεύθερη άσκηση της*». Σε αυτή τη συνταγματική διάταξη εδράζεται αυτό που ο Thomas Jefferson χαρακτήρισε ως το «*τείχος που χωρίζει την εκκλησία από το κράτος*» (“*wall of separation between church and state*”)⁶¹ και αποτελεί έναν από τους πυλώνες της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις ΗΠΑ. Την εποχή της ψήφισης αυτής της διάταξης, η θέσπιση της αποτέλεσε μία παγκόσμια πρωτοτυπία, καθώς για πρώτη φορά κατοχυρωνόταν η κρατική ουδετερότητα σε θρησκευτικά ζητήματα και ο απόλυτος διαχωρισμός της κοσμικής από τη θρησκευτική εξουσία. Εν πολλοίς μάλιστα, οφείλετο και στο γεγονός ότι στο πλουραλιστικό και πολυδιασπασμένο θρησκευτικό πλαίσιο της κοινωνίας των ΗΠΑ καμία θρησκευτική ομάδα δεν ήταν αρκετά ισχυρή για να επικρατήσει έναντι των υπολοίπων και να αναδειχθεί σε επικρατούσα θρησκεία⁶². Καταρχάς, το θρησκευτικό ανάγλυφο των ΗΠΑ ήταν από τις απαρχές τους πολυσυλλεκτικό, με μία σημαντική μειοψηφία Καθολικών ή ακόμα και Εβραίων να κάνουν αισθητή την παρουσία τους δίπλα στους σαφώς πλειοψηφούντες Προτεστάντες. Επιπλέον, παρά την ευδιάκριτη και αδιαμφισβήτητη υπεροχή των Προτεσταντών, ο προτεσταντισμός- συμπεριλαμβανομένου του

⁵⁹ **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 345

⁶⁰ **Οπ.Παρ.**σελ. 498

⁶¹ Η διάσημη αυτή φράση προέρχεται από μία επιστολή του Jefferson, με ημερομηνία 1 Ιανουαρίου 1802, προς την Ένωση Βαπτιστών του Danbury, βλ. <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danbury.html> για τη σχετική παράθεση της επιστολής στον δικτυακό τόπο της Βιβλιοθήκης του Κογκρέσου.

⁶² **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ. 117

πουριτανικού χώρου- στις ΗΠΑ χαρακτηρίζεται ανέκαθεν από τεράστια διασπορά επιμέρους δογμάτων και εκκλησιών, καμία εκ των οποίων δεν ήταν σε θέση να αναδειχθεί σε επικρατούσα. Στο πλαίσιο αυτού του προτεσταντικού ψηφιδωτού, η πρόβλεψη της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος υπαγορεύονταν όχι απλώς από τις ιδέες του Διαφωτισμού για απόλυτη ελευθερία θρησκευτικής συνείδησης αλλά και από την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα. Από τη στιγμή που η θρησκεία ήταν μία- εν δυνάμει- διαιρετική δύναμη, και όχι ενοποιητικός παράγοντας, ήταν ξεκάθαρο ότι η κοσμική εξουσία όφειλε να διαχωριστεί από το κρατικό καθήκον προάσπισης μίας συγκεκριμένης πίστης, ώστε να διαθέτει τεκμήριο ουδετερότητας στο πλαίσιο της διαχείρισης των αιτημάτων αντικρουόμενων ομάδων συμφερόντων, αλλά και να αποτρέψει την κυριαρχία κάποιας από αυτές⁶³. Αυτό το γεγονός, είχε όμως σοβαρότατες συνέπειες τόσο στην εν γένει εξέλιξη των ΗΠΑ όσο και στην θρησκεία στις ΗΠΑ ως κοινωνικό-πολιτικό φαινόμενο.

Σε αντίθεση με τις υποταγμένες και συχνά ταυτισμένες με το κράτος Εκκλησίες στην Ευρώπη, οι προτεσταντικές-πουριτανικές Ομολογίες στις ΗΠΑ διατήρησαν την απόλυτη ανεξαρτησία τους, γεγονός που είχε ευεργετικές επιδράσεις στην εξέλιξη τους. Καταρχάς, τις προστάτευσε από την πρόσδεση τους στις εκάστοτε κρατικές πολιτικές εξουσίες, σε αντίθεση με τις Εκκλησίες στην Ευρώπη που πολλές φορές είχαν ταυτιστεί με αντιδραστικά καθεστώτα, όπως αυτό της προεπαναστατικής Γαλλίας. Όταν τα αντιδραστικά καθεστώτα στην Ευρώπη άρχισαν να καταρρέουν, το ηθικό κύρος της εκκλησίας, που επί αιώνες είχε ταυτιστεί με αυτά, καταβαρυνόταν επίσης. Αντίθετα, στις ΗΠΑ οι διάφορες εκκλησίες παρέμειναν μακριά από τις καθαρά πολιτικές διενέξεις, διατηρώντας έτσι μία αίσθηση ηθικής ανωτερότητας και ένα ρόλο ως συνεκτικό στοιχείο και σημείο αναφοράς όλων των πολιτών, ανεξαρτήτως των πολιτικών τους διαφωνιών. Στο βαθμό που διάφορες Εκκλησίες στις ΗΠΑ αναμείχθηκαν κατά καιρούς σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα το έπραξαν σε απόλυτη σχεδόν σύμπνοια με την κοινή γνώμη αλλά και την πολιτική ηγεσία των περιοχών που δραστηριοποιούντο με κλασσικό παράδειγμα το φλέγον και ιδιαίτερα διχαστικό ζήτημα της δουλείας που τελικά οδήγησε το 1861 στον Εμφύλιο Πόλεμο των ΗΠΑ. Κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά και πριν αυτός ξεσπάσει, οι

⁶³ Είναι σαφές από το Federalist No.10 ότι ο Madison συμπεριλαμβάνει σε αυτές τις ομάδες συμφερόντων και τις θρησκευτικές. Βλ. **MADISON, James and HAMILTON Alexander and JAY John**, *The Federalist Papers*, Oxford University Press, 2008. Originally published in *The Independent Journal* and *The New York Packet* between October 1787 and August 1788, Federalist No.10,

ρίζοσπαστικές προτεσταντικές Ομολογίες στον μεν Βορρά έτειναν να ταυτίζονται με τους ριζικούς πολέμιους της δουλείας (abolitionists), ενώ αντίθετα στο Νότο υπήρξαν θερμοί υποστηρικτές και απολογητές της δουλείας⁶⁴. Έδρασαν δηλαδή περισσότερο ως πόλοι συσπείρωσης των κοινωνιών εντός των οποίων δραστηριοποιούντο παρά ως φορείς πόλωσης. Έλαβαν μεν θέση απέναντι στο μεγάλο ηθικό και πολιτικό ζήτημα της εποχής εκείνης, αλλά με τρόπο που τις βοήθησε να αποφύγουν την de facto πολιτικοποίηση τους, διατηρώντας έτσι το ηθικό τους ανάστημα στα μάτια των πολιτών.

Ο De Tocqueville μάλιστα, είχε προειδοποιήσει ότι αν κάποτε οι Εκκλησίες στις ΗΠΑ προσπαθήσουν να εμπλακούν, έστω και εμμέσως, σε πολιτικά ζητήματα, αυτό θα έχει αρνητικές επιπτώσεις στο κύρος και την επιρροή τους⁶⁵, με αποτέλεσμα οι ιερείς τους να καταλήξουν να είναι «φανατικοί ζηλωτές ανάμεσα σε ένα πλήθος άθεων»⁶⁶.

Επιπλέον, η ύπαρξη διαφορετικών και μάλιστα πολυπληθών Ομολογιών και Δογμάτων και η απουσία κρατικής παρέμβασης ή επίδειξης κρατικής εύνοιας προς κάποια από αυτές, οδήγησε σε έναν έντονο ανταγωνισμό μεταξύ τους για την προσέλκυση πιστών, που αναζητούσαν τη σωτηρία της ψυχής τους. Αυτός ο ανταγωνισμός τις κατέστησε πιο δυναμικές και καινοτόμες στον προσεταιρισμό πιστών⁶⁷. Οι Εκκλησίες στην Ευρώπη- λειτουργώντας υπό καθεστώσ οιονεί μονοπωλίου- εξελίχθηκαν σε νωχελικούς, καθεστωτικούς και συντηρητικούς οργανισμούς που θεωρούσαν την αφοσίωση των πιστών δεδομένη. Το μακροπρόθεσμο αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου ήταν να υποχωρήσει, σταδιακά αλλά σημαντικά, το αίσθημα θρησκευτικότητας των Ευρωπαίων. Δικαιώθηκε έτσι η άποψη που είχε εκφράσει ένας άλλος γνωστός φιλελεύθερος διανοητής, σύγχρονος του De Tocqueville, ο Benjamin Constant, που είχε παρατηρήσει ότι «Όσο η εξουσία αφήνει τη θρησκεία απόλυτα ελεύθερη, κανείς δεν θα ενδιαφερθεί να στραφεί κατά της θρησκείας, Ο νους ο ίδιος δεν θα το σκεφθεί. Αν όμως, η εξουσία αξιώσει να

⁶⁴ DUNN Charles W., *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.19

⁶⁵ Βλ. BOLCE Louis & DE MAIO Gerald, *Religious Outlook, Culture War Politics, and Antipathy Toward Christian Fundamentalists*, *Public Opinion Quarterly* 63, no 1 (1999), p.29-61. Σε αυτό το άρθρο οι συγγραφείς αναφέρονται στην αυξανόμενη καχυποψία και εχθρότητα με την οποία αντιμετωπίζει σημαντικό κομμάτι της κοινής γνώμης τους φονταμενταλιστές ευαγγελικούς, ακριβώς λόγω της ακτιβιστικής, συντηρητικής πολιτικής τους δράσης.

⁶⁶ DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 516

⁶⁷ IANACCONE, Laurence, *Why Strict Churches are Strong*, *American Journal of Sociology* 99 (1994), pp 1180-1211

υπερασπίζεται τη θρησκεία, αν θελήσει προπάντων να την καταστήσει σύμμαχο της, η πνευματική ανεξαρτησία δε θα βραδύνει να στραφεί εναντίον της.»⁶⁸

Αντίθετα, οι διάφορες Εκκλησίες στις ΗΠΑ,-προτεσταντικές και μη- αναγκάστηκαν να λειτουργήσουν σε ένα πολύ ανταγωνιστικό, δυναμικό και ρευστό πλαίσιο, όπου η καθεμία προσπαθούσε να προσεταιριστεί και να προσελκύσει πιστούς από την άλλη και αυτό βοήθησε στη διατήρηση της θρησκευτικής συνείδησης των ανθρώπων σε υψηλότερο επίπεδο από ότι στην Ευρώπη, παρά το εκσυγχρονιστικό, προοδευτικό ρεύμα της εκκοσμίκευσης, που σαφέστατα επηρέασε και τις ΗΠΑ. Το ποσοστό του πληθυσμού που εκκλησιάζεται σε εβδομαδιαία βάση αγγίζει ακόμη και σήμερα σχεδόν το 40%, τη στιγμή που το αντίστοιχο ποσοστό σε χώρες της θρησκευτικά πολύ πιο ομογενοποιημένης Ευρώπης όπως η Γερμανία και η Γαλλία βρίσκεται κάτω του 10%⁶⁹. Ένα άλλο δε χαρακτηριστικό αυτού του εξαιρετικά δυναμικού πλαισίου είναι το γεγονός ότι -σύμφωνα με την τελευταία έρευνα του Pew Forum on Religion and Public Life- το 44% των κατοίκων των ΗΠΑ αλλάζουν θρησκευτική πίστη κατά τη διάρκεια της ζωής τους⁷⁰, γεγονός που καταδεικνύει ότι για τον μέσο Αμερικανό, η θρησκεία δεν είναι τόσο ζήτημα κοινωνικής ή οικογενειακής παράδοσης αλλά προσωπική συνειδητή επιλογή μετά από ενδελεχή αναζήτηση σε ένα ιδιαίτερα πλουραλιστικό και ανταγωνιστικό περιβάλλον.

Το γεγονός ότι καμία Ομολογία δεν κατάφερε να επιβληθεί επί όλων των άλλων καθώς και η διατήρηση του θρησκευτικού- σε προτεσταντικό κυρίως πλαίσιο-πλουραλισμού υπήρξε ένας ακόμα παράγοντας που διατήρησε το ηθικό κύρος της θρησκείας πολύ ψηλά στα μάτια του μέσου Αμερικάνου, αποτρέποντας έτσι φαινόμενα όπως οι θρησκευτικές διώξεις και οι εσωτερικές θρησκευτικές ταραχές που τελικά έβλαψαν το ηθικό κύρος και οδήγησαν στη περιθωριοποίηση των εκκλησιών στην Ευρώπη. Όπως σημειώνει εύστοχα ο Μανούσος Μαραγκουδάκης, η έλλειψη κεντρικής οργάνωσης και ο ανταγωνισμός μεταξύ των διαφόρων προτεσταντικών Ομολογιών οδήγησε στην αλληλεξουδετέρωση τους στο πολιτικό πεδίο και στην ομαλή λειτουργία του εκκοσμικευμένου διαφωτιστικού φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος που οραματίστηκαν οι ιδρυτές πατέρες των ΗΠΑ⁷¹.

⁶⁸ **CONSTANT Benjamin**, *Περί Ελευθερίας και Ελευθεριών*, Εκδόσεις Ζήτρος, 2000, σελ.103

⁶⁹ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.9.

⁷⁰ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.24

⁷¹ **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.185

Επιπλέον, ο δυναμισμός που προσέδωσε στις διάφορες Ομολογίες αυτό το θεσμικό και κοινωνικό πλαίσιο, είναι ένας παράγοντας που καθιστά πιο πιθανή την καλλιέργεια του θρησκευτικού συναισθήματος στον ευρύτερο πληθυσμό. Όπως συμβαίνει σε κάθε αγορά, το πλήθος επιλογών που έχει μπροστά του ο «καταναλωτής» θρησκευτικού συναισθήματος πολίτης των ΗΠΑ και ο έντονος ανταγωνισμός για την προσέλκυση πιστών, κεντρίζουν το ενδιαφέρον του κόσμου πολύ περισσότερο από τις καθιερωμένες ευρωπαϊκές Εκκλησίες που λειτουργούν κατά βάση σε «μονοπωλιακό» περιβάλλον⁷². Καθ' αυτό τον τρόπο καθιστούν πιο πιθανή την θρησκευτική δραστηριοποίηση των πολιτών και προάγουν το θρησκευτικό συναίσθημα του πληθυσμού εν γένει⁷³.

Τέλος, όπως παρατηρεί η Effie Fokas⁷⁴, ο απόλυτος διαχωρισμός Εκκλησίας-Κράτους στις ΗΠΑ οδήγησε τους πολίτες στο να θεωρούν τις διάφορες Ομολογίες ως ανταγωνιστικούς οργανισμούς σε μία ελεύθερη αγορά, οι οποίοι χρειάζονταν την ενεργή συμμετοχή και υποστήριξη των μελών τους προκειμένου να επιβιώσουν και να επεκταθούν. Αντίθετα, στην Ευρώπη οι πολίτες αντιμετωπίζουν τις επίσημες εκκλησίες ως κρατικές ή ημι-κρατικές οντότητες οι οποίες- σε κάθε περίπτωση- θα συνεχίσουν να υπάρχουν ανεξαρτήτως της εμπλοκής των πιστών, κάτι που οδηγεί ακόμα και τους συνειδητά θρησκευόμενους Ευρωπαίους σε μία νοχελικότητα ως προς την ενεργό συμμετοχή τους στα θρησκευτικά δρώμενα όπως παρατηρεί ο Jose Casanova⁷⁵. Αντηχεί εδώ, η παρατήρηση του John Stuart Mill, ο οποίος είχε γράψει τον 19^ο αιώνα, αναφερόμενος στην αναγκαιότητα ζωηρών αντιπαραθέσεων και διαλόγου γύρω από όλα τα θέματα και ιδιαιτέρως αυτό της θρησκευτικής πίστης ως παράγοντες απαραίτητους για την ελευθερία και την πρόοδο, ότι «όταν, όμως καταλήγει να είναι κληρονομημένη πίστη και γίνεται δεκτή παθητικά, όχι ενεργητικά, όταν ο νους δεν είναι πια υποχρεωμένος, στον ίδιο βαθμό που ήταν αρχικά, να ασκεί

⁷² Κάτι το οποίο, όπως σημειώνουν οι Wilcox και Yelen, συνεπάγεται επίσης ότι αναγκάζονται να εκπέμψουν ένα σχετικά ουδέτερο μήνυμα, αποσκοπώντας στην ικανοποίηση όσο μεγαλύτερου αριθμού πιστών, κάτι που όμως σημαίνει ότι- σε αντίθεση με τις πιο μικρές αμερικανικές Ομολογίες- δεν μπορούν να στοχεύσουν με μεγαλύτερη ακρίβεια τις επιθυμίες μεμονωμένων πιστών.βλ. **WILCOX Clyde and JELEN Ted, Religion and Politics in Comparative Perspective: The One, The Few, and The Many**, Cambridge University Press, 2002, σελ.293

⁷³ **BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie, Religious America, Secular Europe?: A Theme and Variations**, Ashgate (1 Sep 2008), σελ.34-35

⁷⁴ **Οπ. Παρ.** σελ.35-36

⁷⁵ **CASANOVA Jose, Public Religions in the Modern World**, Chicago University Press, 1994,σελ.11-40. Ο Casanova, σε αυτό το κλασσικό του έργο, αντικρούει έτσι πειστικά την εκτεταμένη άποψη ανάμεσα στους κοινωνιολόγους ότι η παρακμή της θρησκείας στην Ευρώπη οφείλεται στην εκκοσμίκευση που αναπόφευκτα φέρνει μαζί του ο εκσυγχρονισμός και η πρόοδος.

τις ζωτικές του δυνάμεις, για να χειριστεί τα ζητήματα που του θέτει η πίστη του, παρατηρείται μια αύξουσα τάση να λησμονούνται τα πάντα από αυτή την πίστη εκτός από τα τυπικά, ή να υποστηρίζεται χλιαρά και αδιάφορα-λες και γίνεται αποδεκτή καλή τη πίστη και δεν έχει ανάγκη να εντυπώνεται στη συνείδηση ή να δοκιμάζεται με την προσωπική εμπειρία-ώσπου παύει πια να συνδέεται με την εσωτερική ζωή του ανθρώπινου όντος». Και ότι χωρίς αμφισβήτηση από αντίθετες απόψεις «το νόημα του δόγματος κινδυνεύει να χαθεί ή να εξασθενήσει και να μην έχει ουσιώδη επίδραση στο χαρακτήρα και τη συμπεριφορά των ανθρώπων: το δόγμα γίνεται απλώς μια τυπική ομολογία πίστης και είναι εντελώς στείρο. Κατορθώνει όμως, να αποτρέπει κάθε βαθιά και γνήσια πίστη, που βασίζεται στη λογική ή την προσωπική εμπειρία.»⁷⁶

Ωστόσο, πέρα από τις ευεργετικές συνέπειες που είχε για το κύρος της θρησκείας στις ΗΠΑ ο διαχωρισμός της από το Κράτος, φαίνεται ότι οδήγησε και σε ένα άλλο αποτέλεσμα: την ριζοσπαστικοποίηση της. Όπως παρατηρεί ο Ronald Dworkin, μια αναγνωρισμένη και ελεγχόμενη από το Κράτος Εκκλησία απορροφά τις περιθωριακές θρησκευτικές ομάδες και τις εντάσσει στο status quo, με αποτέλεσμα να απομακρύνεται ο κίνδυνος του θρησκευτικού φονταμενταλισμού⁷⁷. Αυτή η άποψη επιβεβαιώνεται αν εξετάσει κανείς την εξέλιξη του προτεσταντισμού στις ευρωπαϊκές χώρες όπου τελικά επικράτησε, αλλά τέθηκε ταυτόχρονα υπό κρατική αιγίδα, όπως η Αγγλία. Αντίθετα, η απουσία επίσημης Εκκλησίας ευνοεί την ανάπτυξη πιο ακραίων θρησκευτικών σχέτων και οδηγεί τις υπάρχουσες Ομολογίες να επιλέξουν ανάμεσα στη ριζοσπαστικοποίηση ή την αποδυνάμωσή τους. Αυτό φαίνεται να συμβαίνει στις ΗΠΑ που- ιδιαίτερα τα τελευταία χρόνια- παρατηρείται το φαινόμενο της ενίσχυσης και ακμής των πιο ριζοσπαστικών προτεσταντικών Ομολογιών σε αντιδιαστολή με τις μετριοπαθείς, παραδοσιακές Προτεσταντικές Ομολογίες, που βρίσκονται σε διαδικασία παρακμής⁷⁸, όπως θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο.

⁷⁶ MILL John Stuart, *Περί Ελευθερίας*, Εκδόσεις Επίκουρος, 1983, σελ.78-79 και σελ.96

⁷⁷ «Μία αναγνωρισμένη Εκκλησία απορροφά τις περιθωριακές σχέτες και τείνει μάλλον προς τον οικουμενισμό παρά προς τον φονταμενταλισμό» βλ. **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010, σελ.95

⁷⁸ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.51-53 και **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010

Το γεγονός ότι, για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα, οι δύο αυτές συνιστώσες της αμερικανικής ψυχής και αντίληψης, δηλαδή ο πολιτικός φιλελευθερισμός και ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός, συμπορεύτηκαν χωρίς μεγάλες κοινωνικοπολιτικές εντάσεις οφείλεται, σε σημαντικό βαθμό, σε τρεις βασικές ιστορικές συνθήκες που ευνόησαν αυτή την συνύπαρξη για μεγάλο διάστημα.:

1) Καταρχάς, την ταύτιση τους απέναντι στην πρωταρχική πρόκληση που αντιμετώπισε ο πολιτικός φιλελευθερισμός στις ΗΠΑ, που έγκειτο κατά κύριο λόγο στη διαχείριση του φαινομένου της δουλείας. Ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός- τις πρώτες δεκαετίες της ύπαρξης των ΗΠΑ- όχι απλώς δεν ήρθε σε σύγκρουση με τις βασικές αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού, αλλά αντίθετα υπήρξε συχνά σύμμαχος του στην διαμάχη του με αντίρροπες δυνάμεις. Το ζήτημα του θεσμού της δουλείας, της μεγαλύτερης εγγενούς αντίφασης της φιλελεύθερης δημοκρατίας των ΗΠΑ, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα. Οι ημιφεουδαρχικές- σχεδόν προνεωτερικές- κοινωνικές δομές, που κυριαρχούσαν στο Νότο, υπήρξαν το θεμελιώδες παράδοξο και ταυτόχρονα η μεγαλύτερη πρόκληση για τον πολιτικό φιλελευθερισμό στις ΗΠΑ, όχι απλώς επειδή εμπεριείχαν μία εγγενή αντίθεση με βασικές Αρχές του, αλλά επίσης γιατί η πολιτική και κοινωνική πόλωση μεταξύ Βορείων και Νοτίων Πολιτειών συνιστούσε μία μεγάλη πρόκληση για ένα φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα, στο πλαίσιο του οποίου η δυνατότητα επίτευξης συμβιβασμών ήταν (και είναι) κεφαλαιώδους σημασίας. Η διαμάχη γύρω από το ζήτημα της δουλείας οδήγησε σε μία ακραία πόλωση, με πρωτίστως γεωγραφικά αλλά και κομματικά χαρακτηριστικά. Ωστόσο, δεν επηρέασε τη συμβιωτική σχέση ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και πολιτικού φιλελευθερισμού, καθώς οι διαχωριστικές γραμμές της σύγκρουσης εκείνης δεν διαμορφώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να αναδείξουν τις τυχόν αντιθέσεις τους. Κατέδειξε όμως τα όρια αντοχής του φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ, καθώς αυτό τελικά δεν κατάφερε να διαχειριστεί αποτελεσματικά την σύγκρουση μεταξύ των δύο στρατοπέδων και τη συνεπαγόμενη πόλωση αφού, προκειμένου να λυθεί, χρειάστηκε ένας αιματηρός εμφύλιος πόλεμος. Υπό αυτή την έννοια, αποτελεί ένα ανησυχητικό ιστορικό προηγούμενο για την ικανότητα του θεσμικού πλαισίου και του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ να διαχειριστούν μία βαθιά κομματική πόλωση, όταν αυτή εδράζεται σε ηθικά ζητήματα τα οποία συνοδεύονται από ιδιαίτερη ιδεολογική φόρτιση, ζήτημα το οποίο θα μας απασχολήσει στη συνέχεια.

Ο αγώνας εναντίον της δουλείας υπήρξε πάντως ο συνεκτικός δεσμός μεταξύ πολλών φιλελεύθερων και των πουριτανών- τουλάχιστον στις Βόρειες Πολιτείες⁷⁹- ακόμα κι αν ξεκινούσαν από διαφορετικές αφετηρίες. Οι μεν φιλελεύθεροι στράφηκαν εναντίον της δουλείας στο όνομα της ισότητας και των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου⁸⁰ και της διατήρησης της Ένωσης, ενώ οι πουριτανοί στο όνομα της προσβολής των νόμων του Θεού που δημιούργησε όλους τους ανθρώπους κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση Του⁸¹. Μπορεί αυτό το θεμελιώδες ανθρώπινο δικαίωμα να εδραζόταν σε διαφορετικής προέλευσης ηθική βάση στη συνείδηση ενός πουριτανού και ενός πιο εκκοσμικευμένου φιλελεύθερου, όμως η συνισταμένη τους ήταν κοινή. Ακόμα και μετά την απελευθέρωση των μαύρων, οι δύο αυτές τάσεις συμπορεύτηκαν για περίπου έναν αιώνα ακόμα, στον αγώνα εναντίον της κατάργησης των φυλετικών διακρίσεων στο Νότο. Δεν είναι τυχαίο ότι ο πιο γνωστός αγωνιστής για την πολιτική ισότητα μαύρων-λευκών στο Νότο ήταν ο πάστορας Martin Luther King Jr. Ταυτόχρονα, το Κίνημα των Πολιτικών Δικαιωμάτων, αντλούσε από τη Βίβλο όχι απλώς έμπνευση στον αγώνα για την ισότητα και την κατάργηση των διακρίσεων, αλλά και τον απαραίτητο θρησκευτικό ζήλο, που έδινε στα μέλη του το κουράγιο να συνεχίσουν τον αγώνα τους⁸².

Ωστόσο, μετά τις κατακτήσεις στον τομέα των πολιτικών δικαιωμάτων τη δεκαετία του 1960, οι δρόμοι τους χώρισαν. Η μετατόπιση του κέντρου βάρους του προτεσταντικού συντηρητισμού από την –ολοένα και πιο προοδευτική⁸³- Νέα Αγγλία,

⁷⁹ Στο Νότο, αντίθετα, οι τοπικές Ομολογίες ανέκαθεν υιοθετούσαν ερμηνείες της Βίβλου που δικαιολογούσαν, ή και επικροτούσαν, τη δουλεία και τις φυλετικές διακρίσεις. Η στάση των προτεσταντικών Εκκλησιών στις περιοχές εκείνες, ήταν όμως και πάλι σε συμφωνία με τις τοπικά επικρατούσες κοινωνικές και πολιτικές απόψεις επί του φλέγοντος αυτού θέματος. Το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το σχίσμα που προέκυψε το 1845 μεταξύ των Νοτίων Βαπτιστών, θερμών υποστηρικτών της δουλείας και των Βορείων Βαπτιστών, που αντιτίθεντο σφόδρα σε αυτή. Βλ. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.104-112

⁸⁰ **BERG Chris**, *How Christians & classical liberals defeated slavery*, Institute of Public Affairs Review Article, August 2013, σελ.26-27

⁸¹ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009). Βλ. σελ. 121-128 όπου ο Marvin Olasky ανατρέπει στην ιστορία του μεγάλου βρετανού πολέμιου της δουλείας, του William Wilberforce, του οποίου οι πολιτικές πεποιθήσεις βασίζονταν στη βαθιά ευαγγελική του πίστη

⁸² **JELEN Ted g.** *Religion and Politics in the United States: Persistence, Limitations and the Prophetic Voice*, Social Compass, September 2006; vol. 53, 3: σελ. 330.

⁸³ Προοδευτική τόσο σε κοινωνικά, όσο και σε θεολογικά ζητήματα. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι παραδοσιακές Προτεσταντικές Ομολογίες που είχαν τη βάση τους στη Νέα Αγγλία και στην ανατολική ακτή, όπως οι Επισκοπικοί, ή οι Μεθοδιστές, σταδιακά υιοθέτησαν μία πολύ μετριοπαθέστερη θεολογική στάση και ερμηνεία της Βίβλου, με αποδοχή της μεταφορικής ερμηνείας πολλών αποσπασμάτων της, καθώς και του κινήματος του «Κοινωνικού Ευαγγελίου». Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.53-64

που υπήρξε η κοιτίδα των πουριτανών, στον παραδοσιακά συντηρητικό- και σε θρησκευτικό επίπεδο- αμερικανικό Νότο, οδήγησε σταδιακά σε μία σύζευξη του πολιτικού και οικονομικού συντηρητισμού, που παραδοσιακά κυριαρχούσε στις Νότιες Πολιτείες, με τον μαχητικό θρησκευτικό ζήλο των ευαγγελικών ιεροκηρύκων. Ταυτόχρονα, η ταύτιση του Δημοκρατικού Κόμματος με την προώθηση των φιλελεύθερων πολιτικών για τη φυλετική ισότητα στο Νότο⁸⁴ οδήγησε αφενός στην συσπείρωση των προοδευτικών δυνάμεων γύρω από τους Δημοκρατικούς, αφετέρου όμως στην αποξένωση των λευκών στις Νότιες Πολιτείες. Αυτή η αποξένωση αφορούσε όχι μόνο τους ακραίους ρατσιστές αλλά και πιο μετριοπαθείς συντηρητικούς που όμως διατηρούσαν επιφυλάξεις σχετικά με την ισότιμη συνύπαρξη λευκών και μαύρων ως μη συμβατή με την παράδοση των περιοχών εκείνων. Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, που είχε παραδοσιακά στηρίξει τον αγώνα για την πολιτική ισότητα των μαύρων, συνειδητοποίησε την ευκαιρία να αποκομίσει σοβαρά εκλογικά οφέλη στο Νότο προσεταιριζόμενο αυτούς τους ψηφοφόρους- που ένιωθαν να απειλείται ο παραδοσιακός τρόπος ζωής τους- την ίδια εποχή που στο Κόμμα άρχισαν να βρίσκουν καταφύγιο και άλλοι θρησκευόμενοι συντηρητικοί πολίτες που αντιτίθεντο στο κύμα εκμοντερνισμού και προοδευτικών μεταρρυθμίσεων της δεκαετίας του 1960⁸⁵. Έκτοτε, οι ευαγγελικοί επίγονοι των πουριτανών, εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς, συνασπίστηκαν πολιτικά και εκλογικά με τους συντηρητικούς του Νότου- ρατσιστές και μη- με τους οποίους συμμερίζονται έναν παρόμοιο ηθικό και θρησκευτικό συντηρητισμό, ακόμα κι αν διαφωνούν σε θέματα ισότητας και πολιτικών δικαιωμάτων. Σε αυτή τη συμμαχία, στο πλαίσιο της οποίας η κάθε ομάδα έχει κάνει τους απαραίτητους συμβιβασμούς, με τους ριζοσπάστες προτεστάντες να αποφεύγουν τη συζήτηση γύρω από θέματα ισότητας ή να εναντιώνονται σε περαιτέρω ομοσπονδιακή δράση σε αυτά τα

⁸⁴ Παραδοσιακά, το Δημοκρατικό Κόμμα ήταν πιο φιλικό διακείμενο στους Νότιους και ανεκτικό στον φυλετικό διαχωρισμό, σε αντιδιαστολή με τους Ρεπουμπλικανούς, οι οποίοι- ως το κόμμα του Lincoln- ήταν μισητοί στο Νότο. Ωστόσο, το 1948, κατόπιν επιμονής του μετέπειτα Αντιπροέδρου Hubert Humphrey, οι Δημοκρατικοί υιοθέτησαν στην επίσημη πλατφόρμα του κόμματος τους μία ισχυρή καταδίκη των φυλετικών διαχωρισμών και υποστήριξης στα πολιτικά δικαιώματα των Μαύρων, ενώ ταυτόχρονα ο Πρόεδρος Truman κατήργησε τους φυλετικούς διαχωρισμούς στις ένοπλες δυνάμεις. Εν καιρώ, το Δημοκρατικό Κόμμα θα γινόταν ο κύριος υποστηρικτής της άρσης των φυλετικών διακρίσεων και η φυσική επιλογή των Μαύρων ψηφοφόρων.

⁸⁵ Η προεδρική εκστρατεία του Barry Goldwater το 1964- όπου για πρώτη φορά οι Ρεπουμπλικάνοι κέρδισαν τις πολιτείες του βαθέως Νότου παρά τη συντριβή τους στην υπόλοιπη χώρα- αποτέλεσε τον καταλύτη αυτής της διαδικασίας. Ο ίδιος ο Goldwater, σε αντιδιαστολή με τους αμέσως προηγούμενους Ρεπουμπλικανούς υποψηφίους προέδρους, ήταν βαθύτατα συντηρητικός αλλά όχι ρατσιστής. Παρόλα αυτά καταψήφισε το Νόμο περί Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1964 (Civil Rights Act 1964) καθώς θεωρούσε ότι υπερέβαινε τις αρμοδιότητες της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης εις βάρος των Δικαιωμάτων των Πολιτειών.

ζητήματα⁸⁶ και τους συντηρητικούς Νότιους να μετριάζουν την ρητορική τους και να αποδέχονται τα τετελεσμένα της δεκαετίας του 1960- έχει εν πολλοίς βασιστεί η εκλογική επιτυχία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από το 1980 μέχρι σήμερα, όπως θα δούμε παρακάτω.

2) Ένας άλλος βασικός λόγος ήταν η ηθελημένη απομόνωση των Πουριτανών από την πολιτική ζωή σε συνδυασμό με μία ευρύτερη κοινωνική συναίνεση ως προς το ότι οι ΗΠΑ ήταν μία Θεοσεβούμενη χριστιανική κοινωνία, παρά τον συνταγματικό διαχωρισμό Εκκλησίας-Κράτους. Απογοητευμένοι από τη διαφθορά και την ανηθικότητα του κόσμου, οι πιο ακραίοι Πουριτανοί αποτραβήχτηκαν στο περιθώριο της πολιτικής ζωής προκειμένου να προετοιμάσουν τις ψυχές τους για τη σωτηρία και τη Δευτέρα Παρουσία, αδιαφορώντας για τους αμαρτωλούς⁸⁷. Επιπλέον – στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου θεσμικού πλαισίου- η αμερικανική κοινωνία παρέμενε αρκετά συντηρητική στα ήθη της, όπως καταδείχτηκε από κινήματα που στέφθηκαν, έστω και παροδικά, με επιτυχία, όπως αυτό για την ποτοαπαγόρευση κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου. Ζητήματα που αργότερα οι θρησκευόμενοι προτεστάντες θα χαρακτήριζαν «θέματα ηθικής», όπως για παράδειγμα οι αμβλώσεις, η προσευχή στα δημόσια σχολεία ή τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, δεν αποτελούσαν ιδιαίτερα μέρος του δημοσίου, πόσο μάλλον του πολιτικού, διαλόγου. Υπήρχε μία ευρύτερη συντηρητική κοινωνική συναίνεση και μία αποδοχή του χριστιανικού χαρακτήρα των ΗΠΑ και του κύρους των Βιβλικών Αρχών την οποία κανένα από τα δύο μεγάλα κόμματα δεν είχε διάθεση ή συμφέρον να διαταράξει⁸⁸. Είναι χαρακτηριστική η φράση του Al Smith, υποψηφίου των Δημοκρατικών για την προεδρία των ΗΠΑ το 1928- και πρώτου Καθολικού προεδρικού υποψηφίου στην ιστορία των ΗΠΑ- ότι *«η ουσία της πίστης μου εδράζεται στις Θείες Εντολές. Ο νόμος της χώρας εδράζεται στις Θείες Εντολές. Δεν γίνεται λοιπόν να υπάρξει σύγκρουση*

⁸⁶ Αυτό γίνεται συνήθως χωρίς να υπερασπίζονται τις φυλετικές διακρίσεις ευθέως, αλλά αμφισβητώντας τις πολιτικές της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης για την καταπολέμηση των φυλετικών ανισοτήτων ως αντισυνταγματικές παρεμβάσεις στα Δικαιώματα των Πολιτειών.

⁸⁷ **LINDSAY D. Michael**, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007, σελ.6

⁸⁸ **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.41

ανάμεσα στα δύο»⁸⁹. Το προοδευτικό κίνημα των αρχών του 20^{ου} αιώνα επικεντρώθηκε αποκλειστικά σε οικονομικά ζητήματα και την καταπολέμηση της φτώχειας και των ανισοτήτων και όχι μόνο δεν ήταν επ' ουδενί εχθρικό προς τη θρησκεία, αλλά αντίθετα αντλούσε την έμπνευση του από τις χριστιανικές διδαχές, με το κίνημα του «Κοινωνικού Ευαγγελίου» να διαδραματίζει κομβικό ρόλο. Στα μάτια των ριζοσπαστών προτεσταντών, ο Κόσμος ήταν βεβαίως διεφθαρμένος και αμαρτωλός, όμως- σε κάθε περίπτωση- οι ίδιοι είχαν την άνεση να παραμείνουν απομονωμένοι από αυτόν και να σώσουν τις ψυχές τους. Επίσης, ήταν αρκετά διαδεδομένη στους συντηρητικούς θεολογικά κύκλους ή άποψη -που είχε τις ρίζες της στην εποχή του Εμφυλίου Πολέμου- που υποστήριζε ότι ο καλύτερος τρόπος παρέμβασης των θρησκευόμενων ανθρώπων στα πολιτικά ζητήματα ήταν η έμμεση επιρροή, μέσω ηθικών και θρησκευτικών κηρυγμάτων, προκειμένου να αλλάξει σταδιακά ο χαρακτήρας των ανθρώπων και να επέλθει έτσι η αναπόφευκτη κοινωνική και πολιτική αλλαγή⁹⁰. Αντίθετα, η άμεση εμπλοκή στα πολιτικά πράγματα που θα είχε ως συνέπεια τη μεταμόρφωση των εκκλησιών σε ομάδες πίεσης εθεωρείτο πιο ατελέσφορη μέθοδος παρέμβασης από την ηθική μεταμόρφωση της κοινωνίας μέσω της έμμεσης επιρροής. Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο όμως, η κατάσταση άλλαξε απότομα. Ιδιαίτερος κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1960, η παραδοσιακή συντηρητική κουλτούρα που κυριαρχούσε στις ΗΠΑ -ήδη από την εποχή των Πουριτανών- βρέθηκε ξαφνικά υπό τρομερή πίεση από ένα ισχυρότατο ρεύμα νεωτερικότητας, εκμοντερνισμού και εκκοσμίκευσης, που έθετε εν αμφιβόλω τις παραδοσιακές αξίες, συμπεριλαμβανομένης φυσικά της θρησκείας⁹¹. Τα προοδευτικά άλματα στην κοινωνία με κύριους άξονες την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση και το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ είχαν ένα διττό αποτέλεσμα. Κατ' αρχάς, άρχισαν σταδιακά να υιοθετούνται πολιτικές, όπως- μεταξύ άλλων- η απαγόρευση της σχολικής προσευχής και η αναγνώριση του δικαιώματος των γυναικών στην άμβλωση, που στα μάτια των επιγόνων των Πουριτανών μετέτρεπαν έναν κακό και διεφθαρμένο Κόσμο σε σατανικό, σε τέτοιο βαθμό ώστε ήταν πια ανεπίτρεπτο γι' αυτούς να μην προσπαθήσουν να κάνουν κάτι για να τον σώσουν. Ταυτόχρονα, τα φιλελεύθερα - θρησκευτικά και κοσμικά- νεωτερικά ρεύματα της εποχής εκείνης,

⁸⁹ **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011)

⁹⁰ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.17

⁹¹ **Οπ. Παρ.** σελ.167

επέφεραν τόσο σαρωτικές αλλαγές και οι νέες τεχνολογίες επικοινωνίας- όπως η τηλεόραση- καθιστούσαν αυτές τις ιδέες τόσο προσιτές σε όλους τους Αμερικανούς, ώστε ήταν πια σχεδόν αδύνατη η συνεχιζόμενη αυτό-απομόνωση των ριζοσπαστών προτεσταντών. Ιδιαίτερη αντίδραση προκάλεσαν οι αποφάσεις του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, ειδικά την περίοδο που επικεφαλής του ήταν ο Αρχιδικαστής Earl Warren τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Το λεγόμενο «Δικαστήριο του Γουόρεν» («Warren Court») προκάλεσε τη μίση των ριζοσπαστών προτεσταντών ,με αποφάσεις που απέρριπταν ως αντισυνταγματικούς τους νόμους που απαγόρευαν τις αμβλώσεις⁹² και τη χρήση προφυλακτικών⁹³ ή επέτρεπαν την προσευχή στα δημόσια σχολεία⁹⁴ και τη λογοκρισία του περιεχομένου κινηματογραφικών ταινιών, μεταξύ άλλων και από χριστιανικές οργανώσεις⁹⁵. Οι αποφάσεις αυτές, και η γενικότερη νομολογία του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ την εποχή εκείνη προκάλεσαν το μένος των «πουριτανών» και οδήγησαν στην έντονη επαναδραστηριοποίηση τους στην δημόσια ζωή των ΗΠΑ. Η τάση για ενδυνάμωση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών από Ομοσπονδιακά όργανα και οι προοδευτικές πολιτικές της εποχής εκείνης οδήγησαν τελικά σε μία συντηρητική αντίδραση, στο πλαίσιο της οποίας οι ηγέτες των συντηρητικών Ευαγγελικών-κατά κάποιον τρόπο επιγόνων των Πουριτανών- έπαιξαν κομβικό ρόλο, δίδοντας σε αυτήν χαρακτήρα λαϊκού κινήματος. Οι φορείς του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού αιφνιδιάστηκαν από την πίεση που τους ασκούσαν αυτές οι νέες δυνάμεις και ήταν αναμενόμενο να αντιδράσουν και να δραστηριοποιηθούν σταδιακά στην πολιτική ζωή, όπως θα δούμε αναλυτικότερα στο Κεφάλαιο III.

Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Geoffrey Layman⁹⁶, οι θρησκευόμενοι συντηρητικοί δεν μπορούσαν παρά να αντιδράσουν καθώς αυτές οι εξελίξεις δεν επηρέαζαν και μεταμόρφωναν απλώς το ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό τους περιβάλλον, αλλά τους δημιουργούσαν την αίσθηση ότι απειλούνταν η δική τους αυτόνομη υποκουλτούρα και η δυνατότητα τους να κληροδοτήσουν τις ηθικές τους αξίες στα παιδιά τους. Ξαφνικά, το φιλελεύθερο πολιτικό πλαίσιο και σύστημα μετατράπηκαν

⁹² *Roe v Wade*, 410 U.S. 113 (1973)

⁹³ *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479 (1965)

⁹⁴ *Engel v. Vitale* 370 U.S. 421 (1962)

⁹⁵ *Burstyn v Wilson* 343 U.S. 495 (1952)

⁹⁶ **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.10-11

στα μάτια αυτών των ανθρώπων σε ένα γονιμότατο πεδίο για την ανάπτυξη ιδεών που έρχονταν σε βαθιά αντίθεση με τις θρησκευτικές και ηθικές τους πεποιθήσεις.

3) Η τελευταία ιστορική συνθήκη που αρχικά ευνόησε την ειρηνική συνύπαρξη πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, αλλά αργότερα έπαψε να υφίσταται σχετίζεται με την θεσμική δομή και ισορροπία του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ. Έως και τον 20^ο αιώνα, η δύναμη και η δραστηριότητα της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης ήταν περιορισμένη και επικεντρωνόταν κυρίως σε ζητήματα εξωτερικής και αμυντικής πολιτικής. Κατά συνέπεια, κάθε Πολιτεία και κοινότητα είχε ευρύ πεδίο δράσης και στοχοθεσίας χωρίς τους περιορισμούς που αργότερα έθεσαν τα ομοσπονδιακά όργανα, είτε με τη μορφή νομοθετημάτων είτε με τη μορφή δεσμευτικών δικαστικών αποφάσεων (*Roe v Wade*). Αυτοί οι περιορισμοί, συνήθως προέκυπταν ως αποτέλεσμα της ανάγκης προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και εξαργίωσαν πολλούς συντηρητικούς προτεστάντες που είδαν στις προοδευτικές προσπάθειες της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης μία επίθεση εναντίον των παραδοσιακών ηθικών αξιών του χριστιανισμού και των διδαχών της Βίβλου, όπως αναφέρθηκε παραπάνω. Ταυτόχρονα, όμως, ένα τμήμα τους συνειδητοποίησε ότι η αυξημένη δραστηριοποίηση και ισχύς της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης σήμαινε ότι εφόσον κατάφερναν να την ελέγξουν, θα μπορούσαν να την χρησιμοποιήσουν ως μοχλό μιας «συντηρητικής επανάστασης» με βασικό άξονα την επιβολή των παραδοσιακών χριστιανικών αξιών, κατά τον ίδιο τρόπο που οι προοδευτικές δυνάμεις την είχαν χρησιμοποιήσει για την εξάλειψη των φυλετικών και κοινωνικών ανισοτήτων και την οικοδόμηση του κοινωνικού κράτους. Στο σημείο αυτό, είναι ενδιαφέρον να ανακαλέσει κανείς την κριτική του Theodore Lowi σχετικά με την αποτυχία του φιλελεύθερου μοντέλου να διαχειριστεί αποτελεσματικά το συνδυαστικό φαινόμενο του αυξανόμενου κρατικού/ομοσπονδιακού συγκεντρωτισμού και της παραχώρησης ολοένα και περισσότερων εξουσιών σε διοικητικές αρχές. Σύμφωνα με τον Lowi, η εξέλιξη αυτή αναπότρεπτα οδηγεί σε ολοένα και περισσότερες συγκρούσεις ανάμεσα σε διάφορες ομάδες πίεσης, προκειμένου να προωθήσουν την ιδεολογία και τα συμφέροντά τους. Οι διαμάχες αυτές και η επιχειρούμενη σύνθεση των επιμέρους ομάδων συμφερόντων

οδηγούν τελικά σε διάβρωση του κλασσικού φιλελεύθερου συστήματος, το οποίο μετατρέπεται σε οιονεί «κορπορατιστικό»⁹⁷.

Ο Lowi φυσικά αναφέρεται στα διάφορα οικονομικά συμφέροντα, αλλά κατά έναν ανάλογο τρόπο, το ίδιο ισχύει και για ομάδες συμφερόντων το ενδιαφέρον των οποίων εστιάζεται σε κοινωνικά ή ηθικά ζητήματα, όπως ο ρόλος της θρησκείας. Σε κάθε περίπτωση, όπως θα δούμε και στα επόμενα κεφάλαια, ο πειρασμός απόκτησης επιρροής σε μία διογκωμένη και ενισχυμένη ομοσπονδιακή κρατική εξουσία, ήταν πολύ μεγάλος και οδήγησε στην πολιτική δραστηριοποίηση των ριζοσπαστών προτεσταντών. Αυτό έγινε μέσω του Κινήματος που τώρα πια χαρακτηρίζεται ως Χριστιανική Δεξιά και στη συμμαχία τους με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, που διείδε σε αυτή τη συνεργασία τον τρόπο να επανακτήσει την πολιτική του κυριαρχία, η οποία είχε χαθεί από την εποχή του New Deal και μετά.

Ωστόσο, είναι απολύτως λογικό να αναρωτηθεί κάποιος αν πίσω από τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που ευνόησαν αυτή τη συνύπαρξη, και που, όπως είδαμε, κάποια στιγμή έπαψαν να υπάρχουν, υπάρχουν και πιο θεμελιώδεις φιλοσοφικοί λόγοι που κατέστησαν τον πολιτικό φιλελευθερισμό και τον ριζοσπαστικό συντηρητισμό συνοδοιπόρους. Αν αυτό ισχύει, σημαίνει ότι τα δύο αυτά ιδεολογικά αυτά ρεύματα δεν είναι εγγενώς αντιθετικά μεταξύ τους λόγω των φιλοσοφικών καταβολών τους, αλλά αντίθετα υπάρχουν κάποιες ιδιαίτερες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες στις σύγχρονες ΗΠΑ, που τα οδηγούν σε σύγκρουση. Σε ποιο βαθμό όμως αυτή η άποψη συμβαδίζει με την πραγματικότητα;

2) Συμβατότητα πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού με βάση την πολιτική θεωρία

α) Ο ρόλος του προτεσταντικού πνεύματος στην ανάπτυξη του φιλελευθερισμού

Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, ο προτεσταντισμός και ο πολιτικός φιλελευθερισμός εμφανίστηκαν περίπου την ίδια εποχή στο ιστορικό προσκήνιο και συμμερίζονταν την ίδια εχθρότητα προς τις παλαιότερες αυταρχικές, θρησκευτικές και πολιτικές, ιεραρχικές δομές. Επίσης, η ατομοκεντρική θεώρηση του

⁹⁷ **LOWI THEODORE**, *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*, 2nd edition, W.W. Norton & Company, 1979

προτεσταντισμού έπαιξε το δικό της σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της φιλελεύθερης σκέψης. Το φιλελεύθερο πρότυπο αποδέχεται πλήρως την ελευθερία κάθε ατόμου να θεωρεί ή όχι τη θρησκευτική πίστη ως βασικό στοιχείο της προσωπικότητας του και να δρα σύμφωνα με αυτή του την πεποίθηση. Αντιστοίχως, ο προτεσταντισμός αναγνωρίζει στο κάθε άτομο την ικανότητα να ερμηνεύει τα λεγόμενα της Βίβλου και να αναπτύσσει μία «προσωπική» σχέση με το Θεό, αμφισβητώντας έτσι την αυθεντία των ιερέων ως εκπροσώπων του Θεού. Το άτομο, η αυτονομία του και η χειραφέτηση του βρίσκονται στον πυρήνα της ιδεολογίας τόσο του φιλελευθερισμού όσο και του προτεσταντισμού⁹⁸.

Ο πατριάρχης του φιλελευθερισμού, John Locke προσπαθώντας να θεμελιώσει τη θεωρία του περί ισότητας, σε μία εποχή και σε μία κοινωνία συντηρητική όπου η ιδέα αυτή ήταν ριζοσπαστική, έδωσε μεγάλη έμφαση στις διδαχές της Βίβλου και στο γεγονός ότι ο Θεός δημιούργησε όλους τους ανθρώπους ίσους. Η ισότητα και η ελευθερία είναι, κατά τον Locke, η φυσική κατάσταση του ανθρώπου όπως τον έπλασε ο Δημιουργός του. Πρόκειται για ένα δώρο του Θεού που κατά συνέπεια κανένας άνθρωπος και κανένα ανθρώπινο κατασκεύασμα- συμπεριλαμβανομένων του κράτους και της εκκλησίας- δεν μπορεί να παραβιάσει χωρίς να παραβιάσει και τον φυσικό θεϊκό νόμο. Κατά τον Locke, «το δίκαιο και σωστό μπορεί να γίνει κατανοητό από την ανθρώπινη λογική, αλλά είναι το δημιούργημα του Θεού»⁹⁹. Μάλιστα, σύγχρονοι ερευνητές και σχολιαστές του έργου του μεγάλου Άγγλου πολιτικού φιλοσόφου, όπως ο Jeremy Waldron έχουν υποστηρίξει ότι είναι αδύνατη η θεωρητική υποστήριξη της ισότητας ως θεμελιώδους αρχής -με βάση το κλασικό φιλελεύθερο πρότυπο- αν αποπειραθεί κανείς να την αποσυνδέσει από τα θρησκευτικά θεμέλια επί των οποίων την οικοδόμησε ο Locke¹⁰⁰. Όπως παρατηρεί ο Waldron «ο Locke επέμενε ότι οι περισσότεροι άνθρωποι ήταν αδύνατο να κατανοήσουν τις αναλυτικές λεπτομέρειες του φυσικού δικαίου χωρίς την βοήθεια των διδασμάτων και του παραδείγματος του Ιησού» και δηλώνει ότι ακόμη και σήμερα θεωρεί αδύνατη τη θεμελίωση και υποστήριξη της ιδέας της βασικής ανθρώπινης

⁹⁸ ΜΑΡΑΓΚΟΥΛΑΚΗΣ Μανούσος, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010

⁹⁹ HELD David, *Μοντέλα Δημοκρατίας* (Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Μανιάτης), Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, 2007, σελ.97

¹⁰⁰ WALDRON Jeremy, *God, Locke, and Equality: Christian Foundations in Locke's Political Thought*, Cambridge University Press, 2002

αξιοπρέπειας έξω από ένα θρησκευτικό πλαίσιο¹⁰¹. Φυσικά, άλλοι σύγχρονοι πολιτικοί φιλόσοφοι, όπως ο Charles Dunn¹⁰², ή ο John Rawls¹⁰³ διαφωνούν με τη θέση αυτή, ωστόσο αυτό είναι ένα ζήτημα που εκφεύγει από το πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Επιπλέον, ακόμα και η αρχή της ανεκτικότητας- συμπεριλαμβανομένης της θρησκευτικής ανεκτικότητας και της ανεξιθρησκίας- εδράζεται και σε θεολογικό υπόβαθρο, καθώς -όπως και ο Locke υποστήριξε- η γνήσια θρησκευτική πίστη προϋποθέτει ελευθερία συνείδησης. Κατά συνέπεια, ο κρατικός εξαναγκασμός νοθεύει την πραγματική πίστη δεδομένου ότι αυτή δεν μπορεί ποτέ να βασίζεται στην κρατική ισχύ και στη βία¹⁰⁴. Άλλοι σχολιαστές, όπως ο Hadley Arkes, είναι ακόμη πιο απόλυτοι όταν αναφέρονται στις θρησκευτικές ρίζες της δημοκρατίας στις ΗΠΑ και στην παραδοσιακή έννοια των φυσικών δικαιωμάτων ως δώρο του Θεού στον άνθρωπο (και άρα απαραβίαστου από άλλους ανθρώπους), αμφισβητώντας ευθέως ότι η λογική και η επιστήμη μπορούν να στηρίξουν τις απαραίτητες ηθικές αρχές για την επιβίωση της δημοκρατίας¹⁰⁵.

Σε κάθε περίπτωση, ακόμα κι αν δεχθεί κανείς ότι είναι πια δυνατόν στη σύγχρονη εποχή ο πολιτικός φιλελευθερισμός να θεμελιωθεί θεωρητικά ανεξαρτήτως των θρησκευτικών-θεολογικών θεμελίων του, όπως έχει επιχειρήσει πιο συστηματικά ο John Rawls¹⁰⁶ ή ότι τα όρια του κοσμικού χαρακτήρα του κράτους με το πέρασμα του χρόνου επεκτείνονται εις βάρος της αυτόνομης θρησκευτικής σφαίρας σε βαθμό αδύνατο να φανταστεί κανείς την εποχή του Locke¹⁰⁷, το γεγονός παραμένει ότι σε επίπεδο γενικών αρχών είναι εξαιρετικά δύσκολο, -ίσως και παράλογο- να υποστηρίξει κανείς ότι ο φιλελευθερισμός και ο χριστιανισμός, και ιδιαιτέρως ο προτεσταντισμός, είναι από τη φύση τους ασύμβατες δυνάμεις που βρίσκονται σε εγγενή σύγκρουση.

Ίσως για αυτό το λόγο, έχουν συνυπάρξει αρμονικά επί αιώνες στο δυτικό κόσμο, ενώ και η ίδια η δημοκρατική, φιλελεύθερη φυσιογνωμία των ΗΠΑ οφείλεται σε

¹⁰¹ ο.π. σελ.12-13

¹⁰² Βλ. **DUNN Charles**, "What is Living and what is Dead in the Political Theory of John Locke", in J. Dunn, "Interpreting Political Responsibility: Essays 1981-1989 (Oxford: Polity, 1990) σελ. 9-25

¹⁰³ **RAWLS John**, *Ο Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2004

¹⁰⁴ **LOCKE JOHN**, *Δοκίμιο Για την Ανεκτικότητα- Επιστολή για την Ανεξιθρησκία*, (Επιμέλεια Ρίτα Μασούρα) Εκδόσεις Printa, 2013

¹⁰⁵ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.47-59

¹⁰⁶ **RAWLS John**, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, Εκδόσεις Πόλις, 2010

¹⁰⁷ **FERRARA Alessandro**, *The Separation of Religion and Politics in a post-secular society*, Philosophy & Social Criticism, January- February 2009, vol. 35, 1-2:σελ.85

σημαντικό βαθμό στο πνεύμα ελευθερίας και ισονομίας, που χαρακτήριζε τους πρώτους εποίκους και έχει διατηρηθεί εν πολλοίς αναλλοίωτο έως και τη σύγχρονη εποχή. Είναι μάλιστα χρήσιμο σε αυτό το σημείο να θυμηθούμε ότι ένας από τους πλέον βαθιά θρησκευόμενους Προέδρους των ΗΠΑ – και ο πρώτος που αυτοχαρακτηρίστηκε «αναγεννημένος χριστιανός» (Born-again Christian)- ήταν ο προοδευτικός Jimmy Carter. Ο Carter είχε στον πυρήνα της ιδεολογίας του τα ανθρώπινα δικαιώματα στην εξωτερική πολιτική, την κοινωνική δικαιοσύνη στην εσωτερική του πολιτική και ανέκαθεν θεωρούσε την βαθιά χριστιανική του πίστη ως πυλώνα των φιλελεύθερων πολιτικών και κοινωνικών του αντιλήψεων¹⁰⁸. Αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα του πολιτικού ανθρώπου του οποίου η πολιτική και ηθική συνείδηση ήταν ριζωμένες στη βαθιά χριστιανική του πίστη και δεν θα μπορούσαν να θεμελιωθούν ανεξάρτητα από αυτή, όπως υποστήριξε ο Waldron.

Θα μπορούσε επίσης κάποιος να ισχυριστεί ότι υπάρχει και ένας ακόμη παράγοντας που ενισχύει την άποψη περί εγγενούς συμβατότητας μεταξύ του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού συντηρητισμού και αφορά στο καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα των ΗΠΑ¹⁰⁹.

Καταρχάς, ακόμα κι αν απορρίψει κανείς τον πειστικό ισχυρισμό του Max Weber ότι η ανάπτυξη του καπιταλισμού οφείλετο εν πολλοίς στην εμφάνιση του προτεσταντισμού¹¹⁰ είναι δεδομένο ότι ο καπιταλισμός, ως σύστημα οργάνωσης της οικονομίας, είναι εξίσου ευπρόσδεκτος τόσο από τον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό όσο και τον πολιτικό φιλελευθερισμό. Αμφότεροι αναγνωρίζουν στο σύστημα της ελεύθερης αγοράς τη δυνατότητα του να καθιστά το άτομο αυτεξούσιο και υπεύθυνο για τις πράξεις του. Η επιτυχία που φέρνει η σκληρή εργασία επικροτείται από τον μεν φιλελευθερισμό ως επίτευγμα που αυξάνει την ευημερία του ατόμου ενώ από τον

¹⁰⁸ **CARTER Jimmy**, *Our Endangered Values*, The Easton Press, 2005, σελ.16-35

¹⁰⁹ Ένα σύστημα, το οποίο- όπως παρατηρεί ο Theodore Lowi- αποτελεί τόσο βασικό συστατικό στοιχείο της φιλελεύθερης ταυτότητας των ΗΠΑ, ώστε ακόμη κι αν οι αρχές του δεν είχαν προλάβει να διατυπωθούν από τον Adam Smith, αυτό θα συνέβαινε λίγο αργότερα από τους Αμερικανούς του 19^{ου} αιώνα. Βλ. **LOWI THEODORE**, *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*, 2nd edition, W.W. Norton & Company, 1979, σελ.4-5

¹¹⁰ Βλ. **WEBER Max**, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφ Μ.Γ.Κυπραίου, πρόλογος – θεώρηση – επιμέλεια Β. Φίλιας, Gutenberg, 2006, το κλασσικό του έργο, το μοναδικό που δημοσιεύθηκε ενώ ζούσε. Είναι πάντως απαραίτητη η διευκρίνιση ότι αυτή η διάσημη θέση του Βέμπερ έχει γίνει αντικείμενο σφοδρής κριτικής τόσο από θεολογικούς, όσο και από επιστημονικούς κύκλους, που βασίζονται επίσης σε εμπειρικά δεδομένα, όπως η διαχρονική οικονομική επιτυχία των Εβραίων και η πιο πρόσφατη εντυπωσιακή οικονομική ανάδυση των κρατών της Άπω Ανατολής για να υπονομεύσουν τη θεωρία του Γερμανού διανοητή. Για μία σύνοψη των βασικών σημείων κριτικής βλ. **TRUEMAN Carl R**, *Republocrat: Confessions of a Liberal Conservative*, PR Publishing 2010, σελ.61-65.

πουριτανισμό θεωρείται ως έργο το οποίο έχει ορίσει ο Θεός για τον άνθρωπο σύμφωνα με τα ταλέντα του ή ακόμα και ως αποτέλεσμα της Θείας πρόνοιας και ένδειξη της εύνοιας του Θεού¹¹¹. Η συμφωνία των δύο αυτών κυρίαρχων συστατικών της αμερικανικής ταυτότητας ως προς το προτιμότερο σύστημα οικονομικής οργάνωσης βοήθησε τις ΗΠΑ να αποφύγουν τον βαθύτερο κοινωνικό διχασμό ως προς το βέλτιστο οικονομικό σύστημα που η εμφάνιση του Μαρξισμού έφερε σε άλλες χώρες του κόσμου¹¹². Δεν είναι τυχαίο ότι οι θεωρίες του Karl Marx όχι μόνο δεν είχαν ποτέ ιδιαίτερη απήχηση στις ΗΠΑ, αλλά από πολλούς ριζοσπάστες προτεστάντες θεωρούνται, ακόμα και σήμερα, «έργο του διαβόλου»¹¹³. Αντίθετα, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο της παρούσης, έχει γνωρίσει ιδιαίτερη άνθηση το «ευαγγέλιο της ευημερίας» (prosperity gospel) που κηρύττει ότι η οικονομική επιτυχία και η ευμάρεια είναι αποτελέσματα της Θείας βούλησης και της ευλογίας του Θεού, ο οποίος ευλογεί την προσωπική ενδυνάμωση των ανθρώπων και την απαλλαγή τους από τη φτώχεια ως συνέπεια της ατομικής τους προσπάθειας. Αυτή η προσέγγιση είναι σύμφωνη με την γενικότερη ατομικιστική θεολογία των ευαγγελικών, η οποία δίνει πολύ μεγαλύτερη σημασία στην προσωπική σωτηρία και ανέλιξη καθώς και την προσωπική σχέση με το Θείο παρά στην κοινωνική πρόοδο και την οικονομική και κοινωνική ισότητα¹¹⁴. Σε αντιδιαστολή, οι παραδοσιακές προτεσταντικές ομολογίες και η Καθολική Εκκλησία δίνουν έμφαση στις καλές πράξεις που προάγουν το κοινωνικό σύνολο σύμφωνα με τη Θεία Βούληση. Σε κάθε περίπτωση, παρά το γεγονός ότι ένα σημαντικό κομμάτι του φιλελεύθερου πλαισίου στις ΗΠΑ αποτελεί, τουλάχιστον από την εποχή του Προέδρου Franklin Delano Roosevelt και μετά, η ύπαρξη ενός εκτεταμένου κράτος πρόνοιας και ενός δικτύου κοινωνικής προστασίας, που αμφότερα αποτελούν ανάθεμα για τους συντηρητικούς, δεν υπάρχει ουσιαστική διαφωνία ως προς την αναγκαιότητα διατήρησης μίας

¹¹¹ **LINDSAY D. Michael**, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007, σελ.170

¹¹² Βλ. **The Economist**, 9 Μαρτίου 2013, στήλη **Lexington**. Ο συντάκτης προβαίνει στην πολύ ορθή παρατήρηση ότι στις ΗΠΑ υπάρχει μία ευρύτατη συναίνεση- που διαπερνά ιδεολογίες, θρησκείες και εθνικότητες- ως προς την ανταμοιβή που φέρνει η σκληρή δουλειά. Αυτή η συναίνεση, που οφείλεται εν πολλοίς στην πνευματική και ηθική κληρονομιά του Προτεσταντισμού, ιδιαίτερος δε των Πουριτανών, συνιστά βασικό συνεκτικό στοιχείο της κοινωνίας στις ΗΠΑ. Αντιθέτως στην Ευρώπη, ιδιαίτερος στις χώρες του Νότου, οι άνθρωποι τείνουν να υποβαθμίζουν τη σημασία της σκληρής δουλειάς σε σχέση με την ενδεχόμενη επιτυχία ή αποτυχία, που αποδίδουν σε παράγοντες έξω από τον ανθρώπινο έλεγχο.

¹¹³ **BRANNON Howse**, *why The Social Justice of Karl Marx, Neo-Evangelicalism & The Vatican is Not Biblical*, Published on *Worldview Weekend* (<http://www.worldviewweekend.com>) όπου ένας γνωστός Ευαγγελικός ιεροκήρυκας καταφέρεται εναντίον του Μαρξισμού με αυτούς τους όρους.

¹¹⁴ **BARKER David and CARMAN Christopher**, *The Spirit of Capitalism? Religious Doctrine, Values, and Economic Attitude Constructs*. *Political Behavior* 22:1-27, 2000

ελεύθερης, ανοιχτής, οικονομίας στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος. Αντίθετα, φαίνεται να υπάρχει συμφωνία, ότι- σε κάθε περίπτωση- στο πλαίσιο του καπιταλιστικού συστήματος των ΗΠΑ, η θρησκεία δρα εξισορροπητικά, θέτοντας φραγμούς στο αδυσώπητο κυνήγι του ιδιοτελούς συμφέροντος και του πλούτου, που αποτελούν βασικό χαρακτηριστικό του αμερικανικού ψυχισμού¹¹⁵.

β) Η διαφοροποίηση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού από τη μετριοπαθή θρησκεία των πατέρων του φιλελευθερισμού

Σε αυτό το σημείο όμως, πρέπει να σημειωθεί το εξής: Στο βαθμό που αφορά την κατάσταση στις ΗΠΑ και την δραστηριότητα του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού ,μέσω της Χριστιανικής Δεξιάς, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς ότι πρόκειται για ένα ιδιόρρυθμο φαινόμενο. Ο Χριστιανισμός στις ΗΠΑ, όπως έχουμε δει παραπάνω, έχει μία ξεχωριστή ιστορική πορεία και σημασία στην κοινωνική και την πολιτική ζωή της χώρας, έχοντας αποκτήσει και έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα που τον διαφοροποιεί σημαντικά σε σχέση με το ρόλο της θρησκείας στον υπόλοιπο δυτικό κόσμο και κατά συνέπεια ως προς την συνάρτηση του με τον πολιτικό φιλελευθερισμό. Η σχέση των δύο αυτών παραγόντων στις ΗΠΑ απαιτεί ιδιαίτερη προσοχή και μελέτη.

Ο De Tocqueville, το έργο του οποίου αποτελεί ακόμη και σήμερα την βάση της μελέτης της σχέσης μεταξύ θρησκείας και πολιτικής στις ΗΠΑ¹¹⁶, όχι μόνο δεν πίστευε ότι ο πολιτικός φιλελευθερισμός και ο προτεσταντισμός ήταν δυνάμεις αντιμαχόμενες αλλά αντίθετα θεωρούσε καταδικασμένη σε εκφυλισμό την ελευθερία που δεν συνοδεύεται από τη θρησκευτική πίστη¹¹⁷, η οποία θέτει όρια στον άκρατο υλισμό και στο ατέρμονο κυνήγι της επίγειας ευτυχίας¹¹⁸. Για τον De Tocqueville, η δημοκρατική ηθική απαιτεί ταυτόχρονα τη Βιβλική πίστη και τον κοσμικό

¹¹⁵ **TESSITORE, Aristide**, *Alexis De Tocqueville on the Natural State of Religion in the Age of Democracy*, *The Journal of Politics*, Vol.64, No.4 (Nov.2002), σελ. 1137-1152

¹¹⁶ **BATHORY Peter Dennis**, *Tocqueville on Citizenship and Faith: A Response to Cushing Strout*, *Political Theory* Vol. 8, No. 1 (Feb., 1980), pp. 27-38

¹¹⁷ **NOVAK Michael**, *Democracy and Religion in America*, *National Review*, October 2002

¹¹⁸ **HORST Mewes**, *The Function of Religion in Tocqueville's Theory of Democracy*, University of Colorado, Boulder, 1 March 2005, Web 24 September 2015

ορθολογισμό. Ο κίνδυνος για την ανθρώπινη ελευθερία και τη δημοκρατία μπορεί να προκύψει από τον θρίαμβο της μίας δύναμης επί της άλλης. Στη μία περίπτωση θα έχουμε την στενόμευαλη έλλειψη ανεκτικότητας του θρησκευτικού φανατισμού και στην άλλη την απώλεια της ηθικής πυξίδας που προσφέρει η θρησκεία¹¹⁹.

Καταφέρεται μάλιστα εναντίον του αθεϊσμού με λόγια που σε έναν σύγχρονο φιλελεύθερο προκαλούν εντύπωση και στην εποχή μας συνηθίζουμε να τα ακούμε από τους πιο ακραίους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς¹²⁰. Αναφέρει βεβαίως ότι αν ποτέ οι εκπρόσωποι της θρησκείας αναμιχθούν ευθέως με τα πολιτικά πράγματα αυτό θα έχει αρνητικές συνέπειες τόσο για την θρησκεία όσο και το κράτος αλλά ταυτόχρονα θαυμάζει την πρακτική των Αμερικάνων να «ενσταλάζουν ηθική στη δημοκρατία τους μέσω της θρησκείας¹²¹».

Οι σκέψεις του De Tocqueville αποτελούν ακόμη και σήμερα το βασικό σημείο αναφοράς για πολιτικούς επιστήμονες στις ΗΠΑ όταν αναφέρονται στην συμβιωτική σχέση θρησκευτικής πίστης και φιλελεύθερης δημοκρατίας¹²² και γι' αυτό βρίσκονται και στο επίκεντρο της σχετικής ανάλυσης στο παρόν κεφάλαιο. Δεν πρέπει όμως να παραβλέπει κανείς το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής του Γάλλου διανοητή. Λίγες δεκαετίες πριν, η Γαλλική επανάσταση κατέληξε να είναι απολύτως εχθρική όχι απλώς εναντίον των προνομίων του Κλήρου αλλά της θρησκείας γενικότερα με βανδαλισμούς ιερών ναών, δολοφονίες ιερέων και την προσπάθεια πλήρους εξάλειψης της θρησκείας, όχι απλώς από την πολιτική αλλά και την κοινωνική ζωή της Γαλλίας. Ήταν μια εποχή, που η σύγχρονη δημοκρατία βρισκόταν ακόμα στα σπάργανα στην ηπειρωτική Ευρώπη και πολλοί την έβλεπαν με καχυποψία ως ένα ιδεολόγημα, που τελικά θα οδηγούσε είτε στην τρομοκρατία, όπως συνέβη στην επαναστατημένη Γαλλία, είτε στην αναρχία. Οι επίσημες Εκκλησίες στην Ευρώπη, ιδιαίτερος στη Γαλλία, ήταν ταυτισμένες με τα παλαιά μοναρχικά καθεστώτα και τα παραδοσιακά προνόμια τους και ήταν φυσικά εχθρικά διακείμενες στα δημοκρατικά κελεύσματα των καιρών. Από την άλλη πλευρά, τα ριζοσπαστικά

¹¹⁹ **TESSITORE, Aristide**, *Alexis De Tocqueville on the Natural State of Religion in the Age of Democracy*, *The Journal of Politics*, Vol.64, No.4 (Nov.2002), σελ. 1137-1152

¹²⁰ **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 632

¹²¹ **Οπ.παρ.** σελ.630

¹²² **DUNN Charles W.** *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009). Βλ. σελ.40-46 όπου η Jean Bethke Elshstain αναφέρεται στη στενότερη ιστορική σχέση θρησκείας-πολιτικής στις ΗΠΑ και στο πως η βαθιά θρησκευτική πίστη έχει επηρεάσει τον δημόσιο διάλογο και διαμορφώσει την δημοκρατική πολιτική ταυτότητα των ΗΠΑ με βασικό σημείο αναφοράς τον De Tocqueville.

δημοκρατικά κινήματα της εποχής στρέφονταν ευθέως εναντίον της θρησκείας, ως ενός εκ των πυλώνων των παλαιών καθεστώτων¹²³. Κατά συνέπεια, ένας φιλελεύθερος, εκ φύσεως μετριοπαθής, διανοητής όπως ο De Tocqueville, με ζωντανή την ανάμνηση των φρικαλεοτήτων της περιόδου της Τρομοκρατίας αλλά και με το παράδειγμα της συνεχιζόμενης εχθρότητας μεταξύ των δημοκρατικών κινήματων και της Εκκλησίας, ήταν φυσικό να δίνει μεγάλη σημασία στην ισορροπία που είχαν βρει η δημοκρατία και η θρησκεία στις ΗΠΑ και να θεωρεί κλειδί της επιτυχίας της δημοκρατίας στις ΗΠΑ την αρμονική συνύπαρξη της με τη θρησκεία¹²⁴. Τονίζει μάλιστα ότι σε συνθήκες δημοκρατίας, είναι βασικό η εκκλησία να μην επιδιώκει να παρεμβαίνει σε μη θρησκευτικά θέματα, ιδιαιτέρως στα πολιτικά ή στην επιστημονική έρευνα, για να μην πληγεί ανεπανόρθωτα το κύρος της¹²⁵. Όπως θα δούμε όμως στη συνέχεια, τις τελευταίες δεκαετίες, η έντονη ταύτιση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα διαταράσσει αυτή την αρμονία και στρέφει ένα σημαντικό κομμάτι της αμερικανικής κοινωνίας- όχι απλώς εναντίον του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού- αλλά εναντίον της θρησκείας και- εν τέλει- το φέρνει σε ευθεία σύγκρουση με ένα άλλο μέρος των πολιτών των ΗΠΑ¹²⁶, οι οποίοι θεωρούν ότι οι ηθικές αρχές της κοινωνίας οφείλουν να εκπορεύονται αποκλειστικά από τη Βίβλο και τη Χριστιανική Θρησκεία. Στα μάτια πολλών παρατηρητών, αυτό που ενσταλάζουν οι σύγχρονοι αμερικανοί στη δημοκρατία τους μέσω της θρησκείας είναι ο κοινωνικός διχασμός και η πολιτική πόλωση¹²⁷.

¹²³ **BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie**, *Religious America, Secular Europe?: A Theme and Variations*, Ashgate (1 Sep 2008), όπου ο Peter Burger αναδεικνύει αυτό που αναφέρθηκε και παραπάνω: Ότι στην περίπτωση της Γαλλίας, ο Διαφωτισμός είχε ένα έντονο αντί-θρησκευτικό και αντί-κληρικό κοσμικό στοιχείο και ο διαχωρισμός της Εκκλησίας από το Κράτος θεωρείται ότι εκφράζει τον θρίαμβο της λογικής επί της δεισιδαιμονίας. Αντίθετα στις ΗΠΑ, ο Διαφωτισμός δεν είχε κανένα αντί-θρησκευτικό περιεχόμενο και ήταν ανεκτικός – αν όχι φιλικός- προς τη θρησκεία και ο διαχωρισμός εκκλησίας-κράτους θεωρείται απαραίτητος έτσι ώστε να προστατευθεί η ελευθερία της θρησκευτικής συνείδησης και ο θρησκευτικός πλουραλισμός.

¹²⁴ **KAHAN Alan S.**, *Tocqueville, Democracy and Religion: Checks and Balances for Democratic souls*, Oxford University Press; October 6, 2015

¹²⁵ **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 513

¹²⁶ **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991_δηλαδή το κλασικό πόνημα που υποστήριξε ότι οι ΗΠΑ βρίσκονται σε μία οιονεί εμφύλια διαμάχη με αυξανόμενη ένταση, που πιθανόν να έχει απρόβλεπτες συνέπειες.

¹²⁷ Βλ. **HEDGES Chris**, *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008) που είναι ουσιαστικά μία «πολεμική» απέναντι στη Χριστιανική Δεξιά και την επιρροή της αλλά και **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006

Κατά συνέπεια, είναι θεμιτό να υποστηριχθεί ότι το είδος του Χριστιανισμού που συνδυάζεται αρμονικά με τον πολιτικό φιλελευθερισμό είναι ένας Χριστιανισμός μετριοπαθής, πνευματικός, με ανάμειξη σε ζητήματα κοινωνικής αλλά όχι πολιτικής φύσεως και- πάνω από όλα- με ανεκτικότητα απέναντι στους διαφωνούντες. Όπως θα δούμε αναλυτικά στη συνέχεια¹²⁸, το ζήτημα της ανεκτικότητας στη διαφορετική θρησκευτική πίστη και τις διάφορες πολιτισμικές παραδόσεις είναι αυτό που σε μεγάλο βαθμό προκαλεί τη σύγχρονη σύγκρουση μεταξύ πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στην αμερικανική κοινωνία. Θεμιτά μπορεί να υποστηρίξει κάποιος ότι παρά την- κατ' αρχήν- συμφωνία τους στις αρχές της αυτονομίας και της ισονομίας, το ρήγμα που δημιουργεί το ζήτημα της ανεκτικότητας αποδεικνύεται δύσκολο να γεφυρωθεί, θέτοντας σε κίνδυνο την κοινωνική ειρήνη και την ισορροπία του δημοκρατικού πολιτεύματος στις ΗΠΑ. Μεγάλοι σύγχρονοι φιλόσοφοι του φιλελευθερισμού και της ανοιχτής κοινωνίας, όπως ο Karl Popper, έχουν αναφερθεί εκτεταμένα στην θεμελιώδη σημασία της αξίας της ανεκτικότητας στη θεμελίωση μίας δημοκρατικής και ελεύθερης κοινωνίας. Ο Popper φθάνει μάλιστα στο σημείο να υποστηρίζει εύλογα ότι τα όρια ανεκτικότητας μίας ελεύθερης κοινωνίας πρέπει να σταματούν στους μη-ανεκτικούς¹²⁹. Αν αυτό δεν συμβαίνει, υπονομεύονται τα θεμέλια του ελεύθερου, ορθολογικού και κριτικού διαλόγου που αποτελεί τη βάση μίας ανοιχτής, δημοκρατικής πολιτείας. Ουσιαστικά, η αναγνώριση και ο σεβασμός του δικαιώματος στα αντικρουόμενα «πιστεύω» ατόμων και κοινωνικών ομάδων, στο βαθμό που αυτά δεν θέτουν σε κίνδυνο το ίδιο το φιλελεύθερο, δημοκρατικό πολίτευμα, είναι το στοιχείο που διακρίνει μια σύγχρονη, φιλελεύθερη δημοκρατία, από διαφορετικές μορφές δημοκρατικής ή μη διακυβέρνησης¹³⁰. Κατά συνέπεια, καθίσταται εμφανές γιατί και ο ίδιος ο πατέρας του Φιλελευθερισμού, ο John Locke- ο οποίος επίσης έζησε σε μία αγγλική κοινωνία κατακερματισμένη θρησκευτικά την εποχή εκείνη- θεωρούσε τόσο κομβική την αρχή της ανεκτικότητας για την προστασία της ατομικής ελευθερίας. Έκτοτε, η Ανεκτικότητα αποτελεί θεμέλιο λίθο του φιλελευθερισμού και σημείο αναφοράς για μία σειρά φιλελεύθερων στοχαστών. Η περίφημη «*Αρχή της Βλάβης*» του John Stuart Mill, βασίζεται ουσιαστικά επίσης στην αρχή της ανεκτικότητας, καθώς ορίζει ότι κάθε άτομο θα πρέπει να απολαμβάνει απόλυτη αυτονομία και ελευθερία συνείδησης

¹²⁸ Βλ. Κεφάλαιο V

¹²⁹ POPPER, Karl, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge Classics, 2011, σελ.581

¹³⁰ HELD David, *Μοντέλα Δημοκρατίας* (Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Μανιάτης), Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, 2007, σελ.96-100

αλλά και δράσης στο βαθμό που δεν βλάπτει πραγματικά τους άλλους, καθώς «οι άνθρωποι ωφελούνται περισσότερο, όταν επιτρέπουν στους συνανθρώπους τους να ζουν όπως νομίζουν καλύτερα, παρά όταν αναγκάζουν κάθε άνθρωπο να ζει όπως νομίζουν καλύτερα οι υπόλοιποι»¹³¹. Κατά τον ίδιο τρόπο η «*Αρχή του Ηθικού Πλουραλισμού*», του Isaiah Berlin, σύμφωνα με την οποία δεν υπάρχει ένα συγκεκριμένο, κοινό πλέγμα αξιών βάσει του οποίου οφείλουν να ζουν όλα τα άτομα¹³², επίσης ουσιαστικά εδράζεται στην ιδέα της ανεκτικότητας.

Την άποψη αυτή συμμερίζονται και σύγχρονοι φιλελεύθεροι πολιτικοί φιλόσοφοι, όπως ο Ronald Dworkin, ο οποίος αναλύει την πρόταση του για ένα «ανεκτικό κοσμικό κράτος»¹³³, που δεν αποσκοπεί να αποκλείσει «τις πιο βαθιές πεποιθήσεις των ανθρώπων από τον πολιτικό διάλογο» αλλά να «εμποδίζει μόνο την υποταγή μας στους άλλους που επιδιώκουν να μας επιβάλλουν τη θρησκευτική πίστη την οποία έχουν οι ίδιοι εσκεμμένα αποφασίσει για λογαριασμό μας»¹³⁴.

Είναι λοιπόν σαφές ότι, η μεγάλη πλειοψηφία των στοχαστών που εντάσσονται στη φιλελεύθερη σχολή σκέψης, παρά τις σημαντικές διαφορές τους σε πλειάδα άλλων ζητημάτων, θεωρούν την Αρχή της Ανεκτικότητας κομβική για την ανθρώπινη αυτονομία αλλά και την οργάνωση και λειτουργία μίας ελεύθερης κοινωνίας.

Το ερώτημα που αναπότρεπτα προκύπτει, και θα επιχειρηθεί να απαντηθεί στη συνέχεια της παρούσης διατριβής, είναι αν αυτά τα ιδανικά τα αποδέχεται ο σύγχρονος ριζοσπαστικός προτεσταντισμός στις ΗΠΑ ή αντίθετα θεωρεί ότι εκφυλίζουν την ορθή πίστη και απομακρύνουν τον άνθρωπο από το δρόμο του Θεού. Υπάρχουν σημαίνουσες φωνές που ισχυρίζονται ότι δεν τα διαθέτει αλλά, αντίθετα, το φονταμενταλιστικό πνεύμα που χαρακτηρίζει τη σύγχρονη Χριστιανική Δεξιά στις ΗΠΑ, επιβάλλει την άρνηση κάθε συμβιβασμού με τον αντίπαλο και τη μαχητικότητα που πολλές φορές μπορεί να εκτρέπεται ακόμα και σε βία¹³⁵.

¹³¹ **MILL John Stuart**, *Περί Ελευθερίας*, Εκδόσεις Επίκουρος, 1983, σελ.32-37

¹³² **BERLIN, ISAIAH**, *Four Essays on Liberty* Oxford Oxfordshire: Oxford University Press, 1969 ISBN 0-19-500272-5

¹³³ **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010, σελ.95-151

¹³⁴ Ο.π. σελ.115-116

¹³⁵ **CARTER Jimmy**, *Our Endangered Values*, The Easton Press, 2005, σελ.33-35. Η τοποθέτηση βομβών σε κλινικές όπου γίνονται εκτρώσεις και οι δολοφονίες ιατρών που ειδικεύονται σε εκτρώσεις είναι τα πλέον ακραία παραδείγματα αυτής της εκτροπής στη βία.

Ένα επιπλέον σημείο, δευτερεύουσας σημασίας, στο οποίο όμως αξίζει μία σύντομη αναφορά, είναι το εξής: ο De Tocqueville αλλά σε κάποιο βαθμό και ο Locke¹³⁶, θεωρούν ότι μία σημαντική προσφορά της Χριστιανικής πίστης σε μία σύγχρονη φιλελεύθερη δημοκρατία είναι τα όρια που θέτει στο αδυσώπητο κυνήγι του υλικού πλουτισμού και στον ανθρώπινο εγωισμό, που είναι μια φυσική τάση του ανθρώπου, ιδιαίτερος σε περιόδους πολιτικής και κοινωνικής ισότητας. Ωστόσο, στις ΗΠΑ ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός, ιδιαίτερα τη σύγχρονη εποχή, κάθε άλλο παρά καλλιεργεί την αδιαφορία για την υλική ευμάρεια και το χρήμα, τα οποία σε κάποιο βαθμό θεωρεί και ένδειξη της εύνοιας του Θεού. Σε αυτό το πλαίσιο, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, έχει τις τελευταίες δεκαετίες συνασπισθεί πολιτικά με επιχειρηματικά συμφέροντα, στο πλαίσιο μίας, λίαν επιτυχούς για το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, εκλογικής συμμαχίας¹³⁷. Σύμφωνα, μάλιστα με κάποιους σχολιαστές, όπως ο πρώην αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, Al Gore, αυτή η συμμαχία ριζοσπαστικών θρησκευτικών δυνάμεων και μεγάλων επιχειρηματικών συμφερόντων υποσκάπτει, με διάφορους τρόπους, τον πυρήνα της δημοκρατίας στις ΗΠΑ, υποβιβάζοντας το επίπεδο του δημοσίου ορθολογικού διαλόγου¹³⁸.

Συμπερασματικά, είναι θεμιτό να υποστηρίξει κανείς ότι η θέρμη που δείχνει ο De Tocqueville, ως εκπρόσωπος του κλασσικού φιλελευθερισμού, για το ρόλο που διαδραματίζει η θρησκεία στις ΗΠΑ, περιορίζεται στον πνευματικό, φιλανθρωπικό και συνεκτικό της ρόλο και μάλιστα υπό ένα αρκετά συγκεκριμένο πρίσμα το οποίο είναι πιθανόν ριζικά διαφορετικό από τις θέσεις που πρεσβεύει ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός. Η χριστιανική θρησκεία στην οποία αναφέρονται ο De Tocqueville ή ο Locke είναι σαφώς συμβατή με τον πολιτικό φιλελευθερισμό αλλά το αναπόφευκτο ερώτημα που προκύπτει είναι σε ποιο βαθμό συνάδει με τον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό, όπως αυτός εκφράζεται από τη σύγχρονη Χριστιανική Δεξιά.

¹³⁶ **WALDRON Jeremy**, *God, Locke, and Equality: Christian Foundations in Locke's Political Thought*, Cambridge University Press, 2002, σελ.151-187 για το βαθμό στον οποίο το ζήτημα της φτώχειας και των οικονομικών ανισοτήτων απασχολούσε τον Λοκ πολύ περισσότερο από σύγχρονους του, όπως ο Tyrell, καθώς και πως συνδέεται αυτή του η στάση με τις θρησκευτικές του πεποιθήσεις.

¹³⁷ **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas?: How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005

¹³⁸ **GORE Al**, *The Assault on Reason: How the politics of fear and secrecy and blind faith subvert wise decision-making, degrade democracy and imperil America and the world*, Bloomsbury, 2007

Προκειμένου λοιπόν να αναλυθεί το ζήτημα της πρόκλησης που θέτει ο σύγχρονος ριζοσπαστικός προτεσταντισμός στις ΗΠΑ σε βασικές αρχές του φιλελεύθερου θεσμικού πλαισίου, μέσω της Χριστιανικής Δεξιάς και της επιρροής της στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, είναι απαραίτητα τα εξής: Αφενός να γίνει κατανοητή η φυσιογνωμία και η ιδεολογία αυτού του Κινήματος και αφετέρου να διαπιστωθεί σε ποιο βαθμό ισχύει ότι όντως έχει αποκτήσει ιδιαίτερος μεγάλη πραγματική ισχύ και επιρροή μέσα στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ιδιαίτερος το δεύτερο ζήτημα, προκύπτει ως αναγκαία «δευτερεύουσα» προβληματική, εφόσον- αν δεν ισχύει, τουλάχιστον σε σημαντικό βαθμό- αυτομάτως δεν υπάρχει το εμπειρικό πλαίσιο που είναι απαραίτητο για να στηρίζει την απάντηση στο πρωταρχικό ερώτημα της πρόκλησης που θέτει ο σύγχρονος ριζοσπαστικός προτεσταντισμός στον πολιτικό φιλελευθερισμό. Ταυτόχρονα, η κατανόηση της επίδρασης της Χριστιανικής Δεξιάς στο αμερικανικό πολιτικό σύστημα, είναι δυνατή μόνο υπό το πρίσμα της εξέλιξης της πορείας της στο πλαίσιο του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, που αποτελεί έναν από τους δύο βασικούς κομματικούς πυλώνες αυτού του συστήματος.

«Υπάρχουν δύο κοσμοθεωρίες που βρίσκονται σε σύγκρουση αυτή τη στιγμή, ιδιαίτερα στην Ουάσινγκτον. Η πρώτη είναι η ιουδαιοχριστιανική. Ξεκινά με τον Θεό ως Δημιουργό, αλλά προστατεύει επίσης τη ζωή και προασπίζεται τον παραδοσιακό γάμο, ανάμεσα σε έναν άντρα και μία γυναίκα. Από την άλλη πλευρά έχεις τον κοσμικό ανθρωπισμό, που τοποθετεί τον άνθρωπο στο κέντρο των πάντων. Δεν υπάρχουν απόλυτα κριτήρια, όλα είναι σχετικά από ηθικής πλευράς και όλα επιτρέπονται όσον αφορά τις σεξουαλικές σχέσεις»¹³⁹

Ned Ryun

Διευθυντής της Οργάνωσης «Γενιά του Ιησού»

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙ: Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ

1) ΘΡΗΣΚΕΙΟΛΟΓΙΚΟ ΠΡΟΦΙΛ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ.

α) Γενικός ορισμός και θρησκευτικό ανάγλυφο του κινήματος

Ένα από τα κεντρικά ζητήματα που ανακύπτουν πάντα στο πλαίσιο της έρευνας και της συζήτησης γύρω από το κοινωνικοπολιτικό φαινόμενο, που έχει γίνει γνωστό εδώ και μερικές δεκαετίες στις ΗΠΑ ως «Χριστιανική Δεξιά», είναι αυτό του περιεχομένου του συγκεκριμένου όρου. Αυτή η δυσκολία προκύπτει αφενός από την σχεδόν καθολική αποστροφή των ιδίων των μελών του κινήματος προς αυτόν τον όρο, καθώς προτιμούν να αυτοαποκαλούνται με διάφορες άλλες ονομασίες¹⁴⁰ και αφετέρου από την προτίμηση τους να εμφανίζονται ως άτομα, που δεν ανήκουν σε κανένα κομματικό στρατόπεδο και δεν δρουν στο πλαίσιο ενός οργανωμένου πολιτικού κινήματος, αλλά απλώς αντιδρούν στην ηθική παρακμή της σύγχρονης

¹³⁹ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.4. Η ονομασία βεβαίως που δίνει η ίδια η δημοσιογράφος στο φαινόμενο είναι «Χριστιανικός Εθνικισμός»

¹⁴⁰ Παραδείγματος χάριν «θρησκευόμενοι συντηρητικοί» (religious conservatives), «άνθρωποι της πίστης» (men of faith) ή απλώς «Χριστιανοί» (Christians).

αμερικανικής κοινωνίας¹⁴¹. Δεδομένου ότι οι ίδιοι οι εκπρόσωποι και τα μέλη του κινήματος αποφεύγουν αυτόν τον όρο, δεν τίθεται ζήτημα αυτοπροσδιορισμού. Ωστόσο η έντονη παρουσία τους στα δρώμενα των ΗΠΑ τις τελευταίες δεκαετίες και η δημοσιογραφική ή και ακαδημαϊκή κάλυψη της δράσης τους, έχουν οδηγήσει σε μία ευρύτερη συναίνεση ως προς τη χρήση του όρου «Χριστιανική Δεξιά»¹⁴² όταν γίνεται αναφορά στο συγκεκριμένο κίνημα, παρά τις επιφυλάξεις των ιδίων των εκπροσώπων του.

Επιπλέον, στη συνέχεια αυτής της διατριβής, θα καταστεί σαφές ότι- ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι πολλοί από αυτά τα άτομα όντως δεν θεωρούν ότι δρουν στο πλαίσιο ενός κινήματος- οι οργανωτικές δομές, που έχουν κατά καιρούς δημιουργηθεί, οι κοινές αντιλήψεις των ανθρώπων αυτών ως προς διάφορα κοινωνικά θέματα¹⁴³ και η συντονισμένη πολιτική δράση, που τους έχει καταστήσει σημαντικό πυλώνα της εκλογικής βάσης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, παραπέμπουν σε ένα πολιτικό-κοινωνικό κίνημα με συγκεκριμένη κοσμοθεωρία, στόχους και αντιπάλους. Ένας από τους πιο γνωστούς ερευνητές του κινήματος αυτού, ο Καθηγητής Clyde Wilcox προκρίνει τον εξής ορισμό: « Ένα κοινωνικό κίνημα που επιχειρεί να κινητοποιήσει τους Ευαγγελικούς Προτεστάντες και άλλους «ορθοδόξους» χριστιανούς σε συντηρητική πολιτική δράση¹⁴⁴». Ωστόσο, αν και ορθός, ο ορισμός αυτός δεν επιτυγχάνει να περιγράψει επαρκώς την φυσιογνωμία, όσο και τους ουσιαστικούς στόχους του κινήματος, ενώ μπορεί να οδηγήσει στην παρερμηνεία του ως μίας συνεκτικής ομάδας, με σαφείς στόχους, μεθόδους, ιδεολογία και στρατηγικό πλαίσιο. Κατά τον γράφοντα, η Χριστιανική Δεξιά, δεν είναι μία συμπαγής οργάνωση αλλά ένας εκ των ενόντων χαλαρός συνασπισμός διακριτών μεταξύ τους θρησκευτικών οργάνωσεων, δογμάτων ή ακόμα και μεμονωμένων ατόμων τους οποίους ενώνει μία σχετικά κοινή ριζοσπαστική θρησκευτική αντίληψη προτεσταντικής προέλευσης και η εχθρότητα προς τα ρεύματα νεωτερικότητας, που υπάρχουν στις ΗΠΑ. Όπως παρατηρεί η Michelle Goldberg στην εξαιρετική έρευνα της, πρόκειται για μία

¹⁴¹ Σε συζητήσεις με ανθρώπους οι οποίοι εντάσσονται εν τοις πράγμασι στην Χριστιανική Δεξιά- καθώς στηρίζουν τις θέσεις της και τους θρησκευόμενους συντηρητικούς Ρεπουμπλικανούς υποψηφίους στις εκλογές- γίνεται αμέσως εμφανές ότι η απλή αναφορά του όρου «Χριστιανική Δεξιά» τους φέρνει σε θέση άμυνας και οδηγεί σε καχυποψία απέναντι στον συνομιλητή τους.

¹⁴² Η εναλλακτικά «Θρησκευτική Δεξιά» (Religious Right). Για τους σκοπούς της παρούσας διατριβής προτιμάται ο όρος της Χριστιανικής Δεξιάς, καθώς είναι σαφές ότι ο θρησκευτικός προσανατολισμός του κινήματος είναι αμιγώς Χριστιανικής προέλευσης και η ιδεολογία του εδράζεται στην ριζοσπαστική προτεσταντική χριστιανική πίστη.

¹⁴³ Στα οποία συνηθίζουν να αναφέρονται ως «Ζητήματα Ηθικής» (Moral Issues)

¹⁴⁴ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.8

«άμορφη Λερναία Ύδρα, μερικές φορές με εσωτερικές αντιθέσεις, αλλά αρκετά ενωμένη ώστε να αποκαλείται με μία συγκεκριμένη ονομασία»¹⁴⁵. Αυτές οι οργανώσεις, αλλά και τα μεμονωμένα άτομα, δραστηριοποιούνται έντονα στην πολιτική ζωή των ΗΠΑ σε όλα τα επίπεδα, τοπικό, πολιτειακό και ομοσπονδιακό. Λειτουργούν ως ομάδες επιρροής («Lobbying Groups»), προσπαθώντας να επηρεάσουν τις πολιτικές θέσεις των πολιτικών και των κομμάτων στα ζητήματα, που τους ενδιαφέρουν, ενώ ταυτόχρονα προβαίνουν σε ακτιβιστική κοινωνική δράση προκειμένου να ενεργοποιήσουν πληθυσμιακές ομάδες που βρίσκονται κοντά στις απόψεις τους, αλλά είναι πιο αποστασιοποιημένες από τα πολιτικά δρώμενα, με στόχο την εκλογή φίλα προσκείμενων πολιτικών. Η πηγή της δύναμης του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως θα δούμε παρακάτω, βρίσκεται σε αυτή ακριβώς τη δυνατότητα του να κινητοποιεί και να πείθει σημαντικό αριθμό θρησκευόμενων, συντηρητικών ατόμων να εμπλακούν στην πολιτική διαδικασία, είτε απλώς ψηφίζοντας στις εκλογές, είτε με εντονότερη δράση, όπως η παρουσία σε διαδηλώσεις, η υπογραφή ψηφισμάτων κλπ.

Προσπαθώντας να ανιχνεύσει κανείς την ταυτότητα και τη φυσιογνωμία της Χριστιανικής Δεξιάς, μπορεί να καταλήξει με ασφάλεια στις εξής παρατηρήσεις: α) Είναι σαφές ότι πρόκειται για μία ομάδα ατόμων που διακατέχονται από βαθιά θρησκευτική πίστη, η οποία υπαγορεύει σε πολύ μεγάλο βαθμό τη στάση τους ως προς διάφορα φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα, καθώς θεωρούν ότι το σύνολο της αλήθειας κρύβεται στη Βίβλο, που προσφέρει την απάντηση σε όλα τα προβλήματα. β) Επιπλέον, η συντηρητική φυσιογνωμία αυτής της θρησκευτικής πίστης οδηγεί εκ των πραγμάτων σε αντίστοιχες κοινωνικές και πολιτικές επιλογές, με μικρότερη έμφαση να δίδεται σε ζητήματα, όπως η αντιμετώπιση της φτώχειας και σαφώς μεγαλύτερη σε κοινωνικά θέματα, που προκύπτουν ως αποτέλεσμα της επέλασης της νεωτερικότητας, όπως οι γάμοι των ομοφυλοφίλων. γ) Πολύ σημαντική επίδραση στη φυσιογνωμία του κινήματος διαδραματίζει επίσης ο αμερικανικός λαϊκισμός, στην παράδοση του οποίου εντάσσεται. Ο λαϊκισμός αυτός, ο οποίος εδράζεται πάνω σε μία απέχθεια για τις ελίτ¹⁴⁶, μία πίστη στη σοφία του απλού ή και απλοϊκού ακόμη

¹⁴⁵ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.8. Η ονομασία βεβαίως που δίνει η ίδια η δημοσιογράφος στο φαινόμενο είναι «Χριστιανικός Εθνικισμός».

¹⁴⁶ Βεβαίως, όπως θα δούμε, στο πλαίσιο της ιδεολογίας της Χριστιανικής Δεξιάς, η απέχθεια αυτή κατά κανόνα περιορίζεται στις πνευματικές ελίτ και λιγότερο στις οικονομικές ελίτ, οι οποίες παραμένουν στο απυρόβλητο στο βαθμό που ενισχύουν το κίνημα στην επίτευξη των στόχων του ή συμμαχούν μαζί του στην υποστήριξη των υποψηφίων του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

ανθρώπου και μία ευδιάκριτη εχθρότητα στη νεωτερικότητα, έχει παίξει καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση, την απήχηση και την επιτυχία της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως θα αναλυθεί στο οικείο κεφάλαιο.

Ένα ακόμη στοιχείο στο οποίο συμφωνούν όλοι οι μελετητές του ιδιόρρυθμου αυτού κινήματος είναι ότι δεν διαθέτει δογματική, ούτε καν θεολογική, συνοχή, παρά τα σαφή θρησκευτικά του θεμέλια. Τα μέλη και οι εκπρόσωποι του κινήματος ανήκουν-ως επί το πλείστον- στην ευρύτερη προτεσταντική παράδοση, ωστόσο είναι γνωστό ότι ο Προτεσταντισμός χαρακτηρίζεται από έναν έντονο κατακερματισμό Ομολογιών και Δογμάτων, με σημαντικές διαφορές μεταξύ τους. Επιπλέον, στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς συμμετέχουν και πιστοί άλλων δογμάτων ή θρησκειών, όπως κάποιοι Καθολικοί, Εβραίοι καθώς και Μορμόνοι¹⁴⁷. Συνεπώς, όπως θα φανεί στα επόμενα κεφάλαια, ο συνεκτικός δεσμός αυτών των ατόμων δεν εστιάζεται τόσο στην κοινή θρησκευτική πίστη, όσο σε μία κοινή εχθρότητα απέναντι στη νεωτερικότητα τόσο σε θεολογικά όσο και σε κοσμικά ζητήματα.

Στο βαθμό που μεταξύ των ομάδων αυτών υπάρχει ένα κοινό θρησκευτικό υπόβαθρο, αυτό εντοπίζεται στην θρησκευτική τάση, που θα μπορούσε να ορίσει κανείς ως «Ριζοσπαστικό Προτεσταντισμό», και που πολλάκις συγγέεται είτε με τον Θρησκευτικό Φονταμενταλισμό ή- πιο πρόσφατα- με το Ευαγγελικό κίνημα. Όπως είδαμε βεβαίως στο Κεφάλαιο I- ο Ριζοσπαστικός Προτεσταντισμός δεν είναι κάποιο σύγχρονο φαινόμενο στις ΗΠΑ, αλλά αποτελεί θεμέλιο λίθο της ιδεολογικής και κοινωνικής τους ταυτότητας, ήδη από την εποχή που οι πρώτοι Πουριτανοί διέσχισαν τον Ατλαντικό Ωκεανό και εγκαταστάθηκαν εκεί, τον 17^ο αιώνα.

Στο πλαίσιο αυτό, κάποιες Ομολογίες με συντηρητικότερο προσανατολισμό, όπως οι Νότιοι Βαπτιστές (Southern Baptist Convention), οι Πεντηκοστιανοί (Pentecostals) ή οι Λουθηρανοί της Συνόδου του Μισούρι (Missouri Synod Lutherans) και αυτοί που ανήκουν σε Εκκλησίες, οι οποίες δεν εντάσσονται σε κάποια συγκεκριμένη Ομολογία (Non-Denominational Churches), εμφανίζουν σαφώς μεγαλύτερο βαθμό ενσωμάτωσης στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς σε σχέση με τις πιο παραδοσιακές Ομολογίες των Πρεσβυτεριανών (Presbyterians), των Επισκοπικών (Episcopalians) ή των Μεθοδιστών (Methodists), οι οποίες- σε γενικές γραμμές- έχουν υιοθετήσει μία πιο προοδευτική θεολογική άποψη και προσέγγιση του σύγχρονου κόσμου.

¹⁴⁷ **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ.xv

Τα τελευταία χρόνια πάντως, ο κατακερματισμός του θρησκευτικού ανάγλυφου των ΗΠΑ έχει φθάσει σε τέτοιο επίπεδο που οι περισσότεροι ερευνητές της Θρησκείας διαχωρίζουν τους Λευκούς Προτεστάντες¹⁴⁸ σε δύο βασικά ρεύματα, τους Ευαγγελικούς (Evangelical Protestants) και τους Κλασσικούς (Mainline Protestants) Προτεστάντες¹⁴⁹. Είναι προφανές ότι αυτός ο διαχωρισμός δεν αντανακλά με σαφήνεια τα διάφορα θρησκευτικά, θεολογικά και ιδεολογικά ρεύματα, που ενυπάρχουν σε καθεμία από τις δύο βασικές τάσεις, ωστόσο είναι εύστοχος στο βαθμό που αντανακλά με ευκρίνεια τον βαθμό πίστης στην κατά λέξη ακρίβεια των λεγομένων της Βίβλου καθώς και την ένταση θρησκευτικού ζήλου των αμερικανών, στοιχεία που αποτελούν διακριτικό γνώρισμα των μελών του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Όπως εύστοχα παρατηρούν οι Robert Putnam και David Campbell στην εξαιρετική μελέτη τους, «ενώ οι Ευαγγελικοί είναι οι διάδοχοι των Φονταμενταλιστών, οι Κλασσικοί Προτεστάντες είναι οι επίγονοι των Εκσυγχρονιστών (*modernists*)» και, σε γενικές γραμμές, «οι Κλασσικές Προτεσταντικές Ομολογίες τείνουν να είναι πιο φιλελεύθερες από θεολογική σκοπιά σε σχέση με τις Ευαγγελικές¹⁵⁰» Κατά συνέπεια, στο πλαίσιο αυτού του δίπολου, Ομολογίες όπως οι Βαπτιστές ή οι Πεντηκοστιανοί, εντάσσονται ξεκάθαρα στους Ευαγγελικούς Προτεστάντες, παρά τις σημαντικές δογματικές και ιδεολογικές διαφορές τους. Αντίθετα στους Κλασσικούς Προτεστάντες συμπεριλαμβάνονται συνήθως οι παραδοσιακές Προτεσταντικές Ομολογίες και Εκκλησίες (Μεθοδιστές, Πρεσβυτεριανοί, Επισκοπικοί), που μέχρι και πριν μερικές δεκαετίες κυριαρχούσαν στις ΗΠΑ, αλλά τα τελευταία χρόνια βρίσκονται σε παρακμή, προς όφελος των Ευαγγελικών Ομολογιών, που τα τελευταία χρόνια έχουν καταστεί η πολυπληθέστερη θρησκευτική ομάδα¹⁵¹. Πρέπει ωστόσο να καταστεί σαφές σε αυτό

¹⁴⁸ Οι Μαύρες Προτεσταντικές Εκκλησίες αποτελούν μία ξεχωριστή περίπτωση που χρήζει ιδιαίτερης ανάλυσης στη συνέχεια.

¹⁴⁹ Το διαχωρισμό αυτό δέχονται πια όλοι σχεδόν οι ερευνητές της Θρησκείας στις ΗΠΑ, συμπεριλαμβανομένου του Robert Putnam, βλ. **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.12-15. Οι Wilcox και Robinson προτείνουν έναν επιπλέον εσωτερικό διαχωρισμό στο πλαίσιο των Ευαγγελικών, ανάμεσα σε Φονταμενταλιστές και λοιπούς Ευαγγελικούς, καθώς οι πρώτοι τείνουν να είναι πιο συντηρητικοί από τους δεύτερους (βλ. **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.55-64. Ωστόσο, οι περισσότεροι ερευνητές δεν συμφωνούν καθώς αυτά που ενώνουν τις δύο υπό-ομάδες αυτές είναι περισσότερα από αυτά που τις διαφοροποιούν και- σε τελική ανάλυση- αμφότεροι τείνουν να είναι σαφώς πιο συντηρητικοί από τους Κλασσικούς Προτεστάντες.

¹⁵⁰ ο.π. σελ.14

¹⁵¹ Βλ. Την εξαιρετική πρόσφατη έρευνα Religious Landscape Survey του Pew Forum and Religion and Public Life, παραρτήματος του Pew Research Forum, στο δικτυακό τόπο <http://religions.pewforum.org/>

το σημείο ότι ακόμη κι εντός των διαφόρων Ομολογιών, τείνει να υπάρχει ένας διαχωρισμός ανάμεσα στους Ευαγγελικούς και τους Κλασσικούς Προτεστάντες.

Η διάκριση ανάμεσα σε Ευαγγελικούς και Κλασσικούς Προτεστάντες παρατηρείται σε όλες σχεδόν τις προτεσταντικές εκκλησίες, διαπερνώντας θεολογικές και δογματικές διαφορές. Παραδείγματος χάριν, η ενδεδειγμένη έρευνα του Pew Forum for Religion and Public Life διακρίνει τους Μεθοδιστές σε Ευαγγελικούς και Κλασσικούς, με τους δεύτερους να υπερτερούν σαφώς αριθμητικά¹⁵². Αντιστοίχως, υπάρχει μία μειοψηφία Βαπτιστών, οι οποίοι εντάσσονται στην παράδοση του Κλασσικού Προτεσταντισμού, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία των Βαπτιστών κατατάσσονται στους Ευαγγελικούς.

Ιδιαίτερη περίπτωση αποτελούν οι- βαθιά θρησκευόμενοι- Μαύροι Προτεστάντες, οι οποίοι παρά το γεγονός ότι συνήθως εντάσσονται στην Ευαγγελική παράδοση, διαφοροποιούνται σημαντικά από αυτή τόσο σε θεολογικό όσο και ιδεολογικό επίπεδο. Οι Μαύρες Προτεσταντικές Εκκλησίες, όπως υποδηλώνει η ονομασία τους, αποτελούνται από Μαύρους πιστούς και, μέσω αυτών, η φυλετική συνείδηση των Μαύρων στις ΗΠΑ έχει συνδεθεί άρρηκτα με την Θρησκεία¹⁵³. Έως και σήμερα, οι Μαύροι Προτεστάντες είναι ίσως το πιο βαθιά θρησκευόμενο κομμάτι του πληθυσμού των ΗΠΑ, όπως καταδεικνύουν οι περισσότερες μετρήσεις που έχουν γίνει¹⁵⁴. Η εθνο-θρησκευτική αυτή ομάδα ακολουθεί την παράδοση του «*Κοινωνικού Ευαγγελίου*»¹⁵⁵ - στην οποία θα γίνει αναφορά παρακάτω- ενώ ως προς τις πολιτικές τους προτιμήσεις, είναι οι πλέον αφοσιωμένοι ψηφοφόροι του Δημοκρατικού Κόμματος¹⁵⁶. Γι' αυτό το λόγο, οι περισσότεροι μελετητές της θρησκείας στις ΗΠΑ συνηθίζουν να θεωρούν τους Μαύρους Προτεστάντες ως μία ξεχωριστή θρησκευτική ομάδα, η οποία- ενώ χαρακτηρίζεται από τη βαθιά θρησκευτική πίστη, την αφοσίωση στην κατά γράμμα αλήθεια της Βίβλου και την προσωπική σχέση με το Θεό, που χαρακτηρίζουν τους Ευαγγελικούς, ταυτοχρόνως εντάσσονται ξεκάθαρα στην προοδευτική παράδοση του Κοινωνικού Ευαγγελίου, διατηρώντας αντίστοιχες

¹⁵² Είναι άξιο αναφοράς ότι ο 43^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ, George W. Bush, αν και Ευαγγελικός, ανήκε στην Εκκλησία των Μεθοδιστών και όχι σε κάποια από τις Ομολογίες που θεωρούνται κατ' εξοχήν ευαγγελικές, όπως οι Νότιοι Βαπτιστές ή οι Πεντηκοστιανοί.

¹⁵³ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.260

¹⁵⁴ ο.π. σελ. 274-285

¹⁵⁵ Βλ. **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.33-34

¹⁵⁶ **HARRIS F.** *Something Within: Religion as a Mobilizer of African American Political Activism*, Journal of Politics 56(1):42-68, 1994

κοινωνικές και πολιτικές αντιλήψεις¹⁵⁷. Είναι προφανές ότι αυτό οφείλεται σε ποικίλους ιστορικούς παράγοντες-μία ενδελεχής ανάλυση των οποίων εκφεύγει των ορίων και στόχων της παρούσης διατριβής-όπως η ταύτιση των προοδευτικών Προτεσταντών με το κίνημα για τα πολιτικά δικαιώματα των Μαύρων τη δεκαετία του 1960, αλλά και στις παρούσες κοινωνικές συνθήκες που οδηγούν τους Μαύρους Προτεστάντες να υποστηρίζουν τις πολιτικές κοινωνικής πρόνοιας και ενσωμάτωσης, στις οποίες συνήθως αντιτίθενται οι περισσότεροι συντηρητικοί Λευκοί Ευαγγελικοί Προτεστάντες. Επιπλέον, οι Μαύρες Προτεσταντικές Εκκλησίες, ενώ παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο στη ζωή των πιστών τους- τόσο σε προσωπικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο- ενδιαφέρονται περισσότερο για την υλική υποστήριξη των πιστών, χωρίς βεβαίως να παραμελούν την πνευματική διάσταση της θρησκευτικής πίστης. Κατά συνέπεια, οι Μαύροι Προτεστάντες συνήθως αποφεύγουν να αυτοπροσδιορίζονται ως Ευαγγελικοί, καθώς- ιδιαιτέρως τις τελευταίες δεκαετίες- ο όρος αυτός έχει ταυτισθεί με τους Λευκούς Προτεστάντες και τις συντηρητικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές απόψεις τους, τις οποίες οι Μαύροι Προτεστάντες δεν συμμερίζονται¹⁵⁸.

Είναι ξεκάθαρο λοιπόν, ότι την πληθυσμιακή βάση του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς αποτελούν οι Λευκοί Ευαγγελικοί Προτεστάντες¹⁵⁹. Όπως θα δούμε παρακάτω, οι πιο προβεβλημένοι εκπρόσωποι του κινήματος προέρχονται από διάφορες Ομολογίες ή αυτόνομες Εκκλησίες, οι οποίες στο πλαίσιο του προαναφερόμενου δίπολου Ευαγγελικών- Κλασσικών Προτεσταντών κατατάσσονται στους Ευαγγελικούς. Ταυτόχρονα, όπως θα καταστεί σαφές στη συνέχεια, η Χριστιανική Δεξιά παρουσιάζει την εντονότερη δράση και έχει μεγαλύτερη επιρροή στις Πολιτείες όπου υπερτερούν σημαντικά πληθυσμιακά οι Ευαγγελικοί Χριστιανοί, όπως ο Αμερικανικός Νότος. Αντίθετα, στις Βορειοανατολικές Πολιτείες ή στις Πολιτείες της Δυτικής Ακτής είναι πιο έντονη η παρουσία των Κλασσικών Προτεσταντών, αλλά και των Καθολικών¹⁶⁰. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι και ο

¹⁵⁷ MC DANIEL Eric & ELLISON Christopher G. *God's Party? Race, Religion, and Partisanship over Time* Political Research Quarterly, June 2008; vol. 61, 2: pp. 180-191., first published on March 4, 2008, σελ.183.

¹⁵⁸ Με εξαίρεση τις συντηρητικές απόψεις που τείνουν να έχουν αρκετοί Μαύροι Προτεστάντες για ζητήματα όπως οι αμβλώσεις ή οι γάμοι των ομοφυλοφίλων, στα οποία όμως αποφεύγουν να δίνουν ιδιαίτερη έμφαση και να προβαίνουν σε ακτιβιστική δράση εναντίον τους.

¹⁵⁹ Οι οποίοι- καθόλου τυχαία, όπως θα φανεί στην συνέχεια της διατριβής- αποτελούν και την εκλογική ραχοκοκαλιά του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος

¹⁶⁰ Βλ. ο.π. Religious Landscape Survey

πολιτικός χάρτης των ΗΠΑ τις τελευταίες δεκαετίες διαμορφώνεται αναλόγως, όπως θα διαπιστώσουμε στα επόμενα κεφάλαια.

Ωστόσο, σε αυτό το σημείο πρέπει να καταστεί ξεκάθαρο ότι θα ήταν λάθος να ταυτίσει κάποιος τους Ευαγγελικούς στις ΗΠΑ, ή ακόμη και τους Συντηρητικούς Προτεστάντες εν γένει, με το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Καταρχάς, πρέπει να διευκρινιστεί ότι η ευαγγελική πίστη- ακριβώς επειδή δεν έχει την αυστηρή ιεραρχική δομή και δογματική στιβαρότητα με άλλες χριστιανικές εκκλησίες- δεν παρέχει κάποιο κοινά αποδεκτό πλέγμα αξιών που να μπορεί να μετασχηματιστεί εύκολα σε κοινωνικοπολιτική άποψη¹⁶¹. Επιπλέον, είναι σημαντικό να διακρίνει κανείς ανάμεσα στους ηγέτες του κινήματος, τους ακτιβιστές, τους υποστηρικτές του και στο ευρύτερο κοινό των Ευαγγελικών στους οποίους το κίνημα απευθύνεται¹⁶². Είναι σαφές ότι η συντριπτική πλειοψηφία των ηγετών και ακτιβιστών της Χριστιανικής Δεξιάς προέρχονται από τις τάξεις των Ευαγγελικών, όπως θα δούμε και παρακάτω, και αυτό καθαυτό το στοιχείο σαφώς και προσδιορίζει την φυσιογνωμία του κινήματος ως Ευαγγελική. Οι Ευαγγελικοί στις ΗΠΑ όμως, συνιστούν την πολυπληθέστερη θρησκευτική ομάδα, φθάνοντας το 26% του πληθυσμού¹⁶³. Εντούτοις, οι υποστηρικτές του Κινήματος προσδιορίζονται περίπου στο 15% του πληθυσμού¹⁶⁴, στοιχείο που δείχνει ότι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ δεν ταυτίζεται ή σχετίζεται με το φαινόμενο της Χριστιανικής Δεξιάς. Ακόμη κι αν οι περισσότεροι από αυτούς έχουν συντηρητικά κοινωνικοπολιτικά ένστικτα και προτιμήσεις, η πλειοψηφία τους, όπως συμβαίνει με τους περισσότερους Αμερικανούς, δεν δείχνει έντονο ενδιαφέρον για την πολιτική, ούτε διακρίνονται από τον ζήλο και τη μαχητικότητα, που χαρακτηρίζει τα μέλη της Χριστιανικής Δεξιάς. Μπορεί η ιδεολογία τους να είναι- σε γενικές γραμμές- συντηρητική, κάτι που τους καθιστά εν δυνάμει ακροατήριο και πιθανούς εκλογικούς συνοδοιπόρους του κινήματος, όμως η κοσμοθεωρία τους είναι εν γένει μετριοπαθής και αρκετοί αποστρέφονται τον ριζοσπαστισμό που χαρακτηρίζει τους εκπροσώπους και ακτιβιστές του κινήματος. Βεβαίως, όπως θα φανεί και στη συνέχεια, αν και η

¹⁶¹ **SIDER Ronald J**, *Towards an evangelical political philosophy and agenda for Christians in the United States*, Transformation: An International Journal of Holistic Mission Studies, July 1997; vol. 14, 3: pp. 2

¹⁶² **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.9

¹⁶³ Βλ. ο.π. Religious Landscape Survey

¹⁶⁴ **JELEN Ted g**. *Religion and Politics in the United States: Persistence, Limitations and the Prophetic Voice*, Social Compass, September 2006; vol. 53, 3: σελ.331

πλειοψηφία των Ευαγγελικών είναι σχετικά μετριοπαθείς, αυτό δεν ισχύει για αυτούς τους ακτιβιστές οι οποίοι δραστηριοποιούνται στα πολιτικά δρώμενα, στο πλαίσιο του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, καθώς αυτοί τείνουν να έχουν πιο ακραίες συντηρητικές απόψεις. Η παραπάνω διευκρίνιση είναι όμως απαραίτητη, ώστε να αποφευχθεί το αυθαίρετο και λανθασμένο συμπέρασμα ενδεχόμενης ταύτισης του συνόλου ή της πλειοψηφίας των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ με ορισμένες από τις πιο ριζοσπαστικές ή και ακραίες φωνές, που ευδοκιμούν στους κόλπους του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς¹⁶⁵. Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί ότι στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς δραστηριοποιούνται έντονα και μη-Προτεστάντες, όπως αρκετοί συντηρητικοί Καθολικοί, οι οποίοι μάλιστα τείνουν να συντάσσονται με τις θέσεις του κινήματος, ακόμη κι αν αυτό τους οδηγεί σε διαφωνία με τις θέσεις της επίσημης Καθολικής Εκκλησίας¹⁶⁶. Κατά συνέπεια, θα ήταν λάθος να υπάρξει μία απόλυτη ταύτιση της Χριστιανικής Δεξιάς με συγκεκριμένες Ενορίες, Ομολογίες ή Εκκλησίες γενικότερα, καθώς παρατηρούνται αποκλίσεις στο εσωτερικό της καθεμίας, ενώ αντιστοίχως μπορεί να υπάρχουν άτομα που ανήκουν σε μία Κλασσική Προτεσταντική Ομολογία και να συμερίζονται τις αντιλήψεις της Χριστιανικής Δεξιάς¹⁶⁷. Όπως σωστά παρατηρούν οι Wilcox και Robinson, το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς ουσιαστικά δεν απευθύνεται σε συγκεκριμένες εκκλησίες ή άλλου είδους οργανωμένες πληθυσμιακές ομάδες αλλά σε μεμονωμένα άτομα που συμερίζονται τις απόψεις του¹⁶⁸.

¹⁶⁵ **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ. xii-xix. Σε αυτό το ενδιαφέρον βιβλίο, ο συγγραφέας, Ευαγγελικός ιερέας, επιτίθεται σφόδρα στη Χριστιανική Δεξιά, κατηγορώντας την ότι παραπλανά τον κόσμο, παρουσιάζοντας στους αμερικανούς ως ηθικές αξίες του χριστιανισμού ακραίες συντηρητικές, οπισθοδρομικές απόψεις, παραβλέποντας ταυτόχρονα θεμελιώδεις χριστιανικές αξίες, όπως η φροντίδα για τους φτωχούς. Παρά το πολεμικό ύφος του, το βιβλίο αυτό είναι ιδιαίτερω χρήσιμο καθώς συνιστά μία θεολογική κριτική της Χριστιανικής Δεξιάς, κατά κάποιον τρόπο εκ των έδων.

¹⁶⁶ Ο πρώην Γερουσιαστής της Πενσυλβάνια, Rick Santorum, υπέρμαχος- μεταξύ άλλων- της θανατικής ποινής και εχθρικός απέναντι σε νόμους περιβαλλοντικής προστασίας, θέσεις που βρίσκουν αντίθετο το Βατικανό, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα συντηρητικού καθολικού, πολιτικού εκπροσώπου του κινήματος. Ιστορικές μορφές του κινήματος, όπως ο Paul Weyrich και η Phyllis Schlafly ήταν επίσης συντηρητικοί Καθολικοί. Είναι επιπλέον αξιοσημείωτο ότι οι πέντε πλέον συντηρητικοί δικαστές του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ John Roberts, Antonin Scalia, Samuel Alito, Clarence Thomas και Anthony Kennedy είναι όλοι συντηρητικοί καθολικοί και, με την εξαίρεση του τελευταίου, εξαιρετικά δημοφιλείς στις τάξεις του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Βλ. **TOOBIN Jeffrey**, *The Oath: The Obama White House and The Supreme Court*, Doubleday, 2012

¹⁶⁷ **KNUCKEY Jonathan**, *Religious Conservatives, the Republican Party and Evolving Party Coalitions in the United States*, Party Politics, October 1999; vol. 5, 4: pp. 486

¹⁶⁸ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ. 57-58

Σε κάθε περίπτωση όμως, καθίσταται προφανές ότι, προκειμένου να καταστεί σαφέστερη η θρησκευτική φυσιογνωμία του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, είναι απαραίτητη μία αναφορά καταρχάς στο φαινόμενο του Ευαγγελικού Προτεσταντισμού στις ΗΠΑ και, δευτερευόντως, στις βασικές Ομολογίες που εντάσσονται σε αυτό το ρεύμα.

β) Ο Ευαγγελικός Προτεσταντισμός στις ΗΠΑ

Αυτό που πρέπει να καταστεί ξεκάθαρο εξαρχής είναι ότι η Ευαγγελική πίστη δεν αποτελεί μία διακριτή θεολογία ή κάποιο συγκεκριμένο δόγμα, ούτε εκφράζεται μέσω μίας οργανωμένης Εκκλησίας, αλλά συνίσταται σε μία μορφή εσωτερικής πίστης, πνευματικής αναζήτησης και αποδοχής κάποιων πολύ γενικών αρχών, που διαφοροποιούν τους Ευαγγελικούς από τους υπόλοιπους Χριστιανούς. Η ίδια η λέξη «Ευαγγελικός»- η οποία καλύπτει ένα ευρύ φάσμα δογμάτων και λατρείας, με ποικίλες θεολογικές, πολιτικές και κοινωνικές απόψεις¹⁶⁹- προέρχεται από την ελληνική λέξη «Ευαγγέλιο», δηλαδή «ευχάριστο νέο». Για τους πιστούς, αυτό το νέο συνίσταται στη Βίβλο- της οποίας το αλάθητο δέχονται κατά γράμμα- και στον λόγο του Θεού, που είναι καθήκον τους να διαδώσουν σε όλη την οικουμένη¹⁷⁰. Παρά την πολυδιάσπαση και την έλλειψη συνοχής, που υπάρχει ανάμεσα τους, όλοι οι Ευαγγελικοί μοιράζονται ένα βασικό χαρακτηριστικό: Θεωρούν πως έχουν μία βαθιά προσωπική σχέση με το Θεό, την οποία απέκτησαν μετά την απόφαση τους και μόνο να δεχτούν τη συγχώρεση Του, οπότε και εξασφάλισαν την αιώνια ζωή. Αν κάποιος αρνείται την Αλήθεια του Θεού, τότε είναι καταδικασμένος στην αιώνια τιμωρία, ενώ αν τη δέχεται, έχει εξασφαλίσει, όχι απλώς τη σωτηρία, αλλά μία θέση στην καρδιά του Θεού. Επίσης, βιώνουν τη λατρεία του Θεού ως μία συνεχή διαδικασία, πλήρως ενσωματωμένη στην καθημερινή τους ζωή και όχι απλώς μία τελετουργία που λαμβάνει χώρα κάθε Κυριακή στην Εκκλησία¹⁷¹. Για έναν Ευαγγελικό Χριστιανό, η

¹⁶⁹ Βλ. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 12

¹⁷⁰ Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.9

¹⁷¹ ο.π. σελ.28, 105. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η παρατήρηση ότι για πολλούς Ευαγγελικούς, η Κυριακή είναι η μέρα που αποφεύγουν να πηγαίνουν στην Εκκλησία,- που κατά τα λοιπά αποτελεί το επίκεντρο της κοινωνικής τους ζωής- καθώς θεωρούν ότι η κυριακάτικη λειτουργία απευθύνεται περισσότερο στους λιγότερο πιστούς ή σε αυτούς που απλώς αναζητούν το Θεό.

παρουσία του Θεού στη ζωή του και η επικοινωνία μαζί Του είναι μία συνεχής, αδιάλειπτη, υπερβατική διαδικασία.

Σε θεολογικό επίπεδο, οι σύγχρονοι Ευαγγελικοί Προτεστάντες στις ΗΠΑ χαρακτηρίζονται από την πεποίθηση τους ότι απαιτείται από το κάθε άτομο μία ριζική αναθεώρηση του τρόπου ζωής του, βάσει των επιταγών της Βίβλου. Γι' αυτό το λόγο αρκετές φορές χαρακτηρίζονται και ως «Αναγεννημένοι Χριστιανοί» (Born Again Christians). Η έννοια του Αναγεννημένου Χριστιανού εδράζεται σε ένα εδάφιο της Βίβλου, συγκεκριμένα το κατά Ιωάννη Ευαγγέλιο, όπου ο Χριστός λέει ότι «Ουδείς μπορεί να εισέλθει στο Βασίλειο του Θεού χωρίς να έχει αναγεννηθεί»¹⁷². Η αναγέννηση αυτή είναι πνευματική και έχει τον χαρακτήρα της αφύπνισης. Όπως, μέσω της γέννησης του, ένας νέος άνθρωπος έρχεται στον Κόσμο, αντιστοίχως από τη διαδικασία της Αναγέννησης προκύπτει ένα καινούργιο άτομο, με ανανεωμένη συνείδηση και κατανόηση της αλήθειας και του Θεού. Ο αμαρτωλός άνθρωπος μετανοεί, δέχεται τον Ιησού Χριστό στην καρδιά του ως προσωπικό του Σωτήρα και έτσι γίνεται δεκτός στο Βασίλειο του Θεού και καθίσταται ένας ζωντανός άγιος. Αξίζει να αναφερθεί σε αυτό το σημείο ότι η έκφραση «δέχεται τον Ιησού Χριστό ως προσωπικό του Σωτήρα» κάθε άλλο παρά τυχαία είναι, καθώς χρησιμοποιείται ευρύτατα από τους Αναγεννημένους Χριστιανούς, πολλές φορές ως υποκατάστατο της ταυτότητας τους. Είναι πολύ συχνότερο ένας τέτοιος πιστός να αυτοπροσδιορίζεται ως άτομο που έχει δεχθεί τον Ιησού Χριστό ως προσωπικό του Σωτήρα¹⁷³, παρά ως Ευαγγελικός ή Αναγεννημένος Χριστιανός.

Η έννοια του «Αναγεννημένου Χριστιανού» δεν είναι βεβαίως επινόηση των Ευαγγελικών, καθώς υπάρχει σε διάφορα χριστιανικά δόγματα, συμπεριλαμβανομένων των περισσότερων Ομολογιών του Κλασσικού Προτεσταντισμού. Ωστόσο τις τελευταίες δεκαετίες έχει ταυτισθεί με τον Ευαγγελικό Προτεσταντισμό, σε βαθμό που οι όροι «Ευαγγελικός» και «Αναγεννημένος Χριστιανός» χρησιμοποιούνται ως εναλλακτικοί μεταξύ τους χαρακτηρισμοί των

¹⁷² Εδάφιο 3:3 της Νέας Διεθνούς Έκδοσης της Βίβλου

¹⁷³ Δεν είναι καθόλου τυχαίες οι συνεχείς αναφορές του πρώην Προέδρου Bush στο ότι είχε τον Ιησού Χριστό στην καρδιά του ή ότι τον είχε αποδεχθεί ως προσωπικό σωτήρα. Για έναν απλό αμερικανό, αυτό δεν σήμαινε τίποτα παραπάνω από το ότι ο George W. Bush ήταν ένας πιστός Χριστιανός. Η φρασεολογία όμως αυτή ήταν ακριβώς ότι ήθελαν να ακούσουν οι Ευαγγελικοί, οι οποίοι έτσι καταλάβαιναν ότι ο Πρόεδρος ήταν ένας από αυτούς. Βλ. **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.33

Όπως θα δούμε αργότερα, ο Πρόεδρος Bush είχε τελειοποιήσει την ρητορική τέχνη του να χρησιμοποιεί κωδικοποιημένες λέξεις ή εκφράσεις με ξεχωριστό νόημα για τους μνημένους Ευαγγελικούς, που όμως δεν γίνονταν αντιληπτό από τους υπόλοιπους αμερικανούς, πετυχαίνοντας έτσι να ικανοποιεί τη βάση του, χωρίς να αποξενώνει τους υπόλοιπους πολίτες.

ιδίων θρησκευόμενων ανθρώπων. Αυτό δεν έχει συμβεί τυχαία, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ αυτοπροσδιορίζονται ως Αναγεννημένοι Χριστιανοί.

Προκειμένου όμως να υπάρξει πραγματική αναγέννηση, φυσικό προαπαιτούμενο είναι ο άνθρωπος να έχει απομακρυνθεί από το δρόμο του Θεού. Γι' αυτό το λόγο, στον πυρήνα της ύπαρξης και ιδεολογίας των Ευαγγελικών κυριαρχεί η ιδέα της «πτώσης» και διαμορφώνεται μία κουλτούρα προσωπικής κρίσης¹⁷⁴, από την οποία η Βίβλος και ο Θεός προσφέρουν μία διέξοδο, η οποία προϋποθέτει πλήρη προσηλυτισμό (conversion) με την έννοια της μεταστροφής πίστης και αξιών. Ο εν πολλαίς αμαρτίας περιπεσών πιστός μετανοεί για αυτές, δέχεται τον Ιησού Χριστό ως προσωπικό του σωτήρα και εξασφαλίζει έτσι την αιώνια ζωή¹⁷⁵. Αυτή η διαδικασία είναι πρωτίστως πνευματική, συναισθηματική και εσωτερική, ενώ η εξωτερική δράση του πιστού έχει δευτερεύουσα σημασία. Στο πλαίσιο αυτό, η πώση έχει την αυτή- αν όχι μεγαλύτερη- σημασία με την μετάνοια και τη μεταστροφή κι αυτός είναι ένας λόγος που αρκετοί σημαίνοντες Ευαγγελικοί στις ΗΠΑ¹⁷⁶ πολλές φορές τονίζουν ότι έχουν μία προϊστορία ηθικής εκτροπής μακριά από το δρόμο του Θεού, στον οποίο κατόρθωσαν ωστόσο να επανέλθουν αναγεννημένοι, αφού ασπάστηκαν την ευαγγελική πίστη. Για έναν Ευαγγελικό, οι κρίσεις που έχει αντιμετωπίσει στη ζωή του, δεν ήταν παρά δοκιμασίες στις οποίες υπεβλήθη από το Θεό προκειμένου να βρει τελικά το δρόμο του, δεχόμενος το Χριστό ως προσωπικό του σωτήρα. Είναι χαρακτηριστικά τα γραφόμενα του πιο διάσημου «Αναγεννημένου Χριστιανού» των τελευταίων χρόνων, του Προέδρου George W. Bush: *«Δεν θα μπορούσα να έχω απεξαρτηθεί από το ποτό χωρίς την πίστη. Επίσης, δεν πιστεύω ότι η πίστη μου θα ήταν εξίσου ισχυρή αν δεν είχα σταματήσει να πίνω. Πιστεύω ότι ο Θεός μου άνοιξε τα μάτια, τα οποία ήταν κλειστά εξαιτίας του ποτού. Γι' αυτό το λόγο, πάντα νιώθω μία ιδιαίτερη σχέση με τις λέξεις της «Θαυμαστής Χάρης», της αγαπημένης μου προσευχής:*

¹⁷⁴ Βλ. **BLUMENTHAL, Max**, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009

¹⁷⁵ **BUSH George Walker**, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.29-36. Στην αυτοβιογραφία του, ο πρώην Πρόεδρος Bush περιγράφει με γλαφυρότητα την διαδικασία μεταστροφής του από έναν αμαρτωλό αλκοολικό σε έναν Αναγεννημένο Ευαγγελικό Χριστιανό. Αναφέρει πως η γνωριμία του με τον αιδεσιμότατο Billy Graham, τον οδήγησε να αποδεχθεί τον Χριστό ως προσωπικό του σωτήρα και πως «το μήνυμα του νίκησε το αλκοόλ».

¹⁷⁶ Με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον πρώην Πρόεδρο George W. Bush, αλλά και άλλους, όπως θα δούμε εν συνεχεία.

«Κάποτε ήμουν χαμένος, αλλά τώρα βρήκα το δρόμο μου. Ήμουν τυφλός και τώρα ανέβλεψα»¹⁷⁷

Σύμφωνα με την Ευαγγελική κοσμοθεωρία, η Βίβλος κατέχει το απόλυτο πρωτείο κύρους και η κατά γράμμα αλήθεια της, είναι αδιαμφισβήτητη¹⁷⁸ με αυτό να είναι ένα από τα σημεία στα οποία υπάρχει ταύτιση των Ευαγγελικών με τους παραδοσιακούς Φονταμενταλιστές. Ταυτόχρονα, τους διαφοροποιεί από τους Κλασσικούς Προτεστάντες, οι οποίοι τείνουν να απορρίπτουν μία τέτοια προσέγγιση, καθώς οδηγεί σε αναπόφευκτες συγκρούσεις της Βίβλου με τη σύγχρονη επιστήμη¹⁷⁹. Ήταν μάλιστα αυτή η ριζική διαφωνία ως προς την κατά γράμμα ή μεταφορική ερμηνεία της Βίβλου¹⁸⁰ και η απορρέουσα από αυτή διχογνωμία ως προς τη δαρβινική Θεωρία της Εξέλιξης, βασικοί παράγοντες που οδήγησαν στο μεγάλο σχίσμα στα τέλη του 19ου αιώνα, διασπώντας τους αμερικανούς προτεστάντες σε δύο βασικά ρεύματα, τους Φονταμενταλιστές, από τους οποίους προέρχονται οι περισσότεροι σύγχρονοι Ευαγγελικοί, και τους Εκσυγχρονιστές, επίγονοι των οποίων είναι οι Κλασσικοί Προτεστάντες.

Αυτή η διάσπαση αποτυπώνεται επίσης στον διχασμό που παρατηρείται ανάμεσα στους προ-χιλιαστές (pre-millennialists) και μετά-χιλιαστές (post-millennialists), που αφορά στις διαφορετικές αντιλήψεις για την Ημέρα της Κρίσης και το τέλος του κόσμου ανάμεσα σε αυτές τις θρησκευτικές ομάδες. Οι Κλασσικοί Προτεστάντες τείνουν να είναι μετά-χιλιαστές, θεωρώντας ότι ο Χριστός θα επιστρέψει μόνο αφού οι Πιστοί οικοδομήσουν το Βασίλειο Του επί της γης, το οποίο θα διαρκέσει μία χιλιετία, στο τέλος της οποίας θα έρθει η Δευτέρα Παρουσία και η Μέρα της Κρίσης¹⁸¹. Κατ' αυτό τον τρόπο, θεωρούν ότι οι ίδιοι έχουν ευθύνη να οικοδομήσουν έναν καλύτερο κόσμο και τη Βασιλεία του Θεού. Αντίθετα, οι προ-χιλιαστές, που σήμερα επικρατούν σαφώς ανάμεσα στους Ευαγγελικούς, θεωρούν ότι η Επιστροφή του Χριστού και η Μέρα της Κρίσης θα προηγηθούν, οπότε και ο κόσμος θα βυθιστεί

¹⁷⁷ **BUSH George Walker**, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.34

¹⁷⁸ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.12

¹⁷⁹ Με κλασικότερο παράδειγμα και- όπως θα δούμε αργότερα καταλύτη στο διαχωρισμό μεταξύ Φιλελεύθερων και Ριζοσπαστών Προτεστάντων- τη Θεωρία της Εξέλιξης του Δαρβίνου.

¹⁸⁰ Η προοδευτική θεολογική προσέγγιση που υποστήριζε μία μεταφορική ερμηνεία της Βίβλου που δεν θα ερχόταν σε σύγκρουση με την επιστημονική πρόοδο, είχε την κοιτίδα της σε Γερμανικά Πανεπιστήμια. Αυτό ήταν κάτι που αργότερα οι Φονταμενταλιστές εκμεταλλεύτηκαν επικοινωνιακά, ισχυριζόμενοι ότι αυτός ο θεολογικός εκσυγχρονισμός οδήγησε τη Γερμανία στην αθεΐα και αργότερα σε δύο παγκοσμίους πολέμους και στο ναζισμό.

¹⁸¹ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.138-142

στο σκοτάδι και στη δυστυχία, ενώ οι πιστοί θα αναληφθούν στους ουραμούς σε ένα μεγαλειώδες γεγονός γνωστό στους κύκλους τους ως «Εκσταση» (Rapture). Η χιλιετής Βασιλεία θα ακολουθήσει, καταλήγοντας τελικά σε μία τελευταία επανάσταση του Διαβόλου και στον Αρμαγεδώνα, οπότε και θα επέλθει η τελική και οριστική νίκη του Θεού¹⁸², καθώς όλος ο κόσμος κινείται βάσει ενός προκαθορισμένου σχεδίου¹⁸³. Ωστόσο, έως ότου συμβεί αυτό, ο κόσμος αναπόφευκτα θα γίνεται ολοένα χειρότερος¹⁸⁴ και αυτό είναι κάτι που πολλοί συντηρητικοί Ευαγγελικοί δέχονται και καθόλου δεν τους προβληματίζει¹⁸⁵. Κατά συνέπεια, οι Πιστοί δεν έχουν κανέναν λόγο να μεριμνήσουν για την οικοδόμηση μίας καλύτερης κοινωνίας και αυτό που έχει μεγαλύτερη σημασία είναι η προσπάθεια σωτηρίας της ψυχής τους, ενόψει της Δευτέρας Παρουσίας¹⁸⁶. Είναι αξιοσημείωτο ότι σημείο αναφοράς των προ-χιλιαστών ανάμεσα στα Ιερά Κείμενα είναι η Αποκάλυψη του Ιωάννη, ίσως το πιο ομιχλώδες, σκοτεινό και μυστικιστικό από τα κείμενα των Αγίων Γραφών.

Οι ρίζες αυτής της διαφωνίας μεταξύ Φονταμενταλιστών και Εκσυγχρονιστών, ήταν τόσο θεολογικές, όσο και πολιτικές, καταλήγοντας έτσι στη διάσπαση των Αμερικανών Προτεσταντών ανάμεσα σε αυτούς, που έμειναν πιστοί στην παράδοση του Κοινωνικού Ευαγγελίου, υιοθετώντας μία προοδευτική θρησκευτική και πολιτική κοσμοθεωρία και σε αυτούς, που επικεντρώθηκαν στην ατομική σωτηρία,

¹⁸² Αυτή η πίστη σε μία προκαθορισμένη εξέλιξη της ανθρώπινης ιστορίας φαίνεται και από μία αποστροφή του Προέδρου George W. Bush κατά τη διάρκεια ομιλίας του τον Φεβρουάριο του 2003, όπου είπε: «Μπορούμε επίσης να είμαστε σίγουροι για τη Θεία Πρόνοια, ακόμη κι αν δεν την αντιλαμβανόμαστε. Τα γεγονότα δεν προκαλούνται από την τυφλή αλλαγή και την τύχη. Πίσω από όλη τη ζωή και την ιστορία κρύβεται μία αφοσίωση και ένας σκοπός, που καθοδηγείται από το χέρι ενός Δίκαιου και Πιστού Θεού» **Ο.π.** σελ.276

¹⁸³ Η παραπάνω κοσμοθεωρία εκφράζει μία ακλόνητη πεποίθηση σε μία γραμμική, τελολογική οπτική της ιστορίας, ένα φαινόμενο που ο Karl Popper ονόμασε «ιστορικισμό» και το οποίο θεωρούσε ως μεγάλο εμπόδιο στην ανθρώπινη κοινωνική πρόοδο, στο γνωστό του έργο «*Η Ανοιχτή Κοινωνία και οι Εχθροί της*» Βλ. **POPPER, Karl**, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge Classics, 2011.

¹⁸⁴ **CON-SHERBOK Dan**, *The Politics of Apocalypse: The History and Influence of Christian Zionism*, One World Publications, 2006, σελ.14.

¹⁸⁵ Υπό αυτό το πρίσμα πρέπει να εξετάσει κανείς και δηλώσεις εκπροσώπων του κινήματος, όπως της Βουλευτή Michelle Bachmann, που στις 5/10/2013, όταν είπε ότι ο Πρόεδρος Obama ότι πουλάει μυστικά όπλα σε τρομοκράτες, αλλά οι πιστοί Χριστιανοί θα πρέπει να χαρούν με αυτά τα νέα, καθώς αποτελούν σημάδι της έλευσης του τέλους του κόσμου και της Δευτέρας Παρουσίας βλ.http://www.huffingtonpost.com/2013/10/07/michele-bachmann-end-times_n_4060063.html

¹⁸⁶ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.58-61

διατηρώντας μία πιο συντηρητική κοσμοθεωρία και μία επιφυλακτική στάση απέναντι στη λογική, την επιστήμη και τον σύγχρονο κόσμο¹⁸⁷.

Κάποια προτεσταντικά δόγματα, όπως οι Μεθοδιστές αναθεώρησαν το δόγμα και την προσέγγιση τους για να ταιριάζουν με τις σύγχρονες εξελίξεις, άλλα- κυρίως στο Νότο (Νότιοι Βαπτιστές)- τις απέρριψαν αναφανδόν και σε αρκετά (Πρεσβύτεροι, Βόρειοι Βαπτιστές) εκδηλώθηκαν εσωτερικές διαμάχες που κατέληξαν σε νίκες των Εκσυγχρονιστών και στη δημιουργία καινούργιων εκκλησιών από τους αποχωρήσαντες Φονταμενταλιστές¹⁸⁸. Από τη μήτρα των Φονταμενταλιστών, προήλθαν αργότερα, μετά το τέλος του ΄Β Παγκοσμίου Πολέμου, οι σύγχρονοι Ευαγγελικοί, οι οποίοι κατ' ουσίαν αποτελούν το νεώτερο κεφάλαιο στη μακρά ιστορία και παράδοση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ, στον οποίο θα γίνει αναφορά στο τελευταίο μέρος της παρούσας διατριβής.

Οι Φονταμενταλιστές δεν είναι- επί της ουσίας- κάτι άλλο παρά οι πιο ακραίοι Ευαγγελικοί, οι οποίοι πιστεύουν ότι η σωτηρία προϋποθέτει την απομόνωση από τον αμαρτωλό κόσμο. Οι βασικές θεολογικές αντιλήψεις των Ευαγγελικών, ελάχιστα διαφέρουν από εκείνες των Φονταμενταλιστών, καθώς αμφότεροι είναι συνήθως προ-χλιαστές, πιστεύουν στην απόλυτη αλήθεια της Βίβλου, σε μία προσωπική, μυστικιστική σχέση με το Θεό και διατηρούν μία επιφυλακτικότητα απέναντι στις ιδέες του Διαφωτισμού, την επιστήμη και το σύγχρονο κόσμο εν γένει. Κατά συνέπεια, η διάκριση μεταξύ των δύο αυτών ρευμάτων του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, δεν είναι εύκολη και- έως κάποιο βαθμό- είναι ζήτημα αυτοπροσδιορισμού. Ωστόσο, οι Ευαγγελικοί έχουν υιοθετήσει έναν διαφορετικό, λιγότερο συγκρουσιακό και πιο φιλικό, τρόπο προσέγγισης στους τρίτους και διάδοσης των απόψεων τους. Η βασική διαφορά τους με τους Φονταμενταλιστές είναι ότι το μήνυμα των τελευταίων ήταν αυτό της άρνησης επαφής με τον υπόλοιπο κόσμο και καταδίκης των αμαρτωλών, ενώ των Ευαγγελικών ιεραποστολής και ελπίδας¹⁸⁹. Έχοντας εξέλθει από την απομόνωση τους, παρουσιάζουν μία εικόνα σύγχρονη και προσιτή, αλλά οι βασικές τους αντιλήψεις παραμένουν σταθερές, με πυλώνα την πίστη ότι μακριά από το Φώς του Ιησού Χριστού, ο άνθρωπος είναι

¹⁸⁷ Βλ. **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.353-411 για μία ενδελεχέστερη ιστορική και κοινωνιολογική ανάλυση του διχασμού εκείνου.

¹⁸⁸ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005)

¹⁸⁹ Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.11

καταδικασμένος στην κόλαση. Ωστόσο, αντίθετα με τους Φονταμενταλιστές, οι οποίοι ενθαρρύνουν την απομόνωση από τον υπόλοιπο «αμαρτωλό» κόσμο, οι Ευαγγελικοί θεωρούν ότι είναι πρώτιστο καθήκον τους ο προσηλυτισμός των υπολοίπων ανθρώπων και η προσπάθεια να ενθαρρυνθούν να αποδεχθούν και αυτοί τον Χριστό ως προσωπικό τους σωτήρα. Οι σύγχρονοι Ευαγγελικοί αντικατέστησαν την εχθρότητα προς τον εξωτερικό κόσμο και την εσωστρέφεια, που χαρακτήριζε τις Φονταμενταλιστικές Εκκλησίες, με Εκκλησίες που χαρακτηρίζονται από ευγένεια, κατανόηση και δυναμική εξωστρέφεια. Αυτή η έμφαση στον προσηλυτισμό νέων πιστών είναι βασικό στοιχείο της Ευαγγελικής πίστης, καθώς οι Ευαγγελικοί θεωρούν μέγιστο καθήκον τους να οδηγήσουν νέες ψυχές στην αλήθεια του Θεού και στη σωτηρία. Γι' αυτό το λόγο, πολλές νέες Ευαγγελικές Εκκλησίες αναπτύχθηκαν με βάση σύγχρονα πρότυπα επικοινωνίας και μάρκετινγκ, αφενός εξελισσόμενες πολλές φορές σε πολυχώρους, όπου υπάρχουν καφετέριες, παιδικές χαρές, γυμναστήρια και χώροι αναψυχής, αφετέρου αποφεύγοντας τις- κουραστικές για το μέσο άνθρωπο- αναφορές σε καθαρά θεολογικά ζητήματα και προτιμώντας να επικεντρώνονται σε θέματα της καθημερινότητας, που φυσιολογικά απασχολούν όλους τους ανθρώπους με πολύ απλό και κατανοητό τρόπο¹⁹⁰. Ταυτόχρονα, υπό την αιγίδα της εκκλησίας, λαμβάνουν χώρα κάθε είδους δραστηριότητες, οι οποίες περιλαμβάνουν την ενδεδειγμένη, όσο και αναπόφευκτη, μελέτη της Βίβλου, μέχρι αθλητικές δραστηριότητες, αλλά και πεζοπορίες, μαθήματα χορού κλπ. Κατά συνέπεια, οι σύγχρονες Ευαγγελικές Εκκλησίες δεν είναι απλώς μέρη για πνευματική αναζήτηση, αλλά πολύ συχνά ολόκληρες κοινότητες, όπου οι άνθρωποι αφιερώνουν μεγάλο μέρος του ελεύθερου χρόνου τους σε ποικίλες έξω-εκκλησιαστικές δραστηριότητες. Αυτές οι μέγα-εκκλησίες (Mega-Churches), δεν γίνονται απλώς το επίκεντρο της ζωής των μελών τους, αλλά ταυτόχρονα λειτουργούν ως καταλύτες για την οικιστική ανάπτυξη διαφόρων περιοχών, όπως η Εκκλησία του Saddleback στην Καλιφόρνια. Προσφέρουν στους πιστούς όχι μόνο πνευματική καθοδήγηση, αλλά και την αίσθηση ότι αποτελούν μέλη μίας συντροφικής ομάδας, κάτι που πολλοί άνθρωποι επιζητούν στη σοβούσα απομόνωση των σύγχρονων κοινωνιών.

Επίσης, Ευαγγελικοί κινηματογραφιστές έχουν αρχίσει να δημιουργούν ταινίες με έντονα χριστιανικά μηνύματα, αλλά και υψηλή ποιοτική στάθμη, έτσι ώστε να έχουν ευρύτερη απήχηση, με αποτέλεσμα να κάνουν ολοένα πιο αισθητή την παρουσία τους

---

¹⁹⁰ Ο.π. σελ.29-51

στην- παραδοσιακά προοδευτική-κινηματογραφική βιομηχανία¹⁹¹. Η πραγματικότητα είναι ότι οι Ευαγγελικοί δεν είναι δημοφιλείς στο Χόλυγουντ, αλλά σε αυτό δεν έχουν βοηθήσει και αυτοί, με την απροκάλυπτα εχθρική στάση τους απέναντι του και διάφορα μπουκοτάζ που έχουν κατά καιρούς οργανώσει, όπως αυτό εναντίον της Disney. Το Χόλυγουντ έχει τους δικούς του κανόνες και- εφόσον θέλουν να αποκτήσουν επιρροή- οι Ευαγγελικοί οφείλουν να δραστηριοποιηθούν- σε μεγάλο βαθμό- στο πλαίσιο αυτών των κανόνων, έτσι ώστε να καταφέρουν σταδιακά να τους αλλάξουν κάπως, αλλά και να αποκτήσουν μεγαλύτερη επιρροή. Σε αντίθεση με χώρους όπως η μουσική βιομηχανία και το βιβλίο, όπου βασίζονται σε εναλλακτικά δίκτυα, στον κινηματογράφο είναι υποχρεωμένοι να κινηθούν εντός των ήδη υπάρχουσών δομών και να δουλέψουν εντός του πλαισίου του συστήματος. Η ταινία «Το Πάθος του Χριστού» του Mel Gibson- που σημείωσε τεράστια επιτυχία- αποτέλεσε αποκάλυψη για τον κόσμο του κινηματογράφου ως προς τις ευκαιρίες που προσφέρει η αγορά των Ευαγγελικών, ωστόσο μία διαδικασία προσέγγισης είχε ήδη ξεκινήσει, με τα στούντιο να προσπαθούν να δημιουργήσουν ταινίες που θα μπορούσαν να σημειώσουν επιτυχία στους Ευαγγελικούς θεατές. Ταυτόχρονα, Ευαγγελικοί παραγωγοί προωθούν και χρηματοδοτούν ολοένα και περισσότερες ταινίες με χριστιανικά θέματα ή μηνύματα, αντιλαμβανόμενοι την επιρροή που μπορεί να έχει η συγκεκριμένη βιομηχανία στην διαμόρφωση της συλλογικής κουλτούρας.

Ένα άλλο στοιχείο που αποδεικνύει την προσαρμοστικότητα των Ευαγγελικών στον σύγχρονο κόσμο είναι το ραγδαία αναπτυσσόμενο φαινόμενο της χριστιανικής μουσικής. Τα τελευταία χρόνια, χριστιανικά μουσικά συγκροτήματα και τραγουδιστές έχουν καταφέρει να έχουν μεγάλη απήχηση, όχι μόνο ανάμεσα στους ίδιους τους Ευαγγελικούς, αλλά και στον ευρύτερο πληθυσμό. Αυτό καταδεικνύει την ευρύτερη προσαρμογή των Ευαγγελικών στην κυρίαρχη κουλτούρα. Η χριστιανική μουσική- η οποία βελτιώνεται συνεχώς ποιοτικά- δεν διαφέρει ηχητικά ή στιλιστικά σε τίποτα από τις καθιερωμένες σύγχρονες μορφές μουσικής, με εξαίρεση τους στίχους και τα μηνύματα που προσπαθεί να περάσει, που είναι ξεκάθαρα ευαγγελικού χαρακτήρα και εμπνεύσεως. Όπως συμβαίνει σε πολλούς τομείς, έτσι και στο χώρο της μουσικής, οι Ευαγγελικοί υιοθετούν τις εξωτερικές συνήθειες και πρακτικές της σύγχρονης Αμερικής, ενσωματώνοντας όμως σε αυτές τα δικά τους πιστεύω και

¹⁹¹ LINDSAY D.Michael, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007, σελ.117-156

αποσκοπώντας στην εξάπλωση του λόγου του Θεού. Υπό αυτή την έννοια, η μουσική καθίσταται και ένα αποτελεσματικό εργαλείο προσηλυτισμού, ιδιαιτέρως ως προς την έλξη που ασκεί στους νέους ανθρώπους. Πολλοί άνθρωποι την ακούνε επειδή απλώς τους ευχαριστεί, ως ψυχαγωγικό μέσο. Ωστόσο, καθώς την ακούνε έρχονται ολοένα και πιο κοντά στο ευαγγελικό μήνυμα και στην Αλήθεια του Θεού. Οι αριθμοί των πωλήσεων χριστιανικής μουσικής δείχνουν ότι είναι ο πιο ραγδαία αναπτυσσόμενος κλάδος της μουσικής βιομηχανίας στις ΗΠΑ, με πωλήσεις που ξεπερνούν κατά πολύ τις συνολικές πωλήσεις τζαζ και κλασσικής μουσικής. Αυτό το φαινόμενο έχει δώσει ένα κίνητρο στις μεγάλες δισκογραφικές εταιρείες να δραστηριοποιηθούν έντονα σε αυτή την αγορά, όπου παλαιότερα κυριαρχούσαν μικρότερες, χριστιανικές δισκογραφικές εταιρείες¹⁹².

Για τους Ευαγγελικούς, σημασία έχει η επιτυχία της ιεραποστολικής τους δραστηριότητας – εντός και εκτός ΗΠΑ- και προκειμένου να επιτύχουν αυτόν τους το στόχο είναι πρόθυμοι να υιοθετήσουν οποιαδήποτε μέθοδο, ακόμη και αν θεωρείται ανορθόδοξη με βάση τα παραδοσιακά πρότυπα¹⁹³. Έτσι, επιδίδονται επίσης σε κοινωνικές δράσεις, προκειμένου να έλθουν σε επαφή με άλλους ανθρώπους και να τους βοηθήσουν να μπουν στο δρόμο του Θεού. Είναι πιθανό να εντοπίσει κανείς Ευαγγελικούς σε πολυσύχναστα μέρη, όπως γήπεδα ή μπαρ, όπου πηγαίνουν για να έλθουν σε επαφή με αλλόθρησκους ή άπιστους, προκειμένου να επιτελέσουν το ιεραποστολικό τους καθήκον.

Αυτός είναι ένας βασικός λόγος που οι Φονταμενταλιστές- οι οποίοι φυσικά είναι εξίσου, αν όχι περισσότερο, δραστήριοι στους κόλπους του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς- έχουν παρακαμάσει τις τελευταίες δεκαετίες, σε σχέση με τους Ευαγγελικούς. Ο ιεραποστολικός ζήλος, η αποδοχή σύγχρονων μεθόδων οργάνωσης και επικοινωνίας, αλλά και η ανοιχτή αγκαλιά προς όλους τους νεοεμφανιζόμενους στις Εκκλησίες τους, βοηθά τους Ευαγγελικούς στη συνεχή προσέλκυση νέων οπαδών και στην αύξηση του αριθμού και της επιρροής τους, σε αντίθεση με την πιο

¹⁹² Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.137-152

¹⁹³ Βλ. **TRUEMAN Carl R**, *Republocrat: Confessions of a Liberal Conservative*, PR Publishing 2010, σελ.26-29, όπου ο συγγραφέας διατυπώνει την άποψη ότι μέρος της επιτυχίας των αμερικανικών εκκλησιών στην προσέλκυση πιστών αποτελεί η εκκοσμίκευση της, με την έννοια της υιοθέτησης σύγχρονων μορφών επικοινωνίας, ρητορικής και δραστηριοτήτων, σε αντίθεση με τις εκκλησίες στην Ευρώπη, που παραμένουν προσκολλημένες στον παραδοσιακό τρόπο λειτουργίας τους.

αρτηριοσκληρωτική και οπισθοδρομική εικόνα που παρουσιάζουν οι Φονταμενταλιστές.

Για τους Ευαγγελικούς, η σωτηρία του ανθρώπου εξαρτάται αποκλειστικά και μόνο από την πίστη στο Θεό και όχι από τις πράξεις και τα έργα τους. Επιπλέον, όπως είδαμε παραπάνω, οι προ-χιλιαστικές τους απόψεις καθιστούν περιττή την προσπάθεια εκ μέρους τους οικοδόμησης μίας καλύτερης κοινωνίας. Αυτοί είναι οι λόγοι που- σε αντίθεση όμως με τους Κλασσικούς Προτεστάντες, η κοινωνική τους δράση δεν επικεντρώνεται σε εξωτερικούς παράγοντες, που αποσκοπούν στη βελτίωση των όρων διαβίωσης των ανθρώπων, όπως η φιλανθρωπία¹⁹⁴ αλλά στον αγώνα να κατευθύνουν κι άλλους ανθρώπους στην εσωτερική αναζήτηση, που θα τους οδηγήσει να αποδεχτούν στην καρδιά τους το Θεό και στη σωτηρία. Πρόκειται δηλαδή για μία θρησκευτική ιδεολογία, που ενώ ενθαρρύνει τη δράση εντός ενός ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου, δίνει σαφώς μεγαλύτερη σημασία στην ανάπτυξη κάθε ατομικής συνείδησης ξεχωριστά και λιγότερη σε μία κοινότητα πιστών, σε αντιδιαστολή με τις παραδοσιακές Εκκλησίες, όπως η Καθολική Εκκλησία και οι Κλασσικοί Προτεστάντες. Κατά τον γνωστό φιλόσοφο της θρησκείας στις ΗΠΑ, Harold Blum, αυτή η κοσμοθεωρία είναι σε απόλυτη συμφωνία με την αμερικανική θρησκευτική παράδοση, όπου κάθε Αμερικανός αισθάνεται πως ο Θεός τον αγαπάει σε προσωπικό επίπεδο¹⁹⁵. Κατά συνέπεια, η ατομικότητα της αμερικανικής θρησκείας διαπερνά όλη την αμερικανική κουλτούρα, με αποτέλεσμα το συλλογικό να υποτάσσεται στο ατομικό. Σύμφωνα με τον Harold Blum, οι διάφορες συνιστώσες της αμερικανικής θρησκείας ενώνονται σε μία «ορφική» έκσταση, όπου οι όποιες δογματικές διαφορές μικρή σημασία έχουν και παραμερίζονται τελείως. Η εκδήλωση στο Cane Ridge του Kentucky, το 1803, όπου δεκάδες χιλιάδες πιστοί συνέρρευσαν σε μία συνάντηση οργιασμού θρησκευτικής έκστασης, χωρίς κάποιο συγκεκριμένο δογματικό υπόβαθρο, δεν θα πρέπει να εκλαμβάνεται ως εξαιρετικό φαινόμενο, αλλά ως χαρακτηριστικό δείγμα της αμερικανικής θρησκευτικότητας. Αυτή η μορφή θρησκευτικής πίστης, συνοδευόμενη από την δογματική προσήλωση στην ατομικότητα, που αποκλείει κάθε αίσθηση συλλογικότητας, υπήρξε ανέκαθεν χαρακτηριστικό της αμερικανικής θρησκείας, ιδιαιτέρως στο Νότο. Έτσι εμφανίζεται

¹⁹⁴ Χωρίς βεβαίως αυτό να σημαίνει ότι τάσσονται εναντίον της φιλανθρωπίας ή της μέριμνας για τους πιο αδύνατους σε προσωπικό επίπεδο. Ωστόσο αυτός ο ρόλος έχει γι' αυτούς δευτερεύουσα σημασία σε σχέση με την εσωτερική αναζήτηση για το Θεό και τον πνευματικό αγώνα για σωτηρία.

¹⁹⁵ Βλ. **BLOOM Harold**, *The American Religion*, Chu Hartley Publishers, 1992, σελ.21-66

μία σειρά χαρισματικών, «λαϊκιστών» ιεροκηρύκων, οι οποίοι καλύπτουν την θεολογική ασημαντότητα τους πίσω από μία συνεπαρμένη «θρησκευτική» έκσταση συνοδευόμενη από ένα φλογερό εθνικισμό.

Αξιοσημείωτη είναι επίσης η άποψη του, ότι αυτή η ιδιόρρυθμη αμερικανική θρησκεία μεταμφιέζεται σε Προτεσταντικό Χριστιανισμό αλλά στην ουσία πρόκειται για ένα πολύ ιδιαίτερο φαινόμενο, το οποίο στην πραγματικότητα, έχει πολύ μεγαλύτερη σχέση με την παράδοση των «Γνωστικών¹⁹⁶»- ιδιαίτερα ως προς την ψυχολογική επίδραση που έχει στους πιστούς- παρά με τον παραδοσιακό Χριστιανισμό. Παρατηρώντας κανείς την εκκλησιαστική πολυδιάσπαση, την έλλειψη δογματικής συνοχής, την έμφαση στην προσωπική πίστη και σχέση με το Θεό και τον ιδιαίτερο βαθμό έντασης που συνοδεύει το θρησκευτικό συναίσθημα, αυτή φαίνεται ως μία άποψη που κάθε άλλο παρά στερείται βάσης. Ωστόσο, μπορεί να αντιτάξει κανείς ότι ο Χριστιανισμός, και ιδιαιτέρως η Προτεσταντική εκδοχή του, παρουσιάζει τέτοια πολυεπίπεδη ποικιλομορφία παγκοσμίως, ώστε ο καθορισμός της κατάταξης ενός συστήματος πίστης ως χριστιανικού να είναι σε μεγάλο βαθμό ζήτημα αυτοπροσδιορισμού. Επιπλέον, είναι δύσκολο να αποδεχθεί κανείς ότι μία θρησκεία που εδράζεται στο λόγο της Βίβλου και στην αποδοχή του Θεού της ως Δημιουργού και Σωτήρα μπορεί να χαρακτηριστεί ως μη χριστιανική λόγω δογματικών αποκλίσεων ή ασαφειών. Αν γινόταν δεκτή αυτή η θέση, θα ετίθετο εν αμφιβολία ο χριστιανικός χαρακτήρας του Προτεσταντισμού εν γένει, κάτι που φαντάζει παράλογο. Η Χριστιανική Θρησκεία στις ΗΠΑ, ιδιαιτέρως η Ευαγγελική, σίγουρα έχει αποκτήσει -σε όλες της τις εκφάνσεις- μία ξεχωριστή φυσιογνωμία διαμέσου των αιώνων, λόγω των ιστορικών καταβολών της χώρας και των αλληπάλληλων μεταναστευτικών κυμάτων σε μία τεράστια γεωγραφική μάζα που ιδεολογικά και θρησκευτικά συνιστούσε παρθένο και γόνιμο έδαφος. Η αμερικανική θρησκεία εξελίχθηκε ενσωματώνοντας και αναμειγνύοντας ποικίλες διαφορετικές αξίες και παραδόσεις, παρεκκλίνοντας σε σημαντικό βαθμό από το παραδοσιακό πρότυπο των καθιερωμένων ευρωπαϊκών εκκλησιών, ωστόσο αυτό δεν είναι αρκετό ώστε να χαρακτηριστεί ως μη-Χριστιανική.

Πέραν των ανωτέρω βασικών πεποιθήσεων που, σε γενικές γραμμές, συμμερίζονται όλοι οι Ευαγγελικοί, είναι σαφές ότι δεν υπάρχει δογματική συνοχή και κάθε

¹⁹⁶ Την αρχαία παράδοση, βασική ιδέα της οποίας είναι η απόρριψη του φυσικού κόσμου και η αποδοχή του πνευματικού κόσμου.

Ομολογία έχει τις δικές της αντιλήψεις, ενώ και στο εσωτερικό τους επικρατεί πολυφωνία και παρατηρούνται δογματικές διαφοροποιήσεις. Κατά συνέπεια, μία βαθύτερη θεολογική ανάλυση αυτών των πεποιθήσεων των διαφόρων Ομολογιών, πέραν του ότι δεν θα εξυπηρετούσε τους σκοπούς της παρούσης διατριβής, είναι και εξαιρετικά δύσκολη, αν όχι αδύνατη. Ο λόγος που αφενός δεν θα ήταν σκόπιμη και αφετέρου είναι δυσχερής είναι ο ίδιος: Η Ευαγγελική Προτεσταντική θρησκεία, τουλάχιστον με τη μορφή που έχει στις ΗΠΑ, ακριβώς λόγω της έμφασης που δίνει στην προσωπική σχέση με το Θεό και τον δευτερεύοντα ρόλο που διαδραματίζει η κλασική θεολογική ανάλυση, είναι μία κατεξοχήν «βιωματική¹⁹⁷» θρησκεία. Στο πλαίσιο της αναγέννησης του, ο κάθε πιστός έρχεται σε προσωπική επαφή και επικοινωνία με το Θεό, χωρίς την διαμεσολάβηση ιερέων, και έτσι αποκτά προσωπική εμπειρία, άποψη και συνείδηση του θελήματος του Θεού. Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι ότι, πέρα από τους βασικούς άξονες, που προσδιορίζουν την ευαγγελική πίστη, σχεδόν κάθε ενορία ή ακόμα και άτομο διαμορφώνουν το δικό τους, κατά κάποιο τρόπο, αναλυτικό «δόγμα», υπό την ομπρέλα ενός πιο γενικού δόγματος της Ομολογίας, στην οποία εντάσσεται.

Σε αυτό το πλαίσιο, πολύ σημαντικό ρόλο παίζει επιπλέον και η απουσία επίσημης εκκλησιαστικής ιεραρχίας στους Ευαγγελικούς. Σε αντίθεση με την Καθολική ή την Ορθόδοξη Εκκλησία, όπου υπάρχουν η αποστολική παράδοση, οι Συνοδικές αποφάσεις, τα κείμενα των Πατέρων της Εκκλησίας και τελικά κεντρικές αρχές, οι οποίες ορίζουν την ερμηνεία των ιερών κειμένων και την προσαρμογή τους στη σύγχρονη πραγματικότητα, ο κατακερματισμός και η μη-ιεραρχική οργάνωση που χαρακτηρίζουν τον Ευαγγελικό χώρο ευνοούν ιδιαίτερος την άνθηση διαφορετικών εκφάνσεων της θρησκευτικής πίστης, τόσο σε καθαρά θεολογικό και δογματικό επίπεδο, όσο και ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τις σύγχρονες εξελίξεις στον κόσμο. Αυτή η έλλειψη ιεραρχίας είναι επίσης ένα ιδιόρρυθμο αμερικανικό φαινόμενο, που χαρακτηρίζει τόσο την κοινωνική όσο και τη θρησκευτική ζωή των ΗΠΑ. Η κοινωνική ισότητα στις ΗΠΑ¹⁹⁸, που τόσο γοήτευσε

¹⁹⁷ Ο πρωτότυπος όρος που χρησιμοποιεί ο Harold Blum και άλλοι ερευνητές είναι «Experiential Religion».

¹⁹⁸ Με την έννοια της απουσίας επίσημης, θεσμοθετημένης ταξικής διαστρωμάτωσης ανάμεσα σε ευγενείς, ιερείς και απλούς ανθρώπους, όπως συνέβαινε στην Ευρώπη. Οι κοινωνικές τάξεις μπορεί να υπάρχουν στις ΗΠΑ εν τοις πράγμασι- δεδομένων των οικονομικών ανισοτήτων- αλλά δεν είναι άκαμπτες ή αποκλειστικές.

τον Alexis De Tocqueville¹⁹⁹ έχει μεταφραστεί σε θρησκευτικό επίπεδο σε μία ισότητα των πιστών- κληρικών και λαϊκών- ενώπιον του Θεού και σε μία απόρριψη της εκκλησιαστικής ιεραρχίας που χαρακτηρίζει τις παραδοσιακές Χριστιανικές Εκκλησίες. Στη θρησκεία των Ευαγγελικών, τη μεγαλύτερη επιρροή ασκούν οι χαρισματικοί και φλογεροί ιεροκήρυκες, ανεξαρτήτως θεολογικής κατάρτισης, και όχι τα κονκλάβια ή οι Σύνοδοι Ανώτατων Ιεραρχών. Με βάση αυτό το δεδομένο, γίνεται ευκολότερα κατανοητή και η ύπαρξη χιλιάδων ευαγγελικών εκκλησιών, οι οποίες είναι ανεξάρτητες (non-denominational), καθώς δεν εντάσσονται σε καμία από τις πιο γνωστές, μεγάλες Ομολογίες, έχοντας ως κεντρικό σημείο αναφοράς τον Πάστορα τους²⁰⁰.

Στο βαθμό που υπάρχουν ευρύτερες οργανώσεις που ισχυρίζονται ότι εκπροσωπούν τους Ευαγγελικούς στις ΗΠΑ, όπως η Εθνική Ένωση Ευαγγελικών (National Association of Evangelicals), ο ρόλος που παίζουν είναι καθαρά κοινωνικοπολιτικής δικτύωσης μεταξύ των διαφόρων εκκλησιών, ιεραποστολής καθώς και εκπροσώπησης προς τον υπόλοιπο κόσμο αλλά σε καμία περίπτωση δεν επιδιώκουν να διαμορφώσουν μία πιο συνεκτική Ευαγγελική θεολογία, ενώ αποφεύγουν να εμπλακούν στις πολιτικές διαμάχες. Όπως μάλιστα θα αναλυθεί παρακάτω, πολλές φορές, ένας δημοφιλής ιεροκήρυκας εκφράζει περισσότερο την πλειοψηφία των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ σε σχέση με τις επίσημες οργανώσεις τους. Για αυτόν ακριβώς το λόγο, η Χριστιανική Δεξιά έχει ιστορικά ταυτισθεί περισσότερο με συγκεκριμένες κοινωνικοπολιτικές οργανώσεις, που ίδρυσαν ιεροκήρυκες ή άλλοι Συντηρητικοί Ευαγγελικοί με απήχηση στον κόσμο, παρά με συγκεκριμένες εκκλησίες ή αμιγώς θρησκευτικές οργανώσεις. Όλες αυτές οι οργανώσεις, των οποίων ο ρόλος θα αναλυθεί στο επόμενο κεφάλαιο, συνθέτουν ουσιαστικά το ψηφιδωτό της Χριστιανικής Δεξιάς και αποτελούν ένα πολύ αποτελεσματικό δίκτυο πολιτικής επιρροής και ισχύος. Αυτό βεβαίως δεν σημαίνει ότι έχουν απαραίτητως αγαστές σχέσεις μεταξύ τους, καθώς συχνά έχουν διαφορετικές προτεραιότητες και στρατηγικές, ενώ δεν πρέπει να υποτιμά κανείς τις προσωπικές έριδες που συχνά ανακύπτουν ανάμεσα στους ηγέτες ή ακτιβιστές του κινήματος. Επιπλέον, δεν πρέπει

¹⁹⁹Βλ. **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003

²⁰⁰ Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η Εκκλησία του Κάλβαρυ (Calvary Chapel) στην Καλιφόρνια, η οποία ιδρύθηκε από τον Πάστορα Chuck Smith στα τέλη της δεκαετίας του 1960 και γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη, χάρη στο χάρισμα και την απήχηση του ιδρυτή της. Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.27-31

να διαφεύγει της προσοχής μας, ότι ουσιαστικά αυτές οι Οργανώσεις βρίσκονται ταυτόχρονα σε μία κατάσταση ανταγωνισμού για την προσέλκυση μελών από μία κοινή δεξαμενή πολιτών. Οι Οργανώσεις αυτές επικοινωνούν με τα μέλη τους με διάφορους τρόπους, συνήθως με ηλεκτρονικό ή κανονικό ταχυδρομείο, μέσω των οποίων διακινούν πληροφορίες σχετικά με τις κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις, ή χρησιμοποιώντας τα σύγχρονα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Ερευνητές όπως ο John Green, είχαν υπολογίσει το 2000 ότι η Χριστιανική Δεξιά έχει περί τα 4 εκατομμύρια ενεργά μέλη και 150.000 μαχητικούς ακτιβιστές, που δραστηριοποιούνται στους κόλπους των επιμέρους οργανώσεων. Σε κάθε περίπτωση όμως, η συμμετοχή των ακτιβιστών του κινήματος σε περισσότερες των μία Οργανώσεων που το αποτελούν, καθιστά δύσκολη μία ασφαλή εκτίμηση του αριθμού των ακτιβιστών αυτών²⁰¹. Ωστόσο, όπως είδαμε παραπάνω, ακόμη και σήμερα, κομβικό ρόλο συνεχίζουν να παίζουν οι εκκλησίες όπου τα μέλη και οι οπαδοί του κινήματος όχι μόνο έρχονται σε επαφή μεταξύ τους, αλλά συνομιλούν και με άλλους πολίτες που είναι σε θέση να επηρεάσουν. Κατ' αυτό τον τρόπο, η ουσιαστική κοινωνική διείσδυση της Χριστιανικής Δεξιάς είναι σαφώς μεγαλύτερη απ' ότι καταδεικνύουν οι αριθμοί των μελών των διαφόρων Οργανώσεων του κινήματος.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, οποιαδήποτε εμπειριστατωμένη ανάλυση για τη φυσιογνωμία της Χριστιανικής Δεξιάς απαιτεί μία σαφή κατανόηση του ψηφιδωτού των κυριότερων Ευαγγελικών Ομολογιών από τις οποίες προέρχονται οι ηγέτες, οι ακτιβιστές και τα απλά μέλη του κινήματος.

γ) Οι βασικές Ευαγγελικές Ομολογίες στις ΗΠΑ- Νότιοι Βαπτιστές και Πεντηκοστιανοί

Αναγκαίως, έχοντας υπ' όψιν τα παραπάνω, επιβάλλεται να γίνει μία σύντομη αναφορά στις Ομολογίες που αποτελούν αυτή τη στιγμή τη ραχοκοκαλιά του Ευαγγελικού Προτεσταντισμού και συνεπώς του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς στις ΗΠΑ.

²⁰¹ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.94-101

Η μακράν σημαντικότερη Ευαγγελική Ομολογία, τόσο σε πληθυσμιακό επίπεδο όσο και προς τους κατά καιρούς σημαίνοντες ιεροκήρυκες, που έχει αναδείξει, είναι οι Βαπτιστές, των οποίων κεντρική οργανωτική Εκκλησιαστική Αρχή είναι η Σύνοδος των Νοτίων Βαπτιστών (Southern Baptist Convention). Με βάση την πρόσφατη έρευνα του Pew Research Forum²⁰², οι πιστοί της ανέρχονται σε περίπου 7% του πληθυσμού των ΗΠΑ, παρουσιάζοντας ιδιαίτερος αυξητική τάση τις τελευταίες δεκαετίες, εις βάρος των Κλασσικών Προτεσταντικών Ομολογιών και έχουν φθάσει στο σημείο να αποτελούν τη δεύτερη μεγαλύτερη οργανωμένη Χριστιανική Εκκλησία στις ΗΠΑ μετά την Καθολική Εκκλησία. Αξίζει εδώ να αναφερθεί ότι άλλο ένα 3% περίπου του πληθυσμού των ΗΠΑ εντάσσεται ουσιαστικά στην Ευαγγελική Βαπτιστική παράδοση του Νότου, χωρίς ωστόσο οι εκκλησίες τους να ανήκουν οργανικά στη Σύνοδο των Νοτίων Βαπτιστών, προτιμώντας να παραμείνουν απολύτως ανεξάρτητες (non-denominational).

Οι ρίζες των Νοτίων Βαπτιστών βρίσκονται, όπως είναι εμφανές από την ονομασία τους, στον Αμερικανικό Νότο και ανάγονται στον 17^ο αιώνα, φθάνοντας μέχρι και πριν από την κήρυξη της ανεξαρτησίας των ΗΠΑ. Σε αντίθεση με τις άλλες μεγάλες Προτεσταντικές Ομολογίες, οι Βαπτιστές δεν είχαν κάποιον αναγνωρισμένο ιστορικό ιδρυτή, προφήτη ή ηγέτη. Τα χρόνια πριν την αμερικανική επανάσταση, οι Βαπτιστές του Νότου ανήκαν στα πλέον προοδευτικά ρεύματα της εποχής τους, τασσόμενοι αρχικά υπέρ της κοινωνικής ισότητας κι εναντίον του θεσμού της δουλείας, σε αντιδιαστολή με την, τότε κυρίαρχη στο Νότο, Αγγλικανική Εκκλησία. Γι' αυτό το λόγο, προσέλκυσαν στις τάξεις τους την πλειονότητα των Μαύρων αλλά και αρκετούς μη προνομιούχους λευκούς, στις Νότιες Πολιτείες. Μετά την ανεξαρτησία των ΗΠΑ, οι Βαπτιστές γνώρισαν μεγάλη ακμή στο Νότο, εις βάρος της παρακμάζουσας και ταυτισμένης με τους Άγγλους, Αγγλικανικής Εκκλησίας, καταλήγοντας σύντομα να είναι η κυρίαρχη Ομολογία σε αυτή την περιοχή των ΗΠΑ. Ωστόσο, καθώς το ζήτημα της δουλείας άρχισε να εξελίσσεται σε βασική διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις Βόρειες και τις Νότιες Πολιτείες, επήλθε το αναπόφευκτο σχίσμα και στις τάξεις των Βαπτιστών. Το 1845, ιδρύθηκε η Σύνοδος των Νοτίων Βαπτιστών, η οποία ταυτίστηκε με το δουλοκτητικό κατεστημένο- αλλά και την σχεδόν φεουδαρχική δομή της οικονομίας και της κοινωνίας στο Νότο²⁰³-

²⁰² Βλ. ο.π. Religious Landscape Survey

²⁰³ PHILIPS Kevin, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.109

εγκαταλείποντας την παράδοση των Βαπτιστών, σε αντίθεση με τους Βαπτιστές στο Βορρά, πολλοί εκ των οποίων δραστηριοποιήθηκαν στον αγώνα εναντίον της δουλείας²⁰⁴. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αποξένωση των Μαύρων του Νότου, των οποίων οι εκκλησίες ανεξαρτητοποιήθηκαν επισήμως από την Εκκλησία των Νοτίων Βαπτιστών μετά το τέλος του Εμφυλίου Πολέμου των ΗΠΑ. Στις δεκαετίες που ακολούθησαν, η Σύνοδος των Νοτίων Βαπτιστών κατέστη η αδιαφιλονίκητη κυρίαρχη Ομολογία των λευκών του Νότου, συνέχισε να υπερασπίζεται σθεναρά τις πολιτικές φυλετικών διαχωρισμών στο Νότο²⁰⁵ και υιοθέτησε εξαιρετικά επιφυλακτική στάση απέναντι στα νεωτερικά θεολογικά ρεύματα, που επικράτησαν στις περισσότερες Κλασσικές Προτεσταντικές Ομολογίες. Κατά τον Blum²⁰⁶, αυτή η προσκόλληση στην απόλυτη, κατά γράμμα, αλήθεια της Βίβλου και η εν γένει συντηρητική στάση των Νοτίων Βαπτιστών συνδέεται άμεσα με ένα αίσθημα πηγαίου μίσους απέναντι στα νεωτερικά ιδεολογικά ρεύματα, που είχαν εμπνεύσει τον αγώνα ενάντια στη δουλεία και τελικά κατέστρεψαν τον παραδοσιακό τρόπο ζωής στο Νότο, που βασιζόταν στο οικονομικό πρότυπο το οποίο αυτός ο θεσμός στήριζε.

Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, η Εκκλησία των Νοτίων Βαπτιστών άρχισε να εξαπλώνεται σταδιακά και πέρα από τα παραδοσιακά της γεωγραφικά όρια προς άλλες περιοχές των ΗΠΑ, με κύριο όχημα τις συντηρητικές θεολογικές και κοινωνικές απόψεις της. Σε αυτή την εξάπλωση βοήθησε αρκετά και η μεταστροφή της Εκκλησίας στο ζήτημα των φυλετικών διακρίσεων, μετά τη δεκαετία του 1960 και την επιτυχία του Κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα, στο οποίο πρωταγωνίστησαν οι Μαύροι Βαπτιστές. Παρά την αρχικά αρνητική και κατόπιν επιφυλακτική στάση τους απέναντι στον αγώνα αυτό, οι εκπρόσωποι της Ομολογίας τελικά αποδέχθηκαν την εξάλειψη των φυλετικών διακρίσεων, κάποιοι με μεγαλύτερη, κάποιοι με μικρότερη δυσκολία²⁰⁷. Αυτό επέτρεψε στους Νότιους Βαπτιστές να προσελκύσουν αρκετούς πιστούς εκτός Νότου, οι οποίοι μέχρι τότε δίσταζαν να προσχωρήσουν σε μία Ομολογία που παρείχε ηθική κάλυψη, αν όχι ενεργή υποστήριξη, στο καθεστώς των φυλετικών διακρίσεων που επικρατούσε στην παλιά Συνομοσπονδία.

²⁰⁴ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.99-115

²⁰⁵ ο.π.

²⁰⁶ Βλ. **BLOOM Harold**, *The American Religion*, Chu Hartley Publishers, 1992, σελ.210-211

²⁰⁷ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.42-47

Η εσωτερική σύγκρουση στους κόλπους της Εκκλησίας των Νοτίων Βαπτιστών, τη δεκαετία του 1970, μεταξύ συντηρητικών και μετριοπαθών έληξε με επικράτηση των πρώτων²⁰⁸, ενισχύοντας ακόμη περισσότερο τη συντηρητική- κατά πολλούς φονταμενταλιστική- φυσιολογία της, σε μία εποχή ανόδου των συντηρητικών ρευμάτων, κάτι που επίσης επέδρασε ευνοϊκά στην ανάπτυξη της.

Σε επίπεδο οργάνωσης, η Εκκλησία των Νοτίων Βαπτιστών βασίζεται ιδιαίτερος στη δραστηριότητα των κατά τόπους ενοριών, οι οποίες απολαμβάνουν σημαντικής αυτονομίας, ενώ απουσιάζει μία ισχυρή ιθύνουσα κεντρική αρχή. Γι' αυτό το λόγο θεωρείται από πολλούς περισσότερο ως μία συνεργασία αυτόνομων εκκλησιών, παρά το γεγονός ότι υπάρχει μία εκτελεστική επιτροπή που συντονίζει τις δράσεις των εκκλησιών και τις εκπροσωπεί σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Σε επίπεδο δόγματος, επίσης δεν παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερη θεολογική πρωτοτυπία, πέραν των όσων έχουν αναφερθεί ήδη για τους Ευαγγελικούς. Στον πυρήνα της πίστης των Νοτίων Βαπτιστών βρίσκεται η πεποίθηση ότι κάθε άνθρωπος έχει την δυνατότητα να αναπτύσσει μία προσωπική, ξεχωριστή σχέση με το Θεό, να προβαίνει σε προσωπική ερμηνεία της Βίβλου και να αποδεχτεί τον Ιησού Χριστό ως σωτήρα. Στη διαδικασία όμως αυτή, μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο ο πάστορας της ενορίας ή κάποιος άλλος ιεροκήρυκας. Οι λαϊκοί θεωρούνται εξίσου ικανοί με τους χειροτονημένους ιερείς να επικοινωνούν με το Θεό και να ερμηνεύουν το θέλημα του, καθώς όλες οι ψυχές έχουν ίση πρόσβαση στο Θεό²⁰⁹. Ακριβώς επειδή απαιτείται αυτή η προσωπική αφύπνιση και συνειδητή επικοινωνία με το Θεό, απορρίπτονται τη βάπτισμα των νηπίων. Για τους Νότιους Βαπτιστές, όπως και για άλλες Ευαγγελικές Ομολογίες, ιδιαίτερος τους Πεντηκοστιανούς, η βάπτισμα έχει ουσιαστικό χαρακτήρα συνειδητής αποδοχής της Αλήθειας του Θεού και η απλή τελετουργία του Μυστηρίου²¹⁰, χωρίς να συνοδεύεται από μετάνοια και πνευματική αναγέννηση εκ μέρους του βαπτιζομένου είναι μία πράξη άνευ νοήματος.

Σε σχέση με αυτή την εσωτερική διαδικασία πνευματικής αναζήτησης και σωτηρίας, η δημόσια λατρεία και οι πράξεις αγαθοεργίας έχουν δευτερεύουσα σημασία.²¹¹

²⁰⁸ MC BETH H. Leon, *The Baptist Heritage: Four Centuries of Baptist Witness*. Nashville, TN: Broadman, 1987.

²⁰⁹ ο.π. σελ. 218

²¹⁰ Εδώ επιβάλλεται να διευκρινιστεί ότι οι Προτεστάντες δεν έχουν Ιερά Μυστήρια με την έννοια και τον τρόπο που αυτά ορίζονται από την Καθολική και την Ορθόδοξη Εκκλησία, γεγονός που συνεπάγεται εντελώς διαφορετική προσέγγιση στην θεολογική αντιμετώπιση της και κυρίως στην ερμηνεία της σωτηριολογικής της επίδρασης.

²¹¹ ο.π. σελ. 223

Ταυτόχρονα, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στον ιεραποστολικό ρόλο της Εκκλησίας, ενώ στηρίζουν με πάθος την ανεξαρτησία της από κρατικές παρεμβάσεις. Παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες διαδραματίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη ζωή της ενορίας, δεν επιτρέπεται η χειροτόνηση γυναικών ιερέων. Η Ομολογία των Νοτίων Βαπτιστών δίνει φυσικά μεγάλη σημασία στο ζήτημα της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής²¹², που- όπως θα δούμε παρακάτω- αποτελεί την αιτιολογία της απολύτως αρνητικής στάσης της απέναντι στις αμβλώσεις, κάτι που, περιέργως, δεν ισχύει για το ζήτημα της θανατικής ποινής. Ταυτόχρονα, διατηρεί επιφυλακτική στάση απέναντι στην επιστημονική πρόοδο, στο βαθμό που αυτή δεν συμβαδίζει με τα λεγόμενα της Βίβλου, ενώ έχει και έναν έντονα λαϊκιστικό χαρακτήρα καθώς στρέφεται συχνά εναντίον των ελίτ- περισσότερο των πνευματικών και λιγότερο των οικονομικών- τις οποίες αντιπαραβάλλει με τον απλό πιστό Χριστιανό που βαδίζει στο δρόμο του Θεού.

Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι αυτή η Ομολογία, που αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο της «εθνικής ταυτότητας» του αμερικανικού Νότου²¹³, αποτελεί την καρδιά του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Αυτό είχε ως φυσιολογικό αποτέλεσμα, όπως θα αναλυθεί παρακάτω, η φυσιογνωμία της Χριστιανικής Δεξιάς να έχει διαμορφωθεί σε μεγάλο βαθμό από τους Νότιους Βαπτιστές καθώς και την ευρύτερη πολιτική και κοινωνική φιλοσοφία του Νότου, κάτι που είχε ως αποτέλεσμα, στα χρόνια της μεγάλης ακμής του κινήματος, πολλοί να ομιλούν για «Νοτιοποίηση»²¹⁴ (Southernisation) του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και των ΗΠΑ εν γένει²¹⁵. Θα ήταν πραγματικά μεγάλο λάθος να παραβλέψει κανείς τη σημασία της επιρροής της Νότιας πολιτισμικής, κοινωνικής και πολιτικής παράδοσης στις απόψεις και την κοσμοθεωρία της Ομολογίας και, εν κατακλείδι, του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, του οποίου αποτελεί την βασική συνιστώσα. Η συντηρητική κουλτούρα του

²¹² Βλ. στην επίσημη ιστοσελίδα της Ομολογίας, <http://www.sbc.net/aboutus/pssanctity.asp> όπου αναφέρεται ότι: «*Η αναπαραγωγή είναι δώρο του Θεού, μία πολύτιμη σχέση, εντός του γάμου. Τη στιγμή της σύλληψης, ένα νέο ον εισέρχεται στον κόσμο, ένα ανθρώπινο ον, κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση του Θεού. Αυτό το ανθρώπινο ον αξίζει την προστασία μας, ανεξαρτήτως των συνθηκών της σύλληψης του*»

²¹³ **PHILIPS Kevin**, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.150-154

²¹⁴ Έκφραση που χρησιμοποίησε και ο John Egerton προκειμένου να δείξει την αυξανόμενη επιρροή της ευαγγελικής θρησκείας και του ευρύτερου ηθικού συστήματος αξιών του Νότου στις υπόλοιπες ΗΠΑ, βλ. **EGERTON, John**, *The Americanization of Dixie: the Southernization of America*, Harper's Magazine Press; 1st edition (1974)

²¹⁵ Βλ. **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012)

Νότου, που χαρακτηρίζεται από έντονο πνεύμα πατερναλισμού και σαφή διάθεση διατήρησης των παραδοσιακών κοινωνικών δομών και αξιών²¹⁶, έχει αναμφίβολα σημαδέψει αποφασιστικά το Κίνημα, όπως θα δούμε και στη συνέχεια.

Από τη Σύνοδο των Νοτίων Βαπτιστών προέρχονται ορισμένοι από τους πλέον εξέχοντες Ευαγγελικούς στις ΗΠΑ, που ταυτόχρονα δραστηριοποιήθηκαν στους κόλπους της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο Billy Graham, ο Jerry Falwell, ο Rick Warren. Ταυτόχρονα, άλλοι εξέχοντες αμερικανοί, όπως οι Πρώην Πρόεδροι των ΗΠΑ, Jimmy Carter και Bill Clinton ανατράφηκαν ως Νότιοι Βαπτιστές, μέχρι την αποχώρησή τους από την Εκκλησία αυτή λόγω των συντηρητικών της απόψεων.

Οι αμέσως σημαντικότερες Ευαγγελικές Ομολογίες μετά τους Νότιους Βαπτιστές είναι αυτές που ανήκουν στην ευρύτερη παράδοση των Πεντηκοστιανών (Pentecostals). Σε αντίθεση με τους Ευαγγελικούς Βαπτιστές, όπου κυριαρχεί η Σύνοδος των Νοτίων Βαπτιστών, οι Πεντηκοστιανοί είναι πολυδιασπασμένοι σε διάφορες Εκκλησίες, χωρίς καμία κεντρική οργανωτική ή εκκλησιαστική Αρχή, με κοινό, ωστόσο, θεολογικό και δογματικό υπόβαθρο. Από αυτές η πολυπληθέστερη είναι οι «Συνάξεις του Θεού» (Assemblies of God), αλλά υπάρχουν και διάφορες άλλες μικρότερες Ομολογίες²¹⁷, καθώς και ανεξάρτητες εκκλησίες, που εντάσσονται στην Πεντηκοστιανή παράδοση.

Ο όρος «Πεντηκοστιανός» συνδέεται με την Πεντηκοστή και την επιφοίτηση των Αποστόλων από το Άγιο Πνεύμα. Κατ' αντιστοιχία, ο πιστός Πεντηκοστιανός λαμβάνει την επιφοίτηση του Αγίου Πνεύματος, κάτι που του δίδει μεγάλη πνευματική δύναμη και συνιστά μία μυστικιστική εμπειρία, παρόμοια με αυτή που βίωναν οι πρωτοχριστιανοί. Τη χάρη του Αγίου Πνεύματος λαμβάνει ο πιστός μέσω της Βάπτισης, που- όπως είδαμε παραπάνω- έχει ουσιαστικό χαρακτήρα συνειδητής ενσωμάτωσης στην Εκκλησία, συνίσταται δε σε άνευ όρων αποδοχή της Αλήθειας του Θεού και σωτηρία.

Οι Πεντηκοστιανοί- στη συντριπτική τους πλειοψηφία- εντάσσονται ξεκάθαρα στην ευρύτερη Ευαγγελική παράδοση, καθώς δέχονται την κατά γράμμα αλήθεια της Βίβλου, την ανάγκη για προσωπική μετάνοια και αποδοχή του Θεού ως σωτήρα και

²¹⁶ **ONDERSIN Heather**, *What Scarlet O'Hara Thinks: Political Attitudes of Southern Women*, *Political Science Quarterly*, Volume 128, Number 2, Summer 2013, σελ.237

²¹⁷ Ενδεικτικά αναφέρονται οι «Εκκλησία του Θεού, Κλίβελαντ, Τενεσί» (Church of God, Cleveland, Tennessee), «Το Ευαγγέλιο των Τεσσάρων Γωνιών» (Four Square Gospel), η Ευαγγελική Αποστολική Πεντηκοστιανή Εκκλησία (Evangelical Apostolic Pentecostal Church)

όλες τις βασικές πτυχές του Ευαγγελικού δόγματος, όπως αναλύθηκαν παραπάνω. Σε καθαρά θεολογικό επίπεδο έχουν πολλά κοινά με τους Νότιους Βαπτιστές, ωστόσο στο σύστημα πίστης τους υπάρχει ένα στοιχείο, που τους διαφοροποιεί απ' όλα τα υπόλοιπα χριστιανικά δόγματα, ευαγγελικά και μη και αυτό είναι η θρησκευτική έκσταση, γνωστή και ως «Χαρισματική εμπειρία», στην οποία δίνουν μεγαλύτερη έμφαση από οποιαδήποτε άλλη Ομολογία²¹⁸. Γι' αυτό το λόγο, τείνουν να συμμετέχουν ενεργητικά στη Θεία Λειτουργία, με τραγούδι, χορό ή παρατεταμένο χειροκρότημα, κάτι που παρατηρείται και σε άλλες Ευαγγελικές Ομολογίες ή Εκκλησίες αλλά σε μικρότερο βαθμό. Επίσης, αυτή η έκσταση πολύ συχνά εκφράζεται και με γλωσσολαλία, την πρακτική της ασυνάρτητης ομιλίας, υποτίθεται σε κάποια μυστικιστική γλώσσα. Άλλες φορές καταφεύγουν σε ξενογλωσσία²¹⁹, αν και συχνά στην πραγματικότητα αυτό που οι ίδιοι χαρακτηρίζουν ξενογλωσσία είναι γλωσσολαλία. Αυτός είναι ένας λόγος που αρκετοί αμερικανοί τους θεωρούν φανατικούς, αδαείς θρησκόληπτους ή απλώς γραφικούς, αλλά για τους ίδιους τους Πεντηκοστιανούς αποτελεί απόδειξη της επιφοίτησης από το Άγιο Πνεύμα και- για αρκετούς- αναπόσπαστο στοιχείο της βάπτισης.

Για τους Πεντηκοστιανούς, η πνευματική αναζήτηση και σχέση με το Θεό υπερσχύει απολύτως οποιουδήποτε υλικού ενδιαφέροντος και οτιδήποτε άλλο-λογική, φύση, κοινωνικοί θεσμοί- υποχωρεί μπροστά στη μυστικιστική σχέση που αναπτύσσει ο πιστός με το Θείο Πνεύμα. Είναι απολύτως λογικό μία Ομολογία με τέτοια αποστροφή προς τον υλικό κόσμο να προκύψει ως αντίδραση σε μία τόσο υλιστική κοινωνία όπως οι ΗΠΑ. Στο πλαίσιο αυτό, οι απόψεις των Πεντηκοστιανών, όπως εκφράζονται από τους πιο γνωστούς εκπροσώπους τους, όπως ο Jimmy Swaggart είναι άκρως συντηρητικές, εκφράζοντας μία έντονη αντίθεση στη νεωτερικότητα και έναν βαθύ σκεπτικισμό απέναντι στην Επιστήμη, ιδιαίτερες τις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες²²⁰.

Φυσικά, πέρα από τις προαναφερόμενες Ομολογίες, δεν θα πρέπει να παραβλέπει κανείς την παρουσία μεμονωμένων εκκλησιών, οι οποίες δεν εντάσσονται σε καμία Ομολογία ή Εκκλησία (non-denominational Churches). Σημαντικός αριθμός

²¹⁸ Εδώ πάντως πρέπει να γίνει η διευκρίνιση ότι ενώ οι Πεντηκοστιανοί είναι κατά πλειοψηφία «Χαρισματικοί», υπάρχουν κάποιοι Χαρισματικοί και σε άλλες Ομολογίες, όπως στους Νότιους Βαπτιστές, με γνωστότερο εκπρόσωπο τον Pat Robertson.

²¹⁹ Δηλαδή, όταν βρίσκονται σε έκσταση ομιλούν και προσεύχονται σε μία ξένη γλώσσα την οποία στην κανονική τους κατάσταση δεν γνωρίζουν.

²²⁰ Βλ. **BLOOM Harold**, *The American Religion*, Chu Hartley Publishers, 1992, σελ.181-191

Ευαγγελικών, αλλά και Φονταμενταλιστών, ανήκουν σε τέτοιες ενορίες. Καθώς αυτές οι χιλιάδες εκκλησίες συνήθως δεν αποτυπώνονται σε έρευνες σχετικά με το θρησκευτικό ανάγλυφο των ΗΠΑ, δεν υπάρχει σαφής εικόνα ως προς τον αριθμό των πιστών τους και των πεποιθήσεών τους. Αυτό όμως που θεωρείται²²¹ βέβαιο είναι ότι αφενός προσελκύουν εκατομμύρια μέλη και αφετέρου ότι τα μέλη τους τείνουν να ασπάζονται συντηρητικές θεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές θέσεις.

δ) Η Χριστιανική Αριστερά στις ΗΠΑ

Με βάση αυτά τα δεδομένα, είναι ωστόσο απαραίτητο να γίνει η εξής διευκρίνιση: Η ευαγγελική θρησκευτική πίστη δεν οδηγεί αναπόφευκτα σε συντηρητικές θεολογικές, κοινωνικές και πολιτικές απόψεις. Ακόμη κι οι Ευαγγελικοί διαχωρίζονται σε προοδευτικούς, κεντρώους ή συντηρητικούς. Προς αποφυγή άσκοπων λεπτομερειών και περαιτέρω ανάλυσης που σαφώς εκφεύγει των ορίων της παρούσης διατριβής, αρκεί η διευκρίνιση ότι η μεγάλη πλειοψηφία των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ εντάσσονται είτε στο συντηρητικό ρεύμα, που είναι και το πολυπληθέστερο, είτε στο κεντρώο, το οποίο έχει παρόμοιες θεολογικές και ιδεολογικές αντιλήψεις με τους συντηρητικούς αλλά δεν τις μετασχηματίζει με την ίδια ένταση σε πολιτική άποψη και δράση. Γι' αυτό ακριβώς το λόγο, κατά τους Putnam, και Campbell²²² ο χαρακτηρισμός «Ευαγγελικός» είναι ορθότερο πια να χρησιμοποιείται ως όρος αναφοράς για όλους τους συντηρητικούς προτεστάντες, πλην βεβαίως των Μαύρων Προτεστάντων. Θα ήταν ωστόσο ανακριβές να χαρακτηρίσει κανείς συλλήβδην όλους τους Ευαγγελικούς στις ΗΠΑ ως μέλη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς-έστω κι αν αυτή η εικόνα ανταποκρίνεται σε ένα σημαντικό ποσοστό των Ευαγγελικών. Κάτι τέτοιο θα συνιστούσε ανεπίτρεπτη επιστημονική υπεραπλούστευση, αφού θα παρέβλεπε την ποικιλομορφία τους και θα αδικούσε αρκετούς πιο μετριοπαθείς, συντηρητικούς ή κεντρώους, Ευαγγελικούς, οι οποίοι, ακόμη κι αν συμφωνούν με κάποιες από τις θέσεις της Χριστιανικής Δεξιάς-ιδιαίτερος σε ζητήματα όπως οι αμβλώσεις, οι γάμοι των ομοφυλοφίλων κλπ.- δεν

²²¹ PHILIPS Kevin, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.117-122

²²² PUTNAM Robert and CAMPBELL David, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.13

βλέπουν με συμπάθεια τη συγκρουσιακή λογική, την ακτιβιστική δράση και τον εμπρηστικό και διχαστικό λόγο που χαρακτηρίζουν το κίνημα. Αυτός είναι ο λόγος που αρκετοί Ευαγγελικοί συχνά αποστασιοποιούνται από τα λόγια και τα έργα επιφανών μαχητικών εκπροσώπων του κινήματος, ενώ νεότερα στελέχη υιοθετούν μία πιο μετριοπαθή εικόνα και ρητορική, χωρίς ωστόσο να διαφοροποιούνται σημαντικά σε ουσιαστικό επίπεδο, όπως θα επισημανθεί ακολούθως. Η διαφοροποίηση αυτή θα καταστεί πιο ξεκάθαρη παρακάτω, στο πλαίσιο της ανάλυσης- βάσει ερευνών της κοινής γνώμης- της εκλογικής επιρροής του κινήματος, όπου θα φανεί ότι σε καμία περίπτωση δεν εκπροσωπεί το σύνολο των Ευαγγελικών Προτεσταντών στις ΗΠΑ.

Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι προοδευτικοί Ευαγγελικοί αποτελούν μειοψηφία, παρότι στις τάξεις τους συγκαταλέγεται ένας από τους διασημότερους Ευαγγελικούς πολιτικούς στην ιστορία των ΗΠΑ, ο πρώην Πρόεδρος των ΗΠΑ (1977-1981), Jimmy Carter, ο οποίος ήταν μέλος του Δημοκρατικού Κόμματος. Ιδιαίτερως τις δεκαετίες του 1950 και του 1960, την εποχή που η Χριστιανική Δεξιά βρισκόταν στα σπάργανα, εκπρόσωποι της Χριστιανικής Αριστεράς έκαναν ιδιαίτερα αισθητή την παρουσία τους στον αγώνα για τη φυλετική ισότητα στο Νότο και στην οικοδόμηση ενός ισχυρού κράτους πρόνοιας, με προσωπικότητες όπως ο Martin Luther King Jr. να σημαδεύουν μίαν ολόκληρη εποχή της αμερικανικής ιστορίας. Η εκλογή του Προέδρου Carter ως του πρώτου Ευαγγελικού Προέδρου των ΗΠΑ, αποτέλεσε έναν θρίαμβο των προοδευτικών ευαγγελικών δυνάμεων αλλά ταυτόχρονα την απαρχή μίας μακράς πολιτικής παρακμής τους. Ο Πρόεδρος Carter ακολούθησε πολιτικές, που αποξένωσαν τη μεγάλη πλειοψηφία των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ, οι οποίοι, αντίθετα με αυτόν, δεν ανήκαν στην προοδευτική ευαγγελική παράδοση, διευκολύνοντας έτσι την ενίσχυση της Χριστιανικής Δεξιάς, η ραγδαία άνοδος της οποίας κατέδειξε τις συντηρητικές κοινωνικές και πολιτικές τάσεις των περισσότερων Ευαγγελικών. Πιο πρόσφατα, οι προοδευτικοί Ευαγγελικοί έχουν επίσης δραστηριοποιηθεί πολιτικά μέσω διαφόρων οργανώσεων²²³ και έχουν ενταχθεί στο κίνημα, που έχει χαρακτηριστεί ως «η Χριστιανική Αριστερά», σε αντιδιαστολή με την σαφώς πολυπληθέστερη και ισχυρότερη πολιτικά Χριστιανική Δεξιά. Βεβαίως,

²²³ Η οργάνωση «Sojourners», που επικεντρώνεται σε ζητήματα παγκόσμιας ειρήνης και κοινωνικής δικαιοσύνης και εκδίδει το ομώνυμο περιοδικό είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα. Η οργάνωση «Ευαγγελικοί για Κοινωνική Δράση» (Evangelicals for Social Action) είναι επίσης αξιοσημείωτη (<http://www.esa-online.org/>)

πρέπει να σημειωθεί ότι, σε αντίθεση με τη Χριστιανική Δεξιά, ο πυρήνας της Χριστιανικής Αριστεράς δεν είναι οι Ευαγγελικές Ομολογίες, αλλά οι Ομολογίες και Εκκλησίες που εντάσσονται στην Κλασική Προτεσταντική παράδοση, καθώς και οι Μαύροι Προτεστάντες. Ωστόσο οι Ευαγγελικοί, με τον ζήλο και την ενεργητικότητα που τους διακρίνει, κάνουν αρκετά αισθητή την παρουσία και τη δράση τους και στο κίνημα της Χριστιανικής Αριστεράς, παρά το γεγονός ότι αποτελούν πληθυσμιακή μειοψηφία εντός αυτού.

Η Ευαγγελική Αριστερά δεν παρουσιάζει ουσιαστικές θεολογικές αποκλίσεις από τους υπόλοιπους Ευαγγελικούς, ωστόσο έχει σημαντικές ιδεολογικές διαφορές σε σχέση με αυτούς. Βασικός πυλώνας της κοσμοθεωρίας των προοδευτικών Ευαγγελικών είναι η παράδοση του Κοινωνικού Ευαγγελίου (Social Gospel), την οποία οι περισσότεροι σύγχρονοι Ευαγγελικοί- ιδιαίτέρως στις ΗΠΑ- απορρίπτουν. Το κίνημα του Κοινωνικού Ευαγγελίου, το οποίο γνώρισε ιδιαίτερη άνθηση στις ΗΠΑ στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, υπήρξε μία προσπάθεια εφαρμογής των ηθικών αρχών του χριστιανισμού στα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο σύγχρονος κόσμος, ιδιαίτέρως σε ζητήματα κοινωνικής προστασίας και οικονομικής δικαιοσύνης²²⁴. Επιστρέφοντας- κατά κάποιο τρόπο- στις ρίζες του χριστιανισμού, οι υπέρμαχοι του Κοινωνικού Ευαγγελίου έβλεπαν ως πρωταρχικό θρησκευτικό τους καθήκον τη μέριμνα για την ανακούφιση των ασθενέστερων και την οικοδόμηση ενός δικαιότερου κόσμου, υιοθετώντας ταυτόχρονα μία προοδευτική θεολογική στάση. Η στάση τους αυτή εδράζεται κυρίως στην Καινή Διαθήκη, ιδιαίτέρως στην Επί του Όρους Ομιλία, με τις πολλαπλές αναφορές του Ιησού σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, φιλειρηνικότητας και συνεχούς προσφοράς στον συνάνθρωπο²²⁵. Σε συνέχεια αυτής της παράδοσης, η σύγχρονη Χριστιανική Αριστερά, κρίνει τα θέματα από μία διαφορετική κοινωνική, και εν τέλει πολιτική, σκοπιά δίνει πολύ μεγαλύτερη έμφαση σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης, καταπολέμησης της φτώχειας και προστασίας του περιβάλλοντος, η αντιμετώπιση των οποίων συνιστά, κατ' αυτούς, καθήκον κάθε Χριστιανού, με βάση τις διδαχές της

²²⁴ Την εποχή εκείνη, το ιστορικό απόγειο της βιομηχανικής επανάστασης και του αχαλίνωτου καπιταλισμού, τα πλέον επείγοντα θέματα που απασχολούσαν περισσότερο τους χριστιανούς που εμπνέονταν από το Κοινωνικό Ευαγγέλιο ήταν περίπου τα ίδια με εκείνα που είχαν απασχολήσει τον Karl Marx μερικές δεκαετίες νωρίτερα στην Ευρώπη. Συγκεκριμένα, η παιδική εργασία, τα εξαντλητικά ωράρια των εργατών στις βιομηχανικές μονάδες, καθώς και οι συνθήκες εργασίας.

²²⁵ Βλ. **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ.50-61.

Βίβλου²²⁶. Σε αντίθεση με τη Χριστιανική Δεξιά καταδικάζουν τη θανατική ποινή και είναι υπέρ νόμων, που στοχεύουν στον περιορισμό της οπλοκατοχής. Υπό αυτό το πρίσμα, αυτοί οι Προοδευτικοί Ευαγγελικοί έρχονται συχνά σε σκληρή αντιπαράθεση με τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς, τους οποίους κατηγορούν ότι διαστρεβλώνουν το νόημα της χριστιανικής πίστης προκειμένου να στηρίξουν τις συντηρητικές πολιτικές τους πεποιθήσεις²²⁷. Αντιστοίχως βεβαίως, η Χριστιανική Δεξιά καταγγέλλει τους Προοδευτικούς Ευαγγελικούς ως ψευδοχριστιανούς που έχουν συμβιβαστεί με το κοσμικό, νεωτερικό κατεστημένο που στοχεύει στον αποχριστιανισμό των ΗΠΑ. Ταυτόχρονα, τους κατηγορεί ότι επικεντρώνονται στα κοσμικά, υλικά κοινωνικά προβλήματα, αμελώντας τον πνευματικό, εσωτερικό αγώνα για ηθική τελείωση και σωτηρία²²⁸. Το θέμα των αμβλώσεων είναι ένα από τα ελάχιστα στα οποία οι δύο αυτές τάσεις συμφωνούν, αν και η Χριστιανική Αριστερά αποφεύγει την ακραία ακτιβιστική δράση εναντίον τους και την πολιτικοποίηση του εν λόγω ζητήματος.

Σε αντίθεση με τη Χριστιανική Δεξιά, οι Προοδευτικοί Ευαγγελικοί αποφεύγουν την άμεση εμπλοκή στα πολιτικά ζητήματα και, παρά το γεγονός ότι τείνουν να υποστηρίζουν το Δημοκρατικό Κόμμα, αποφεύγουν την ταύτιση μαζί του, ή ακόμη και την ενεργό δραστηριοποίηση στην πολιτική διαδικασία. Αυτό οφείλεται είτε σε μία εγγενή προσπάθεια αποφυγής κομματικής εκμετάλλευσης της θρησκευτικής τους πίστης, είτε σε αμηχανία, λόγω του ότι το Δημοκρατικό Κόμμα έχει καταστεί ο κομματικός εκπρόσωπος των πιο εκκοσμικευμένων στοιχείων της αμερικανικής

²²⁶ **WALLIS Jim**, *God's Politics: Why the Right gets it Wrong and the Left Doesn't Get it*, Lion Hudson Plc; FIRST LION EDITION 2006 edition (17 Feb 2006). Πρόκειται για ένα ενδιαφέρον βιβλίο με συγγραφέα τον γνωστό προοδευτικό ευαγγελικό Jim Wallis, εκτελεστικό διευθυντή της οργάνωσης της Χριστιανικής Αριστεράς, "Sojourners", ο οποίος ουσιαστικά υποστηρίζει μία προοδευτική ανάγνωση της Βίβλου και ενθαρρύνει τις προοδευτικές δυνάμεις στις ΗΠΑ να εδράσουν το κοινωνικό τους μήνυμα σε θρησκευτικές αρχές, όπως υποστηρίζει ότι έχουν κάνει όλα τα επιτυχημένα κοινωνικά κινήματα στο παρελθόν. Για τον Wallis, είναι πολύ ευχάριστο το γεγονός ότι οι ηθικές αξίες βρέθηκαν (μετά τις εκλογές του 2004) στο επίκεντρο της δημόσιας συζήτησης, αλλά πρέπει να διευκρινιστεί ποιες είναι αυτές οι αξίες. Η Βίβλος βρίθει προτροπών για την καταπολέμηση της φτώχειας και των ανισοτήτων, αλλά η αδυναμία του Δημοκρατικού Κόμματος να υιοθετήσει μία κοινωνική ρητορική βασισμένη στη θρησκευτική πίστη, επιτρέπει στη Χριστιανική Δεξιά να παρουσιάζεται ως το εκλεκτό κίνημα του Θεού, κάτι που συνιστά- κατά τον Wallis- προσβολή για τον χριστιανισμό. Οι προοδευτικές δυνάμεις πρέπει να επαναπροσδιορίσουν την έννοια των ηθικών αξιών, έτσι ώστε αυτές να ενώνουν και όχι να σπέρνουν διχασμό ανάμεσα στον πληθυσμό των ΗΠΑ. Η καταπολέμηση της φτώχειας, η προστασία του περιβάλλοντος και ο αγώνας για την ειρήνη στον κόσμο είναι θέματα με βαθύ θρησκευτικό περιεχόμενο, όπου- σύμφωνα με τον συγγραφέα- οι παραδοσιακές διδαχές του χριστιανισμού βρίσκονται ουσιαστικά πολύ κοντύτερα στις θέσεις των προοδευτικών δυνάμεων.

²²⁷ **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006., Εισαγωγή και Κεφάλαιο I

²²⁸ **MARSDEN George**, *Fundamentalism and American Culture: The shaping of 20th century fundamentalism*, 2nd edition, New York, Oxford University Press, 2006, σελ.130-134

κοινωνίας και οι επίσημες θέσεις του σε ζητήματα όπως οι αμβλώσεις ή η σχολική προσευχή δεν βρίσκουν σύμφωνους ακόμη και τους προοδευτικούς ευαγγελικούς. Ωστόσο, παρά τη στάση αυτή, αλλά και το σαφώς μικρότερο μέγεθος και επιρροή της, η Χριστιανική/Ευαγγελική Αριστερά έχει καταφέρει σταδιακά να κάνει αισθητή την παρουσία της στα δρώμενα στις ΗΠΑ, ως εναλλακτική φωνή του ευαγγελικού κινήματος.

Σε κάθε περίπτωση, αν και αντικείμενο της διατριβής αυτής είναι η Χριστιανική Δεξιά και όχι η Χριστιανική Αριστερά, αυτή η εσωτερική ευαγγελική διαμάχη καταδεικνύει μία αναμφισβήτητη πραγματικότητα για το Ευαγγελικό θρησκευτικό κίνημα, που πιθανότατα αφορά κάθε θρησκεία: Όπως εξομολογήθηκε στον γράφοντα ευαγγελικός πάστορας που εντάσσεται στην παράδοση της Χριστιανικής Αριστεράς, αλλά έχουν παρατηρήσει και πολλοί αναλυτές²²⁹ τα ιερά κείμενα, όπως η Βίβλος, είναι τόσο τεράστια σε έκταση και ταυτόχρονα πολύπλοκα, ώστε να είναι ανοιχτά σε κάθε είδους ερμηνεία. Εναπόκειται λοιπόν στον ερμηνευτή να χρησιμοποιήσει τα γραφόμενα τους, αναλόγως του σκοπού που ο ίδιος επιδιώκει. Εφόσον επιθυμεί, παραδείγματος χάριν, να τα εκμεταλλευθεί προκειμένου να προωθήσει συντηρητικούς σκοπούς, μπορεί να εντοπίσει τα κατάλληλα αποσπάσματα, στα οποία θα βασιστεί, αγνοώντας κάποια άλλα λιγότερο χρήσιμα για τους σκοπούς του, όπως θα αναλυθεί εκτενέστερα στο επόμενο κεφάλαιο. Αντιστοίχως, ένας πιο προοδευτικός ερμηνευτής της Βίβλου μπορεί να επιλέξει άλλα αποσπάσματα, τα οποία θα ανταποκρίνονται στις δικές του ιδεολογικές προτιμήσεις. Σε γενικές γραμμές, όπως ήδη αναφέρθηκε παραπάνω, οι συντηρητικοί Ευαγγελικοί δίνουν μία μεγαλύτερη έμφαση στις Δέκα Εντολές και στην Παλαιά Διαθήκη, με τον αυστηρό και εκδικητικό Θεό, ενώ οι προοδευτικοί στηρίζονται περισσότερο στην Επί του Όρους Ομιλία και στο παράδειγμα του πράου, φιλεύσπλαχνου Ιησού. Ο προφανής λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι το πρώτο πρότυπο εξυπηρετεί καλύτερα τα πολιτικά συμφέροντα, τους στόχους, αλλά και τις μεθόδους του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, ενώ το δεύτερο αυτούς της Χριστιανικής Αριστεράς. Μάλιστα, το φαινόμενο αυτό ευνοείται ιδιαίτερα από την τελείως αποκεντρωμένη, μη-ιεραρχική φύση του προτεσταντισμού εν γένει και της ευαγγελικής θρησκείας ιδιαίτερα και τον έντονο ατομικισμό τους.

²²⁹ MC DANIEL Eric & ELLISON Christopher G. *God's Party? Race, Religion, and Partisanship over Time* Political Research Quarterly, June 2008; vol. 61, 2: pp. 180-191., first published on March 4, 2008 , σελ.182

Σε αυτό το σημείο, είναι εξίσου σημαντικό να καταστεί σαφές ότι η ευαγγελική πίστη στις ΗΠΑ έχει διαφοροποιηθεί σημαντικά από τα ανά τον κόσμο ευαγγελικά κινήματα. Με αυτά μοιράζεται βεβαίως κοινές καταβολές, θεολογικές πεποιθήσεις και ιεραποστολικό ζήλο. Ωστόσο, ο έντονα συντηρητικός χαρακτήρας των Ευαγγελικών στις ΗΠΑ και τα ζητήματα που τους απασχολούν δεν ανταποκρίνονται στις απόψεις και προτεραιότητες των περισσότερων Ευαγγελικών παγκοσμίως. Όπως σωστά παρατηρεί ο Carl Trueman, η συντηρητική χριστιανική πίστη δεν οδηγεί αναπόδραστα σε συντηρητική πολιτική ταυτότητα²³⁰. Σε αυτό το ζήτημα, όπως συμβαίνει σε πολλούς τομείς, η αμερικανική ιδιαιτερότητα είναι εμφανής και δεν οφείλεται σε λεπτές δογματικές διαφοροποιήσεις. Αναγκαίως, το επόμενο βασικό ζήτημα που πρέπει να εξετασθεί είναι αυτός ο συντηρητικός χαρακτήρας του- κατά βάση ευαγγελικού- κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς στις ΗΠΑ και πως αυτός συνδέεται με τις επιταγές του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού.

2) Η πολιτική ιδεολογία των μελών του Κινήματος

α) Η επιρροή του λαϊκισμού στη φυσιογνωμία του κινήματος

Η παραπάνω ανάλυση του θρησκευτικού ανάγλυφου του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, βοηθά στην κατανόηση της θρησκευτικής πίστης των μελών του, κάτι που είναι απαραίτητο προκειμένου να κατανοήσει κανείς τη βάση των συντηρητικών πολιτικών απόψεων, που χαρακτηρίζουν το κίνημα.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να γίνει και η εξής παρατήρηση, που αφορά, όχι τόσο τις κοινωνικές και πολιτικές απόψεις της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως αυτές έχουν διαμορφωθεί με βάση το θρησκευτικό της υπόβαθρο, αλλά τη ριζοσπαστική και ακτιβιστική φυσιογνωμία του κινήματος: Παρά την εξάπλωση και ενίσχυση τους, οι Ευαγγελικοί συνεχίζουν- σε μεγάλο βαθμό- να αισθάνονται ως μέλη μίας καταπιεσμένης μειοψηφίας, που βρίσκεται υπό συνεχή πολιορκία από τις δυνάμεις

²³⁰ TRUEMAN Carl R, *Republocrat: Confessions of a Liberal Conservative*, PR Publishing 2010

της νεωτερικότητας και τον σύγχρονο κόσμο²³¹. Υπό αυτό το πρίσμα, πρόκειται για ένα κίνημα κατεξοχήν αντινεωτερικό. Θεωρούν ότι οι αξίες μίας αναδυόμενης νεωτερικής κουλτούρας, που έχει αυξανόμενη επιρροή στην αμερικανική κοινωνία, όχι απλώς δεν ανταποκρίνονται στις ηθικές επιταγές της θρησκείας τους, αλλά βρίσκονται σε ανοιχτή σύγκρουση με αυτές²³². Τα μέλη του Κινήματος τείνουν να ονομάζουν αυτό το φαινόμενο «*θρησκεία του κοσμικού ανθρωπισμού*»²³³ (secular humanism) και πιστεύουν ότι έχει κυριαρχήσει σε πολλές πτυχές της δημόσιας ζωής, ιδιαίτερος όμως στην εκπαίδευση, στην πολιτική και στο χώρο του θεάματος. Οι Ευαγγελικοί πιστεύουν ειλικρινά ότι δεν είναι αυτοί που προσπαθούν να επιβάλλουν τα πιστεύω τους στους υπόλοιπους ανθρώπους, αλλά ότι προασπίζονται την θρησκευτική τους ελευθερία απέναντι σε έναν εξελισσόμενο κόσμο, που ολοένα και περισσότερο τους αναγκάζει να αποδεχτούν πράγματα και καταστάσεις που είναι ασυμβίβαστα με τις βαθύτερες ηθικές τους πεποιθήσεις, όπως η απουσία αναφορών στο Θεό στα δημόσια σχολεία, η σεξουαλική ελευθεριότητα, οι αμβλώσεις ή οι γάμοι των ομοφυλοφίλων²³⁴. Αισθάνονται ότι η δυνατότητα τους να ασκούν τη λατρεία τους, να ζουν και να ανατρέφουν τα παιδιά τους όπως επιθυμούν κινδυνεύουν από τις αδυσώπητες δυνάμεις του κοσμικού ανθρωπισμού²³⁵. Προκειμένου να γίνει αυτό απολύτως κατανοητό, πρέπει κανείς να αντιληφθεί ότι η έννοια της ελευθερίας για τους Ευαγγελικούς είναι διαφορετική σε σχέση με αυτή που υιοθετούν οι μη-θρησκευόμενοι άνθρωποι. Όπως είδαμε παραπάνω, ελευθερία για έναν Ευαγγελικό σημαίνει λύτρωση από την αμαρτία που επιτυγχάνεται μέσα από την απόφαση που

²³¹ **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.252-262. Ο συγγραφέας της αυτοβιογραφίας αυτής είναι ο Frank Schaeffer, γιός του διάσημου ευαγγελικού διανοούμενου Francis Schaeffer, ο οποίος θεωρείται από πολλούς ο πνευματικός πατέρας του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Ο γιός του, ο οποίος στις απαρχές του κινήματος υπήρξε επίσης εξαιρετικά δραστήριο μέλος και έπαιξε σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του, αργότερα αποκήρυξε το κίνημα και διέρρηξε τις σχέσεις του με την ευαγγελική πίστη, ασπάζόμενος την Ορθοδοξία. Στο βιβλίο αυτό περιγράφει την οικογένεια του, τον τρόπο που μεγάλωσε, αναλύει τα «πιστεύω» και τα κίνητρα των ευαγγελικών όπως τα έζησε ο ίδιος και, γενικότερα, προσφέρει μία εξαιρετικά γλαφυρή εικόνα της κοσμοθεωρίας και της ψυχολογίας των μελών του κινήματος, υπό μία κατοπινή αυτοκριτική γωνία.

²³² Ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του Κινήματος το έχει θέσει απολύτως ξεκάθαρα, υποστηρίζοντας ότι η Χριστιανική Δεξιά δεν είναι παρά η έκφραση μιας φυσιολογικής αμυντικής αντίδρασης ενάντια στις ραγδαίες αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών που «παραβίασαν» το παραδοσιακό κοινωνικό συμβόλαιο των ΗΠΑ. Βλ. **JELLEN Ted g**, *Religion and Politics in the United States: Persistence, Limitations and the Prophetic Voice*, Social Compass, September 2006; vol. 53, 3: σελ.335

²³³ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ. 1-8

²³⁴ **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006, σελ.80-117

²³⁵ Ο.π. σελ. 44-52

παίρνει κάποιος άνθρωπος να ακολουθήσει το δρόμο του Θεού, αποδεχόμενος το Χριστό ως προσωπικό του σωτήρα. Για τους Ευαγγελικούς, ο διαχωρισμός Κράτους-Εκκλησίας αποσκοπεί στην προστασία της θρησκευτικής πίστης από την κρατική παρέμβαση και όχι στην ανεξιθρησκία της πολιτείας ή στην αλλοίωση της ταυτότητας των ΗΠΑ ως ενός Χριστιανικού έθνους. Κατά συνέπεια, όταν λαμβάνονται αποφάσεις που ενισχύουν τον κοσμικό χαρακτήρα της Πολιτείας, όπως η απαγόρευση της προσευχής στα δημόσια σχολεία, οι Ευαγγελικοί τις εκλαμβάνουν ως παραβίαση της ελευθερίας και θεωρούν ότι είναι θρησκευτικό, αλλά και πολιτικό τους καθήκον να αγωνιστούν εναντίον της περαιτέρω εκκοσμίκευσης της χώρας τους²³⁶.

Τούτο εξηγεί τον ζήλο με τον οποίο προσπαθούν να διαδώσουν, ή ακόμη και να επιβάλλουν τις αξίες τους²³⁷. Με βάση τη δική τους κοσμοθεωρία, αυτό δεν είναι παρά μία προσπάθεια άμυνας απέναντι στα νεωτερικά ρεύματα της εκκοσμίκευσης, που απειλούν να διαβρώσουν τις παραδοσιακές ηθικές αξίες των απλών ανθρώπων και, εν τέλει, τον ίδιο το χριστιανικό χαρακτήρα της αμερικανικής κοινωνίας, που αποτελεί τον θεμέλιο λίθο των ιδανικών της δημοκρατίας και του κράτους δικαίου.

Στο πλαίσιο αυτό, καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας και της δράσης του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς έχει παίξει ο λαϊκιστικός του χαρακτήρας, στον οποίο σίγουρα πρέπει να γίνει αναφορά σε αυτό το σημείο και ο οποίος συνδέεται άμεσα με το αίσθημα καταδίωξης που αισθάνονται τα μέλη του κινήματος.

Ο «λαϊκισμός» (populism) είναι μία έννοια για την οποία δεν υπάρχει ένας κοινά αποδεκτός και συγκεκριμένος ορισμός στην πολιτική επιστήμη, η οποία, ωστόσο, έχει καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν συνιστά μία αυτοτελή, πλήρη, πολιτική ιδεολογία²³⁸, όπως ο συντηρητισμός, ο φιλελευθερισμός ή ο μαρξισμός. Ο βασικός λόγος είναι ότι δεν διαθέτει ουσιαστικό ιδεολογικό περιεχόμενο, ή σαφείς κεντρικές πολιτικές προτάσεις με βάση τις οποίες μπορούν να εφαρμοστούν συγκεκριμένες πολιτικές²³⁹. Όπως παρατηρεί ο Cas Mudde²⁴⁰ «ο λαϊκισμός σπάνια υπάρχει καθαρά ως τέτοιος, με την έννοια ότι οι περισσότεροι λαϊκιστές τον συνδυάζουν με μια άλλη

²³⁶ **GILCOFF Dan**, *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus on the Family, and Evangelical America are winning the culture war*, St. Martin Press, 2007, Κεφ.Ι

²³⁷ Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ. 6, 218-221

²³⁸ **TAGGART Caroline**, *Populism*, Open University Press (1 Aug 2000), σελ.1

²³⁹ **ASLANIDES Paris**, *Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective*, Political Studies, Political Studies, doi: 10.1111/1467-9248.12224, 5 October 2015

²⁴⁰ Βλ. **MUDDE Cas**, *Σύριζα: Η Διάψευση της Λαϊκιστικής Υπόθεσης*, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2015, σελ.148-149

ιδεολογία. Αυτή η λεγόμενη ιδεολογία «ξενιστής», που είναι συνήθως πολύ σταθερή, είναι είτε αριστερή είτε δεξιά».

Αυτός εξάλλου είναι και ο λόγος που λαϊκιστικά κινήματα ποικίλουν ιδεολογικά και έχουν κατά καιρούς και κατά περίπτωση ενστερνιστεί τόσο δεξιόστροφες όσο και αριστερόστροφες πολιτικές και συνθήματα²⁴¹. Εν πάση περιπτώσει, πρόκειται για ένα φαινόμενο το οποίο τείνει να νοηματοδοτείται ανά περίπτωση και να αποκτά και ορισμένα ιδιόρρυθμα χαρακτηριστικά ανάλογα με τον χρόνο και το χώρο όπου εμφανίζεται. Επίσης, σε αντίθεση με τις καθιερωμένες πολιτικές ιδεολογίες, ο εν λόγω όρος- αν και επιστημονικά ουδέτερος- έχει αποκτήσει βαθιά αρνητικό περιεχόμενο, με αποτέλεσμα σχεδόν κανείς να μην δέχεται να τον αποκαλούν λαϊκιστή²⁴².

Βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκισμού είναι το ότι υιοθετεί μία κοσμοθεωρία που θέτει τον μέσο άνθρωπο, ή τον απλό λαό ευρύτερα, αντιμέτωπο με τις ελίτ που καταδυναστεύουν τη χώρα του και στις οποίες προσπαθεί να αντισταθεί²⁴³. Το δίπολο « αγαθός λαός- διεφθαρμένες ελίτ» βρίσκεται στον πυρήνα της λαϊκιστικής σκέψης και γύρω από τη σύγκρουση των δύο αυτών βασικών κοινωνικών δρώντων δομείται σχεδόν ολόκληρο το αφήγημα του λαϊκισμού. Πρόκειται για ένα σχήμα ιδιαίτερος απλουστευτικό, αλλά συχνά αποτελεσματικό, καθώς ελάχιστοι είναι αυτοί οι οποίοι αποδέχονται ότι ανήκουν σε κάποια μορφή ελίτ. Η συντριπτική πλειοψηφία των πολιτών αυτοπροσδιορίζονται ως «μέσοι άνθρωποι», ακόμη κι αν κάτι τέτοιο κάποιες φορές δεν ανταποκρίνεται, με αντικειμενικά κριτήρια, στην πραγματική οικονομική τους κατάσταση ή τον κοινωνικό τους περίγυρο. Ο λαϊκισμός πετυχαίνει με αυτό τον τρόπο να απευθύνεται σε εξαιρετικά μεγάλο αριθμό ανθρώπων, κάτι που οι κλασσικές πολιτικές ιδεολογίες δεν είναι σε θέση να πετύχουν, καθώς το συνεκτικό αξιακό σύστημα που πρεσβεύουν, αλλά και οι πολιτικές τους προτάσεις, εκ των πραγμάτων περιορίζουν την απήχηση τους σε ένα τμήμα του πληθυσμού που τα συμπεριφέρει. Αντίθετα, ο λαϊκισμός υπερβαίνει αυτούς τους περιορισμούς, κάτι που εξηγεί τη γοητεία που συχνά ασκεί σε πολιτικούς διαφόρων ιδεολογικών αποχρώσεων, οι οποίοι υποκύπτουν στον πειρασμό να «εμπλουτίσουν» την πολιτική τους ταυτότητα και τον λόγο τους με λαϊκιστικά στοιχεία, με την ελπίδα να έχουν

²⁴¹ MUDDE, Cas. (2004) 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, 39 (4), σελ 544

²⁴² Βλ. CANOVAN Margaret, *Populism*, New York and London: Harcourt Brace Jovanovich, 1981, σελ.5

²⁴³ CANOVAN Margaret, *Trust the People! Populism and the two faces of democracy*, *Political Studies* XLVII, 1999 σελ.2-16 και MUDDE, Cas. (2004) 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, 39 (4), σελ.542-653

απήχηση σε πολίτες που δεν συμμαρμίζονται απαραίτητως την πολιτική ιδεολογία τους. Ταυτόχρονα, ο καταγγελτικός χαρακτήρας του λαϊκισμού, που εμφανίζει εαυτόν ως μαχόμενο ενάντια σε μία- πραγματική ή φανταστική- τάξη πραγμάτων, του επιτρέπει να περιορίζεται στο να αντιτίθεται απλώς σε πρόσωπα και καταστάσεις, χωρίς απαραίτητως να προτείνει εναλλακτικές λύσεις. Ωστόσο, η ένδεια σαφών πολιτικών προτάσεων ως προς τα δέοντα, τον διευκολύνει να αποφεύγει παραγωγικές συζητήσεις και αντιπαραθέσεις που θα τον έφερναν σε δύσκολη θέση και πιθανώς να του στοίχιζαν σε υποστήριξη²⁴⁴.

Ο λαϊκιστής πολιτικός εμφανίζεται συνήθως ως ο προστάτης, υπέρμαχος και εκφραστής της βούλησης του λαού ενάντια σε ένα κατά περίπτωση πολιτικό, κοινωνικό, πνευματικό, ή επιστημονικό²⁴⁵ κατεστημένο²⁴⁶, το οποίο συνήθως παρουσιάζουν είτε ως υπηρέτη ξένων συμφερόντων, είτε ως κατεργαζόμενο σκοτεινά σχέδια με απώτατο σκοπό την αλλοτρίωση των παραδοσιακών λαϊκών αξιών ή- πολλές φορές- αμφότερα. Είναι προφανές ότι αυτή η αφήγηση ταιριάζει ιδανικά με το γνήσιο αίσθημα καταδίωξης²⁴⁷ από το οποίο, όπως περιγράφηκε παραπάνω, διακατέχονται πολλοί Ευαγγελικοί και άλλοι βαθιά θρησκευόμενοι άνθρωποι, στις σύγχρονες ΗΠΑ²⁴⁸, ιδιαίτερος στο Νότο όπου η ήττα στον εμφύλιο πόλεμο έχει αφήσει ανεξίτηλο στίγμα στον ψυχισμό των ανθρώπων²⁴⁹. Επιπλέον, η κουλτούρα

²⁴⁴ **HEDGES Chris**, *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008), σελ.27-32

²⁴⁵ Είναι χαρακτηριστική η φράση του συμβούλου του Προέδρου George W. Bush, όταν ρωτήθηκε για το προφίλ του μέσου ψηφοφόρου του Δημοκρατικού Κόμματος και, σκωπτικά, απάντησε: «*Κάποιος που έχει διδακτορικό*», βλ. **MOONEY Chris**, *The Republican War on Science*, Basic Books, 2005, σελ.6

²⁴⁶ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006

²⁴⁷ Μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση του William Connolly είναι μάλιστα ότι αυτό το συναίσθημα καταδίωξης το μοιράζονται με επιχειρηματικά συμφέροντα που στηρίζουν το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Συγκεκριμένα ισχυρίζεται ότι «*η υπαρξιακή φιλοπόλεμη διάθεση αυτών που τους χαρακτηρίζει οικονομική απληστία απηχεί στον υπερβατικό θυμό αυτών που φαντασιώνονται την δίκαιη βίαια εκδίκηση του Χριστού*» βλ. **CONNOLLY William**, *The Evangelical-Capitalist Resonance Machine*, Political Theory, December 2005; vol. 33, 6; pp. 873-876

²⁴⁸ **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.286. Στο σημείο αυτό, ο συγγραφέας εξηγεί πως, την εποχή που το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς βρισκόταν στα σπάργανα, η αίσθηση καταδίωξης από τις ελίτ αποτελούσε την κινητήρια δύναμη του κινήματος. Αναφέρει χαρακτηριστικά ότι ένα από τα πιο αποτελεσματικά συνθήματα τους ήταν: «*Ποτέ δεν έχουν ασχοληθεί μαζί μας οι Νιου Γιόρκ Τάιμς*» («*Never reviewed by the New York Times*»), σχετικά με τα βιβλία και ντοκιμαντέρ του πατέρα του, τα οποία είχαν τεράστια εμπορική επιτυχία ανάμεσα στους Ευαγγελικούς, αλλά περνούσαν απαρατήρητα από τα παραδοσιακά ΜΜΕ.

²⁴⁹ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.112-115

προσωπικής κρίσης²⁵⁰, καθώς και η αίσθηση οικονομικής, ηθικής και κοινωνικής κατάπτωσης που χαρακτηρίζουν τα περισσότερα μέλη του Κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς²⁵¹, γεννούν αισθήματα αγανάκτησης και οργής, που αποτελούν την κινητήριο δύναμη για κάθε λαϊκιστικό κίνημα.

Στο πλαίσιο αυτό, οι λαϊκιστές πολιτικοί αναπτύσσουν συχνότατα αναπόδεικτες θεωρίες συνωμοσίας προκειμένου να ερμηνεύσουν τις εξελίξεις. Κατά τους Wood και Oliver,²⁵² οι θεωρίες συνωμοσίας- οι οποίες αποτελούν συχνό φαινόμενο στην αμερικανική κοινωνία- παρουσιάζουν τρία βασικά χαρακτηριστικά: «α) αποδίδουν ασυνήθιστα κοινωνικά ή πολιτικά φαινόμενα σε αόρατες, σατανικές δυνάμεις που δρουν στο παρασκήνιο, β) ερμηνεύουν τα πολιτικά τεκταινόμενα υπό το πρίσμα ενός μανιχαϊστικού αγώνα ανάμεσα στο καλό και στο κακό, γ) ισχυρίζονται ότι οι συμβατικές ερμηνείες πολιτικών φαινομένων δεν είναι παρά μία απάτη ή απόπειρα να αποπροσανατολιστεί το κοινό από την πραγματική πηγή της εξουσίας.». Οι δε άνθρωποι που παρουσιάζουν την ψυχολογική προδιάθεση να είναι πιο ευάλωτοι σε θεωρίες συνωμοσίας είναι αυτοί με την εντονότερη πίστη στο μεταφυσικό καθώς και αυτοί που έχουν την τάση να ερμηνεύουν τον κόσμο ως ένα πεδίο μάχης μεταξύ καλού και κακού, δηλαδή κατεξοχήν οι έντονα θρησκευόμενοι²⁵³. Δεν προξενεί λοιπόν έκπληξη ότι, όπως έχει ήδη αναφερθεί και θα αναλυθεί στη συνέχεια, η κοσμοθεωρία και ο δημόσιος λόγος των εκπροσώπων της Χριστιανικής Δεξιάς παρουσιάζει όλα αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ταυτόχρονα, οι λαϊκιστές εμφανίζονται ως μία αντί-συστημική δύναμη, η οποία αποσκοπεί στην ανατροπή της καθεστηκυίας τάξης και την ενίσχυση της λαϊκής εξουσίας. Γι' αυτό το λόγο, πάντα ομνύουν στη σοφία του- απροσδιόριστου- «λαϊκού ανθρώπου», την οποία μονίμως επικαλούνται ως αντίβαρο στους αντιπάλους τους, ιδιαίτερος όταν αυτοί τείνουν να είναι υψηλότερου κοινωνικού και μορφωτικού επιπέδου, κάτι ιδιαίτερα σύνθητες.

Συνήθως, χαρακτηρίζονται από μία επιφυλακτικότητα, αν όχι εχθρότητα, στους παραδοσιακούς θεσμούς της φιλελεύθερης αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, τους

²⁵⁰ **BLUMENTHAL, Max**, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009

²⁵¹ **HEDGES Chris**, *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008), σελ.37-42

²⁵² **OLIVER Eric J. & WOOD Thomas J.**, *Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion*, *American Journal of Political Science*, Vol. 58, No. 4, October 2014, Pp. 952-966

²⁵³ ο.π.954

οποίους παρουσιάζουν ως όργανα που βρίσκονται υπό τον έλεγχο των ελίτ που καταπιέζουν το λαό και υποσκάπτουν τη βούληση της πλειοψηφίας²⁵⁴. Γι' αυτό το λόγο, δείχνουν προτίμηση σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων που απευθύνονται άμεσα στο λαό, όπως τα δημοψηφίσματα, παρακάμπτοντας ταυτόχρονα τους κλασσικούς μηχανισμούς εξισορρόπησης (checks and balances) ενός φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος²⁵⁵. Κατά παρόμοιο τρόπο, είναι συνήθως εχθρικοί απέναντι στον Διαφωτισμό, εμπνεόμενοι περισσότερο από την παράδοση του Ρομαντισμού, κάτι φυσιολογικό, αν αναλογιστεί κανείς ότι πρόκειται για μία αφήγηση της πραγματικότητας που τελικά απευθύνεται πολύ περισσότερο στο συναίσθημα παρά στην λογική.

Σε έναν κόσμο που γίνεται ολοένα πιο πολύπλοκος από ποικίλους παράγοντες, όπως η ραγδαία τεχνολογική πρόοδος- ιδιαιτέρως στο επίπεδο των τηλεπικοινωνιών- η παγκοσμιοποιημένη οικονομία, οι μετακινήσεις πληθυσμών από λιγότερο αναπτυγμένες σε πλουσιότερες χώρες και η ευκολότερη πρόσβαση σε πολλαπλές πηγές πληροφόρησης από ευρύτερα στρώματα του πληθυσμού, το έργο των λαϊκιστών καθίσταται, από κάποιες απόψεις, αρκετά ευκολότερο. Δίδοντας απλοϊκές εξηγήσεις και λύσεις για περίπλοκα και δυσνόητα προβλήματα, είναι σε θέση να εκμεταλλευτούν τους φόβους ή τις επιφυλάξεις πολλών ανθρώπων που βλέπουν τον κόσμο να αλλάζει γύρω τους, με ταχύτητα που πολλές φορές αδυνατούν να ακολουθήσουν. Προσφέρουν επίσης ένα κοινωνικό καταφύγιο και μία αίσθηση ταυτότητας που συνοδεύεται από ακλόνητες αλήθειες και ηθικές βεβαιότητες, σε μία εποχή που κυριαρχεί η αίσθηση της διάβρωσης των παραδοσιακών ηθικών αξιών²⁵⁶. Ταυτόχρονα, καλλιεργώντας μία εχθρότητα προς τις κάθε είδους ελίτ, καταφέρνουν να καταστήσουν αρκετούς ανθρώπους εξαιρετικά δύσπιστους προς τις επιστημονικές, οικονομικές ή κοινωνιολογικές ερμηνείες που δίδονται για τα πραγματικά αίτια των οικονομικών και κοινωνικών φαινομένων που τους προβληματίζουν και οι οποίες είναι- ούτως ή άλλως- αρκετά πιο περίπλοκες και δύσπεπτες για το ευρύ κοινό²⁵⁷.

²⁵⁴ **MUDDE, Cas.** (2004) 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, 39 (4), 560-61

²⁵⁵ **HAINSWORTH Paul,** *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία, πολιτική, κόμματα*, Μτφ. Θανάσης Αθανασίου, (Πρόλογος-Επιμέλεια της Ελληνικής Έκδοσης Βασιλική Γεωργιάδου) Εκδόσεις Παπαζήση, 2004, σελ.15-21

²⁵⁶ **HEDGES Chris,** *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008), σελ.41-49

²⁵⁷ Όπως διέγινε η Hannah Arendt, «τα ολοκληρωτικά κινήματα δημιουργούν έναν ψεύτικο συνεκτικό κόσμο, ο οποίος ανταποκρίνεται στις ανάγκες της ανθρώπινης νόησης πολύ καλύτερα από την ίδια την πραγματικότητα», βλ. **ARENDRT Hannah,** *The Origins of Totalitarianism*, 1951 (reprint New York: Harcourt, 1994). Αυτή η διάσημη φράση είναι εξίσου αληθής και όσον αφορά τα λαϊκιστικά κινήματα,

Σε αυτό το πλαίσιο, σημαντικό ρόλο παίζει και η διάχυση της πληροφορίας, καθώς και οι δυνατότητες πρόσβασης σε διάφορες πηγές πληροφόρησης, ιδιαιτέρως μέσω της ανάπτυξης του διαδικτύου και ποικίλων ανεξάρτητων ιστοσελίδων ενημέρωσης. Σε μία πρώτη ανάγνωση, αυτό είναι κάτι ιδιαιτέρως θετικό, επειδή πολλοί άνθρωποι ασχέτως οικονομικών δυνατοτήτων, έχουν την ευκαιρία πληρέστερης και πιο σφαιρικής ενημέρωσης. Την ίδια στιγμή όμως, είναι πολύ πιο εύκολο να γίνει διασπορά ψευδών ειδήσεων, προπαγάνδας και θεωριών συνωμοσίας, καθώς δεν υπάρχει ο επιστημονικός ή δεοντολογικός έλεγχος που συνόδευε τα κλασσικά μέσα ή διαύλους ενημέρωσης. Τα νέα μέσα ενημέρωσης και επικοινωνίας καθίστανται έτσι σημαντικότερο εργαλείο στα χέρια των κάθε είδους λαϊκιστών, κάτι που ισχύει ιδιαιτέρως για το διαδίκτυο.

Όπως θα δούμε παρακάτω, ο λαϊκισμός αποτελεί βασικό συστατικό στοιχείο του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, ήδη από τις απαρχές του, τη δεκαετία του 1970. Η Ευαγγελική πίστη- όπως περιγράφηκε παραπάνω- μπορεί να υπαγορεύει κάποιες κοινωνικές και ηθικές αντιλήψεις, όμως το στοιχείο που δίνει ώθηση στην ακτιβιστική και πολιτική δράση των μελών του κινήματος είναι η αίσθηση ότι ο παραδοσιακός κόσμος τους, απειλείται από σκοτεινές νεωτερικές δυνάμεις καθώς και ότι αντιμάχονται τις επιλογές μίας οικονομικής²⁵⁸, πολιτικής και πνευματικής²⁵⁹ ελίτ που βρίσκεται σε αναντιστοιχία με την θεοσεβούμενη κοινή γνώμη²⁶⁰. Σύμφωνα με την αφήγηση της Χριστιανικής Δεξιάς, αυτή η ελίτ, που κατοικοεδρεύει στις μεγάλες μητροπολιτικές πόλεις- όπως η Νέα Υόρκη, η Βοστώνη ή το Σαν Φρανσίσκο και βεβαίως η Ουάσιγκτον- είναι αποφασισμένη να οδηγήσει τις ΗΠΑ σε μία βίαιη εκκοσμίκευση, διαβρώνοντας τα χριστιανικά θεμέλια της χώρας, μέσω της υπονόμησης των παραδοσιακών ηθικών αξιών, όπως η θρησκεία, η οικογένεια και η πίστη στο μεγαλείο και τη μοναδικότητα των ΗΠΑ²⁶¹. Από την άλλη πλευρά,

²⁵⁸ Εδώ πρέπει να διευκρινιστεί ότι το οικονομικό στοιχείο είναι αυτό στο οποίο δίδεται σαφώς λιγότερη έμφαση από τους εκπροσώπους του Κινήματος, τόσο λόγω της ιδεολογίας τους- που κάθε άλλο παρά εχθρική είναι στον πλουτισμό- όσο και εξαιτίας της πολιτικής του συμμαχίας με μεγάλα οικονομικά συμφέροντα στους κόλπους του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

²⁵⁹ Η εχθρότητα των Ευαγγελικών απέναντι στις λεγόμενες πνευματικές ελίτ, δηλαδή τους ακαδημαϊκούς και τους διανοούμενους παίζει μεγάλο ρόλο στη διαμόρφωση της κουλτούρας του κινήματος και-ολοένα και περισσότερο- όπως θα δούμε παρακάτω του σύγχρονου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος βλ. **NOLL Mark**, *The Scandal of the Evangelical Mind*, Inter-Varsity Press, September 1994.

²⁶⁰ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 25-28

²⁶¹ Ο.π. σελ.73 Όπου παρατίθεται η εξής δήλωση του Dr. James Dobson, ιδρυτή της οργάνωσης «Έμφαση στην Οικογένεια» (Focus on the Family), ίσως του διασημότερου σύγχρονου εκπροσώπου του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς: « *Η φιλελεύθερη ελίτ και οι δικαστές και κάποια μέλη των*

βρίσκεται η πραγματική «καρδιά της Αμερικής», που κατοικοεδρεύει στις αγροτικές περιοχές και στις κωμοπόλεις του Νότου, αλλά και άλλων περιοχών, η οποία παραμένει πιστή στις παραδοσιακές αξίες και αντιστέκεται στα σχέδια που μηχανεύονται οι ελίτ για την αλλοίωση του χαρακτήρα των ΗΠΑ. Οι εκπρόσωποι του Κινήματος, θεωρούν ότι βρίσκονται σε μία αποκαλυπτική μάχη για να σώσουν τον κόσμο, τον οποίο βλέπουν υπό καθαρά μανιχαϊστικούς όρους και είναι αποφασισμένοι να επικρατήσουν- πάση θυσία- επί του «εχθρού», που παίρνει διάφορες μορφές, με κεντρική αυτή του κοσμικού ανθρωπισμού (secular humanism)²⁶².

Πρόκειται για μία ανάγνωση τόσο της θρησκείας, αλλά και της πραγματικότητας, που βασίζεται σε έναν εξαιρετικά απλοϊκό τρόπο σκέψης, όπου ο κόσμος βρίσκεται στη δίνη μίας κοσμικής σύγκρουσης μεταξύ του Καλού και του Κακού, με τις διαχωριστικές γραμμές να είναι ξεκάθαρες, καθιστώντας οποιονδήποτε συμβιβασμό αδύνατο και με μοναδικό στόχο την απόλυτη επικράτηση επί του αντιπάλου²⁶³. Επίσης, αυτοί οι δύο παράγοντες, η απόδοση αρνητικών φαινομένων στη δράση αόρατων, «διαβολικών» δυνάμεων, σε συνδυασμό με μία μανιχαϊστική προσέγγιση των πραγμάτων, αποτελούν τα βασικά χαρακτηριστικά του τρόπου σκέψης των ανθρώπων που υιοθετούν θεωρίες συνωμοσίας και ερμηνεύουν την πραγματικότητα με βάση αυτές²⁶⁴. Πρόσφατη, μάλιστα, έρευνα, κατέδειξε ότι τα άτομα που βρίσκονται πιο κοντά στα άκρα του πολιτικού φάσματος είναι σαφώς πιο πιθανό να πιστεύουν σε θεωρίες συνωμοσίας²⁶⁵, καθώς οι άνθρωποι αυτοί τείνουν να υιοθετούν ένα άκαμπτο αξιακό σύστημα, του οποίου η εφαρμογή πιστεύουν ότι συνιστά τη

MME είναι αποφασισμένοι να απομακρύνουν κάθε στοιχείο πίστης στο Θεό από ολόκληρη την κουλτούρα μας. Είναι αποφασισμένοι να ελέγχουν ολοένα και περισσότερο τις ζωές μας και είναι καιρός να πούμε «ως εδώ!!».

²⁶² Βλ. **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, Εισαγωγή

²⁶³ **HOFSTADTER Richard**, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996. Αυτό το πασίγνωστο άρθρο, που γράφτηκε το 1964 περιγράφει με γλαφυρότητα την εξέλιξη, την ιδιοσυγκρασία και τα χαρακτηριστικά του λαϊκισμού στις ΗΠΑ, μέχρι και εκείνη την εποχή, όταν τον «μεγάλο σατανά» της συντηρητικής δεξιάς αποτελούσε ο Κομμουνισμός, διάδοχος του Καθολικισμού ως στόχος της χριστιανικής συντηρητικής οργής. Αντιστοίχως, μετά το 1990 και την πτώση του υπαρκτού σοσιαλισμού, τη θέση του Κομμουνισμού ως μέγιστη απειλή πήρε ο Κοσμικός Ανθρωπισμός.

²⁶⁴ **OLIVER Eric J. & WOOD Thomas J.**, *Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion*, *American Journal of Political Science*, Vol. 58, No. 4, October 2014, Pp. 954

²⁶⁵ **VAN PROOIJEN Jan-Willem, KROUWEL Andre P.M & V. POLLE Thomas**, *Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories*, *Social Psychological and Personality Science* January 12, 2015

λύση για τα κοινωνικά προβλήματα και η μόνη εξήγηση που μπορούν να δώσουν για την μη καθολική αποδοχή του είναι η συνωμοσία σκοτεινών δυνάμεων.

Η συζήτηση για το κατά πόσο αυτή η απλοϊκή ανάλυση της πραγματικότητας είναι ακριβής ή όχι, είναι κάτι που παρέλκει του σκοπού της παρούσης διατριβής, αλλά καθίσταται σαφές ότι πρόκειται για ένα σχήμα και μία αφήγηση τα οποία ανταποκρίνονται πλήρως στο αρχέτυπο του λαϊκισμού, του οποίου οι αναφορές σε θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν το πιο αποτελεσματικό όπλο.

Ωστόσο πρέπει να διευκρινιστεί, προς αποφυγήν παρεξηγήσεων, ότι το συγκεκριμένο χαρακτηριστικό του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς δεν προκύπτει άμεσα από το ευαγγελικό δόγμα, ούτε συνδέεται αποκλειστικά με αυτό, έστω κι αν ιστορικά τα ευαγγελικά κοινωνικά κινήματα στις ΗΠΑ έχουν μία λαϊκιστική διάσταση²⁶⁶. Απόδειξη γι' αυτό αποτελεί το ότι ο λαϊκισμός είναι ένα φαινόμενο που παρατηρείται σε διάφορες χώρες, όπου οι δυνάμεις της νεωτερικότητας και της παγκοσμιοποίησης επιφέρουν ταχύτατες αλλαγές στις παραδοσιακές αξίες, κοινωνικές δομές και τρόπους ζωής. Παραταύτα, η μορφή που παίρνει και ο ιδεολογικός μανδύας που υιοθετεί διαφέρει σε κάθε χώρα. Στις ΗΠΑ, με τη βαθιά θρησκευτικότητα του πληθυσμού και τις υπόλοιπες ιδιαιτερότητες που χαρακτηρίζουν τη χώρα, ο λαϊκισμός έχει βαθιές ιστορικές ρίζες, συνοδευόταν ανέκαθεν από θρησκευτικές αναφορές και κατά καιρούς έχει συνδεθεί τόσο με δεξιόστροφα όσο και αριστερόστροφα κοινωνικά και πολιτικά κινήματα²⁶⁷. Το Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς είναι πιθανότατα ένας ακόμη κρίκος σε αυτή την ιστορική αλυσίδα του αμερικανικού λαϊκισμού, όμως η βαθιά συντηρητική πολιτική ιδεολογία που το χαρακτηρίζει είναι ένα ξεχωριστό και ιδιόρρυθμο φαινόμενο, που πρέπει να εξετασθεί υπό το πρίσμα της ευαγγελικής πίστης, προκειμένου να γίνει κατανοητό πως συγκεράζονται αυτά τα δύο στοιχεία.

²⁶⁶ Όπως παρατηρούν οι Fowler, Olson, Hertzke και Den Dulk η ευαγγελική θρησκεία πάντα διαπνεόταν από ένα λαϊκιστικό πνεύμα, κάτι εμφανές από την φύση των ιστορικών ευαγγελικών κινήματων, όπως αυτό εναντίον της δουλείας ή υπέρ της ποτοαπαγόρευσης. Ούτε είναι τυχαίο ότι ο διασημότερος λαϊκιστής προεδρικός υποψήφιος μέχρι τον 21^ο αιώνα ήταν ο βαθύτατα ευαγγελικός William Jennings Bryan, του οποίου η τελευταία δημόσια παρουσία ήταν ως συνήγορος πολιτικής αγωγής στη «Δίκη των Πιθήκων» βλ. **FOWLER BOOTH, Robert, OLSON R. Laura, HERTZKE D. Allen, DEN DULK, Kevin**, *Religion and Politics in America: Faith, Culture and Strategic Choices*, Westview Press, 2014, σελ.30-32

²⁶⁷ Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο λαϊκισμός είχε συνδεθεί με τα προοδευτικά κοινωνικά κινήματα της εποχής, που στόχευαν στην καταπολέμηση της φτώχειας και των κοινωνικών ανισοτήτων, με τη θρησκεία να παίζει και πάλι σημαντικό ρόλο. Βλ.το κεφάλαιο για τον Williams Jennings Bryan στο βιβλίο **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011), σελ. 73-95.

β) Η διαμόρφωση της συντηρητικής πολιτικής ταυτότητας του κινήματος με βάση τις επιταγές του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού.

Όπως είδαμε, η ευαγγελική πίστη χαρακτηρίζεται από έναν Θεό ο οποίος όχι μόνο έχει μία «προσωπική» σχέση με τον πιστό, ο οποίος τον έχει αποδεχθεί στην καρδιά του, αλλά είναι ταυτόχρονα ιδιαίτερα παρεμβατικός, πανταχού παρών και απαιτεί πλήρη υπακοή. Όπως έχει παρατηρήσει και ο Mark Lilla, μία θρησκεία που βασίζεται σε ένα τέτοιο Θεϊκό πρότυπο, είναι σχεδόν αναπόφευκτο να οδηγήσει στη διαμόρφωση μίας αντίστοιχης πολιτικής φιλοσοφίας τους πιστούς της, την οποία ο ίδιος χαρακτηρίζει ως «πολιτική θεολογία»²⁶⁸.

Οποιαδήποτε αναφορά στη σύνδεση μεταξύ της ευαγγελικής πίστης και της συντηρητικής πολιτικής ταυτότητας της Χριστιανικής Δεξιάς στις σύγχρονες ΗΠΑ οφείλει να ξεκινήσει από τη μαχητική στάση του κινήματος απέναντι στη διαδικασία, που χαρακτηρίζει ως «αποχριστιανοποίηση των ΗΠΑ». Αυτή συνίσταται κατά κύριο λόγο στην απαγόρευση της σχολικής προσευχής στα δημόσια σχολεία, τον κοσμικό, αντί-θρησκευτικό προσανατολισμό των προγραμμάτων σπουδών, τον αυστηρό διαχωρισμό εκκλησίας-κράτους εν γένει, καθώς και την αδυναμία των σχολείων- που κυριαρχούνται από τις «προοδευτικές ελίτ» κατά την συντηρητική οπτική- να ενσταλάξουν τις σωστές ηθικές αξίες στα παιδιά τους²⁶⁹. Οι Ευαγγελικοί είναι αντίθετοι στη διαδικασία αυτή, η οποία στηρίζεται στη ρητή συνταγματική απαγόρευση καθιέρωσης επίσημης, κρατικής θρησκείας, ισχυριζόμενοι –ορθώς- ότι στο μεγαλύτερο διάστημα της ιστορίας των ΗΠΑ η ερμηνεία που είχε δοθεί στη διάταξη αυτή ήταν ελαστικότερη και δεν ετίθετο θέμα απαγόρευσης της σχολικής προσευχής ή της διδασχής των θρησκευτικών στα δημόσια σχολεία. Όπως θα δούμε παρακάτω²⁷⁰, αυτές οι εξελίξεις προέκυψαν από τη δεκαετία του 1960 και μετά, κυρίως μέσα από μία σειρά αποφάσεων του Ανωτάτου Δικαστηρίου και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην δημιουργία και εξέλιξη του κινήματος. Στο πλαίσιο αυτό, αρκετοί έχουν επιλέξει να αποστασιοποιηθούν από το δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης,

²⁶⁸ LILLA Mark, *The Stillborn God: Religion, Politics and the Modern West*, Vintage Books USA, Reprint edition, 2008, σελ. 21-23

²⁶⁹ FRANK Thomas, *What's the Matter with Kansas?: How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005, σελ.204-205

²⁷⁰ Βλ. Κεφάλαιο 3

είτε στέλνοντας τα παιδιά τους σε θρησκευτικά σχολεία, είτε μέσω του αναπτυσσόμενου- και εξαιρετικά δημοφιλούς ανάμεσα στους Ευαγγελικούς- δικτύου εκπαίδευσης των παιδιών στο σπίτι (homeschooling movement), όπου οι γονείς αναλαμβάνουν ρόλο δασκάλου, διατηρώντας έτσι την ευχέρεια να εμφυσήσουν στα παιδιά τις χριστιανικές αξίες τους²⁷¹. Ταυτόχρονα βεβαίως, αναλαμβάνουν πολιτικές πρωτοβουλίες, κυρίως σε τοπικό επίπεδο, ώστε να παρέμβουν στο πρόγραμμα διδασκαλίας και στο περιεχόμενο των σπουδών των δημοσίων σχολείων²⁷². Το πραγματικό όμως κίνητρο πολλών Ευαγγελικών γονέων ανά τις ΗΠΑ, που τους ωθεί να υποστηρίζουν αυτό το κίνημα, δεν είναι τόσο η ανησυχία για την ποιότητα εκπαίδευσης που λάμβαναν τα παιδιά τους, αλλά η επιθυμία τους να αποτρέψουν τη «μόλυνση» τους από τα κοσμικά ιδεώδη και τον αμαρτωλό κόσμο²⁷³. Να μπορέσουν να εμφυσήσουν στα παιδιά τους την ιδεολογία της δικής τους- κατά Mark Lilla- «πολιτικής θεολογίας», έναντι μίας εκκοσμικευμένης πολιτικής φιλοσοφίας που χαρακτηρίζει το αμερικανικό δημόσιο σύστημα εκπαίδευσης.

Η ευαγγελική πίστη της Χριστιανικής Δεξιάς χαρακτηρίζεται από τη λατρεία ενός Θεού που έχει τον παραδοσιακό ρόλο του πατέρα σε μία οικογένεια, που εν προκειμένου είναι αυτή των πιστών²⁷⁴. Έτσι, είναι παντογνώστης, σθεναρός και αυστηρός, με εκδικητική διάθεση απέναντι στους αντιπάλους του, αλλά προστατευτική με τους πιστούς του. Πρόκειται ξεκάθαρα για το πρότυπο του Θεού Τιμωρού της Παλαιάς Διαθήκης, το οποίο, μπορεί να μην ανταποκρίνεται στο πανανθρώπινο, φιλεύσπλαγχο μήνυμα του Ιησού Χριστού²⁷⁵ και της Καινής Διαθήκης, αλλά είναι πολύ πιο συμβατό με το ριζοσπαστικό συντηρητισμό που εν

²⁷¹ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.186-188

²⁷² Στις ΗΠΑ, το σύστημα πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα αποκεντρωμένο και καθοριστικό ρόλο παίζουν τα τοπικά Σχολικά Συμβούλια Εκπαίδευσης (School Boards of Education), τα οποία λειτουργούν συνήθως σε επίπεδο Κομητείας και τα μέλη των οποίων εκλέγονται από την τοπική κοινωνία ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Η κεντρική παρέμβαση στο περιεχόμενο σπουδών συνίσταται ακριβώς στη διασφάλιση της Αρχής του Διαχωρισμού εκκλησίας-κράτους και λαμβάνει χώρα κατά βάση μέσω των Ομοσπονδιακών Δικαστηρίων. Οι Ευαγγελικοί έχουν αποδειχθεί ιδιαίτερα αποτελεσματικοί στο να εκλέγουν μέλη στα τοπικά Συμβούλια Εκπαίδευσης, αλλά τα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια είναι εξίσου αποτελεσματικά και αυστηρά ως προς τη διαφύλαξη της Συνταγματικής Αρχής, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

²⁷³ **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.330-332

²⁷⁴ **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ.111

²⁷⁵ ο.π.143-146

γένει χαρακτηρίζει το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Στο πλαίσιο αυτό, ο πατέρας σε μία οικογένεια- όπως και ο Θεός- οφείλει να προστατεύει την οικογένεια του από την επιρροή ενός εχθρικού, αμαρτωλού και διεφθαρμένου κόσμου και να την κατευθύνει προς τα ορθά πρότυπα συμπεριφοράς και πεποιθήσεων. Κατά συνέπεια, πρέπει να είναι σκληρός στην επιβολή της πειθαρχίας και της τάξης απέναντι στα παιδιά του, αποσκοπώντας στην επιβολή ενός σαφούς και απόλυτου πλέγματος ηθικών αξιών, όπου η διαφορά μεταξύ του καλού και του κακού είναι ξεκάθαρη. Επιπλέον, οφείλει να επιβραβεύει τη σωστή συμπεριφορά και να τιμωρεί αμείλικτα τυχόν παραστρατήματα. Ένας από τους διασημότερους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς, ο James Dobson, έγινε γνωστός ανά τις ΗΠΑ ως παιδοψυχολόγος που ενθάρρυνε τη σωματική τιμωρία των παιδιών²⁷⁶, προκειμένου αυτά να συνετίζονται. Κατ' αυτό τον τρόπο, σύμφωνα με την γνώμη του Dobson και πολλών συντηρητικών Ευαγγελικών, τα παιδιά μαθαίνουν να αποδέχονται το ορθό πλαίσιο ηθικών αξιών και κοινωνικής συμπεριφοράς. Κατ' αυτούς, η επιβολή αυστηρής πειθαρχίας είναι αποτελεσματικότερη από μία προσέγγιση με μεγαλύτερη κατανόηση, οπότε ο γονέας διακινδυνεύει να εκληφθεί από το παιδί ως αποδοχή της μη ενδεδειγμένης συμπεριφοράς. Όπως παρατηρεί ο George Lakoff²⁷⁷ αυτό το αυστηρό, έως αυταρχικό, πρότυπο διατρέχει την ευαγγελική κοσμοαντίληψη και βοηθά να ερμηνεύσει κανείς κάποιες φαινομενικά παράδοξες θέσεις σε διάφορα ζητήματα που δεν έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους. Η κατανόηση των ευαγγελικών πολιτικών απόψεων²⁷⁸ καθίσταται εν γένει ευχερέστερη αν τις προσεγγίσουμε υπό το πρίσμα αυτού του πατερναλιστικού προτύπου, που διαπνέεται από την επιφυλακτικότητα απέναντι στο σύγχρονο κόσμο και ενθαρρύνει την επιβολή απόλυτων ηθικών βεβαιοτήτων και σαφούς κώδικα ορθής συμπεριφοράς, προκειμένου ο άνθρωπος να μπορεί να αντιμετωπίσει με τη Χάρη του Θεού τις προκλήσεις που θα βρει μπροστά του, χωρίς να επαφίεται στην καλοσύνη άλλων ατόμων.

Η επιρροή της αντίληψης αυτής είναι εμφανής στο πως αντιλαμβάνονται οι περισσότεροι Ευαγγελικοί τον κόσμο, ξεκινώντας από τον οικογενειακό πυρήνα,

²⁷⁶ **GILCOFF Dan**, *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus on the Family, and Evangelical America are winning the culture war*, St. Martin Press, 2007

²⁷⁷ **LAKOFF George**, *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*, Chelsea Green Publishing Co; First Printing edition (14 Sep 2006), σελ.6-9

²⁷⁸ Όπως, παραδείγματος χάριν, η εχθρότητα στο κοινωνικό κράτος, η επιθετική προσέγγιση στις διεθνείς σχέσεις και η αποδοχή της θανατικής ποινής, θέσεις που απορρίπτουν τόσο η Καθολική Εκκλησία όσο και οι μετριοπαθείς Προτεσταντικές Ομολογίες.

όπου ο άντρας είναι η αδιαμφισβήτητη κεφαλή της οικογένειας και η γυναίκα το πιστό του στήριγμα και συνοδοιπόρος. Αυτή η πεποίθηση, η οποία βασίζεται ιδίως στη γνωστή προς Εφεσίους Επιστολή του Απόστολου Παύλου, είναι εξαιρετικά δημοφιλής, όχι μόνο ανάμεσα στους άντρες αλλά και στις γυναίκες Ευαγγελικούς²⁷⁹. Στα λόγια αυτά αναγνωρίζουν, όχι απαραιτήτως ότι ο άντρας είναι κάποιο είδος ανώτερου όντος, αλλά ότι είναι ο άνθρωπος τους, στον οποίο οφείλουν να στηριχθούν και τον οποίο πρέπει να υπακούουν και να συνδράμουν, στο πλαίσιο της κοινής τους πορείας, για την ισορροπία της σχέσης τους και το καλό των ιδίων και των παιδιών τους. Σύμφωνα με αυτή την αντίληψη, ο δικός τους ρόλος, εξίσου, αν όχι περισσότερο σημαντικός, έγκειται στη διαχείριση των οικιακών, την ανατροφή και φροντίδα των παιδιών και την ηθική υποστήριξη στα επαγγελματικά καθήκοντα του συζύγου τους. Από την άλλη πλευρά, ο σύζυγος αναγνωρίζεται ως η κεφαλή της οικογένειας, όπως ο Χριστός της Εκκλησίας, αναλαμβάνοντας έτσι την ευθύνη να είναι στοργικός, πιστός και να εξασφαλίζει την ομαλή διαβίωση της οικογένειας του. Αυτή η κοσμοθεωρία -που εδράζεται ξεκάθαρα στην πατερναλιστική παράδοση του Αμερικανικού Νότου²⁸⁰- έχει φέρει πολύ συχνά το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς, ιδιαίτερος δε γυναίκες μέλη του, σε ευθεία σύγκρουση με φεμινιστικές οργανώσεις, ήδη από την εποχή που το κίνημα βρισκόταν στα σπάργανα του²⁸¹.

Η προαναφερόμενη σύγκρουση ανάμεσα στις συντηρητικές ακτιβίστριες και τις φεμινίστριες δεν σχετιζόταν απλώς με μία γενική διαφορετική εκτίμηση του ρόλου της γυναίκας στο πλαίσιο της οικογένειας, αλλά και με κάποιες άλλες εξελίξεις που σημάδεψαν τη δεκαετία του 1960. Η σεξουαλική επανάσταση και η νέα, πιο φιλελεύθερη προσέγγιση στο ζήτημα των σεξουαλικών σχέσεων έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην ενεργοποίηση και ανάπτυξη του κινήματος, όπως θα αναλυθεί

²⁷⁹ Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ. 185

²⁸⁰ Το 1999, η Σύνοδος των Νοτίων Βαπτιστών υιοθέτησε και επισήμως ψήφισμα με το οποίο καλούσε για την ενίσχυση του παραδοσιακού ρόλου κάθε φύλου, βλ. **ALMOND Gabriel, APPLEBY Scott and SIVAN Emmanuel**, *Strong Religion: The Rise of Fundamentalism around the world*, University of Chicago Press, 2003, σελ.29

²⁸¹ ο.π. Μία από τις πρώτες εμφανίσεις συνιστώσων της Χριστιανικής Δεξιάς στη δημόσια ζωή ήταν η παρέμβαση συντηρητικών γυναικών στη Διάσκεψη για τα προβλήματα των γυναικών, που οργανώθηκε στο Χιούστον με πρωτοβουλία της Κυβέρνησης Κάρτερ το 1977. Αυτή η Διάσκεψη κατέληξε σε εντονότερη σύγκρουση μεταξύ των φεμινιστριών και συντηρητικών γυναικών, που αντιτίθεντο στην Συνταγματική Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών, το δικαίωμα στην άμβλωση και- φυσικά- στην ομοφυλοφιλία, με αποτέλεσμα η Διάσκεψη να χαρακτηριστεί αποτυχημένη, παρά την συμφωνία σε πολλά άλλα επιμέρους θέματα. Όπως θα δούμε παρακάτω, το περιστατικό υπήρξε όμως ορόσημο για την εντονότερη δραστηριοποίηση συντηρητικών ακτιβιστριών στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα.

στο επόμενο κεφάλαιο. Ο λόγος που συνέβη αυτό ήταν η εξαιρετικά μεγάλη σημασία που δίνουν οι εκπρόσωποι και τα μέλη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς στα αποκαλούμενα «ηθικά ζητήματα» (moral issues), κατά κύριο λόγο στις αμβλώσεις και στα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, που αμφότερα εντάσσονται, κατά κάποιον τρόπο, στο ευρύτερο θέμα της σεξουαλικής απελευθέρωσης. Για τους Ευαγγελικούς, η σεξουαλική ελευθεριότητα είναι έργο του Σατανά, οδηγώντας τους ανθρώπους στην ηθική παρακμή και την κόλαση και τελικά το έθνος στην καταστροφή²⁸². Η λέξη «ανηθικότητα», που συχνά χρησιμοποιούν στην ουσία ταυτίζεται με τη σεξουαλική απελευθέρωση και τις προγαμιαίες σχέσεις. Ακόμα πιο ακραία είναι η αντίδραση τους ενάντια στην ομοφυλοφιλία, την οποία δεν θεωρούν απλώς αμαρτία ή ανώμαλη κατάσταση, αλλά το άκρον άωτον της ηθικής παρακμής και κατάντιας, μία «παρά φύση» κατάσταση, η οποία, κατ' αυτούς, δεν μπορεί να είναι ανεκτή στο πλαίσιο μίας χριστιανικής κοινωνίας.

Ωστόσο, η αντίδραση τους στη νομιμοποίηση των αμβλώσεων, που καθιερώθηκε με τη διάσημη απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ «*Roe v Wade*»²⁸³ το 1973, αν και καθυστερημένη²⁸⁴, υπήρξε το καθοριστικό βήμα εμπλοκής των Ευαγγελικών στην πολιτική ζωή των ΗΠΑ και μέχρι τις ημέρες μας παραμένει η κορυφαία προτεραιότητα του κινήματος, όπως θα δούμε στη συνέχεια. Δεν είναι βεβαίως ιδιαίτερος δύσκολο να φαντασθεί κανείς το λόγο που οι Ευαγγελικοί δίνουν τεράστια σημασία στον περιορισμό ή και την κατάργηση του δικαιώματος των γυναικών στην άμβλωση. Για τους Ευαγγελικούς, το έμβρυο συνιστά ένα πρώιμο ανθρώπινο ον και η άμβλωση δολοφονία και προσβολή κατά της ιδέας της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής. Η λύση για τυχόν ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη δεν βρίσκεται στην άμβλωση, ούτε όμως καν στα προληπτικά μέτρα αντισύλληψης, καθώς θεωρούν ότι κάτι τέτοιο θα συνιστούσε αποδοχή ή ενθάρρυνση προγαμιαίων σχέσεων και εν γένει σεξουαλικής ελευθεριότητας. Για τους Ευαγγελικούς εκπροσώπους του Κινήματος, η ενδεδειγμένη λύση βρίσκεται στην αποχή από τη σεξουαλική δραστηριότητα πριν από το γάμο (Abstinence). Αυτός είναι ο λόγος που συνήθως αντιτίθενται σε σχολικά

²⁸² ο.π.85-89

²⁸³ *Roe v. Wade*, 410 [U.S. 113](#) (1973)

²⁸⁴ Βλ. **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008). Ο συγγραφέας, που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην κινητοποίηση των Ευαγγελικών εναντίον των αμβλώσεων παραδέχεται τις αμφιβολίες που είχαν οι εμπλεκόμενοι, καθώς αφενός ήταν ακόμη αντίθετοι στην ιδέα της ανάμειξης σε πολιτικό-κοινωνικά θέματα, αφετέρου αυτό το θέμα είχε γίνει, τα πρώτα χρόνια μετά τη νομιμοποίηση των αμβλώσεων, σημαία της Καθολικής Εκκλησίας., σελ.253-267

προγράμματα σεξουαλικής αγωγής, τα οποία επεκτείνονται πέραν της σύστασης για αποχή από τη σεξουαλική δραστηριότητα, καθώς θεωρούν ότι τελικά οδηγούν τους νέους στη λαγνεία και την αμαρτία. Η στάση αυτή είναι δυσεξήγητη αν προσπαθήσει κάποιος να την ερμηνεύσει αποκλειστικά υπό το πρίσμα της προστασίας της ζωής του εμβρύου²⁸⁵, καθώς είναι εμφανές ότι αυξημένα μέτρα αντισύλληψης θα οδηγούσαν σε λιγότερες αμβλώσεις. Γίνεται όμως περισσότερο κατανοητή αν ληφθεί υπόψη η εν γένει πατερναλιστική αντίληψη των συντηρητικών Ευαγγελικών σε σχέση με το φαινόμενο της σεξουαλικής ελευθεριότητας και των προγαμιαίων σχέσεων.

Κατά τον ίδιο τρόπο, οι Ευαγγελικοί είναι εξαιρετικά εχθρικοί απέναντι στα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, πολλώ δε μάλλον στην θεσμοθέτηση του γάμου ανάμεσα σε άτομα του ίδιου φύλου²⁸⁶. Στο πλαίσιο αυτό, πολλές φορές αναφέρονται σε εδάφια της Παλαιάς Διαθήκης, τα οποία ανοιχτά καταδικάζουν την ομοφυλοφιλία ως αμαρτία που επισείει την θανατική ποινή²⁸⁷. Ο αγώνας εναντίον της «ομοφυλοφιλικής ατζέντας» έχει επίσης παίξει ιστορικά- όπως θα δούμε παρακάτω- εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη του Κινήματος, καθώς οδήγησε στην κινητοποίηση μεγάλου αριθμού συντηρητικών ακτιβιστών και ακτιβιστριών, υπό το λάβαρο της υπεράσπισης των παραδοσιακών οικογενειακών και ηθικών αξιών²⁸⁸.

²⁸⁵ Μία θέση που συμερίζονται πολλοί άλλοι συντηρητικοί ή μετριοπαθείς πολίτες που δεν έχουν σχέση με το κίνημα.

²⁸⁶ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 39

²⁸⁷ Στα κεφάλαια 18 και 20 του «Λευιτικού» της Παλαιάς Διαθήκης, αναφέρεται ρητά ότι: «*Δεν θα πλαγιάσεις με άντρες, όπως με τις γυναίκες, είναι έκτρωμα*», καθώς και «*Αν ένας άνδρας πλαγιάσει με έναν άνδρα, όπως με μία γυναίκα, τότε αμφότεροι θα έχουν τελέσει μία εκτρωματική πράξη. Οπωσδήποτε θα θανατωθούν*». Αναφορές που καταδικάζουν την ομοφυλοφιλία υπάρχουν ωστόσο και στην Καινή Διαθήκη, όπως στην Προς Κορινθίους Α Επιστολή του Αποστόλου Παύλου. Προοδευτικοί Θεολόγοι ουσιαστικά ερμηνεύουν αυτά τα αποσπάσματα των Γραφών ως αναχρονιστικά, παραπέμποντας ταυτόχρονα σε αντίστοιχα αποσπάσματα που φέρονται να επιδοκιμάζουν θεσμούς αποδεκτούς την εποχή εκείνη, αλλά απαράδεκτους σήμερα, όπως τη δουλεία, προκειμένου να δείξουν ότι μία κατά γράμμα, τυφλή αποδοχή του συνόλου της Βίβλου είναι ατελέσφορη και αδύνατη. Ωστόσο, για τους Ευαγγελικούς, οι οποίοι πιστεύουν στην κατά γράμμα αλήθεια των Ιερών Γραφών, το μήνυμά τους είναι ξεκάθαρο και δεν επιδέχεται διαφορετικής ερμηνείας.

²⁸⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι παράλληλα με τις Προεδρικές Εκλογές του 2004, σε 11 κρίσιμες εκλογικά Πολιτείες έλαβαν χώρα δημοψηφίσματα για τη ρητή συνταγματική απαγόρευση του γάμου των ομοφυλοφίλων. Πολλοί αναλυτές θεώρησαν ότι αυτά τα δημοψηφίσματα έπαιξαν κομβικό ρόλο στην επανεκλογή του Προέδρου Bush του Νέοτερου, καθώς οδήγησαν πολλούς ευαγγελικούς συντηρητικούς ψηφοφόρους στις κάλπες προκειμένου να εκφράσουν την αποδοκιμασία τους στην ιδέα του γάμου των ομοφυλοφίλων. Ήταν εμφανές ότι αυτοί οι ψηφοφόροι θα ψήφιζαν ταυτόχρονα τον Πρόεδρο Bush. Αυτές οι εκλογές υπήρξαν, όπως θα δούμε αργότερα, το απόγειο της Χριστιανικής Δεξιάς, αναγκάζοντας διάφορους αναλυτές να προβλέψουν- λανθασμένα- την αυγή μίας νέας εποχής κυριαρχίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και του Κινήματος. Βλ. **MICKLETHWAIT John**, *The Right Nation: Why America is Different*, Penguin, 2005

Τα δύο ανωτέρω θέματα αποτελούν την κορωνίδα των «ηθικών ζητημάτων», τα οποία αποτέλεσαν το εφαλτήριο για την εμπλοκή των συντηρητικών Ευαγγελικών στην πολιτική ζωή, αλλά δεν είναι τα μοναδικά. Στο πλαίσιο της προστασίας της «ιερότητας της ανθρώπινης ζωής», το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς έχει υιοθετήσει εχθρική στάση απέναντι στην έρευνα με εμβρυακά βλαστοκύτταρα, καθώς θεωρεί ότι η μετέπειτα καταστροφή τους ελάχιστα διαφέρει από τις αμβλώσεις.

Τα «ηθικά ζητήματα» και η αταλάντευτη στάση «υπέρ της ζωής» (pro-life)²⁸⁹ και των «Οικογενειακών Αξιών» (Family Values) έχουν αποτελέσει το σήμα κατατεθέν του αγώνα της Χριστιανικής Δεξιάς και ως αποτέλεσμα της αυξανόμενης επιρροής του κινήματος, έχουν ενσωματωθεί δυναμικά στην πολιτική ατζέντα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, όπως θα δούμε παρακάτω.

Αξίζει πάντως να γίνει αναφορά στο γεγονός ότι η προστασία της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής δεν περιλαμβάνει- σύμφωνα με τους υποστηρικτές και εκπροσώπους του κινήματος- τις ζωές των καταδικασμένων σε θάνατο. Σε αντίθεση με την Καθολική Εκκλησία, η οποία καταδικάζει απερίφραστα τόσο τις αμβλώσεις, όσο και τη θανατική ποινή, οι συντηρητικοί Ευαγγελικοί είναι από τους θερμότερους υποστηρικτές της εσχάτης των ποινών στις ΗΠΑ²⁹⁰. Αυτό το παράδοξο γίνεται ευκολότερα κατανοητό αν λάβει κανείς υπόψη την κομβική σημασία που έχουν τα διδάγματα και η κοσμοθεωρία της Παλαιάς Διαθήκης στη διαμόρφωση της ταυτότητας τους και στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Η εντολή «*οφθαλμόν αντί οφθαλμού και οδόντα αντί οδόντος*» χαρακτηρίζει εν προκειμένω τη νοοτροπία τους στο εν λόγω θέμα, καθώς απαντούν ότι, σε αντίθεση με το αθώο έμβρυο, ο εγκληματίας κατάδικος έχει παραβεί τους θεϊκούς και ανθρώπινους νόμους και πρέπει να τιμωρηθεί. Ωστόσο, παράλληλα με την αιτιολογία αυτή, η οποία είναι εξαιρετικά διάτρητη θεολογικά²⁹¹, είναι σαφές ότι αυτή η θέση του Κινήματος συνδέεται άμεσα

²⁸⁹ Σε αντιδιαστολή με τους προοδευτικούς ακτιβιστές που αυτοπροσδιορίζονται ως «υπέρ της επιλογής» (pro-choice), δηλαδή της αυτονομίας της γυναίκας και της ελευθερίας να λαμβάνει ελεύθερα αποφάσεις σχετικές με τη σωματική της κατάσταση και υγεία.

²⁹⁰ **UNNEVER James D. & CULLEN Francis T.** *Christian Fundamentalism and Support for Capital Punishment*, Journal of Research in Crime and Delinquency, May 2006; vol. 43, 2: pp. 169-197.

²⁹¹ Βλ. **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ. 97-103

Ο προοδευτικός ευαγγελικός ιερέας, συγγραφέας του βιβλίου, επικεντρώνει στο παράδοξο του γεγονότος ότι οι ευαγγελικοί συντηρητικοί ισχυρίζονται ότι είναι «υπέρ της ζωής» (pro-life), ενώ είναι οι πιο φανατικοί υποστηρικτές της θανατικής ποινής. Σε αυτό το σημείο, παρερμηνεύουν τελείως την προσταγή της Παλαιάς Διαθήκης «οφθαλμός αντί οφθαλμού», του οποίου ο σκοπός την εποχή εκείνη ήταν η ποινή να είναι ανάλογη του εγκλήματος σε μία προσπάθεια να αποφεύγεται η κλιμάκωση της βίας. Την ίδια στιγμή, αγνοούν τελείως τη Διδασκαλία του Ιησού, ο οποίος παρενέβη για να

με την παράδοση του Αμερικανικού Νότου και την συνεπαγόμενη ιδιαίτεως συντηρητική κοινωνική φυσιογνωμία του κινήματος.

Κατ' αντιδιαστολή, η δυσπιστία απέναντι στην επιστήμη είναι ένα χαρακτηριστικό των συντηρητικών ευαγγελικών και της Χριστιανικής Δεξιάς το οποίο συνδέεται άμεσα με την θρησκευτική τους πίστη. Αυτό είναι κάτι αναμενόμενο, δεδομένου ότι η κοσμοθεωρία του κινήματος εδράζεται σε βαθιά παραδοσιακές πεποιθήσεις και την εξ αποκαλύψεως αλήθεια, ενώ η επιστημονική έρευνα χαρακτηρίζεται από δυναμισμό και συχνά οδηγεί στην ρήξη με καθιερωμένες απόψεις και δόγματα²⁹². Όπως θα δούμε πιο αναλυτικά παρακάτω²⁹³, η ρήξη προοδευτικών και συντηρητικών Ευαγγελικών οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στις διαφορετικές αντιδράσεις τους απέναντι στις προόδους της σύγχρονης επιστήμης, με επίκεντρο τη Δαρβινική Θεωρία της Εξέλιξης, η οποία έθεσε σε αμφισβήτηση τη Βιβλική εκδοχή της Δημιουργίας.

Για πολλά χρόνια, οι προτεσταντικές ομολογίες και η επιστημονική έρευνα συνυπήρξαν ειρηνικά και αρμονικά. Μετά τον Γαλιλαίο, η επιστημονική πρόοδος φρόντιζε να μην έρχεται σε ευθεία αντιπαράθεση με τις διδαχές της χριστιανικής θρησκείας. Από την δική της πλευρά, η Εκκλησία είχε αποδεχθεί τον ξεχωριστό ρόλο της επιστήμης, την έρευνα πάνω στον κόσμο που δημιούργησε ο Θεός και την προσπάθεια κατανόησης των νόμων της φύσεως που Αυτός είχε ορίσει. Πολλοί επιστήμονες, όπως ο Νεύτωνας, ήσαν βαθιά θρησκευόμενοι θεωρώντας ότι το έργο τους ίσως και να βοηθούσε στην επιστημονική απόδειξη της ύπαρξης ενός θεϊκού σχεδίου. Αυτή η ειρηνική συνύπαρξη τελείωσε με τον Δαρβίνο. Η θεωρία της εξέλιξης αποτέλεσε βασική αιτία της σύγκρουσης φιλελεύθερων-πουριτανών τον 20^ο αιώνα. Αποτέλεσε την απειλητικότερη και πιο ευθεία αμφισβήτηση της ύπαρξης του Θεού από την επιστήμη. Παρά το γεγονός ότι ορισμένοι μετριοπαθείς θεολόγοι και οι πιο προοδευτικές προτεσταντικές εκκλησίες επιχείρησαν το συμβιβασμό της Θεωρίας της Εξέλιξης με τα λεγόμενα της Βίβλου, η συνεπέστερη θεολογικά στάση των πιο ακραίων πουριτανών αποδείχθηκε πολύ πιο δημοφιλής στο μέσο θρησκευόμενο πολίτη των ΗΠΑ και οδήγησε σε ευθεία σύγκρουση με τους φιλελεύθερους

σταματήσει τον λιθοβολισμό της μοιχαλίδας. Κατά τον Meyers, είναι πράγματι ειρωνικό οι άθεοι ανθρωπιστές να είναι σφοδροί πολέμιοι της θανατικής ποινή, με ορθολογικά επιχειρήματα, ενώ την ίδια στιγμή οι πλέον πιστοί Χριστιανοί είναι θερμοί υποστηρικτές της.

²⁹² MOONEY Chris, *The Republican War on Science*, Basic Books, 2005, σελ.5

²⁹³ Βλ. Κεφάλαιο 4

υποστηρικτές της επιστημονικής ελευθερίας και αλήθειας. Αποκορύφωμα αυτής της σύγκρουσης υπήρξε η περίφημη «Δίκη των Πιθήκων» το 1925, όταν ασκήθηκε ποινική δίωξη από την Πολιτεία του Τενεσσί εναντίον ενός καθηγητή Γυμνασίου με την κατηγορία ότι είχε παραβιάσει τον Πολιτειακό Νόμο διδάσκοντας τη Θεωρία της Εξέλιξης στους μαθητές του. Η δίκη προκάλεσε μεγάλο ενδιαφέρον στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και κατέληξε σε κατακραυγή της κοινής γνώμης εναντίον των φονταμενταλιστών προτεσταντών, αν και η απόφαση του Δικαστηρίου ήταν καταδικαστική για τον εν λόγω Καθηγητή. Οι μετριοπαθείς και η Θεωρία του Δαρβίνου φάνηκε για μερικά χρόνια να επικρατούν οριστικά. Ωστόσο, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η συζήτηση περί της διδασκαλίας της Θεωρίας της Εξέλιξης επανήλθε στο προσκήνιο από την Χριστιανική Δεξιά. Αρχικά, η αμφισβήτηση της Θεωρίας της Εξέλιξης έγινε υπό το πέπλο της ψευδό-επιστημονικής θεωρίας του «Δημιουργισμού», που προσπαθούσε να αποδείξει επιστημονικώς την ορθότητα της Βιβλικής εκδοχής της Δημιουργίας του κόσμου και του ανθρώπου από το Θεό. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ τελικά αποφάσισε ότι ο Δημιουργισμός δεν γινόταν να διδάσκεται στα δημόσια σχολεία καθώς στην πραγματικότητα δεν ήταν επιστημονική θεωρία αλλά συγκεκριμένη κατήχηση προς όφελος συγκεκριμένου θρησκευτικού δόγματος²⁹⁴. Παρόλα αυτά, οι πολέμοι του Δαρβινισμού δεν παραιτήθηκαν και τα τελευταία χρόνια έχει αποκτήσει αρκετή δημοσιότητα και προβολή από εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς η Θεωρία του «Ευφυούς Σχεδιασμού» (Intelligent Design), η οποία υποστηρίζει ότι η πολυπλοκότητα και τα μυστήρια του Σύμπαντος δεν μπορούν να εξηγηθούν από το μηχανισμό της φυσικής επιλογής του Δαρβίνου, παρά μόνο με αναφορά σε ένα υπερφυσικό ον, δημιουργού του Σύμπαντος. Στην ουσία πρόκειται για την επανεμφάνιση του Δημιουργισμού με διαφορετική ορολογία και διατύπωση και παρότι δεν έχει καταφέρει να βρει υποστήριξη σε σοβαρούς επιστημονικούς κύκλους, έχει μεγάλη απήχηση σε Ρεπουμπλικάνους πολιτικούς, που προσπαθούν να επιτύχουν αυτός να διδάσκεται, συνήθως παράλληλα με τη Θεωρία της Εξέλιξης, στα δημόσια σχολεία. Είναι φανερό λοιπόν ότι, ακόμα και σήμερα, ουσιαστικά παραμένει εξαιρετικά επίκαιρο το ζήτημα της διδασκαλίας του δαρβινισμού στα σχολεία των ΗΠΑ, καθώς οι σύγχρονοι συντηρητικοί Ευαγγελικοί κάθε άλλο παρά έχουν εγκαταλείψει αυτή τη μάχη και μεγάλο μέρος της αμερικανικής κοινής γνώμης φαίνεται να συμμαριζεται τις

²⁹⁴ *Edwards v. Aguillard*, 482 [U.S. 578](#) (1987)

αντιδράσεις τους²⁹⁵. Είναι προφανές ότι είναι εξαιρετικά δύσκολο για ανθρώπους που πιστεύουν απόλυτα στην αλήθεια της Βίβλου να αποδεχθούν ότι η δημιουργία του κόσμου και η εμφάνιση της ανθρωπότητας προέκυψαν ως αποτέλεσμα τυχαίων φυσικών διαδικασιών και όχι μέσω της Θεϊκής παρέμβασης. Για τους πιστούς Ευαγγελικούς, η ιστορία της Δημιουργίας στη Βίβλο είναι αληθής, ασχέτως των ισχυρισμών της σύγχρονης επιστήμης²⁹⁶.

Επιπλέον, αυτή η δυσπιστία προς τη σύγχρονη επιστήμη επεκτείνεται και στο ζήτημα της υπερθέρμανσης του πλανήτη²⁹⁷ και εν γένει της περιβαλλοντικής προστασίας, με τους περισσότερους συντηρητικούς Ευαγγελικούς να διακρίνονται από σκεπτικισμό ως προς τους σχετικούς ισχυρισμούς ή- σε κάθε περίπτωση- να απαιτούν περισσότερες αποδείξεις ότι, αν το φαινόμενο αυτό υπάρχει, οφείλεται στην ανθρώπινη δραστηριότητα. Στο βαθμό που υπάρχει ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό υπόβαθρο κάτω από αυτή την εχθρική στάση, αυτό συνήθως εδράζεται στα λεγόμενα του Θεού στην Βίβλο ότι παραδίδει στον άνθρωπο την επικυριαρχία επί του κόσμου²⁹⁸.

Το πρότυπο του Θεού, πατέρα- προστάτη και εκδίκητη- στο οποίο έγινε αναφορά ανωτέρω σε συνδυασμό με μία μανιχαϊστική προσέγγιση των πραγμάτων- είναι επίσης απολύτως συμβατό με την υπέρ-πατριωτική και λίαν επιθετική στάση που συνήθως τηρούν οι ευαγγελικοί συντηρητικοί σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας. Στα μάτια των Ευαγγελικών, οι ΗΠΑ είναι η «Πόλη πάνω στο Λόφο», ένας φωτεινός φάρος που αποτελεί ένα ηθικό και πνευματικό σύμβολο για την υπόλοιπη ανθρωπότητα²⁹⁹. Εφόσον οι ΗΠΑ είναι το νέο εκλεκτό έθνος του Θεού για τον

²⁹⁵ Βλ. <http://www.pewforum.org/2009/02/04/religious-differences-on-the-question-of-evolution/>. Από αυτή την έρευνα του γνωστού Pew Research Forum on Religion and Public Life, προκύπτει ότι ένα ποσοστό 48% των Αμερικανών συμφωνεί με τη δήλωση ότι « Η Θεωρία της Εξέλιξης προσφέρει την καλύτερη εξήγηση για την προέλευση της ζωής στη γη. Ανάμεσα στους Λευκούς Ευαγγελικούς, το ποσοστό αυτό φέρνει στο 24%.

²⁹⁶ Στους κύκλους των Ευαγγελικών είναι επίσης ευρέως αποδεκτό ότι- βάσει Βιβλικών υπολογισμών- η Γη έχει ηλικία 6,000 ετών.

²⁹⁷ Βλ. <http://www.pewforum.org/2009/04/16/religious-groups-views-on-global-warming/>. Από αυτή την έρευνα του Pew Research Forum on Religion and Public Life, προκύπτει ότι ένα ποσοστό της τάξης του 47% των Αμερικανών πιστεύουν ότι υπάρχουν ασφαλή στοιχεία ότι ο πλανήτης θερμαίνεται, ενώ ανάμεσα στους Λευκούς Ευαγγελικούς το ποσοστό αυτό δεν ξεπερνά το 34%.

²⁹⁸ Βλ. **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ.106

²⁹⁹ Βλ. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 2

ερχομό της Βασιλείας των Ουρανών³⁰⁰, κάθε γεωπολιτική πρόκληση προς αυτές εκλαμβάνεται ως έργο του Διαβόλου και ο αντίπαλος καθίσταται όργανο του. Κατά συνέπεια, είναι καθήκον των ΗΠΑ να είναι αμείλικτες στη συντριβή του εχθρού, όπως οι Ισραηλίτες, με τη βοήθεια του Θεού, απέναντι στους Αμμωνίτες. Αυτή η κοσμοθεωρία εξηγεί και ένα διαχρονικό χαρακτηριστικό της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής: το ότι ανέκαθεν λάμβανε χώρα υπό όρους ιδεολογικής σταυροφορίας εναντίον του «κακού»³⁰¹, το οποίο απειλεί όχι απλώς τις ΗΠΑ αλλά και τον Χριστιανισμό και κατά καιρούς είχε τη μορφή του ναζισμού, του κομμουνισμού και πρόσφατα του ριζοσπαστικού Ισλάμ. Συνδυάζεται δε, με μία αποστροφή στους διεθνιστικούς θεσμούς, όπως ο ΟΗΕ³⁰², οι οποίοι προάγουν τη συνεργασία με αλλόθρησκους και μη-φιλικά καθεστώτα, τείνουν να λαμβάνουν προοδευτικές θέσεις στα λεγόμενα «ηθικά ζητήματα», ενώ ταυτόχρονα συνιστούν ένα διεθνές θεσμικό πλαίσιο που θέτει κανόνες και όρια, τα οποία οι εκπρόσωποι του κινήματος θεωρούν ότι αποτρέπουν τις ΗΠΑ από την άσκηση της ισχύος τους, προκειμένου να συνθλιβούν οι εχθροί του Θεού³⁰³. Κατά συνέπεια, οι διεθνείς θεσμοί και συμφωνίες που προάγουν την συνεννόηση μεταξύ των εθνών, δεν είναι για τους Ευαγγελικούς παρά ένα ακόμη κόλπο του Διαβόλου, αφενός για να εμποδίσει τις ΗΠΑ να αναλαμβάνουν την απαραίτητη δράση μονομερώς για το καλό όλων, αφετέρου για να περιορίσει τη λαϊκή κυριαρχία στις ΗΠΑ, δημιουργώντας ένα πλέγμα δεσμευτικών κανονισμών από μη-εκλεγμένα και μη-υπόλογα στον αμερικανικό λαό, διεθνή όργανα³⁰⁴. Επιπλέον, η προ-χιλιαστική πίστη των περισσότερων Ευαγγελικών, στην οποία έγινε αναφορά παραπάνω, συχνά συνοδεύεται από μία ευρέως διαδεδομένη ανάμεσα τους πεποίθηση ότι προκειμένου να επέλθει η Δευτέρα Παρουσία και η Σωτηρία, οι Άγιοι Τόποι πρέπει να κυριαρχούνται από τους Εβραίους, όπως ακριβώς συνέβαινε την εποχή που έζησε ο

³⁰⁰ Βλ. **BELILES Mark A & MC DOWELL Stephen K**, *America's Providential History*, Charlottesville, VA, Providence Foundation, 1989, σελ.19

³⁰¹ Βλ. **ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ Χαράλαμπος**, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945- 2002*, Ποιότητα Β' εκδ. Αθήνα 2003

³⁰² Είναι χαρακτηριστικό ότι η εξαιρετικά δημοφιλής σειρά μυθιστορημάτων προ-χιλιαστικής φαντασίας «Left Behind», του γνωστού Ευαγγελικού ιερέα Tim Le Haye, παρουσιάζει την μάχη των εναπομεινάντων πιστών Ευαγγελικών των ΗΠΑ εναντίον του Αντίχριστου, που είναι ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών ΟΗΕ, που ηγείται των άθεων δυνάμεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, του Ισλάμ, της Ρωσίας και των Τραπεζιτών και προσπαθεί να επιβάλλει μία παγκόσμια διακυβέρνηση σε έναν κόσμο μετά την Μέρα της Κρίσης και την «Εκσταση», όπου οι περισσότεροι πιστοί έχουν αναληφθεί στους ουρανούς. Βλ. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ. 60-61

³⁰³ Βλ. **KAPLAN Esther**, *With God on their side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.30-33

³⁰⁴ **Mead Walter Russell**, *God's Country? Foreign Affairs* Sept/Oct 2006 p. 24-43

Χριστός³⁰⁵. Γι' αυτό το λόγο, σε συνδυασμό με την εχθρότητα τους για το Ισλάμ, οι Συντηρητικοί Ευαγγελικοί και το Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς ανήκουν στους θερμότερους υποστηρικτές του Ισραήλ³⁰⁶, γεγονός που έχει επηρεάσει την στάση των ΗΠΑ στο παλαιστινιακό πρόβλημα περισσότερο απ' όσο αντιλαμβάνεται η κοινή γνώμη στην Ευρώπη³⁰⁷, όπου αυτή η στάση αποδίδεται συχνότερα αποκλειστικά στην επιρροή που ασκεί η Εβραϊκή παροικία στις ΗΠΑ³⁰⁸.

Παρά την εν γένει απλοϊκότητα της, η προσέγγιση των Ευαγγελικών σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής έχει αποδειχθεί- όπως θα δούμε παρακάτω- εξαιρετικά χρήσιμη για την πολιτική συμμαχία των θρησκευόμενων συντηρητικών με άλλες συνιστώσες του αμερικανικού συντηρητισμού, όπως οι νέο-συντηρητικοί, εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, ήδη από την εποχή του Ψυχρού Πολέμου³⁰⁹ έως και την εποχή μας, στον κόσμο μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^η Σεπτεμβρίου.

Ένα άλλο σημείο της Ευαγγελικής πίστης το οποίο έχει βοηθήσει ιδιαίτερος στην προσέγγιση του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς με τους παραδοσιακούς συντηρητικούς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος είναι το λεγόμενο «Ευαγγέλιο της Ευημερίας» (Prosperity Gospel). Το Ευαγγέλιο της Ευημερίας συνίσταται στην πίστη ότι η οικονομική επιτυχία οφείλεται στη Βούληση και στη Χάρη του Θεού, που ανταμείβει τους πιστούς με υλική ευμάρεια³¹⁰, η οποία συνδέεται άμεσα με την ηθική τελείωση και σωτηρία του ανθρώπου. Εφόσον ένας άνθρωπος έχει αποδεχθεί το Θεό, είναι λογικό να ανταμείβεται με υγεία και πλούτο, όχι απλώς μετά θάνατον αλλά και

³⁰⁵ ο.π.24-30

³⁰⁶ Η Διεθνής Χριστιανική Πρεσβεία στην Ιερουσαλήμ (International Christian Embassy in Jerusalem, ICEJ), που αποτελείται κυρίως από Ευαγγελικούς, αποτελεί μία πολύ σημαντική ομάδα πίεσης και επιρροής, τασσόμενη φανατικά υπέρ της Εβραϊκής κυριαρχίας στους Αγίους Τόπους. Βλ. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.321-328

³⁰⁷ **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ.17-22

³⁰⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, την βάση του οποίου αποτελούν οι συντηρητικοί ευαγγελικοί, είναι συνήθως πιο θετικά διακείμενο απέναντι στις Ισραηλινές θέσεις, σε σχέση με το Δημοκρατικό Κόμμα, παρά το γεγονός ότι οι αμερικανοί εβραϊκής καταγωγής ανήκουν στους θερμότερους υποστηρικτές των Δημοκρατικών. Αυτό εξηγείται από το ακόμη πιο εντυπωσιακό γεγονός ότι οι συντηρητικοί Ευαγγελικοί υποστηρίζουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό ακόμη και από τους Αμερικανούς εβραϊκής καταγωγής, την άποψη ότι «οι Άγιοι Τόποι ανήκουν δικαιωματικά στο Ισραήλ». Βλ. **Lexington**, *Barack, Bibi and Iran*, *The Economist*, November 16th, 2013

³⁰⁹ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.25-52

³¹⁰ **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, σελ.52-55.

όσο ακόμη βρίσκεται στη ζωή³¹¹. Αυτό το δόγμα, αν και δέχεται σφοδρή κριτική από τους περισσότερους Κλασσικούς Προτεστάντες, αλλά και κάποιους Ευαγγελικούς³¹² αναπτύσσεται σημαντικά τα τελευταία χρόνια και αποδεικνύεται αρκετά συμβατό με το γενικότερο ατομοκεντρικό πνεύμα που χαρακτηρίζει την Ευαγγελική πίστη.

Ωστόσο, ακόμη κι όσοι συντηρητικοί Ευαγγελικοί δεν συμμερίζονται απολύτως το εν λόγω δόγμα³¹³, δεν είναι εχθρικοί απέναντι στη συσσώρευση πλούτου ή τις οικονομικές ανισότητες³¹⁴, ενώ ταυτόχρονα διακατέχονται από μία προσήλωση στο οικονομικό σύστημα της ελεύθερης αγοράς, καθώς και μία έντονη επιφυλακτικότητα απέναντι στην έννοια του κοινωνικού κράτους³¹⁵, το οποίο ταυτίζουν με κολεκτιβιστικά καθεστάτα, σε αντιδιαστολή με την φιλελεύθερη παράδοση των ΗΠΑ³¹⁶. Αυτή η εχθρότητα στο κοινωνικό κράτος συνδέεται επίσης άμεσα και με το πρότυπο του αυστηρού πατέρα στο οποίο έγινε αναφορά παραπάνω. Οι εκπρόσωποι του Κινήματος θεωρούν ότι όπως ο πατέρας οφείλει να ανταμείβει τα «καλά» παιδιά του και να τιμωρεί αυτά που παραστρατούν, έτσι και ότι το κράτος πρέπει να επιβραβεύει, ή τουλάχιστον να μην επιβαρύνει, αυτούς που πέτυχαν στη ζωή τους και όχι να βοηθά αυτούς που δεν προσπαθούν ή απέτυχαν. Κάτι τέτοιο, σύμφωνα με την κοσμοθεωρία του κινήματος, είναι ανήθικο, καθώς συνιστά ουσιαστικά επιβράβευση της αποτυχίας και απλώς επιμηκύνει την εξάρτηση των ατόμων αυτών από το κράτος, με τους υπόλοιπους να επωμίζονται το βάρος αυτής της στήριξης.

Ταυτόχρονα, οι εκπρόσωποι του Κινήματος θεωρούν ότι το μοντέλο του κοινωνικού κράτους ανταγωνίζεται ευθέως και υπονομεύει τον φιλανθρωπικό ρόλο και το κοινωνικό έργο που επιτελούν οι εκκλησίες. Κατά συνέπεια, η ανάληψη αυτού του ρόλου από το κράτος δεν είναι τίποτα άλλο παρά μία υφαρπαγή του ρόλου των

³¹¹ BELILES Mark A & MC DOWELL Stephen K, *America's Providential History*, Charlottesville, VA, Providence Foundation, 1989, σελ.214-216

³¹² BATES Stephen, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ. 53

³¹³ Βλ. <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448-1,00.html>, όπου ο γνωστός Πάστορας Rick Warren, από τα εξέχοντα μέλη της νέας γενιάς του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, κατακεραυνώνει τη θεολογία του Ευαγγελίου της Ευημερίας, λέγοντας χαρακτηριστικά ότι «αυτή η ιδέα είναι γελοία. Δεν υπολογίζεις τη Χάρη του Θεού με βάση την οικονομική κατάσταση κάποιου. Σε αυτή την περίπτωση γιατί δεν είναι όλοι οι Χριστιανοί πλούσιοι;»

³¹⁴ Κάτι τέτοιο θα ήταν εξάλλου παράδοξο, εφόσον τα πιο σημαίνοντα στελέχη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς έχουν ωφεληθεί και οικονομικά από τη δράση τους. Βλ. BLUMENTHAL, Max, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009

³¹⁵ Που σχετίζεται, όπως είδαμε παραπάνω, και με την αντίθεση τους στο κίνημα του Κοινωνικού Ευαγγελίου.

³¹⁶ Βλ. FALWELL Jerry, *Wisdom for Living*, Scripture Pr Pubns (June 1984), στο οποίο ο γνωστός ηγέτης του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς διακηρύσσει ότι «Ο Θεός είναι υπέρ της ελευθερίας, της περιουσίας, της ιδιοκτησίας, του ανταγωνισμού, της εργατικότητας και της απόκτησης», σελ.102

εκκλησιών, ως εγγυητών της κοινωνικής συνοχής, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου σχεδίου αποδυνάμωσης τους και εκκοσμίκευσης των ΗΠΑ, ενώ ταυτόχρονα το ίδιο το- θρησκευτικά ουδέτερο- κράτος επεκτείνει την ισχύ του³¹⁷.

Είναι προφανές ότι η διάδοση του «Ευαγγελίου της Ευημερίας» διευκολύνει πολύ τη συμμαχία μεταξύ των εκπροσώπων του κινήματος με την επιχειρηματική και οικονομική ελίτ που παραδοσιακά στηρίζουν το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ωστόσο, δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι πρόκειται για ένα δευτερεύον ζήτημα για τα περισσότερα μέλη του κινήματος, ενώ άλλα απορρίπτουν ευθέως τη συγκεκριμένη προσέγγιση. Επιπλέον, το πιθανότερο είναι ότι η συμμαχία αυτή θα λάμβανε χώρα ακόμη και χωρίς αυτή τη σύμπτωση, καθώς- σε κάθε περίπτωση- η Χριστιανική Δεξιά επικεντρώνεται πρωτίστως σε ζητήματα ηθικής και προσωπικής σωτηρίας της ψυχής και -όπως σωστά παρατηρεί ο Kevin Philips- «Οι οικονομικοί συντηρητικοί συχνά συμπαθούν ιδιαίτερες τις θρησκευτικές σχέτες όπου η αγωνία για την προσωπική σωτηρία αποτρέπει τους φτωχούς ανθρώπου από περισπασμούς με οράματα οικονομικών και κοινωνικών μεταρρυθμίσεων»³¹⁸.

Εν κατακλείδι, η ευαγγελική πίστη της Χριστιανικής Δεξιάς εδράζεται σε μία σειρά από ηθικές κατηγορικές προσταγές σε συγκεκριμένα θέματα, όπως αυτά της σεξουαλικής ταυτότητας, της ηθικής υπεροχής του καπιταλισμού και της ιερότητας της ζωής του αγέννητου παιδιού³¹⁹. Η μεγαλύτερη απειλή- κατά τη Χριστιανική Δεξιά- είναι η άποψη ότι αυτή η ηθική είναι σχετική και εξελίσσεται. Στα μάτια τους, αυτές οι αρχές αντιπροσωπεύουν την αιώνια αλήθεια του Θεού, ενώ ο κόσμος δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένα αέναο πεδίο μάχης ανάμεσα στις δυνάμεις του καλού και του κακού, χωρίς περιθώρια συμβιβασμών και μοναδικό σκοπός είναι η ολοκληρωτική νίκη. Όπως το έθεσε και ο ίδιος ο James Dobson, «η χριστιανική κοσμοθεωρία ξεκινά με την υπόθεση ότι ο Θεός- όχι απλώς υπάρχει- αλλά είναι αυτός που ορίζει το καλό και το κακό και υπάρχουν κάποια πράγματα που είναι ηθικά, ενώ άλλα είναι ανήθικα και κάποια είναι καλά ενώ άλλα κακά».³²⁰

³¹⁷ GOLDBERG Michelle, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.7

³¹⁸ PHILIPS Kevin, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.117 και 168

³¹⁹ Βλ. MEYERS Robin, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006, Εισαγωγή

³²⁰ DENTON Robert E., *Religion and the 2004 Presidential Campaign*, American Behavioral Scientist, September 2005; vol. 49, 1: σελ.25.

Αυτή η βαθιά θρησκευτική πίστη, μπολιασμένη με στοιχεία του παραδοσιακού αμερικανικού λαϊκισμού, οδηγεί σε μία κοσμοθεωρία, που τελικά έχει ελάχιστη σχέση με μία κλασική συντηρητική προσέγγιση των πραγμάτων, τουλάχιστον σε ότι αφορά τα κοινωνικά θέματα. Πρόκειται μάλλον, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Frank Schaeffer για έναν «θρησκευτικό επαναστατικό ζήλο»³²¹, με όραμα την αποδοχή των ηθικών αξιών του κινήματος ως θεμελιωδών αρχών που θα διέπουν την κοινωνία των ΗΠΑ³²² και απώτατο πολιτικό στόχο την επιβολή αυτής της ιδεολογικής προσέγγισης, μέσω της κρατικής ισχύος. Χαρακτηριστική της προσέγγισης αυτής είναι η δήλωση του Ρεπουμπλικάνου Γερουσιαστή James Inhofe από την Οκλαχόμα, ότι «δεν πιστεύω ότι υπάρχει έστω κι ένα ζήτημα σχετικό με τη διακυβέρνηση της χώρας το οποίο δεν έχουν αντιμετωπίσει οι Γραφές»³²³. Υπό αυτή την έννοια, είναι ορθότερο να την εντάξει κανείς- όπως έχουν παρατηρήσει αναλυτές όπως ο Michael Lienesch³²⁴ - στην παράδοση άλλων ριζοσπαστικών δεξιόστροφων κινήματων, που επιδιώκουν την πλήρη ανατροπή της υπάρχουσας ιδεολογικής, κοινωνικής και πολιτικής δομής εξουσίας και όχι στον κλασικό συντηρητισμό με την έμφαση του στο σεβασμό στην ιεραρχία και την παραδοσιακή τάξη πραγμάτων.

Η πιο ακραία μορφή αυτής της ριζοσπαστικής πολιτικής ιδεολογίας απαντάται στο δόγμα του «Χριστιανικού Μετασχηματισμού» (Christian Reconsrtuctionism), που, ενώ συμμαρτίζεται τις θέσεις του Κινήματος όπως παρουσιάστηκαν παραπάνω, προχωρά ακόμη παραπέρα, σε μία ρηξικέλευθη πρόταση. Ισχυρίζεται ότι ως το νέο εκλεκτό έθνος του Θεού, οι ΗΠΑ πρέπει να υιοθετήσουν ένα καθαρά θεοκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης, όπου κάθε νόμος θα εδράζεται αποκλειστικά στις αρχές της Παλαιάς Διαθήκης και στο Μωσαϊκό Δίκαιο³²⁵. Η προσέγγιση αυτή πηγάζει άμεσα από τη θεολογία του «Επικρατισμού» (Dominionism), βάσει της οποίας οι ακόλουθοι της Ορθής Πίστης, δηλαδή οι Ευαγγελικοί, έχουν όχι απλώς δικαίωμα, αλλά υποχρέωση να ασκούν την κοσμική διακυβέρνηση, με άξονα το Νόμο του Θεού, ο

³²¹ **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.297-298.

³²² **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ.31-52

³²³ **PHILIPS Kevin**, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.95-96

³²⁴ **LIENESCH Michael**, *Right-Wing Religion: Christian Conservatism as a Political Movement*, Political Science Quarterly 97:406

³²⁵ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.13-14

οποίος είναι ανώτερος κάθε ανθρώπινου συνταγματικού και εν γένει νομικού συστήματος. Στο πλαίσιο αυτό, οι ΗΠΑ πρέπει να γίνουν ένα Χριστιανικό Κράτος, με αυστηρή εφαρμογή των Δέκα Εντολών και του Νόμου της Παλαιάς Διαθήκης μέσω της επαναφοράς της θανατικής ποινής ακόμη και για «αδικήματα» όπως η συζυγική απιστία και η ομοφυλοφιλία και όσοι δεν το δέχονται αυτό θα πρέπει να εξολοθρευθούν³²⁶. Η θεολογική θεμελίωση αυτής της θέσης βρίσκεται στο Βιβλίο της Γένεσης, όπου ο Θεός ορίζει τον άνθρωπο επικυρίαρχο του Κόσμου. Φυσικά, η αντίληψη αυτή έρχεται σε ευθεία σύγκρουση με την γνωστή φράση του Χριστού ότι οι ακόλουθοι του πρέπει να αποδίδουν τα του Καίσαρα στον Καίσαρα και τα του Θεού στον Θεό. Ωστόσο, όπως έχει ειπωθεί παραπάνω και θα αναδειχθεί και στη συνέχεια, η θεολογική θεμελίωση προσαρμόζεται βάσει της ουσιαστικής πολιτικής ιδεολογίας, κάτι που στην περίπτωση των Ευαγγελικών είναι πολύ εύκολο, δεδομένης της έλλειψης σαφούς ιεραρχίας, Ιερής Παράδοσης και της ευχέρειας που αναγνωρίζεται στον κάθε Πιστό να ορίζει ο ίδιος το περιεχόμενο της θρησκείας του, βιώνοντας μία άμεση σχέση με το Θεό.

Η τάση του Χριστιανικού Μετασχηματισμού, που στις ΗΠΑ καθιερώθηκε από τον Rousas John Rushdoony³²⁷ ασκεί μεγάλη επιρροή σε ένα σημαντικό κομμάτι της Χριστιανικής Δεξιάς, όμως ακόμη και σφοδροί πολέμιοι του Κινήματος παραδέχονται ότι πρόκειται για σαφώς μειοψηφική τάση, με σχεδόν μοναδικό διάσημο σύγχρονο ηγέτη του Κινήματος που φέρεται να τις συμμαρτυρεί τον Pat Robertson. Κατά συνέπεια, θα ήταν λάθος να ταυτίσει κανείς το σύνολο της Χριστιανικής Δεξιάς με αυτή την πιο ακραία συνιστώσα της, ιδιαίτερος όσον αφορά πολλούς από τους απλούς οπαδούς του κινήματος. Από την άλλη πλευρά, το γεγονός και μόνο ότι το κίνημα δέχεται στους κόλπους του ανθρώπους που υποστηρίζουν αυτές τις απόψεις, αποτελεί ένδειξη του εν γένει βαθιά ριζοσπαστικού και φονταμενταλιστικού χαρακτήρα του και σίγουρα αποτελεί τροφή για προβληματισμό, δεδομένης της επιρροής που ασκεί η Χριστιανική Δεξιά στο σύγχρονο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

³²⁶ HEDGES Chris, *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008), σελ. 12-13

³²⁷ GOLDBERG Michelle, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.σελ.37-40.

Εν κατακλείδι, η Χριστιανική Δεξιά μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα κίνημα της Λαϊκιστικής Ριζοσπαστικής Δεξιάς, καθώς παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά που κατεξοχήν διέπουν αυτό τον πολιτικό χώρο. Κατά τον πολιτικό επιστήμονα Cas Mudde πρόκειται για έναν συνδυασμό τριών ιδεολογικών γνωρισμάτων που λειτουργούν ταυτοχρόνως: του νατιβισμού, του αυταρχισμού και του λαϊκισμού³²⁸. Κατά τον Mudde, ο νατιβισμός είναι ένας συνδυασμός εθνικισμού και ξενοφοβίας που υποστηρίζει ότι κάθε κράτος πρέπει να κατοικείται αποκλειστικά από αυτόχθονες ενώ κάθε "ξένος" θεωρείται απειλή. Ο αυταρχισμός παραπέμπει σε μια κραταιά αντίληψη για σκληρή πειθαρχία και την αυστηρή επιβολή του δόγματος "νόμος και τάξη προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές εντάσεις και προβλήματα. Ο λαϊκισμός, τέλος, βλέπει την κοινωνία χωρισμένη σε δύο ανταγωνιστικές μεταξύ τους ομάδες, τον "αγνό λαό" και τη " διεφθαρμένη ελίτ", και επικαλείται τη γενική βούληση του λαού. Όλα ανεξαιρέτως τα κόμματα της Λαϊκιστικής Ριζοσπαστικής Δεξιάς διαθέτουν τουλάχιστον αυτά τα τρία βασικά χαρακτηριστικά, χωρίς αυτό να σημαίνει, ασφαλώς, ότι δεν υπάρχουν επιμέρους διαφορές³²⁹.

---

³²⁸ **MUDDE Cas**, *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Κινήματα στην Ευρώπη*, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2011

³²⁹ **MUDDE, Cas**. *The war of words defining the extreme right party family*, West European Politics, Volume 19, 1996 - Issue 2, 225-248

«Τώρα εμείς είμαστε η προοδευτική πτέρυγα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος!
Μπορείς να το διανοηθείς; »

Barry Goldwater, 1996³³⁰

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΙΙΙ

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΣΧΕΣΗ ΤΟΥ ΜΕ ΤΟ ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΤΟ 2000

1) Η εμφάνιση και εξέλιξη του κινήματος μέχρι την εκλογή του Προέδρου Reagan το 1980

Όπως είδαμε αναλυτικότερα και στο Κεφάλαιο Ι της παρούσης διατριβής, οι ρίζες του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στις ΗΠΑ είναι εξαιρετικά βαθιές και φθάνουν μέχρι και τους πρώτους Πουριτανούς που αποίκησαν το Νέο Κόσμο τον 16^ο αιώνα. Επιπλέον, η ιστορία των ΗΠΑ βρίθκει κοινωνικών κινήματων με θρησκευτικό υπόβαθρο, ήδη από την εποχή των Μεγάλων Αφυπνίσεων του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα, το κίνημα για την κατάργηση της δουλείας και τα κινήματα που είχαν ως σημείο αναφοράς το «Κοινωνικό Ευαγγέλιο» και ανέπτυξαν έντονη παρουσία στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Ωστόσο, κανένα από αυτά τα κινήματα δεν είχε οργανωμένη πολιτική δράση³³¹, ούτε βεβαίως επέτυχε σταδιακά να μετατρέψει ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα από πολυσυλλεκτικό συνασπισμό διαφόρων ιδεολογιών και συμφερόντων σε ένα μονολιθικό ιδεολογικό όχημα μίας συγκεκριμένης ιδεολογίας και να προκαλέσει έτσι μία σαφή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα των ΗΠΑ³³².

³³⁰ [^](#) "*Conservative pioneer became an outcast*". AZ central. May 31, 1998. Retrieved March 3, 2012

³³¹ **BROWN Murray Ruth**, For a Christian America: A History of the Religious Right, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.

³³² **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012)

Η ιστορία του σύγχρονου κινήματος που έχει γίνει γνωστό ως «Χριστιανική Δεξιά» ξεκινά στα μέσα της δεκαετίας του 1970, όπως και η σχέση του με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και δεν εντοπίζεται σε ένα συγκεκριμένο γεγονός, αλλά σε μία μακρά διαδικασία αντίδρασης εναντίον των μεγάλων αναταραχών και αλλαγών της δεκαετίας του 1960, όταν γεγονότα όπως το τέλος των φυλετικών διακρίσεων στο Νότο, οι ριζοσπαστικές προοδευτικές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, που, μεταξύ άλλων, έκριναν αντισυνταγματικές την προσευχή στα σχολεία και την διδασκαλία των θρησκευτικών, η αποτυχία των ΗΠΑ να επιτύχουν μία γρήγορη και αποφασιστική νίκη έναντι της Σοβιετικής Ένωσης και, φυσικά, η πόλωση που δημιουργήθηκε στον απόηχο του πολέμου στο Βιετνάμ μετέβαλλαν ριζικά την αμερικανική κοινωνία³³³. Πάνω από όλα, έθεσαν τέλος στην κοινωνική και οικονομική συναίνεση, που είχε ακολουθήσει την επιτυχία του New Deal του Προέδρου Ρούζβελτ, τη νίκη στον ΄Β Παγκόσμιο Πόλεμο και αντικατοπτριζόταν στην εσωτερική πολιτική ηρεμία της εποχής του Προέδρου Dwight D. Eisenhower³³⁴, όταν τόσο το Δημοκρατικό όσο και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα είχαν σιωπηρά συμφωνήσει σε ένα ευρύτερο πλαίσιο πλήρους διαχωρισμού Κράτους-Εκκλησίας, τερματισμού των φυλετικών διακρίσεων³³⁵ και ενίσχυσης του Κράτους Πρόνοιας. Η προεδρική υποψηφιότητα του Ρεπουμπλικανού Barry Goldwater το 1964, η αποτυχία της οποίας τότε θεωρήθηκε ως απόδειξη αυτής της ευρύτερης συναίνεσης και της κυριαρχίας των μετριοπαθών των δύο κομμάτων, αποδείχθηκε ότι ήταν τελικά προπομπός μίας επερχόμενης συντηρητικής αντίδρασης και της νέας κατάστασης που θα διαμορφωνόταν στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και την αμερικανική πολιτική σκηνή εν γένει³³⁶. Βεβαίως, ο ίδιος ο Goldwater ποτέ δεν υπήρξε θρησκευόμενος και αργότερα έβλεπε με μεγάλη καχυποψία τους ζηλωτές της

³³³ **PERLSTEIN Rick**, *Nixonland: The Rise of a President and the Fracturing of America*. Simon and Schuster, 1008, σελ.193-197

³³⁴ Μ εξαιρέση βεβαίως την εποχή της δράσης του Γερουσιαστή Joe McCarthy από το Γουισκόνσιν μεταξύ 1950-1955, όταν ως Πρόεδρος της Επιτροπής Αντιαμερικανικών δραστηριοτήτων της Γερουσίας, προέβη σε μαζικές καταγγελίες και έρευνες εναντίον υποτιθέμενων εσωτερικών εχθρών των ΗΠΑ, πρακτόρων της Σοβιετικής Ένωσης. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι ο ίδιος ο Πρόεδρος Eisenhower, καθώς και οι περισσότεροι σημαίνοντες Ρεπουμπλικανοί πολιτικοί, τον απεχθάνονταν και τελικά προκάλεσαν και επέσπευσαν την πτώση του. Κατά συνέπεια, ακόμη κι εκείνη η σκοτεινή περίοδος δεν οφείλετο σε κάποια σφοδρή ευρύτερη ιδεολογική ή πολιτική σύγκρουση ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα.

³³⁵ Με την εξαίρεση των συντηρητικών Δημοκρατικών του Νότου, οι οποίοι αντιστάθηκαν σθεναρά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο.

³³⁶ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.122

Χριστιανικής Δεξιιάς³³⁷. Ωστόσο, η υποψηφιότητα του υπήρξε ο καταλύτης που οδήγησε στην ανάκαμψη των Συντηρητικών Ευαγγελικών στην πολιτική και κοινωνική ζωή των ΗΠΑ, ενεργοποιώντας όσους ήταν βαθιά ενοχλημένοι από τις κοινωνικές αλλαγές της δεκαετίας του 1960 και ανησυχούσαν για την παρακμή των παραδοσιακών ηθικών αξιών και του ρόλου της θρησκείας³³⁸. Λίγοι πρόσεξαν το 1964, ότι οι μοναδικές Πολιτείες που κέρδισε ο Goldwater ήταν στο Βαθύ Νότο, κάτι στο οποίο συνέβαλλε η αρνητική του ψήφος στον ιστορικό Νόμο περί Πολιτικών Δικαιωμάτων του 1964³³⁹, σε αντιδιαστολή με τους εθνικούς ηγέτες του Δημοκρατικού Κόμματος που αγάλιασαν με θέρμη το Κίνημα των Πολιτικών Δικαιωμάτων (Civil Rights Movement), αλλά και η εν γένει εχθρική του στάση ενάντια στα προοδευτικά μηνύματα που εκπέμπονταν από την Ουάσιγκτον. Έτσι, παρά την ιστορική συντριβή που υπέστη σε όλες τις άλλες περιοχές της χώρας, για πρώτη φορά υποψήφιος των Ρεπουμπλικανών επικράτησε στο πλέον συντηρητικό (και θρησκευόμενο) κομμάτι των ΗΠΑ, που μέχρι την εποχή εκείνη αποτελούσε προπύργιο των Δημοκρατικών.

Ταυτόχρονα, εκείνη την εποχή έκαναν την εμφάνιση τους πολλές μαχητικές οργανώσεις της δεξιιάς, με συνεκτικό δεσμό την εχθρότητα απέναντι στον κομμουνισμό, που συνέχεαν με την παρεμβατική κεντρική κυβέρνηση³⁴⁰. Υπήρχε επίσης μία πλειάδα κοινωνικών και ηθικών θεμάτων που ξεσήκωναν την οργή των απλών, συντηρητικών πολιτών, με κύριο το ζήτημα της σεξουαλικής απελευθέρωσης, καθώς και εκείνο των πολιτικών δικαιωμάτων των Μαύρων. Αυτή την μεγάλη δεξαμενή αγανάκτησης, οι συντηρητικοί πολιτικοί και ακτιβιστές έμαθαν σταδιακά να εκμεταλλεύονται πολύ αποτελεσματικά, απευθυνόμενοι στις ανησυχίες των ανθρώπων αυτών, απέναντι στα ριζοσπαστικά νεωτερικά ρεύματα της εποχής εκείνης και σε έναν κόσμο που μεταβαλλόταν με ταχείς ρυθμούς.

³³⁷ **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011), σελ.175-204

³³⁸ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.238-243

³³⁹ Μία ψήφος που ο ίδιος ο Goldwater ισχυριζόταν μέχρι το τέλος της ζωής του ότι δεν οφειλόταν σε κάποια συμπάθεια του για τους ρατσιστές του Νότου, αλλά στις επιφυλάξεις του για την δραματική αύξηση της ισχύος της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης που επέφερε ο εν λόγω Νόμος και της συνεπαγόμενης παραβίασης της κυριαρχίας και των Δικαιωμάτων των Πολιτειών (States' Rights). Βλ. **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011), σελ.175-204

³⁴⁰ Με πιο διάσημη και ακραία την διαβόητη ακροδεξιά John Birch Society, στις παρυφές της οποίας εκκολάφθηκαν διάφορα κατοπινά ηγετικά στελέχη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιιάς, όπως η Phyllis Schlafly, η δράση της οποίας θα αναπτυχθεί παρακάτω.

Ο William Buckley, πατριάρχης του συντηρητικού κινήματος, ήταν ίσως ο πρώτος που αντιλήφθηκε την ανάγκη συμφιλίωσης των πιο συντηρητικών με τους μετριοπαθείς (αλλά όχι και με τους προοδευτικούς) Ρεπουμπλικανούς και την ανάγκη να επαναπροσδιοριστεί το συντηρητικό κίνημα ως μη εξτρεμιστικό στα μάτια του κόσμου³⁴¹. Σε αυτό τον επαναπροσδιορισμό βοήθησε πολύ η κοινωνική ένταση των επόμενων χρόνων (π.χ. οι ταραχές στο Λος Άντζελες), που επέτρεψε στο συντηρητικό κίνημα να επανακαθορίσει τη στάση του ως μη εχθρικού στα ίσα δικαιώματα λευκών-μαύρων αλλά ως αντίθετου σε έναν επιθετικό κοινωνικό μετασχηματισμό (social engineering) στο όνομα της αποκατάστασης των αδικιών του παρελθόντος³⁴². Αυτή η θέση, που μέχρι σήμερα κυριαρχεί στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, επέτρεψε στους Ρεπουμπλικανούς να γίνουν αρεστοί στους Νότιους και Συντηρητικούς ψηφοφόρους χωρίς όμως να μπορούν να κατηγορηθούν για ρατσισμό. Αντιστοίχως, η εκλογή του επίσης Συντηρητικού Ronald Reagan στη θέση του Κυβερνήτη της Καλιφόρνιας το 1966 κατέδειξε την επιτυχία που μπορεί να είχε το συντηρητικό κίνημα αν συμφιλιωνόταν με τους πιο μετριοπαθείς Ρεπουμπλικανούς, απομακρυνόταν από τις πιο ακραίες συντηρητικές θέσεις και υιοθετούσε μία λιγότερο διχαστική και επιθετική ρητορική³⁴³. Η στροφή προς τα δεξιά του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος είχε αρχίσει, αλλά χωρίς ακόμη να κάνουν την εμφάνισή τους οι Συντηρητικοί Ευαγγελικοί ως άμεσοι πολιτικοί δρώντες. Επρόκειτο όμως για μία στροφή που δεν οφειλόταν απλώς στην αποτελεσματική πολιτική δράση μία αποφασισμένη ομάδας ανθρώπων αλλά κυρίως στην αλληλεπίδραση του Κόμματος με ένα σημαντικό κομμάτι της αμερικανικής κοινωνίας, το οποίο αισθανόταν ότι το κατεστημένο πολιτικό σύστημα της εποχής εκείνης δεν συμμεριζόταν τις αξίες, τους φόβους και τις ελπίδες του³⁴⁴. Οι κοινωνικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1960, είχαν

³⁴¹ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.195-196

³⁴² Πολιτικές όπως το περίφημο «busing», δηλαδή η μεταφορά μαθητών δημοσίων σχολείων σε μακρινά σχολικά συγκροτήματα, προκειμένου να επιτευχθεί φυλετική ποικιλομορφία και ισορροπία, προκαλούσαν την αγανάκτηση ακόμη και μετριοπαθών λευκών της μικροαστικής και εργατικής τάξης. Αντιτιθέμενοι σε αυτές τις πρακτικές, στο όνομα της μη ταλαιπωρίας των μαθητών και της προστασίας των τοπικών κοινοτήτων, οι Ρεπουμπλικανοί κέρδιζαν σε απήχηση ανάμεσα στους συντηρητικούς πολίτες, χωρίς να αποξενώνουν τους υπόλοιπους.

³⁴³ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.161-193

³⁴⁴ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, όπου- μεταξύ άλλων- οι συγγραφείς εξηγούν πως οι τεκτονικές κοινωνικές αλλαγές της δεκαετίας του 1960 προκάλεσαν μία συντηρητική (σε πολιτικό επίπεδο) και φονταμενταλιστική/ευαγγελική (σε θρησκευτικό επίπεδο) αντίδραση. Το αποτέλεσμα ήταν η άνοδος

δημιουργήσει τις κατάλληλες συνθήκες προκειμένου ένα οργανωμένο συντηρητικό κίνημα να αυξήσει το βαθμό επιρροής του στο πολιτικό σύστημα, ιδιαιτέρως στο- κατά κύριο λόγο- αντιπολιτευόμενο την εποχή εκείνη, Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, αλλά χρειαζόταν και η κατάλληλη στρατηγική προκειμένου να πετύχει το εγχείρημα αυτό. Είναι ωστόσο απολύτως λογικό ότι το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα αποδείχθηκε προσφορότερος χώρος για τη διείσδυση της Χριστιανικής Δεξιάς, αφού οι μεν Δημοκρατικοί αφενός προέρχονταν από μια μακρά περίοδο κυριαρχίας (κάτι που σήμαινε ότι δεν βρίσκονταν σε αντίστοιχη αγωνία για διεύρυνση προς το ένα ή άλλο άκρο του πολιτικού φάσματος) και αφετέρου είχαν ταυτισθεί περισσότερο με τα ριζοσπαστικά προοδευτικά κινήματα της δεκαετίας του 1960, τόσο επειδή τα ενθάρρυναν ή τουλάχιστον ανέχθηκαν ως κυβερνώσα παράταξη όσο και επειδή σημαίνοντα στελέχη τους τα ενθάρρυναν ή συμμετείχαν σε αυτά. Η στροφή του Νότου προς τους Ρεπουμπλικανούς, εξαιτίας της υποστήριξης Δημοκρατικών Προέδρων και του Κογκρέσου στο Κίνημα των Πολιτικών Δικαιωμάτων, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό, αλλά όχι το μοναδικό παράδειγμα.

Στο πλαίσιο αυτής της στρατηγικής, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και ο χαρισματικός Πάστορας, Billy Graham, που σταδιακά ανέπτυξε στενές σχέσεις με εξέχοντες πολιτικούς, όπως οι Πρόεδροι Eisenhower και Nixon, επιδεικνύοντας ένα πάθος για την πολιτική και μία οξυδέρκεια, που βοήθησε σημαντικά το κίνημα. Αρνήθηκε επανειλημμένα να λάβει σαφή θέση υπέρ ενός κόμματος- κάτι που ενίσχυσε την εικόνα του ως κομματικά αμερόληπτου και αξιόπιστου παράγοντα- αλλά ήταν σαφές ότι, αν και εγγεγραμμένος Δημοκρατικός (καθ' ότι Νότιος), οι θέσεις του σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα ήταν πολύ εγγύτερα σε αυτές της συντηρητικής πτέρυγας των Ρεπουμπλικανών. Ταυτόχρονα, η μετριοπαθής στάση του στο ζήτημα των πολιτικών δικαιωμάτων των μαύρων στο Νότο και των φυλετικών διακρίσεων, στις οποίες αντιτασσόταν, αποφεύγοντας όμως τη συμφωνία με τα κινήματα πολιτικής ανυπακοής, τον αποξένωσε μεν από κάποιους ακραίους, αρχικούς υποστηρικτές του στο Νότο, αλλά ταυτόχρονα του προσέδωσε κύρος και ηθική νομιμοποίηση στην υπόλοιπη χώρα και ανάμεσα στην πολιτική ελίτ³⁴⁵. Κατά τη

της επιρροής των συντηρητικών ευαγγελικών (σε θρησκευτικό επίπεδο) και η δημιουργία της Χριστιανικής Δεξιάς (σε πολιτικό επίπεδο). σελ.91-120

³⁴⁵ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.29-46

διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και 1970 φρόντιζε να καλλιεργεί θερμές σχέσεις με όλους τους Προέδρους³⁴⁶- πλην του Kennedy- και να εμπεδώνει την εικόνα του ως ένας υπερκομματικός άνθρωπος του Θεού, ο «Πάστορας των ΗΠΑ», παρά το γεγονός ότι παρασκηνιακά υποστήριζε το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ο χαρισματικός, αλλά ήπιος, Graham αποδείχθηκε εξαιρετικά ικανός τόσο στην προσέγγιση των πιστών, όσο και των ισχυρών, κατορθώνοντας να θεωρείται μία οικουμενικά αποδεκτή προσωπικότητα. Το μήνυμά του ήταν εξαιρετικά απλό: Ο Θεός σας αγαπά, η ανθρωπότητα είναι αμαρτωλή και έχει απομακρυνθεί από το δρόμο του Θεού, η σωτηρία βρίσκεται στο Θεό και τον Χριστό που πρέπει όλοι να δεχτούμε στις ψυχές μας ως Σωτήρα και οι ΗΠΑ είναι το όργανο της Θείας Πρόνοιας εναντίον των άθεων κομμουνιστών. Παρά τις συντηρητικές θέσεις του, πολύ κοινές για έναν Νότιο την εποχή εκείνη, είχε την οξυδέρκεια να μην εμπλακεί άμεσα σε πολιτικές διαμάχες και να αποκηρύξει εγκαίρως τις πιο ακραίες απόψεις συντηρητικών οργανώσεων, όπως η διαβόητη ακροδεξιά και ημι-φασίζουσα John Birch Society³⁴⁷. Ταυτόχρονα όμως, διέδωσε την ευαγγελική θρησκεία και κοσμοθεωρία που χαρακτήριζε το Νότο σε όλες τις ΗΠΑ, συμβάλλοντας αποφασιστικά στην διαδικασία που ο συγγραφέας John Egerton χαρακτήρισε ήδη από το 1974 «Νοτιοποίηση των ΗΠΑ»³⁴⁸. Κυριάρχησε στην αμερικανική δημόσια ζωή για πάνω από πενήντα χρόνια και κληροδότησε στον γιό του μία οικονομική αυτοκρατορία και ένα από τα πιο αξιοσεβάστα ονόματα στις ΗΠΑ³⁴⁹.

Όμως ο πολιτικός ηγέτης που πρώτος αντιλήφθηκε τις τεκτονικές αλλαγές που είχε επιφέρει η ταραχώδης δεκαετία του 1960 στην αμερικανική κοινωνία, καθώς και τις δυνατότητες που ανοίγονταν στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα αν κέρδιζε την υποστήριξη των συντηρητικών ευαγγελικών ψηφοφόρων και ανέπτυξε μία σαφή πολιτική

³⁴⁶ **KING Randal E.**, *When worlds collide: politics, religion, and media at the 1970 East Tennessee Billy Graham Crusade*, Journal of Church and State, March 22, 1997

³⁴⁷ Στις τάξεις της οποίας γαλουχήθηκαν αρκετά κατοπινά σημαίνοντα μέλη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως η Phyllis Schlafly, κάτι που θα προσπαθούσαν αργότερα να αποκρύψουν.

³⁴⁸ **EGERTON, John**, *The Americanization of Dixie: the Southernization of America*, Harper's Magazine Press; 1st edition (1974). Με τον όρο της «Νοτιοποίησης», ο συγγραφέας εννοούσε τον αυξανόμενο ρόλο που θα έπαιζε στο μέλλον η επίκληση στις ηθικές και θρησκευτικές αξίες του αμερικανικού νότου στα πολιτικά δρώμενα. Επρόκειτο για μία πρόβλεψη, που- όπως θα δούμε και στην συνέχεια- επαληθεύτηκε πλήρως.

³⁴⁹ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.231-238

προκειμένου να το πετύχει αυτό, ήταν ο Richard Nixon³⁵⁰, ο οποίος πολύ έγκαιρα προσεταιρίστηκε τον Graham και τους Ευαγγελικούς, παρουσιάζοντας τον εαυτό του ως σταυροφόρο της αποκατάστασης των παραδοσιακών χριστιανικών ηθικών αξιών και αμερικανό πατριώτη, ενάντια στην ηθική παρακμή και την αναρχία³⁵¹. Έτσι, για πρώτη φορά, σχεδόν σύσσωμο το ευαγγελικό κίνημα κινητοποιήθηκε υπέρ του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Όταν ήρθε στην Προεδρία, ο Richard Nixon, προσπάθησε να συμβιβάσει τις δύο πτέρυγες του κόμματος του, υιοθετώντας μία συντηρητική ρητορική αλλά ταυτόχρονα εφαρμόζοντας αρκετές προοδευτικές πολιτικές³⁵², ενώ συμπεριέλαβε στην κυβέρνηση του τόσο προοδευτικούς όσο και συντηρητικούς Ρεπουμπλικάνους. Στην ουσία, πίστευε ότι μπορούσε να δημιουργήσει ένα Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, που θα ενσωμάτωνε με επιτυχία αμφότερες τις πτέρυγες και το οποίο θα χρησιμοποιούσε την ισχύ της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης προκειμένου να αντιμετωπίσει τα σοβαρά κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, βάσει όμως συντηρητικών αρχών και ρητορικής. Παρόλα αυτά, οι μετριοπαθείς Ρεπουμπλικάνοι ποτέ δεν εμπιστεύτηκαν τον Nixon, μία κατάσταση που εντάθηκε μετά τη δημοσίευση του βιβλίου «*Η αναδύομενη Ρεπουμπλικανική Πλειοψηφία*» (“*The Emerging Republican Majority*”)³⁵³ από τον Kevin Phillips, βοηθό του Υπουργού Δικαιοσύνης και στενότατου συνεργάτη του Nixon, John Mitchell³⁵⁴. Σε αυτό το πόνημα, ο Phillips υποστήριζε ότι οι Ρεπουμπλικάνοι έπρεπε να ολοκληρώσουν τη συντηρητική τους στροφή και το άνοιγμα στο Νότο ώστε να προσελκύσουν τους λευκούς της εργατικής τάξης, που ήταν κοινωνικά συντηρητικοί, ιδιαίτερος στο Νότο, όπου οι Μαύροι ψηφοφόροι στρέφονταν μαζικά στο Δημοκρατικό Κόμμα, κυβερνήσεις και εκπρόσωποι του οποίου είχαν συμπαρασταθεί στον αγώνα για τα πολιτικά τους δικαιώματα. Εφόσον το έκαναν, θα πετύχαιναν τη συγκρότηση μίας κοινωνικής και εκλογικής πλειοψηφίας παρά τις απώλειες που θα κατέγραφαν στις μεγάλες πόλεις και στις πιο προοδευτικές περιοχές της χώρας.

³⁵⁰ **PERLSTEIN RICK**, *Nixonland: The Rise of a President and the Fracturing of America*. Simon and Schuster, 2008 για μία ενδελεχή ανάλυση του ρόλου του Nixon στην μεταμόρφωση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από ένα κόμμα των ελίτ σε ένα μαζικό κίνημα με επίκεντρο τον αμερικανικό Νότο.

³⁵¹ **WILLIAMS Daniel**, *God's Own Party: The Making of the Christian Right*, Oxford University Press, 2012, σελ.89-92

³⁵² Με πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα τους νόμους για την προστασία του περιβάλλοντος.

³⁵³ **PHILLIPS Kevin**, *The Emerging Republican Majority*, Arlington House (1969)

³⁵⁴ Ο οποίος αρκετά χρόνια αργότερα στράφηκε εναντίον του κινήματος, χαρακτηρίζοντας το ως θανάσιμο κίνδυνο για την αμερικανική δημοκρατία, βλ. **PHILLIPS Kevin**, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006

Πολλοί ισχυρίζονται, όχι αβάσιμα, ότι αυτή η άποψη επιβεβαιώθηκε, αν και πρέπει να σημειωθεί ότι η σχέση μεταξύ του αυξανόμενου συντηρητισμού του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και της επιρροής του στο Νότο είναι αμφίδρομη, με την έννοια ότι αφενός το Κόμμα προσάρμοζε την ρητορική και τις πολιτικές του προκειμένου να απευθυνθεί στο συντηρητικό ένστικτο των κατοίκων του Νότου, αφετέρου η πολιτική κουλτούρα του Νότου αλλοίωσε την παραδοσιακή φυσιογνωμία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος όσο το Κόμμα αύξανε την επιρροή του στην περιοχή αυτή. Σε κάθε περίπτωση πάντως, την εποχή εκείνη, η συγκεκριμένη πολιτική σήμανε συναγερμό στις τάξεις των μετριοπαθών Ρεπουμπλικάνων που τη θεωρούσαν καταστροφική για το Κόμμα. Την καχυποψία αυτή ενέτειναν και άλλες πρακτικές του Νίxon, ο οποίος, όταν εγκαταστάθηκε στο Λευκό Οίκο, έγινε ο πρώτος Πρόεδρος που οργάνωνε ειδική λειτουργία κάθε Κυριακή, όπου φρόντιζε να παρευρίσκοντο εξέχοντα μέλη της πολιτικής και επιχειρηματικής ελίτ. Επίσης, στο πλαίσιο της ευρύτερης στρατηγικής του προσεταιρισμού των Νοτίων Πολιτειών, ο Νίxon ενδιαφερόταν πολύ περισσότερο για τις ψήφους των λευκών λαϊκών ανθρώπων στο Νότο και στις αγροτικές ή ημιαστικές περιοχές και ήταν αποφασισμένος να εκμεταλλευθεί τις γενικευμένες αναταραχές εκείνης της περιόδου για να καρπωθεί την φυσιολογική δυσaráεσκεια τους με μία συντηρητική ρητορική περί αυστηρής εφαρμογής του Νόμου και της Τάξης, παρουσιάζοντας όλους όσους διαφωνούσαν μαζί του ως επικίνδυνους, ταραχοποιούς εξτρεμιστές. Επιπλέον, φρόντισε να εκπέμπει έναν σκεπτικισμό όσον αφορούσε τις πιο προχωρημένες πολιτικές ενσωμάτωσης των Μαύρων του Νότου, φροντίζοντας ταυτόχρονα να καλύπτει τα νώτα του απέναντι σε τυχόν κατηγορίες υπόθαλψης ρατσιστικών αντιλήψεων. Ο Νίxon μπορεί, σε επίπεδο εσωτερικής πολιτικής, να κυβέρνησε ως μετριοπαθής, όμως δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι αυτό συνέβη σε μια μεταβατική περίοδο, όπου οι κατακτήσεις των ριζοσπαστικών προοδευτικών κινημάτων της δεκαετίας του 1960, είχαν αρχίσει να οδηγούν στην αντίδραση πιο συντηρητικών δυνάμεων και στη διαμόρφωση της ευρύτερης «Νέας Δεξιάς», σημαντικό κομμάτι της οποίας υπήρξε η Χριστιανική Δεξιά. Υπό αυτή την έννοια, η προεδρία του αποτελεί μία καθοριστική καμπή στην ιστορία της εξέλιξης της φυσιογνωμίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και της αμερικανικής πολιτικής σκηνής εν γένει. Η προεδρία του Νίxon αποδείχθηκε, σε βάθος χρόνου, καταστροφική για τους προοδευτικούς και μετριοπαθείς Ρεπουμπλικάνους, παρά την θεσμοθέτηση πολλών πολιτικών που υποστήριζαν. Η βαθιά αντιπάθεια του Νίxon για τις πνευματικές και

κοινωνικές ελίτ³⁵⁵, τον οδήγησε να στραφεί υπόγεια εναντίον πολλών προοδευτικών ρεπουμπλικάνων υποψηφίων-κατεξοχήν αντιπροσώπων αυτών των ελίτ- στις βουλευτικές εκλογές, κάτι που οδήγησε στην ήττα τους και στην αλλαγή των εσωκομματικών ισορροπιών εναντίον τους. Επίσης η σύγκρουση πολλών εξ αυτών με το Λευκό Οίκο γύρω από το ζήτημα του πολέμου του Βιετνάμ και της διχαστικής ρητορικής του Νίξον και του αντιπροέδρου του, Spiro Agnew, δηλητηρίασε τις σχέσεις τους και οδήγησε τον Νίξον να διάκειται πολύ πιο φιλικά προς τους συντηρητικούς, οι οποίοι τον υποστήριζαν σε αυτό το κομβικό ζήτημα, έστω και αν διαφωνούσαν με μεγάλο μέρος των εσωτερικών πολιτικών του. Εν κατακλείδι, ο Νίξον μπορεί να θεσμοθέτησε προοδευτικές πολιτικές που διαρκούν έως σήμερα³⁵⁶, ωστόσο ο συντηρητικός λαϊκισμός του έδειξε το δρόμο για το συντηρητικό κίνημα και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα στο μέλλον³⁵⁷. Ήταν ένα στοιχείο που η Χριστιανική Δεξιά εν συνεχεία θα ενσωμάτωνε στη δράση της με σημαντική επιτυχία. Περίπου την ίδια εποχή, στις αρχές της δεκαετίας του 1970, ένας νεαρός συντηρητικός ακτιβιστής στην Ουάσιγκτον, ο Paul Weyrich, με καταβολές στην οργάνωση «Νεαροί Αμερικανοί για την Ελευθερία» («Young Americans for Freedom»), ίδρυσε το «Ίδρυμα Κληρονομιάς», («Heritage Foundation») το οποίο αργότερα θα εξελισσόταν στο κύριο think-tank του συντηρητικού κινήματος και της «Νέας Δεξιάς». Ο Weyrich δεν ήταν Νότιος και δεν είχε μεγάλο ενδιαφέρον για τα ηθικά και κοινωνικά ζητήματα που απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά. Ωστόσο, είχε αντιληφθεί την αξία των ανθρώπων αυτών, που έγκειτο στο ότι θα μπορούσαν να συστρατευθούν στο συντηρητικό κίνημα και να αποδειχθούν υπερπολύτιμοι ακτιβιστές και ψηφοφόροι. Ταυτόχρονα, είχε σπουδαίες οργανωτικές ικανότητες και ικανότητες ανεύρεσης χρηματοδοτών. Ακολούθησαν και άλλες συντηρητικές πολιτικές οργανώσεις με επίκεντρο την Ομοσπονδιακή πρωτεύουσα, αλλά καμία της οποίας η επιρροή και η διάρκεια να συγκρίνεται με το Ίδρυμα Κληρονομιάς³⁵⁸. Βεβαίως, το Ίδρυμα Κληρονομιάς, δεν ήταν οργάνωση της Χριστιανικής Δεξιάς, αλλά ένας οργανισμός

³⁵⁵ **REEVES Richard**, *President Nixon: Alone in the White House*. New York: Simon & Schuster, 2001, σελ.10-20

³⁵⁶ Όπως η ίδρυση της Υπηρεσίας Προστασίας Περιβάλλοντος (Environmental Protection Agency) και η θέσπιση σχετικών νόμων (Clean Air Act και Clean Water Act)

³⁵⁷ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.252-326 για μία εξαιρετικά γλαφυρή, εύστοχη και περιεκτική αναφορά στο ζήτημα της επιρροής που είχε η προεδρία Nixon στην ιστορική εξέλιξη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

³⁵⁸ **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.131-137

που αποσκοπούσε στο συντονισμό και στην οργάνωση όλων των συνιστώσών του ευρύτερου συντηρητικού φάσματος, προκειμένου να καταστεί δυνατή η επικράτηση τους εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Πρόκειται μάλιστα για έναν οργανισμό, που- σε αντίθεση με τις διάφορες οργανώσεις της Χριστιανικής Δεξιάς, οι οποίες, όπως θα δούμε παρακάτω, είχαν σχετικά βραχύβιους κύκλους ζωής- έχει γιγαντωθεί με το πέρασμα των χρόνων και έχει φθάσει σήμερα να θεωρείται η κύρια δεξαμενή σκέψης και επιρροής στο συντηρητικό κίνημα και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα³⁵⁹.

Παρά το γεγονός ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1970, το κοινωνικό και πολιτικό τοπίο παρείχε πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη της Χριστιανικής Δεξιάς, έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες θεωρίες ως προς το ποιο ήταν το καταλυτικό, αποφασιστικό εκείνο ζήτημα που κινητοποίησε τους συντηρητικούς Χριστιανούς να αναλάβουν πολιτική δράση στα μέσα της δεκαετίας του 1970. Όπως θα φανεί όμως παρακάτω, θα ήταν λάθος να εστιάσει κανείς την προσοχή του σε ένα συγκεκριμένο θέμα, που αποτέλεσε καταλύτη της πολιτικής δράσης του Κινήματος. Αυτό που συνέβη στην πραγματικότητα ήταν η συσπείρωση χριστιανικών συντηρητικών δυνάμεων, η καθεμία από τις οποίες έδινε αρχικά έμφαση σε διαφορετικά ζητήματα: Κάποιοι έδιναν μεγαλύτερο βάρος στον αγώνα ενάντια στην προτεινόμενη Συνταγματική Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών (κυρίως Φονταμενταλιστές), άλλοι (αρχικώς κυρίως Καθολικοί) ανησυχούσαν περισσότερο για τη σεξουαλική απελευθέρωση, κάποιοι για τις αμβλώσεις, άλλοι για την ενίσχυση των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων, άλλοι για τον κοσμικό χαρακτήρα της δημόσιας εκπαίδευσης, άλλοι για την δημόσια ηθική και άλλοι για την προσπάθεια της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης να στερήσει από ιδιωτικά σχολεία που έκαναν φυλετικές διακρίσεις τις φοροαπαλλαγές τους ως μη κερδοσκοπικά ιδρύματα. Όλες αυτές οι συνιστώσες, που μοιράζονταν έναν ηθικό και κοινωνικό συντηρητισμό και είχαν τη βάση τους στον Αμερικανικό Νότο, συνεργάστηκαν, συστρατεύτηκαν, αλληλοϋποστηρίχτηκαν και ως συνισταμένη σχημάτισαν το πολιτικό-κοινωνικό φαινόμενο και Κίνημα που χαρακτηρίστηκε ως «Χριστιανική Δεξιά». Είναι επίσης

³⁵⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι ο υπερσυντηρητικός Γερουσιαστής Jim De Mint από τη Νότια Καρολίνα, ένας από τους πιο δημοφιλείς και ισχυρούς εκπροσώπους του Κινήματος, παραιτήθηκε το 2012 από την έδρα του, προκειμένου να αναλάβει τη θέση του Προέδρου του Heritage Foundation, θεωρώντας ότι έτσι θα ασκούσε μεγαλύτερη επιρροή στα δρώμενα τόσο του συντηρητικού κινήματος αλλά και του κόμματος. Βλ. “*Jim DeMint resigning from Senate to head conservative think tank*” http://www.washingtonpost.com/politics/conservative-sen-jim-demint-resigning-from-senate-to-head-conservative-think-tank/2012/12/06/3f815f26-3f8e-11e2-a2d9-822f58ac9fd5_story.html

αξιοσημείωτο ότι όλες αναπτύχθηκαν αρχικά ως αντίδραση σε προοδευτικά κυβερνητικά σχέδια και έτσι συνοδεύτηκαν από έναν αντικυβερνητισμό που τις έφερε σε σύμπλευση με το σκεπτικισμό με τον οποίο παραδοσιακά αντιμετώπιζε το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα την κεντρική κυβερνητική δράση και βοήθησε στην προσέγγιση τους με αυτό. Όπως έχει παρατηρήσει ο Charles Tilly³⁶⁰, κανένα κοινωνικό κίνημα δεν μπορεί να αναπτυχθεί χωρίς αυτή την συντονισμένη -ή έστω παράλληλη- κινητοποίηση ατόμων, οργανώσεων και δράσεων για την επίτευξη επιμέρους σκοπών. Κατά συνέπεια, καθίσταται απαραίτητη μία ιστορική επισκόπηση των σημαντικότερων από αυτές τις συνιστώσες και της δράσης τους, προκειμένου να γίνει κατανοητή η οργάνωση και εξέλιξη του Κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς.

α) Ο αγώνας εναντίον της Τροποποίησης για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών

Η Συνταγματική Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών (Equal Rights Amendment) ήταν μία προτεινόμενη προσθήκη στο Σύνταγμα των ΗΠΑ, που το 1972 υπερψηφίσθηκε με ευρύτατη, διακομματική πλειοψηφία από τη Βουλή των Αντιπροσώπων και τη Γερουσία και εστάλη προς επικύρωση στις Πολιτείες³⁶¹. Προέβλεπε ότι «α) Δεν θα είναι επιτρεπτή καμία παραβίαση νομίμων δικαιωμάτων από τις ΗΠΑ ή από κάποια Πολιτεία, βάσει φύλου, β) Το Κογκρέσο θα έχει την εξουσία να εφαρμόσει τα προβλεπόμενα στο παρόν Άρθρο μέσω της ψήφισης σχετικής νομοθεσίας, γ) η Τροποποίηση θα τεθεί σε ισχύ δύο χρόνια μετά την αποδοχή της.» Αρχικά, φαινόταν ότι η συγκεκριμένη Τροποποίηση θα εγκρινόταν από τις Πολιτείες χωρίς ιδιαίτερες δυσκολίες, καθώς και τα δύο μεγάλα Κόμματα είχαν ταχθεί επισήμως υπέρ της, με 30 Πολιτείες να την επικυρώνουν σχεδόν αμέσως, εντός του 1972. Ωστόσο, στα τέλη της χρονιάς είχε αρχίσει να σχηματίζεται ένα κίνημα εναντίον της Τροποποίησης, με επίκεντρο τις συντηρητικές Νότιες Πολιτείες. Τα προοδευτικά κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του 1960 είχαν ήδη προβληματίσει βαθιά τους αγροτικούς, συντηρητικούς και, κατά κύριο λόγο, Νότιους, πληθυσμούς και η Συνταγματική Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών ήταν η σταγόνα που ξεχείλισε το ποτήρι και οδήγησε στην πολιτική δραστηριοποίησή τους.

³⁶⁰ TILLY Charles, *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.

³⁶¹ Οποιαδήποτε Τροποποίηση του Συντάγματος των ΗΠΑ προϋποθέτει την υποστήριξη αυξημένης πλειοψηφίας δύο τρίτων (2/3) των μελών της Βουλής των Αντιπροσώπων και της Γερουσίας, καθώς και την επικύρωση από τα τρία τέταρτα (3/4) των Πολιτειών, δηλαδή 38 από τις 50. Είναι σαφές ότι πρόκειται για μία δύσκολη διαδικασία με πολλά εμπόδια, που διευκολύνει ιδιαίτερος αυτού που επιθυμούν την κατανομή μιας Τροποποίησης.

Πυρήνας της αντίδρασης ήταν γυναίκες, όπως η Phyllis Schlafly η Ann Patterson, η Beverly Findley η Beverly La Haye και η Lottie Beth Hobbes, οι οποίες θεωρούσαν ότι η συνταγματική κατοχύρωση του φεμινισμού θα σήμαινε την καταστροφή της παραδοσιακής οικογένειας και του τρόπου ζωής που γνώριζαν³⁶². Η εχθρότητα τους αυτή απέρρεε από την πίστη τους ότι τα κινήματα απελευθέρωσης των γυναικών θα οδηγούσαν στην καταστροφή του παραδοσιακού ρόλου της γυναίκας, και τελικά του θεσμού της οικογένειας που αποτελούσαν αντικείμενα της Θείας Πρόνοιας, σύμφωνα με το Βιβλικό πρότυπο.

Ηγετικό ρόλο όμως στον αγώνα αυτό έπαιξε αναμφισβήτητα η Phyllis Schlafly που ήταν ήδη ενεργό μέλος της συντηρητικής πτέρυγας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος³⁶³. Ήταν Καθολική και όχι Ευαγγελική, με ιδιαίτερο επικοινωνιακό χάρισμα και μαχητική προσωπικότητα, αλλά συχνά προτιμούσε τα νομικά από τα καθαρά θρησκευτικά επιχειρήματα, όσον αφορούσε τη δημόσια υποστήριξη των θέσεων της σε ευρύτερα ακροατήρια³⁶⁴. Στο πλαίσιο αυτό, υποστήριζε αφενός ότι η Τροποποίηση δεν είχε κανέναν ουσιαστικό νόημα, αφού η ισότητα όλων των πολιτών είχε κατοχυρωθεί από την 14^η και την 15^η Τροποποίηση του Συντάγματος των ΗΠΑ³⁶⁵, αφετέρου όμως ισχυριζόταν ότι θα οδηγούσε σε δυσμενείς συνέπειες για τις γυναίκες σε μία σειρά ζητημάτων, όπως στην προτίμηση των δικαστηρίων να δίδουν την επιμέλεια ενός παιδιού στη μητέρα σε περιπτώσεις διαζυγίων, στην προστασία της προίκας και στις άδειες μητρότητας. Επιπλέον, υποστήριζε ότι ενδεχόμενη έγκριση της Τροποποίησης θα οδηγούσε στην αποδυνάμωση των νόμων εναντίον της σεξουαλικής παρενόχλησης, στην υποχρεωτική στράτευση των γυναικών και στην κατάργηση των χωριστών τουαλετών. Δεν άφηνε όμως κανένα περιθώριο αμφισβήτησης ως προς το ότι η αντίθεση της στην Τροποποίηση πήγαζε από τις βαθύτερες συντηρητικές θρησκευτικές και ηθικές της πεποιθήσεις³⁶⁶. Φυσικά, άλλοι θρησκευόμενοι πολίτες, από μη φονταμενταλιστικές εκκλησίες, υποστήριζαν την

³⁶² Βλ. **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.15-22

³⁶³ Ο.π. σελ.47-61

³⁶⁴ **CRITCHLOW Donald T**, *Phyllis Schlafly and Grassroots Conservatism: A Woman's Crusade (Politics and Society in Twentieth-Century America)*, Princeton University Press, 2005

³⁶⁵ Οι οποίες είχαν θεσπιστεί τον 19^ο αιώνα και αποσκοπούσαν στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων των Μαύρων.

³⁶⁶ Είναι χαρακτηριστικό ότι συχνά άρχιζε τις ομιλίες της λέγοντας: «Καταρχάς, θέλω να ευχαριστήσω τον σύζυγο μου που μου επιτρέπει να βρίσκομαι εδώ απόψε.» Βλ. "The Equal Rights Amendment," *U.S. History*, a website authored by the Independence Hall Association, Philadelphia. <http://www.ushistory.org/us/57c.asp>

Τροποποίηση και δεν θεωρούσαν ότι ερχόταν σε αντίθεση με τη Βίβλο. Ωστόσο, αυτοί οι πολίτες δεν αφιερώθηκαν τελικά στην υιοθέτηση της Τροποποίησης με τον ίδιο ζήλο και την ίδια ενέργεια που επέδειξαν οι αντίπαλοι τους³⁶⁷.

Η Πανεθνική Διάσκεψη Γυναικών που διοργανώθηκε στο Χιούστον το 1977 από το φεμινιστικό κίνημα- και μάλιστα με τις ευλογίες του ΟΗΕ και της Κυβέρνησης Carter- αντί να το ενισχύσει, τελικά εξελίχθηκε σε μία διχαστική φαρσοκωμωδία που ευνόησε την ανάπτυξη του συντηρητικού κινήματος³⁶⁸. Οι ομάδες που αντετίθεντο στη Συνταγματική Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών οργανώθηκαν σε τοπικό επίπεδο και κατάφεραν να εκλέξουν κάποιες αντιπροσώπους τους στη Διάσκεψη. Αυτές, ανέλαβαν- τόσο σε Πολιτειακό επίπεδο όσο και στις προπαρασκευαστικές επιτροπές της Διάσκεψης- να δημιουργήσουν θόρυβο και εν τέλει να κάνουν αισθητή την παρουσία τους, εστιάζοντας τις αντιδράσεις τους στην Τροποποίηση και (δευτερευόντως) στο ζήτημα των αμβλώσεων καθώς και σε μία προσπάθεια από πλευράς των φεμινιστριών να συμπεριληφθεί η προστασία των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων στην ατζέντα της Διάσκεψης. Όσο περνούσαν οι μέρες, αυτά τα θέματα βοήθησαν το γυναικείο συντηρητικό κίνημα να κερδίσει πολλές καινούργιες υποστηρίκτριες ανάμεσα στις συμμετέχουσες. Η πραγματικότητα βεβαίως, ήταν ότι οι επικεφαλής της Διάσκεψης είχαν εξαιρετικά μετριοπαθείς στόχους, που εστιάζονταν κυρίως σε οικονομικά και κοινωνικά θέματα, όπως φαίνεται και από τα τελικά συμπεράσματα³⁶⁹. Ζητήματα όπως η Συνταγματική Τροποποίηση, οι αμβλώσεις και τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων είχαν δευτερεύουσα θέση στην ατζέντα τους και διακηρύξεις που σχετιζόνταν με αυτά υπερψηφίστηκαν οριακά, μόνο κατόπιν της αποχώρησης των συντηρητικών ακτιβιστριών, καθώς όταν η Schlafly και οι σύμμαχοι της διαπίστωσαν ότι μειωηφούσαν και ότι η φεμινιστική πλειοψηφία φρόντιζε να τους δημιουργεί συνεχή προσκόμματα στην προβολή των θέσεων τους, αποχώρησαν σε ένδειξη διαμαρτυρίας και οργάνωσαν μία αντιδιάσκεψη. Αυτή η αντιδιάσκεψη συγκέντρωσε πάρα πολλές γυναίκες, οι οποίες είχαν στρατευθεί υπό το φόβο της ανάδυσης του κινήματος για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, συνδέοντας το με την Τροποποίηση, ενώ την ίδια

³⁶⁷ **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.63-78

³⁶⁸ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.161-167

³⁶⁹ Ο.π. σελ.161-167

στιγμή στη Διάσκεψη επικρατούσε κακοφωνία και διαμάχη μεταξύ αντιπάλων ομάδων. Η Διάσκεψη υπήρξε μεγάλη αποτυχία- παρά την συμφωνία σε πολλά άλλα επιμέρους θέματα- και, στη συνείδηση πολλών παρατηρητών, το φεμινιστικό κίνημα ταυτίστηκε με το κίνημα των ομοφυλοφίλων, κάτι που βοήθησε σημαντικά την- ευρισκομένη στα σπάργανα- Χριστιανική Δεξιά.

Η σύγκρουση μεταξύ του φεμινιστικού κινήματος και του νεοσύστατου συντηρητικού γυναικείου κινήματος για το ζήτημα της Τροποποίησης θα μπορούσε να ωφελήσει οιαδήποτε από τις δύο πλευρές αλλά τελικά ωφέλησε πολύ περισσότερο το δεύτερο. Όταν τελικά η Τροποποίηση απέτυχε, οι οργανώσεις υπέρ της υιοθέτησης της διαλύθηκαν, ενώ αντίθετα οι συντηρητικές οργανώσεις, όπως το «Φόρουμ του Αετού» («Eagle Forum») της Schlafly, αλλά και η οργάνωση «Ανήσυχες Γυναίκες για την Αμερική»(CWA- Concerned Women for America) της Beverly La Haye διατήρησαν τη συνοχή τους και ανέπτυξαν τη δραστηριότητα τους στο πλαίσιο άλλων συντηρητικών αγώνων (όπως ο πόλεμος κατά των αμβλώσεων και των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων και η «ανθρωπιστική» διδακτέα υλη στα σχολεία) συμβάλλοντας καθοριστικά στη δημιουργία και ενίσχυση της ισχύος της Χριστιανικής Δεξιάς³⁷⁰. Μάλιστα, οι συγκεκριμένες Οργανώσεις συνεχίζουν τη λειτουργία τους μέχρι σήμερα, έχοντας εξελιχθεί σε ιδιαίτερα ισχυρούς παράγοντες πίεσης για την προώθηση των απόψεων τους στα κέντρα εξουσίας.

Η Τροποποίηση τελικά δεν υιοθετήθηκε από τον απαιτούμενο αριθμό Πολιτειών και το κύρος της Schlafly εντός του συντηρητικού κινήματος, αλλά και του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ενισχύθηκε πολύ. Όμως η ιστορία αυτής της αποτυχημένης Συνταγματικής Τροποποίησης είναι χρήσιμη προκειμένου να εξαχθούν ευρύτερα συμπεράσματα για το περιβάλλον στο οποίο αναπτύχθηκε και τις μεθόδους που χρησιμοποίησαν οι πρώτοι εκπρόσωποι του Κινήματος για την ανάπτυξη του. Η αποτυχία της Τροποποίησης αποτέλεσε σημείο καμπής στην ιστορία των ΗΠΑ, καθώς έθεσε τέλος σε μία περίοδο σχεδόν είκοσι χρόνων που σηματοδεύτηκε από σημαντικές προοδευτικές αλλαγές, σηματοδοτώντας την στροφή σημαντικής μερίδας της αμερικανικής κοινωνίας προς πιο συντηρητική κατεύθυνση. Ταυτόχρονα, συνιστούσε απόρριψη της διακομματικής συναίνεσης- σε κεντρικό πολιτικό επίπεδο-

³⁷⁰ **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.103-123

που είχε σημαδέψει τις μεταπολεμικές ΗΠΑ, συστατικά στοιχεία της οποίας ήταν- μεταξύ άλλων- η ενίσχυση του κράτους πρόνοιας, ο πλήρης και απόλυτος διαχωρισμός κράτους-εκκλησίας και η διεύρυνση των ατομικών δικαιωμάτων. Οι πληγές του πολέμου στο Βιετνάμ, η οικονομική κρίση της δεκαετίας του 1970 και η αλγεινή εντύπωση που άφησε πίσω της η Κυβέρνηση Nixon, παρέσυραν σε απαξίωση τους εκπροσώπους αυτού του πολιτικού συστήματος που είχαν ταυτισθεί με την εποχή εκείνη και δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την ανάπτυξη νέων πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων, με συντηρητικό πρόσημο.

Το εν λόγω ζήτημα και η διαμάχη γύρω από αυτό, θα μπορούσε να θεωρηθεί απλώς μία από τις αιτίες ή και απλώς αφορμές που οδήγησαν στην ενίσχυση και άνοδο της Χριστιανικής Δεξιάς. Η ουσιαστικότερη σημασία της παράθεσης του όμως, κρύβεται αλλού, καθώς η τακτική της Schlafly υπήρξε το αρχέτυπο παράδειγμα για όλους τους μεταγενέστερους ηγέτες του κινήματος, σε πολλαπλά επίπεδα. Αφενός, ως προς το σκέλος της ρητορικής της που περιλάμβανε θεωρίες συνωμοσίας από ορατούς και αόρατους εχθρούς, οι οποίοι ήθελαν να καταστρέψουν τις παραδοσιακές αμερικανικές αξίες και τρόπο ζωής³⁷¹. Αφετέρου, αποτέλεσε ένα πρότυπο ως προς τον αποτελεσματικότερο τρόπο οργάνωσης και κινητοποίησης ενός ακτιβιστικού συντηρητικού κινήματος, που αργότερα θα ακολουθούσαν και άλλοι. Αυτό το πρότυπο περιελάμβανε οργανώσεις βάσεις σε τοπικό επίπεδο, συνήθως ενοριακό, και μία προσπάθεια ένταξης στις δράσεις του Κινήματος ατόμων που μέχρι τότε δεν είχαν ενασχόληση με τα πολιτικά ζητήματα. Αναδείχθηκαν έτσι δύο βασικά συστατικά στοιχεία της φυσιογνωμίας και της μεθόδου του Κινήματος, όπως τα ορίζουν οι James Cibulka και Nathan Myers: Αφενός η καλλιέργεια και εκμετάλλευση ενός συστηματικού φόβου απέναντι στις κοσμογονικές αλλαγές που έφερνε ο σύγχρονος κόσμος, ιδιαιτέρως σε παραδοσιακές κοινότητες και αφετέρου η οργάνωση σε ομάδες πίεσης με μόνιμες δομές λειτουργίας και συνεχείς, οργανωμένες ακτιβιστικές δράσεις³⁷².

Οι οργανωτικές δομές των οργανώσεων εναντίον της Τροποποίησης παρέμειναν σε πλήρη λειτουργία, ενισχύθηκαν και αργότερα ρίχτηκαν σε καινούργιες μάχες με την Schlafly πάντα στην εμπροσθοφυλακή. Ταυτόχρονα, Συντηρητικοί Ρεπουμπλικάνοι

³⁷¹ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.244-247

³⁷² **CIBULKA James G. & MYERS Nathan**, *Fearful Reformers: The Institutionalization of the Christian Right in American Politics, Educational Policy, January 2008; vol. 22, 1: pp. 155-180.*

πολιτικοί άρχισαν να βλέπουν με ενδιαφέρον αυτό το δυναμικό κίνημα και να διαβλέπουν εκλογικά οφέλη από τον ενδεχόμενο προσεταιρισμό του. Το αποτέλεσμα των προσπαθειών αυτών δεν συνίστατο μόνο στην απόρριψη της Τροποποίησης από ικανό αριθμό Πολιτειών, αλλά αποτέλεσε επίσης καθοριστικό βήμα στην εξέλιξη της σχέσης της, νεοπαγούς τότε, Χριστιανικής Δεξιάς, με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Το 1976 η προεκλογική πλατφόρμα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος υπερηφανευόταν για το γεγονός ότι το Κόμμα ανέκαθεν ήταν υπέρ της Τροποποίησης³⁷³. Ωστόσο, στις αμέσως επόμενες προεδρικές εκλογές του 1980, με υποψήφιο τον Ronald Reagan, η προεκλογική πλατφόρμα του Κόμματος δεν έπαιρνε θέση υπέρ ή κατά της Τροποποίησης, αλλά δεσμευόταν ότι η Κυβέρνηση Reagan θα σταματούσε να πιέζει τις Πολιτείες για την υιοθέτηση της, όπως έκανε η Κυβέρνηση Carter³⁷⁴. Από το 1984 και μετά δεν θα υπήρχε ποτέ ξανά, σε προεκλογική πλατφόρμα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, οποιαδήποτε αναφορά στην Τροποποίηση, αλλά ούτε καν παράρτημα για τα δικαιώματα των γυναικών. Μέσα σε τέσσερα χρόνια, το Κίνημα είχε καταφέρει να κάνει αισθητή την παρουσία του, να συσπειρώσει πλειάδα συντηρητικών θρησκευόμενων ψηφοφόρων και ουσιαστικά να μεταβάλλει την επίσημη θέση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος σε ένα φλέγον κοινωνικό ζήτημα. Δεν επρόκειτο όμως για ένα μεμονωμένο περιστατικό, αλλά εντασσόταν σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αφενός της επιθυμίας ενός σημαντικού μέρους της κοινής γνώμης για μία συντηρητική στροφή ως αντίδραση στα ριζοσπαστικά προοδευτικά κινήματα της δεκαετίας του 1960 και αφετέρου της οργανωμένης και αποτελεσματικής δράσης αποφασισμένων συντηρητικών ακτιβιστών, σε σχέση με μία πλειάδα κοινωνικών ζητημάτων που θεωρούσαν ότι άπτονταν των ηθικών τους αξιών.

β) Το ζήτημα της σεξουαλικής απελευθέρωσης- Αμβλώσεις και Δικαιώματα Ομοφυλοφίλων

Η σεξουαλική επανάσταση της δεκαετίας του 1960 και η νέα, πιο φιλελεύθερη προσέγγιση στο ζήτημα των σεξουαλικών σχέσεων έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ενεργοποίηση και ανάπτυξη του κινήματος. Για τους Ευαγγελικούς, η σεξουαλική

³⁷³ Βλ. Republican Party Platform 1976, “Women’s Rights”

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=25843>

³⁷⁴ Βλ. Republican Party Platform 1980, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>

ελευθεριότητα ήταν έργο διαβολικό, που οδηγούσε τους ανθρώπους στην κόλαση και το έθνος στην καταστροφή. Η λέξη «ανηθικότητα», που συχνά χρησιμοποιούσαν, στην ουσία ταυτιζόταν με τη σεξουαλική απελευθέρωση και τις προγαμιαίες σχέσεις. Ακόμα πιο ακραία ήταν η αντίδραση τους εναντίον των αμβλώσεων, αλλά και της ομοφυλοφιλίας, την οποία δεν θεωρούσαν απλώς αμαρτία ή μη φυσιολογική κατάσταση, αλλά το άκρον άωτον της ηθικής παρακμής και κατάντιας.

Στην σταυροφορία τους αυτή, επικεντρώθηκαν ιδιαίτερος στα προγράμματα σεξουαλικής εκπαίδευσης, που είχαν αρχίσει να εφαρμόζονται σε σχολεία ανά τις ΗΠΑ³⁷⁵. Ένα από τα πιο προχωρημένα και πετυχημένα τέτοια προγράμματα είχε καθιερωθεί από το 1962 στο Άναχειμ της Καλιφόρνια, έχοντας την στήριξη της συντριπτικής πλειοψηφίας των κατοίκων της περιοχής. Ωστόσο, το 1968, μία μικρή ομάδα συντηρητικών γονέων, σε συνεργασία με τον συντηρητικό εκδότη της τοπικής εφημερίδας (*“Anaheim Bulletin”*), άρχισε αγώνα για τον τερματισμό του προγράμματος, το οποίο θεωρούσαν ότι οδηγούσε τα παιδιά στη λαγνεία και τη σεξουαλική διαστροφή. Με συνεχείς συγκεντρώσεις, ενοχλητικές παρεμβάσεις στις συνεδριάσεις του τοπικού συμβουλίου εκπαίδευσης και την διανομή φυλλαδίων με συχνά ψευδείς- αναφορές στο περιεχόμενο της ύλης του προγράμματος, κατόρθωσαν να αναπτύξουν μία υπολογίσιμη δυναμική. Το καθοριστικό σημείο ήρθε στις εκλογές για το τοπικό συμβούλιο εκπαίδευσης, όπου- λόγω και της πολύ μικρής συμμετοχής- αυτή η καλά οργανωμένη και κινητοποιημένη ομάδα κατόρθωσε να εκλέξει δύο από τα τρία προς εκλογή μέλη στο πενταμελές συμβούλιο. Κατόπιν τούτου, προχώρησαν διακριτικά και μεθοδικά στον αργό στραγγαλισμό του προγράμματος, αρχικά απαγορεύοντας στους εκπαιδευτικούς που το υποστήριζαν να μιλούν γι’ αυτό δημοσίως, κατόπιν απομακρύνοντας τους πρωτεργάτες του και τέλος, περιορίζοντας την ύλη σε εξευτελιστικά επίπεδα. Τελικά, το πρόγραμμα σταμάτησε λίγο καιρό αργότερα, παρά την υποστήριξη της μεγάλης πλειοψηφίας του πληθυσμού. Ήταν ένα πρώιμο παράδειγμα του πως μία καλά οργανωμένη, αποφασισμένη, ολιγάριθμη ομάδα ανθρώπων μπορούσε να πετύχει τους σκοπούς της, ακόμα κι όταν αυτοί έρχονταν σε αντίθεση με τη βούληση της πλειοψηφίας. Θα ήταν μάλιστα λάθος να παραβλέψει κανείς το «πεδίο μάχης» που επιλέχθηκε, το οποίο αφορούσε στο

---

³⁷⁵ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.101-143 για αναλυτικές αναφορές στα περιστατικά στο Anaheim και στην Κομητεία Κανάγουα.

εκπαιδευτικό σύστημα και το περιεχόμενο του. Όπως παρατηρεί ο David Hunter³⁷⁶, θεμελιωτής της θεωρίας των «πολιτισμικών πολέμων», η εκπαίδευση, ως ο θεσμός μέσω του οποίου αναπαράγονται και διαμορφώνονται τα κυρίαρχα πολιτισμικά πρότυπα και η ιδεολογία μίας κοινωνίας, θα αποδεικνυόταν ένα από κύρια πεδία μάχης των σύγχρονων πολιτισμικών πολέμων.

Ένα ανάλογο, αλλά ακόμη σημαντικότερο, επεισόδιο, έλαβε χώρα στη Δυτική Βιρτζίνια το 1974, στην Κομητεία Κανάγουα (Kanawha County), η οποία είχε την ιδιομορφία να περιλαμβάνει ένα σημαντικό αστικό κέντρο, το Τσάρλεστον, με καλά μορφωμένο, ανώτερο εισοδηματικά, πληθυσμό, περικυκλωμένο από βιομηχανικές κωμοπόλεις και χωριά, όπου κυριαρχούσε η εργατική τάξη, με σαφώς πιο συντηρητικές απόψεις σε κοινωνικά και ηθικά ζητήματα. Όταν το συμβούλιο εκπαίδευσης της Κομητείας ενέκρινε μία καινούργια σειρά σχολικών βιβλίων, ξέσπασε μία καταιγίδα, που σταδιακά έλαβε εθνικές διαστάσεις. Οι ριζοσπάστες Ευαγγελικοί και Συντηρητικοί, δίνανε πολύ μεγάλη σημασία στο ζήτημα της δημόσιας εκπαίδευσης και των σχολικών βιβλίων, θεωρώντας ότι αποτελούν μέρος μίας κρατικής συνομοσίας εκφυλισμού της εθνικής και θρησκευτικής συνείδησης των νέων αμερικανοπαίδων από τις προοδευτικές ελίτ, ή ακόμα και πράκτορες του κομμουνισμού. Με την υποστήριξη των εργατών από τα τοπικά ορυχεία (που δρούσαν αντίθετα προς τις οδηγίες του Σωματείου τους), καθώς και Φονταμενταλιστών και Ευαγγελικών ιερέων και συντηρητικών ακτιβιστών από όλη τη χώρα, οργανώθηκε ένα κίνημα που προέβη σε εκτεταμένο μποϊκοτάζ των δημοσίων σχολείων, σε καταστροφή σχολικών κτηρίων και λεωφορείων, σε εκφοβισμούς και άσκηση βίας εναντίον των αντιπάλων. Η κατάσταση ξέφυγε από κάθε έλεγχο, με εκατέρωθεν πράξεις βίας και τρομοκρατίας, εξελισσόμενη σε έναν τοπικό εμφύλιο. Τελικά, το συμβούλιο επέμεινε στην απόφαση του να εγκρίνει τα βιβλία, αναγνωρίζοντας, ωστόσο, σε όσους γονείς το επιθυμούσαν, το δικαίωμα να απαγορεύσουν στα παιδιά τους να τα χρησιμοποιούν. Ωστόσο, το επεισόδιο αποτέλεσε καταλύτη για το σχηματισμό της Χριστιανικής Δεξιάς, καθώς ανέδειξε τις ακτιβιστικές και πολιτικές δυνατότητες των ριζοσπαστών προτεσταντών και έφερε κοντά, στο πλαίσιο ενός μαζικού, οργανωμένου κινήματος τους εκπροσώπους της

---

³⁷⁶ HUNTER, James Davison, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ.

Πολιτικής και της Θρησκευτικής Δεξιάς³⁷⁷. Απέδειξε έτσι στους πολιτικούς ηγέτες της συντηρητικής πτέρυγας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ότι μπορούσαν να βασιστούν στην απήχηση στο θρησκευτικό συναίσθημα προκειμένου να κερδίσουν την υποστήριξη της εργατικής τάξης και των μικρομεσαίων, οι οποίοι κατά τα λοιπά δεν έβρισκαν ελκυστικές τις προτάσεις τους σε οικονομικά ζητήματα³⁷⁸.

Τα δύο αυτά επεισόδια είναι βεβαίως ενδεικτικά του κοινωνικού και πολιτικού αναβρασμού, που επικρατούσε στους κόλπους των Συντηρητικών Ευαγγελικών, σε μία περίοδο που χαρακτηριζόταν ακόμη από την φιλελευθεροποίηση του συνταγματικού και νομικού πλαισίου σε μία σειρά ζητημάτων, όπως οι αμβλώσεις ή τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων. Θα ήταν όμως λάθος να παραβλέψει κανείς τον αιτιώδη σύνδεσμο ανάμεσα στα δύο. Όπως παρατηρούν και οι Putnam και Campbell³⁷⁹, αν η δεκαετία του 1960 επέφερε ένα προοδευτικό σοκ στην κοινωνία των ΗΠΑ, η δεκαετία του 1970 χαρακτηρίστηκε από την κοινωνική αντίδραση απέναντι σε αυτό το σοκ. Μία σημαντική μερίδα της αμερικανικής κοινής γνώμης, ιδιαίτερος στις ημι-αστικές και αγροτικές περιοχές της χώρας, είχε αρχίσει να αντιδρά σφόδρα σε αυτό που αντιλαμβάνονταν ως βίαιο επαναπροσδιορισμό των παραδοσιακών αξιών και συνηθειών τους από τις πολιτικές ελίτ και αναζητούσαν τρόπους αντίδρασης, κάτι που η Χριστιανική Δεξιά εκμεταλλεύτηκε και τους προσέφερε.

Το 1973 ήταν η χρονιά που το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ εξέδωσε την ιστορική του απόφαση στην υπόθεση «*Roe v Wade*»³⁸⁰, αίροντας την απαγόρευση των αμβλώσεων και τους αυστηρούς περιορισμούς που ίσχυαν σε πολλές Πολιτείες. Αρχικά, οι Ευαγγελικοί δεν έδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την υπόθεση αυτή και οι σφοδρότερες αντιδράσεις ήρθαν από την Καθολική Εκκλησία. Ωστόσο, όπως θα δούμε πιο κάτω, το ζήτημα των αμβλώσεων αναδείχθηκε τελικά σε κορωνίδα των θεμάτων που θα κινητοποιούσαν τους Ευαγγελικούς και τη Χριστιανική Δεξιά και παραμένει ακόμη και σήμερα μία από τις βασικές προτεραιότητες του κινήματος.

³⁷⁷ Κάποιοι αρχικοί υποστηρικτές του Κινήματος αποστασιοποιήθηκαν πάντως, όταν κατέφθασαν στην περιοχή για συμπαράσταση- και έγιναν αποδεκτοί στο κίνημα- ακόμη και εκπρόσωποι της Κου Κλουξ Κλαν!!! **Βλ. MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.138

³⁷⁸ **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005

³⁷⁹ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010

³⁸⁰ *Roe v. Wade*, 410 [U.S. 113](#) (1973)

Καταλυτικό ρόλο σε αυτή την εξέλιξη, αλλά και γενικότερα στην πορεία του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς έπαιξε ο Ευαγγελικός θεολόγος Francis Schaeffer, ο οποίος, στα τέλη της δεκαετίας του 1970, επιστρέφοντας από την Ελβετία, ταξίδευε από τη μία άκρη των ΗΠΑ στην άλλη, προσπαθώντας να πείσει τους Ριζοσπάστες Προτεστάντες ότι όφειλαν να αναλάβουν δράση για να σώσουν τη χώρα τους και το μέλλον των παιδιών τους, με ιδιαίτερη έμφαση στο ζήτημα των αμβλώσεων³⁸¹. Για τον Francis Schaeffer, η νεωτερικότητα και η εκκοσμίκευση υπέσκαπταν τα ηθικά και πνευματικά θεμέλια του δυτικού κόσμου, που βρίσκονταν στο Χριστιανισμό, στα διδάγματα του οποίου, και στην ικανότητα του να αυτοδιορθώνεται, εδράζονταν έννοιες όπως το Κράτος Δικαίου και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Χωρίς να αρνείται τα ιστορικά λάθη του Χριστιανισμού, ο Schaeffer πίστευε ότι ο αιματοβαμμένος «κοσμικός» εικοστός αιώνας αποδείκνυε ότι αυτά τα εγκλήματα ωχριούσαν μπροστά στην κατάντια της εκκοσμικευμένης ανθρωπότητας. Κατά τον Schaeffer, η διάβρωση των απόλυτων αληθειών του Χριστιανισμού θα οδηγούσε αναπόφευκτα είτε στην τυραννία των τεχνοκρατικών ελίτ, είτε στην τυραννία της πλειοψηφίας, καθώς δεν θα υπήρχε δυνατότητα για έκκληση σε κάποιες ανώτερες ηθικές αξίες, πέρα από τον υλισμό ή την γνώμη των πολλών. Η διεισδυτική σκέψη, η ευγλωττία και η κοσμοπολίτικη κουλτούρα του Schaeffer τον καθιστούσαν ιδανικό εκπρόσωπο των θέσεων των ευαγγελικών (τους οποίους πολλοί έβλεπαν ως αμόρφωτους, θρησκόληπτους φανατικούς).

Η συνεργασία με τον Billy Zeoli, τόσο στην παραγωγή των δύο ντοκιμαντέρ («*How should we then Live*» και «*Whatever happened to the human race*»), οι ατελείωτες ομιλίες και συζητήσεις σε όλες τις ΗΠΑ, καθώς και οι στενές επαφές που ανέπτυξε με πλούσιους ευαγγελικούς χρηματοδότες, καθιέρωσαν τον Francis Schaeffer ως τον πνευματικό πατέρα του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Ως προς το θέμα των αμβλώσεων, στο οποίο αναφερόταν το δεύτερο ντοκιμαντέρ (όπου έπαιξε βασικό ρόλο ο Dr. Everett Coop), ο Francis Schaeffer ήταν αρχικά εξαιρετικά επιφυλακτικός ως προς την ενασχόληση του με αυτό το φορτισμένο ζήτημα, που μέχρι τότε απασχολούσε κυρίως την Καθολική Εκκλησία και όχι το ευαγγελικό κίνημα. Ωστόσο, το ντοκιμαντέρ έπαιξε τελικά κομβικό ρόλο στη δραστηριοποίηση των Ευαγγελικών στο ζήτημα των αμβλώσεων το οποίο- σε βάθος χρόνου- θα εξελισσόταν στη βασική

³⁸¹ **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008)

σταυροφορία τους. Όταν ο Βουλευτής Jack Kemp είδε το ντοκιμαντέρ κατάλαβε αμέσως ότι ανοίγονταν σπουδαίες προοπτικές για πιθανή συνεργασία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος με το ευαγγελικό κίνημα και έκτοτε ανέπτυξε στενές επαφές με τον Schaeffer, τον οποίους γνώρισε και σε άλλους Ρεπουμπλικανούς πολιτευτές³⁸². Τα χρόνια που ακολούθησαν, στον αγώνα αυτό εντάχθηκαν με πάθος και τα υπόλοιπα ηγετικά στελέχη της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο Jerry Falwell και ο Pat Robertson, τους οποίους όμως ο ίδιος ο Schaeffer έβλεπε με καχυποψία, αν όχι αποτροπιασμό, καθώς απεχθανόταν τον λαϊκιστικό τους λόγο, την νατιβιστική οπτική τους για τον κόσμο και τα μηνύματα μίσους που εξέπεμπαν εναντίον των ομοφυλοφίλων³⁸³.

Στο ζήτημα των αμβλώσεων, η επιρροή του Κινήματος στις θέσεις του Κόμματος κατέστη επίσης σύντομα εμφανής. Το 1976, η πλατφόρμα του Κόμματος ουσιαστικά δεν έπαιρνε θέση πάνω στο εν λόγω θέμα, αναγνωρίζοντας ρητά ότι ήταν ένα δύσκολο ηθικά ζήτημα, επί του οποίου υπήρχε εσωκομματική πολυφωνία, αλλά συμπεριλάμβανε την αναφορά αυτή στο παράρτημα περί δικαιωμάτων των γυναικών³⁸⁴, αναγνωρίζοντας το ουσιαστικά ως τέτοιο. Το 1980 όμως, η κομματική πλατφόρμα περιελάμβανε ειδικό παράρτημα για τις αμβλώσεις, υιοθετώντας τη θέση του Κινήματος για συνταγματική απαγόρευση των αμβλώσεων και παύση της χρηματοδότησης τους μέσω δημοσίου χρήματος, αν και αναγνώριζε ότι επρόκειτο για περίπλοκο ηθικά ζήτημα³⁸⁵. Το 1984, δεν υπήρχε πια καμία αναφορά σε αυτό το ηθικό δίλημμα, η κομματική πλατφόρμα ήταν απερίφραστα υπέρ των δικαιωμάτων του νεογέννητου και της συνταγματικής απαγόρευσης των αμβλώσεων, εναντίον της χρηματοδότησης από το κράτος ΜΚΟ που ενθάρρυναν τις αμβλώσεις, ενώ ταυτόχρονα επαινούσε τις προσπάθειες των ανθρώπων και οργανισμών που αντιμάχονταν τις αμβλώσεις, μία θέση που παραμένει έως σήμερα³⁸⁶.

³⁸² **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008), σελ.253-274

³⁸³ **BLUMENTHAL, Max**, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009, σελ.26-30

³⁸⁴ Βλ. Republican Party Platform 1976, “Women” <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=25843>

³⁸⁵ Βλ. Republican Party Platform 1980, “Abortion” <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>

³⁸⁶ Βλ. Republican Party Platform 1984, “ Our Constitutional System”, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>

Αντιστοίχως, την δεκαετία του 1970 εμφανίσθηκαν οι πρώτες προσπάθειες προστασίας των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων, κυρίως μέσω νομοθεσίας σε πολιτικό ή τοπικό επίπεδο, που αποσκοπούσε στην απαγόρευση διακρίσεων με βάση τον σεξουαλικό προσανατολισμό. Αυτό, όπως ήταν φυσιολογικό, προκάλεσε επίσης την αντίδραση αρκετών συντηρητικών προτεσταντών, με κεντρική προσωπικότητα την πρώην τραγουδίστρια και μοντέλο Anita Bryant, η οποία πρωτοστάτησε σε αρκετές πρωτοβουλίες που οδήγησαν σε τοπικά δημοψηφίσματα, τα οποία πολλές φορές οδήγησαν στην αναίρεση της προστατευτικής για τους ομοφυλόφιλους νομοθεσίας, όπως στην Κομητεία Ντέντ (Dade County) στην Φλόριντα το 1977. Σε αυτό το ζήτημα, η πρώτη νύξη στην κομματική πλατφόρμα εμφανίστηκε το 1980, όταν στο παράρτημα με τίτλο «Προστασία της Οικογένειας», το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα καταδίκασε τις σχετικές πρωτοβουλίες της Κυβέρνησης Carter, με έμφαση στην Πανεθνική Διάσκεψη Γυναικών, και δεσμευόταν να «υπερασπιστεί την παραδοσιακή αμερικανική οικογένεια»³⁸⁷. Έκτοτε, η πλατφόρμα του Κόμματος έχει κινηθεί σε αυτή τη γραμμή, με την περαιτέρω αναφορά, από το 2004 και μετά, για την ανάγκη προστασίας του γάμου μέσω προτεινόμενης Συνταγματικής Τροποποίησης που θα τον ορίζει ως «ένωση μεταξύ άνδρα και γυναίκας».³⁸⁸

Σε σχέση με το ερώτημα κατά πόσον ο προσεταιρισμός της Χριστιανικής Δεξιάς από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα υπήρξε απλώς μία κυνική εκμετάλλευση του Κινήματος από τις κομματικές ελίτ, ή αν ήταν η μαζικότητα και η ισχύς του Κινήματος αυτή που ουσιαστικά επιβλήθηκε επί των ελίτ των Ρεπουμπλικάνων, τα δύο παραπάνω ιστορικά παραδείγματα προσφέρουν μία πρώτη ένδειξη ως προς την απάντηση. Ανεξαρτήτως του πως η διαδικασία αυτή ξεκίνησε, και των τυχόν σχεδιασμών της κομματικής ελίτ, οι προγραμματικές θέσεις του Κόμματος σε δύο φλέγοντα κοινωνικά ζητήματα που ενδιέφεραν ιδιαίτερος τη Χριστιανική Δεξιά, μεταβλήθηκαν ριζικά μέσα σε ένα διάστημα οκτώ ετών, μεταξύ 1976-1984, την ίδια εποχή που εμφανίστηκε στο προσκήνιο το Κίνημα, ως αντίδραση στα νεωτερικά ρεύματα της προηγούμενης δεκαετίας. Ακόμη κι αν κάποιος δεχθεί ότι αυτή η στροφή αποτέλεσε τακτική κίνηση μέρους της κομματικής ελίτ, παραμένει το γεγονός ότι η Χριστιανική

³⁸⁷ Βλ. Republican Party Platform 1980, “Family Protection”

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>

³⁸⁸ Βλ. Republican Party Platform 2004, “Protecting Marriage”

<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25850>

Δεξιά επέβαλλε την άποψη της, κάτι που ανάγκασε σε αποχώρηση από το Κόμμα μία σειρά προοδευτικών Ρεπουμπλικανών πολιτικών, με προεξέχοντα τον πρώην Αντιπρόεδρο Nelson Rockefeller.

Η αντίδραση των Συντηρητικών Ευαγγελικών στα ζητήματα των αμβλώσεων και των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων σαφώς και εδράζεται σε εδάφια της Βίβλου.

Ταυτόχρονα, ωστόσο, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο, εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο της αντίδρασης τους απέναντι στο φαινόμενο της σεξουαλικής απελευθέρωσης και της ανηθικότητας που θεωρούν ότι την χαρακτηρίζει. Αυτό εξηγεί και την πολύ μεγάλη απήχηση που είχε η αντίδραση του κινήματος στα ζητήματα αυτά ανάμεσα στους πληθυσμούς του Νότου και των Κεντρικών Πολιτειών, αλλά και ευρύτερα στα λευκά λαϊκά στρώματα, που αισθάνονταν ότι οι κοινωνικές εξελίξεις βρισκόνταν σε αναντιστοιχία με τις παραδοσιακές αξίες τους. Ωστόσο, όσο κι αν αυτά τα θέματα θα αναδεικνύονταν τελικά στα βασικότερα από τα «ηθικά ζητήματα» στα οποία αναφέρεται η Χριστιανική Δεξιά, δεν οδήγησαν στην ίδρυση αντίστοιχων συντηρητικών οργανώσεων όπως συνέβη στην περίπτωση του αγώνα εναντίον της Συνταγματικής Τροποποίησης για τα Ίσα Δικαιώματα, ούτε αποτέλεσαν την βασική αφορμή που οδήγησε στο σχηματισμό της ως πολιτικού κινήματος τη δεκαετία του 1970. Ανέδειξαν όμως προσωπικότητες που θα αποδεικνύονταν εξαιρετικά σημαντικές στην ιστορική εξέλιξη του Κινήματος, σε βαθμό που πολιτικοί επιστήμονες θα ισχυρίζονταν ότι η Χριστιανική Δεξιά δεν ήταν ουσιαστικά παρά μία ομάδα συντηρητικών ιεροκηρύκων, δηλαδή έκφραση μίας ελίτ και όχι ένα μαζικό κίνημα³⁸⁹. Ωστόσο, η άποψη αυτή παραβλέπει, όχι απλώς την απήχηση του Κινήματος σε ένα μέρος της κοινής γνώμης, αλλά τη σημασία που είχε για την ανάπτυξη του, αφενός η μαζικότητα του και αφετέρου η κινητοποίηση απλών ανθρώπων που μέχρι τότε δεν είχαν δείξει κάποιο ενδιαφέρον για τα κοινά, όπως είδαμε στα παραπάνω- κομβικά για την εξέλιξη του- ιστορικά συμβάντα, όπως ο αγώνας ενάντια στην Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα, τα Σχολικά Βιβλία και τα Δικαιώματα των Ομοφυλοφίλων. Κάθε μαζικό κίνημα αναδεικνύει προσωπικότητες οι οποίες καταλήγουν να ασκούν μεγάλη επιρροή και να αναλαμβάνουν ρόλο οιονεί εκπροσώπων ή ηγετών του, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν διαβαθμίσεις στο βαθμό ενασχόλησης και αφοσίωσης σε αυτό ανάμεσα στους διάφορους υποστηρικτές του. Αυτό όμως δεν καθιστά το κίνημα μη-μαζικό ή απολύτως κατευθυνόμενο από μία

³⁸⁹ LIENESCH Michael, *Right-Wing Religion: Christian Conservatism as a Political Movement*, *Political Science Quarterly* 97:403-25

ελίτ, η οποία- στην περίπτωση της Χριστιανικής Δεξιάς- δεν θα ήταν και εύκολο να προσδιορισθεί σε βάθος χρόνου, λόγω των ανακατατάξεων που έχουν υπάρξει τόσο σε επίπεδο οργανώσεων, όσο και ηγετών.

γ) Το ζήτημα του φορολογικού καθεστώτος των θρησκευτικών σχολείων

Τη δεκαετία του 1970 σημάδεψε επίσης η εκλογή του Ευαγγελικού Jimmy Carter στην προεδρία των ΗΠΑ, το 1976. Όντας ο πρώτος Πρόεδρος των ΗΠΑ που αυτοχαρακτηρίστηκε ως «Αναγεννημένος Χριστιανός» και μιλούσε με θέρμη για τη θρησκευτικά του πιστεύω, ο Carter αρχικά ενθουσίασε τους Συντηρητικούς Ευαγγελικούς, οι οποίοι για πρώτη φορά έβλεπαν έναν Πρόεδρο να μιλά ανοιχτά για την ευαγγελική του πίστη, χαρακτηρίζοντας την ως την πυξίδα που καθοδηγούσε όλη την πολιτική του φιλοσοφία και δράση³⁹⁰. Ωστόσο, γρήγορα έγινε εμφανές ότι η εν λόγω πυξίδα του Προέδρου Carter έδειχνε προς μία ξεκάθαρα προοδευτική κατεύθυνση, με άξονα τα διδάγματα του κινήματος του «Κοινωνικού Ευαγγελίου», μία φιλειρηνική πολιτική προσέγγισης με τη Σοβιετική Ένωση, την ενίσχυση του ρόλου της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης σε μία σειρά από ζητήματα και την προάσπιση των ατομικών δικαιωμάτων των γυναικών και των μειονοτήτων. Σε όλα αυτά τα θέματα, οι περισσότεροι Ευαγγελικοί διαφωνούσαν απόλυτα με τις πολιτικές του Προέδρου, με την δυσaráεσκεια τους να αυξάνεται, την ίδια εποχή που η αμερικανική οικονομία είχε μπει σε μία περίοδο παρατεταμένης ύφεσης.

Η πλέον καθοριστική στιγμή στην σχέση αυτή, αλλά ίσως και στην ιστορία του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, ήρθε το 1978. Εκείνη τη χρονιά, η Ομοσπονδιακή Εφορία (IRS) επιχείρησε να άρει τις φοροαπαλλαγές που απολάμβαναν ως μη κερδοσκοπικά ιδρύματα, διάφορα χριστιανικά σχολεία. Ο λόγος για την απόφαση αυτή, που τύχαινε της υποστήριξης του Προέδρου Carter, ήταν ο de facto φυλετικός διαχωρισμός που ίσχυε σε πολλά τέτοια σχολεία, ιδιαιτέρως στο Νότο. Η δημοσιοποίηση της άρσης του προνομιακού καθεστώτος τέτοιων σχολείων ως μη κερδοσκοπικών ιδρυμάτων και των συνεπαγόμενων φοροαπαλλαγών τους,

³⁹⁰ Βλ. **CARTER Jimmy**, *Our Endangered Values*, The Easton Press, 2005, για μία πληρέστερη κατανόηση του πως η θρησκευτική πίστη του Jimmy Carter αποτελεί το θεμέλιο της κοινωνικής και πολιτικής του φιλοσοφίας.

οδήγησε σε μία σιωπηλή επανάσταση από τους Ευαγγελικούς και τους Φονταμενταλιστές, οι οποίοι για πρώτη φορά συσπειρώθηκαν στο πλαίσιο ενός κινήματος με ξεκάθαρο πολιτικό στόχο. Πολλοί αντέδρασαν από καθαρά ρατσιστικά κίνητρα, αλλά ακόμα περισσότεροι διαφώνησαν γιατί διείδαν σε αυτή την απόφαση μία προσπάθεια της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης να ελέγξει τη δράση των θρησκευτικών, ιδιωτικών σχολείων και, τελικά, την εκπαίδευση των παιδιών τους. Η οργισμένη και οργανωμένη αντίδραση τους- που οδήγησε τελικά σε ανατροπή της απόφασης της Εφορίας- θεωρείται από πολλούς το εναρκτήριο σάλπισμα στη δράση της Χριστιανικής Δεξιάς ως οργανωμένου Κινήματος.

Σε κάθε περίπτωση, ήδη από το 1978, οι εκπρόσωποι του συντηρητικού κινήματος, με προεξέχοντα τον αρχιτέκτονα του, Paul Weyrich, ήταν αποφασισμένοι να συμβάλλουν στην αποτροπή της επανεκλογής του Προέδρου Carter. Στην προσπάθεια τους να κινητοποιήσουν τους Ευαγγελικούς ψηφοφόρους, ο Weyrich και οι σύμμαχοι του, εμποδίζονταν μέχρι τότε από την παραδοσιακή διστακτικότητα τους να εμπλακούν στην πολιτική. Ακόμη κι η απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου “*Roe v Wade*”, που ήρε σχεδόν όλες τις απαγορεύσεις στις αμβλώσεις στις ΗΠΑ, αρχικά δεν προκάλεσε την αντίδραση τους και σε πρώτη φάση, την σταυροφορία εναντίον αυτής της απόφασης ανέλαβαν οι καθολικοί. Ο αγώνας όμως εναντίον της απόφασης της Εφορίας, αποτέλεσε την αφορμή που έπεισε κάποιους επιφανείς Ευαγγελικούς και Φονταμενταλιστές, όπως ο Jerry Falwell, να εμπλακούν τελικά άμεσα στην πολιτική διαμάχη, προκειμένου να σώσουν τις ΗΠΑ από τον ηθικό σχετικισμό και την παρακμή που αντιπροσώπευε στα μάτια τους η αντιθρησκευτική ιδεολογία του κοσμικού ανθρωπισμού, που σταδιακά αντικατέστησε τον κομμουνισμό ως ο κύριος ιδεολογικός εχθρός των ριζοσπαστών προτεσταντών. Ταυτόχρονα, ο Weyrich έπεισε τον Falwell και άλλους θρησκευτικούς ηγέτες ότι, στο πλαίσιο αυτού του αγώνα, όφειλαν να συνεργαστούν και με άλλα δόγματα ή και θρησκείες, όπως οι Καθολικοί ή οι Μορμόνοι, εφόσον συμμερίζονταν τις ίδιες ανησυχίες και τους ίδιους πολιτικούς και κοινωνικούς στόχους³⁹¹. Έτσι, λίγο καιρό αργότερα, τον Ιούνιο του 1979, ο Falwell ίδρυσε την οργάνωση Ηθική Πλειοψηφία («Moral Majority»), με σκοπό την συσπείρωση των Χριστιανών των ΗΠΑ και την δραστηριοποίηση τους απέναντι στην εκκοσμίκευση της χώρας και την ηθική

³⁹¹ MARTIN William, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ. 191-220

κατάπτωση της κοινωνίας. Η ανάπτυξη της οργάνωσης και η δημοσιότητα που έλαβε ήταν τεράστια. Μέσα σε ένα χρόνο, η «Ηθική Πλειοψηφία» είχε αποκτήσει παραρτήματα σε δεκαοχτώ Πολιτείες, με την κοινωνική βάση της να βρίσκεται ξεκάθαρα στο Νότο³⁹². Ταυτόχρονα, ο Falwell έγινε ταχύτατα γνωστός ως ο βασικός δημόσιος εκπρόσωπος αυτού του νέου, δυναμικού, συντηρητικού, χριστιανικού κινήματος, το οποίο ξεκάθαρα φιλοδοξούσε να μετατοπίσει το κέντρο βάρους της αμερικανικής πολιτικής όσο πιο δεξιά γινόταν³⁹³. Σε αυτό βοήθησαν και οι ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές του, που συγκέντρωναν αριθμό ρεκόρ ακροατών και τηλεθεατών, με αποτέλεσμα να γίνει ο πρώτος και πιο διάσημος από μία σειρά «τηλέ-ευαγγελικών» (televangelists), που χαρακτηρίζουν τη Χριστιανική Δεξιά μέχρι και σήμερα.

Την ίδια περίοδο που η απογοήτευση με τον Πρόεδρο Carter αυξανόταν διαρκώς, υπό το βάρος τεράστιων οικονομικών προβλημάτων και νέων προκλήσεων στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής (Ισλαμική Επανάσταση στο Ιράν, Εισβολή των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν), στους κόλπους του Κινήματος αναπτυσσόταν μία πολύ καλή σχέση με τον Ronald Reagan, ο οποίος- αν και όχι ιδιαίτερα θρήσκος σε προσωπικό επίπεδο- ήξερε καλά πώς να χρησιμοποιεί το επικοινωνιακό του χάρισμα για να απευθύνεται σε αυτούς τους ανθρώπους και να ανταποκρίνεται στις ανησυχίες και τις απαιτήσεις τους. Εκμεταλλευόμενος την επικοινωνιακή του δεινότητα και την δυσαρέσκεια των Ευαγγελικών για την Κυβέρνηση Carter προσέγγισε γρήγορα το κίνημα κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας για τις Προεδρικές εκλογές του 1980, με αποκορύφωμα την περίφημη φράση του σε ένα συνέδριο Ευαγγελικών παστόρων, που ήταν τυπικά ουδέτερο στα πολιτικά πράγματα ως θρησκευτικός οργανισμός, ότι «*γνωρίζω πως εσείς δεν μπορείτε να με στηρίξετε, αλλά εγώ σας στηρίζω*». Επίσης, στο προεκλογικό Συνέδριο των Ρεπουμπλικανών, αποφασίστηκε η επίσημη άρση της υποστήριξης στην Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα των Γυναικών, η στήριξη της επαναφοράς της προσευχής στα δημόσια σχολεία και η

³⁹² WUTHNOW Robert & LIEBMAN Robert C. *The New Christian Right*, AldineTransaction (31 Dec 1983).

³⁹³ Lexington, *God without the Godfather: How the religious right will get on without Jerry Falwell*, The Economist, May 17th 2007. Σε αυτό το άρθρο, με την αφορμή του θανάτου του, εμπεριέχεται ένας σύντομος απολογισμός της προσωπικότητας και της δράσης του, με αναφορά στην περίφημη φράση του ότι «*Πολιτικά, τοποθετούμαι πιο δεξιά από οπουδήποτε είσατε εσείς και θεωρώ ότι ο Goldwater ήταν ιδιαίτερα προοδευτικός*».

υποστήριξη του Κόμματος προς μία Συνταγματική Τροποποίηση για την απαγόρευση των αμβλώσεων³⁹⁴.

Δεδομένου ότι μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1970, ο Reagan δεν είχε δείξει σημάδια ιδιαίτερας θρησκευόμενου ανθρώπου, ούτε ήταν Ευαγγελικός ο ίδιος, αυτές οι κινήσεις του εντάσσονταν ξεκάθαρα σε ένα σχέδιο πολιτικής ενεργοποίησης του Ευαγγελικού πληθυσμού που μέχρι τότε παρέμενε είτε αποστασιοποιημένος, είτε ουδέτερος στις πολιτικές διαμάχες. Επιπλέον, αντιλαμβανόταν ότι με αυτό τον τρόπο θα καθίστατο ευκολότερος ο προσεταιρισμός των Λευκών ψηφοφόρων της μεσαίας και της εργατικής τάξης, ιδιαίτερος στο Νότο, κάτι που θα άλλαζε ριζικά τις πολιτικές και εκλογικές ισορροπίες υπέρ του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, καθώς αυτή η πολυπληθής και αναπτυσσόμενη περιοχή αποτελούσε μέχρι εκείνη την εποχή την ραχοκοκαλιά των Δημοκρατικών.

Οι προεδρικές εκλογές του 1980 αποτέλεσαν όντως ένα ορόσημο στην αμερικανική πολιτική ιστορία, καθώς ο Ronald Reagan κατόρθωσε να επικρατήσει συντριπτικά απέναντι στον Πρόεδρο Carter, κερδίζοντας 44 από τις 50 Πολιτείες, κυρίως χάρη στην μεγάλη υποστήριξη που έλαβε από τους Λευκούς Προτεστάντες, εγκαινιάζοντας μία περίοδο κυριαρχίας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος που συνέπεσε χρονικά με την αυξανόμενη δημόσια δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς³⁹⁵ και της ενίσχυσης της σε εσωκομματικό επίπεδο. Αυτό οδήγησε σημαίνοντες ηγέτες της Χριστιανικής Δεξιάς στο να ισχυρισθούν ότι ο Reagan όφειλε την εκλογή του στο Κίνημα, κάτι που περιέχει μία δόση αλήθειας, αλλά μάλλον έπαιξε μικρότερο ρόλο απ' ότι η γενική δυσαρέσκεια εναντίον της Κυβέρνησης Carter που οφειλόταν κατά κύριο λόγο στην κακή κατάσταση της οικονομίας καθώς και στις διεθνείς κρίσεις που σημάδεψαν την εποχή της και δημιούργησαν μία αίσθηση αποδρομής της ισχύος και του κύρους των ΗΠΑ, όπως η Ισλαμική επανάσταση στο Ιράν και η εισβολή των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν. Η επιτυχία του Reagan οφειλόταν στην ικανότητα του να εκμεταλλευθεί αυτή την δυσαρέσκεια, απευθυνόμενος με επιτυχία, τόσο στο ευαγγελικό, όσο και στο ευρύτερο εκλογικό σώμα, ιδιαίτερος στους Λευκούς της μεσαίας και εργατικής τάξης. Η δε νίκη του ήταν τόσο μεγάλη που πιθανότατα θα

³⁹⁴ LAYMAN, Geoffrey *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.116-117

³⁹⁵ Οργανώσεις όπως η «Ηθική Πλειοψηφία» (Moral Majority) στρατολόγησαν χιλιάδες εθελοντές στο πλαίσιο της προεκλογικής εκστρατείας και απέστειλαν εκατομμύρια εκλογικά φυλλάδια υπέρ του «ανθρώπου του Θεού» Reagan, παρουσιάζοντας τον ως το αντίβαρο της πραγματικής Αμερικής, απέναντι στις «σκοτεινές» δυνάμεις του κοσμικού ανθρωπισμού.

είχε επιτευχθεί και χωρίς την συμβολή του Κινήματος ενώ είναι χαρακτηριστικό ότι οι μικρότερες διαφορές υπέρ του Reagan καταγράφηκαν στο Νότο, όπου βρισκόταν το κέντρο ισχύος του Κινήματος³⁹⁶, γεγονός που βεβαίως οφείλετο εν μέρει στην παράδοση του Νότου ως προπύργιο των Δημοκρατικών καθώς και στην Νότια καταγωγή του Προέδρου Carter. Ο Νότος είχε πάντως μπει σε μία διαδικασία μετάβασης από τους Δημοκρατικούς στους Ρεπουμπλικανούς, κάτι που σταδιακά, μέσα στη δεκαετία του 1980 άρχισε να φαίνεται και σε επίπεδο βουλευτικών εκλογών. Ωστόσο, οι προεδρικές εκλογές του 1980 υπήρξαν ένα ακόμη στάδιο εξέλιξης στο πλαίσιο αυτής της διαδικασίας, που είχε ξεκινήσει ήδη από το 1964, και όχι ένα συγκεκριμένο χρονικό σημείο στο οποίο υπήρξε ριζική ανατροπή των μέχρι τότε δεδομένων.

Σε κάθε περίπτωση, η Χριστιανική Δεξιά, και η προεξέχουσα οργάνωση της την εποχή εκείνη, η «Ηθική Πλειοψηφία» του Falwell, δεν έχασε την ευκαιρία να οικειοποιηθεί την μεγάλη επιτυχία των Ρεπουμπλικανών στις εκλογές του 1980, όπου εκτός της εκλογής Reagan, κατάφεραν να κερδίσουν τον έλεγχο της Γερουσίας των ΗΠΑ για πρώτη φορά μετά από σχεδόν 30 χρόνια. Πέτυχε έτσι να εμφανιστεί ως η αναδυόμενη δύναμη της αμερικανικής πολιτικής και να αποκτήσει πολιτική επιρροή που πιθανότατα ήταν δυσανάλογα μεγάλη σε σχέση με την πραγματική εκλογική της δύναμη³⁹⁷. Η ενεργοποίηση των Συντηρητικών Ευαγγελικών ήταν ουσιαστικά μία εξέλιξη που θα μετέβαλλε τις ισορροπίες, όπως θα φανεί αργότερα, όχι τόσο στο ευρύτερο εκλογικό σώμα³⁹⁸, αλλά κυρίως εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Ένα στοιχείο των συγκεκριμένων εκλογών που συνήθως παραβλέπεται είναι η ανεξάρτητη υποψηφιότητα του μετριοπαθούς Ρεπουμπλικάνου John Anderson, ο οποίος διαφωνούσε με την δεξιά στροφή του κόμματος και συγκέντρωσε ένα αξιοσημείωτο ποσοστό (για ανεξάρτητο υποψήφιο) της τάξης του 7% σε εθνικό επίπεδο. Παρατηρείται λοιπόν, ήδη από την εποχή εκείνη ότι η συντηρητική στροφή του Κόμματος αφενός οδήγησε στην κατακόρυφη αύξηση της επιρροής του ανάμεσα

³⁹⁶ Βλ. <http://uselectionatlas.org/RESULTS/data.php?year=1980&datatype=national&def=1&f=0&off=0&select=0>

³⁹⁷ LIENESCH Michael, *Right-Wing Religion: Christian Conservatism as a Political Movement*, *Political Science Quarterly* 97:403-405

³⁹⁸ Αυτή ήλθε μέσω της μεταστροφής του Νότου από προπύργιο των Δημοκρατικών σε προπύργιο των Ρεπουμπλικανών, λόγω της αλλαγής της εκλογικής συμπεριφοράς των Λευκών πολιτών. Η δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς ήταν αποτέλεσμα αυτής της μεταστροφής αφενός και σίγουρα βοήθησε στην παγίωση της αφετέρου. Ωστόσο, ο κύριος παράγοντας που την επέφερε ήταν η πρόσδεση του Δημοκρατικού Κόμματος στο κίνημα των πολιτικών δικαιωμάτων, σε αντιδιαστολή με την επαμφοτερίζουσα στάση των Ρεπουμπλικανών, όπως είδαμε παραπάνω.

στους Λευκούς Ευαγγελικούς, αφετέρου δημιούργησε ένα ρήγμα που σε βάθος χρόνου θα οδηγούσε στον σχεδόν ολοκληρωτικό εξοβελισμό των προοδευτικών και μετριοπαθών Ρεπουμπλικάνων από το Κόμμα και την κυριαρχία των πιο συντηρητικών στοιχείων, προεξάρχουσας της Χριστιανικής Δεξιάς.

δ) Η δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς στα χρόνια της Προεδρίας Reagan.

Εάν η δεκαετία του 1970 αποτέλεσε την απαρχή της δραστηριοποίησης των Συντηρητικών Ευαγγελικών στην πολιτική ζωή των ΗΠΑ και την εμφάνιση της Χριστιανικής Δεξιάς, οι εκλογές του 1980 και η προεδρία του Reagan, υπήρξαν η πρώτη περίοδος μεγάλης ακμής του κινήματος. Ταυτόχρονα όμως, ήταν και μία περίοδος γιγάντωσης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, καθώς ο Πρόεδρος Reagan επέδειξε μία εξαιρετική ικανότητα να ελκύει τους συντηρητικούς ψηφοφόρους χωρίς να αποξενώνει τους πιο μετριοπαθείς πολίτες³⁹⁹. Αυτό το στοιχείο ήταν καθοριστικό για την επιτυχία, όχι μόνο της υποψηφιότητας του ίδιου, αλλά και της Χριστιανικής Δεξιάς, καθώς ήδη είχε αρχίσει να διαφαίνεται ότι, αν και το κίνημα ήταν ικανό να προκαλεί υψηλή συσπείρωση και δραστηριοποίηση ανάμεσα στους Συντηρητικούς Ευαγγελικούς, προκαλούσε ταυτόχρονα ισχυρές αντιδράσεις, αντισυσπείρωση και κινητικότητα ανάμεσα στους προοδευτικούς ψηφοφόρους, αλλά και σε πολλούς μετριοπαθείς και κεντρώους πολίτες, που το θεωρούσαν ακραίο⁴⁰⁰. Υπό αυτή την έννοια, η ικανότητα του Reagan να έλκει τους μεν, χωρίς να προκαλεί την ισχυρή αντίδραση των δε, συνιστούσε το κλειδί της μεγάλης επιτυχίας του. Αποδείχθηκε όμως μία λεπτή άσκηση ισορροπίας που λίγοι επίγονοι του θα ήταν σε θέση να επαναλάβουν επιτυχώς.

Ο μεγαλύτερος Ευαγγελικός «αστέρας» της εποχής εκείνης, ήταν αδιαμφισβήτητα ο Jerry Falwell και η Οργάνωση «Ηθική Πλειοψηφία». Βαπτιστής ιερέας, με έδρα του την μέγα-εκκλησία «Thomas Road Baptist Church» στο Λύντσμπεργκ της Βιρτζίνια, έγινε γνωστός σε όλη τη χώρα μέσω των ραδιοφωνικών εκπομπών του που

³⁹⁹ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.364

⁴⁰⁰ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.120-121

αναμεταδίδονταν από εκατοντάδες τοπικούς σταθμούς και προσέλκυαν εκατομμύρια ακροατές. Ταυτόχρονα, κατάφερε να λειτουργεί παραρτήματα της Οργάνωσης σχεδόν σε όλη τη χώρα μέσω των παστόρων που συμμετείχαν στο δίκτυο «Βιβλική Συντροφιά Βαπτιστών» (Baptist Bible Fellowship). Σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν επίσης οι τοπικές Επιτροπές Πολιτικής Δράσης (Political Action Committees) που είχε ιδρύσει και που αναλάμβαναν να επικεντρωθούν σε συγκεκριμένα «ηθικά ζητήματα», όπως οι αμβλώσεις, η εναντίωση στα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, η ενίσχυση του ρόλου της θρησκείας στα δημόσια σχολεία κλπ. Μέσω αυτών των επιτροπών, η «Ηθική Πλειοψηφία» μοίραζε, τόσο στις εκκλησίες όσο και σε άλλους δημόσιους χώρους, εκατομμύρια προεκλογικά ενημερωτικά φυλλάδια για τους ψηφοφόρους, γνωστά ως voter guides (οδηγούς ψηφοφόρων)⁴⁰¹. Σε αυτά, παρέθετε τις θέσεις των τοπικών, πολιτειακών ή εθνικών υποψηφίων πάνω σε μία σειρά θεμάτων, με έμφαση στα λεγόμενα ηθικά ζητήματα, αναδεικνύοντας έτσι τους πολιτικούς που ασπάζονταν τις απόψεις του κινήματος. Αυτή η πρακτική ακολουθήθηκε έκτοτε από τις περισσότερες οργανώσεις του κινήματος και αποδείχθηκε εξαιρετικά αποτελεσματική. Μία άλλη μέθοδος που χρησιμοποίησε η «Ηθική Πλειοψηφία» ήταν ο συντονισμός χιλιάδων ψηφοφόρων προκειμένου να στέλνουν αλληλογραφία σε κυβερνητικούς αξιωματούχους ή πολιτικούς ή να επικοινωνούν με τα γραφεία τους τηλεφωνικά, προκειμένου να τους ωθήσουν προς μία συγκεκριμένη απόφαση ή κατεύθυνση.

Ο ίδιος ο Falwell χαρακτήριζε την Οργάνωση ως μαχόμενη «*υπέρ της ζωής, υπέρ της ηθικής και υπέρ της ελευθερίας*» και χαρακτήριζε ως μεγαλύτερους κινδύνους για τις ΗΠΑ τις αμβλώσεις, τα διαζύγια και τον κοσμικό ανθρωπισμό εν γένει, ενώ υποστήριζε εθνικιστικές θέσεις σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής. Επρόκειτο για μία κήρυξη πολέμου εναντίον του κοσμικού ανθρωπισμού, του πλουραλισμού, της ανεκτικότητας και του σχετικισμού εν γένει. Με βάση τους ισχυρισμούς του, η «Ηθική Πλειοψηφία» έφθασε να αριθμεί την εποχή εκείνη σχεδόν 3 εκατομμύρια μέλη, αν και η κυκλοφορία της επίσημης εφημερίδας της Οργάνωσης δεν ξεπερνούσε τους 500,000 συνδρομητές ανά τις ΗΠΑ, κάτι που έχει οδηγήσει ερευνητές στο συμπέρασμα ότι ο Falwell υπερέβαλλε πολύ στον αριθμό των μελών της οργάνωσης, όπως έκανε με την πραγματική επιρροή του σε εκλογικές μάχες⁴⁰². Ασχέτως όμως

⁴⁰¹ ο.π.σελ.10-11

⁴⁰² **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.158-159

αυτού του γεγονότος, παραμένει αδιαμφισβήτητο το γεγονός ότι η Οργάνωση ήταν η προμετωπίδα της Χριστιανικής Δεξιάς σε μία εποχή που το Κίνημα βρισκόταν σε μία περίοδο μεγάλης ακμής, ακόμη και αν αρκετοί Ευαγγελικοί ακτιβιστές δεν είχαν καμία οργανική σχέση μαζί της. Αυτοί οι ακτιβιστές όμως, άρχισαν έκτοτε να διαδραματίζουν αντίστοιχα κομβικό ρόλο με αυτόν που είχαν τα μέλη των εργατικών σωματείων στο πλαίσιο του Δημοκρατικού Κόμματος, δουλεύοντας ακούραστα ως εθελοντές, υπέρ των Ρεπουμπλικανών, σε προεκλογικές εκστρατείες ανά τις ΗΠΑ⁴⁰³. Ωστόσο, είναι σαφές ότι, παρά την μεγάλη δημοσιότητα της, η «Ηθική Πλειοψηφία» έπασχε σημαντικά σε επίπεδο στρατηγικής κατεύθυνσης και οργάνωσης, ενώ ο ίδιος ο Falwell δεν διέθετε τις απαραίτητες διοικητικές ικανότητες προκειμένου να δημιουργήσει ισχυρότερα θεμέλια για την Οργάνωση⁴⁰⁴. Επιπλέον, οι εμπρηστικές δηλώσεις του, όπως η υποστήριξη στο καθεστώς του απαρτχάιντ στη Νότιο Αφρική⁴⁰⁵, καθώς και η άρνηση συνεννόησης με άλλες χριστιανικές συντηρητικές οργανώσεις, οι οποίες όμως δεν είχαν Βαπτιστικό ή τουλάχιστον εν γένει Προτεσταντικό υπόβαθρο, ανέδειξαν την πολιτική ανωριμότητα τόσο της Οργάνωσης όσο και του κινήματος στα πρώτα χρόνια της ενασχόλησης τους με τα πολιτικά πράγματα. Όλα αυτά, σε συνδυασμό με ανυπέρβλητες οικονομικές δυσκολίες, συνετέλεσαν στο να περιπέσει σε παρακμή η Οργάνωση καθώς τελείωνε η Προεδρία Reagan. Εν πολλοίς όμως, ο βαθύτερος λόγος της παρακμής αυτής ήταν η αποτυχία της να παρουσιάσει ουσιαστικά αποτελέσματα στους πολιτικούς της στόχους, απογοητεύοντας τους ,ενθουσιώδεις μεν, αλλά αφελείς πολιτικά, οπαδούς της, κάτι που οδήγησε στη συρρίκνωση της βάσης μελών της και των οικονομικών της πόρων. Ωστόσο, ο ίδιος ο Falwell παρέμεινε γνωστή φυσιογνωμία του κινήματος και συνέχισε να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο μέσω των δημόσιων παρεμβάσεων του, αλλά και του Συντηρητικού Χριστιανικού «Πανεπιστημίου της Ελευθερίας» (Liberty University) που ιδρύθηκε στη Βιρτζίνια το 1984, γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη και κατέστη ένα από τα κυριότερα κέντρα εκπαίδευσης και ανάδειξης της νέας γενιάς της Χριστιανικής Δεξιάς. Σήμερα είναι το μεγαλύτερο ιδιωτικό, μη κερδοσκοπικό πανεπιστήμιο στις ΗΠΑ, με περίπου 13,000 νεοεισερχόμενους φοιτητές κάθε έτος, προσφέροντας μία ευρεία ποικιλία πτυχιακών και μεταπτυχιακών προγραμμάτων.

⁴⁰³ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.49-50

⁴⁰⁴ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.251-252

⁴⁰⁵ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.44

Ταυτόχρονα με τα ακαδημαϊκά τους καθήκοντα, οι φοιτητές είναι υποχρεωμένοι να παρίστανται σε υποχρεωτικές προσευχές, στη Θεία Λειτουργία και να ακολουθούν έναν τρόπο ζωής συμβατό με τα συντηρητικά χριστιανικά ιδεώδη. Το Liberty University και άλλα Συντηρητικά Χριστιανικά Πανεπιστήμια διαδραματίζουν κομβικό ρόλο στη διαίωνιση και ενίσχυση του κινήματος και, τα τελευταία χρόνια, αποτελούν μία από τις κυριότερες δεξαμενές συντηρητικών επιστημονικών συνεργατών, πολιτευτών και ακτιβιστών του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

Τα χρόνια της Προεδρίας Reagan υπήρξαν ωστόσο η περίοδος που ιδρύθηκαν και άλλες Οργανώσεις, οι οποίες, αν και λιγότερο γνωστές από την «Ηθική Πλειοψηφία», αποδείχθηκαν ανθεκτικότερες στο πέρασμα του χρόνου. Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση της οργάνωσης «Επιχείρηση Σωτηρία» («Operation Rescue»), που ίδρυσε ο Randall Terry το 1986, εμπνεόμενος από τα έργα και τις ομιλίες του Francis Schaeffer εναντίον των αμβλώσεων. Σε αντίθεση με την «Ηθική Πλειοψηφία», η «Επιχείρηση Σωτηρία» ήταν ουσιαστικά μία Οργάνωση που ως μοναδικό της στόχο είχε την καταπολέμηση των αμβλώσεων, τις οποίες χαρακτήριζε φόνο και έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας. Η δραστηριότητα της συμπεριλάμβανε μαχητικές διαδηλώσεις έξω από κλινικές όπου ελάμβαναν χώρα αμβλώσεις, την παρενόχληση και αποδοκιμασία κατά των ιατρών και του νοσηλευτικού προσωπικού, αλλά και των ιδίων των γυναικών που προσέρχονταν σε αυτές. Ο Terry αποχώρησε από την ηγεσία της Οργάνωσης το 1990, αφήνοντας ως διάδοχο του τον Keith Tucci, αλλά η δραστηριότητα της συνεχίστηκε, κερδίζοντας μάλιστα εθνική δημοσιότητα εκείνα τα χρόνια, όπως θα δούμε παρακάτω, μέχρι την αλλαγή της ονομασίας της σε «Επιχείρηση Σώστε την Αμερική», στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Σταδιακά, επεξέτεινε την ακτίνα των δραστηριοτήτων της και πέρα από το θέμα των αμβλώσεων στα άλλα ηθικά ζητήματα που απασχολούν τη Χριστιανική Δεξιά και στον ευρύτερο αγώνα εναντίον της από-χριστιανοποίησης των ΗΠΑ, ωστόσο οι αμβλώσεις παραμένουν έως και σήμερα το πρωταρχικό πρόβλημα που την απασχολεί.

Μία άλλη Οργάνωση που γιγαντώθηκε την εποχή εκείνη και παραμένει έως σήμερα ενεργή στους κόλπους της Χριστιανικής Δεξιάς ήταν «Οι Ανήσυχες Γυναίκες της Αμερικής» (Concerned Women For America) που ιδρύθηκε από την Beverly La

Haye, σύζυγο του Ευαγγελικού ιερέα Tim La Haye⁴⁰⁶. Αυτή η γυναικεία συντηρητική οργάνωση γεννήθηκε ως αποτέλεσμα της αποτυχημένης Διάσκεψης στο Χιούστον και ως αντίδραση στο φεμινιστικό κίνημα, το οποίο η La Haye έβλεπε ως θανάσιμο κίνδυνο για τον παραδοσιακό αμερικανικό τρόπο ζωής. Με κύριο άξονα τον αντί-φεμινισμό, η Οργάνωση δραστηριοποιήθηκε επίσης έντονα εναντίον των αμβλώσεων, των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων, των προγραμμάτων σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης και υπέρ μίας πιο επιθετικής αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής και υποστήριξης του Ισραήλ⁴⁰⁷. Γνώρισε ραγδαία ανάπτυξη τη δεκαετία του 1980, με μεγαλύτερη επιτυχία της την τελική καταψήφιση το 1988, νομοσχεδίου που προέβλεπε την δωρεάν παροχή φροντίδας για ανήλικα παιδιά σε οικογένειες που και οι δύο γονείς εργάζονταν⁴⁰⁸. Αντίθετα δε με την Ηθική Πλειοψηφία, κατόρθωσε να έχει επιβιώσει μέχρι και σήμερα, δραστηριοποιούμενη εναντίον των φεμινιστικών οργανώσεων, αριθμώντας περίπου μισό εκατομμύριο μέλη και παραμένοντας μία ενεργή και σημαντική δύναμη στους κόλπους του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς.

Παρά το γεγονός ότι οι πόρτες του Λευκού Οίκου ήταν μονίμως ανοιχτές για τον Falwell και τους συνοδοιπόρους του, έγινε σύντομα φανερό ότι οι προτεραιότητες της Κυβέρνησης Reagan βρίσκονταν στα οικονομικά ζητήματα και όχι στα ζητήματα ηθικής που απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά. Λίγοι Ευαγγελικοί ακτιβιστές διορίστηκαν σε σημαντικές θέσεις⁴⁰⁹, ενώ ο Λευκός Οίκος δεν παρείχε ουσιαστική υποστήριξη σε νομοθετικές πρωτοβουλίες που ενδιέφεραν το κίνημα, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα το ζήτημα των αμβλώσεων. Ακόμη όμως και κυβερνητικά στελέχη που αρχικά θεωρούνταν φιλικά προς το Κίνημα, ήρθαν σε τροχιά σύγκρουσης μαζί του, αναδεικνύοντας τη δυσκολία συμβιβασμού μεταξύ των μαξιμαλιστικών στόχων του και μίας ρεαλιστικής κυβερνητικής πρακτικής.

⁴⁰⁶ Επίσης σημαίνουσα προσωπικότητα του κινήματος και συγγραφέα της εξαιρετικά δημοφιλούς σειράς μυθιστορημάτων «Left Behind», στην οποία αναφερθήκαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο.

⁴⁰⁷ Για μία πιο αναλυτική παρουσίαση των θέσεων της Οργάνωσης, είναι αρκετά διαφωτιστικής ο δικτυακός της τόπος, βλ. <http://www.cwfa.org/about/issues/>

⁴⁰⁸ **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ. 187-191

⁴⁰⁹ Ένας από αυτούς ήταν ο Bruce Chapman, ιδρυτής του «Instititoutou της Ανακάλυψης» («Discovery Institute»), που είχε ως σκοπό την καταπολέμηση της Θεωρίας της Εξέλιξης και ο οποίος διορίστηκε από τον Reagan σε διάφορες κυβερνητικές θέσεις, όπως η θέση του Πρεσβευτή των ΗΠΑ στα Ηνωμένα Έθνη στη Βιέννη.

Ο Dr. Everet C. Koop ήταν ένας από τους ήρωες του ευαγγελικού κινήματος όταν διορίστηκε Βασικός Σύμβουλος σε Θέματα Υγείας (Surgeon General) από τον Πρόεδρο Reagan. Γνωστός από τη συνεργασία του με τον Francis Schaeffer και τον Billy Graham εναντίον των αμβλώσεων τη δεκαετία του 1970, υπήρχαν προσδοκίες ότι θα χρησιμοποιούσε την ισχύ του νέου αξιώματος του, ώστε να μειώσει δραστικά τις αμβλώσεις και γι' αυτό το λόγο πολλές προοδευτικές ομάδες πίεσης αντιτάχθηκαν στο διορισμό του. Ωστόσο, ο ίδιος δήλωσε ότι θα ακολουθούσε πιστά το Νόμο και δεν θα προσπαθούσε να επιβάλλει την ιδεολογία του στο πλαίσιο της άσκησης των καθηκόντων του και όντως, κατά την οκταετή θητεία του δεν έθιξε καθόλου το φλέγον αυτό ζήτημα. Αντίθετα, πίεζε συστηματικά την Κυβέρνηση Reagan να αναλάβει αποτελεσματικότερη δράση εναντίον της νέας μάλιστα του AIDS. Ωστόσο, κάποιοι εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς έβλεπαν το AIDS ως τιμωρία από το Θεό για τις αμαρτίες των ομοφυλοφίλων και λίγο ενδιαφέρονταν για την ουσιαστική αντιμετώπιση του, φθάνοντας στο σημείο να υποστηρίζουν ότι η λύση ήταν να τεθούν οι πάσχοντες από AIDS σε καραντίνα⁴¹⁰!! Αρχικά, ο Koop εξαναγκάστηκε σε σιωπή, σε μία προσπάθεια της Κυβέρνησης να ικανοποιήσει τους Συντηρητικούς Χριστιανούς, και ο φόβος για τη μεταδοτικότητα της νόσου έθεσε τους ασθενείς στο περιθώριο της κοινωνίας, με τραγικές συνέπειες⁴¹¹. Τελικά, καθώς η μάλιστα εξαπλωνόταν και οι φόβοι περί μεταδοτικότητας από απλή επαφή υποχωρούσαν, ο Koop κατόρθωσε να πείσει τον Λευκό Οίκο να τον αφήσει να αναλάβει δράση, αλλά όταν εξέδωσε τον Οδηγό Ενημέρωσης για την ασθένεια, υπήρξαν έντονες αντιδράσεις από τη Χριστιανική Δεξιά και ακόμη και μέσα από την Κυβέρνηση, επειδή στις προτάσεις του δεν περιοριζόταν στη συμβουλή για μονογαμικές σχέσεις αλλά σύστηνε και τη χρήση προφυλακτικού. Αυτήν την πρόταση, οι εκπρόσωποι του Κινήματος την θεωρούσαν ως προτροπή σε λαγνεία και πολυγαμία και ήταν σφόδρα

⁴¹⁰ **JONSEN Albert R & STRYKER Jeff, Editors, *The Social Impact of AIDS in the United States*, National Research Council (US) Panel on Monitoring the Social Impact of the AIDS, Washington (DC): [National Academies Press \(US\)](#); 1993, σελ.117-153**

⁴¹¹ Ένα τραγικό παράδειγμα, στο οποίο αξίζει να γίνει αναφορά, ήταν η περίπτωση της οικογένειας του αιδεσιμότατου Jimmy Allen, του μετριοπαθούς πρώην Προέδρου της Συνόδου των Νοτίων Βαπτιστών (Southern Baptist Convention). Όταν η νύφη του Lydia προσεβλήθη από τον ιό λόγω μετάγγισης μολυσμένου αίματος και κατόπιν γέννησε δύο παιδιά που επίσης έπασχαν από AIDS, η οικογένεια του γιού του βρέθηκαν εξοστρακισμένοι από την Εκκλησία, βρίσκοντας τελικά καταφύγιο και αγάπη για τον γιό τους Matthew, σε δημόσιο σχολείο του Τέξας, που δεχόταν παιδιά που έπασχαν από AIDS. Τελικά, τόσο η Lydia όσο και τα δύο παιδιά έχασαν εν καιρώ τη ζωή τους από την ασθένεια, αλλά η αδιαφορία και εχθρότητα με την οποία τους αντιμετώπισαν οι συντηρητικές εκκλησίες στις οποίες απευθύνθηκαν και ο έως τότε κοινωνικός τους κύκλος, αποξένωσε τελείως τον Scott Allen από το κίνημα και την προτεσταντική θρησκεία εν γένει. Βλ.

<http://www.patheos.com/blogs/tmatt/1995/11/jimmy-allen-the-church-and-aids/>

αντίθετοι. Ο Κοορ κέρδισε τελικά την εμφύλια μάχη μέσα στην Κυβέρνηση και ο οδηγός διανεμήθηκε ανά τις ΗΠΑ ως είχε, με αποτέλεσμα το κοινό να ενημερωθεί σωστά για τη νόσο και σταδιακά να επιτευχθεί η ανοχή, η κατανόηση και η συμπάθεια της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένης εν καιρώ και της Χριστιανικής Δεξιάς, για τα θύματα της αρρώστιας. Ωστόσο, το επεισόδιο είναι ενδεικτικό τόσο της αυξανόμενης επιρροής του κινήματος στους κόλπους του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και της Κυβέρνησης Reagan, όσο και των ορίων της, αποτυπώνοντας με ευκρίνεια την ισορροπία δυνάμεων την εποχή εκείνη. Η Χριστιανική Δεξιά είχε καταστεί ένας παράγοντας που διαδραμάτιζε σημαντικό, αλλά όχι ακόμη καθοριστικό, ρόλο.

Η Προεδρία Reagan χαρακτηρίστηκε από μία θερμή σχέση μεταξύ της Χριστιανικής Δεξιάς και του Προέδρου, αλλά και ελάχιστη ουσιαστική πρόοδο για τους στόχους του κινήματος στα ζητήματα ηθικής που το απασχολούσαν, τουλάχιστον σε επίπεδο εσωτερικής πολιτικής⁴¹². Σε αυτό συνέβαλε βεβαίως και το γεγονός ότι η Βουλή των Αντιπροσώπων, και μετά το 1986 και η Γερουσία, βρίσκονταν υπό τον έλεγχο του Δημοκρατικού Κόμματος, κάτι που περιορίζε σημαντικά την δυνατότητα του Προέδρου Reagan για τυχόν νομοθετικές πρωτοβουλίες προς αυτή την κατεύθυνση, αλλά και για διορισμούς υπερσυντηρητικών υποψηφίων σε υψηλά πόστα της εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας.

Οι διορισμοί Δικαστών στα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια, υπήρξαν ένα ακόμη θέμα που προκαλούσε εντάσεις, καθώς τα τελευταία συγκέντρωναν τη μίνη της Χριστιανικής Δεξιάς, επειδή μέσω αυτών, κυρίως του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, είχε επιβληθεί μεγάλο μέρος της «κοσμικής ανθρωπιστικής» ατζέντας, όπως η άρση της απαγόρευσης των αμβλώσεων, η απαγόρευση της προσευχής και της διδασκαλίας των θρησκευτικών στα δημόσια σχολεία και φυσικά ο αγώνας εναντίον των φυλετικών διακρίσεων στο Νότο. Ως αντίδραση στις αποφάσεις αυτές, καθώς και άλλες που γενικότερα ενίσχυαν την παρεμβατικότητα της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, είχε ήδη γεννηθεί ένα συντηρητικό νομικό κίνημα, με πυρήνα τον οργανισμό «Ομοσπονδιακή Κοινωνία» (Federalist Society), με σκοπό να εκπαιδεύσει και να προάγει μία νέα γενιά συντηρητικών δικαστών, πολλοί εκ των οποίων ήταν

⁴¹² WILLIAMS Daniel, *God's Own Party: The Making of the Christian Right*, Oxford University Press, 2012, σελ.187-197

βαθιά θρησκευόμενοι συντηρητικοί χριστιανοί⁴¹³. Κατά συνέπεια, υπήρχε μία έντονη προσμονή διορισμού φιλικά προσκείμενων προς το κίνημα δικαστών από τον Πρόεδρο Reagan, ειδικά εφόσον οι Ρεπουμπλικάνοι έλεγχαν ταυτόχρονα και την Γερουσία, η συναίνεση της οποίας απαιτείται για κάθε διορισμό Ομοσπονδιακού Δικαστή. Όταν ο μετριοπαθής Δικαστής του Ανωτάτου Δικαστηρίου Potter Stewart αποσύρθηκε, το 1982, οι εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς ανέμεναν τον διορισμό ενός αντικαταστάτη, ο οποίος θα συμμεριζόταν τις ιδέες του και, πάνω απ' όλα, θα ψήφιζε υπέρ της αναθεώρησης της μισητής υπόθεσης «*Roe v Wade*», που είχε νομιμοποιήσει τις αμβλώσεις. Όμως η επιλογή του Προέδρου Reagan ήταν η Sandra Day O' Connor, η πρώτη γυναίκα που διορίστηκε ποτέ στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ και μία μετριοπαθής πρώην Πολιτειακή πολιτευτής των Ρεπουμπλικάνων, η οποία ήταν φανερό ότι δεν συμμερίζονταν σε καμία περίπτωση τους στόχους του κινήματος⁴¹⁴, κάτι που προκάλεσε την οργή του Jerry Falwell, ο οποίος όμως δεν ήταν διατεθειμένος, ούτε αρκετά ισχυρός, ώστε να έλθει σε ευθεία σύγκρουση με τον Πρόεδρο⁴¹⁵. Είναι γεγονός πάντως ότι εν συνεχεία ο Πρόεδρος Reagan προσπάθησε να ικανοποιήσει το κίνημα με τους διορισμούς που πραγματοποίησε στα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια. Η κομματική πλατφόρμα το 1984, καθιστούσε έτσι σαφές ότι: *«Η δικαστική εξουσία πρέπει να ασκείται με σεβασμό στις αποφάσεις των Πολιτειακών και Τοπικών αξιωματούχων; δεν πρέπει να επεκτείνεται εις βάρος των αντιπροσωπευτικών θεσμών. Δεν είναι δουλειά των δικαστών να επανακαθορίζουν τις οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές προτεραιότητες του έθνους μας. Η εισβολή των δικαστηρίων σε αυτές τις περιοχές, υποσκάπτει το κύρος του δικαστικού σώματος και υπονομεύει τον σεβασμό για το Κράτος Δικαίου. Όπου είναι απαραίτητο, υποστηρίζουμε τις προσπάθειες του Κογκρέσου να περιορίσει την εξουσία των ομοσπονδιακών δικαστηρίων. Συγχαίρουμε τον Πρόεδρο για τους διορισμούς δικαστών που είναι αφοσιωμένοι στην προστασία των δικαιωμάτων των νομοταγών πολιτών και στις παραδοσιακές οικογενειακές αξίες. Συμμεριζόμαστε την δυσαρέσκεια της κοινής γνώμης προς ένα ελιτίστικο και απόμακρο ομοσπονδιακό δικαστικό σώμα. Εφόσον οι νομικοί θεσμοί μας θέλουν να ξανακερδίσουν το σεβασμό, θα πρέπει να σέβονται τα νόμιμα συμφέροντα του λαού σε μία σταθερή, εν τάξει Πολιτεία. Στη δεύτερη τετραετία*

⁴¹³ **TOOBIN Jeffrey**, *The Nine: Inside the Secret World of the Supreme Court*, Doubleday, 2007, σελ.12-14

⁴¹⁴ **GREENBURG Jan Crawford**, *Supreme Conflict: The Inside Story of the Struggle for Control of the United States Supreme Court*, The Penguin Press, New York, 2007, σελ.10-18

⁴¹⁵ **TOOBIN Jeffrey**, *The Nine: Inside the Secret World of the Supreme Court*, Doubleday, 2007, σελ.17-18

του, ο Πρόεδρος Reagan θα συνεχίσει να διορίζει στο Ανώτατο Δικαστήριο και στα άλλα Ομοσπονδιακά Δικαστήρια, δικαστές που συμμερίζονται την αφοσίωση μας στη δικαστική αυτοσυγκράτηση»⁴¹⁶.

Έτσι, το 1986 ο Reagan διόρισε στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ τον υπερσυντηρητικό Antonin Scalia, Καθολικό που απέρριπτε όμως τις μεταρρυθμίσεις της Δεύτερης Συνόδου του Βατικανού και βρισκόταν σε απόλυτη συμφωνία με τους στόχους του Κινήματος. Ωστόσο, ένα χρόνο αργότερα, όταν του δόθηκε ευκαιρία για έναν τρίτο διορισμό που πιθανόν θα άλλαζε τις ισορροπίες στο Ανώτατο Δικαστήριο, ο Πρόεδρος Reagan τελικά κατέληξε⁴¹⁷ στον Anthony Kennedy, επίσης συντηρητικό Καθολικό, ο οποίος όμως τελικά θα δυσαρεστούσε σφόδρα το Κίνημα με πολλές από τις αποφάσεις του. Σε συνδυασμό με αρκετούς αντίστοιχους διορισμούς σε Ομοσπονδιακά Δικαστήρια μεσαίας και κατώτερης βαθμίδας, η αποτυχία ουσιαστικής αλλαγής των ισορροπιών στο δικαστικό σώμα την εποχή Reagan, αλλά και αργότερα, θα αποτελούσε μία μεγάλη ήττα του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, ιδιαίτερα αν λάβει κανείς υπ' όψη την σημασία που ανέκαθεν προσέδιδαν στο εν λόγω θέμα⁴¹⁸.

Σε αντιδιαστολή με την εσωτερική πολιτική, μεγάλη απήχηση στις τάξεις της Χριστιανικής Δεξιάς είχε η επιθετική εξωτερική πολιτική του Προέδρου Reagan απέναντι στη Σοβιετική Ένωση, που για τους Συντηρητικούς Χριστιανούς συνέχιζε να αντιπροσωπεύει τον «μεγάλο Σατανά», με τον αγώνα εναντίον του κομμουνισμού να αποτελεί το κομβικό ζήτημα που τους ένωνε με τους νέο-συντηρητικούς, αλλά και τους πιο παραδοσιακούς δεξιούς ψηφοφόρους της αστικής τάξης.⁴¹⁹

Παρά την απογοήτευση τους όμως, οι περισσότεροι εκπρόσωποι του Κινήματος διατήρησαν στενές και καλές σχέσεις με τον Πρόεδρο Reagan, καθώς, αφενός δεν διέθεταν εναλλακτική λύση, αφετέρου ήταν ικανοποιημένοι από το γεγονός ότι, για

⁴¹⁶ Βλ. Republican Party Platform 1984, “ Our Constitutional System”, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>

⁴¹⁷ Μετά την αποτυχία του διορισμού του Robert Bork, ειδώλου του συντηρητικού νομικού κόσμου, του οποίου όμως η υποψηφιότητα απορρίφθηκε από τη Γερουσία, η οποία είχε εν τω μεταξύ επανέλθει υπό τον έλεγχο των Δημοκρατικών.

⁴¹⁸ Είναι χαρακτηριστικό ότι, πέρα από την Federalist Society που ασπάζεται μία ευρύτερη συντηρητική ιδεολογία, υπάρχουν ινστιτούτα και οργανισμοί ιδρυθέντες από μέλη της Χριστιανικής Δεξιάς ειδικά για τον σκοπό της εκπαίδευσης και προώθησης νομικών που συμμερίζονται τη φιλοσοφία και τους στόχους του κινήματος, όπως το «Αμερικανικό Κέντρο για το Νόμο και τη Δικαιοσύνη» (American Center for Law and Justice) του Pat Robertson.

⁴¹⁹ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.30-52

πρώτη φορά, η γνώμη τους τουλάχιστον ακούγονταν στα ανώτατα κλιμάκια της εξουσίας και κάποιοι εκπρόσωποι του Κινήματος, όπως είδαμε παραπάνω, αναλάμβαναν θέσεις ευθύνης⁴²⁰. Επιπλέον, η περίοδος Reagan υπήρξε μία περίοδος ωρίμανσης της Χριστιανικής Δεξιάς, με ωφέλιμα διδάγματα για το μέλλον, όπως την κατανόηση του τρόπου λειτουργίας και λήψης αποφάσεων στα κυβερνητικά κλιμάκια εξουσίας ή τη συνειδητοποίηση ότι το κίνημα θα γινόταν ισχυρότερο αν κατόρθωνε να επεκταθεί πέραν των Ευαγγελικών Προτεσταντικών Ομολογιών και να ενσωματώσει στους κόλπους του τους Συντηρητικούς Καθολικούς αλλά και Εβραίους.

Πάνω από όλα όμως, η εποχή Reagan υπήρξε η περίοδος κατά την οποία οι εσωκομματικές ισορροπίες ανατράπηκαν οριστικά υπέρ της συντηρητικής πτέρυγας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, στην οποία εντασσόταν και το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Η επίσημη πλατφόρμα του Κόμματος είχε μεταβληθεί ριζικά σε σχέση με το 1976, αναφορικά με ζητήματα όπως η Τροποποίηση για τα Ίσα Δικαιώματα, οι αμβλώσεις και πλειάδα άλλων ζητημάτων, έτσι ώστε να συμπίπτει με τις θέσεις του Κινήματος, όπως αναλύθηκε παραπάνω. Ταυτόχρονα, έως το 1984, η κοινοβουλευτική ομάδα των Ρεπουμπλικανών απαρτιζόταν κατά τα δύο τρίτα (2/3) από Συντηρητικούς, ενώ και στη Γερουσία είχε απομείνει μόνον ένας Ρεπουμπλικανός που θα μπορούσε να χαρακτηριστεί Προοδευτικός⁴²¹. Φυσικά, θα ήταν λάθος να ταυτίσει κάποιος ολόκληρη τη συντηρητική πτέρυγα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος της εποχής εκείνης με τη Χριστιανική Δεξιά, παραβλέποντας τους Παραδοσιακούς Συντηρητικούς Ρεπουμπλικάνους⁴²², που ενδιαφέρονταν πρωτίστως για μείωση των φόρων, των κρατικών δαπανών και την αποδυνάμωση των συνδικάτων ή τους Νεοσυντηρητικούς, που έδιναν μεγάλη σημασία σε ζητήματα εναντίωσης στη Σοβιετική Ένωση και στην εθνική ασφάλεια. Η στελέχωση, αλλά και οι πολιτικές της Κυβέρνησης Reagan καταδεικνύουν ότι

⁴²⁰ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.221-237

⁴²¹ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.367-368

⁴²² Είναι χαρακτηριστική η αντίδραση του Barry Goldwater, πατριάρχη του ευρύτερου συντηρητικού κινήματος σε μία δήλωση του Falwell εναντίον της Δικαστού του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ Sandra Day O' Connor, η οποία υποστήριζε το δικαίωμα των γυναικών στην άμβλωση, όταν ο πρώην προεδρικός υποψήφιος δήλωσε ότι «Είναι καθήκον κάθε καλού χριστιανού να δώσει μία γερή κλωτσιά στον Jerry Falwell», βλ. **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011), σελ.202

αυτές οι δύο ομάδες ασκούσαν μεγαλύτερη ουσιαστική επιρροή από τη Χριστιανική Δεξιά, ακόμη κι αν δεν διέθεταν την προβολή και την ευρεία βάση ακτιβιστών της τελευταίας. Ωστόσο, η περιθωριοποίηση και έξοδος των προοδευτικών και αργότερα αρκετών μετριοπαθών Ρεπουμπλικάνων από το Κόμμα, σε βάθος χρόνου θα επέτρεπε στο Κίνημα να χρησιμοποιήσει την ακτιβιστική του βάση και δράση, προκειμένου να ενισχύσει την ισχύ του ακόμη περισσότερο στα εσωκομματικά όργανα και δρώμενα, κάτι που τελικά θα οδηγούσε στην περαιτέρω ενίσχυση του, ακόμη και εις βάρος των υπόλοιπων συνιστωσών του ευρύτερου συντηρητικού κινήματος, όπως θα δούμε παρακάτω.

Σε αυτή την ανακατάταξη των εσωκομματικών ισορροπιών υπέρ των Συντηρητικών, συνέβαλε τόσο η προσωπικότητα και η επιρροή του ίδιου του δημοφιλούς Προέδρου Reagan, ο οποίος ιδεολογικά και ψυχολογικά βρισκόταν εγγύτερα σε αυτή την πτέρυγα, όσο και η σταδιακή μετατόπιση του κέντρου βάρους του Κόμματος στο Νότο και στις μικρές κωμοπόλεις και αγροτικές περιοχές, όπου τα ήθη ήταν πιο συντηρητικά και η θρησκεία διαδραμάτιζε πολύ πιο σημαντικό ρόλο στις ζωές των ανθρώπων και οδηγούσαν στην ανάδειξη αντίστοιχων πολιτικών⁴²³. Εντάθηκε έτσι το φαινόμενο της σταδιακής απόσυρσης από το προσκήνιο των παραδοσιακών ρεπουμπλικανικών ελίτ της Νέας Αγγλίας, που είχαν ηγηθεί του Κόμματος ήδη από την εποχή της ίδρυσης του στα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ενώ ταυτόχρονα κέρδιζαν έδαφος Συντηρητικοί πολιτευτές από το Νότο και τις Κεντρικές Πολιτείες, πολλές φορές με τις ευλογίες της Χριστιανικής Δεξιάς. Έτσι, τα χρόνια της προεδρίας Reagan, το κίνημα κατέστη σημαντικός παράγοντας εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, χωρίς όμως να έχει αποκτήσει ακόμη κυρίαρχη θέση, την οποία εκείνη την εποχή κατείχαν ακόμη οι Παραδοσιακοί Συντηρητικοί πολιτικοί, που σε κάποιο βαθμό συμμαρτίζονταν κάποιες από τις ανησυχίες του Κινήματος, αλλά όχι τη θρησκευτικότητα και τον μεσσιανικό του ζήλο, ενώ έδιναν σαφώς μεγαλύτερη προτεραιότητα σε ζητήματα οικονομίας, επιχειρηματικότητας και εθνικής ασφάλειας και όχι στα ηθικά ζητήματα που απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά.

Η κυριαρχία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος την εποχή εκείνη βασιζόταν ακριβώς στο γεγονός ότι το Κόμμα κέρδιζε έδαφος στο Νότο και τις Κεντρικές Πολιτείες, ενώ διατηρούσε ακόμη την παραδοσιακή του ισχύ στις ακτές των ΗΠΑ. Ο ίδιος ο

---

⁴²³ LOUGHLIN, Sean. [Reagan cast a wide shadow in politics](#) ,July 6, 2004 CNN. Retrieved June 19, 2008.

Πρόεδρος Reagan υπήρξε- κατά κάποιο τρόπο- το σύμβολο αυτής της σύνθεσης, καθώς επρόκειτο για έναν διαζευγμένο, πρώην ηθοποιό από την Καλιφόρνια, που απολάμβανε στενών σχέσεων με τις επιχειρηματικές ελίτ των μεγάλων πόλεων, ήταν συμπαθής στους μετριοπαθείς πολίτες, ενώ ταυτόχρονα κατάφερνε να εμφανίζεται ως επικεφαλής μίας συντηρητικής σταυροφορίας για την προάσπιση των παραδοσιακών ηθών, χρησιμοποιώντας μία ρητορική που είχε μεγάλη απήχηση στα θεοσεβούμενα λευκά λαϊκά στρώματα, ιδιαιτέρως στο Νότο. Ο σταδιακός εξοβελισμός όμως των μετριοπαθών πολιτικών από τις τάξεις του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, η επικράτηση ενός λαϊκιστικού μοντέλου προσέγγισης της πολιτικής που σταδιακά αποξένωσε μεγάλο κομμάτι της πνευματικής, οικονομικής και κοινωνικής ελίτ, καθώς και η μεταγενέστερη έλλειψη ενός πολιτικού που θα σαγήνευε τους συντηρητικούς χωρίς να αποξενώνει ταυτόχρονα τους μετριοπαθείς ψηφοφόρους, θα υπέσκαπταν τα θεμέλια αυτής της κυριαρχίας, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

2. Η ανάπτυξη της σχέσης του Κινήματος με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα μεταξύ 1998-2000 και η επικράτηση της Χριστιανικής Δεξιάς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος

α) Η δράση του κινήματος στα χρόνια του Προέδρου George H.W. Bush

Το τέλος της προεδρίας Reagan βρήκε τη Χριστιανική Δεξιά σε παρακμή, καθώς η «Ηθική Πλειοψηφία», η Οργάνωση που είχε αποτελέσει την προμετωπίδα της από τα τέλη της δεκαετίας του 1970, βρισκόταν σε διαδικασία αποσύνθεσης, ενώ σεξουαλικά και οικονομικά σκάνδαλα στιγμάτιζαν επιφανείς εκπροσώπους του κινήματος, όπως οι τηλε-ευαγγελικοί Jimmy Swaggart και Jim Bakker. Ειδικότερα η περίπτωση του τηλεοπτικού αστέρα Swaggart, ο οποίος ομολόγησε ότι είχε σεξουαλικές σχέσεις με έναν άνδρα επί πληρωμή⁴²⁴, έπληξε βαριά το κύρος ενός κινήματος που είχε ως

⁴²⁴ Αποκάλυψη που πρώτος έκανε ένας άλλος συντηρητικός τηλε-ευαγγελικός, ο Marvin Gorman, ο οποίος είχε νωρίτερα καθαιρεθεί από τη θέση του κατόπιν αποκαλύψεων του Swaggart ότι είχε ομοφυλοφιλικές σχέσεις με άνδρες επί πληρωμή. Ο Gorman υποπευόταν τον Swaggart ότι είχε ανάλογες δραστηριότητες και οργάνωσε την παρακολούθηση του. Όταν αυτή η παρακολούθηση οδήγησε στην αποκάλυψη των σεξουαλικών δραστηριοτήτων του Swaggart, ο Gorman τον εκβίασε, ζητώντας την επανατοποθέτηση του. Όταν ο Swaggart αρνήθηκε, ο Gorman φρόντισε για τη

σημαία του τις παραδοσιακές ηθικές αξίες και αγωνιζόταν με πάθος εναντίον των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων. Αντιστοίχως, οι οικονομικές ατασθαλίες του τηλέ-ευαγγελικού Bakker και η φυλάκιση του⁴²⁵, εξέθεσαν επίσης τη Χριστιανική Δεξιά και τους ηγέτες της ως κυνικούς και υποκριτές καιροσκόπους που ουσιαστικά αποσκοπούσαν περισσότερο στον πλουτισμό, παρά στην αναστύλωση των παραδοσιακών οικογενειακών αξιών.

Την ίδια περίπου εποχή, τη θέση του Προέδρου Reagan διεκδικούσε ο George H.W. Bush, τον οποίο το κίνημα έβλεπε με καχυποψία. Ο George H.W. Bush, καταγόταν από παραδοσιακή μεγάλη οικογένεια της Νέας Αγγλίας, είχε διατελέσει Πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής των Ρεπουμπλικανών και Διευθυντής της CIA. Μέχρι και τη δεκαετία του 1980 θεωρείτο επιφανής εκπρόσωπος της μετριοπαθούς πτέρυγας του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, με ελάχιστο ενδιαφέρον για τα λεγόμενα «ηθικά ζητήματα». Επιπλέον, υπήρξε ο βασικότερος εσωκομματικός αντίπαλος του Reagan στον αγώνα για το χρίσμα των Ρεπουμπλικανών το 1980, όταν και είχε χαρακτηρίσει τις νεοφιλελεύθερες οικονομικές απόψεις του μελλοντικού Προέδρου, «οικονομικά-βουντού» (voodoo economics)⁴²⁶. Βεβαίως, αυτό δεν τον εμπόδισε, μετά την ήττα του στις προκριματικές εκλογές, να αποδεχθεί την πρόταση του Reagan να είναι Αντιπρόεδρος του, θέση από την οποία υπηρέτησε πιστά τις πολιτικές του Προέδρου, αναμένοντας την λήξη των δύο θητειών του, προκειμένου να διεκδικήσει από θέση ισχύος το χρίσμα των Ρεπουμπλικανών για τις προεδρικές εκλογές του 1988.

Συνειδητοποιώντας όμως την στροφή του κόμματος προς τα δεξιά, σταδιακά μεταποπίστηκε και ο ίδιος σε πιο συντηρητικές θέσεις, τόσο σε οικονομικά, όσο και σε κοινωνικά θέματα, ενώ ταυτόχρονα προσπάθησε να προσεγγίσει το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς, υιοθετώντας τις θέσεις τους σε ζητήματα όπως οι αμβλώσεις και η σχολική προσευχή, πετυχαίνοντας μάλιστα να κερδίσει την υποστήριξη του Jerry Falwell.

Εν όψει των προεδρικών εκλογών του 1988 φαινόταν να βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση, απολαμβάνοντας της υποστήριξης του δημοφιλούς Προέδρου Reagan και σχεδόν όλων των συνιστωσών του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Ωστόσο, τα χρόνια που είχαν μεσολαβήσει είχαν βοηθήσει το κίνημα να ωριμάσει πολιτικά και πολλοί

δημοσιοποίηση των φωτογραφιών. Βλ. **SEAMAN Ann Rose**, *Swaggart: The Unauthorized Biography of an American Evangelist*, Bloomsbury Academic; Reprint edition (April 15, 2001)

⁴²⁵ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.44-49

⁴²⁶ Λοιδωρώντας την έκφραση «οικονομικά του Reagan» (Reaganomics)

εκπρόσωποι του υποπεύονταν ότι η στροφή του George H.W. Bush σε πιο συντηρητικές θέσεις ήταν ευκαιριακή και καιροσκοπική⁴²⁷, άποψη την οποία ενίσχυε η εμφανής έλλειψη ευαγγελικού ζήλου από πλευράς του (Επισκοπικού) υποψηφίου Προέδρου, καθώς και η δυσανεξία του όποτε χρειαζόταν να αναφερθεί στα ζητήματα που τους απασχολούσαν⁴²⁸. Βεβαίως, ο George H.W. Bush ήταν στην πραγματικότητα σαφώς πιο θρησκευόμενος από τον Ronald Reagan, αλλά ήταν επίσης μετριοπαθής στη θρησκευτικότητα του, ενώ δεν διέθετε το επικοινωνιακό χάρισμα του Προέδρου, που του επέτρεπε να συνδέεται ψυχολογικά με το Κίνημα, ακόμη κι αν δεν συμεριζόταν ουσιαστικά την πίστη ή τις ιδέες τους. Καθώς προερχόταν από μία παλαιότερη γενιά ευπατρίδων Ρεπουμπλικανών πολιτικών, έβλεπε ουσιαστικά με καχυποψία, αν όχι με εχθρότητα, την αυξανόμενη επιρροή των θρησκευτικών ζηλωτών στο Κόμμα, σε αντίθεση με τον πρωτότοκο γιό του, ο οποίος ήδη τότε είχε αρχίσει να καλλιεργεί στενές σχέσεις με το κίνημα, ενθαρρύνοντας τον πατέρα του να κάνει το ίδιο και αναλαμβάνοντας ρόλο διαύλου συνεννόησης ανάμεσα τους.

Αυτή η κατάσταση οδήγησε στην ανάδειξη ενός υποψηφίου έκπληξη, του τηλε-ευαγγελικού Pat Robertson, Χαρισματικού ιεροκήρυκα, ο οποίος είχε καταφέρει να συγκεντρώσει τρία εκατομμύρια υπογραφές υποστηρικτών. Ο Robertson ήταν δραστήριος στους κόλπους του κινήματος από τις απαρχές του, με κύριο όχημα το «Δίκτυο Χριστιανικών Μεταδόσεων» (Christian Broadcasting Network) και την τηλεοπτική εκπομπή «700 Club», που του έδινε μία βάση εκατομμυρίων ακροατών και τηλεθεατών και τον είχε καταστήσει ήδη πάμπλουτο, καθώς και του Χριστιανικού Πανεπιστημίου «Regent University», που είχε ιδρύσει το 1979. Το 1985 κέρδισε ακόμη μεγαλύτερη δημοσιότητα όταν προσευχήθηκε δημόσια για την απομάκρυνση του τυφώνα Γκλόρια από τις ακτές της Βιρτζίνια, όπου κατευθυνόταν, πράγμα που τελικά έγινε και ερμηνεύθηκε από αρκετούς Συντηρητικούς Ευαγγελικούς ως θαύμα

⁴²⁷ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party* (Studies in Postwar American Political Development), OUP USA (16 Feb 2012), σελ.369-372

⁴²⁸ **MANSFIELD Stephen**, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004), σελ.13. Χαρακτηριστικό της έλλειψης ουσιαστικής επαφής του Προέδρου George H.W. Bush με το κίνημα ήταν η απάντηση του στην ερώτηση του τι σκέψεις περνούσαν από το μυαλό του όταν είχε καταρριφθεί το αεροπλάνο του κατά τη διάρκεια του 'B Παγκοσμίου Πολέμου και είχε βρεθεί ναυαγός στη θάλασσα, η απάντηση του ήταν « Σκεφτόμουν τους γονείς μου, την πατρίδα μου και τον διαχωρισμό εκκλησίας-κράτους»!!

και ενίσχυσε το προφίλ του, παρά το γεγονός ότι δεν συνέβη το ίδιο με προφητείες του για το επικείμενο τέλος του κόσμου και την Δευτέρα Παρουσία. Από το 1983 και μετά, ο Robertson άρχισε να δραστηριοποιείται πολιτικά, ιδρύοντας την οργάνωση «Συμβούλιο Ελευθερίας» (Freedom Council), μέσω της οποίας οργάνωσε χιλιάδες συντηρητικούς ακτιβιστές, όχι μόνο Νότιους Βαπτιστές ή Πεντηκοστιανούς αλλά και άλλους Προτεστάντες και Καθολικούς. Εμφανίστηκε έτσι ως ο εκλεκτός της Χριστιανικής Δεξιάς, παρά το γεγονός ότι ο Falwell και η «Ηθική Πλειοψηφία» αρνήθηκαν να τον υποστηρίξουν⁴²⁹. Έχοντας οργανωθεί παρασκηνακά και χωρίς να το έχουν συνειδητοποιήσει οι ιθύνοντες του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, οι οπαδοί του Robertson εξαπέλυσαν μία επικοινωνιακή καταιγίδα, όταν άρχισαν οι πρώτες τοπικές προκριματικές εκλογές, ιδιαίτερος στις μικρές Πολιτείες, όπου η συμμετοχή σε τέτοιες διαδικασίες ήταν περιορισμένη. Με ιερό πάθος, συνέρρεαν στις τοπικές συνελεύσεις των Ρεπουμπλικανών και κατόρθωναν να εκλέξουν αρκετούς εκλογικούς αντιπροσώπους, εκμεταλλευόμενοι το γεγονός ότι οι υποστηρικτές του Αντιπροέδρου Bush είχαν πολύ μικρότερη συμμετοχή, αφενός γιατί δεν ανέμεναν να έχει σοβαρό αντίπαλο, αφετέρου γιατί ως πιο μετριοπαθείς, δεν είχαν την ίδια διάθεση για ακτιβιστική δράση όπως οι οπαδοί του Robertson, οι οποίοι αισθάνονταν εμπλεκόμενοι σε μία μάχη κοσμικών διαστάσεων για την σωτηρία των ΗΠΑ από τις δυνάμεις του κακού. Το επιτελείο του Αντιπροέδρου Bush βρέθηκε- παρά τις προειδοποιήσεις του Doug Wead, του μοναδικού υψηλόβαθμου στελέχους του που ήταν Ευαγγελικός- τελείως απροετοίμαστο και κατάφερε να αποφύγει την πανωλεθρία στον προκριματικό του Μίσιγκαν εκμεταλλευόμενο τους πολύπλοκους κανόνες των εκλογών και προβαίνοντας σε παραμόρφωση των αποτελεσμάτων και επαναχάραξη των εκλογικών περιφερειών⁴³⁰. Με πλατφόρμα του την απαγόρευση των αμβλώσεων, την άρση του διαχωρισμού Κράτους-Εκκλησίας, την απαγόρευση της πορνογραφίας και την δραματική ελάττωση της ισχύος της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης, ο Robertson συνέχισε την εκστρατεία του, καταγγέλλοντας τα σκοτεινά κέντρα αποφάσεων που

⁴²⁹ Ο Falwell και ο Robertson ποτέ δεν είχαν ιδιαίτερα καλές σχέσεις, καθώς ο Falwell, όπως αρκετοί παραδοσιακοί Νότιοι Βαπτιστές, έβλεπε με καχυποψία τον Χαρισματικό Robertson, ενώ ταυτόχρονα θεωρούσε ότι ο Bush θα κέρδιζε το χρίσμα και ήταν αποφασισμένος να παραμείνει όσο το δυνατόν εγγύτερα στα κέντρα εξουσίας. Βλ. **GREEN John Clifford, ROZELL Mark J, and WILCOX Clyde**, *The Christian Right in American Politics: Marching to the Millennium*, Cambridge University Press, 2003, σελ.43-44

⁴³⁰ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ. 258-290

αποσκοπούσαν στην διάβρωση των παραδοσιακών ηθικών αξιών, την εκκοσμίκευση και εν τέλει την καταστροφή των ΗΠΑ. Στην επόμενη από τις προκριματικές εκλογές, που έλαβε χώρα στην Πολιτεία της Αιόβα, ο Αντιπρόεδρος Bush, προς γενική έκπληξη, έλαβε την τρίτη θέση πίσω από τον Γερουσιαστή Bob Dole και τον Robertson. Αυτή η ήττα σήμανε συναγερμό ανάμεσα στις ελίτ του Κόμματος, αλλά τελικά η ανώτερη οργάνωση, οι διασυνδέσεις και η οικονομική και θεσμική ισχύς του Αντιπροέδρου υπερίσχυσαν και κέρδισε το χρίσμα. Σημαντικό ρόλο έπαιξαν επίσης οι κακές επιδόσεις του Robertson σε μεγαλύτερες Πολιτείες ή Πολιτείες όπου η συμμετοχή στις εσωκομματικές εκλογές ήταν αυξημένη⁴³¹, φαινόμενο που θα επαναλαμβανόταν για τους εκπροσώπους του κινήματος πολλές φορές στο μέλλον. Η Χριστιανική Δεξιά θα αποδεικνυόταν εξαιρετικά επιτυχής στην εκλογή των εκλεκτών της εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, στις Πολιτείες όπου αυτή γίνεται μέσω Συνεδρίων ή κλειστών συνεδριάσεων- όπως στην Αιόβα- όπου η συμμετοχή είναι πιο δύσκολη, πολύωρη και περιορισμένη, κάτι που επιτρέπει στους ακτιβιστές του κινήματος να συμμετέχουν μαζικά και να ελέγξουν τη διαδικασία. Αντίθετα, σε Πολιτείες όπου οι κομματικοί υποψήφιοι επιλέγονται με ανοιχτές προκριματικές εκλογές και η συμμετοχή είναι πολύ μεγαλύτερη, η Χριστιανική Δεξιά συνήθως θα αποτύγχανε να εκλέξει τους υποψηφίους που στηρίζει.⁴³² Αυτό είναι λογικό, καθώς τα μέλη του Κινήματος θεωρούνται από πολλούς ακραίοι και έχουν αδυναμία να προβούν στους απαραίτητους συμβιβασμούς προκειμένου να επικρατήσουν σε ανοιχτές διαδικασίες. Επρόκειτο για ένα πολύτιμο μάθημα που για πρώτη φορά κατέστη εμφανές την εποχή εκείνη.

Η προεδρική εκστρατεία του Robertson μπορεί να απέτυχε ως προς την έκβαση της, αλλά πέτυχε στο να ενεργοποιήσει, να φέρει σε επαφή μεταξύ τους και να συντονίσει χιλιάδες συντηρητικούς ακτιβιστές και πολιτευτές, πολλοί εκ των οποίων θα έπαιζαν στα επόμενα χρόνια σημαντικό ρόλο στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα τόσο σε τοπικό, όσο και σε εθνικό επίπεδο. Επιπλέον, ανέδειξε τον σημαντικό ρόλο των Συντηρητικών Ευαγγελικών, ως εκατομμυρίων πιστών ακτιβιστών του Κόμματος που θα αναλάμβαναν να παρευρίσκονται σε συγκεντρώσεις, να διανέμουν φυλλάδια και

⁴³¹ Ο.π. σελ.285-286

⁴³² **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.100-110

να ενεργοποιούν φίλους και γνωστούς υπέρ των Ρεπουμπλικανών, όπως παραδοσιακά έκαναν τα μέλη των εργατικών συνδικάτων για το Δημοκρατικό Κόμμα.

Το πιο σημαντικό στοιχείο που ανέδειξε όμως η υποψηφιότητα του Robertson για το χρίσμα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος το 1988, είναι ότι η Χριστιανική Δεξιά ήταν πια ικανή να φέρει σε δύσκολη θέση τις ελίτ του Κόμματος και να λειτουργήσει όχι απλώς ανεξάρτητα, αλλά ξεκάθαρα εναντίον των επιλογών τους. Μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο, ελάχιστοι ήταν οι παρατηρητές που δεν θεωρούσαν ότι το εκκρεμές της ισχύος βρισκόταν συντριπτικά υπέρ της κομματικής ελίτ και ότι αυτές χρησιμοποιούσαν για εκλογικά οφέλη το Κίνημα. Η εκστρατεία του Robertson δεν ανέτρεψε ακριβώς αυτή την ισορροπία, καθώς τελικά ο Bush επικράτησε, έστω κι αν για να συμβεί αυτό χρειάστηκε την υποστήριξη άλλων εκπροσώπων της Χριστιανικής Δεξιάς. Ωστόσο, κατέδειξε στις Ρεπουμπλικανικές ελίτ ότι το Κίνημα- ή τουλάχιστον η ακτιβιστική του βάση- θα διεκδικούσε ουσιαστικό αυξημένο ρόλο και ισχύ, χωρίς να συμμορφώνεται πειθήνια στις αποφάσεις τους.

Εν κατακλείδι, η προεκλογική εκστρατεία του Robertson αποτελεί καμπή στη ιστορία του Κινήματος αφού ενίσχυσε σημαντικά το προφίλ και την ισχύ της Χριστιανικής Δεξιάς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος σε μία χρονική περίοδο που η επιρροή της φαινόταν να βρίσκεται σε αποδρομή.

Αυτό επιβεβαιώθηκε όχι απλώς με την στροφή του ίδιου του George H.W. Bush σε ακόμη πιο συντηρητικές θέσεις, προκειμένου να συγκρατήσει τους θρησκευόμενους ψηφοφόρους από το να στραφούν στον Robertson, αλλά και από την επιλογή του συνυποψήφιου του για τη θέση του Αντιπροέδρου, Dan Quayle, Συντηρητικού Ευαγγελικού Γερουσιαστή από την Ιντιάνα.

Μετά τη νίκη του George H.W. Bush στις προκριματικές εκλογές, οι οπαδοί του Robertson συντάχθηκαν μαζί του και τον βοήθησαν να κερδίσει άνετα στις γενικές εκλογές ενάντια στον Δημοκρατικό Michael Dukakis, λαμβάνοντας νέο ιστορικά υψηλό ποσοστό ανάμεσα στους λευκούς ψηφοφόρους. Ωστόσο, σύντομα θα αποδεικνυόταν ότι οι φόβοι τους για το νέο Πρόεδρο ήταν βάσιμοι, καθώς κυβέρνησε με μετριοπάθεια και προέβη σε ποικίλους συμβιβασμούς με τους Δημοκρατικούς, χωρίς να λάβει οποιαδήποτε σημαντική πρωτοβουλία πάνω στα ηθικά ζητήματα που

απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά, ενώ ελάχιστα στελέχη του κινήματος, λιγότερα απ' ότι στην εποχή Reagan, διορίστηκαν σε θέσεις ευθύνης⁴³³.

Πέραν των ανωτέρω, ο George H.W. Bush εξόργισε τους εκπροσώπους του Κινήματος με ενέργειες του, όπως η ενίσχυση της νομοθεσίας για την προστασία του περιβάλλοντος, η υπογραφή νομοθεσίας για την αυστηρότερη ποινική αντιμετώπιση εγκλημάτων με ρατσιστικό υπόβαθρο⁴³⁴ και, πάνω από όλα, η ενέργεια του να προσκαλέσει για πρώτη φορά εκπροσώπους του κινήματος υπέρ των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων στο Λευκό Οίκο⁴³⁵. Ο καταλύτης, ωστόσο, προκειμένου να στραφούν εναντίον του και οι υπόλοιπες συνιστώσες του συντηρητικού κινήματος ήταν ο συμβιβασμός στον οποίο έφτασε με το Κογκρέσο, που ελεγχόταν από τους Δημοκρατικούς, για αύξηση της φορολογίας προκειμένου να αντιμετωπισθεί το υψηλό δημοσιονομικό έλλειμμα. Η αύξηση των φόρων όχι μόνο ήταν ανάθεμα για τους Συντηρητικούς κάθε απόχρωσης, αλλά ταυτόχρονα αποτελούσε παραβίαση μίας διάσημης προεκλογικής δέσμευσης που είχε δώσει ο Bush στο Συνέδριο των Ρεπουμπλικανών, όταν είχε δηλώσει εμφατικά: «*Διαβάστε τα χείλη μου: Όχι νέοι φόροι*». Έχοντας ήδη εξαντλήσει τα αποθέματα καλής θέλησης που είχε από τη Χριστιανική Δεξιά, για την οποία αυτό το περιστατικό ήταν η τελική απόδειξη ότι ο Bush δεν ήταν παρά ένας οπορτουνιστής ή κεκαλυμμένος προοδευτικός, με την παραβίαση αυτής της δέσμευσης έστρεψε εναντίον του και τους παραδοσιακούς Συντηρητικούς. Ο Πόλεμος του Κόλπου αύξησε εντυπωσιακά την δημοτικότητα του, όμως αυτό αποδείχθηκε παροδικό φαινόμενο και καθώς η χώρα μαστιζόταν από οικονομική κρίση, καθίστατο σαφές ότι η επανεκλογή του Προέδρου Bush ήταν κάθε άλλο παρά βέβαιη.

Τα χρόνια όμως της Προεδρίας Bush σημαδέυτηκαν και από την ανάδειξη της επόμενης μεγάλης Οργάνωσης του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Με εφαλτήριο την αποτυχημένη προεκλογική του εκστρατεία, ο Pat Robertson

⁴³³ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party* (Studies in Postwar American Political Development), OUP USA (16 Feb 2012), σελ.372-373

⁴³⁴ Ο νόμος αυτός, γνωστός ως «Νόμος περί Εγκλημάτων Μίσους» («Hate Crimes Act 1990») προβλέπει αυστηρότερες ποινές όταν ένα έγκλημα εδράζεται σε μία ιδεολογία που στρέφεται εναντίον μίας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων, που ορίζεται βάσει φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, φύλου ή σεξουαλικού προσανατολισμού. Η Χριστιανική Δεξιά ήταν σφόδρα αντίθετη στη θέσπιση του, καθώς θεωρεί ότι πρόκειται για ένα υποχθόνιο σχέδιο ενίσχυσης του κινήματος υπέρ των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων.

⁴³⁵ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ. 314-315

προχώρησε στην ίδρυση του «Χριστιανικού Συνασπισμού» («Christian Coalition»), προκειμένου να καλύψει το κενό εκπροσώπησης και συντονισμού που υπήρχε στο κίνημα μετά την παρακμή της Ηθικής Πλειοψηφίας. Σε αυτή του την κίνηση βασίστηκε στην πλειάδα ακτιβιστών και εθελοντών που είχαν δραστηριοποιηθεί στο πλαίσιο της προεκλογικής του εκστρατείας, οργανώνοντας τους σε τοπικές οργανώσεις και αποσκοπώντας να λειτουργήσει τόσο ως οργάνωση ακτιβιστών, αλλά και ως ομάδα πίεσης. Σημαντικό ρόλο στο εγχείρημα αυτό έπαιξε ο νεαρός Ralph Reed, του οποίου οι οργανωτικές ικανότητες συμπλήρωναν την επικοινωνιακή απήχηση που είχε ο Robertson στους κόλπους των Συντηρητικών Ευαγγελικών⁴³⁶. Ο Reed αποδείχθηκε εξαιρετικά αποτελεσματικός στο συντονισμό των ακτιβιστών και των τοπικών οργανώσεων, στην εξουδετέρωση των εσωκομματικών αντιπάλων⁴³⁷, καθώς και στη συγκέντρωση οικονομικών πόρων, ενώ εμπνεύστηκε μία καινούργια στρατηγική, βάσει της οποίας το κίνημα έπρεπε να επικεντρωθεί λιγότερο στην προσπάθεια αύξησης της επιρροής του στην κεντρική πολιτική σκηνή και να δραστηριοποιηθεί πολύ περισσότερο σε επίπεδο Τοπικών και Πολιτειακών οργανώσεων του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, των οποίων ο έλεγχος σταδιακά θα επέφερε και την επικράτηση του στον πυρήνα εξουσίας του Κόμματος στην Ουάσιγκτον. Επρόκειτο για μία καινοτόμο προσέγγιση, που σε βάθος χρόνου αποδείχθηκε εξαιρετικά επιτυχής, καθώς σε Τοπικό και Πολιτειακό επίπεδο οι αποφασισμένοι ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιάς μπορούσαν να υπερισχύσουν με μεγαλύτερη ευκολία λόγω μειωμένης συμμετοχής της ευρύτερης κοινωνίας των πολιτών σε αυτές τις εσωκομματικές διαδικασίες. Ο Χριστιανικός Συνασπισμός αναλάμβανε την εκπαίδευση των ακτιβιστών αυτών πάνω στις μεθόδους που θα έπρεπε να χρησιμοποιούν προκειμένου να επικρατήσουν των εσωκομματικών αντιπάλων ή των υποψηφίων του Δημοκρατικού Κόμματος στο πλαίσιο αυτών των αναμετρήσεων, ενώ τους επιστούσε την προσοχή ως προς τον ορθό τρόπο προσέγγισης της κάθε κατηγορίας ψηφοφόρων. Ταυτόχρονα φρόντιζε να διανέμει εκατομμύρια προεκλογικά φυλλάδια σε Ευαγγελικές Εκκλησίες, στοχεύοντας έτσι ψηφοφόρους που διέκειντο θετικά στις θέσεις του κινήματος.

⁴³⁶ Ο.π. σελ. 299-305

⁴³⁷ Είναι χαρακτηριστική μία δήλωση του ίδιου, αναφερόμενος στην επιτυχία του να βοηθήσει στην εκλογή μελών του κινήματος σε ένα τοπικό συμβούλιο εκπαίδευσης, ενάντια στις επιθυμίες του κεντρικού κομματικού μηχανισμού, ότι «Πρόκειται για ανταρτοπόλεμο. Βάφω το πρόσωπο μου και ταξιδεύω νύχτα. Δεν ξέρεις ότι όλα έχουν τελειώσει παρά μόνο τη βραδιά των εκλογών, όταν ήδη είσαι νεκρός» BLUMENTHAL Sydney, *Christian Soldiers*, New Yorker, pp.31-37, July 18, 1994

Ακριβώς όμως επειδή λάμβανε χώρα κυρίως σε Τοπικό επίπεδο, η δραστηριότητα του Χριστιανικού Συνασπισμού παρέμενε αόρατη στα μάτια των περισσότερων πολιτικών παρατηρητών και ΜΜΕ, που ήταν επικεντρωμένα κυρίως στην κεντρική πολιτική σκηνή. Κάποιοι πίστεψαν τότε ότι η Χριστιανική Δεξιά είχε εξαφανιστεί από το προσκήνιο μετά την διάλυση της «Ηθικής Πλειοψηφίας» και την αποτυχία της υποψηφιότητας Robertson. Ένα περιστατικό πάντως που έστρεψε την προσοχή της κοινής γνώμης στις δραστηριότητες του κινήματος ήταν η δράση της στο Κάνσας το καλοκαίρι του 1991, το οποίο στους κόλπους του κινήματος έμεινε γνωστό ως «Καλοκαίρι του Ελέους» («Summer of Mercy»)⁴³⁸. Με την Οργάνωση «Επιχείρηση-Σωτηρία» να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο, χιλιάδες μέλη του κινήματος συνέρρευσαν εκείνο το καλοκαίρι στην πόλη Γουίτσιτα (Wichita), προκειμένου να διαμαρτυρηθούν για τη λειτουργία τριών κλινικών αμβλώσεων στην πόλη. Διαδήλωναν καθημερινά έξω από τις κλινικές, προπηλάκιζαν τους γιατρούς και νοσηλευτές, αλλά και ασθενείς, ενώ προσπαθούσαν να μπλοκάρουν την είσοδο στις κλινικές, ερχόμενοι ακόμη και σε σύγκρουση με την αστυνομία και με αντιπάλους ακτιβιστές. Καθώς η κατάσταση αυτή συνεχιζόταν, η πόλη βρέθηκε σε μία κατάσταση εμφυλίου πολέμου, με ακτιβιστές υπέρ των αμβλώσεων να οργανώνουν αντιδιαδηλώσεις αναγκάζοντας τις δικαστικές αρχές να επέμβουν και να διατάξουν την παύση των διαδηλώσεων. Όταν οι ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιάς αρνήθηκαν να συμμορφωθούν, πολλοί συνελήφθησαν, κάτι που οδήγησε τους ηγέτες του κινήματος να τους συγκρίνουν με τους αγωνιστές του κινήματος για τα Πολιτικά Δικαιώματα στο Νότο της δεκαετίας του 1960⁴³⁹. Ο δε Πρόεδρος Bush κράτησε μία επαμφοτερίζουσα στάση, δηλώνοντας ότι συμμεριζόταν τις ανησυχίες των διαδηλωτών, αλλά θα έπρεπε να μην εκτρέπονται των ορίων του Νόμου, μία στάση που κάθε άλλο παρά ικανοποίησε τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς. Η κατάσταση τελικά εξομαλύνθηκε, αλλά τα περιστατικά αυτά αποτέλεσαν φάρο συσπείρωσης για τη Χριστιανική Δεξιά και ενέτειναν ακόμη περισσότερο τη μαχητική διάθεση των μελών της. Ωστόσο, για πολλούς παρατηρητές, τα γεγονότα

⁴³⁸ **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005, σελ.94-96

⁴³⁹ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ. 323-326

στο Κάνσας αποτελούσαν τους τελευταίους σπασμούς ενός Κινήματος που αργοπέθαινε.

Το προεκλογικό Συνέδριο των Ρεπουμπλικανών στο Χιούστον αποτέλεσε την καλύτερη απόδειξη της αυξανόμενης επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, με τον Pat Buchanan να δηλώνει μέσα σε ζητωκραυγές από το βήμα ότι *«Αυτή τη στιγμή στις ΗΠΑ λαμβάνει χώρα ένας θρησκευτικός πόλεμος. Είναι ένας πολιτισμικός πόλεμος εξίσου σημαντικός για τη μοίρα του έθνους μας με τον Ψυχρό Πόλεμο. Είναι ένας πόλεμος για την ψυχή της Αμερικής»*⁴⁴⁰.

Αντίστοιχου τόνου ομιλίες έδωσαν ο Pat Robertson, ο Αντιπρόεδρος Quayle και η σύζυγος του, ενώ ο Πρόεδρος Bush, σε μία προσπάθεια να κατευνάσει το κίνημα επέκρινε τους Δημοκρατικούς για την παντελή έλλειψη αναφοράς στο Θεό στην προεκλογική τους πλατφόρμα. Ο εμπρηστικός τόνος του Συνεδρίου του Χιούστον κατέδειξε με τον πιο ευκρινή τρόπο ότι η Χριστιανική Δεξιά όχι μόνο δεν αργοπέθαινε, αλλά αύξανε συνεχώς την επιρροή της εντός των κόλπων του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Η προεκλογική πλατφόρμα του Κόμματος αποτέλεσε μία ακόμη επιβεβαίωση αυτού του γεγονότος, καθώς υιοθετούσε τις απόψεις του κινήματος σε κάθε επιμέρους ζήτημα, δίνοντας ιδιαίτερο βάρος στην προστασία των παραδοσιακών αξιών και της οικογένειας⁴⁴¹. Εκ των πραγμάτων, οι νέοι υποψήφιοι του Κόμματος έτειναν να είναι σαφώς πιο συντηρητικοί από αυτούς που αντικαθιστούσαν, οι οποίοι είχαν αναδειχθεί σε μία εποχή που το Κόμμα ασπαζόταν περισσότερο κεντρώες θέσεις. Από την άλλη πλευρά, τα τεκταινόμενα στο Συνέδριο προκάλεσαν αλγεινή εντύπωση σε μεγάλη μερίδα προοδευτικών και μετριοπαθών πολιτών, κάτι που σε συνδυασμό με την ανεξάρτητη υποψηφιότητα του εκατομμυριούχου Ross Perot που έγινε αποδέκτης της ψήφου αυτών των δυσαρεστημένων ψηφοφόρων⁴⁴², οδήγησε τον Πρόεδρο Bush στην ήττα στις Προεδρικές Εκλογές του 1992, όπου πάντως κατάφερε να συγκεντρώσει ιδιαίτερα υψηλό ποσοστό ανάμεσα στους αυτοπροσδιοριζόμενους ως μέλη του Κινήματος ψηφοφόρους, που αντιπροσώπευαν περίπου 17% του εκλογικού σώματος⁴⁴³, κερδίζοντας το 61% των ψήφων τους, έναντι του 37% που έλαβε ως συνολικό

⁴⁴⁰ Ο.π.325-326

⁴⁴¹ <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25847>

⁴⁴² **PHILIPS Kevin**, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.354-256

⁴⁴³ [Voter News Service exit poll](#), reported in *The New York Times*, November 10, 1996, 28.

ποσοστό. Αντίστοιχα, ο πολυεκατομμυριούχος ανεξάρτητος υποψήφιος Ross Perot έλαβε 19%⁴⁴⁴ (15% ανάμεσα στους ψηφοφόρους του Κινήματος) και ο νικητής Bill Clinton 43% (23% ανάμεσα στους ψηφοφόρους του Κινήματος). Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα μπορεί να είχε χάσει το Λευκό Οίκο, μαζί με σημαντική μερίδα ψηφοφόρων του, όμως η Χριστιανική Δεξιά φαινόταν έτοιμη να κατακτήσει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.

β) Η Προεδρία Clinton και η απαρχή της εσωκομματικής κυριαρχίας της Χριστιανικής Δεξιάς.

Η εκλογή του Δημοκρατικού υποψηφίου Bill Clinton στην προεδρία των ΗΠΑ στις εκλογές του 1992 σήμανε το τέλος της δωδεκαετούς παρουσίας Ρεπουμπλικανών πολιτικών στο Λευκό Οίκο. Αυτή η αλλαγή συνέπεσε χρονικά με την οριστική εξάλειψη του κομμουνιστικού αντίβαρου στη διεθνή σκηνή, την παγίωση των ΗΠΑ ως μοναδικής υπερδύναμης και την διαφαινόμενη κυριαρχία του πολιτικού και οικονομικού φιλελευθερισμού σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτές οι τεκτονικές αλλαγές σε διεθνές επίπεδο ήταν αναπόφευκτο να επηρεάσουν και τις εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις στις ΗΠΑ, καθώς η σταυροφορία εναντίον του κομμουνισμού είχε υπάρξει επί πενήντα σχεδόν χρόνια βασικό συστατικό στοιχείο της συμμαχίας που είχε διαμορφωθεί εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος μεταξύ Συντηρητικών Ευαγγελικών, Νεοσυντηρητικών, Ελευθεριστών (Libertarians) και Παραδοσιακών Συντηρητικών. Για τους πρώτους, ο κομμουνισμός αντιπροσώπευε την αθεΐα και τον κοσμικό ανθρωπισμό, που απειλούσε τις παραδοσιακές αμερικανικές αξίες, για τους δεύτερους το αντίπαλο δέος στην αμερικανική ισχύ, για τους τρίτους ένα ανελεύθερο ολοκληρωτικό πολιτικό και οικονομικό καθεστώς και για τους τελευταίους το αντίπαλο οικονομικό σύστημα από αυτό στο οποίο οι ίδιοι πίστευαν και δραστηριοποιούντο. Με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, αυτός ο συνεκτικός δεσμός που ένωνε τις συνιστώσες αυτές του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ήταν εξαιρετικά πιθανό να διαρραγεί και να αναδυθούν οι μεταξύ τους αντιθέσεις, όπως για παράδειγμα αυτή μεταξύ της Χριστιανικής Δεξιάς και των Παραδοσιακών Συντηρητικών. Οι τελευταίοι διακρίνονταν από

⁴⁴⁴ Χωρίς ωστόσο να καταφέρει να κερδίσει έστω και μία Πολιτεία και άρα εκπροσώπηση στο Κολλέγιο των Εκλεκτόρων.

κοσμοπολίτικες τάσεις, μία σαφώς πιο φιλελεύθερη προσέγγιση στα λεγόμενα «ηθικά ζητήματα» και έβλεπαν με απέχθεια τον λαϊκιστικό τόνο και τη μεσσιανική προσέγγιση που συχνά χαρακτήριζε τους Συντηρητικούς Ευαγγελικούς εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς. Σημαντικές ιδεολογικές διαφορές ως προς τα ηθικά ζητήματα παρουσιάζονταν μεταξύ των εκπροσώπων του κινήματος και των Ελευθεριστών Ρεπουμπλικανών, καθώς οι δεύτεροι τάσσονταν σαφώς υπέρ της ατομικής ελευθερίας και επιλογής σε αυτά τα θέματα, σε αντιδιαστολή με την πουριτανική και απόλυτη προσέγγιση των Συντηρητικών Ευαγγελικών. Αυτός ο κίνδυνος είχε ήδη αρχίσει να διαφαίνεται στη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, από την αντίδραση σημαντικού μέρους της παραδοσιακής ελίτ του Κόμματος στον λαϊκιστικό και ριζοσπαστικό τόνο που κυριάρχησε στο προεκλογικό Συνέδριο του Χιούστον. Ταυτόχρονα, στο Κάνσας, όπου είχαν λάβει χώρα τα επεισόδια σχετικά με τις αμβλώσεις, είχε ήδη προκύψει μία διάσπαση στις τάξεις του Κόμματος, με τους Ελευθεριστές και Παραδοσιακούς Ρεπουμπλικάνους να σχηματίζουν κοινό μέτωπο με τους Δημοκρατικούς εναντίον των Συντηρητικών. Εκείνη την κρίσιμη, για το Κόμμα και το Κίνημα, στιγμή ένας νέος συνεκτικός δεσμός διαμορφώθηκε μεταξύ των διαφόρων συνιστωσών, με άξονα την απέχθεια στο πρόσωπο και την αντίθεση στις πολιτικές του Προέδρου Clinton⁴⁴⁵.

Ο Bill Clinton είχε εκλεγεί καλλιεργώντας ένα προφίλ μετριοπαθούς, κεντρώου πολιτικού, ο οποίος διακήρυττε την θρησκευτική του πίστη⁴⁴⁶, πίστευε στην αυστηρή εφαρμογή του Νόμου και της Τάξης⁴⁴⁷, αντιτασσόταν στον αυξημένο ρόλο του κράτους στην οικονομία, εκπροσωπούσε μία καινούργια προσέγγιση ως προς τον τρόπο λειτουργίας του Κράτους Πρόνοιας και γενικότερα απέφευγε να ταυτιστεί με την παραδοσιακή αριστερή πτέρυγα του Δημοκρατικού Κόμματος. Υπήρξε ο εμπνευστής της λεγόμενης πολιτικής του «Τρίτου Δρόμου»⁴⁴⁸, που ουσιαστικά συνίστατο στην υιοθέτηση προοδευτικών στόχων, όπως η μείωση των ανισοτήτων

⁴⁴⁵ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.53-56

⁴⁴⁶ Την οποία βεβαίως βάσιζε στην παράδοση του Κοινωνικού Ευαγγελίου, υιοθετώντας προοδευτικές θέσεις στα λεγόμενα ηθικά ζητήματα, προσπαθώντας όμως πάντα να μένει όσο εγγύτερα στο Κέντρο. Για παράδειγμα, στο φλέγον ζήτημα των αμβλώσεων υποστήριζε ότι οι αμβλώσεις ήταν τραγικό φαινόμενο, αλλά έπρεπε να είναι «ασφαλείς, σπάνιες και νόμιμες» **Bl. CLINTON Bill**, *My Life*, Hutchinson, London, 2004, σελ.353 και 418.

⁴⁴⁷ Υποστηρίζοντας ταυτόχρονα, ότι θα έπρεπε να αντιμετωπιστούν και οι γενεσιουργές αιτίες της εγκληματικότητας, όπως η φτώχεια και ο κοινωνικός αποκλεισμός, κάτι που τον διαφοροποιούσε από τους συντηρητικούς.

⁴⁴⁸ Βασικότερος εκπρόσωπος της οποίας στην Ευρώπη υπήρξε ο μετέπειτα στενός του φίλος και Πρωθυπουργός της Βρετανίας, Tony Blair, ο οποίος βάσισε την διαμόρφωση των πολιτικών του θέσεων στο μοντέλο του Clinton.

και η διατήρηση του Κράτους Πρόνοιας, με άξονα συντηρητικές πολιτικές μεθόδους, όπως ο περιορισμός των κρατικών δαπανών και της φορολογίας καθώς και την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας.

Για πολλούς Συντηρητικούς όμως, αυτές οι πολιτικές θέσεις αποσκοπούσαν απλώς στην παραπλάνηση του εκλογικού σώματος και ουσιαστικά δεν αποτελούσαν παρά μία νεότερη εκδοχή των παλαιότερων κρατικιστικών, παρεμβατικών πολιτικών που χαρακτήριζαν το Δημοκρατικό Κόμμα με διαφορετικό περιτύλιγμα. Ταυτόχρονα, η ίδια η προσωπικότητα του νέου Προέδρου, αλλά και της συζύγου του Hillary, τους προκαλούσε μεγάλη αντιπάθεια, καθώς παρά την καταγωγή του από το Νότο, ήταν σαφές ότι επρόκειτο για έναν κοσμοπολίτη, σχετικά προοδευτικό αλλά και ρεαλιστή πολιτικό, για την προσωπική ζωή του οποίου- που αργότερα έμελλε να σημαδέψει την προεδρία του- κυκλοφορούσαν ήδη διάφορες φήμες.

Αμέσως μετά την εκλογή του, ο νέος Πρόεδρος προέβη σε δύο ενέργειες που συσπείρωσαν αμέσως όλους τους Ρεπουμπλικανούς εναντίον του. Η πρώτη αφορούσε την διακήρυξη του ότι σκόπευε να καταργήσει τις διακρίσεις που ακόμα λάμβαναν χώρα στις ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ εναντίον των ομοφυλοφίλων, κάτι που φυσικά προκάλεσε τη μήνι της Χριστιανικής Δεξιάς. Επιπλέον, όρισε ως πρωταρχικό του στόχο την θέσπιση ενός εθνικού συστήματος υγείας, ένα ενδεχόμενο στο οποίο αντιδρούσαν σφόδρα οι Παραδοσιακοί Ρεπουμπλικάνοι και τα επιχειρηματικά συμφέροντα με τα οποία ταυτίζονταν. Κατάφερε έτσι, μέσα στους πρώτους μήνες της προεδρίας του να επανασυσπειρώσει όλες τις πτέρυγες του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, με αποτέλεσμα η μεν μεταρρύθμιση του συστήματος υγείας να καταλήξει σε πλήρη αποτυχία, ενώ στο θέμα των ομοφυλοφίλων στις ένοπλες δυνάμεις έφτασε σε έναν συμβιβασμό με βάση τον οποίο οι ομοφυλόφιλοι θα μπορούσαν να υπηρετούν εφόσον δεν εκδήλωναν ανοιχτά τις προτιμήσεις τους⁴⁴⁹. Μεγαλύτερη επιτυχία γνώρισε η πρωτοβουλία του για απαγόρευση πώλησης και κυκλοφορίας ημιαυτόματων επιθετικών όπλων⁴⁵⁰, κάτι που προκάλεσε όμως την οργισμένη αντίδραση του ισχυρού λόμπι υπέρ της οπλοκατοχής, «National Rifle Association»

⁴⁴⁹ Μία πολιτική που έγινε ευρέως γνωστή ως «Don't ask, don't tell», δηλαδή «μην ρωτάς, μην λες» και καταργήθηκε πρόσφατα, επί Προεδρίας Ομπάμα, όταν και απαγορεύτηκαν πλήρως οι διακρίσεις εναντίον των ομοφυλόφιλων στις ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ.

⁴⁵⁰ Violent Crime Control and Law Enforcement Act of 1994, [H.R. 3355](#), [Pub.L. 103-322](#)

(«Εθνική Ένωση Τουφεκιών»)⁴⁵¹, που προέβη σε μεγάλη κινητοποίηση εναντίον των Δημοκρατικών υποψηφίων στις ενδιάμεσες εκλογές του 1994.

Ωστόσο, εκτός από την κοινή αντιπάθεια του συνόλου των Ρεπουμπλικανών υπήρξαν και άλλοι λόγοι που η πολιτική πόλωση αυξήθηκε την εποχή της Προεδρίας Clinton, κάτι που εκ πρώτης όψεως ήταν παράδοξο δεδομένης της σύγκλισης των δύο κομμάτων σε ζητήματα οικονομικής και κοινωνικής πολιτικής, της ραγδαίας οικονομικής ανάπτυξης, αλλά και της γενικότερης ευφορίας που επικρατούσε μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου. Ο βασικότερος συνίστατο στην ραγδαία αύξηση της επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς στους κόλπους του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και, μέσω αυτού, στην πολιτική ζωή της χώρας, καθώς μέχρι το 1994 πολιτικοί αναλυτές εκτιμούσαν ότι ασκούσε κυρίαρχο ή πολύ σημαντικό ρόλο στις οργανώσεις του Κόμματος σε 31 από τις 50 Πολιτείες⁴⁵², ενώ είχε τεράστια επιρροή στη διαμόρφωση των πολιτειακών προγραμματικών θέσεων του Κόμματος⁴⁵³.

Τα πρώτα χρόνια της Προεδρίας Clinton, ο «Χριστιανικός Συνασπισμός» βρισκόταν στο απόγειο της ισχύος και επιρροής του, φθάνοντας το ένα εκατομμύριο μέλη. Ο οργανωτικός ιθύνων νους της Οργάνωσης, Ralph Reed είχε αντιληφθεί εγκαίρως τόσο την ανάγκη το κίνημα να μπορεί να προβαίνει σε κάποιους απαραίτητους συμβιβασμούς προκειμένου να αυξήσει την επιρροή του, καθώς και να είναι μετριοπαθές ως προς τις μεθόδους κινητοποίησης που επέλεγε. Επίσης, θεωρούσε εξαιρετικά σημαντικό να στρατολογήσει στο κίνημα μειονότητες, έτσι ώστε να μη δίδει η Χριστιανική Δεξιά την εικόνα μίας περιθωριακής ομάδας αγανακτισμένων λευκών πολιτών. Αυτός ο σχεδιασμός του Reed συνέβαλε- αν και όχι στο βαθμό που ο ίδιος και το ευρύτερο Κίνημα ισχυρίστηκαν- στην τεράστια επιτυχία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στις ενδιάμεσες εκλογές του 1994.

Πολύ σημαντικότερο ρόλο έπαιξε η στρατηγική του επικεφαλής της Ρεπουμπλικανικής μειοψηφίας στη Βουλή των Αντιπροσώπων, Newt Gingrich, ο οποίος είχε συνειδητοποιήσει ότι ο προσφορότερος τρόπος να επανακτήσουν τον έλεγχο του Κογκρέσου οι Ρεπουμπλικάνοι ήταν να καλλιεργήσουν κλίμα ακραίας

⁴⁵¹ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.58-59

⁴⁵² **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.339

⁴⁵³ **CONGER Kimberly**, *Party Platforms and Party Coalitions: The Christian Right and State-Level Republicans*, Party Politics, September 2010; vol. 16, 5: pp. 651-668., first published on April 19, 2010

πόλωσης, αρνούμενοι οποιαδήποτε συνεργασία με τους Δημοκρατικούς και να κάνουν τον κόσμο να απεχθάνεται τόσο πολύ το Κογκρέσο, ώστε να αποφασίσει να εκδιώξει τους Δημοκρατικούς, που κυριαρχούσαν στο Σώμα επί δεκαετίες. Στο πλαίσιο αυτό, η Ρεπουμπλικανική μειοψηφία άρχισε να συμπεριφέρεται σταδιακά όλο και περισσότερο ως οργανωμένη, συσπειρωμένη αντιπολίτευση ευρωπαϊκού τύπου, ενάντια στην αμερικανική παράδοση.⁴⁵⁴

Με βάση την τακτική αυτή, εκμεταλλευόμενο την δυσαρέσκεια πολλών ψηφοφόρων εναντίον του Προέδρου Clinton, την παραδοσιακά μειωμένη συμμετοχή στις ενδιάμεσες εκλογές, καθώς και την πολεμική εναντίον του κατεστημένου των Δημοκρατικών στην Ουάσινγκτον⁴⁵⁵, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα κατάφερε να πετύχει σαρωτική νίκη και να κερδίσει τον έλεγχο τόσο της Βουλής όσο και της Γερουσίας για πρώτη φορά μετά από πενήντα χρόνια. Σημαία των Ρεπουμπλικανών στις ιστορικές αυτές εκλογές ήταν το περίφημο «Συμβόλαιο με την Αμερική», το οποίο έδινε μεγάλη έμφαση σε ζητήματα περιορισμού του κράτους πρόνοιας, δραστηκής μείωσης της φορολογίας, μεταρρύθμιση του νομικού πλαισίου για τις αδικοπραξίες, μέτρα για την πάταξη της εγκληματικότητας κλπ⁴⁵⁶. Τα λεγόμενα «ηθικά ζητήματα» που τόσο απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά δεν περιλαμβάνονταν στα σημεία του «Συμβολαίου με την Αμερική»⁴⁵⁷, κάτι που δεν εμπόδιζε όμως τον Χριστιανικό Συνασπισμό να το υποστηρίξει θερμά και να κινητοποιηθεί έντονα αλλά πιο διακριτικά⁴⁵⁸ - στο πλαίσιο του προεκλογικού αγώνα, με αποτέλεσμα στο νέο Κογκρέσο 114 Βουλευτές και 26 Γερουσιαστές να ανήκουν στους πολιτικούς που πληρούσαν σε ποσοστό 100% όλα τα κριτήρια αξιολόγησης

⁴⁵⁴ **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012), σελ.

⁴⁵⁵ **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.63

⁴⁵⁶ Αν και κάποιες βασικές ιδέες οικονομικής πολιτικής, όχι απλώς εξέφραζαν τις θέσεις της Χριστιανικής Δεξιάς, αλλά ήταν εμπνεύσεως του Χριστιανικού Συνασπισμού, χωρίς όμως να αποξενώνουν άλλους ψηφοφόρους, όπως αυτή για την φοροαπαλλαγή 500 δολαρίων για κάθε παιδί, καθώς θεωρούσαν ότι ήταν μέτρο ενίσχυσης της παραδοσιακής οικογένειας βλ. **CLIFTON Brett M** *Romancing the GOP: Assessing the Strategies Used by the Christian Coalition to Influence the Republican Party*, Party Politics, September 2004; vol. 10, 5: σελ.484.

⁴⁵⁷ Μία πειστική εξήγηση που έχει δοθεί για την απουσία αυτών των ζητημάτων από το «Συμβόλαιο με την Αμερική» είναι η επιμονή του Gingrich στο ότι τα θέματα που θα έθετε το κείμενο θα έπρεπε να απολαμβάνουν της υποστήριξης τουλάχιστον του 60% της κοινής γνώμης, όπως αποτυπωνόταν στις σχετικές έρευνες. Αυτό, προφανώς και δεν ίσχυε για τα ηθικά ζητήματα που απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά. Βλ. **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006, σελ.67

⁴⁵⁸ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.6

υποψηφίων που έθετε η Οργάνωση⁴⁵⁹. Ταυτόχρονα, οι εκλογές του 1994 σηματοδότησαν το οριστικό τέλος της κυριαρχίας του Δημοκρατικού Κόμματος στο Νότο, κάτι που σε επίπεδο προεδρικών εκλογών είχε διαφανεί ήδη από το 1980, αλλά μέχρι το 1994 δεν είχε καταστεί ξεκάθαρο σε επίπεδο εκλογών για το Κογκρέσο⁴⁶⁰. Από την εποχή εκείνη και μετά όμως, αφενός το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα θα κυριαρχούσε στο Νότο, αφετέρου η πολιτική κουλτούρα του Νότου και οι Νότιοι Πολιτικοί θα επέβαλλαν την κυριαρχία τους και την ιδεολογία τους -σημαντικό κομμάτι της οποίας ήταν ο συντηρητικός ευαγγελικός προτεσταντισμός- στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Οι ενδιάμεσες εκλογές του 1994 αποτέλεσαν τον καταλύτη των εξελίξεων προς αυτή την κατεύθυνση. Είναι ενδιαφέρον όμως ότι αυτή η μεγάλη επιτυχία των Ρεπουμπλικανών επιτεύχθηκε με βάση μία ατζέντα κατά βάση οικονομικού περιεχομένου, η οποία ελάχιστο βάρος έδινε στα «ηθικά ζητήματα» που τόσο απασχολούσαν τη Χριστιανική Δεξιά. Φυσικά, το Κίνημα δραστηριοποιήθηκε έντονα, ιδιαιτέρως σε τοπικό επίπεδο και επικεντρώνοντας τη δράση του στη μερίδα εκείνη του πληθυσμού που διάκειντο πιο ευνοϊκά απέναντι του⁴⁶¹. Ένα συμπέρασμα που θα μπορούσαν να έχουν εξάγει οι ιθύνοντες του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από αυτό, είναι ότι το Κίνημα ωφελούσε περισσότερο το Κόμμα όταν η δράση του ήταν περισσότερο στοχευμένη σε εκείνο το κομμάτι του πληθυσμού που το έβλεπε με συμπάθεια και όχι όταν το Κόμμα ταυτιζόταν έντονα με τις θέσεις και το χαρακτήρα του Κινήματος σε εθνικό επίπεδο και ξεκάθαρα.

Μία ερμηνεία για την περιορισμένη απήχηση του Κινήματος στο ευρύ κοινό μετά το 1992, δίνουν οι Putnam και Campbell μέσω της θεωρίας του «αντί-μετασείσμου»⁴⁶². Σύμφωνα με αυτήν, αν τα προοδευτικά κοινωνικά ρεύματα αποτέλεσαν έναν σεισμό για την αμερικανική κοινωνία, η συντηρητική αντίδραση, στην προμετωπίδα της

⁴⁵⁹ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.340

⁴⁶⁰ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.376

⁴⁶¹ Εξ ου και στις εκλογές εκείνες, το 72% των Ευαγγελικών Προτεσταντών ψήφισε Ρεπουμπλικανούς υποψηφίους για τη Βουλή των Αντιπροσώπων, αποδεικνύοντας την σημασία που είχε για την εκλογική επιτυχία του Κόμματος η κινητοποίηση αυτής της μερίδας του πληθυσμού, στην οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο ο Χριστιανικός Συνασπισμός. Αυτή η ικανότητα των οργανώσεων της Χριστιανικής Δεξιάς και ιδιαιτέρως αυτής που διοικούσε ο Reed, να οδηγούν τους ψηφοφόρους τους στις κάλπες, τους καθιστούσε υπερπολύτιμους συμμάχους για το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, παρά το γεγονός ότι είχαν μειωμένη οικονομική συνεισφορά σε σχέση με άλλες ομάδες πίεσης. βλ. **CLIFTON Brett M** *Romancing the GOP: Assessing the Strategies Used by the Christian Coalition to Influence the Republican Party*, Party Politics, September 2004; vol. 10, 5: σελ.482.

⁴⁶² **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010

οποίας υπήρξε η Χριστιανική Δεξιά, αποτέλεσε έναν μετασεισμό, που με την σειρά του τελικά οδήγησε σε μία εκ νέου αντίδραση προοδευτικών δυνάμεων κατά την δεκαετία του 1990 (τον «αντί-μετασεισμό») που οδήγησε στην αποστροφή της πλειοψηφίας της κοινής γνώμης προς την Χριστιανική Δεξιά. Αυτό όμως, όπως θα δούμε και παρακάτω, δεν αφορούσε την ισχύ του Κινήματος εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, η οποία έβαινε αυξανόμενη.

Πολλοί αναλυτές πάντως, θεώρησαν τότε ότι η θριαμβευτική νίκη των Ρεπουμπλικανών αποτελούσε προμήνυμα της ήττας του Bill Clinton στις επερχόμενες προεδρικές εκλογές του 1996. Ωστόσο, αφενός η αλαζονική διαχείριση της νίκης από το νέο Πρόεδρο της Βουλής Gingrich⁴⁶³, ο οποίος θεώρησε ότι θα μπορούσε ουσιαστικά να επιβάλλει τις πολιτικές του στον Πρόεδρο Clinton⁴⁶⁴, και αφετέρου η πολιτική ευελιξία και το επικοινωνιακό χάρισμα του Προέδρου, άλλαξαν τα δεδομένα. Το αποτέλεσμα ήταν στις προεδρικές εκλογές του 1996 ο Bill Clinton να κερδίσει μία εύκολη επανεκλογή εναντίον του Ρεπουμπλικανού υποψηφίου, Bob Dole. Ο Dole, παρά το γεγονός ότι ανήκε στους μετριοπαθείς του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, είχε κερδίσει την υποστήριξη του Ralph Reed, στο πλαίσιο της προσπάθειας το τελευταίου για άμβλυνση του ριζοσπαστικού χαρακτήρα του κινήματος⁴⁶⁵. Άλλοι, όμως, εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο Randall Terry δεν ήταν καθόλου πρόθυμοι να συμβιβαστούν σε ζητήματα που γι' αυτούς ήταν θεμελιώδους ηθικής και θρησκευτικής σημασίας⁴⁶⁶ και ο Reed δέχθηκε σφοδρή κριτική εντός του κινήματος. Παρά τις αντιδράσεις και τις σχετικά μετριοπαθείς του

⁴⁶³ **LOFGREN Mike**, *The Party Is Over: How Republicans Went Crazy, Democrats Became Useless, and the Middle Class Got Shafted*, Penguin Books (27 Aug 2013), σελ.33-37

⁴⁶⁴ Με αποκορύφωμα τον ωμό εκβιασμό προς τον Πρόεδρο να αποδεχθεί το σχέδιο προϋπολογισμού που κατέθεσαν οι Ρεπουμπλικανοί για το 1995 απειλώντας με παύση χρηματοδότησης των υπηρεσιών της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης και προσωρινή παύση λειτουργίας τους, το περίφημο «shutdown». Ο Πρόεδρος Clinton αρνήθηκε να υποκύψει, με αποτέλεσμα την διακοπή λειτουργίας των περισσότερων ομοσπονδιακών υπηρεσιών για σχεδόν δύο εβδομάδες, ένα γεγονός που έστρεψε την κοινή γνώμη εναντίον των Ρεπουμπλικανών, που θεωρήθηκαν αλαζόνες και αντίθετα ενίσχυσε την εικόνα του Προέδρου Clinton. Η κρίση έληξε τελικά με υποχώρηση των Ρεπουμπλικανών και έναν συμβιβαστικό προϋπολογισμό, ο οποίος βρισκόταν πιο κοντά στην πρόταση του Προέδρου.

⁴⁶⁵ Στην προσπάθεια του αυτή, ο Reed προσπαθούσε να παρουσιάσει τον «Χριστιανικό Συνασπισμό» ως μία Οργάνωση με καθαρά αμυντικό σκοπό, που συνίστατο στην προστασία των παραδοσιακών αξιών που υφίσταντο επίθεση, με μετριοπαθείς στόχους, επιδιώκοντας απλώς μία θέση στο τραπέζι της δημόσιας συζήτησης χωρίς να επιδιώκει να επιβάλλει τις απόψεις του και απευθυνόμενο σε πιστούς όλων των θρησκειών εφόσον συμμερίζονταν αυτές τις ανησυχίες. Βλ. **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.15-20

⁴⁶⁶ **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ.358-359

θέσεις στα ηθικά ζητήματα, ο Dole κατόρθωσε να κερδίσει και πάλι την μεγάλη πλειοψηφία των Συντηρητικών Ευαγγελικών ψηφοφόρων⁴⁶⁷, καταδεικνύοντας αφενός την ταύτιση των πολιτών αυτών με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, το οποίο ήταν αποτέλεσμα της δραστηριότητας της Χριστιανικής Δεξιάς, αφετέρου την σημασία που είχε αυτή η πληθυσμιακή ομάδα για το Κόμμα σε εκλογικό επίπεδο. Μετά το 1996, ο «Χριστιανικός Συνασπισμός», όπως και η «Ηθική Πλειοψηφία» παλαιότερα, είχε ήδη εισέλθει σε τροχιά παρακμής, αδυνατώντας να μετασχηματιστεί πλήρως σε μία οργάνωση επιρροής με ρεαλιστικούς πολιτικούς στόχους, υπό το βάρος της αυξανόμενης κριτικής για εμπρηστικές δηλώσεις του Robertson αφενός⁴⁶⁸ και απομάκρυνση από την ιδεολογική καθαρότητα αφετέρου. Ταυτόχρονα, προέκυψαν ερωτηματικά σχετικά με τα οικονομικά της Οργάνωσης, η οποία είχε τεθεί στο μικροσκόπιο των φορολογικών αρχών, οδηγώντας στην παραίτηση του Reed⁴⁶⁹, τον Ιούνιο του 1997 και τη ραγδαία παρακμή⁴⁷⁰ του Χριστιανικού Συνασπισμού.

Όπως η «Ηθική Πλειοψηφία» παλαιότερα, έτσι κι ο «Χριστιανικός Συνασπισμός» έκλινε τον κύκλο του χωρίς να κατορθώσει να πετύχει τους πολιτικούς του στόχους, παρά τις επιμέρους επιτυχίες του⁴⁷¹. Η αποτυχία καθαίρεσης του Προέδρου Clinton, με αφορμή το σκάνδαλο της εξωσυζυγικής του σχέσης με τη νεαρή Monica Lewinsky⁴⁷², υπήρξε το αποκορύφωμα της διαφαινόμενης παρακμής του Κινήματος της

⁴⁶⁷ [Voter News Service exit poll](#), reported in *The New York Times*, November 10, 1996, 28.

⁴⁶⁸ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η δήλωση του το 1992 ότι «η φεμινιστική ατζέντα δεν έχει να κάνει με τα ίσα δικαιώματα των γυναικών. Πρόκειται για ένα σοσιαλιστικό, αντί-οικογενειακό κίνημα που ενθαρρύνει τις γυναίκες να εγκαταλείπουν τις συζύγους τους, να σκοτώνουν τα παιδιά τους, να ασκούν μαγεία, να καταστρέψουν τον καπιταλισμό και να γίνουν λεσβίες» Βλ. **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.14

⁴⁶⁹ Ο οποίος συνέχισε μία εξόχως επιτυχημένη καριέρα ως ακτιβιστής και λομπίστας του κινήματος, έως την εμπλοκή του στο σκάνδαλο που αφορούσε τον στενό του φίλο Jack Abramoff, βλ. **BLUMENTHAL, Max**, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009, σελ.103-113

⁴⁷⁰ **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002), σελ.188

⁴⁷¹ Όπως η ψήφιση ομοσπονδιακής νομοθεσίας (Defense of Marriage Act 1996)- υπερνικώντας το βέτο του Προέδρου Clinton- που όριζε ότι οι γάμοι ομοφυλοφύλων σε μία Πολιτεία δεν ήταν υποχρεωτικό να αναγνωρίζονται από μία άλλη Πολιτεία (όπως κανονικά ισχύει με βάση το Σύνταγμα των ΗΠΑ για όλους τους γάμους). Ο Νόμος αυτός αργότερα κρίθηκε αντισυνταγματικός από το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, στην υπόθεση *United States v. Windsor*, [570 U.S. 12](#) (2013)

⁴⁷² Το οποίο, στα μάτια των συντηρητικών ευαγγελικών επιβεβαίωσε όλους τους φόβους τους για τον χαρακτήρα του Προέδρου, αλλά και την ηθική κατάπτωση της χώρας και καθιστούσε επιτακτική την καθαίρεση του από το- ελεγχόμενο από τους Ρεπουμπλικανούς- Κογκρέσο. Η Βουλή των Αντιπροσώπων όντως παρέπεμψε τον Πρόεδρο Clinton στη Γερουσία με το ερώτημα της καθαίρεσης, αλλά εκεί δεν επετεύχθη η απαιτούμενη πλειοψηφία και ο Πρόεδρος αθωώθηκε. Η όλη προσπάθεια καθαίρεσης του Προέδρου Clinton τελικά έβλαψε τους Ρεπουμπλικανούς, καθώς η πλειοψηφία της κοινής γνώμης την θεωρούσε αδικαιολόγητη και- λίγο καιρό αργότερα- ο Gingrich (που ήταν από τους

Χριστιανικής Δεξιιάς. Αυτό ώθησε ορισμένους ηγέτες του κινήματος, όπως ο Paul Weyrich, να προτείνουν την αποδοχή της ήττας τους⁴⁷³. Σε μία ανοιχτή επιστολή του το 1999, ο εμπνευστής της «Ηθικής Πλειοψηφίας» διακήρυξε ότι: «Δεν πιστεύω πια ότι υπάρχει όντως μία ηθική πλειοψηφία, ούτε ότι η πλειοψηφία των Αμερικανών συμμερίζεται της αξίες μας. Μπορεί να εκλέξαμε τους ανθρώπους μας, αλλά αυτό δεν οδήγησε στην εφαρμογή του προγράμματος μας». Κατά συνέπεια, ο Weyrich πρότεινε την εκ νέου απόσυρση του Κινήματος από την πολιτική ζωή και τον κόσμο που ήταν καταδικασμένος σε καταστροφή, ώστε οι πιστοί να μεριμνήσουν για τη σωτηρία της ψυχής τους⁴⁷⁴. Ταυτόχρονα, άλλοι σημαίνοντες παράγοντες του Κινήματος επέκριναν τους ηγέτες του, όπως ο Jerry Falwell, ότι είχαν ουσιαστικά παραμελήσει τους ουσιαστικούς του στόχους, χάριν της προσέγγισης και της εγγύτητας τους με την πολιτική εξουσία, που- κατ' αυτούς- είχε μετατρέψει τη Χριστιανική Δεξιιά από ένα κίνημα κοινωνικής αλλαγής σε ένα πολιτικό δίκτυο πίεσης και κινητοποίησης κομματικών ακτιβιστών και ψηφοφόρων⁴⁷⁵. Σε κάθε περίπτωση, παρά τις επιμέρους διαφωνίες ως προς τους λόγους της αποτυχίας, το κοινό συμπέρασμα στους κόλπους της Χριστιανικής Δεξιιάς στην αυγή της νέας χιλιετίας ήταν ότι το Κίνημα είχε οδηγηθεί σε αδιέξοδο και αποτυχία.

Ωστόσο, την εποχή εκείνη αναπτυσσόταν ταχύτατα ένα ευρύτατο δίκτυο ανεξάρτητων ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών δικτύων, σε τοπικό αλλά και περιφερειακό επίπεδο, μέσω των οποίων οι ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιιάς κατόρθωσαν να αναπληρώσουν το κενό που άφησε η μεγαλύτερη εθνική Οργάνωση του κινήματος και να διατηρήσουν την επιρροή τους στην κοινωνία και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Τα μέσα αυτά, με ναυαρχίδα το τηλεοπτικό δίκτυο Fox News Channel⁴⁷⁶, που παρουσιαζόταν ως αντίβαρο στα παραδοσιακά μεγάλα εθνικά δίκτυα, τα οποία κατηγορούσε ως ελεγχόμενα από τις προοδευτικές ελίτ, στόχευαν τους συντηρητικούς πολίτες ως εν δυνάμει ακροατήριο, γνώρισαν ραγδαία ανάπτυξη

θερμότερους υπέρμαχους της καθαίρεσης του Προέδρου) παραιτήθηκε από Πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων.

⁴⁷³ WILCOX Clyde and ROBINSON Carin, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.52

⁴⁷⁴ KAPLAN Esther, *With God on their side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.1-2

⁴⁷⁵ THOMAS Cal & DOBSON Ed, *Blinded by Might*, Zondervan, 1999

⁴⁷⁶ ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ Α. *Η χειραγώγηση της κοινής γνώμης, Πως οι νεοσυντηρητικοί κατάκτησαν τα μέσα ενημέρωσης για να διαχέουν τις ιδέες τους*, Το Βήμα 2 Δεκ 2006

και έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην παγίωση και διάδοση μίας ευρείας ριζοσπαστικής συντηρητικής αντί-κουλτούρας- μέρος της οποίας ήταν και η ιδεολογία της Χριστιανικής Δεξιάς- και στη συσπείρωση μέρους του πληθυσμού των ΗΠΑ γύρω από αυτήν και, εν τέλει, του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

Η παρακμή του «Χριστιανικού Συνασπισμού» σηματοδότησε την αρχή μίας νέας εποχής για τη Χριστιανική Δεξιά. Μέχρι εκείνο το χρονικό σημείο, η δημόσια φυσιογνωμία και οι δράσεις του κινήματος ταυτίζονταν με μία συγκεκριμένη Οργάνωση, που τη δεκαετία του 1980 ήταν η «Ηθική Πλειοψηφία» και τη δεκαετία του 1990 ο «Χριστιανικός Συνασπισμός». Φυσικά, η δημόσια αυτή εικόνα ήταν παραπλανητική, καθώς- όπως έχουμε δει παραπάνω- στο πλαίσιο του Κινήματος δραστηριοποιούνταν ήδη από τις απαρχές του μία πλειάδα οργανώσεων και εξεχόντων ακτιβιστών, που συνέθεταν το ψηφιδωτό της Χριστιανικής Δεξιάς και αποτελούσαν ένα πολύ αποτελεσματικό δίκτυο πολιτικής επιρροής και ισχύος. Ωστόσο, στα μάτια της κοινής γνώμης, αλλά και πολλών παρατηρητών, η Χριστιανική Δεξιά μεταξύ 1980-2000 είχε εν πολλοίς ταυτιστεί με αυτές τις δύο Οργανώσεις, οι οποίες όντως διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο και άφησαν παρακαταθήκη μία Χριστιανική Δεξιά που είχε αποκτήσει κυρίαρχο ρόλο εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, έχοντας επιβάλλει τις θέσεις της σε όλα τα ζητήματα που την απασχολούσαν και κατορθώνοντας να προωθήσει τους εκλεκτούς της πολιτευτές. Μέχρι το τέλος του 2000, υπολογίζεται ότι είχε καταφέρει να θέσει υπό τον έλεγχο της το Κόμμα σε 18 Πολιτείες, κυρίως στο Νότο, που είχε πλέον καταστεί και η πιο φίλα προσκείμενη προς τους Ρεπουμπλικανούς περιοχή των ΗΠΑ, ενώ ασκούσε σημαντική επιρροή και στις υπόλοιπες⁴⁷⁷.

Εφεξής, και με τη βοήθεια των νέων επικοινωνιακών μέσων, το Κίνημα θα μετέβαινε σε μία καινούργια φάση όπου θα καθίστατο σαφές σε όλους ότι η Χριστιανική Δεξιά συνίστατο ουσιαστικά σε μία ευρεία δεξαμενή οργανώσεων, εκκλησιαστικών δικτύων και μεμονωμένων ιεροκηρύκων, με μία μεγαλύτερη έμφαση στον ακτιβισμό από τη βάση (grassroots activism), έναντι του συντονισμού από ένα κέντρο⁴⁷⁸. Αυτό, βεβαίως, δεν σημαίνει ότι δεν συνέχιζαν να παίζουν σημαντικό ρόλο κάποιες εθνικές οργανώσεις, όπως θα δούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

⁴⁷⁷ WILCOX Clyde and ROBINSON Carin, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.104

⁴⁷⁸ Ο.π σελ.49

Ταυτόχρονα, παρά την απογοήτευση ηγετών του κινήματος όπως ο Weyrich, η αρχή της νέας χιλιετίας θα αναδείκνυε και την διακυβέρνηση στο πλαίσιο της οποίας το κίνημα θα αποκτούσε την μεγαλύτερη επιρροή, αλλά επίσης θα πλήρωνε το τίμημα της διαφθοράς και της ύβρεως, που συχνά αυτή η ισχύς συνεπάγεται.

Ξέρετε, είχα πρόβλημα με το ποτό. Αυτή τη στιγμή θα έπρεπε να είμαι σε ένα μπαρ στο Τέξας, όχι στο Οβάλ Γραφείο. Υπάρχει μοναχά ένας λόγος που βρίσκομαι στο Οβάλ Γραφείο και όχι σε ένα μπαρ. Ανακάλυψα την Πίστη. Ανακάλυψα τον Θεό. Και βρίσκομαι εδώ χάρη στη δύναμη της προσευχής.

*George W. Bush*⁴⁷⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ IV) Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΔΕΞΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΡΕΠΟΥΜΠΛΙΚΑΝΙΚΟ ΚΟΜΜΑ ΣΤΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΗΣ ΠΡΟΕΔΡΙΑΣ ΒUSH ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΟΥ

1) Η δράση της Χριστιανικής Δεξιάς στους κόλπους της Κυβέρνησης και η επιρροή της στις κυβερνητικές πολιτικές

α) Η επιρροή του κινήματος στη διαμόρφωση της Εσωτερικής Πολιτικής.

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας το 2000, ο υποψήφιος των Ρεπουμπλικάνων George W. Bush, ρωτήθηκε από έναν δημοσιογράφο ποιος ήταν ο αγαπημένος του φιλόσοφος. Η απάντηση του σημάδεψε όχι μόνο εκείνη την εκλογική αναμέτρηση, αλλά μία ολόκληρη εποχή της αμερικανικής πολιτικής: «*Ο Ιησούς Χριστός, γιατί άλλαξε την καρδιά μου*». Αυτή η φράση, σόκαρε τότε πολλούς παρατηρητές, αλλά ουσιαστικά απλώς σηματοδότησε την κορύφωση μίας πολιτικής προσέγγισης δεκαετιών ανάμεσα στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και τους Συντηρητικούς Ευαγγελικούς⁴⁸⁰. Ήταν επίσης ένα προμήνυμα του τι θα ακολουθούσε, καθώς ο γιός του 41^{ου} Προέδρου, ενός ανθρώπου που ποτέ δεν υπήρξε ιδιαίτερος συμπαθής στο κίνημα, θα αποδεικνυόταν αυτός, που θα οδηγούσε τη Χριστιανική Δεξιά στο απόγειο της επιρροής της μέσα στο Κόμμα, αλλά ταυτόχρονα θα αποκάλυπτε στο ευρύτερο κοινό το βαθμό αυτής της ισχύος με αποτέλεσμα την

⁴⁷⁹ **FRUM David**, *The Right Man: The surprise Presidency of George W. Bush*, New York, Random House, 2003, σελ.283

⁴⁸⁰ **MANSFIELD Stephen**, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004), Εισαγωγή

αντισυσπείρωση δυνάμεων που τις ανησυχούσε αυτή η εξέλιξη. Όπως σημείωσε ο Gary Wills, ο George W. Bush, δεν υπήρξε φυσικά ο πρώτος βαθιά θρησκευόμενος Πρόεδρος των ΗΠΑ, αλλά αποτέλεσε τον μοναδικό που η θρησκευτική του πίστη επηρέασε σε τόσο μεγάλο βαθμό όχι απλώς την ρητορική του, αλλά τις κυβερνητικές του αποφάσεις και επιλογές⁴⁸¹. Η σκιαγράφηση της προσωπικότητας και της εξέλιξης αυτού του ανθρώπου είναι συνεπώς σημαντική για την κατανόηση, όχι απλώς των πολιτικών της Κυβέρνησης του, αλλά επίσης των στενών του δεσμών με το Κίνημα και το πώς αυτό οδήγησε στην ολοκλήρωση της κυριαρχίας του εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

Ο George W. Bush, ήταν ένας άνθρωπος, ο οποίος στα νεανικά του χρόνια κάθε άλλο παρά θρησκευόμενος ήταν, αν και ήδη έκτοτε οι πολιτικές του πεποιθήσεις ήταν ενστικτωδώς συντηρητικές. Η φοίτηση του στο Πανεπιστήμιο του Γέιλ του δημιούργησε μία αντιπάθεια τόσο για τον ακαδημαϊκό ελιτισμό, όσο και για τις ριζοσπαστικές προοδευτικές τάσεις που κυριαρχούσαν την εποχή εκείνη. Μετά την αποφοίτηση του, χρησιμοποίησε τις γνωριμίες του πατέρα του και την οικογενειακή παρουσία για να αναμειχθεί στον πετρελαϊκό τομέα, με μικρή επιτυχία, ενώ ταυτόχρονα ζούσε μία ανέμελη, άστατη ζωή, όπως άρμοζε σε ένα πλούσιο γόνο της εποχής, εθιζόμενος στο αλκοόλ. Όταν αποφάσισε να αναμειχθεί στην πολιτική για πρώτη φορά γνώρισε τη συντριβή από τον συντηρητικό Δημοκρατικό Kent Hance, ο οποίος τον παρουσίασε ως έναν πλούσιο και ανήθικο αριστοκράτη, που δεν είχε καμία σχέση με τις παραδοσιακές χριστιανικές αξίες του Τέξας. Ήταν ένα μάθημα για την απήχηση που είχε αυτός ο ιδιότυπος «χριστιανικός λαϊκισμός», το οποίο ο νεαρός Bush έμαθε πολύ καλά, όπως θα αποδεικνυόταν στο μέλλον. Έχοντας φτάσει 40 χρονών, είχε ήδη να παρουσιάσει μία αποτυχία σε κάθε επίπεδο σε σχέση με τον πατέρα του, ο οποίος την εποχή εκείνη ήταν Αντιπρόεδρος των ΗΠΑ⁴⁸².

Ο ίδιος ο μετέπειτα 43^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ, πιστώνει την μεταστροφή του προς το δρόμο του Θεού και την «αναγέννηση» του, σε μία συζήτηση με τον Billy Graham, το 1985 στο Μέιν, όπου η οικογένεια Bush περνούσε τις καλοκαιρινές της διακοπές. Στην αυτοβιογραφία του σημειώνει ότι «*Με συγκλόνησε ο Billy. Ήταν μία ισχυρή παρουσία, γεμάτη καλοσύνη και χάρη και ένα κοφτερό μυαλό...Με τον ευγενικό του τρόπο, άρχισε να βαθαίνει την έως τότε ρηχή μου κατανόηση της έννοιας της Πίστης...Μου εξήγησε ότι όλοι είμαστε αμαρτωλοί και δεν θα κερδίσουμε τη Θεία Χάρη*

⁴⁸¹ **Wills Garry**, *A country ruled by faith*, New York Review of Books, Oct 2006 p. 8-12

⁴⁸² **MANSFIELD Stephen**, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004), σελ.41-56

μέσω καλών πράξεων. Μου ξεκαθάρισε ότι το μονοπάτι προς τη σωτηρία είναι μέσω της Θείας Χάρης. Και ο τρόπος να την αποκτήσουμε είναι να αποδεχθούμε το Θεό ως τον Αναστημένο Κύριο»⁴⁸³. Το κατά πόσο αυτή η αλλαγή ήταν όντως τόσο ξαφνική ή απολύτως ειλικρινής, μικρή σημασία έχει. Αυτό που έχει πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον είναι ότι όντως έκτοτε ο γιός του τότε Αντιπροέδρου άρχισε να επισκέπτεται τακτικά την εκκλησία των Μεθοδιστών, να συμμετέχει σε ομάδες ανάγνωσης της Βίβλου και να εμπλέκεται εμμέσως στην πολιτική ως σύμβουλος στην προεκλογική εκστρατεία του πατέρα του το 1988. Κατά τη διάρκεια αυτής της εκστρατείας, δύο πράγματα έγιναν γρήγορα ευδιάκριτα. Αφενός ότι ο George W. Bush, είχε ένα έμφυτο χάρισμα στην άμεση επικοινωνία με τους απλούς, καθημερινούς ανθρώπους και αφετέρου ότι είχε ήδη μάθει να μιλάει τη γλώσσα των Χριστιανών Συντηρητικών, με τρόπο ώστε το ακροατήριο του να αντιλαμβάνεται αμέσως ότι- σε αντίθεση με τον ευπατρίδη πατέρα του- εκείνος ήταν ένας από αυτούς, καθώς συμεριζόταν την κοσμοθεωρία, τις ανησυχίες και προπαντός την Πίστη τους. Ο εκκολαπτόμενος πολιτικός Bush ανέπτυξε μία απaráμιλλη δεξιότητα στην ευαγγελική φρασεολογία, περνώντας έτσι μηνύματα στη συντηρητική του βάση, πολλές φορές χωρίς να γίνονται αντιληπτά από το ευρύ κοινό.

Με την εκλογή του πατέρα του ως Προέδρου των ΗΠΑ, ο νεαρός Bush επέστρεψε στο Τέξας, όπου ασχολήθηκε με την διοίκηση μίας ομάδας μπίτζμπολ και άρχισε να προετοιμάζεται για μία πιθανή δική του κάθοδο στην πολιτική. Αυτό τελικά συνέβη το 1994, όταν- με τον πατέρα του να έχει αποτύχει να επανεκλεγεί- ο George W. Bush, αποφάσισε να διεκδικήσει τη θέση του Κυβερνήτη του Τέξας απέναντι στην δημοφιλή Δημοκρατική Κυβερνήτη Ann Richards. Το σχέδιο Bush για την ανάδειξη του στην θέση του Κυβερνήτη του Τέξας, με απώτατο στόχο την προεδρία των ΗΠΑ, ήταν προϊόν της στρατηγικής του Karl Rove του στενότερου πολιτικού του συμβούλου. Ο Rove, ήδη από τη δεκαετία του 1980 είχε αναδειχθεί σε σημαίνοντα παράγοντα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος στο Τέξας και συνέβαλε καθοριστικά στην μεταμόρφωση της Πολιτείας σε προπύργιο των Ρεπουμπλικάνων. Σε αντίθεση με τους περισσότερους πολιτικούς συμβούλους, η στρατηγική του εστίαζε όχι τόσο στο να αναζητεί την χρυσή τομή στο Κέντρο, έτσι ώστε να προσελκύνονται μετριοπαθείς ψηφοφόροι, αλλά στο να εντοπίζει επί μέρους ζητήματα, που

⁴⁸³ . **BUSH George Walker**, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.31-32

απασχολούν διάφορες κοινωνικές ομάδες προκειμένου να τις προσελκύει σε μία ευρύτερη συμμαχία εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, χωρίς όμως να απομακρύνεται από τη συντηρητική ιδεολογία⁴⁸⁴. Στον Bush διέκρινε από την αρχή κάποιον που θα μπορούσε να συσπειρώσει όλες τις συνιστώσες του Κόμματος, από τους επιχειρηματίες μέχρι τους συντηρητικούς ευαγγελικούς, ενώ ταυτόχρονα επικοινωνούσε με τον κόσμο με έναν απλό, «λαϊκό» τρόπο, που τον καθιστούσε συμπαθή ως «άνθρωπο της διπλανής πόρτας», αν και στην πραγματικότητα ήταν προϊόν της παραδοσιακής ελίτ. Ωστόσο, η θρησκευτικά εμπνεόμενη ρητορική και οι συχνά απλοϊκές εκφράσεις και απαντήσεις του, που ακούγονταν αλλόκοτα στα αυτιά των πνευματικών ελίτ, είχαν μεγάλη απήχηση στην ευρεία μάζα των Ευαγγελικών ψηφοφόρων, που του προσέφεραν την ολόθερμη υποστήριξη τους. Έτσι, τον ενθάρρυνε να θέσει υποψηφιότητα για Κυβερνήτης του Τέξας και τον βοήθησε να καλλιεργήσει το πολιτικό προφίλ που θα τον συνόδευε σε όλη την μετέπειτα πολιτική του καριέρα.

Εκμεταλλευόμενος τους οικονομικούς του πόρους, το βαθιά θρησκευόμενο και λαϊκό προφίλ που είχε καλλιεργήσει, αλλά και το γενικότερο πολιτικό κλίμα σε εκείνες τις ενδιαμέσες εκλογές, ο George W. Bush κατόρθωσε να επικρατήσει και να εκλεγεί Κυβερνήτης του Τέξας. Ως Κυβερνήτης, θα αποδεικνυόταν αποφασιστικός, δημοφιλής και θα θέσπιζε μία σειρά από συντηρητικές μεταρρυθμίσεις (όπως η παροχή κοινωφελών υπηρεσιών μέσω θρησκευτικών οργανώσεων), που αργότερα θα προωθούσε και ως Πρόεδρος των ΗΠΑ⁴⁸⁵.

Παρά τις επίμονες φήμες περί μακρόχρονου, οργανωμένου σχεδίου, άνθρωποι του κύκλου του, και ο ίδιος ο George W. Bush⁴⁸⁶, επιμένουν μέχρι και σήμερα ότι η απόφαση του να διεκδικήσει την Προεδρία ήταν προϊόν περισυλλογής και ουσιαστικά πάρθηκε λίγο καιρό μετά την επανεκλογή του ως Κυβερνήτη του Τέξας, το 1999.

Ένας από τους πρώτους ανθρώπους που το έμαθαν, ήταν ο συντηρητικός Πάστορας, James Robison, τον οποίο ο Κυβερνήτης συνάντησε προσωπικά σε μία καθοριστική συνάντηση και τον ενημέρωσε ότι αν και δεν το ήθελε, είχε αισθανθεί το κάλεσμα του Θεού⁴⁸⁷ και ήταν πεπεισμένος ότι ο Θεός επιθυμούσε να γίνει ο Bush Πρόεδρος, ως μέρος του Σχεδίου Του. Ο Robison εντυπωσιάστηκε από την ειλικρίνεια και τη

⁴⁸⁴ KAPLAN Esther, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.68-71

⁴⁸⁵ BUSH George Walker, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.57-60

⁴⁸⁶ Ο.π. σελ.61

⁴⁸⁷ MANSFIELD Stephen, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004), σελ.105-108

βαθιά, πηγαία, θρησκευτική πίστη του Κυβερνήτη και απεδείχθη πολύτιμος στο να συγκεντρώσει την υποστήριξη πολλών Ευαγγελικών γύρω από την υποψηφιότητα του. Οι περισσότεροι Πάστορες που γνώριζαν τον George W. Bush, ήταν στην αρχή επιφυλακτικοί, τόσο εξαιτίας του μετριοπαθούς πατέρα του αλλά και του άστατου νεανικού του βίου. Ωστόσο, αφού τον γνώριζαν προσωπικά, μεταστρέφονταν από τον θρησκευτικό του ζήλο, με κάποιους να λένε ότι η αίσθηση που αποκόμιζαν ήταν ότι, σε αντίθεση με άλλους πολιτικούς, ο Bush δεν ήθελε να χρησιμοποιήσει τον Θεό αλλά επιθυμούσε ο Θεός να τον χρησιμοποιήσει⁴⁸⁸.

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, ο Rove έθεσε σε εφαρμογή το σχέδιο προώθησης του Bush ως ένα νέο μοντέλο «συμπονετικού συντηρητικού», με ένα μετριοπαθές, συμφιλωτικό μήνυμα. Ταυτόχρονα, φρόντισε να λάβει την ευλογία σημαινουσών προσωπικοτήτων της Χριστιανικής Δεξιάς, οι οποίοι έλαβαν διαβεβαιώσεις και πείστηκαν για την βαθιά θρησκευτική πίστη του George W. Bush, ο οποίος τους εξομολογήθηκε ότι έθετε υποψηφιότητα για Πρόεδρος γιατί είχε «αισθανθεί το κάλεσμα του Θεού να το κάνει, αφού κάτι θα συνέβαινε και οι ΗΠΑ θα τον χρειάζονταν»⁴⁸⁹. Στην ουσία, η στρατηγική του Bush ήταν διττή: Στα εθνικά ΜΜΕ και στις κεντρικές ομιλίες του καλλιεργούσε ένα μετριοπαθές, κεντρικό προφίλ, αλλά ταυτόχρονα, παρασκευαζόταν, και στον ευαγγελικό τύπο περνούσε το μήνυμα ότι- εφόσον κέρδιζε τις εκλογές- θα ήταν ο πιο συντηρητικός Πρόεδρος που θα είχαν γνωρίσει οι ΗΠΑ. Μερικές φορές μάλιστα, ακόμη και στο πλαίσιο μίας κεντρικής ομιλίας, φρόντιζε να χρησιμοποιεί κωδικοποιημένες Βιβλικές αναφορές, που θα περνούσαν απαρατήρητες από τον περισσότερο κόσμο, αλλά θα γίνονταν αντιληπτές από την ευαγγελική βάση του Κόμματος⁴⁹⁰. Έτσι, την ίδια στιγμή που έθετε στο επίκεντρο την καταπολέμηση της φτώχειας, εμφανίστηκε ως ομιλητής στο φονταμενταλιστικό Πανεπιστήμιο Bob Jones, που απαγορεύει ακόμη και σήμερα τις διαφυλετικές σχέσεις μεταξύ των φοιτητών. Η πολιτική και στρατηγική ωρίμανση του Κινήματος το βοήθησε να αντιληφθεί την χρησιμότητα αυτής της στρατηγικής και έτσι τήρησε μία διακριτική στάση καθ' όλη τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας. Ωστόσο, όταν ήλθε η ώρα των αποτελεσμάτων δικαιώθηκε πλήρως.

⁴⁸⁸ **MANSFIELD Stephen**, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004), σελ. 109-110

⁴⁸⁹ Ο.π.109

⁴⁹⁰ **SMITH Rogers M.** *Religious Rhetoric and the Ethics of Public Discourse, The case of George W. Bush*, Political Theory, Vol 36, Issue 2, 2008

Κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας, και οι δύο υποψήφιοι έδωσαν κεντρικό ρόλο στη θρησκεία, προσπαθώντας να αποστασιοποιηθούν από τα σκάνδαλα και την ηθική σήψη της εποχής Clinton, όμως στις εκλογές ο Bush ήταν αυτός που κέρδισε με μεγάλη διαφορά την ψήφο των θρησκευόμενων αμερικανών. Στην πιο δραματική και αμφιλεγόμενη εκλογή στην αμερικανική ιστορία, όπου ο Bush έλαβε συνολικά λιγότερες ψήφους από τον Αντιπρόεδρο Gore, επικράτησε συντριπτικά ανάμεσα στους συχνά εκκλησιαζόμενους και συγκέντρωσε ποσοστό ρεκόρ 75% ανάμεσα στους Λευκούς Ευαγγελικούς, ξεπερνώντας κάθε προηγούμενο Ρεπουμπλικάνο υποψήφιο.⁴⁹¹ Έγινε έτσι ο δεύτερος Πρόεδρος στην αμερικανική ιστορία του οποίου ο πατέρας είχε επίσης διατελέσει Πρόεδρος, μετά τον John Quincy Adams, γιό του 2^{ου} Προέδρου των ΗΠΑ, John Adams.

Η προεδρική εκλογή στην κομβική Πολιτεία της Φλόριντα κρίθηκε τελικά οριακά, μετά από απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ και οι αμφιβολίες που συνόδευαν τη νίκη του Bush, σε συνδυασμό με το μετριοπαθές προεκλογικό προφίλ του, οδήγησαν πολλούς αναλυτές στην εκτίμηση ότι θα κυβερνούσε ως μετριοπαθής κεντρώος. Λίγες όμως μέρες πριν αναλάβει επισήμως την εξουσία, σε μία μυστική συνάντηση με ηγέτες του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, ο Rove τους διαβεβαίωσε ότι ο Πρόεδρος Bush θα κυβερνούσε με βάση τις συντηρητικές του πεποιθήσεις, μία υπόσχεση που τηρήθηκε στο ακέραιο. Ένας τεράστιος αριθμός συντηρητικών ακτιβιστών διορίστηκε σε κυβερνητικές και συμβουλευτικές θέσεις, εξασφαλίζοντας όχι μόνο την χάραξη και εφαρμογή αντίστοιχων πολιτικών, αλλά και απεριόριστη πρόσβαση και επιρροή στους ακτιβιστές και λομπίστες του συντηρητικού κινήματος⁴⁹². Ταυτόχρονα, οι μετριοπαθείς Ρεπουμπλικάνοι αισθάνονταν απομονωμένοι και αντιλήφθηκαν γρήγορα ότι οι αποφάσεις στο Λευκό Οίκο λαμβάνονταν με βάση τα πολιτικά οφέλη, με ιδιαίτερη έμφαση στις επιθυμίες των συντηρητικών ευαγγελικών, οι οποίοι δεν είχαν απλώς «μία θέση στο τραπέζι των αποφάσεων», αλλά βρίσκονταν στην κεφαλή του και αντί να τηλεφωνούν στο Λευκό Οίκο για να επικοινωνήσουν τα ζητήματα που τους απασχολούσαν -όπως συνέβαινε επί Προέδρου Reagan- λάμβαναν τηλεφωνήματα από το Λευκό Οίκο που επιζητούσε την συμβουλή τους⁴⁹³. Επιπλέον, κάθε υπουργικό συμβούλιο ξεκινούσε με προσευχή,

⁴⁹¹ Voter News Service Data, November 11, 2000

⁴⁹² **KAPLAN Esther**, *With God on their side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.5-7, 35-48

⁴⁹³ **DENTON Robert E.**, *Religion and the 2004 Presidential Campaign*, American Behavioral Scientist, September 2005; vol. 49, 1: pp. 11-31.

ενώ στο Λευκό Οίκο λάμβανε χώρα κάθε εβδομάδα συνάντηση ομάδας μελέτης της Βίβλου, με παρόντα όλα σχεδόν τα υψηλόβαθμα στελέχη του Γραφείου του Προέδρου⁴⁹⁴.

Αυτοί οι μαζικοί διορισμοί μελών ή συμπαθούντων το κίνημα και οι συνεπαγόμενοι άμεσοι διάυλοι επικοινωνίας με την Κυβέρνηση, αποδείχθηκαν σωτήριοι για τη Χριστιανική Δεξιά σε μία κρίσιμη περίοδο της ιστορίας. Όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο- πολλά στελέχη της, είχαν αρχίσει να θεωρούν τον αγώνα τους μάταιο και η προοπτική μιας προεδρίας Gore, μετά την Προεδρία Clinton- επί της οποίας ήταν αποκλεισμένοι από τους μηχανισμούς πρόσβασης στην εξουσία- τους καθιστούσε εξαιρετικά επιφυλακτικούς για το μέλλον του κινήματος.

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα υπερσυντηρητικού κυβερνητικού στελέχους αποτέλεσε ο Υπουργός Δικαιοσύνης, John Ashcroft, βαθιά θρησκευόμενος, σε βαθμό που δεν πίνει, δεν καπνίζει, δεν χορεύει και είχε απόσχει από σεξουαλικές σχέσεις μέχρι το γάμο του. Ο Ashcroft διακήρυττε ευθέως ότι δεν δεχόταν τον διαχωρισμό Εκκλησίας-Κράτους, ότι πηγή έμπνευσης για εκείνον ήταν μόνο ο Θεός και ακολούθησε άκρως εχθρικές πολιτικές προς κοσμικές οργανώσεις, σε αντιδιαστολή με τη θερμή υποστήριξη στη Χριστιανική Δεξιά. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης, υπό τον Ashcroft, ήταν εξαιρετικά επιεικές απέναντι σε ακτιβιστές που διαδήλωναν- συχνά βίαια- έξω από κλινικές που ελάμβαναν χώρα αμβλώσεις και παρενοχλούσαν τους εργαζόμενους σε αυτές, φθάνοντας μέχρι και σε χειροδικία, βανδαλισμούς ή εμπρησμούς. Ταυτόχρονα, κατηγορήθηκε ότι οι ομοσπονδιακές αρχές επί υπουργίας του, αμελούσαν να προστατεύσουν αποτελεσματικά φορείς που σχετίζονταν με αμβλώσεις από τέτοιες απειλές και πράξεις βίας⁴⁹⁵.

Ωστόσο, ο Ashcroft ήταν απλώς ο πιο προβεβλημένος εκπρόσωπος του κινήματος στην Κυβέρνηση. Ο πραγματικός νέος ηγέτης του ήταν ο ίδιος ο Πρόεδρος Bush, η περίοδος διακυβέρνησης του οποίου χαρακτηρίστηκε, όπως εύστοχα παρατήρησε ο Henry Giroux, αφενός από την συστηματική υπονόμευση του τείχους που χωρίζει την εκκλησία από το κράτος και αφετέρου από την αυξανόμενη χρήση θρησκευτικής

⁴⁹⁴ **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006, σελ.202

⁴⁹⁵ **KAPLAN Esther**, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.34-36

ρητορικής ως καθοριστικό παράγοντα της πολιτικής ταυτότητας και καταλύτη πολιτικών αποφάσεων⁴⁹⁶.

Όσον αφορά το ζήτημα της ρητορικής του Προέδρου Bush, η απήχηση που είχε αυτή στους κόλπους του Κινήματος φαίνεται από τα λεγόμενα του Richard Land, προέδρου της Συνόδου Νοτίων Βαπτιστών: «Ο Πρόεδρος εκφράζει την πίστη του με ακραιφνείς ευαγγελικούς όρους, με έναν τρόπο που είναι πολύ πιο αναγνωρίσιμος ότι είναι ένας από εμάς, περισσότερο από οποιονδήποτε Πρόεδρο από την εποχή του Eisenhower και εντεύθεν.. Ο παλμός της καρδιάς του Προέδρου είναι παρόμοιος με αυτόν της καρδιάς των Νοτίων Βαπτιστών σε ότι αφορά τα πολύ σοβαρά και σημαντικά πολιτικά ζητήματα που αφορούν του Νότιους Βαπτιστές»⁴⁹⁷. Όπως παρατήρησε και ο Guy Lawson, «ο Πρόεδρος Bush είναι ο πιο ακραιφνής και θρησκευόμενος ηγέτης των ΗΠΑ εδώ και πολλές γενιές. Μιλάει συνεχώς για την πίστη του, τη δύναμη της προσευχής και την ιδιαίτερη θέση των ΗΠΑ στα σχέδια του Θεού. Η θρησκεία κυριαρχεί τόσο στις δημόσιες ομιλίες του, όσο και στις ιδιωτικές συζητήσεις του.»⁴⁹⁸ Κορωνίδα της ηθικοθρησκευτικής πολιτικής του Προέδρου Bush ήταν η ίδρυση του «Γραφείου Λευκού Οίκου για Θρησκευτικές και Κοινοτικές Πρωτοβουλίες» (White House Office of Faith Based and Community Initiatives), σκοπός του οποίου ήταν ο συντονισμός της κυβερνητικής χρηματοδότησης κοινωνικών οργανώσεων με θρησκευτικό υπόβαθρο. Το πρόγραμμα αυτό, που επεκτάθηκε σε όλη την Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση, διοχέτευσε πακτωλό δημοσίου χρήματος σε μη-κρατικούς φιλανθρωπικούς οργανισμούς, η συντριπτική πλειονότητα των οποίων ήταν χριστιανικοί ενώ ελάχιστοι ήταν κοσμικού χαρακτήρα. Η πολιτική αυτή παρουσιάστηκε ως μέρος του «συμπονετικού συντηρητισμού» του Bush, αλλά ουσιαστικά επρόκειτο για ένα σχέδιο αποδυνάμωσης του κράτους πρόνοιας προς όφελος θρησκευτικών οργανώσεων, οι οποίες συχνότατα ελάχιστα ενδιαφέρονταν για απτά κοινωνικά αποτελέσματα, αλλά μάλλον για τον προσηλυτισμό και τη σωτηρία ψυχών. Με βάση αυτή την πολιτική δισεκατομμύρια δολάρια δημοσίου χρήματος κατευθύνθηκαν προς θρησκευτικές φιλανθρωπικές οργανώσεις, την ίδια στιγμή που οι κρατικές προνοιακές δομές υφίσταντο σημαντικές περικοπές στους

⁴⁹⁶ **GIROUX Henry**, *Beyond Belief: Religious Fundamentalism and Cultural Politics in the Age of George W. Bush*, *Cultural Studies ↔ Critical Methodologies*, November 2004; vol. 4, 4: pp. 415-425.

⁴⁹⁷ **DENTON Robert E.**, *Religion and the 2004 Presidential Campaign*, *American Behavioral Scientist*, September 2005; vol. 49, 1: σελ.16.

⁴⁹⁸ **LAWSON, Guy**. (2003, September). George W.'s personal Jesus. *Gentlemen's Quarterly*, 330-335, 394-399.

προϋπολογισμούς τους, Στην ουσία, επρόκειτο για την οικοδόμηση ενός πελατειακού δικτύου της κυβέρνησης με ευαγγελικές φιλανθρωπικές οργανώσεις, καθώς εκεί κατέληγε η συντριπτική πλειοψηφία της κρατικής χρηματοδότησης στο πλαίσιο αυτών των προγραμμάτων. Επιπλέον, η Κυβέρνηση Bush φρόντισε οι θρησκευτικές οργανώσεις που λαμβάνουν αυτή τη χρηματοδότηση να εξαιρούνται από την Ομοσπονδιακή απαγόρευση θρησκευτικών ή σεξουαλικών διακρίσεων, ως προς την πρόσληψη προσωπικού⁴⁹⁹. Την ίδια στιγμή που αυτές οι χριστιανικές οργανώσεις λάμβαναν πακτωλό ομοσπονδιακού χρήματος, αντίστοιχες κοσμικές οργανώσεις είδαν την κρατική χρηματοδότηση τους να μειώνεται δραματικά, ενώ μη-κερδοσκοπικές οργανώσεις που αντιτίθεντο στις κυβερνητικές πολιτικές υπέστησαν- σύμφωνα με καταγγελίες- απανωτούς, σκληρούς φορολογικούς ελέγχους έως και καταχρηστικές ποινικές διώξεις⁵⁰⁰. Πέρα από τις σφοδρές αντιδράσεις μη-θρησκευτικών φιλανθρωπικών οργανώσεων, το 2006, ομοσπονδιακό δικαστήριο έκρινε ότι ένα από τα προγράμματα αυτά ήταν αντισυνταγματικό, καθώς ουσιαστικά αποσκοπούσε στην παροχή ειδικών προνομίων σε φυλακισμένους, που ασπάζονταν την ευαγγελική πίστη⁵⁰¹.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της Κυβέρνησης Bush υπήρξε η εχθρική στάση απέναντι στην επιστημονική έρευνα όταν αυτή ερχόταν σε σύγκρουση με την συντηρητική χριστιανική κοσμοθεωρία. Η πώληση στο επίσημο βιβλιοπωλείο του Grand Canyon ψευδοεπιστημονικών οδηγιών, που υιοθετούσαν ανοιχτά τη θεωρία ότι αυτό το θαύμα της φύσης δημιουργήθηκε ως αποτέλεσμα του Κατακλυσμού του Νώε, καθώς και η έρευνα βοηθών Ρεπουμπλικάνων Βουλευτών για ομοσπονδιακά χρηματοδοτούμενες έρευνες πάνω σε ζητήματα ταμπού για τη Χριστιανική Δεξιά, όπως τα σεξουαλικά μεταδιδόμενα νοσήματα, και η προσπάθεια διακοπής της χρηματοδότησης αυτής, είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα. Καταξιωμένοι επιστήμονες που στελέχωναν κυβερνητικές επιστημονικές επιτροπές αντικαταστάθηκαν από ιδεολόγους εκπροσώπους του Κινήματος και υπήρχε μία γενικότερη αίσθηση ότι αποφάσεις που

⁴⁹⁹ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.115-117

⁵⁰⁰ **KAPLAN Esther**, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ.38-67, για μία αναλυτική περιγραφή του τρόπου λειτουργίας αυτού του αμφιλεγόμενου προγράμματος από την συγγραφέα.

⁵⁰¹ “*Americans United v Prison Fellowship Ministries*”, 2006, U.S. Dist. LEXIS 36970, June 2, 2006. Το εν λόγω πρόγραμμα ήταν σύλληψη και εκτέλεση του Charles Colson, πρώην συνεργάτη του Προέδρου Nixon, φυλακισμένου για την συμμετοχή του στο σκάνδαλο Γουότεργκεϊτ και κατόπι «αναγεννημένου χριστιανού» και σημαίνοντος μέλους του Κινήματος.

θα έπρεπε να βασίζονται σε επιστημονικά δεδομένα (όπως η έγκριση νέων φαρμάκων) λαμβάνονταν βάσει πολιτικών σκοπιμοτήτων⁵⁰².

Η απόφαση του Προέδρου Bush να παγώσει την ομοσπονδιακή χρηματοδότηση σε καινούργιες γραμμές εμβρυακών βλαστοκυττάρων, παρά τις εκκλήσεις της επιστημονικής κοινότητας, αλλά και σημαινόντων συντηρητικών, όπως η Nancy Reagan, χήρα του πρώην Προέδρου, ήταν ίσως το πιο κραυγαλέο παράδειγμα. Στα απομνημονεύματα του, ο Πρόεδρος Bush αφιέρωσε ένα ολόκληρο κεφάλαιο σε αυτή του την απόφαση, αναφέροντας πως τον βασάνισε πολύ, καθώς θεωρούσε ότι αποτελούσε μία άσκηση ισορροπίας ανάμεσα στην τεχνολογική πρόοδο και την ηθική προστασίας της ανθρώπινης ζωής, συνδέοντας το θέμα αυτό ευθέως με το ζήτημα των αμβλώσεων⁵⁰³. Ωστόσο, αυτό που διαστρέβλωσε η Κυβέρνηση ήταν ο ακριβής αριθμός των υπαρχουσών γραμμών, τον οποίο εμφάνισε εξαιρετικά διογκωμένο, ενώ συγχρόνως απέκρυψε το γεγονός ότι αυτές οι πεπαλαιωμένες γραμμές δεν ήταν της ίδιας επιστημονικής αξίας με πιθανές νέες γραμμές, στις οποίες θα εφαρμόζονταν καινούργιες τεχνικές. Επίσης, η Κυβέρνηση και οι σύμμαχοι της, προσπάθησαν να παρουσιάσουν ως εναλλακτική την έρευνα σε βλαστοκύτταρα ενηλίκων, κάτι με το οποίο δεν συμφωνούν οι ειδικοί επιστήμονες, που σημειώνουν ότι αυτού του τύπου η έρευνα στην καλύτερη περίπτωση είναι συμπληρωματική στην έρευνα στα εμβρυακά βλαστοκύτταρα και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να την υποκαταστήσει⁵⁰⁴. Όταν οι Ρεπουμπλικάνοι έχασαν τον έλεγχο του Κογκρέσου, στις ενδιάμεσες εκλογές του 2006, η νέα πλειοψηφία των Δημοκρατικών ψήφισε αμέσως νομοσχέδιο για την επαναχρηματοδότηση από την ομοσπονδιακή κυβέρνηση των σχετικών ερευνών και, για πρώτη φορά στην θητεία του, ο Πρόεδρος Bush αναγκάστηκε να χρησιμοποιήσει το βέτο του προκειμένου να εμποδίσει την επικύρωση της σχετικής νομοθεσίας.

Η καταπολέμηση του AIDS υπήρξε προτεραιότητα της Κυβέρνησης Bush, σε αντίθεση με προηγούμενες Ρεπουμπλικανικές κυβερνήσεις, που είχαν επιδείξει προκλητική αδιαφορία για μία επιδημία που αφορούσε κυρίως τους ομοφυλόφιλους και τους φτωχούς. Ωστόσο, η όλη προσπάθεια της Κυβέρνησης Bush υπονομεύθηκε πλήρως από την αφοσίωση της στο κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς και τελικά συγκέντρωσε την μήνι των ειδικών. Ο βασικότερος λόγος ήταν ότι απέρριψε τελείως

⁵⁰² ο.π.σελ.91-128, όπου η συγγραφέας αναφέρεται σε συγκεκριμένα παραδείγματα, αποτέλεσμα εκτεταμένης έρευνας της στα δρώμενα διαφόρων κυβερνητικών υπηρεσιών επί προεδρίας Bush.

⁵⁰³ BUSH George Walker, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.105-125

⁵⁰⁴ MOONEY Chris, *The Republican War on Science*, Basic Books, 2005, σελ.195-216

τις παραδοσιακές μεθόδους πρόληψης, όπως η χρήση προφυλακτικών και η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση ως «ανήθικες» και επικεντρώθηκε αποκλειστικά στην αποχή από το σεξ ως τη μόνη αποτελεσματική μέθοδο πρόληψης⁵⁰⁵. Αυτό συνδυάστηκε με την αντικατάσταση όλων των ειδικών επιστημόνων και ακτιβιστών στο Προεδρικό Συμβούλιο για το AIDS από ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιάς, οι οποίοι γνώριζαν ελάχιστα για την ασθένεια αλλά πολλά για τη στάση της Παλαιάς Διαθήκης έναντι της ομοφυλοφιλίας. Πολλές ΜΚΟ που είχαν να επιδείξουν σημαντικό έργο υπέστησαν εξονυχιστικούς ελέγχους και είδαν την ομοσπονδιακή τους χρηματοδότηση να διακόπτεται επειδή ήταν υπέρ της χρήσης προφυλακτικών και μίας σφαιρικής σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης. Την ίδια στιγμή χρηματοδοτήθηκαν αφειδώς ευαγγελικές ΜΚΟ που στόχευαν αποκλειστικά στην ενθάρρυνση της αποχής και καταδίκαιζαν τη χρήση προφυλακτικών ως «ανήθικη» και «αναποτελεσματική» παρά τα συντριπτικά επιστημονικά δεδομένα που έδειχναν την αποτελεσματικότητα της. Τελικά, όταν η Κυβέρνηση έπεισε το Κογκρέσο να εγκρίνει χρηματοδότηση μαμούθ, ύψους 15 δισεκατομμυρίων δολαρίων για την παγκόσμια καταπολέμηση της μαστίγιας, η συντριπτική πλειοψηφία διοχετεύτηκε σε προγράμματα υπέρ της αποχής, σε χριστιανικές ΜΚΟ, καθώς και σε αγορές μεγάλων ποσοτήτων επώνυμων φαρμάκων, αντί των πολύ φθηνότερων γενοσήμων. Ωστόσο, η διδαχή της αποχής ως μοναδικής μεθόδου σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης δεν αφορούσε μόνο το ζήτημα της καταπολέμησης του AIDS, αλλά υπήρξε ο πυλώνας της πολιτικής της Κυβέρνησης Bush, που απέκρυπτε επιστημονικές έρευνες οι οποίες απεδείκνυαν την αναποτελεσματικότητα της, καθώς η αποτελεσματικότητα δεν ενδιέφερε τους ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιάς όσο η Βιβλική Ηθική.

Στο ιδιαίτερα κρίσιμο για την Χριστιανική Δεξιά ζήτημα των αμβλώσεων, ο Πρόεδρος Bush, αν και ποτέ δεν το παραδέχθηκε ανοικτά, διόρισε σχεδόν αποκλειστικά συντηρητικούς ομοσπονδιακούς δικαστές που τάσσονται «υπέρ της ζωής» και έπαυσε την ομοσπονδιακή χρηματοδότηση σε οργανισμούς που υποστηρίζουν τις αμβλώσεις⁵⁰⁶. Ταυτόχρονα, επάνδρωσε τις ομοσπονδιακές ρυθμιστικές υπηρεσίες, σχεδόν αποκλειστικά με ακτιβιστές εναντίον των αμβλώσεων,

⁵⁰⁵ Ακόμη και στον δικτυακό τόπο του CDC (Center for Disease Control), της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας ελέγχου λοιμώδων νοσημάτων, μετά την ορκωμοσία του Προέδρου Bush δεν υπήρχε καμία αναφορά σε άλλες μεθόδους αντισύλληψης πέραν της αποχής. Η μόνη αναφορά σε προφυλακτικά ήταν για να τονιστεί η αναποτελεσματικότητά τους! Βλ. **FRIED Marlene**, *The Politics of Abortion: A note*, *Indian Journal of Gender Studies*, June 2006; vol. 13, 2: σελ.236

⁵⁰⁶ Ο.π.232-233

που - μεταξύ άλλων- εμπόδισαν την ελεύθερη διάθεση στην αγορά του αντισυλληπτικού χαπιού RU-486 (γνωστού και ως «χαπιού του επόμενου πρωινού ή σχεδίου B»)⁵⁰⁷, παρά την αντίθετη γνωμοδότηση του αρμόδιου επιστημονικού συμβουλίου της Υπηρεσίας Τροφίμων και Φαρμάκων⁵⁰⁸. Επίσης, στέρησε από εγκαταστάσεις συμβούλων εγκυμοσύνης κονδύλια, τα οποία διέθεσε σε οργανισμούς διαχείρισης κρίσεων στην εγκυμοσύνη, που κάνουν ότι μπορούν προκειμένου να αποθαρρύνουν γυναίκες από το να προβούν σε αμβλώσεις. Στο πλαίσιο αυτό, παρατηρήθηκε μία αλματώδης εξάπλωση των Κέντρων Κρίσεων Εγκυμοσύνης (Crisis Pregnancy Centers), τα οποία παρουσιάζονται ως κλινικές, αλλά επί της ουσίας είναι κέντρα αποτροπής αμβλώσεων και προπαγάνδας εναντίον της αντισύλληψης, ενώ οι εργαζόμενοι δεν είναι επαγγελματίες της υγείας, αλλά συνήθως πιστοί Ευαγγελικοί χωρίς την κατάλληλη επιστημονική κατάρτιση.⁵⁰⁹

Ωστόσο, το μεγαλύτερο άμεσο επίτευγμα του στον τομέα της καταπολέμησης των αμβλώσεων ήταν η υπογραφή ομοσπονδιακής νομοθεσίας που απαγορεύει τις λεγόμενες «αμβλώσεις μερικής γεννήσεως» (Partial Birth Abortion Ban Act), μία μέθοδος αμβλώσεως στο τελικό στάδιο της εγκυμοσύνης, που αφορά ελάχιστες γυναίκες, κάτι που ενθουσίασε τους ηγέτες του κινήματος. Επιπλέον, στο κίνημα είχε μεγάλη απήχηση η θέσπιση νομοθεσίας (Unborn Victims Act), που καθιστούσε ξεχωριστή ανθρωποκτονία το θάνατο ενός εμβρύου του οποίου η μητέρα πέφτει θύμα δολοφονίας⁵¹⁰, κάτι που συνιστά μία έμμεση παραδοχή ότι το έμβρυο αποτελεί ζώντα άνθρωπο.

Φυσικά, το θέμα στο οποίο ο Πρόεδρος Bush προσπάθησε περισσότερο να ικανοποιήσει την εκλογική του βάση ήταν οι διορισμοί ομοσπονδιακών δικαστών. Όπως αναφέρθηκε στο Τρίτο Κεφάλαιο, από τη δεκαετία του 1960, αλλά ιδιαιτέρως μετά το 1973, οι συντηρητικοί ακτιβιστές και ιδιαιτέρως αυτοί της Χριστιανικής Δεξιάς, έχουν επικεντρωθεί στην κατάληψη των ομοσπονδιακών δικαστηρίων (τα

⁵⁰⁷ Γνωστού και ως “Morning After pill”.

⁵⁰⁸ Αξίζει να αναφερθεί ότι η απαγόρευση χορήγησης του εν λόγω χαπιού χωρίς ιατρική συνταγή ήταν η πρώτη φορά που η Διοίκηση της Υπηρεσίας Τροφίμων και Φαρμάκων αγνόησε τη σύσταση του επιστημονικού της συμβουλίου, που νωρίτερα είχε αποφανθεί με συντριπτική πλειοψηφία (23-4) ότι κάτι τέτοιο δεν θα έθετε σε κανένα κίνδυνο την δημόσια υγεία.

⁵⁰⁹ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.138-141

⁵¹⁰ **BATES Stephen**, *God’s Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.294

οποία θεωρούν προπύργια των προοδευτικών), μέσω του διορισμού συντηρητικών χριστιανών. Αν και ανέκαθεν, κάθε Πρόεδρος επέλεγε- σε γενικές γραμμές- ομοϊδεάτες του για ομοσπονδιακούς δικαστές, ο Reagan ήταν ο πρώτος που επέμεινε στην ιδεολογική αγνότητα και διευκρίνιζε στην προεκλογική του πλατφόρμα ότι θα διόριζε μόνο συντηρητικούς δικαστές.

Ο Karl Rove απεδείχθη δεξιοτέχνης στον εντοπισμό υποψηφίων δικαστών, οι οποίοι θα ήταν αρεστοί τόσο στη Χριστιανική Δεξιά, όσο και στα μεγάλα επιχειρηματικά συμφέροντα που στηρίζουν το Κόμμα. Απέναντι στην αντίδραση Δημοκρατικών Γερουσιαστών, η Ρεπουμπλικανική πλειοψηφία στη Γερουσία απείλησε ακόμη και ότι θα καταργούσε το παραδοσιακό δικαίωμα της «κωλυσιεργίας» (filibuster) της μειοψηφίας, μέσω του οποίου ένας αριθμός σαράντα Γερουσιαστών μπορεί- ουσιαστικά- να μπλοκάρει την ψήφιση ενός νομοσχεδίου ή την ψηφοφορία για έναν διορισμό. Η απειλή αυτή των Ρεπουμπλικάνων είχε την απόλυτη στήριξη του κινήματος αλλά και ένα στοιχείο υποκρισίας, καθώς επί Προεδρίας Clinton οι ίδιοι μπλόκαραν, με αυτό τον τρόπο, δεκάδες διορισμούς (μετριοπαθών ως επί το πλείστον) υποψηφίων την ίδια στιγμή που κατηγορήσαν ως «αντισυνταγματική» την προσπάθεια Δημοκρατικών συναδέλφων τους να μπλοκάρουν πέντε από τους πιο ακραίους συντηρητικούς υποψηφίους του Προέδρου Bush. Τελικά, επετεύχθη ένας συμβιβασμός με βάση τον οποίο οι συγκεκριμένοι Δικαστές εγκρίθηκαν από τη Γερουσία, με αντάλλαγμα την εγγύηση των Ρεπουμπλικάνων ότι η τακτική της κωλυσιεργίας δεν θα θίγονταν. Η προσπάθεια όμως συντηρητικοποίησης των ομοσπονδιακών δικαστηρίων, εστέφθη εν πολλοίς με επιτυχία, με αποκορύφωμα τους δύο νέους συντηρητικούς δικαστές στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, τους John Roberts και Samuel Alito και είχε ως αποτέλεσμα μέχρι τη λήξη της θητείας του Προέδρου Bush, σχεδόν το 70% του εν ενεργεία ομοσπονδιακού δικαστικού σώματος, να αποτελείται από βαθιά συντηρητικούς δικαστικούς, διορισμένους από Ρεπουμπλικάνους. Όπως μάλιστα θα δούμε παρακάτω, η διαδικασία διορισμού του Δικαστή Alito αποκάλυψε πέρα από κάθε αμφιβολία την τεράστια επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς στις αποφάσεις της Κυβέρνησης Bush.

Στον τομέα της οικονομικής πολιτικής, η Κυβέρνηση Bush κινήθηκε επίσης προς μία ριζοσπαστική κατεύθυνση δραστηκής μείωσης των φόρων, κάτι που ικανοποίησε σφόδρα τόσο τους παραδοσιακούς Ρεπουμπλικανούς των επιχειρηματικών κύκλων που αποτελούν την παραδοσιακή ελίτ του Κόμματος, όσο και το κίνημα της

Χριστιανικής Δεξιάς, που- όπως έχει αναλυθεί στο Κεφάλαιο Ι- τείνουν να αντιτίθενται σε κρατικές δομές κοινωνικής πρόνοιας και τη μείωση των σχετικών κρατικών δαπανών. Ωστόσο, αυτή η πολιτική σημαντικής μείωσης φόρων, σε συνδυασμό με την εκτόξευση των κρατικών δαπανών⁵¹¹, μετέτρεψε τελικά το πλεόνασμα που είχε κληρονομήσει ο Πρόεδρος Bush από την Κυβέρνηση Clinton, σε τεράστια ελλείμματα.

β) Η επιρροή του κινήματος στη διαμόρφωση της Εξωτερικής Πολιτικής

Η ηθική της Χριστιανικής Δεξιάς επέδρασε όμως καταλυτικά και στη στάση των ΗΠΑ σε διεθνές επίπεδο, σε μία πλειάδα ζητημάτων.

Η πρώτη ενέργεια του Προέδρου Bush, την επομένη της ορκωμοσίας του, ήταν η επαναφορά της «Πολιτικής της Πόλης του Μεξικού» (Mexico City Policy) ή- όπως την ονομάζουν οι πολέμιοι της- του «παγκοσμίου κανόνα φίμωσης» (Global Gag Rule).⁵¹² Η πολιτική αυτή, που είχε θεσπιστεί αρχικά από τον Πρόεδρο Reagan το 1984, ορίζει ότι κανένας οργανισμός στο εξωτερικό, που ενθαρρύνει ή παρέχει πληροφορίες, ή έστω συζητά για αμβλώσεις, δεν δύναται να λάβει επιχορήγηση από τις ΗΠΑ, ακόμη και αν αυτή η επιχορήγηση δεν χρησιμοποιείται για αυτούς τους σκοπούς συγκεκριμένα. Τα μέλη του Κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς ενθουσιάστηκαν με αυτή την εξέλιξη, την οποία είδαν ως μία σημαντική συμβολική κίνηση από πλευράς του Προέδρου Bush, τον οποίο τότε ακόμη υποπεύονταν ως μετριοπαθή. Ο ίδιος ο Πρόεδρος, σε μεταγενέστερες δηλώσεις του, φάνηκε να μην έχει συνειδητοποιήσει τι υπέγραψε, καθώς αιτιολόγησε την απόφαση του με βάση την πεποίθηση του να μην χρηματοδοτούνται ευθέως αμβλώσεις στο εξωτερικό με κυβερνητικό χρήμα, κάτι που ούτως ή άλλως, απαγορεύεται από το 1973 με Νόμο.

⁵¹¹ Η εκτόξευση των κρατικών δαπανών οφείλονταν σε τρεις παράγοντες: στους δαπανηρούς πολέμους, στα τεράστια ποσά που δόθηκαν σε μη κερδοσκοπικούς οργανισμούς, όπως αναλύθηκε παραπάνω, αλλά και στην παροχή επιπλέον φαρμακευτικής κάλυψης στους γηραιότερους πολίτες στο πλαίσιο του προγράμματος ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης Medicare (Medicare Drug Prescription Benefit).

⁵¹² **FRIED Marlene**, *The Politics of Abortion: A note*, Indian Journal of Gender Studies, June 2006; vol. 13, 2: pp. 234

Ωστόσο, οι συνέπειες στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου ήταν καταστροφικές, καθώς αναγκάστηκαν να επιλέξουν ανάμεσα στην συνέχιση όλων των δραστηριοτήτων τους και της αμερικανικής χρηματοδότησης. Σε πολλές περιπτώσεις, η δεύτερη επιλογή οδήγησε τελικά σε αύξηση των αμβλώσεων, ειδικά των παράνομων, με τραγικές συνέπειες. Σε σχέση δε, με την πολιτική Reagan, η εφαρμογή της ήταν πολύ πιο αυστηρή και ακτιβιστές του κινήματος στους κόλπους της Κυβέρνησης ασκούσαν ασφυκτικό έλεγχο προκειμένου να εντοπίσουν την παραμικρή αναφορά στις αμβλώσεις σε οργανισμούς στο εξωτερικό που χρηματοδοτούντο από τις ΗΠΑ.

Ταυτόχρονα, η Κυβέρνηση Bush φρόντισε να παγώσει κάθε επιχορήγηση προς τους δύο σημαντικότερους οργανισμούς οικογενειακού σχεδιασμού στον κόσμο, την «Διεθνή Προγραμματισμένη Μητρότητα» (International Planned Parenthood) και το «Ταμείο Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών» (United Nations Population Fund,) παρά τις αναρίθμητες αναφορές από ανεξάρτητους παρατηρητές για την ανεκτίμητη προσφορά τους στην προστασία της υγείας γυναικών και παιδιών παγκοσμίως. Η πίεση όμως της Χριστιανικής Δεξιάς υπερίσχυσε για ακόμη μία φορά. Μάλιστα, σε μία πρωτοφανή ενέργεια, η Κυβέρνηση Bush απέσυρε τις ΗΠΑ από το Ταμείο Πληθυσμού των Ηνωμένων Εθνών, σε ένδειξη διαμαρτυρίας για την αναγνώριση του δικαιώματος στην «αναπαραγωγική ελευθερία», το οποίο οι εκπρόσωποι του κινήματος θεωρούν ως σαφή αποδοχή των αμβλώσεων.

Επιπλέον, οι αντιπροσωπείες των ΗΠΑ σε παγκόσμιες συνδιασκέψεις, με πρώτη αυτή για τα Δικαιώματα του Παιδιού το 2002 αποτελούνταν πια από φανατικούς ιδεολόγους του κινήματος, οι οποίοι μετέβαλαν ριζικά τις παραδοσιακές θέσεις της χώρας σε πλειάδα ζητημάτων, ήρθαν σε σύγκρουση με τις περισσότερες αντιπροσωπείες και τελικά συντάχθηκαν με κράτη όπως το Βατικανό, η Σαουδική Αραβία, το Ιράν και η Λιβύη, σε θέματα όπως η προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών και παιδιών⁵¹³. Η στάση αυτή, σε συνδυασμό με την ευρύτερη εξωτερική πολιτική της Κυβέρνησης Bush, απεδείχθη βλαπτική για τα συμφέροντα των ΗΠΑ, καθώς μείωνε την αξιοπιστία και το κύρος τους στα μάτια των υπόλοιπων αντιπροσωπειών και κρατών.

⁵¹³ **KAPLAN Esther**, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ. σελ.234-238

Το ίδιο αποτέλεσμα είχε και η απόφαση της Κυβέρνησης Bush για αποχώρηση των ΗΠΑ από το Πρωτόκολλο του Κιότο για την μείωση εκπομπής ρύπων, που συνεισφέρουν στην υπερθέρμανση του πλανήτη. Παρά το γεγονός ότι οι ΗΠΑ ήταν από τους πρωτεργάτες της σχετικής Συνθήκης επί Προεδρίας Clinton, η Κυβέρνηση Bush, αμέσως μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης, απέσυρε την υποστήριξη της χώρας στη συμφωνία και αρνήθηκε να την προωθήσει στη Γερουσία προς επικύρωση⁵¹⁴. Ο βασικός λόγος που προβλήθηκε ήταν ότι οι δεσμεύσεις που εμπειρείχε θα είχαν δυσμενείς συνέπειες για την οικονομία των ΗΠΑ, ιδιαιτέρως σε σχέση με τις ελαστικότερες υποχρεώσεις που επέβαλλε στην Κίνα, την πιο ρυπογόνο χώρα του πλανήτη. Επιπλέον, ο Πρόεδρος Bush, ενώ αποδεχόταν το γεγονός της υπερθέρμανσης του πλανήτη, εξέφρασε επανειλημμένα αμφιβολίες ως προς το κατά πόσο αυτή οφείλεται όντως σε ανθρώπινη παρέμβαση. Παρόμοια θέση εξέφραζε και η πλειοψηφία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, υπό την επιρροή τόσο της Χριστιανικής Δεξιάς, όσο και επιχειρηματικών συμφερόντων. Για αυτό τον λόγο, το 2003, ο Λευκός Οίκος παρενέβη προκειμένου να αλλοιωθεί αναφορά της Υπηρεσίας Προστασίας Περιβάλλοντος, στην οποία γινόταν εκτενής ανάλυση του προβλήματος της υπερθέρμανσης του πλανήτη⁵¹⁵. Σε κάθε περίπτωση, η στάση της Κυβέρνησης Bush έναντι του Πρωτοκόλλου του Κιότο, συνιστούσε μία ακόμη ένδειξη της μονομερούς προσέγγισης των ΗΠΑ στα διεθνή θέματα, αλλά και για ένα ζήτημα που έφερε και πάλι τις ΗΠΑ σε αντίθετη θέση με την πλειοψηφία των υπόλοιπων χωρών του Δυτικού Κόσμου. Όμως για τους εκπροσώπους του κινήματος, επρόκειτο για άλλη μία γενναία πράξη αντίδρασης του Προέδρου Bush απέναντι στις προοδευτικές, ακαδημαϊκές ελίτ, αλλά και τους «άθεους» μηχανισμούς των Ηνωμένων Εθνών.

Την ίδια στάση τήρησε η Κυβέρνηση Bush απέναντι και σε μία άλλη σημαντική Διεθνή Συνθήκη, αυτή της Ρώμης για τη σύσταση Μόνιμου Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου (International Criminal Court), για την δίωξη υπευθύνων για εγκλήματα κατά της Ανθρωπότητας. Ενώ η Κυβέρνηση Clinton- παρά κάποιες σοβαρές αντιρρήσεις που την είχαν οδηγήσει να καταψηφίσει την τελική της μορφή- είχε

⁵¹⁴ Παρά την αντίθετη γνώμη της επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Υπηρεσίας Προστασίας του Περιβάλλοντος, και πρώην Γερουσιαστή των Ρεπουμπλικανών, που ο ίδιος ο Πρόεδρος Bush είχε διορίσει, βλ **KAPLAN Esther**, *With God on their Side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005, σελ. σελ.33

⁵¹⁵ **MOONEY Chris**, *The Republican War on Science*, Basic Books, 2005, σελ.90

υπογράψει τη Συνθήκη, η Κυβέρνηση Bush όχι μόνο δήλωσε την κατηγορηματική της αντίθεση, αλλά και πίεσε ενεργά τρίτα κράτη να απόσχουν από την εφαρμογή της ως προς τους αμερικανούς υπηκόους, απειλώντας με διακοπή διακρατικών χρηματοδοτήσεων σε αντίθετη περίπτωση. Ο λόγος που επικαλέστηκε ήταν ότι θεωρούσε πως θα υπήρχαν πολιτικά υποκινούμενες διώξεις εναντίον αμερικανών, ιδιαίτερος στελεχών των ενόπλων δυνάμεων. Υπήρξε μάλιστα πρόταση νόμου στο Κογκρέσο, που τελικά δεν υιοθετήθηκε, ο οποίος θα υποχρέωνε τις ΗΠΑ να επέμβουν στρατιωτικά (πρακτικά εναντίον της Ολλανδίας, αφού η έδρα του δικαστηρίου βρίσκεται στη Χάγη!!!) προκειμένου να απελευθερώσουν αμερικανούς υπηκόους, που θα κρατούντο τυχόν ως ύποπτοι. Παρά τη διεθνή κατακραυγή, η απόφαση αυτή του Προέδρου Bush ήταν εξαιρετικά δημοφιλής ανάμεσα στους εκπροσώπους του κινήματος, που σαφώς ασπάζονταν τη γνώμη του Ρεπουμπλικάνου Γερουσιαστή Rod Grams, ότι *«η μεγαλύτερη δύναμη του καλού σε αυτό τον κόσμο δεν είναι κάποιο διεθνές δικαστήριο, αλλά οι ένοπλες δυνάμεις των ΗΠΑ»*⁵¹⁶

Βεβαίως, το ζήτημα που σημάδεψε την εξωτερική- αλλά και ευρύτερη- πολιτική των ΗΠΑ επί Προεδρίας George W. Bush, ήταν ο αγώνας εναντίον της ισλαμικής τρομοκρατίας, που ακολούθησε τις δραματικές τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και στην Ουάσιγκτον. Η αντίδραση της Κυβέρνησης Bush στις επιθέσεις αυτές ήταν ουσιαστικά η κήρυξη ενός παγκόσμιου αγώνα εναντίον της τρομοκρατίας, σε βαθμό που να προσομοιάζει όχι σε μία κλασική αντιτρομοκρατική στρατηγική, αλλά σε κήρυξη πολέμου απέναντι σε ένα αντίπαλο κράτος, με τη διαφορά ότι, εν προκειμένω, ο εχθρός δεν ήταν μία κρατική οντότητα αλλά ένα διεθνές, αόρατο πλέγμα ατόμων, οργανώσεων αλλά και κρατών που είτε υπέθαλπταν την τρομοκρατία, είτε συνιστούσαν ούτως ή άλλως απειλή για τις ΗΠΑ. Στο πλαίσιο του κοσμικού αυτού αγώνα, η Κυβέρνηση Bush ανέπτυξε το δόγμα της «προληπτικής επίθεσης» σε κράτη που στήριζαν την τρομοκρατία, εδράζοντας το στην παλιά διδασκαλία του Αυγουστίνου περί «δίκαιου πολέμου»⁵¹⁷. Έτσι, οι ΗΠΑ ενεπλάκησαν σε δύο πολέμους στο Αφγανιστάν και το Ιράκ, οι οποίοι αποτέλεσαν, ιδιαίτερος ο δεύτερος, πηγή αντιδράσεων και διχασμού στο εσωτερικό της χώρας και σημείο τριβής και διαφωνίας με παραδοσιακούς συμμάχους τους στα διεθνή φόρα.

⁵¹⁶ HEARING BEFORE THE COMMITTEE ON FOREIGN RELATIONS, UNITED STATES SENATE, 106th Congress, Second Session, June 14, 2000, σελ.3

⁵¹⁷ MANSFIELD Stephen, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004)

Προφανώς, μία ενδελεχής ανάλυση της εξωτερικής πολιτικής του Προέδρου Bush στη Μέση Ανατολή εκφεύγει σαφώς του αντικειμένου της παρούσης διατριβής και είναι δεδομένο ότι υπήρξαν ποικίλοι παράγοντες που επέδρασαν στη διαμόρφωση και στην εφαρμογή της. Αυτό που ωστόσο είναι ενδιαφέρον για τους σκοπούς της παρούσης διατριβής είναι ότι η πολιτική αυτή έχαιρε μεγάλης υποστήριξης από τους Συντηρητικούς Ευαγγελικούς, οι οποίοι θεωρούν ότι ο κόσμος, και ιδιαιτέρως η Μέση Ανατολή, αποτελεί πεδίο μάχης των δυνάμεων του Καλού και του Κακού και στήριξαν τις επεμβάσεις στη Μέση Ανατολή, ως ενδιάμεσο στάδιο εκπλήρωσης των Βιβλικών προφητειών⁵¹⁸. Αυτό δεν πρέπει να προκαλεί καμία έκπληξη, λαμβανομένης υπόψη της ανάλυσης στο Κεφάλαιο II, σχετικά με το πώς έχει επιδράσει η εσχατολογική προσέγγιση της Ευαγγελικής θρησκείας τους πιστούς της.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, άλλαξαν ριζικά και τον ίδιο τον Πρόεδρο Bush, ο οποίος στην προεκλογική του εκστρατεία είχε καταφερθεί εναντίον των διεθνών επεμβάσεων της Κυβέρνησης Clinton, αλλά κυρίως μετέβαλαν την εικόνα του στα μάτια πολλών Αμερικανών. Ο συνδυασμός αποφασιστικότητας και συγκίνησης που επέδειξε είχε πολύ θετικό αντίκτυπο, ενώ η επιλογή του να προσδιορίσει την σύγκρουση με κοσμικούς, ηθικούς όρους ανταποκρινόταν στην παραδοσιακή ψυχολογία και οπτική της αμερικανικής κοινής γνώμης. Σε αυτό το πλαίσιο, ιστορική έχει μείνει η έκφραση «*άξονας του κακού*», που χρησιμοποίησε το 2003 και με την οποία χαρακτήρισε καθεστώτα που κατηγόρησε ότι υπέθάλπταν την τρομοκρατία.

Προσπάθησε βεβαίως να καταστήσει ξεκάθαρο ότι ο πόλεμος που ερχόταν δεν θα διεξαγόταν εναντίον της θρησκείας του Ισλάμ, που τιμούσε, αλλά εναντίον μίας σχέτας φανατικών τρομοκρατών οι οποίοι διαστρέβλωναν τα διδάγματα της. Αυτή η επιλογή, αν και σοφή, προκάλεσε σύγχυση στην κοινή γνώμη, που αφενός άκουγε τον Πρόεδρο να περιγράφει το Ισλάμ ως μία ειρηνική, παρηγορητική θρησκεία, αφετέρου τον έβλεπε να κηρύσσει «σταυροφορία» εναντίον του «άξονα του κακού» ο οποίος, ως επί το πλείστον, αποτελείτο από Ισλαμικά κράτη. Περαιτέρω, συχνότατα και επιπόλαια, υιοθέτησε μία ρητορική που παρέπεμπε σε «σταυροφορία», όρο που χρησιμοποίησε ο ίδιος στην ομιλία του προς το έθνος την ημέρα των επιθέσεων.

⁵¹⁸ PHILIPS Kevin, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006, σελ.83

Ωστόσο, αυτή η φρασεολογία ελάχιστη εντύπωση προκάλεσε στους πιο έμπειρους αναλυτές, αφενός επειδή στις ΗΠΑ υπάρχει μία παράδοση διεξαγωγής της εξωτερικής πολιτικής με όρους «ιδεολογικής σταυροφορίας»⁵¹⁹ και μάλιστα με θρησκευτικούς όρους και συμβολισμούς⁵²⁰, αφετέρου γιατί ένα μεγάλο μέρος της αμερικανικής κοινής γνώμης και ιδιαιτέρως η εκλογική βάση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, όντως αντιμετώπιζε αυτή τη σύγκρουση ως έναν αγώνα κοσμικών διαστάσεων, του Καλού εναντίον του Κακού, του Θεού απέναντι στο Διάβολο, με σαφείς εσχολογικές αναφορές. Κατά συνέπεια, ήταν αναμενόμενο η ρητορική της Κυβέρνησης Bush να κινηθεί στο συγκεκριμένο πλαίσιο.

Για κάποιους εκπροσώπους του Κινήματος, η κατάσταση ήταν ακόμη απλούστερη, αφού, για αυτούς, οι τρομοκρατικές επιθέσεις συνιστούσαν απόδειξη της αναγκαιότητας του «ιερού πολέμου» εναντίον των «διαβολικών» δυνάμεων του Ισλάμ και της αθεΐας. Επίσης, στα δικά τους μάτια, ο Θεός είχε αποφασίσει να τιμωρήσει με αυτό τον τρόπο τις ΗΠΑ για τα αμαρτήματα των αμβλώσεων, της σεξουαλικής ελευθεριότητας και της εν γένει απομάκρυνσης από το δρόμο Του. Υπό αυτό το πρίσμα, οι πιο μετριοπαθείς και συμφιλιωτικές δηλώσεις του Προέδρου συνάντησαν σφοδρές αντιδράσεις από μερίδα ηγετών της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο Pat Robertson⁵²¹, που καταδίκασαν συλλήβδην το Ισλάμ ως μία σατανική θρησκεία, αλλά και τους προοδευτικούς αμερικανούς ως (εκουσίως ή ακούσια) συνεργούς των φανατικών ισλαμιστών. Είναι χαρακτηριστικές οι διαβόητες δηλώσεις του Jerry Falwell αμέσως μετά τις επιθέσεις, όταν χαρακτήρισε «τρομοκράτη» τον Προφήτη Μωάμεθ⁵²² και απέδωσε τις επιθέσεις στην «επιτυχημένη απομάκρυνση του Θεού από τη δημόσια σφαίρα και από τα δημόσια σχολεία, με τη βοήθεια του ομοσπονδιακού δικαστικού συστήματος». Συνέχισε λέγοντας ότι «Οι υποστηρικτές των αμβλώσεων φέρουν κάποιο βάρος για αυτές (τις επιθέσεις) γιατί δεν μπορείς να κοροϊδέψεις το Θεό. Και όταν καταστρέφουμε 40 εκατομμύρια μικρά αθώα μωρά, ο Θεός θυμώνει... Οι Παγανιστές και οι υποστηρικτές των αμβλώσεων και οι φεμινίστριες και οι ομοφυλόφιλοι οι οποίοι ενεργά προσπαθούν να δημιουργήσουν έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής, η Αμερικανική Ένωση Πολιτικών Ελευθεριών, οι «Άνθρωποι για τον

⁵¹⁹ ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ **Χαράλαμπος**, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945-2002*, Ποιότητα Β' εκδ. Αθήνα 2003

⁵²⁰ **JUDIS, John B.**, *The Chosen Nation: The influence of Religion on US Foreign Policy*, Policy Brief, Carnegie Endowment for International Peace, 37, March 2005

⁵²¹ <http://www.rightwingwatch.org/content/pat-robertson-marks-911-blaming-separation-church-and-state-inviting-radical-muslim-fifth-co>

⁵²² **Lexington**, *God and American diplomacy*, The Economist Feb. 8th 2003 p.62

αμερικανικό τρόπο» (*People for the American Way*) — όλοι αυτοί που προσπαθούν να εκκοσμικεύσουν την Αμερική, σας κουνώ το δάχτυλο στο πρόσωπο και σας λέω ότι εσείς βοηθήσατε να συμβεί αυτό»⁵²³ Οι δηλώσεις αυτές προκάλεσαν πολιτικό σεισμό, ακριβώς γιατί ο Falwell δεν ήταν πια μια περιθωριακή φιγούρα, αλλά ένα ιστορικό-αν και αμφιλεγόμενο- στέλεχος ενός Κινήματος, του οποίου ο ρόλος στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ήταν πια κομβικός, με αποτέλεσμα οι υπόλοιποι ηγέτες του κινήματος να κρατήσουν σαφείς αποστάσεις, όπως έκανε και ο Λευκός Οίκος. Ωστόσο, ακόμη κι αν παραβλέψουμε την ακραία ρητορική του Falwell, είναι γεγονός ότι για την Χριστιανική Δεξιά, ο «πόλεμος εναντίον της τρομοκρατίας» ήταν ουσιαστικά μία κοσμική μάχη ενάντια σε ευρύτερες «αντιχριστιανικές» δυνάμεις τις οποίες αντιμάχονται.

Αυτή την αντίληψη ενίσχυσαν επίσης οι δηλώσεις του Στρατηγού William Boykin, υφυπουργού άμυνας της Κυβέρνησης Bush και Αναγεννημένου Χριστιανού, ο οποίος σε ομιλία του σε μία εκκλησία στο Όρεγκον, τον Οκτώβριο του 2003 είπε ότι «*οι εξτρεμιστές ισλαμιστές μας μισούν επειδή είμαστε ένα χριστιανικό έθνος, επειδή τα θεμέλια και οι ρίζες μας είναι ιουδαιοχριστιανικές.. και ο εχθρός είναι ο Σατανάς*»⁵²⁴.

Η αποκάλυψη αυτή έφερε στην επιφάνεια παλαιότερες δηλώσεις του στρατηγού όπου αναφερόταν στον εαυτό του ως «στρατιώτη του Θεού» και στον Πρόεδρο Bush ως «εκλεκτό του Θεού για το Λευκό Οίκο», ενώ αναφερόμενος στην εμπειρία του από την ανθρωπιστική του επέμβαση στη Σομαλία το 1994 είχε πει ότι δεν φοβήθηκε τον αντίπαλο ισλαμιστή πολέμαρχο, γιατί ήξερε ότι «ο Θεός μου είναι ισχυρότερος από τα δικά του είδωλα». Παρά την καταδίκη των δηλώσεων αυτών από τον Πρόεδρο και την δημόσια αποδοχή του λάθους από τον ίδιο τον Στρατηγό, διατηρήθηκε στη θέση του. Το 2012, λίγα χρόνια μετά την συνταξιοδότηση του, διορίστηκε εκτελεστικός αντιπρόεδρος στην Οργάνωση της Χριστιανικής Δεξιάς «Συμβούλιο Οικογενειακών Ερευνών» (Family Research Council), που είχε ιδρύσει ο James Dobson το 1981, ως μηχανισμό επιρροής του κινήματος στην Ουάσιγκτον.

Ο βαθμός στον οποίο ο Πρόεδρος Bush προσωπικά συμεριζόταν σε κάποιο βαθμό τις διάφορες ακραίες αντιλήψεις που εκπορεύονταν από τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς, δεν μπορεί φυσικά να γίνει ποτέ γνωστός δημοσίως και πολλές απόψεις έχουν διατυπωθεί επί αυτού. Είναι γεγονός πάντως ότι παρά τις ατυχείς αναφορές του σε «σταυροφορία εναντίον του κακού», ο Πρόεδρος Bush ήταν

⁵²³ Βλ. <http://abcnews.go.com/Politics/story?id=121322>

⁵²⁴ **Los Angeles Times, The Nation, General Casts War in Religious Terms**, October 13, 2003

εξαιρετικά προσεκτικός στον διαχωρισμό μεταξύ των εξτρεμιστών τρομοκρατών και των δισεκατομμυρίων Μουσουλμάνων γενικότερα, ενώ προέβη σε επανειλημμένες δηλώσεις υποστήριξης της Μουσουλμανικής Κοινότητας στις ΗΠΑ. Ίσως πιο κοντά στην αλήθεια να βρίσκεται ο πρώην Πρόεδρος των ΗΠΑ, Jimmy Carter, ο οποίος διατύπωσε την άποψη ότι αυτή η στάση της Κυβέρνησης Bush, που κατ' αυτόν έπληξε τα συμφέροντα των ΗΠΑ, υπαγορευόταν τόσο από ιδεολογικές και θρησκευτικές προκαταλήψεις οι οποίες έχουν τη ρίζα τους στη φονταμενταλιστική παράδοση, όσο και από ισχυρά οικονομικά συμφέροντα⁵²⁵.

Ο ίδιος ο Πρόεδρος Bush, στις δημόσιες δηλώσεις του, όπως και στα απομνημονεύματα του, δικαιολόγησε την εισβολή στο Αφγανιστάν περισσότερο με βάση τη νεοσυντηρητική αντίληψη περί εξάπλωσης της ελευθερίας και της δημοκρατίας, αναφέροντας επίσης ότι υπήρχε η –λανθασμένη- πεποίθηση ότι ο Σαντάμ Χουσεϊν κατείχε μυστικά όπλα μαζικής καταστροφής και άρα συνιστούσε απειλή. Ωστόσο, όταν ρωτήθηκε αν είχε συμβουλευτεί τον πατέρα του πριν από την εισβολή στο Ιράκ, απάντησε ότι είχε συμβουλευθεί έναν «ανώτερο Πατέρα».⁵²⁶ Επίσης, δεν είναι μυστικό ότι έχει καταγραφεί ανεπίσημη δήλωση του σε εκπροσώπους των Παλαιστινίων το 2003 ότι ο Θεός του είχε πει να προσπαθήσει να βρει μια λύση στο μεσανατολικό ζήτημα, όπως τον είχε καθοδηγήσει να διατάξει την εισβολή στο Ιράκ⁵²⁷. Αξίζει να αναφερθεί ότι, τελικά, στο συγκεκριμένο ζήτημα, δεν υπήρξε καμία απολύτως πρόοδος και η Κυβέρνηση Bush αναδείχθηκε στον πιο θερμό υποστηρικτή της πολιτικής του Ισραήλ έναντι των Παλαιστινίων, προς μεγάλη τέρψη των εκπροσώπων της Χριστιανικής Δεξιάς, των οποίων η υποστήριξη στο Ισραήλ ξεπερνά ακόμη και αυτή των Αμερικανών Εβραίων⁵²⁸.

Η Εξωτερική Πολιτική, ακόμη περισσότερο από την Εσωτερική, είναι φυσικά ένα πεδίο δράσης πολλών παραγόντων και ειδικά στην αποτίμηση της Προεδρίας Bush σε αυτόν τον τομέα, είναι βέβαιο ότι κεντρικές επιλογές διαμορφώθηκαν από ποικίλα κριτήρια, ομάδες πίεσης και γεωπολιτικούς συσχετισμούς, που ουδεμία σχέση είχαν με τη Χριστιανική Δεξιά. Εν κατακλείδι όμως, για τους σκοπούς της παρούσας

⁵²⁵ CARTER Jimmy, *Our Endangered Values*, The Easton Press, 2005

⁵²⁶ WOODWARD Bob, *Plan of Attack*, , Pocket Books, 2004, σελ.421

⁵²⁷ <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/bush-god-told-me-to-invade-iraq-6262644.html>

⁵²⁸ Οι οποίοι, εξάλλου, όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο I, υποστηρίζουν σε μεγάλο βαθμό το Δημοκρατικό Κόμμα, τείνουν να έχουν πιο φιλελεύθερες απόψεις σε ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και πολλοί εξ αυτών διαφωνούν με την επιθετική πολιτική των Κυβερνήσεων του Ισραήλ έναντι των Παλαιστινίων.

ανάλυσης, το κρίσιμο συμπέρασμα που εξάγεται από την επισκόπηση που προηγήθηκε είναι ότι βασικές επιλογές της Κυβέρνησης στα θέματα εξωτερικής πολιτικής τελικά συνέπιπταν πλήρως με τις αντιλήψεις και της Χριστιανικής Δεξιάς. Είτε επειδή ο Πρόεδρος όντως συμμεριζόταν την κοσμοθεωρία του Κινήματος, είτε επειδή οι στόχοι τους απλώς συνέπιπταν αν και τα παραγωγικά κίνητρα τους διέφεραν, παραμένει το γεγονός ότι- όπως και στην εσωτερική της πολιτική- έτσι και στην εξωτερική, η Κυβέρνηση Bush ταυτίστηκε σχεδόν ολοκληρωτικά με τις αντιλήψεις, το σχεδιασμό και τις απόψεις της Χριστιανικής Δεξιάς.

2) Η εξέλιξη της εκλογικής επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς και ολοκλήρωση της απόλυτης κυριαρχίας της εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος

Από την παραπάνω ανάλυση των πολιτικών της κυβέρνησης Bush, είναι σαφές ότι υιοθέτησε και- σε μεγάλο βαθμό- εφάρμοσε την ατζέντα της Χριστιανικής Δεξιάς, ως κορύφωση μίας διαδικασίας που είχε ξεκινήσει σχεδόν 30 χρόνια πριν, όταν οι ακτιβιστές του Κινήματος άρχισαν να αυξάνουν την επιρροή τους εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Ωστόσο, ένα λογικό ερώτημα που προκύπτει είναι αν αυτό είναι αρκετό προκειμένου να αποδειχθεί η κυριαρχία της Χριστιανικής Δεξιάς στο Κόμμα, ιδιαιτέρως από τη στιγμή που σε πολλά ζητήματα, οι επιδιώξεις του Κινήματος ταυτίζονται με τις προτιμήσεις άλλων σημαντικών ομάδων πίεσης και επιρροής μέσα στο Κόμμα, όπως οι μεγάλες επιχειρήσεις στα οικονομικά ζητήματα και οι νεοσυντηρητικοί σε θέματα εξωτερικής πολιτικής.

Πολλοί αναλυτές, με προεξέχοντα τον Thomas Frank⁵²⁹, έχουν ισχυριστεί ότι ο εναγκαλισμός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος με τη Χριστιανική Δεξιά και η έμφαση που δίνει στα λεγόμενα ηθικά ζητήματα δεν είναι παρά μία επικοινωνιακή στρατηγική προσεταιρισμού των θρησκευόμενων λαϊκών στρωμάτων, ενώ ουσιαστικά το Κόμμα προάγει πολιτικές που ενισχύουν τα οικονομικά ανώτερα στρώματα. Οι υπέρμαχοι της θεωρίας αυτής ουσιαστικά ισχυρίζονται ότι το

⁵²⁹ **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005

Ρεπουμπλικανικό Κόμμα χρησιμοποιεί απλώς το Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς προκειμένου να προσελκύει ψηφοφόρους, ενώ στην πραγματικότητα προωθεί τα συμφέροντα των οικονομικών ελίτ, που το στηρίζουν παραδοσιακά. Πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα άποψη, που σαφώς ανταποκρίνεται σε σημαντικό- αν και όχι απόλυτο- βαθμό στην πραγματικότητα, όσον αφορά τις πολιτικές των Κυβερνήσεων Reagan και George H.W. Bush, όπως έχει αναλυθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο.

Υπό αυτό το πρίσμα, θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι, ακόμη και επί Προεδρίας Bush, ο αγώνας για την επιβολή θρησκευτικών ηθικών αξιών συνήθως σταματούσε εκεί που απαιτούσαν οικονομικά, εμπορικά και πολιτικά συμφέροντα. Αυτή η άποψη, ότι ο Πρόεδρος Bush δεν ήταν παρά ένας ακόμη κλασικός μακιαβελικός πολιτικός, πιστός Ευαγγελικός μεν, αλλά πάνω από όλα πραγματιστής, κυνικός και πρόθυμος να χρησιμοποιήσει την θρησκευτική του πίστη για να επιτύχει καθαρά πολιτικούς στόχους, έχει επίσης υποστηριχθεί και από κάποιους Ευαγγελικούς, όπως ο πρώην σύμβουλος του Προέδρου David Cuo⁵³⁰.

Ωστόσο, μία προσεκτικότερη ματιά σε ορισμένα χαρακτηριστικά περιστατικά της Προεδρίας Bush, δημιουργεί αμφιβολίες για την ορθότητα της παραπάνω, ιδιαίτερα διαδεδομένης, άποψης. Πέραν από ήδη διατυπωμένες αντιρρήσεις οι οποίες συνίστανται στο γεγονός ότι, σε τελική ανάλυση η πλειονότητα των οικονομικά ασθενέστερων κοινωνικών στρωμάτων στηρίζει τους Δημοκρατικούς αλλά και την εκτίμηση ότι το εκλογικό κόστος θέσπισης της ατζέντας της Χριστιανικής Δεξιάς θα είναι πολύ βαρύτερο για τους Ρεπουμπλικάνους από την ικανοποίηση ισχυρών οικονομικών συμφερόντων⁵³¹, ανακύπτουν και άλλα στοιχεία που υπονομεύουν την- ευρέως διαδεδομένη- άποψη του Frank.

⁵³⁰ **KUO David**, *Tempting Faith: An inside story of political seduction*. New York, Free Press, 2006

⁵³¹ **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ.195. Οι συγγραφείς αντικρούουν το γνωστό επιχείρημα του Thomas Frank για το πώς οι Ρεπουμπλικάνοι χρησιμοποιούν ως προμετωπίδα τα «ηθικά» ζητήματα για να εξυπηρετούν τα οικονομικά συμφέροντα των ισχυρών, λέγοντας ότι αφενός οι πιο αδύναμοι οικονομικά πολίτες τελικά ψηφίζουν σε μεγάλο βαθμό τους Δημοκρατικούς (άρα η στρατηγική που επικαλείται ο Frank δεν έχει αποτέλεσμα) και αφετέρου οι απαιτήσεις των οικονομικών συμφερόντων που στηρίζουν το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα είναι σαφώς ευκολότερο να ικανοποιηθούν από την «ηθική» ατζέντα του Κόμματος. Ο λόγος είναι ότι στο πλαίσιο των ηθικών ζητημάτων, οι προοδευτικές δυνάμεις έχουν κινητοποιηθεί και δραστηριοποιηθεί με μεγάλη επιτυχία, κρατώντας ενήμερη την κοινή γνώμη, κάτι που καθιστά το εκλογικό κόστος για τους Ρεπουμπλικάνους τεράστιο. Αντίθετα, στα οικονομικά ζητήματα, η αποδυνάμωση των συνδικάτων έχει ως αποτέλεσμα την κυριαρχία επί της δημόσιας σφαίρας και συζήτησης σε αυτά τα θέματα από τους εκπροσώπους των μεγάλων οικονομικών συμφερόντων. Αυτός είναι και ο λόγος που απαιτείται ενίσχυση του ρόλου των συνδικάτων, όχι απλώς για να βελτιωθεί η διαπραγματευτική ισχύς των

Καταρχάς, θα ήταν λάθος να παραβλέψει κανείς ότι- σε κάθε περίπτωση- όλα τα εκλογικά δεδομένα καταδεικνύουν ότι οι Ευαγγελικοί Λευκοί, που σε μεγάλο βαθμό στηρίζουν τη Χριστιανική Δεξιά, αποτελούν την βάση και ραχοκοκαλιά του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Ακόμη κι αν δεχθεί κανείς τη θεωρία ότι οι ρεπουμπλικάνοι πολιτευτές απλώς προσπαθούν να χρησιμοποιήσουν το Κίνημα για εκλογικά οφέλη, χωρίς να συμερίζονται την ιδεολογία του, η εξάρτηση τους από αυτό τους οδηγεί σε μία πραγματικά απόλυτη σύμπλευση, που καθιστά την βαθύτερη ιδεολογική ταύτιση περιττή.

Μία ματιά στην εκτεταμένη έρευνα κοινής γνώμης του CNN για τις Προεδρικές Εκλογές του 2004⁵³², όπου ο Πρόεδρος Bush εξασφάλισε την επανεκλογή του, καθιστά αδιαμφισβήτητη την σημασία της Χριστιανικής Δεξιάς για το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ευαγγελικοί, οι οποίοι αποτελούν τη ραχοκοκαλιά του κινήματος, δήλωσαν το 23% του εκλογικού σώματος (όλοι λευκοί) και σε ποσοστό 78%-21% ψήφισαν τον Πρόεδρο Bush. Οι υπόλοιποι ψηφοφόροι (77% του εκλογικού σώματος) επέλεξαν τον Δημοκρατικό υποψήφιο, John Kerry, σε ποσοστό 56%-43%. Εδώ εξάγεται ένα πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα. Ενώ η μεγάλη πλειοψηφία των μη-ευαγγελικών έγειραν προς τους Δημοκρατικούς, οι Ευαγγελικοί, παρότι μειοψηφία, συσπειρώθηκαν σε τέτοιο βαθμό γύρω από τον Bush, ώστε του χάρισαν τη νίκη. Είναι επίσης σημαντικό ότι οι Ευαγγελικοί, σε αντίθεση με τους υπόλοιπους ψηφοφόρους, ψηφίζουν εν πολλοίς καθοδηγούμενοι από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Αυτό συσχετίζεται με ένα άλλο ερώτημα της εν λόγω έρευνας: Ερωτώμενοι ποιο είναι το πιο σημαντικό ζήτημα που καθόρισε την ψήφο τους, το 22% των ψηφοφόρων απάντησε «ηθικές αξίες». Σε ποσοστό 80% έναντι 18% επί του συνόλου των ψηφισάντων, αυτοί οι ψηφοφόροι ψηφίσαν τον Πρόεδρο Bush. Αυτό το ποσοστό είναι σχεδόν παρόμοιο με αυτό εκείνων που δήλωναν Ευαγγελικοί και αποκαλύπτει ότι το κλειδί της επιτυχίας του Bush ήταν στην εκπληκτική συσπείρωση που είχε αυτό το ποσοστό του πληθυσμού γύρω του, έναντι μιας πλειοψηφίας των υπολοίπων, που έγειρε μεν προς τον Kerry και τους Δημοκρατικούς αλλά δεν ήταν αρκετή για να τους εξασφαλίσουν τη νίκη.

εργαζομένων, αλλά για να υπάρξει αντίρροπη δύναμη στο δημόσιο διάλογο απέναντι στα πανίσχυρα οικονομικά συμφέροντα.

⁵³² <http://us.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>

Αξίζει να αναφερθεί ότι ένα 8% του συνόλου των ψηφοφόρων ήταν ξεκάθαροι στο ότι θεωρούσαν ως πιο σημαντικό χαρακτηριστικό ενός Προέδρου την θρησκευτική του πίστη. Σε ποσοστό 91% ψήφισαν τον Πρόεδρο Bush. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι αυτοί οι ψηφοφόροι ανήκαν στο «ευαγγελικό μπλοκ» του 23%, που αποτέλεσε τον πυρήνα της νίκης των Ρεπουμπλικάνων. Τίθεται όμως το ζήτημα της ανίχνευσης του υπόλοιπου 14%, που έθεσαν πριν ως πιο σημαντικό ζήτημα που επηρέασε την ψήφο τους τις «ηθικές αξίες». Είναι σαφές ότι αυτοί οι ψηφοφόροι αρνούνται να παραδεχτούν ευθαρσώς ότι αυτό που καθοδηγεί την ψήφο τους είναι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις ενός υποψηφίου, οπότε θα πρέπει να αναζητηθούν στο 17%, που θεωρεί ότι πιο σημαντικό προσόν είναι η «ξεκάθαρη θέση σε ζητήματα» (σε ποσοστό 79%-20% ψήφισαν Bush), στο 17% που ψάχνουν για έναν «ισχυρό ηγέτη» (σε ποσοστό 87%-12% ψήφισαν επίσης Bush) καθώς και στο 11% που χαρακτηρίζουν ως πιο σημαντικό προτέρημα ενός προέδρου την «τιμιότητα και αξιοπιστία» (σε ποσοστό 70%-29% ψήφισαν επίσης Bush).

Ακόμα πιο αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι αυτό είναι ένα σταθερό μπλοκ ψηφοφόρων, που τείνει να μην επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τρέχοντα ζητήματα, όπως η οικονομία, οι πόλεμοι και άλλα. Έτσι καθίστανται πολύ πιο αξιόπιστοι και σταθεροί ψηφοφόροι και εύκολα συσπειρώνονται γύρω από όποιον επικεντρώνεται στους «πολιτισμικούς πολέμους», με απώτερο εκλογικό σκοπό να εξασφαλίσει τη στήριξη τους. Ωστόσο, έχουν επίσης πλήρη συνείδηση της σημασίας τους για το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και αυτό το γεγονός, σε συνδυασμό με την εμπειρία που έχουν αποκομίσει από την εμπλοκή τους με την πολιτική τις τελευταίες δεκαετίες, τους δίνει τη δυνατότητα να επιβάλλουν την ατζέντα τους όσον αφορά τις πολιτικές που υποστηρίζει το Κόμμα. Αν σε παλαιότερες εποχές ήταν εύκολο για μέλη ρεπουμπλικανικών κυβερνήσεων να εξασφαλίζουν την υποστήριξη τους με μάλλον αόριστες υποσχέσεις και συμβολικές ενέργειες, επί εποχής Bush το Κίνημα είχε ωριμάσει πια αρκετά ώστε να απαιτεί συγκεκριμένες πολιτικές δεσμεύσεις και πράξεις. Το δε Κόμμα, αφενός δεν έχει την δυνατότητα να αγνοεί τα αιτήματα των πιο αφοσιωμένων και δραστήριων μελών του, αφετέρου δεν υπάρχει καμία ένδειξη ότι έχει κάποια διάθεση να το πράξει, αφού οι τάξεις του έχουν κατακλυσθεί από υποστηρικτές που πραγματικά συμμερίζονταν την κοσμοθεωρία και τους στόχους της Χριστιανικής Δεξιάς.

Πέραν αυτού, είναι ενδιαφέρον να παρατηρήσει κανείς τη στάση που τήρησαν η Κυβέρνηση Bush και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σε κάποιες περιπτώσεις που οι απόψεις και οι στόχοι της Χριστιανικής Δεξιάς ήρθαν σε αντίθεση με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις άλλων σημαντικών εσωκομματικών παραγόντων ή συνιστωσών, καθώς με αυτό τον τρόπο αποδεικνύεται αποφασιστικότερα και ευκρινέστερα ο βαθμός επιρροής του κινήματος.

Ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ήταν τα πολλά εμπόδια που συνάντησε μέχρι την ψήφιση του, ο νόμος για την «Κατάχρηση της Πτώχευσης και την Προστασία των Καταναλωτών» («Bankruptcy Abuse Prevention and Consumer Protection Act of 2005»). Το συγκεκριμένο νομοσχέδιο αποτελούσε για πολλά χρόνια βασική επιδίωξη των μεγάλων ασφαλιστικών εταιριών και των οικονομικών συμφερόντων που στήριζαν το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, αλλά καθ' όλη τη διάρκεια της προεδρίας του, ο Πρόεδρος Clinton το μπλόκαρε, απειλώντας με βέτο. Όταν ήρθε στην εξουσία ο Πρόεδρος Bush, τα συγκεκριμένα επιχειρηματικά συμφέροντα θεώρησαν ότι επιτέλους θα κατάφερναν να το προωθήσουν. Όταν όμως Δημοκρατικοί Γερουσιαστές προσέθεσαν μία τροπολογία με την οποία θα γινόταν δυσχερέστερο για διαδηλωτές εναντίον των αμβλώσεων να αποφεύγουν να πληρώσουν τα σχετικά πρόστιμα, πολλοί Ρεπουμπλικάνοι Βουλευτές και Γερουσιαστές αρνήθηκαν να το ψηφίσουν⁵³³, με αποτέλεσμα τελικά να ψηφισθεί το 2005, αφού οι συσχετισμοί στη Γερουσία είχαν αλλάξει εν τω μεταξύ υπέρ των Ρεπουμπλικάνων και η τροπολογία των Δημοκρατικών αφαιρέθηκε⁵³⁴, έτσι ώστε να μην δυσχεραίνεται η δυνατότητα συντηρητικών χριστιανών να διαδηλώνουν και να παρενοχλούν εργαζόμενους και ασθενείς σε νοσοκομεία όπου γίνονται αμβλώσεις.

Επίσης, όταν μετά την επανεκλογή του, ο Πρόεδρος Bush προσπάθησε να προβεί σε μεταρρύθμιση του συστήματος Κοινωνικής Ασφάλισης (Social Security), ουσιαστικά επιδιώκοντας την ιδιωτικοποίηση του, συνάντησε σφοδρές αντιδράσεις από τη Χριστιανική Δεξιά, οι οποίες οφείλονταν, όχι σε ουσιαστική διαφωνία με τις προτάσεις του Προέδρου, αλλά στο γεγονός ότι ανέμεναν, εφόσον είχε κερδίσει την επανεκλογή του χάρη στην πρωτοφανή κινητοποίηση και υποστήριξη του Κινήματος,

⁵³³ SHENON, PHILIP *Abortion Issue Holds Up Bill On Bankruptcy*, New York Times, April 30, 2002 <http://www.nytimes.com/2002/04/30/us/abortion-issue-holds-up-bill-on-bankruptcy.html>

⁵³⁴ https://www.cch.com/bankruptcy/bankruptcy_04-21.pdf

να δώσει προτεραιότητα στα ηθικά ζητήματα που κυρίως το απασχολούν. Το επιχειρηματικό λόμπι υποστήριξε με θέρμη την προσπάθεια αυτή, αλλά χωρίς την υποστήριξη των ακτιβιστών και ηγετών του κινήματος, η πρωτοβουλία αυτή όχι μόνο κατέληξε σε παταγώδη αποτυχία αλλά σήμανε και την πρώτη σύγκρουση του Προέδρου Bush με τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς,

Η διαδικασία διορισμού στο Ανώτατο Δικαστήριο του Samuel Alito επίσης είναι άλλο ένα περιστατικό που καταδεικνύει την ισχύ του κινήματος, σε ένα θέμα που τους απασχολεί ιδιαίτερω. Οι πρώτες ενδείξεις ήταν ότι ο εκλεκτός του Προέδρου για την αντικατάσταση της κεντρώας, μετριοπαθούς δικαστού Sandra Day O'Connor, θα ήταν ο Νομικός Σύμβουλος του Λευκού Οίκου και ένας από τους παλαιότερους συνεργάτες του, ο Alberto Gonzalez. Ο Gonzalez ήταν πρώην δικαστής στο Ανώτατο Δικαστήριο του Τέξας, βαθιά συντηρητικός, απολογητής ορισμένων εκ των πιο ακραίων μεθόδων ανάκρισης αιχμαλώτων υπόπτων για τρομοκρατία και θα ήταν σαφέστατα ένας πολύ συντηρητικός υποψήφιος. Ωστόσο, όταν άρχισε να κυκλοφορεί η σχετική φήμη, οι ηγέτες της Χριστιανικής Δεξιάς αντέδρασαν με οργή καθώς, ως δικαστής στο Ανώτατο Δικαστήριο του Τέξας, είχε κρίνει ότι ένα ανήλικο κορίτσι θα έπρεπε να έχει την εναλλακτική λύση να ζητήσει δικαστική άδεια για να προβεί σε άμβλωση, αντί να λάβει την άδεια των γονιών της, όπως προέβλεπε πολιτειακός νόμος που είχε θεσπίσει ο Κυβερνήτης Bush. Παρά το γεγονός ότι αυτή η πρόνοια προβλεπόταν ρητά από τη νομολογία του Ανωτάτου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, κάτι που σήμαινε ότι ο Gonzalez ουσιαστικά δεν είχε άλλη επιλογή, αυτή του η απόφαση ήταν αρκετή για να τον καταδικάσει στα μάτια του Κινήματος ως ύποπτο για μετριοπάθεια ή συμβιβασμό και άρα ακατάλληλο για διορισμό στο Ανώτατο Δικαστήριο⁵³⁵. Το αποτέλεσμα ήταν ο Πρόεδρος Bush να υποχωρήσει και να στραφεί σε εναλλακτικές λύσεις. Τελικά, η επιλογή του Προέδρου Bush ήταν η προσωπική του δικηγόρος, επίσης στενή φίλη και αγνώστων ιδεολογικών θέσεων, Harriet Myers. Με την εμπειρία των αντιδράσεων στην ενδεχόμενη υποψηφιότητα Gonzalez ακόμη νωπή, η πρώτη ενέργεια του προεδρικού συμβούλου, Karl Rove, ήταν να εξασφαλίσει την υποστήριξη του James Dobson και της οργάνωσης του⁵³⁶ στην υποψηφιότητα της

⁵³⁵ **TOOBIN Jeffrey**, *The Nine: Inside the Secret World of the Supreme Court*, Doubleday, 2007, σελ.268-270

⁵³⁶ Μετά την κατάρρευση των μεγάλων Οργανώσεων της Χριστιανικής Δεξιάς, στις οποίες έγινε αναφορά στο προηγούμενο κεφάλαιο, τη δεκαετία του 2000 η Οργάνωση «Έμφαση στην Οικογένεια» (Focus on the Family) του James Dobson θεωρείτο από πολλούς η διάδοχη κατάσταση και είχε

Μάιερς, καθώς και τη βοήθεια του στον έλεγχο τυχόν αντιδράσεων από άλλους εκπροσώπους του κινήματος. Προκειμένου να το πετύχει, έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στη βαθιά θρησκευτική της πίστη, στο γεγονός ότι ήταν Αναγεννημένη Χριστιανή και είπε στον Dobson ότι ο ίδιος ο Πρόεδρος εγγυόταν ότι, ως μέλος του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, θα ανταποκρινόταν στις προσδοκίες του κινήματος⁵³⁷. Παρά την επιφυλακτική υποστήριξη του Dobson, η σφοδρότητα των αντιδράσεων άλλων συντηρητικών χριστιανών, οι οποίοι προτιμούσαν κάποιον δοκιμασμένο και αποδεδειγμένα βαθιά συντηρητικό δικαστή στη θέση αυτή, ήταν τέτοια, ώστε γρήγορα φάνηκε ότι η υποψηφιότητα θα αντιμετώπιζε προβλήματα. Όταν η Miers σε συναντήσεις της με Ρεπουμπλικανούς Γερουσιαστές, απέτυχε να κάνει καλή εντύπωση, έδωσε δικαίωμα στους αντιπάλους της να επικαλεστούν ότι απλώς δεν είχε την απαιτούμενη νομική κατάρτιση για μια τόσο σημαντική θέση και αναγκάστηκε να αποσύρει την υποψηφιότητα της. Ήταν μία ακόμη επιβεβαίωση ότι, ιδιαιτέρως σε θέματα που την απασχολούν, όπως οι δικαστικοί διορισμοί, η Χριστιανική Δεξιά δεν είναι διατεθειμένη να προβεί σε οποιονδήποτε συμβιβασμό ή να υποχωρήσει στο κομματικό κατεστημένο, αναγκάζοντας ακόμη και τον Πρόεδρο Bush να υποχωρήσει από τις αρχικές του επιλογές και να ικανοποιήσει τις απαιτήσεις του κινήματος. Τελικά, στο Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ διορίστηκε ο εκλεκτός του κινήματος, Δικαστής Samuel Alito, ο οποίος ως μέλος του Ομοσπονδιακού Εφετείου, το 1991, είχε κρίνει εξ ολοκλήρου συνταγματικό έναν δρακόντειο πολιτειακό νόμο για τις αμβλώσεις⁵³⁸, μεγάλο μέρος του οποίου είχε αργότερα ακυρώσει το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ στην διάσημη υπόθεση «*Planned Parenthood v. Casey*⁵³⁹», με

αναδειχθεί σε σημαντικό παράγοντα της αμερικανικής κοινωνικής και θρησκευτικής ζωής με εκατομμύρια υποστηρικτές. Ωστόσο, η Οργάνωση αυτή- όπως και ο ιδρυτής της- απέφυγε να ταυτισθεί ευθέως με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, καλλιεργώντας ένα υπερκομματικό προφίλ. Αυτό άλλαξε το 2004, όταν ο Dobson υποστήριξε δημοσίως την επανεκλογή του Προέδρου Bush, αλλά η Οργάνωση του και πάλι απέφυγε την ενεργή δραστηριοποίηση στον προεκλογικό αγώνα, όπως έκαναν οι μεγάλες Οργανώσεις της Χριστιανικής Δεξιάς τις δεκαετίες του 1980 και 1990. Φυσικά, παρασηνιακά υπήρχαν- και συνεχίζουν να υπάρχουν- στενοί δεσμοί μεταξύ της «Έμφασης στην Οικογένεια» και του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Μάλιστα, ο ρόλος που έχει παίξει στην επιτυχία του κινήματος θεωρείται από πολλούς καθοριστικός. Βλ. **GILCOFF Dan**, *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus on the Family, and Evangelical America are winning the culture war*, St. Martin Press, 2007

⁵³⁷ **GREENBURG Jan Crawford**, *Supreme Conflict: The Inside Story of the Struggle for Control of the United States Supreme Court*, The Penguin Press, New York, 2007, σελ.262-277

⁵³⁸ Που μεταξύ άλλων προέβλεπε ότι, όχι μόνο οι ανήλικες κοπέλες θα έπρεπε να έχουν την άδεια των γονιών τους για να προβούν σε αμβλώση, αλλά και ότι οι γυναίκες ήταν υποχρεωμένες να ειδοποιούν τους συζύγους τους σχετικά. Ο Alito ήταν ο μόνος δικαστής της σύνθεσης, που έκρινε συνταγματική την τελευταία αυτή πρόβλεψη, εξομοιώνοντας ουσιαστικά στο σκεπτικό του τις γυναίκες με τα ανήλικα παιδιά, όπως θα έκανε μάλλον κάθε πιστός του κινήματος.

⁵³⁹ *Planned Parenthood v. Casey*, [505 U.S. 833](#) (1992)

πρωτοστατούσα τη Δικαστή Ο' Connor, την οποία ο Alito τελικά αντικατέστησε, μεταβάλλοντας σημαντικά τις ισορροπίες στο Δικαστήριο. Ο διορισμός του χαιρετίστηκε με ενθουσιασμό από την Χριστιανική Δεξιά, η οποία όχι απλώς είχε δει την επιθυμία της να ικανοποιείται, αλλά είχε επίσης αποδείξει πέρα από κάθε αμφιβολία την επιρροή της εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

Βεβαίως, ίσως το πιο γνωστό περιστατικό, που και για μεγάλο κομμάτι της αμερικανικής κοινής γνώμης λειτούργησε ως καταλύτης προκειμένου να κατανοήσουν τη ραγδαία αύξηση της επιρροής του κινήματος στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ήταν η ιστορία της Terry Schiavo, όταν σύσσωμο το Κόμμα και η Κυβέρνηση σύρθηκαν τελικά σε εθνικό διασυρμό από τη Χριστιανική Δεξιά. Η Terry Schiavo ήταν μία γυναίκα που επί πολλά χρόνια βρισκόταν σε μόνιμη κατάσταση φυτού σε νοσοκομείο της Φλόριντα, μετά από καρδιακή προσβολή που είχε υποστεί το 1990. Από το 1998 και μετά, ο σύζυγος της- προκειμένου να την απαλλάξει από το μαρτύριο αυτής της κατάστασης- προσπαθούσε να πετύχει δικαστικά την αφαίρεση της μηχανικής παροχής σίτισης που την κρατούσε ζωντανή, κάτι στο οποίο αντιδρούσαν οι γονείς της. Όταν το 2003 υπήρξε δικαστική εντολή για την αφαίρεση της παροχής τροφής, οι Ρεπουμπλικάνοι στο νομοθετικό σώμα της Πολιτείας της Φλόριντα, υπό την πίεση τοπικών παραγόντων της Χριστιανικής Δεξιάς, πέρασαν ειδικό νόμο, τον οποίο υπέγραψε αμέσως ο αδελφός του Προέδρου, Κυβερνήτης Jeb Bush, βάσει του οποίου διατασσόταν η επανασύνδεση του μηχανισμού σίτισης. Ωστόσο, η νομοθεσία αυτή κρίθηκε αντισυνταγματική και τότε, στις αρχές του 2005, ήταν που η υπόθεση απέκτησε εθνικές διαστάσεις. Σε μία πρωτοφανή ενέργεια, η ρεπουμπλικανική πλειοψηφία στο Κογκρέσο των ΗΠΑ θέσπισε ειδική νομοθεσία με την οποία όριζε ότι αρμοδιότητα επί της υπόθεσης θα είχαν οι ομοσπονδιακές αρχές και δικαστήρια και ο Πρόεδρος Bush επέστρεψε εσπευσμένα από το Τέξας για να την υπογράψει. Ταυτόχρονα, ο Ρεπουμπλικάνος Γερουσιαστής Bill Frist, Ηγέτης της Πλειοψηφίας στη Γερουσία και ιατρός έκανε «διάγνωση» μέσω τηλεδιάσκεψης, όπου ανακοίνωσε ότι δεν διαπίστωσε ανεπανόρθωτη κατάσταση⁵⁴⁰, κάτι που βεβαίως αντέβαινε σε όλες τις ανεξάρτητες ιατρικές γνωματεύσεις συναδέλφων του, οι οποίοι είχαν όντως εξετάσει τη Schiavo. Ακολούθησαν κωμικοτραγικές σκηνές, με τις δικαστικές αρχές της Φλόριντα να επιμένουν στην αφαίρεση της σιτιστικής

⁵⁴⁰ **FRIST Bill**, *Bill Frist: A Senator Speaks Out On Ethics, Respect, and Compassion*, Monument Press (January 14, 2006), σελ.195, όπως περιγράφει ο ίδιος στην αυτοβιογραφία του

υποστήριξης, τον Κυβερνήτη Bush να διατάσσει την Πολιτειακή Εθνοφυλακή να επέμβει προκειμένου να πάρει την Schiavo από το νοσοκομείο και να της επανασυνδέσει τον μηχανισμό σίτισης, τον αρμόδιο δικαστή να επιμένει στην εφαρμογή των δικαστικών αποφάσεων και το σοβαρό ενδεχόμενο σύγκρουσης δυνάμεως της αστυνομίας με την εθνοφυλακή στους χώρους του νοσοκομείου. Τελικά, ο Κυβερνήτης Bush υποχώρησε, παρά τις τεράστιες πιέσεις της Χριστιανικής Δεξιάς και η Terry Schiavo εξέπνευσε την 31^η Μαρτίου 2005, υπό τις κατηγορίες εκπροσώπων του Κινήματος ότι οι αρμόδιοι δικαστές ήταν δολοφόνοι που έπρεπε να απομακρυνθούν από τις θέσεις τους. Η τεράστια έκταση όμως που πήρε το ζήτημα, προκάλεσε θυμηδία και οργή στην πλειοψηφία της αμερικανικής κοινής γνώμης, που θεωρούσε ότι επρόκειτο για μία απόφαση που έπρεπε να πάρει ο σύζυγος και ότι κακώς η Ομοσπονδιακή Κυβέρνηση επενέβη και μάλιστα με τόσο δραματικό τρόπο. Επρόκειτο για μια κομβική στιγμή στην εξέλιξη της σχέσης του Κόμματος με το Κίνημα, όχι βεβαίως λόγω της σοβαρότητας του εν λόγω θέματος, αλλά γιατί το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σύρθηκε σε έναν εθνικό διασυρμό, υπό το βάρος της πίεσης παραγόντων της Χριστιανικής Δεξιάς κάτι που κατέδειξε ότι οι δυνατότητες αντίστασης του στα κελεύσματα της είχαν μειωθεί επικίνδυνα.

Η επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς στα χρόνια της προεδρίας Bush δεν περιορίστηκε φυσικά στους κόλπους της Ομοσπονδιακής Κυβέρνησης αλλά επεκτάθηκε περαιτέρω και σε Πολιτειακό επίπεδο. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Δικαστή Roy Moore, του συντηρητικού ευαγγελικού, που, όταν εξελέγη- ως υποψήφιος των Ρεπουμπλικάνων- Πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Αλαμπάμα το 2001, προσπάθησε να εγκαταστήσει στην είσοδο του Δικαστηρίου ένα τεράστιο μνημείο των Δέκα Εντολών. Αρνήθηκε να το μετακινήσει -παρά τις περί του αντιθέτου ομοσπονδιακές δικαστικές αποφάσεις- και τελικά απομακρύνθηκε από τη θέση του για παραβίαση του Κώδικα Ηθικής Δικαστών για τις ενέργειες του. Ο Δικαστής Moore βρήκε όμως ολόθερμη υποστήριξη από εκπροσώπους του κινήματος και περιόδευσε στη χώρα του αναλύοντας την, ευρύτατα διαδεδομένη ανάμεσα στους Ευαγγελικούς, άποψη ότι οι ΗΠΑ είναι ένα χριστιανικό έθνος και ότι κάθε γήινος νόμος που είναι αντίθετος με το λόγο του Θεού είναι αυτοδικαίως άκυρος⁵⁴¹.

⁵⁴¹ **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007, σελ.72-80

Κατέστη ένας «μάρτυρας» του κινήματος⁵⁴² και παρά την μετέπειτα αποτυχία του να εκλεγεί Κυβερνήτης της Αλαμπάμα, το 2012 κατόρθωσε να επανεκλεγεί στη θέση του Προέδρου του Ανωτάτου Πολιτειακού Δικαστηρίου, όπου σύντομα προκάλεσε ξανά τα φώτα της δημοσιότητας, προτρέποντας τις Πολιτειακές Αρχές να αγνοήσουν αποφάσεις ομοσπονδιακών δικαστηρίων που έκριναν αντισυνταγματική την απαγόρευση του γάμου των ομοφυλοφίλων.

Η τεράστια επιρροή του κινήματος στο πάλαι ποτέ Κόμμα του Lincoln φάνηκε και από τη συμμετοχή σημαντικών προσωπικοτήτων του Κόμματος στη «Διάσκεψη περί της Αντιμετώπισης του Πολέμου των Δικαστών στη Θρησκευτική Πίστη» (“Confronting the Judicial War on Faith”) το 2005, όπου Ρεπουμπλικάνοι πολιτικοί συνενυρέθησαν με Χριστιανούς Φονταμενταλιστές ή Μετασχηματιστές και εξαπέλυσαν ολομέτωπη επίθεση εναντίον «άθεων» ομοσπονδιακών δικαστών⁵⁴³. Για πολλούς αμερικανούς, ήταν πραγματικά πρωτοφανές το θέαμα Γερουσιαστών και Βουλευτών να συγχρωτίζονται με ανθρώπους που επιθυμούν την αντικατάσταση της αμερικανικής δημοκρατίας με ένα θεοκρατικό καθεστώς, όπου πηγή όλων των νόμων θα είναι η Βίβλος. Ακόμη κι οι πιο συντηρητικοί Ρεπουμπλικάνοι της δεκαετίας του 1960 καταδίκάζαν ανοιχτά τη John Birch Society, αλλά οι απόγονοι τους φάνηκαν να υποστηρίζουν ανοιχτά ανθρώπους που γαλουχήθηκαν ως νεαροί ακτιβιστές στο πλαίσιο αυτής της ακροδεξιάς οργάνωσης και αργότερα βοήθησαν στην δημιουργία της Χριστιανικής Δεξιάς⁵⁴⁴. Μερικά χρόνια πριν κάτι τέτοιο θα ήταν αδιανόητο και πολιτικά τοξικό και είναι ένα ακόμη στοιχείο που αποδεικνύει τη σκληρή δεξιά στροφή που έχει πάρει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.

Κατά συνέπεια, καθίσταται σαφές ότι η δημοφιλής άποψη του Thomas Frank, ότι η συντηρητική, λαϊκιστική στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος δεν είναι παρά μία έντεχνη συνομωσία της οικονομικής ελίτ προκειμένου να αποσπών την ψήφο των συντηρητικών λευκών λαϊκών κοινωνικών στρωμάτων, παρουσιάζει σίγουρα

⁵⁴² Εξέδωσε μάλιστα και ένα, άκρως διαδεδομένο στους κόλπους του Κινήματος, βιβλίο όπου περιγράφει σε δραματικούς τόνους τον πόλεμο που δέχθηκε από το κοσμικό «κατεστημένο» των ελίτ βλ. **MOORE Roy and PERRY John**, *So Help Me God: The Ten Commandments, Judicial Tyranny and the Battle for Religious Freedom*, Broadman and Holman, 2005

⁵⁴³ <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A38308-2005Apr8.html?noredirect=on>

⁵⁴⁴ **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006, σελ.157-167

ενδιαφέρον, αλλά δεν φαίνεται να ανταποκρίνεται απολύτως στην πραγματικότητα.

Αυτό αποδεικνύεται από τα εξής βασικά δεδομένα:

- 1) Η θεωρία αυτή παραβλέπει την ουσιαστική και σημαντική μετατόπιση που έχει επέλθει στις επίσημες θέσεις και πολιτικές του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος προς μία πολύ συντηρητική κατεύθυνση σε όλα τα ζητήματα «ηθικής τάξης», που απασχολούν τη Χριστιανική Δεξιά. Ακόμη και σε ομοσπονδιακό επίπεδο (όπου η λήψη αποφάσεων και η νομοθέτηση είναι περίπλοκο ζήτημα) έχουν διοριστεί συντηρητικοί δικαστές, έχουν προωθηθεί συντηρητικοί νόμοι (απαγόρευση partial birth abortion) και οι κυβερνητικές υπηρεσίες είτε λαμβάνουν αποφάσεις ανταποκρινόμενες στα κελεύσματα του Κινήματος («morning after pill»), είτε χρηματοδοτούν αφειδώς οργανώσεις του, όπως αναλύθηκε παραπάνω.
- 2) Η θέση των οικονομικών ελίτ για τα οικονομικά ζητήματα δεν επιβλήθηκε στη Χριστιανική Δεξιά, αλλά αντίθετα τη βρίσκει σύμφωνη και ταιριάζει αφενός με μέρος της θεολογίας της (prosperity gospel) και αφετέρου με την παραδοσιακή αμερικανική άποψη σε αυτά τα ζητήματα. Οι περισσότεροι λευκοί πολίτες των λαϊκών στρωμάτων που είναι υποστηρικτές του Κινήματος δεν αγνοούν τις θέσεις του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος σε οικονομικά ζητήματα, αλλά συμφωνούν. Οπότε η θεωρία περί «υποκλοπής ψήφου» μέσω υποκριτικής επίκλησης στα ηθικά ζητήματα δεν στέκει.
- 3) Η σχέση μεταξύ του εκλογικού σώματος και των εκπροσώπων του είναι αμφίδρομη. Δεν ανταποκρίνονται απλώς οι δεύτεροι στα κελεύσματα και τις επιθυμίες του λαού, αλλά και ο κόσμος επηρεάζεται από τα μηνύματα που εκπέμπουν οι εκπρόσωποι του και τη ρητορική τους. Ακόμη κι αν λοιπόν δεχθεί κανείς ότι υπήρξαν στελέχη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος τα οποία οπορτουνιστικά μετατοπίστηκαν σε συντηρητικές θέσεις στα ηθικά ζητήματα και τα χρησιμοποίησαν αποκλειστικά για την προσέλκυση ψήφων, δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει ότι αυτή η ρητορική και ο τρόπος του πολιτεύεσθαι λειτουργεί ως αυτοεκπληρωμένη προφητεία. «Εκπαιδεύοντας» το κοινό του Κόμματος να ανταποκρίνεται με πάθος σε αυτά τα ζητήματα και αυξάνοντας τις προσδοκίες των πιστών για ανάλογες πολιτικές, δημιούργησαν ένα εκλογικό σώμα που είχε ολοένα αυξανόμενες απαιτήσεις από τους εκπροσώπους του να επιδεικνύουν ενδιαφέρον για αυτά.

Η ουσιαστική επιρροή, που φανερά ασκούσε πια η Χριστιανική Δεξιά στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα δεν πέρασε φυσικά απαρατήρητη από μετριοπαθείς Ρεπουμπλικάνους πολιτικούς, οι οποίοι αντέδρασαν σφόδρα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, η Christine Todd Whitman, πρώην Γερουσιαστής και επικεφαλής της Υπηρεσίας Προστασίας του Περιβάλλοντος επί προεδρίας George W. Bush, μέχρι να εξαναγκαστεί σε παραίτηση, η οποία έγραψε βιβλίο σχετικά με τους φόβους της για το Κόμμα στο οποίο είχε αφιερώσει όλη την πολιτική της καριέρα, όπου παρατήρησε ότι: «*Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σε εθνικό επίπεδο, έχει αφηθεί στον έλεγχο ενός συνασπισμού ιδεολόγων εξτρεμιστών*⁵⁴⁵». Αντίστοιχα, ο επί μία εικοσαετία Γερουσιαστής του Κόμματος και χειροτονημένος Επισκοπικός Ιερέας, John C. Danforth, με άρθρο τους στους New York Times της 30^{ης} Μαρτίου 2005⁵⁴⁶ κατήγγειλε ότι το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα είχε καταστεί ο «*πολιτικός βραχίονας των συντηρητικών χριστιανών*» και κατέληγε λέγοντας ότι «*Πρόσφατα, εμείς οι Ρεπουμπλικάνοι έχουμε επιτρέψει η κοινή μας πολιτική ατζέντα να έρχεται σε δεύτερη μοίρα μετά από αυτή των συντηρητικών χριστιανών. Όταν ήμουν Γερουσιαστής, ανησυχούσα κάθε μέρα για το ομοσπονδιακό έλλειμμα. Ούτε για ένα λεπτό δεν ανησύχησα για την επιρροή των ομοφυλοφίλων στο θεσμό του γάμου. Σήμερα, μάλλον συμβαίνει το αντίθετο. Οι ιστορικές αξίες του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος προσφέρουν στις ΗΠΑ την καλύτερη ελπίδα για ένα ενήμεrés και ασφαλές μέλλον. Η τρέχουσα εμμονή μας με μία θρησκευτική ατζέντα μας έχει στρέψει προς τη λάθος κατεύθυνση. Είναι καιρός εμείς οι Ρεπουμπλικάνοι να ανακαλύψουμε ξανά τις ρίζες μας.*»

Για τους εκπροσώπους του Κινήματος, οι ανησυχίες των μετριοπαθών Ρεπουμπλικάνων -τους οποίους αποκαλούσαν δηκτικά RINOs («*Republicans In Name Only*»), δηλαδή «*Ρεπουμπλικάνους μόνο στο όνομα*»- δεν ήταν βεβαίως παρά η επιβεβαίωση του δικού τους θριάμβου.

Ωστόσο, καθώς ο πόλεμος στο Ιράκ εξελισσόταν σε εκατόμβη θυμάτων και ο σφιχτός εναγκαλισμός με την Χριστιανική Δεξιά ενοχλούσε- πέρα από τους μετριοπαθείς

⁵⁴⁵ **WHITMAN TODD Christine**, *It's my Party, Too: The Battle for the Heart of the GOP and the future of America*, New York: Penguin, 2005

⁵⁴⁶ **DANFORTH C JOHN**, *In the Name of Politics*, The New York Times, op ed, March 30th 2005, http://www.nytimes.com/2005/03/30/opinion/in-the-name-of-politics.html?_r=0

πολιτευτές του Κόμματος- ολοένα και περισσότερους μετριοπαθείς ψηφοφόρους, τα ποσοστά αποδοχής του Προέδρου Bush άρχισαν να κατακρημνίζονται και ,δεδομένης της συμβιωτικής τους σχέσης, το κίνημα εισήλθε επίσης σε μία τροχιά παρακμής. Όπως είχε συμβεί και στα τέλη της Προεδρίας Reagan, το Κίνημα επλήγη από σειρά σκανδάλων, με κυριότερο αυτό της αποκάλυψης ότι ο ίδιος ο πρόεδρος της Εθνικής Ομοσπονδίας Ευαγγελικών (National Association of Evangelicals), Πάστορας Ted Haggard, από τα πλέον προβεβλημένα στελέχη της Χριστιανικής Δεξιάς, είχε σχέσεις επί πληρωμή με ομοφυλόφιλο και έκανε χρήση ναρκωτικών, κάτι που οδήγησε στην παραίτηση του, αλλά την ίδια στιγμή εξέθεσε το κίνημα που έχει ως σημαία τα ηθικά ζητήματα και τις οικογενειακές αξίες.

Ταυτόχρονα, η αυξημένη επιρροή του Κινήματος στα χρόνια της προεδρίας Bush, οδήγησε σε αντιδράσεις, όχι απλώς από τους ιδεολογικούς αντιπάλους της Χριστιανικής Δεξιάς, αλλά και από μετριοπαθέστερους πολίτες, οι οποίοι μπορεί να βλέπουν με συμπάθεια μία παρουσία της θρησκείας στη δημόσια ζωή, αλλά δεν επιθυμούν την διατάραξη του διαχωρισμού Κράτους- Εκκλησίας και δεν συμερίζονται τον ζήλο, τη μαχητικότητα και τις υπερβολές του κινήματος. Ήταν και αυτή η αντίδραση που οδήγησε το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σε δύο απανωτές εκλογικές συντριβές, στις ενδιάμεσες εκλογές του 2006, όπου οι Δημοκρατικοί επανέκτησαν τον έλεγχο της Γερουσίας και της Βουλής των Αντιπροσώπων, για πρώτη φορά μετά το 1994 και φυσικά στις προεδρικές εκλογές του 2008, όπου ο Δημοκρατικός υποψήφιος Barack Obama κέρδισε μία θριαμβευτική νίκη έναντι του Ρεπουμπλικάνου John McCain και εξελέγη ο 44^{ος} Πρόεδρος των ΗΠΑ. Κατά την ορκωμοσία του νέου Προέδρου, ο προκάτοχος του, George W. Bush ο οποίος τις επόμενες ημέρες μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου είχε καταγράψει ποσοστά αποδοχής ρεκόρ, που άγγιζαν το 90%, απολάμβανε της εμπιστοσύνης λιγότερο του 30% των αμερικανών, που συνιστούσε αρνητικό ρεκόρ από την εποχή του σκανδάλου Γουότεργκιτ. Ωστόσο, ανάμεσα στους ψηφοφόρους που υπήρξαν μέχρι τέλους υποστηρικτές του Προέδρου ήταν τα μέλη και οι συμπαθούντες του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς και οι Ευαγγελικοί εν γένει. Όπως κατέδειξε η μεγάλη έρευνα κοινής γνώμης του CNN για τις Προεδρικές Εκλογές του 2008⁵⁴⁷, Ευαγγελικοί δήλωσαν το 26% του εκλογικού σώματος (όλοι λευκοί) και σε ποσοστό 74%-24% ψήφισαν Ρεπουμπλικάνους. Οι υπόλοιποι (74%

⁵⁴⁷ <http://edition.cnn.com/ELECTION/2008/results/polls/#val=USPOOp1>

του εκλογικού σώματος) ψήφισαν Δημοκρατικούς σε ποσοστό 62%-36%. Εδώ εξάγεται ένα πολύ ενδιαφέρον συμπέρασμα. Ενώ οι Ευαγγελικοί, παρότι μειοψηφία, συσπειρώθηκαν και πάλι σε πολύ μεγάλο βαθμό γύρω από τον Ρεπουμπλικάνο υποψήφιο, όπως το 2004, αυτή τη φορά αυτό δεν ήταν αρκετό για να τους χαρίσει τη νίκη, καθώς οι Δημοκρατικοί σημείωσαν εξαιρετικά υψηλά ποσοστά στους μη-ευαγγελικούς ψηφοφόρους, αποτέλεσμα της αντίδρασης που είχε προκαλέσει η ταύτιση της Κυβέρνησης Bush με τη Χριστιανική Δεξιά. Σε αυτό το σημείο εντοπίζεται και ο κίνδυνος που αντιπροσωπεύει το Κίνημα για το Κόμμα. Παρά το γεγονός ότι το τροφοδοτεί με πλειάδα μαχητικών ακτιβιστών, πλούσιους ευαγγελικούς χρηματοδότες και εκατομμύρια ψηφοφόρους, οι ριζοσπαστικές του θέσεις προκαλούν φόβο και αντιδράσεις στην -κομβική εκλογικά- μερίδα μετριοπαθών, κεντρώων ψηφοφόρων, πολλοί εκ των οποίων αποξενώθηκαν τα τελευταία χρόνια από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ακριβώς εξαιτίας της ταύτισης του με τη Χριστιανική Δεξιά.

Μετά την εκλογή του Προέδρου Obama, υπήρξε μία προσδοκία για άμβλυνση του διχασμού και της πόλωσης, που είχαν χαρακτηρίσει την Προεδρία Bush, με τον ίδιο τον νεοεκλεγέντα Πρόεδρο να δηλώνει ότι αυτός ήταν ο πρωταρχικός του στόχος. Επρόκειτο για μια ελπίδα που σύντομα αποδείχθηκε ανεδαφική, καθώς εντός λίγων εβδομάδων από την ορκωμοσία του, έκανε αισθητή την παρουσία του το νεοπαγές κίνημα του Tea Party (Κίνημα Πάρτι Τσαγιού), το οποίο είχε ως άξονα την αντίδραση στη σχεδιαζόμενη από τον Πρόεδρο ενίσχυση του κοινωνικού κράτους και ευαγγελιζόταν τη δραστική μείωση των δημοσίων δαπανών, την μείωση της φορολογίας και γενικότερα την αποδυνάμωση της ομοσπονδιακής, κυβερνητικής εξουσίας. Αναπτύσσοντας έντονη ακτιβιστική δράση σε όλα τα επίπεδα, το Tea Party σύντομα απέκτησε μεγάλη επιρροή στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και κατέστη σημαντικός παράγοντας της αμερικανικής δημόσιας ζωής, ιδιαίτερα μετά τις Ενδιάμεσες Εκλογές του 2010, στις οποίες οι Ρεπουμπλικάνοι κατήγαγαν θρίαμβο⁵⁴⁸, επανακτώντας τον έλεγχο της Βουλής των Αντιπροσώπων, εκλέγοντας κυρίως βαθιά θρησκευόμενους συντηρητικούς πολιτευτές, προερχόμενους από το Tea Party. Έτσι, οι εκλογικές ήττες του 2006 και του 2008 δεν οδήγησαν σε κάποια αναθεώρηση της ακραίας συντηρητικής ταυτότητας του κόμματος. Αντίθετα, το εξτρεμιστικό

⁵⁴⁸ Mead Walter Russell, *The Tea Party and American foreign policy* Foreign Affairs March/April 2011 p. 28-44

συντηρητικό κίνημα του Tea Party έσπρωξε τους Ρεπουμπλικάνους προς ακόμη πιο συντηρητική κατεύθυνση και την αμερικανική πολιτική σε μεγαλύτερη πόλωση και διχασμό.

Είναι αξιοσημείωτο, ότι πολλοί αναλυτές παρουσιάζουν την αυξανόμενη πόλωση στις ΗΠΑ ως αποτέλεσμα της ανόδου του Tea Party τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, η ριζοσπαστικοποίηση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και η αύξηση της πόλωσης στην πολιτική σκηνή είναι πολύ προγενέστερα φαινόμενα και οφείλονται πρωτίστως στην αύξηση της ισχύος και της επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς. Υπό αυτό το πρίσμα, το Tea Party δεν είναι παρά μία πρόσφατη, επικαιροποιημένη εκδοχή του συντηρητικού κινήματος που δραστηριοποιείται εδώ και 40 χρόνια στις ΗΠΑ⁵⁴⁹ και απλώς εμφανίστηκε στο προσκήνιο σε μία περίοδο που οι βασικές οργανώσεις και εκπρόσωποι του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς είχαν εκτεθεί και στιγματισθεί λόγω των υπερβολών και λαθών της εποχής Bush με την οποία ταυτίστηκαν. Όμως, οι οικονομικοί χορηγοί, οι βασικοί ακτιβιστές και, εν τέλει, το πολιτικό μήνυμα του Tea Party είναι ουσιαστικά κοινά με της Χριστιανικής Δεξιάς. Σχετικές έρευνες κοινής γνώμης, έχουν δείξει επίσης ότι περίπου οι μισοί αυτοαποκαλούμενοι υποστηρικτές του Tea Party δηλώνουν ταυτόχρονα υποστηρικτές της Χριστιανικής Δεξιάς⁵⁵⁰.

Η Χριστιανική Δεξιά και η ιδεολογία που πρεσβεύει, παραμένουν, στην πραγματικότητα, η καρδιά του συντηρητικού κινήματος, καθώς και ο κύριος μηχανισμός ακτιβιστικής κινητοποίησης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Συνεπώς, το περίφημο Tea Party, σε μεγάλο- αν και όχι απόλυτο- βαθμό⁵⁵¹, δεν είναι παρά μία

⁵⁴⁹ Μία άποψη που ασπάζονται και οι ερευνητές Skockpol και Williamson σε πρόσφατη ενδελεχή έρευνα τους πάνω στο Tea Party, που συμπεριλάμβανε εκτενείς συνεντεύξεις με μέλη του Κινήματος και παρακολούθηση τοπικών δραστηριοτήτων τους. Όπως σημειώνουν: «*Εν κατακλείδι, πολλές πτυχές της ιδεολογίας και φυσιογνωμίας του Tea Party δεν είναι κάτι καινούργιο, αλλά απλώς μία επανεμφάνιση-μετενσάρκωση του παραδοσιακού συντηρητικού λαϊκισμού, πηγή του οποίου είναι οι κοινωνικές αντιθέσεις και μετασχηματισμοί, και όχι οι εναλλακτικές εφαρμοσμένες πολιτικές προτάσεις... Το Tea Party είναι ουσιαστικά η πιο πρόσφατη ενσάρκωση του μακροχρόνιου, σκληροπυρηνικού συντηρητικού ρεύματος της αμερικανικής πολιτικής.*» Βλ. **SKOCPOL Theda & WILLIAMSON Vanesa**, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*, OUP USA; Reprint edition (1 April 2013), σελ.81-82

⁵⁵⁰ **BOORSTEIN Michelle**, *Tea party, religious right often overlap, poll shows*, Washington Post, October 5, 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/10/05/AR2010100501491.html>

⁵⁵¹ Όχι απόλυτο υπό την έννοια ότι προφανώς στις τάξεις του δραστηριοποιούνται και αρκετά άτομα τα οποία όντως ανησυχούν περισσότερο για οικονομικά και φορολογικά θέματα και δεν συμμερίζονται τις ηθικές αντιλήψεις της Χριστιανικής Δεξιάς. Ωστόσο, όπως παρατηρούν οι Skockpol και Williamson «*κατά την έρευνα μας, τα πολλά μέλη που έχουν βαθιά χριστιανικές συντηρητικές αντιλήψεις δίνουν τον τόνο σε ολόκληρο το Tea Party. Οι Ελευθεριστές υποστηρικτές του, σε μεγάλο*

«μεταμφίεση» της Χριστιανικής Δεξιάς, προκειμένου να προσελκύσει ανθρώπους οι οποίοι- ενώ μπορεί να συμερίζονται σε μεγάλο βαθμό την ιδεολογία της- στράφηκαν εναντίον της στα χρόνια του Προέδρου Bush ή αισθάνονται πιο άνετα όταν το προγραμματικό και ιδεολογικό της πλαίσιο παρουσιάζεται στο πλαίσιο ενός κοσμικού κινήματος και δεν εκφράζεται με καθαρά θρησκευτικούς όρους. Αυτός είναι και ένας λόγος που αρκετοί πολίτες πιο «Ελευθεριστικών» (Libertarian) αντιλήψεων σταδιακά εγκατέλειψαν το Tea Party, όταν αντιλήφθηκαν την επιρροή που ασκούσαν σε αυτό οι Συντηρητικοί Ευαγγελικοί⁵⁵².

Το γεγονός αυτό, ότι δηλαδή οι περισσότεροι υποστηρικτές του Tea Party είναι υποστηρικτές και της Χριστιανικής Δεξιάς, έχει εντοπιστεί από διάφορες κοινωνικές έρευνες, όπως αυτή του αξιόπιστου Pew Research Center,⁵⁵³ που καταδεικνύει ότι πυρήνας του Tea Party είναι Λευκοί Ευαγγελικοί πολίτες, που σε πολύ μεγάλο βαθμό ταυτίζονται με τη Χριστιανική Δεξιά, ή έχουν θετική άποψη γι' αυτή. Δεν είναι επίσης τυχαίο ότι το Tea Party, όπως και η Χριστιανική Δεξιά έχει εντονότερη παρουσία και επιτυχία στον αμερικανικό Νότο.

Όσο για την συνεχιζόμενη, σαφή κυριαρχία της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, επιβεβαιώνεται από πρόσφατη έρευνα του Ινστιτούτου Δημόσιας Θρησκευτικής Έρευνας (Public Religion Research Institute)⁵⁵⁴. Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, στις προεδρικές εκλογές του 2012, ο Ρεπουμπλικάνος υποψήφιος Mitt Romney, συγκέντρωσε ποσοστό ρεκόρ της τάξης του 78% ανάμεσα στους λευκούς ευαγγελικούς ψηφοφόρους- τον πυρήνα του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς- ξεπερνώντας ακόμη και τις αντίστοιχες επιδόσεις του Προέδρου Bush. Παρατηρείται επίσης ότι υπάρχει άμεση συνάρτηση μεταξύ του ποσοστού του πληθυσμού των λευκών ευαγγελικών κάθε Πολιτείας των ΗΠΑ και του εκλογικού αποτελέσματος, με τις 16 Πολιτείες στις οποίες εμφανίζεται η μεγαλύτερη συγκέντρωση ευαγγελικών ψηφοφόρων να ψηφίζουν όλες υπέρ του ρεπουμπλικάνου υποψηφίου, ενώ αντίθετα από τις 24 Πολιτείες όπου εμφανίζονται τα μεγαλύτερα ποσοστά άθεων, αγνωστικιστών ή λιγότερο θρησκευόμενων, ο Πρόεδρος Obama

---

βαθμό συμβιβάζονται με αυτή την κοινωνικά συντηρητική κοσμοθεωρία, τουλάχιστον σε κάποιο βαθμό», βλ. SKOCPOL Theda & WILLIAMSON Vanesa, The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism, OUP USA; Reprint edition (1 April 2013), σελ.81-82, σελ. 37

⁵⁵² Ο.π.σελ. 39

⁵⁵³ <http://www.pewforum.org/2011/02/23/tea-party-and-religion/>

⁵⁵⁴ <http://ava.publicreligion.org/>

κέρδισε τις 18⁵⁵⁵. Σε αυτό το σημείο αξίζει να γίνουν οι εξής παρατηρήσεις: Αφενός, η έρευνα αυτή έρχεται να επιβεβαιώσει ότι η επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, όχι απλώς δεν βρίσκεται σε αποδρομή μετά την προεδρία Bush, αλλά αντιθέτως μάλλον ενισχύεται, κάτι που καταδεικνύει ότι το Tea Party δεν είναι ένα κίνημα ανταγωνιστικό προς αυτή στο πλαίσιο του αγώνα για τον έλεγχο του Κόμματος. Επιπλέον, το γεγονός ότι τα εντυπωσιακά αυτά ποσοστά ανάμεσα στους ευαγγελικούς ψηφοφόρους τα πέτυχε ένας βαθιά θρησκευόμενος Μορμόνος υποψήφιος⁵⁵⁶, συνιστά απόδειξη της δραματικής αλλαγής που έχει επιφέρει η άνοδος της Χριστιανικής Δεξιάς τόσο στο πολιτικό σκηνικό, όσο και στην κοινωνική ζωή των ΗΠΑ.

Ωστόσο, ένα ενδιαφέρον ερώτημα προκύπτει από την άνοδο του Donald J Trump και το θρίαμβο του στις προκριματικές εκλογές του 2016, ενάντια σε όλη την ελίτ του Κόμματος -συμπεριλαμβανομένης της Χριστιανικής Δεξιάς- και είναι το εξής: Πως συμβιβάζεται η θέση της κυρίαρχης θέσης του Κινήματος μέσα στο Κόμμα με τον θρίαμβο Trump, ενός κάθε άλλο παρά θρησκευόμενου ανθρώπου, έναντι υποψηφίων που η Χριστιανική Δεξιά έβλεπε με μεγαλύτερη θέρμη; Η απάντηση είναι διττή: Αφενός θα πρέπει να γίνει μία διάκριση μεταξύ της ελίτ και των απλών οπαδών του Κινήματος. Οι πρώτοι μπορεί να έβλεπαν με σοβαρές επιφυλάξεις τον Trump, αλλά ένα μεγάλο μέρος της βάσης της Χριστιανικής Δεξιάς είναι λευκοί ψηφοφόροι της εργατικής τάξης, με ξενοφοβικές τάσεις και οικονομικά προβλήματα. Ακριβώς αυτή είναι η κατηγορία ανθρώπων που έλκονται από το λαϊκιστικό, ξενοφοβικό και οικονομικά απλοϊκό μήνυμα του Trump.

Επίσης, όπως έχει αναλυθεί παραπάνω, ο λαϊκισμός παίζει κομβικό ρόλο στην κοσμοθεωρία των μελών του Κινήματος, που ανέκαθεν υιοθετούσαν ρόλο θύματος απέναντι στις υποτιθέμενες μηχανορραφίες μίας κοσμικής, προοδευτικής ελίτ. Όταν όμως ένα κίνημα- ανεξαρτήτως ιδεολογικών καταβολών- μπολιαστεί με τον λαϊκισμό, αυτός σταδιακά διαβρώνει το ιδεολογικό του υπόβαθρο και τα μέλη του τελικά ανταποκρίνονται στα λαϊκιστικά μηνύματα ανεξαρτήτως της συμβατότητας των τελευταίων με τον αρχέγονο ιδεολογικό πυρήνα του κινήματος⁵⁵⁷. Υπό αυτή την

⁵⁵⁵ Για τη σχετική ανάλυση και διαγράμματα βλ. το σχετικό άρθρο των Kyle Kondik και Geoffrey Skelley στο <http://www.centerforpolitics.org/crystalball/articles/religion-in-politics-a-look-at-data-from-the-new-american-values-atlas/>

⁵⁵⁶ Ο οποίος και γι' αυτό το λόγο σημείωσε ποσοστό ρεκόρ στην Πολιτεία της Γιούτα, όπου υπάρχουν ελάχιστοι ευαγγελικοί αλλά τεράστιος πληθυσμός Μορμόνων, που είναι εξίσου- αν όχι περισσότερο- συντηρητικοί.

⁵⁵⁷ MUDDE, Cas. (2004) 'The Populist Zeitgeist', *Government and Opposition*, 39 (4), 542–563.

έννοια, ο Trump υιοθέτησε πλήρως τη λαϊκιστική κοσμοθεωρία και ρητορική και κατάφερε να ελκύσει αρκετούς ψηφοφόρους προερχόμενους από τη Χριστιανική Δεξιά, ακριβώς επειδή οι τελευταίοι είχαν επί δεκαετίες «εκπαιδευθεί» να ανταποκρίνονται σε αυτή την κοσμοθεωρία και τη ρητορική που τη συνοδεύει. Η εσωκομματική επιτυχία του Trump, απέναντι στις παραδοσιακές ελίτ του Κόμματος, αποτελεί, υπό αυτή την έννοια, το πιο πρόσφατο πειστήριο ότι αυτές οι ελίτ έχουν ουσιαστικά απεμπολήσει τον έλεγχο του Κόμματος, που έχει περάσει στο πιο «σκληρό», μαζικό, ακτιβιστικό κομμάτι των μελών του. Αυτό δεν είναι όμως κάτι που συνέβη ξαφνικά, αλλά πρόκειται για μία διαδικασία που- όπως είδαμε- βρίσκεται εν εξελίξει τις τελευταίες δεκαετίες, με τη Χριστιανική Δεξιά στο επίκεντρο της. Ουσιαστικά, ήταν η Χριστιανική Δεξιά η οποία επί δεκαετίες συνέβαλλε στην αλλοίωση της φυσιογνωμίας το Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και τη μετατόπιση του προς έναν ριζοσπαστικό κοινωνικό και πολιτικό συντηρητισμό, με έμφαση στην αντί-νεωτερικότητα, που άνοιξε τον δρόμο στο φαινόμενο Trump.

Ένα άλλο σημείο στο οποίο αξίζει να σταθεί κανείς σε σχέση με την άνοδο του Τραμπ, είναι το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος υποψήφιος δεν δίστασε αρκετές φορές να έρθει σε σύγκρουση, ή τουλάχιστον έτσι να φαίνεται, με βασικές συνιστώσες του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, όπως οι εκπρόσωποι των μεγάλων επιχειρήσεων ή οι νεοσυντηρητικοί που υποστηρίζουν μία πιο μονομερή, παρεμβατική και επιθετική εξωτερική πολιτική. Ωστόσο, από την αρχή της προεκλογικής του εκστρατείας, υπήρξε ιδιαίτερα θερμός στην προσπάθεια προσεταιρισμού της Χριστιανικής Δεξιάς, υιοθετώντας πλήρως την ατζέντα της στα λεγόμενα «κοινωνικά θέματα» και απέφυγε οποιαδήποτε ανοιχτή διαφωνία με αυτή. Είναι και αυτό ενδεικτικό της κατεστημένης μεγάλης ισχύος του Κινήματος στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.

Σε κάθε περίπτωση, είναι πια σαφές ότι οι διαχωριστικές κοινωνικές και πολιτικές γραμμές, στο βαθμό που αφορούν θρησκευτικά ζητήματα, δεν βρίσκονται πια ανάμεσα στις διαφορετικές Θρησκείες ή Ομολογίες, αλλά ανάμεσα στους περισσότερο και λιγότερο θρησκευόμενους, δηλαδή σε αυτούς που πιστεύουν ότι οι πολιτικές αποφάσεις πρέπει να εδράζονται σε θρησκευτικές αρχές και σε αυτούς που υπερασπίζονται τον πλήρη διαχωρισμό της θρησκευτικής πίστης από την πολιτική διαδικασία. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι η Χριστιανική Δεξιά, ως

πολιτικοκοινωνικό κίνημα και φαινόμενο, επιβίωσε και άνθησε, παρά την κατά καιρούς παρακμή και διάλυση των οργανώσεων που θεωρήθηκαν παροδικά προμετωπίδες ή ακόμη και πυλώνες της, κάτι που ισχύει και για τις απώλειες ηγετικών μορφών του Κινήματος. Ο λόγος της αντοχής της Χριστιανικής Δεξιάς έγκειται στην ισχυρή και αφοσιωμένη κοινωνική βάση της καθώς και στις βαθιές ρίζες που η βαθύτερη ιδεολογία της- αυτή του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού- έχει στην αμερικανική κοινωνία. Ουσιαστικά, η άνοδος της επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και το αμερικανικό πολιτικό σκηνικό γενικότερα, έχει αναδείξει στο προσκήνιο την βασικότερη από τις αρχέγονες αντιθέσεις των σύγχρονων ΗΠΑ- όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο I- αυτή μεταξύ του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού.

“Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα μεταμορφώνεται σταδιακά από παραδοσιακό πολιτικό κόμμα μίας παραδοσιακής αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας σε μία Αποκαλυπτική Σέκτα, ή σε ένα από τα έντονα αυταρχικά κόμματα του εικοστού αιώνα στην Ευρώπη”⁵⁵⁸

Mike Lofgren

Στέλεχος του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ V) ΤΟ ΜΕΛΛΟΝ ΤΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΦΟΝΤΑΜΕΝΤΑΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΩΝ ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ- ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΗΠΑ**

**1) Η Αμερικανική Θρησκευτική Συνείδηση ως παράγοντας ενδυνάμωσης της
Δημοκρατικής-Φιλελεύθερης Πολιτικής Ηθικής αλλά και ως κίνδυνος για την
Ανοιχτή Κοινωνία και το Φιλελεύθερο Πολιτικό Σύστημα των ΗΠΑ**

α) Χαρακτηριστικά της θρησκευτικής πίστης που ενισχύουν την ομαλή λειτουργία ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος.

Όπως παρατηρεί η Nancy Ammerman⁵⁵⁹, κάθε συζήτηση στις ΗΠΑ γύρω από το περιεχόμενο της έννοιας του πολίτη, αναπόδραστα θα περιλαμβάνει και τη θρησκευτική κληρονομιά του έθνους ως κομμάτι αυτής της ταυτότητας. Ωστόσο, παρά την τόσο έντονη παρουσία της θρησκείας στην δημόσια ζωή των ΗΠΑ, η χώρα δεν έχει σημαδευτεί παρά ελάχιστα από βίαιες θρησκευτικές διαμάχες.

⁵⁵⁸ **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012), σελ.54

⁵⁵⁹ **LICHTERMAN Paul & POTTS Brady**, *The Civic Life of American Religion*, Stanford University Press, 2008, σελ.

Η αμερικανική θρησκευτική παράδοση συνδυάζει την αποδοχή της συνύπαρξης με αλλοθρήσκους με την επιθυμία της διατήρησης και διάδοσης της θρησκευτικής πίστης. Οι περισσότερες αμερικανικές θρησκευτικές Ομολογίες χαρακτηρίζονται παραδοσιακά από έντονη εξωστρέφεια και ανεκτικότητα, παρά το γεγονός ότι μεγάλο μέρος της πνευματικής και οργανωτικής τους ενέργειας αφιερώνεται στην άσκηση της ατομικής θρησκευτικής πίστης και στην πνευματική περισυλλογή. Ταυτόχρονα, οι τοπικές ενορίες, που αποτελούν την ζώσα καρδιά κάθε θρησκευτικής οργάνωσης στις ΗΠΑ, έχουν διαδραματίσει κομβικό κοινωνικό ρόλο σε μία σειρά ζητημάτων που ταλάνισαν την αμερικανική κοινωνία.

Σύμφωνα με πολλές μελέτες που έχουν γίνει, οι βαθιά θρησκευόμενοι Αμερικανοί, αυτοί που πηγαίνουν κάθε εβδομάδα στην Εκκλησία, ανεξαρτήτως δόγματος, τείνουν να έχουν χαρακτηριστικά και συμπεριφορά που τους καθιστούν «καλούς» πολίτες ενός δημοκρατικού κράτους. Είναι, παραδείγματος χάριν, πιο ενεργοί σε πολιτικά και κοινωνικά ζητήματα⁵⁶⁰ σε σχέση με τους μη-θρησκευόμενους Αμερικανούς, έχουν σαφώς μεγαλύτερη διάθεση κοινωνικής προσφοράς και συμμετέχουν, εν γένει, περισσότερο στα κοινά⁵⁶¹. Όσο πιο θρησκευόμενος είναι ένας πολίτης τόσο μεγαλύτερη τείνει να είναι η εμπλοκή του τόσο στην κοινωνικοπολιτική, όσο και στην αμιγώς πολιτική ζωή, κάτι που λειτουργεί προς όφελος της συμμετοχικής διάστασης της δημοκρατίας⁵⁶². Μάλιστα, όπως παρατηρούν οι Robert Putnam και David Campbell στην εξαιρετική μελέτη τους για τη θρησκεία στην κοινωνική ζωή των ΗΠΑ⁵⁶³, αυτό το φαινόμενο δεν συνδέεται μόνο με την πολιτική δράση της Χριστιανικής Δεξιάς, καθώς οι θρησκευόμενοι προοδευτικοί είναι εξίσου ενεργοί πολιτικά με τους θρησκευόμενους συντηρητικούς και αμφότεροι πολύ περισσότερο ενεργοί πολίτες από τους μη θρησκευόμενους, ανεξαρτήτως ιδεολογικών πεποιθήσεων.

Καταρχάς, είναι σημαντικό εδώ να θυμηθεί κανείς ότι μεγάλοι μεταρρυθμιστές της κοινωνίας των ΗΠΑ, όπως ο Martin Luther King Jr, καθοδηγούντο από τη χριστιανική τους πίστη και στηρίχθηκαν στη ρητορική δύναμη του θρησκευτικού

⁵⁶⁰ **BL. LICHTERMAN Paul**, *Elusive Togetherness: Church Groups Trying to bridge America's Divisions*, Princeton, Princeton University Press, 2005

⁵⁶¹ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.173-203

⁵⁶² **SHIELDS Jon**, *The Democratic Virtues of the Christian Right*, Princeton University Press, 2009, σελ.2-6

⁵⁶³ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.454-458

λόγου και τις ηθικές επιταγές της χριστιανικής θρησκείας στον αγώνα τους για τα πολιτικά δικαιώματα των μαύρων τις δεκαετίες του 1950 και 1960. Ταυτόχρονα, πολλοί από τους μεγαλύτερους υπέρμαχους του κοινωνικού κράτους στις ΗΠΑ υπήρξαν πιστοί χριστιανοί, οι οποίοι θεωρούσαν τη φροντίδα για τα πιο αδύναμα κοινωνικά στρώματα ως χριστιανικό τους καθήκον, σύμφωνα με την παράδοση του «κοινωνικού ευαγγελίου». Ο υποψήφιος για την προεδρία το 1896 William Jennings Bryan επανακαθόρισε ριζικά την ταυτότητα του Δημοκρατικού Κόμματος υπέρ ενός ισχυρού, παρεμβατικού κράτους πρόνοιας βάσει των βαθύτατων ευαγγελικών του πεποιθήσεων⁵⁶⁴. Αυτές υπαγόρευαν- όπως συνεχώς εξηγούσε- ότι καθήκον ενός χριστιανού δεν μπορούσε να είναι αποκλειστικά η προσωπική σωτηρία, αλλά επίσης η φροντίδα για τους αδύνατους και η οικοδόμηση μίας δίκαιης κοινωνίας. Όπως παρατηρεί ο Hugh Heclo, «η ηθική ενέργεια που έδωσε ώθηση στα κινήματα κοινωνικού μετασχηματισμού στις ΗΠΑ ήταν πρωτίστως θρησκευτικού και όχι κοσμικού χαρακτήρα⁵⁶⁵». Ακόμη και σήμερα, η αποκαλούμενη μερικές φορές «Χριστιανική Αριστερά», και οι αφροαμερικανικές ευαγγελικές εκκλησίες αναπτύσσουν έντονη κοινωνική δραστηριότητα υπέρ της ειρήνης, των φτωχών και των μειονοτήτων, αποφεύγοντας ωστόσο να εμπλέκεται άμεσα σε πολιτικές διαμάχες. Κατά τον προοδευτικό ευαγγελικό πάστορα Jim Wallis, «Στην καλή της εκδοχή, η θρησκευτική πίστη έχει καταστήσει το έθνος υπόλογο στο Θεό, όπως συνέβη με τις εκκλήσεις του Λίνκολν για συλλογική μετάνοια και την ανάγκη για εθνική συγχώρεση μετά τον Εμφύλιο Πόλεμο ή όταν ο Martin Luther King αναζωπύρωσε τα ευγενέστερα θρησκευτικά και πολιτικά της ιδανικά με το γράμμα του μέσα από τη φυλακή του Μπέρμινγχαμ»⁵⁶⁶. Είναι αξιοσημείωτο ότι οι περισσότεροι από τους θερμότερους υποστηρικτές του σύγχρονου πολιτικού και κοινωνικού φιλελευθερισμού στις ΗΠΑ είναι επίσης βαθιά θρησκευόμενοι άνθρωποι.

Θα ήταν μέγα λάθος όμως να θεωρήσει κανείς ότι η θετική επιρροή της θρησκείας εξαντλείται στο βαθμό που αυτή εξυπηρετεί αποκλειστικά προοδευτικούς κοινωνικούς ή ακόμα και πολιτικούς σκοπούς. Θρησκευόμενοι άνθρωποι και

⁵⁶⁴ **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011), σελ.73-94. Χαρακτηριστική είναι η φράση του Bryan ότι «εφόσον ακολουθούσαμε τη ρήση του Ευαγγελίου ‘αγάπα τον πλησίον ως εαυτόν’, τότε αυτό θα έλυνε κάθε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και θρησκευτικό πρόβλημα»

⁵⁶⁵ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.84

⁵⁶⁶ **WALLIS Jim**, *God's Politics: Why the Right gets it Wrong and the Left Doesn't Get it*, Lion Hudson Plc; FIRST LION EDITION 2006 edition (17 Feb 2006), σελ.65

οργανισμοί κάθε πολιτικής απόχρωσης –συντηρητικοί ή προοδευτικοί- εμπλέκονται, παραδείγματος χάριν, στον αγώνα οικονομικής και ανθρωπιστικής ενίσχυσης των φτωχών αφρικανικών χωρών, με την κυβέρνηση Bush να αποδεικνύεται εξαιρετικά δραστήρια σε αυτόν τον τομέα⁵⁶⁷.

Όπως φαίνεται από τις μελέτες των Putnam και Campbell, οι θρησκευόμενοι Αμερικανοί ασχολούνται πολύ περισσότερο με τη φιλανθρωπία και θεωρούνται από τους ίδιους τους συμπολίτες τους καλύτεροι γείτονες σε σχέση με τους μη θρησκευόμενους⁵⁶⁸. Η πρακτική της φιλανθρωπίας είναι μάλιστα για πολλούς Ευαγγελικούς ο ιδανικός τρόπος να συμβιβάσουν την δράση τους στο πλαίσιο του συστήματος της ελεύθερης αγοράς- όπου πρωταρχικός στόχος είναι το ατομικό κέρδος και ο πλουτισμός- με τις διδαχές της Βίβλου, που κατά βάση εχθρεύεται το κυνήγι του πλούτου⁵⁶⁹. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι οι ΗΠΑ είναι η χώρα που παρατηρείται η εντονότερη δράση μη-κρατικών φιλανθρωπικών οργανώσεων, καθώς σε αυτό το φαινόμενο της φιλανθρωπίας διακρίνονται και οι δύο βασικές συνιστώσες του αμερικανικού ψυχισμού. Αφενός η κλασσική φιλελεύθερη δυσπιστία στο μεγάλο και ισχυρό Κράτος, που δύναται να καταπιέσει την ατομικότητα και την ιδιωτική πρωτοβουλία και αφετέρου η χριστιανική ηθική, που επιτάσσει την βοήθεια στον αδύναμο συνάνθρωπο και προτρέπει τον έχοντα δύο χιτώνες να παραδώσει τον ένα. Οι θρησκευτικές εθελοντικές οργανώσεις αποτελούν ίσως το χαρακτηριστικότερο και βασικότερο κομμάτι της κοινωνίας των πολιτών στις ΗΠΑ, ήδη από τον καιρό της ίδρυσης του αμερικανικού κράτους, επιτελώντας σημαντικό κοινωνικό έργο και διαμορφώνοντας κοινωνικά δίκτυα, που υπερβαίνουν οικονομικούς, κοινωνικούς ή άλλους διαχωρισμούς⁵⁷⁰.

Ως προς το θέμα της γενικής θεώρησης των θρησκευόμενων ανθρώπων ως καλύτερων γειτόνων, αυτό γίνεται καλύτερα κατανοητό, αν συνυπολογίσουμε ότι οι εκκλησίες είναι ο κατεξοχήν χώρος κοινωνικής δικτύωσης για τους περισσότερους Αμερικανούς⁵⁷¹, με περίπου 60% να δηλώνουν ότι ανήκουν και δραστηριοποιούνται σε τοπικές ενορίες. Κατά συνέπεια, αυτές οι ενορίες λειτουργούν ως ο κατεξοχήν

⁵⁶⁷ **BUSH George Walker**, *Decision Points*, Virgin Books, 2010, σελ.333-354

⁵⁶⁸ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ. 443-492

⁵⁶⁹ **LINDSAY D.Michael**, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007, σελ.187-192

⁵⁷⁰ **LICHTERMAN Paul & POTTS Brady**, *The Civic Life of American Religion*, Stanford University Press, 2008

⁵⁷¹ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.29

χώρος δημιουργίας και ανάπτυξης κοινωνικών και φιλικών σχέσεων, φέρνοντας όσους δεν συμμετέχουν ενεργά σε συγκριτικά μειονεκτικότερη θέση καθώς απομονώνονται- κατά κάποιον τρόπο- από την ζωή της κοινότητας. Είναι λογικό λοιπόν, ο μέσος Αμερικανός να προτιμά ως γείτονα κάποιον τον οποίον θα συναντά συχνά στην εκκλησία, μέσω της οποίας θα αναπτύξουν κοινές δραστηριότητες αλλά και εν γένει κοινωνικές σχέσεις. Είναι επίσης αυτονόητο ότι η ενίσχυση των ανθρώπινων δεσμών εντός των διαφόρων κοινοτήτων, που επιτυγχάνεται μέσω των εκκλησιών, είναι επωφελής για την ομαλή λειτουργία μίας ανοιχτής και δημοκρατικής κοινωνίας. Όπως καταγράφει ο Putnam, σχεδόν το μισό «κοινωνικό κεφάλαιο» των ΗΠΑ δημιουργείται και διαχέεται μέσω των τόπων λατρείας⁵⁷², οδηγώντας σε ενδυνάμωση των συνεκτικών δεσμών μεταξύ των πολιτών και στη θεμελίωση της μεταξύ τους εμπιστοσύνης, που είναι απαραίτητη για την κοινωνική ομαλότητα και πρόοδο.

Ταυτόχρονα, οι κοινωνικές δικτυώσεις που επιτυγχάνονται στις εκκλησίες και η ενασχόληση με θέματα της ενορίας, βοηθούν πολλούς ανθρώπους να αναπτύξουν τόσο τις κοινωνικές όσο και τις πολιτικές τους δεξιότητες, όπως παρατηρεί η Allison Calhoun-Brown⁵⁷³. Άτομα τα οποία μπορεί στην προσωπική ή επαγγελματική τους ζωή να μην έχουν την ευκαιρία να αναπτύξουν τις επικοινωνιακές, οργανωτικές ή αναλυτικές τους ικανότητες μπορούν να το επιτύχουν μέσω της συμμετοχής τους στα δρώμενα της ενορίας, είτε πρόκειται για εσωτερικά ζητήματα της ενορίας, είτε για δράσεις που αναπτύσσουν τα μέλη της στην τοπική κοινωνία. Ταυτόχρονα, είναι πολύ πιθανό μέσα στην ενορία να λαμβάνουν χώρα -γόνιμες και εποικοδομητικές ή μη- συζητήσεις πάνω σε τρέχοντα κοινωνικά ζητήματα οι οποίες, σε κάθε περίπτωση, αυξάνουν τον βαθμό ενημέρωσης και ενασχόλησης των συμμετεχόντων στα κοινά⁵⁷⁴ αλλά και τη σφυρηλάτηση κοινών αρχών. Η τοπική ενορία και η τακτική παρουσία και συμμετοχή στα εκεί δρώμενα καθίστανται κατ' αυτό τον τρόπο, όπως έχουν παρατηρήσει ερευνητές⁵⁷⁵, θεμελιώδης θεσμός της διαμόρφωσης της πολιτικής ταυτότητας των ανθρώπων και της κοινωνίας των πολιτών.

⁵⁷² **PUTNAM Robert**, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster

⁵⁷³ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.282-283

⁵⁷⁴ **VERBA, Sidney, LEHMAN SCHLOZMAN Kay and BRADY Henry 1995**. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

⁵⁷⁵ **CORREA –JONES M & LEAL D**. *Political Participation: Does Religion Matter?* Political Research Quarterly 54(4):751-71

Τέλος, δεν πρέπει να ξεχνά κανείς την παρατήρηση του De Tocqueville που παραμένει πάντα επίκαιρη: ότι στις εκκλησίες και στο ενοριακό πνεύμα εδράζεται εν πολλοίς η δημοκρατική και ισονομική φυσιογνωμία της αμερικανικής κοινωνίας⁵⁷⁶. Οι εκκλησίες στις ΗΠΑ- ανεξαρτήτως δόγματος- διαδραματίζουν ακόμα και σήμερα σημαντικό ρόλο στην καθιέρωση και μετάδοση προτύπων συμπεριφοράς και στην καλλιέργεια ομοιόμορφων ηθικών κανόνων και δεσμεύσεων που ενδυναμώνουν την κοινωνία των πολιτών, δημιουργώντας ταυτόχρονα μία αίσθηση συνέχειας και σταθερότητας. Ο συνεκτικός και ενωτικός ρόλος που κατέχει η θρησκευτικότητα- και όχι η πίστη σε κάποιο συγκεκριμένο δόγμα- αποτελεί βασικό στοιχείο της αμερικανικής εθνικής ταυτότητας, γνωστό και ως η «πολιτική θρησκεία»⁵⁷⁷ (civil religion) των ΗΠΑ⁵⁷⁸. Μάλιστα, ακόμη και η δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς έχει πιθανότατα ενισχύσει το συγκεκριμένο στοιχείο της κοινής αμερικανικής εθνικής συνείδησης, καθώς έχει συμβάλλει στο να ξεπεραστούν- σε μεγάλο βαθμό- παλαιότερες διαθρησκευτικές διαμάχες⁵⁷⁹, όπως αυτή μεταξύ ριζοσπαστών προτεστάντων και Καθολικών, ή δογματικές, όπως αυτή μεταξύ Φονταμενταλιστών και Πεντηκοστιανών. Σε αυτό το σημείο, επιβεβαιώθηκε ότι η κοινή συμμετοχή σε ένα κοινωνικό κίνημα θρησκευτικών ομάδων με διαφορετική θρησκευτική, δογματική και ιδεολογική αφετηρία, αυξάνει την αλληλοκατανόηση, την ανεκτικότητα και την αρμονική συνύπαρξη.

Όλα τα παραπάνω στοιχεία, φιλοτεχνούν το προφίλ ιδεατών πολιτών μίας ανοιχτής, δημοκρατικής και φιλελεύθερης κοινωνίας σε αρμονία με τη βαθιά θρησκευτική πίστη του πληθυσμού, όπως ήδη είχε παρατηρήσει ο De Tocqueville. Ακόμα και ο φανατικά θρησκευόμενος προτεστάντης καθίσταται, υπό αυτή την έννοια, ένας παράγοντας που όχι μόνο δεν δημιουργεί προσκόμματα στη λειτουργία μίας φιλελεύθερης δημοκρατίας, αλλά αντίθετα συμβάλλει ενεργά στη διατήρηση των κοινωνικών συνθηκών που την καθιστούν εφικτή. Ταυτόχρονα, αντικρούουν την άποψη που εκφράζουν οι θιασώτες της εκκοσμίκευσης ότι η θρησκεία είναι ένα

⁵⁷⁶ **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003

⁵⁷⁷ Βλ. **BELLAH Robert N**, *Civil Religion in America*, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, from the issue entitled, "Religion in America," Winter 1967, Vol. 96, No. 1, pp. 1-21

⁵⁷⁸ **FERRARI Sylvio**, *Civil Religions: Models and Perspectives*, George Washington International Law Review, Volume 41, Issue 4, p.749-764

⁵⁷⁹ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ. 181

ανορθολογικό, σκοταδιστικό και οπισθοδρομικό λείψανο του παρελθόντος το οποίο θα αποδυναμώνεται συνεχώς όσο προοδεύει η ανθρωπότητα, μέχρι να έρθει η ώρα να εξαφανιστεί.

Υπάρχει όμως και μία ακόμη απαραίτητη επισήμανση, η οποία δεν συνδέεται άμεσα με τα χαρακτηριστικά της θρησκευτικής πίστης που έχουν θετική επίδραση στην ομαλή λειτουργία ενός δημοκρατικού πολιτικού συστήματος, αλλά αφορούν στον θετικό αντίκτυπο που- σε κάθε περίπτωση- μπορεί να έχει η πολιτική δραστηριοποίηση των θρησκευόμενων ανθρώπων. Στο βαθμό που η Χριστιανική Δεξιά προσφέρει ένα δίαυλο συμμετοχής στα πολιτικά δρώμενα σε μία κατηγορία ψηφοφόρων που μέχρι την εμφάνιση της αισθάνονταν αποκλεισμένοι και δεν συμμετείχαν στα κοινά, προσφέρει μία χρήσιμη υπηρεσία στο πολιτικό σύστημα και στην αμερικανική δημοκρατία εν γένει. Ιδιαίτερως στην περίπτωση των ΗΠΑ, οι ριζοσπάστες προτεστάντες για πολύ μεγάλο διάστημα στο παρελθόν ήταν αποστασιοποιημένοι από τα πολιτικά δρώμενα, παρουσιάζοντας μικρότερη συμμετοχή στις δημοκρατικές διαδικασίες από άλλες ομάδες του πληθυσμού, καθώς το δόγμα τους επέβαλλε να μην προβαίνουν σε κανέναν συμβιβασμό όσον αφορά την πίστη τους. Αυτή η κατάσταση άλλαξε με την εμφάνιση στο προσκήνιο της Χριστιανικής Δεξιάς, η οποία, κατ' αυτόν τον τρόπο ενέταξε αυτούς τους ανθρώπους στο δημοκρατικό, πλουραλιστικό πολιτικό πλαίσιο των ΗΠΑ. Η πολιτική ενσωμάτωση αυτών των ανθρώπων είναι εξ ορισμού ένα θετικό στοιχείο, αλλά επιπλέον- όπως θα δούμε παρακάτω- έχει και περαιτέρω εξομαλυντική επίδραση στην πολιτική συμπεριφορά των ανθρώπων αυτών και τελικά του Κινήματος που τους εκφράζει⁵⁸⁰.

β) Χαρακτηριστικά της ριζοσπαστικής θρησκευτικής πίστης που υπονομεύουν την ομαλή λειτουργία ενός φιλελεύθερου δημοκρατικού συστήματος.

Υπάρχει όμως και η σκοτεινή πλευρά του φεγγαριού, που συνίσταται στο συμπέρασμα που βγαίνει από την έρευνα που διεξήγαγαν οι Putnam και Campbell, ότι οι θρησκευόμενοι Αμερικανοί τείνουν να είναι λιγότερο ανεκτικοί απέναντι σε αντίθετες απόψεις αλλά και σε συμπεριφορές που δεν συνάδουν με τον κώδικα των

⁵⁸⁰ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ. 147-157

ηθικών αξιών τους⁵⁸¹. Όπως έχει ήδη αναφερθεί και παραπάνω, ένα βασικό χαρακτηριστικό του πολιτικού φιλελευθερισμού που χαρακτηρίζει μία σύγχρονη δημοκρατία είναι ο σεβασμός των ατομικών δικαιωμάτων και ελευθεριών και η ανεκτικότητα απέναντι σε διαφορετικές απόψεις και επιλογές⁵⁸². Η σημασία μάλιστα της ανεκτικότητας ως δημοκρατικής αξίας είναι κεφαλαιώδους σημασίας, όχι απλώς γιατί προστατεύει την ελευθερία συνείδησης και έκφρασης των μειοψηφιών αλλά και γιατί εξασφαλίζει ότι όλες οι απόψεις κυκλοφορούν ανεμπόδιστα στο πλαίσιο μιας ανοιχτής κοινωνίας, εμπλουτίζοντας την αγορά ιδεών, αυξάνοντας τα ερεθίσματα που λαμβάνουν οι πολίτες, ανεβάζοντας το επίπεδο του πολιτικού διαλόγου, οξύνοντας την κριτική σκέψη των πολιτών⁵⁸³ και ενισχύοντας έτσι τη φιλελεύθερη δημοκρατία. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι στον πυρήνα της σκέψης και του έργου των μεγάλων στοχαστών που υπήρξαν πρωτοπόροι του πολιτικού φιλελευθερισμού, βρισκόταν η ιδέα της Ανεκτικότητας, ιδιαίτερος σε σχέση με το θέμα της θρησκείας⁵⁸⁴.

Η έλλειψη ανεκτικότητας των πλέον θρησκευόμενων Αμερικανών, δηλαδή κατά βάση των Ριζοσπαστών Προτεσταντών, καταδεικνύει, κατά κάποιο τρόπο, την υποβόσκουσα ένταση ανάμεσα στον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό και τον πολιτικό φιλελευθερισμό. Οι Putnam και Campbell ¹, διερωτώμενοι για τις ρίζες του φαινομένου αυτού, απορρίπτουν ως θεμελιώδη αιτία την δογματική, άτεγκτη στάση που τηρεί η θρησκεία απέναντι σε διάφορα ζητήματα και την τάση της να κρίνει τον κόσμο με μανιχαϊστικούς όρους⁵⁸⁵. Αντίθετα, θεωρούν ως γενεσιουργό του αιτία την τάση των θρησκευόμενων ανθρώπων να έχουν πολύ μεγαλύτερο σεβασμό στην εκάστοτε εξουσία, γεγονός που τους ωθεί να είναι περισσότερο αρνητικοί έναντι αποκλινουσών απόψεων και δράσεων. Αυτή η παρατήρηση είναι εξαιρετικά ενδιαφέρουσα αν ληφθεί υπόψη ότι ο φιλελευθερισμός εδράζεται στην έννοια του πρωτείου του ατόμου, που με τη σειρά του έχει τάσεις υγιούς αμφισβήτησης της

⁵⁸¹ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ. 479-489

⁵⁸² Όπως αναφέρει και ο Ντάνιελ Ντομπρόβσκυ, «η ανεκτικότητα και ο φιλελευθερισμός ωρίμασαν παράλληλα, στο πλαίσιο της άποψης ότι οι πολίτες επιτρέπεται να έχουν αγεφύρωτες διαφορές απόψεων ως προς το καλό και το κοινό καλό, έναν πλουραλισμό που τώρα βλέπουμε ως κάτι φυσιολογικό», βλ. **DOMBROWSKI A. Daniel**, *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*, State University of New York Press, 2001, σελ.6

⁵⁸³ **KLEMP Nathaniel**, *The Christian Right: Engaged Citizens or Theocratic Crusaders*, Cambridge Journal on Politics and Religion, Volume 3, Issue 1, published online: 18 November 2009, σελ.4-6

⁵⁸⁴ **LILLA Mark**, *The Stillborn God: Religion, Politics and the Modern West*, Vintage Books USA, Reprint edition, 2008, σελ.96-102

⁵⁸⁵ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.488

εκάστοτε εξουσίας, ιδιαιτέρως όταν χρησιμοποιεί την ισχύ της για να θίξει τα θεμελιώδη δικαιώματα των ατόμων.

Ωστόσο, άλλοι ερευνητές του φαινομένου της έλλειψης ανεκτικότητας που χαρακτηρίζει τους βαθιά θρησκευόμενους ανθρώπους- όπως ο James L. Gibson- το αποδίδουν εξίσου στο δογματισμό που συχνά συνοδεύει το βαθύ θρησκευτικό συναίσθημα⁵⁸⁶. Όταν οποιοσδήποτε πιστεύει ακράδαντα ότι είναι μέτοχος της εξ αποκαλύψεως δοτής απόλυτης αλήθειας- όπως εξ ορισμού συμβαίνει με τους βαθιά θρησκευόμενους ανθρώπους- είναι πολύ πιθανότερο να αντιμετωπίζει μία αντίθετη άποψη με δυσανεξία, αν όχι με εχθρότητα. Αυτή την άποψη ενισχύει και πρόσφατη έρευνα του Pew Research Center, η οποία καταδεικνύει ότι οι πλέον συντηρητικοί Αμερικανοί θεωρούν- σε ποσοστό 86%- ότι είναι εξαιρετικά σημαντικό να καλλιεργείται το θρησκευτικό συναίσθημα των παιδιών ενώ αντίθετα, μόλις το 41% αυτής της κατηγορίας πολιτών θεωρεί σημαντικό τα παιδιά να διδάσκονται την αξία της ανεκτικότητας⁵⁸⁷.

Βεβαίως, είναι γεγονός ότι τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρείται μία αύξηση της ανεκτικότητας ανάμεσα στους θρησκευόμενους Αμερικανούς σε σχέση με το παρελθόν, καθώς οι νεότερες γενιές θρησκευόμενων ανθρώπων εμφανίζονται αρκετά πιο ανεκτικές σε αντίθετες απόψεις από ότι οι παλαιότερες⁵⁸⁸. Είναι όμως αυτή ακριβώς η αύξηση της ανεκτικότητας απέναντι σε φαινόμενα που οι ίδιοι θεωρούν εκφυλιστικά, που εξοργίζει τους ριζοσπάστες προτεστάντες και οδήγησε στην εξέλιξη της Χριστιανικής Δεξιάς σε πολιτικό κίνημα. Εν κατακλείδι, μπορεί η ανεκτικότητα στις ΗΠΑ να αυξάνει, ακόμα και ανάμεσα στους θρησκευόμενους πολίτες, αλλά το πιο ακραίο θρησκευόμενο κομμάτι της κοινωνίας συνασπίζεται απέναντι σε αυτή την εξέλιξη. Επιπλέον, τα τελευταία χρόνια αυτό το κομμάτι του πληθυσμού, έχει οργανωθεί πολιτικά, έχει καταλάβει και ριζοσπαστικοποιήσει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και ασκεί έτσι πολύ μεγάλη επιρροή, καθιστώντας πιο εμφανή τη σύγκρουση μεταξύ πολιτικού φιλελευθερισμού και ριζοσπαστικού προτεσταντισμού.

Το αίσθημα βαθιάς θρησκευτικότητας που συνοδεύει τον ριζοσπαστικό προτεσταντισμό έχει όμως και ένα άλλο αποτέλεσμα που τον φέρνει σε τροχιά σύγκρουσης με τον πολιτικό φιλελευθερισμό. Καλλιεργεί μία αίσθηση ηθικής

⁵⁸⁶ WOLFE Alan & KATZNELSON Ira, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ. 148-170

⁵⁸⁷ <http://www.people-press.org/2014/09/18/teaching-the-children-sharp-ideological-differences-some-common-ground/>

⁵⁸⁸ WILCOX Clyde & JELEN Ted, *Evangelicals and Political Intolerance*, American Politics Research 18(1): 25-46

βεβαιότητας και οπτικής του κόσμου με μανιχαϊστικούς όρους που δεν συνάδουν με τη μετριοπάθεια, τον πραγματισμό και την διάθεση συμβιβασμού που είναι απαραίτητα για την διατήρηση μιας πολυσυλλεκτικής, δημοκρατικής και φιλελεύθερης κοινωνίας⁵⁸⁹. Είναι πολύ πιο δύσκολο για έναν τέτοιο τύπο πολίτη να προβεί σε υποχωρήσεις και συμβιβασμούς ως προς τις απόψεις του. Ωστόσο, η διαφορετική άποψη και ο συμβιβασμός είναι απαραίτητα στοιχεία του διαλόγου-ιδιωτικού και δημοσίου- σε μία φιλελεύθερη, δημοκρατική και ανοιχτή κοινωνία. Η δημοκρατική διαδικασία συνήθως απαιτεί εκατέρωθεν συμβιβασμούς προκειμένου να επιτευχθεί συμφωνία μεταξύ των διαφόρων πολιτικών και κοινωνικών ομάδων πίεσης ως προς το δέον γενέσθαι. Η δημοκρατία κινδυνεύει με κατάρρευση όταν οι άνθρωποι γίνονται δέσμοι της ιδεολογίας τους, σε βαθμό που δεν είναι διατεθειμένοι να κάνουν τους απαραίτητους συμβιβασμούς⁵⁹⁰. Οι ριζοσπάστες προτεστάντες είναι όμως συνήθως αγνοί και φανατικοί ιδεολόγοι για τους οποίους κάθε συμβιβασμός ως προς τις ηθικές αρχές τους ισοδυναμεί με αμαρτία. Για αυτούς, η πολιτική είναι ένα παίγνιο μηδενικού αθροίσματος, στο πλαίσιο του οποίου οφείλουν να υπερισχύσουν του ασφαλώς αμαρτωλού και οπωσδήποτε πλανεμένου αντιπάλου. Σε αυτό το πλαίσιο, μία εκλογική ή εν γένει πολιτική ήττα στο όνομα της υπεράσπισης των αρχών τους είναι προτιμότερη από επώδυνους πολιτικούς συμβιβασμούς με τους ιδεολογικούς τους αντιπάλους.

Πέρα όμως από την έλλειψη ανεκτικότητας και διάθεσης συμβιβασμού που χαρακτηρίζει τις δυνάμεις του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, υπάρχει και μία παρατήρηση η οποία αφορά τη στάση τους έναντι του άλλου θεμέλιου λίθου του φιλελευθερισμού, δηλαδή της Δημοκρατικής Αρχής της Πλειοψηφίας. Καταρχάς, δεν πρέπει να ξεχνά κανείς ότι, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, η Δημοκρατική Αρχή και η έννοια της Λαϊκής κυριαρχίας δεν μπορούν να αποτελέσουν τα αποκλειστικά θεμέλια πάνω στα οποία θα χτισθεί μία πραγματικά δημοκρατική, ανοιχτή και φιλελεύθερη κοινωνία, γιατί τότε θα ελλοχεύει πάντα ο κίνδυνος αυτού του φαινομένου που ο De Tocqueville ονόμασε «τυραννία της πλειοψηφίας». Δηλαδή μίας σχετικής, ή και απόλυτης, πλειοψηφίας των πολιτών, η οποία θα υποστηρίζει τη λήψη αποφάσεων που θίγουν κατάφωρα βασικά ατομικά δικαιώματα κάποιων άλλων

⁵⁸⁹ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.31

⁵⁹⁰ **HELD David**, *Μοντέλα Δημοκρατίας* (Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Μανιάτης), Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, 2007, σελ.210

ατόμων ή ομάδων. Οι Ιδρυτές Πατέρες των ΗΠΑ είχαν σαφέστατα υπόψη τους αυτόν τον κίνδυνο⁵⁹¹ όταν συνέτασαν το Σύνταγμα των ΗΠΑ, εξ ου και προνοήσανε για την ίδρυση μίας αντιπροσωπευτικής, και όχι άμεσης, δημοκρατίας, τον σαφή διαχωρισμό των εξουσιών αλλά και για την υιοθέτηση της Χάρτας των Δικαιωμάτων («Bill of Rights»), μέσω των 10 πρώτων Τροποποιήσεων στο Σύνταγμα των ΗΠΑ. Ωστόσο, ανεξαρτήτως των κινδύνων που υποφώσκουν, παραμένει αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι η Αρχή της Πλειοψηφίας είναι ένας βασικός πυλώνας μιας ελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας, όπου η βούληση της πλειοψηφίας των πολιτών, όπως εκφράζεται μέσω των εκλεγμένων αντιπροσώπων τους, υπερισχύει της βούλησης της μειοψηφίας, στο βαθμό που δεν θίγονται τα θεμελιώδη δικαιώματα της μειοψηφίας. Ωστόσο, συχνά οι εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς επικαλούνται αυτή την Αρχή προκειμένου να δικαιολογήσουν νόμους, που συνήθως ψηφίζονται σε Πολιτειακό επίπεδο στις πιο συντηρητικές πολιτείες, οι οποίοι θίγουν ατομικά δικαιώματα⁵⁹². Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, επί εποχής του Αρχιδικαστή Warren, αλλά και αργότερα, συγκέντρωσε τα πυρά των συντηρητικών, οι οποίοι μαίνονταν εναντίον του φαινομένου δικαστές που δεν τυγχάνουν δημοκρατικής νομιμοποίησης να κηρύσσουν αντισυνταγματικούς και να ακυρώνουν την εφαρμογή νόμων που έχουν ψηφίσει οι δημοκρατικά εκλεγμένοι αντιπρόσωποι του λαού. Έχει ωστόσο παρατηρηθεί και το φαινόμενο η Χριστιανική Δεξιά να στρέφεται εναντίον δημοκρατικά ψηφισμένων νόμων, όπως για παράδειγμα η νομοθεσία, η οποία μάλιστα θεσπίστηκε κατόπιν δημοψηφίσματος, σχετικά με την χρήση ναρκωτικών για θεραπευτικού σκοπούς, στην Πολιτεία του Όρεγκον το 1997. Παρά τη συνήθη ρητορική για σεβασμό στα «Δικαιώματα των Πολιτειών» και την Αρχή της Πλειοψηφίας, συντηρητικές οργανώσεις στράφηκαν δικαστικά εναντίον του Νόμου, όπως έκανε αργότερα και η Κυβέρνηση του Προέδρου George W. Bush, με το επιχείρημα ότι παραβίαζε την Ομοσπονδιακή νομοθεσία για τη χρήση ναρκωτικών. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ τελικά αποφάνθηκε ότι ο Νόμος ήταν συμβατός με το Σύνταγμα των ΗΠΑ⁵⁹³. Είναι βεβαίως σύνηθες, σε πολλές χώρες και όχι αποκλειστικά στις ΗΠΑ, διάφορες ομάδες να στρέφονται εναντίον δικαστικών αποφάσεων που κηρύσσουν αντισυνταγματικούς κάποιους νόμους. Γι' αυτό το λόγο,

⁵⁹¹ **MADISON, James and HAMILTON Alexander and JAY John**, *The Federalist Papers*, Oxford University Press, 2008. Originally published in *The Independent Journal* and *The New York Packet* between October 1787 and August 1788, Βλ. Federalist No.10

⁵⁹² Κλασικό παράδειγμα είναι οι νόμοι που περιορίζουν σημαντικά την δυνατότητα εγκύων γυναικών να προβούν σε άμβλωση.

⁵⁹³ *Gonzales v Oregon*, 546 U.S. 243 (2006)

θα ήταν υπερβολικό να υποστηρίξει κανείς ότι αυτό συνιστά απειλή για την φιλελεύθερη δημοκρατία, στην οποία κάθε πολίτης πρέπει να είναι ελεύθερος να εκφράσει την άποψη του και τα δικαστήρια είναι επιφορτισμένα με τον έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων. Το συμβάν αυτό, όμως, καταδεικνύει ότι η Χριστιανική Δεξιά, και οι δυνάμεις του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού εν γένει, χρησιμοποιούν τελικά μάλλον ως πρόφαση το επιχείρημα περί σεβασμού στη Δημοκρατική Αρχή, στο πλαίσιο του πολέμου που έχουν κηρύξει εναντίον των προοδευτικών στις ΗΠΑ, με ορατό τον κίνδυνο βασικές αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού να κινδυνεύουν να καταστούν «παράπλευρες απώλειες» αυτής της διαμάχης.

2) Η πολιτικοποίηση της σύγκρουσης ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και πολιτικού φιλελευθερισμού στις σύγχρονες ΗΠΑ

α) Η χάραξη πολιτικών/κομματικών διαχωριστικών γραμμών με βάση το βαθμό έντασης της θρησκευτικής πίστης.

Στο σημείο αυτό, θα μπορούσε εύλογα κάποιος παρατηρητής να αναρωτηθεί το εξής: Στο βαθμό που όλες οι ανωτέρω παρατηρήσεις ισχύουν, πρόκειται για παράγοντες που υπάρχουν στην αμερικανική κοινωνία εδώ και πολλές δεκαετίες. Ωστόσο, αυτή η εγγενής σύγκρουση ανάμεσα σε κάποια βασικά χαρακτηριστικά του πολιτικού φιλελευθερισμού και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού δεν οδήγησε στο παρελθόν σε κοινωνικές ή πολιτικές εντάσεις τέτοιου βαθμού έτσι ώστε να απειλείται η ομαλή λειτουργία της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις ΗΠΑ. Γιατί λοιπόν να συμβεί κάτι τέτοιο τώρα;

Τα παλαιότερα χρόνια, ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός, αλλά και ο κοινωνικός συντηρητισμός εν γένει, είχαν ίσως περισσότερα ερείσματα στην κοινωνία απ' ό,τι στην εποχή μας, αλλά, πέρα από τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που επέτρεψαν αυτήν την ομαλή συνύπαρξη και έχουν πια εκλείψει- όπως αναλύθηκε στο Κεφάλαιο Ι-τότε υπήρχαν δύο παράγοντες που καθιστούσαν λιγότερο εμφανή και έντονη τη σύγκρουση μεταξύ αυτών και βασικών αρχών του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Πρώτον, ο πολιτικός φιλελευθερισμός, ιδιαίτερα στο σκέλος που σχετίζεται με την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων και ελευθεριών, βρισκόταν σε ένα ιστορικό στάδιο εξέλιξης, που δεν τον είχε φέρει ακόμα σε πλήρη σύγκρουση με τον θρησκευτικό φονταμενταλισμό, που με τη σειρά του παρέμενε, όπως έχουμε δει, σχετικά αποστασιοποιημένος από τα πολιτικά πράγματα. Όπως αναφέρθηκε ήδη, φαινόμενα όπως η σεξουαλική επανάσταση, η εμφάνιση του κινήματος υπέρ των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων και η πίεση για πλήρη εξοβελισμό της Θρησκείας από κρατικές εκδηλώσεις, βρίσκονταν ακόμα σε εμβρυακό στάδιο και δεν συνιστούσαν πρόκληση για τις δυνάμεις που αργότερα σχημάτισαν τη Χριστιανική Δεξιά. Η κυρίαρχη κουλτούρα στην κοινωνία των ΗΠΑ ήταν συντηρητική και γύρω από αυτό το ζήτημα υπήρχε μία σιωπηρή συμφωνία όλων των πολιτικών δυνάμεων και κέντρων επιρροής. Ωστόσο, όπως είναι γνωστό, η δεκαετία του 1960 σημαδεύτηκε από την ανάδυση ενός ριζοσπαστικού προοδευτικού ρεύματος εκμοντερνισμού και εκκοσμίκευσης της κοινωνίας, το οποίο ήταν φυσικό να οδηγήσει σε μία έντονη αντίδραση εκ μέρους των θρησκευόμενων συντηρητικών. Κατά δεύτερο λόγο- που συνδέεται πάντως με τον πρώτο- τα δύο μεγάλα κόμματα, το Ρεπουμπλικανικό και το Δημοκρατικό, συνέπιπταν ως προς το ότι κανένα δεν είχε ταυτιστεί, έστω σε μικρό βαθμό, με το ριζοσπαστικό προτεσταντισμό. Οι διαφορές τους, μέχρι και τις αρχές της δεκαετίας του 1980 αφορούσαν κυρίως ζητήματα οικονομικής, κοινωνικής και εξωτερικής πολιτικής και ο βαθμός έντασης της θρησκευτικής πίστης ενός ατόμου δεν λειτουργούσε ως παράγων που το καθιστούσε πιο πιθανό ψηφοφόρο του ενός ή του άλλου κόμματος. Εν ολίγοις, οι δυνάμεις του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού δεν διέθεταν το πολιτικό όχημα με το οποίο θα ήταν σε θέση να αμφισβητήσουν οργανωμένα και συντεταγμένα τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού και να φέρουν το κράτος των ΗΠΑ πίσω στο δρόμο του Θεού. Ταυτόχρονα, ούτε οι εκπρόσωποι του ριζοσπαστικού προοδευτικού χώρου είχαν καταφέρει κάτι αντίστοιχο προκειμένου να προωθήσουν περαιτέρω τις δικές τους επιδιώξεις, παρά τις προσπάθειες που σταδιακά αποκτούσαν στο Δημοκρατικό Κόμμα, αν και, ιδιαιτέρως μετά το 1972 και το χρίσμα που έλαβε ο George McGovern ως προεδρικός υποψήφιος- οι ριζοσπαστικές προοδευτικές δυνάμεις ταυτίστηκαν και αργότερα ενσωματώθηκαν στο Δημοκρατικό Κόμμα⁵⁹⁴, χωρίς πάντως να καταφέρουν

⁵⁹⁴ Το συνέδριο των Δημοκρατικών το 1972- όπου είχαν εντονότατη παρουσία ριζοσπαστικοί προοδευτικοί ακτιβιστές, στρέφοντας το Κόμμα απότομα προς ακόμα πιο προοδευτικές, εχθρικές προς την παράδοση, έως και αντιθρησκευτικές πολιτικές- αποτέλεσε την αρχή ενός φαινομένου όπου στα

ποτέ να το θέσουν υπό τον έλεγχο τους. Ταυτόχρονα όμως, από τη δεκαετία του 1970 και μετά, ο φόβος για την αυξανόμενη επιρροή των προοδευτικών στην αμερικανική κοινωνία οδήγησε-όπως έχουμε δει- στην συσπείρωση των ριζοσπαστών προτεσταντών και την σταδιακή «άλωση» του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τη Χριστιανική Δεξιά, διαδικασία που σχεδόν ολοκληρώθηκε την εποχή του Προέδρου Bush του Νεότερου με επιτυχία πολύ μεγαλύτερη από αυτή που είχαν αντιστοίχως οι προοδευτικοί στο Δημοκρατικό Κόμμα. Αυτή η εξέλιξη είχε ως αποτέλεσμα **για πρώτη φορά στην ιστορία των ΗΠΑ ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα να μην είναι συνασπισμός διαφόρων ιδεολογιών και συμφερόντων αλλά ένα καθαρά μονολιθικό όχημα της συντηρητικής ιδεολογίας**, από το οποίο έχουν εκδιωχθεί οι αντιφρονούντες και όσοι δεν ασπάζονται τη συντηρητική ορθοδοξία.⁵⁹⁵

Ταυτόχρονα, επειδή κάθε δράση οδηγεί σε αντίδραση, η μετατροπή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος σε όχημα της Χριστιανικής Δεξιάς και του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού έχει οδηγήσει σε αντίστοιχη περαιτέρω συσπείρωση των προοδευτικών, αλλά ακόμη και πιο μετριοπαθών δυνάμεων- τους οποίους ανησυχεί σφόδρα η εξέλιξη αυτή- γύρω από το Δημοκρατικό Κόμμα, γεγονός που αντιστοίχως τους οδηγεί και προς μία σαφώς εντονότερη προσκόλληση στον κοσμικό χαρακτήρα της αμερικανικής δημοκρατίας, αυξάνοντας έτσι το χάσμα μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων⁵⁹⁶. Όπως όμως παρατηρούν οι Hacker και Pierson, η πόλωση αυτή οφείλεται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στην συντηρητική στροφή των Ρεπουμπλικάνων, καθώς η αντίστοιχη των Δημοκρατικών προς πιο προοδευτική κατεύθυνση, είναι σαφώς μικρότερη συγκριτικά σε έκταση και βάθος, τόσο σε επίπεδο ακτιβιστών όσο και σε πολιτευτών⁵⁹⁷. Είναι χαρακτηριστικό ότι τη δεκαετία του 1960, ο μέσος ρεπουμπλικάνος ακτιβιστής ήταν 20% πιο συντηρητικός από τον μέσο ψηφοφόρο, ενώ το 2000 ήταν 40% πιο συντηρητικός. Αντίθετα, οι Δημοκρατικοί ακτιβιστές παραμένουν σταθερά περίπου 20% πιο προοδευτικοί από

συνέδρια των δύο μεγάλων κομμάτων κυριαρχούν οι πιο φανατικοί ακτιβιστές κάθε πλευράς, με συνέπειες που αναλύονται στη συνέχεια αυτού του κεφαλαίου. Αξίζει όμως να αναφερθεί ότι ποτέ ξανά οι ξεκάθαρα «άθεοι» ψηφοφόροι δεν αντιπροσωπεύτηκαν τόσο έντονα σε συνέδριο των Δημοκρατικών έκτοτε. **Βλ. LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.104-106

⁵⁹⁵ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012)

⁵⁹⁶ **BOLCE Louis & DE MAIO Gerald**, *Our Secularist Democratic Party*, Public Interest, Fall 2002,8

⁵⁹⁷ **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ.26-30

τον μέσο ψηφοφόρο. Φαίνεται επίσης από το γεγονός ότι περισσότεροι από το 70% των Ρεπουμπλικάνων ψηφοφόρων αυτοπροσδιορίζονται ως συντηρητικοί ή πολύ συντηρητικοί, ενώ μόλις το 40% των ψηφοφόρων των Δημοκρατικών αυτοπροσδιορίζονται ως προοδευτικοί ή πολύ προοδευτικοί.⁵⁹⁸ Πρόκειται για μια σαφή ένδειξη ότι η αυξημένη πόλωση οφείλεται περισσότερο στη συντηρητική στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και όχι εξίσου στα δύο κόμματα, όπως συχνά αναφέρεται. Το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και όσον αφορά τους πολιτευτές των δύο κομμάτων. Σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες⁵⁹⁹, ο μέσος Ρεπουμπλικάνος Βουλευτής το 2000 ήταν 73% πιο συντηρητικός από τον μέσο ομόλογο του το 1970. Βεβαίως και ο μέσος Δημοκρατικός Βουλευτής είναι πιο προοδευτικός από τον μέσο ομόλογο του το 1970, αλλά μόλις κατά 28% και αυτό οφείλεται κατά βάση στο γεγονός της εξαφάνισης των Νοτίων Δημοκρατικών Βουλευτών. Είναι λοιπόν σαφές ότι το ολοένα βαθύτερο χάσμα που υπάρχει ανάμεσα στα δύο κόμματα, είναι σε μεγάλο βαθμό το αποτέλεσμα της μεταμόρφωσης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος.

Αντίθετα λοιπόν με ότι συνέβαινε στο παρελθόν, σήμερα, τα δύο μεγάλα κόμματα εκφράζουν, όπως σωστά παρατηρεί ο Ronald Dworkin⁶⁰⁰, δύο αντίθετες κοσμοθεωρίες ως προς τη θέση της θρησκείας στις ΗΠΑ. Οι μεν Δημοκρατικοί επιθυμούν ένα ανεκτικό κοσμικό κράτος, στο οποίο η θρησκεία θα ανάγεται σε καθαρά προσωπικό ζήτημα του κάθε ατόμου, σύμφωνα με το φιλελεύθερο πρότυπο και τα ατομικά δικαιώματα θα είναι απολύτως σεβαστά ακόμα κι αν δεν συμπίπτουν με τις χριστιανικές αντιλήψεις περί ηθικής. Αντίθετα, οι Ρεπουμπλικάνοι επιθυμούν ένα ανεκτικό θρησκευτικό κράτος, όπου το κράτος, ενώ θα σέβεται το δικαίωμα της ελευθερίας θρησκευτικής συνείδησης, θα μπορεί να νομοθετεί και να δρα σύμφωνα με τις χριστιανικές επιταγές περί ηθικής και αλήθειας, προάγοντας παράλληλα το θρησκευτικό συναίσθημα του πληθυσμού.

Αυτά τα δύο πρότυπα διαφέρουν σε τέτοιο βαθμό ώστε να βρίσκονται σε πορεία σύγκρουσης και θέτουν εν αμφιβόλω τον πλήρη διαχωρισμό της κοσμικής από τη

⁵⁹⁸ **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012)σελ.56

⁵⁹⁹ **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ.26-30

⁶⁰⁰ **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010, Κεφάλαιο 3

θρησκευτική σφαίρα που οικοδόμησαν οι ιδρυτές πατέρες των ΗΠΑ . Ιδιαίτερως τα τελευταία 30 χρόνια, οι πολιτικές πεποιθήσεις μεγάλης μερίδας πολιτών συναρτώνται σε ολοένα αυξανόμενο ρυθμό με την ένταση των θρησκευτικών τους πεποιθήσεων, όπως καταδεικνύει το λεγόμενο «Θείο χάσμα» (God gap), όρος με τον οποίο περιγράφεται η τάση του πιο θρησκευόμενου κομματιού του πληθυσμού των ΗΠΑ να ψηφίζουν τους Ρεπουμπλικάνους, ενώ αντίθετα οι λιγότερο θρησκευόμενοι Αμερικανοί υποστηρίζουν στη μεγάλη πλειοψηφία τους το Δημοκρατικό Κόμμα⁶⁰¹.

Πολλές φορές, οι σχολιαστές στις ΗΠΑ ερμηνεύουν την έκταση των «πολιτισμικών πολέμων» (culture wars) στις ΗΠΑ, ως απόδειξη των διαφορών μεταξύ των πολλαπλών θρησκευτικών ομάδων στη χώρα, βλέποντας το ως ένα κατά βάση θρησκευτικό φαινόμενο. Ωστόσο, η εκτενής μελέτη των Putnam και Campbell για το ρόλο της θρησκείας στην αμερικανική κοινωνία δείχνει ότι ταυτόχρονα με τη βαθιά θρησκευτική πίστη, που πολλές φορές φτάνει τα όρια του φανατισμού, ενυπάρχει και μία αίσθηση αλληλοσεβασμού και εκατέρωθεν ανεκτικότητας μεταξύ των διαφόρων θρησκευτικών δογμάτων στις ΗΠΑ⁶⁰². Ο προφανής λόγος είναι οι συχνότατες κοινωνικές δικτύσεις ανάμεσα σε άτομα που προέρχονται από διαφορετικές θρησκευτικές παραδόσεις. Αυτές επιτυγχάνονται μέσω φιλικών ή συγγενικών δεσμών που επιτρέπουν στους ανθρώπους να έρθουν σε επαφή, να γνωρίσουν και να αποδεχθούν αλλόθρησκα άτομα. Αντίθετα με ότι συνέβαινε, παραδείγματος χάριν, στη Βόρεια Ιρλανδία, όπου Προτεστάντες και Καθολικοί ζούσαν σε διαφορετικές γειτονιές, αποκομμένοι οι μεν από τους δε και αποφεύγοντας να έχουν κοινωνικές δικτύσεις μεταξύ τους, στις ΗΠΑ είναι εξαιρετικά πιθανόν ο γείτονας, ο φίλος ή ακόμα και ο συγγενής ενός μέσου Αμερικανού να ανήκει σε ένα διαφορετικό θρησκευτικό δόγμα ή Ομολογία.

Σε αυτό το πλαίσιο, θα ήταν όμως εξαιρετικά άδικο να παραγνωρίσει κανείς τον θετικό ρόλο που έχει διαδραματίσει, εν προκειμένω, το κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς. Όπως έχει ήδη τονισθεί, αυτό το κίνημα- αν και προτεσταντικό στη φυσιογνωμία του- συστεγάζει διάφορες Ομολογίες αλλά και συνεργάζεται με πολλούς μη-Προτεστάντες Χριστιανούς, όπως αρκετοί Καθολικοί και οι Μορμόνοι, προς επίτευξη των πολιτικών του στόχων. Αυτό έχει οδηγήσει σε αυξανόμενη

⁶⁰¹ Βλ. **GREEN John Clifford**, *The Faith Factor: How Religion Influences American Elections* (Religion, Politics and Public Life) Praeger Publishers Inc; annotated edition edition (30 Mar 2007)

⁶⁰² **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.515-550

αλληλεπίδραση και αλληλοκατανόηση μεταξύ ανθρώπων με διαφορετικές θρησκευτικές πεποιθήσεις, που παλαιότερα συνήθιζαν να είναι εξαιρετικά καχύποπτοι, αν όχι ξεκάθαρα εχθρικοί έναντι αλλήλων⁶⁰³.

Ο θρησκευτικός πλουραλισμός, ο κατακερματισμός και η ανομοιογένεια αποτελούν έτσι δυνάμεις συνοχής στην κοινωνία των ΗΠΑ και αντιμετωπίζεται σε κάποιο βαθμό το πρόβλημα που προκύπτει από την έλλειψη ανεκτικότητας που γενικότερα χαρακτηρίζει τους βαθιά θρησκευόμενους ανθρώπους απέναντι σε αλλόθρησκους ή και αλλόδοξους, όπως είδαμε παραπάνω.

Δυστυχώς, το αντίθετο φαινόμενο παρατηρείται όσον αφορά τον πολιτικό πλουραλισμό, καθώς από το 1980 και μετά παρατηρείται το φαινόμενο μίας ραγδαία αυξανόμενης πολιτικής ομοιογένειας στις εκλογικές περιφέρειες των ΗΠΑ⁶⁰⁴. Ενώ το 1976 μόλις ένα 25% του εκλογικού σώματος κατοικούσε σε Κομητείες όπου το ένα κόμμα υπερείχε εκλογικά συντριπτικά του άλλου, στις εκλογές του 2000, στις οποίες το γενικό αποτέλεσμα ήταν σχεδόν ισότιμα μοιρασμένο ανάμεσα στους δύο υποψηφίους, ένα 45% του πληθυσμού κατοικούσε σε Κομητείες όπου το ένα κόμμα επικράτησε με συντριπτική διαφορά του άλλου. Το 60% των Αμερικανών ψηφοφόρων κατοικούν σήμερα σε Κομητείες που ψηφίζουν από το 1988 και μετά για το ίδιο κόμμα⁶⁰⁵. Το φαινόμενο αυτό οφείλεται βεβαίως σε σημαντικό βαθμό και στην πολιτική των δύο κομμάτων να «επαναχαράσσουν»(redistricting) τις εκλογικές περιφέρειες⁶⁰⁶ με βάση κομματικά κριτήρια, έτσι ώστε να επιτυγχάνουν την

⁶⁰³ Οι προεδρικές εκλογές του 2012 είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα της θετικής αυτής επίδρασης της Χριστιανικής Δεξιάς. Πριν από 30 χρόνια, θα ήταν αδιανόητο για τους Ριζοσπάστες Προτεστάντες, ιδιαιτέρως του Νότου, να υποστηρίζουν έναν Μορμόνο υποψήφιο για την Προεδρία των ΗΠΑ. Ωστόσο, αυτό ακριβώς συνέβη με τον Mitt Romney, ο οποίος- όπως κάθε Ρεπουμπλικανός υποψήφιος από την εποχή του Reagan και έπειτα- κέρδισε μεγάλες πλειοψηφίες στον αμερικανικό Νότο. Αυτό δείχνει ότι ακόμη κι η παραδοσιακή εχθρότητα των ευαγγελικών προς τους Μορμόνους έχει υποχωρήσει, εν πολλοίς λόγω της αλληλεπίδρασης τους, στο πλαίσιο του συντηρητικού κινήματος. Καταδεικνύει, ωστόσο, κάτι ακόμα: ότι για τους Ριζοσπάστες Προτεστάντες ο μεγάλος αντίπαλος είναι πια ξεκάθαρα ο κοσμικός ανθρωπισμός, που κατ' αυτούς αντιπροσωπεύουν το προοδευτικό, φιλελεύθερο κίνημα και το Δημοκρατικό Κόμμα. Προκειμένου να επικρατήσουν έναντι αυτού του αντιπάλου, είναι πρόθυμοι να συμμαχήσουν με οποιονδήποτε συμμερίζεται τον ίδιο σκοπό.

⁶⁰⁴ **BISHOP Bill**, *The schism in U.S. politics begins at home*, Free Republic, Austin American Statesman, April 4th 2004

⁶⁰⁵ ο.π.

⁶⁰⁶ Στις ΗΠΑ, η χάραξη των εκλογικών περιφερειών για τις Ομοσπονδιακές Εκλογές είναι ευθύνη των Πολιτειακών Κυβερνήσεων. Στις περισσότερες Πολιτείες αυτό σημαίνει ότι οι εκλογικοί χάρτες χαράσσονται από τα Πολιτειακά Νομοθετικά σώματα και εγκρίνονται από τον Κυβερνήτη, χωρίς κανέναν περιορισμό ή έλεγχο, ενώ είναι λίγες οι Πολιτείες- με προεξέχουσα την Καλιφόρνια- έχουν αναθέσει αυτή την ευθύνη σε ανεξάρτητες επιτροπές. Το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ, επί εποχής Αρχιδικαστή Earl Warren, με την απόφαση «*Reynolds v. Sims*, 377 U.S. 533 (1964)» προσπάθησε να θέσει κάποια αντικειμενικά κριτήρια σε αυτή την διαδικασία, ωστόσο αυτή η προσπάθεια έμεινε

ευνοϊκότερη δυνατή πληθυσμιακή κατανομή φυλετικών, θρησκευτικών και κοινωνικών ομάδων, ανάλογα με τις εκλογικές συνήθειες των ομάδων αυτών. Αυτό συμβαίνει με έναν τέτοιο τρόπο ώστε να εξασφαλίζεται η δημιουργία «ασφαλών» βουλευτικών θέσεων (safe seats) στις γενικές εκλογές, με αποτέλεσμα- όπως σημειώθηκε παραπάνω- οι κρίσιμες αναμετρήσεις να λαμβάνουν χώρα στις προκριματικές εκλογές κάθε κόμματος και να επικρατούν οι πιο αγνοί και συνάμα πιο φανατικοί ιδεολόγοι, που έχουν την υποστήριξη των ακτιβιστών οι οποίοι συμμετέχουν πολύ περισσότερο στα εσωκομματικά δρώμενα σε σχέση με τον ευρύτερο πληθυσμό. Αυτοί οι πολιτικοί έχουν μετέπειτα σχεδόν εξασφαλισμένη την εκλογή τους στις γενικές εκλογές, λόγω των πολιτικά ομογενοποιημένων εκλογικών περιφερειών⁶⁰⁷ μέσω της όσο το δυνατόν «ευνοϊκότερης» κατανομής διαφορετικών δημογραφικών και κοινωνικών ομάδων σε διαφορετικές εκλογικές περιφέρειες, ανάλογα με τις συνήθειες εκλογικές τους προτιμήσεις.⁶⁰⁸ Πέραν της προφανούς ανωμαλίας ότι με αυτό τον τρόπο οι πολιτικοί ουσιαστικά επιλέγουν τους ψηφοφόρους τους πριν ακόμη εκτεθούν στην κρίση τους, αυτό το φαινόμενο οδηγεί σε ένα ιδιότυπο διαχωρισμό των ΗΠΑ με βάση πολιτικά και ιδεολογικά κριτήρια, όπου πλέον σημειώνεται μειωμένη κοινωνική δικτύωση ανάμεσα σε άτομα με διαφορετικές πολιτικές απόψεις. Τούτο είναι κάτι που με τη σειρά του οδηγεί σε έλλειψη κατανόησης της άλλης πλευράς, μειωμένη διάθεση συμβιβασμού και αυξημένη πόλωση στο πολιτικό σκηνικό αλλά και στην κοινωνία⁶⁰⁹. Τα ομογενοποιημένα περιβάλλοντα παράγουν πολιτικώς ενεργά, αλλά με μειωμένη ανοχή και ανοιχτή σκέψη άτομα. Αντίθετα, τα πολυσυλλεκτικά περιβάλλοντα

ημιτελής και αργότερα ουσιαστικά εγκαταλείφθηκε και από το ίδιο το Δικαστήριο, καθώς η σύνθεση του άλλαξε.

⁶⁰⁷ Αυτό το φαινόμενο έγινε ιδιαίτερος εμφανές στις ενδιάμεσες εκλογές του 2010, όπου πολλοί εκπρόσωποι του ακραίου συντηρητικού κινήματος του Tea Party, εκπαράθρωσαν στις προκριματικές εκλογές του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, όχι απλώς μετριοπαθείς, αλλά απλώς λιγότερο ακραίους συντηρητικούς υποψήφιους. Η επικράτηση πολλών από αυτών στις γενικές εκλογές απέναντι σε πιο μετριοπαθείς Δημοκρατικούς υποψήφιους οφειλόταν σε πολύ μεγάλο βαθμό στον ολοένα μεγαλύτερο αριθμό κομματικά ομογενοποιημένων εκλογικών περιφερειών. Σε πιο ισορροπημένες εκλογικές περιφέρειες ή σε Πολιτειακές Εκλογές η επιτυχία των υποψηφίων του κινήματος ήταν πολύ μικρότερη. Βλ. **SABATO J. Larry**, *The Pendulum Swing*, Pearson Education Inc, 2011

⁶⁰⁸ **Lexington**, *The Loneliest Man in Congress*, The Economist, October 4th 2014, όπου γίνεται αναφορά στον Δημοκρατικό Βουλευτή John Barrow, τον τελευταίο Λευκό Δημοκρατικό Βουλευτή στο Βαθύ Νότο. Ο Barrow, αν και εξαιρετικά δημοφιλής στο ευρύτερο εκλογικό σώμα, είχε υποστεί πολλαπλές επαναχαράξεις της εκλογικής του περιφέρειας από τους Ρεπουμπλικανούς που ελέγχουν την Πολιτειακή Κυβέρνηση, με αποτέλεσμα να δυσχεραίνεται συνεχώς η θέση του, καθώς αυτές οι επαναχαράξεις μείωσαν τον αριθμό προοδευτικών και μετριοπαθών ψηφοφόρων ενώ αύξησαν σημαντικά τον αριθμό των συντηρητικών στην περιφέρεια του. Τελικά, έχασε την έδρα του στις ενδιάμεσες εκλογές του 2014.

⁶⁰⁹ **MUTZ Diana**, *Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006

εκθέτουν τους ανθρώπους σε ποικιλία διαφορετικών απόψεων, αυξάνουν το βαθμό ανοχής και διαμορφώνουν πιο ανοιχτόμυαλα άτομα, αλλά ταυτόχρονα μειώνουν τη διάθεση των ατόμων αυτών να εμπλακούν ενεργά στα πολιτικά πράγματα, καθώς τους λείπει η προσήλωση στις ιδέες τους και η μαχητική διάθεση που κινητοποιούν συνήθως τους ανθρώπους στην εμπλοκή στα κοινωνικά και πολιτικά δρώμενα⁶¹⁰. Αυτή η κατάσταση, επίσης δεν συμβαδίζει με το πρότυπο μιας πολυσυλλεκτικής, ανοιχτής, φιλελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας. Ακόμα περισσότερο μάλιστα, αν συλλογιστεί κανείς ότι, όπως έχουμε δει παραπάνω, αυτή η πόλωση εκφράζεται μεν με πολιτικούς όρους, αλλά έχει ένα θρησκευτικό/πολιτισμικό υπόβαθρο που εδράζεται στον έλεγχο που ασκεί η Χριστιανική Δεξιά και οι δυνάμεις του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και στον πόλεμο που έχει κηρύξει εναντίον της εκκοσμίκευσης των ΗΠΑ και της νεωτερικότητας εν γένει. Στο βαθμό δε που υπάρχουν διαχωριστικές γραμμές στην αμερικανική κοινωνία ως προς το ζήτημα της θρησκείας, αυτές συνίστανται κατά κύριο λόγο όχι σε εντάσεις ανάμεσα σε διαφορετικές θρησκευτικές ομάδες, όπως συνέβαινε στο παρελθόν, αλλά στο χάσμα που παρατηρείται σήμερα ανάμεσα στους βαθιά θρησκευόμενους και τους πολύ λιγότερο, ή και καθόλου, πιστούς και στην ολοένα και πιο ξεκάθαρη - κομματική πλέον- διαχωριστική γραμμή ανάμεσα τους. Παραδοσιακά, η επιρροή της θρησκείας στην πολιτική στις ΗΠΑ εξετάζονταν υπό το πρίσμα της υποστήριξης διαφόρων θρησκευτικών ομάδων στα δύο μεγάλα κόμματα. Οι εκτός Νότου Προτεστάντες έκλιναν σαφώς υπέρ του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, ενώ αντίθετα οι Καθολικοί και οι Εβραίοι αποτελούσαν πιστούς ψηφοφόρους του Δημοκρατικού Κόμματος, ανεξαρτήτως του βαθμού έντασης θρησκευτικού συναισθήματος που τους διέκρινε. Τις τελευταίες δεκαετίες -το ίδιο διάστημα κατά το οποίο δραστηριοποιείται η Χριστιανική Δεξιά- αυτό αλλάζει. Στο πλαίσιο των «Πολιτισμικών Πολέμων» (Culture Wars), η σύγχρονη διαμάχη λαμβάνει χώρα μεταξύ ατόμων με βαθιά θρησκευτική πίστη που συνοδεύεται από συντηρητικές δογματικές και κοινωνικές απόψεις αφενός και ατόμων- θρησκευόμενων ή μη- με πιο προοδευτικές και νεωτερικές απόψεις αφετέρου⁶¹¹. Αυτό δεν σημαίνει ότι οι παλιές διαχωριστικές

⁶¹⁰ **KLEMP Nathaniel**, *The Christian Right: Engaged Citizens or Theocratic Crusaders*, Cambridge Journal on Politics and Religion, Volume 3, Issue 1, published online: 18 November 2009

⁶¹¹ **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.53-87

θρησκευτικές γραμμές έχουν σβήσει εντελώς⁶¹², αλλά έχει πια διαπιστωθεί ότι σε σημαντικό βαθμό αντικαθίστανται σταδιακά από διαχωρισμούς εντός των διαφόρων θρησκευτικών ομάδων ανάμεσα στους συντηρητικούς και τους πιο μετριοπαθείς και προοδευτικούς ανθρώπους. Αυτή η θέση ενισχύεται ακόμα περισσότερο αν αναλογισθεί κανείς ότι ο κοινός τόπος μεταξύ των πολυάριθμων ευαγγελικών εκκλησιών- οι οποίες αποτελούν τον πυρήνα του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και της Χριστιανικής Δεξιάς- δεν βρίσκεται τόσο στη δογματική συνοχή αλλά στον κοινά απαντώμενο έντονο βαθμό θρησκευτικότητας και στην αποφασιστικά συντηρητική στάση απέναντι σε ποικίλα κοινωνικά ζητήματα, όπως αυτή υπαγορεύεται από τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις.

Λαμβανομένων υπόψη όσων αναφέρθηκαν παραπάνω, είναι μάλλον ορθότερο να υποστηρίξει κανείς ότι οι «πολιτισμικοί πόλεμοι»(culture wars) δεν αποτελούν στοιχείο αμιγώς θρησκευτικού αλλά μάλλον κοινωνικοπολιτικού αναβρασμού στο υπόβαθρο όμως του οποίου βρίσκεται ο βαθμός έντασης του θρησκευτικού συναισθήματος σε συνδυασμό με την στάση του κάθε ατόμου απέναντι στη νεωτερικότητα και λιγότερο το θρησκευτικό δόγμα αυτό καθαυτό, όπως εξάλλου υποστήριξε και ο εμπνευστής της φράσης αυτής, James Hunter, στο ομώνυμο κλασσικό έργο του⁶¹³.

Ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον εύρημα των Putnam και Campbell ήταν ότι, σε γενικές γραμμές, συνεχώς μειώνεται ο αριθμός των βαθιά θρησκευόμενων προοδευτικών αλλά και των μη θρησκευόμενων συντηρητικών ανθρώπων. Αυτό επιβεβαιώνει ότι για πρώτη φορά στην ιστορία των ΗΠΑ, η ένταση και ο βαθμός της θρησκευτικής πίστης, σε συνδυασμό με την στάση απέναντι στη νεωτερικότητα- και όχι η θρησκευτική παράδοση στην οποία ανήκει ο ψηφοφόρος- αρχίζει να μεταβάλλεται σε διαχωριστική γραμμή μεταξύ των δύο βασικών πολιτικών ιδεολογιών και κομμάτων⁶¹⁴. Ακόμα πιο ενδιαφέρον όμως είναι το συμπέρασμα τους ότι σε περιπτώσεις «αναντιστοιχίας» ανάμεσα στις θρησκευτικές και πολιτικές προτιμήσεις

⁶¹² Παραδείγματος χάριν οι Εβραίοι και οι Καθολικοί εξακολουθούν συνολικά να έχουν μία προτίμηση στο Δημοκρατικό Κόμμα και οι Προτεστάντες στο Ρεπουμπλικανικό, (βλ.οπ σελ.71), ωστόσο όσο πιο θρησκευόμενος είναι ένας καθολικός, τόσο περισσότερες είναι οι πιθανότητες να ψηφίζει τους Ρεπουμπλικανούς.

⁶¹³ HUNTER, James Davison, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991

⁶¹⁴ WOLFE Alan & KATZNELSON Ira, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.50-51

κάποιου ατόμου, είναι πιο πιθανό το άτομο αυτό να μεταπηδήσει σε άλλη θρησκεία παρά να αλλάξει την πολιτική του ιδεολογία⁶¹⁵. Για παράδειγμα, αν ένας άνθρωπος με προοδευτική πολιτική τοποθέτηση προέρχεται από μια οικογένεια με ευαγγελική θρησκευτική παράδοση, το πιθανότερο είναι να αλλάξει δόγμα και όχι να μεταβληθεί σε συντηρητικό και αντιστοίχως αν ένας άνθρωπος με συντηρητική ιδεολογία ανήκει σε μία μετριοπαθή προτεσταντική εκκλησία ή αν είναι ακόμα και άθεος, το πιθανότερο είναι να στραφεί προς μία πιο φονταμενταλιστική εκκλησία παρά να αλλάξει πολιτικές πεποιθήσεις. Επίσης, όπως έχουν δείξει σχετικές έρευνες⁶¹⁶, η κομματική προτίμηση ενός θρησκευόμενου πολίτη παίζει σημαντικό ρόλο ως προς την εν γένει στάση του απέναντι στα ηθικά ζητήματα που απασχολούν τη Χριστιανική Δεξιά. Αυτό σημαίνει ότι ένας πιστός ευαγγελικός Ρεπουμπλικάνος τείνει να υιοθετεί πιο συντηρητικές απόψεις πάνω σε αυτά τα θέματα σε σχέση με έναν εξίσου πιστό ευαγγελικό Δημοκρατικό⁶¹⁷. Μία εξήγηση που δίνουν αναλυτές για αυτό το εν πολλοίς παράδοξο φαινόμενο είναι η επιρροή που ασκούν εσωκομματικοί πιο συντηρητικοί ακτιβιστές στα υπόλοιπα μέλη του κόμματος, κάτι που οδηγεί σε μετατόπιση και των υπολοίπων σε πιο συντηρητικές θέσεις⁶¹⁸. Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, οι κοινωνικές συναναστροφές και δικτυώσεις είναι πολύ σημαντικός παράγοντας στη διαμόρφωση πολιτικών απόψεων και στάσεων απέναντι σε κοινωνικά ζητήματα. Κατά συνέπεια, είναι λογικό ένας θρησκευόμενος ευαγγελικός που έρχεται σε επαφή με τους προοδευτικούς ακτιβιστές του Δημοκρατικού Κόμματος να γίνεται πιο μετριοπαθής ως προς τα λεγόμενα «ηθικά ζητήματα». Αντίστοιχα, ένας θρησκευόμενος ευαγγελικός που ανήκει στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα συναναστρέφεται περισσότερο με τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς και αυτό οδηγεί σε μία ενίσχυση των συντηρητικών του τάσεων σε αυτά τα θέματα. Εν κατακλείδι, τα συγκοινωνούντα δοχεία ανάμεσα στην ένταση του θρησκευτικού συναισθήματος και τις πολιτικές προτιμήσεις λειτουργούν και προς τις δύο

⁶¹⁵ **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.145

⁶¹⁶ **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, κεφ.4

⁶¹⁷ Χαρακτηριστικό παράδειγμα, μία πρόσφατη έρευνα του Pew Research Center, από την οποία προκύπτει ότι υπάρχει βαθιά διχογνωμία ανάμεσα στους Καθολικούς των ΗΠΑ, ως προς τα αίτια του φαινομένου της υπερθέρμανσης του πλανήτη. Ενώ το 62% των Δημοκρατικών Καθολικών θεωρεί υπεύθυνη την ανθρώπινη δραστηριότητα, μόλις το 24% των Ρεπουμπλικανών Καθολικών συμφωνεί με αυτή τη θέση (βλ. <http://www.pewforum.org/files/2015/06/Catholics-climate-change-06-16-full.pdf>)

⁶¹⁸ **WALD Kenneth D., OWEN Dennis E. and HILL Samuel S.**, *Churches as Political Communities*, *American Political Science Review* 82:531-48

κατευθύνσεις. Όπως προκύπτει και από στοιχεία της έρευνας των Putnam και Campbell⁶¹⁹, οι πολιτικές απόψεις, η εθνοτική καταγωγή και ο βαθμός ηθικού συντηρητισμού οδηγούν τα άτομα σε πιο συντηρητικές θρησκείες. Υπό αυτή την έννοια, ίσως δεν είναι η θρησκεία που καθιστά αυτούς τους ανθρώπους πιο συντηρητικούς, αλλά ο υπαρκτός πολιτικός και κοινωνικός συντηρητισμός αυτών των ανθρώπων είναι το στοιχείο που τους φέρνει πιο κοντά σε θρησκείες με αντίστοιχη κοσμοθεωρία, ιδιαιτέρως στις πιο συντηρητικές Προτεσταντικές Ομολογίες. Θα ήταν λοιπόν θεμιτό να ισχυριστεί κανείς ότι η πολιτική συνείδηση του μέσου Αμερικανού τείνει να καθορίζει την θρησκευτική του συνείδηση και όχι το αντίθετο. Αν όμως η κατάσταση είχε έτσι, τότε θα μπορούσε κάποιος να ισχυρισθεί ότι η σύγχρονη Αμερική χαρακτηρίζεται τελικά από τη σύγκρουση δύο αντίθετων κομματικών ή πολιτικών σχηματισμών και όχι από μία βαθύτερη πολιτισμική αντίθεση μεταξύ θεμελιωδών αρχών του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού και του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Ωστόσο, αν και εκ πρώτης όψεως λογική, μία τέτοια παρατήρηση δεν είναι τελικά απολύτως ορθή. Δεν πρέπει να αγνοήσει κανείς ότι, όπως σημειώθηκε παραπάνω, η πολιτική συνείδηση ενός ατόμου τελικά εκπορεύεται σε μεγάλο βαθμό από την ηθική του συνείδηση και η ηθική συνείδηση του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού βασίζεται στις διδαχές της Βίβλου. Αυτό είναι ιδιαιτέρως εμφανές από τη στιγμή που τα λεγόμενα «ηθικά» ζητήματα (π.χ. γάμος ομοφυλοφίλων, αμβλώσεις, σχέση εκκλησίας-κράτους) αποκτούν ιδιαίτερη βαρύτητα και εν τέλει δημιουργούν διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα, όπως συμβαίνει στις ΗΠΑ τις τελευταίες δεκαετίες. Παραδείγματος χάριν, όταν ένα άτομο μετακινείται από το Δημοκρατικό στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα επειδή διαφωνεί με το δικαίωμα των γυναικών στην άμβλωση, καθώς αυτό δεν συνάδει με τις ηθικές και θρησκευτικές του πεποιθήσεις, είναι εμφανές ότι τα παραγωγικά αίτια της πολιτικής αυτής απόφασης είναι ηθικό-θρησκευτικά⁶²⁰. Το ίδιο ισχύει σε κάποιο βαθμό και για έναν Ρεπουμπλικάνο ψηφοφόρο του οποίου οι απόψεις μεταβάλλονται σταδιακά προς το συντηρητικότερο λόγω της αυξημένης επικοινωνίας με πιο συντηρητικούς ομοϊδεάτες του, όπως περιγράφηκε παραπάνω. Εφόσον μάλιστα αυτός ο πολίτης είναι

⁶¹⁹ PUTNAM Robert and CAMPBELL David, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.231-258

⁶²⁰ WILCOX Clyde & KILLIAN Mitchell, *Do Abortion Attitudes Lead to Party Switching?* Political Research Quarterly, December 2008; vol. 61, 4: pp. 561-573., first published on March 22, 2008

Ευαγγελικός, εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι αυτή η επικοινωνία και αλληλεπίδραση είναι πολύ πιθανό να λαμβάνει χώρα στις ευαγγελικές εκκλησίες, που για τους Ευαγγελικούς αποτελούν το επίκεντρο όχι απλώς της πνευματικής αλλά και της κοινωνικής τους ζωής, κάτι που ισχύει σε αρκετά μικρότερο βαθμό για τους άλλους Προτεστάντες ή τους Καθολικούς. Η πολιτική ιδεολογία της Χριστιανικής Δεξιάς και του σύγχρονου Ρεπουμπλικανικού Κόμματος απορρέει από την ηθική και θρησκευτική παράδοση των Πουριτανών και του ριζοσπαστικού τους ζήλου και-όπως είδαμε στο δεύτερο κεφάλαιο της παρούσης διατριβής- συνδέεται άμεσα με τις θρησκευτικές πεποιθήσεις των μελών της. Αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, τη μετατροπή κάποιων ηθικών επιταγών της θρησκείας σε πολιτική δράση.

Επιπλέον, η ειρηνική και αρμονική συνύπαρξη διαφορετικών θρησκευτικών δογμάτων στις ΗΠΑ δεν πρέπει να συγχέεται με την βαθύτερη πολιτική σύγκρουση μεταξύ φιλελευθερισμού και προτεσταντισμού και την ένταση που τη συνοδεύει για έναν πολύ απλό λόγο: Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στη ρίζα των πολιτισμικών πολέμων και της συνεπαγόμενης πολιτικής αντιπαράθεσης δεν βρίσκεται κάποια διαμάχη μεταξύ διαφορετικών θρησκειών αλλά η σύγκρουση ανάμεσα σε μία συντηρητική και μία φιλελεύθερη προσέγγιση της θρησκείας και της ηθικής που οι στάσεις αυτές επιβάλλουν, ανεξαρτήτως δόγματος. Για τους εμπλεκόμενους σε αυτή τη διαμάχη, ο αντίπαλος δεν είναι κάποιο διαφορετικό θρησκευτικό δόγμα, αλλά οι φορείς της διαφορετικής προσέγγισης, που είναι για τον συντηρητικό προτεστάντη η εκκοσμίκευση και για τον φιλελεύθερο προτεστάντη ο ριζοσπαστικός θρησκευτικός φονταμενταλισμός. Σε αυτό το πλαίσιο, η συνύπαρξη με έναν ομοϊδεάτη αλλόθρησκο είναι πολύ πιο εύκολη απ' ό,τι με έναν ομόθρησκο με διαφορετική προσέγγιση και αυτό εξηγεί το φαινομενικό παράδοξο στο οποίο αναφερθήκαμε παραπάνω- δηλαδή του αυξανόμενου γεωγραφικού θρησκευτικού πλουραλισμού και ανομοιογένειας, παράλληλα με μία αυξανόμενη γεωγραφική πολιτική ομοιογένεια.

Επίσης, είναι απαραίτητη η εξής διευκρίνιση και διάκριση: Όταν οι Putnam και Campbell αναγνωρίζουν τη θρησκεία ως παράγοντα κοινωνικής συνοχής στις ΗΠΑ, θα μπορούσε κάποιος θεμιτά να υποστηρίξει ότι αναφέρονται- όπως και ο De Tocqueville 150 χρόνια νωρίτερα- σε μία πολιτικά ουδέτερη, μετριοπαθή, αν και βαθιά, θρησκευτικότητα, που χαρακτηρίζει τη μεγάλη πλειοψηφία των

Αμερικανών⁶²¹ και οδηγεί σε κάποιες κοινές ηθικές αξίες, οι οποίες με τη σειρά τους είναι απολύτως συμβατές με το πρότυπο μιας φιλελεύθερης κοινωνίας. Εξάλλου, όπως είδαμε παραπάνω, οι θρησκευόμενοι Αμερικανοί διαθέτουν κάποια χαρακτηριστικά που τους καθιστούν πιο ενεργούς και ενάρετους πολίτες. Σε αυτό το πλαίσιο, θα ήταν παράλογο να υποστηρίξει κανείς ότι η θρησκευτικότητα και ο φιλελευθερισμός στις ΗΠΑ βρίσκονται σε τροχιά σύγκρουσης και είναι εκ φύσεως ασυμβίβαστες δυνάμεις.

Δεν πρέπει όμως να ξεχνά κανείς ότι δεν είναι αυτή η μορφή θρησκείας που εκφράζει ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός και πολιτικά η Χριστιανική Δεξιά. Πέρα από την έλλειψη ανεκτικότητας, που έως κάποιο βαθμό χαρακτηρίζει τους περισσότερους βαθιά θρησκευόμενους ανθρώπους στις ΗΠΑ, υπάρχουν κι άλλα χαρακτηριστικά στο ριζοσπαστικό προτεσταντισμό που δυσκολεύουν τη συμβίωση του με τον φιλελευθερισμό, με κύρια σημεία αναφοράς την έλλειψη διάθεσης συμβιβασμού, την άρνηση του διαχωρισμού Εκκλησίας-Κράτους, την τάση έντονης κρατικής παρεμβατικότητας σε θέματα που άπτονται της ιδιωτικής σφαίρας των πολιτών και την εν γένει αντίθεση του στον ηθικό σχετικισμό που χαρακτηρίζει τον φιλελευθερισμό.⁶²²

Αυτές οι ακραίες απόψεις δεν είναι βεβαίως πλειοψηφικές, ούτε καν ανάμεσα στους κόλπους των θρησκευόμενων Αμερικανών. Όπως σωστά παρατηρούν οι Burger, Davie και Fokas⁶²³, η πλειοψηφία των Αμερικανών είναι θρησκευόμενοι, μετριοπαθείς και εν τέλει πολίτες που δεν ασπάζονται ακραίες πολιτικές απόψεις. Ορμώμενος από αυτό το γεγονός, ο Morris Fiorina υποστήριξε⁶²⁴ ότι ουσιαστικά η πολιτική πόλωση είναι ένα φαινόμενο που εκπορεύεται κυρίως από τις πολιτικές ελίτ και δεν αφορά την πλειοψηφία των Αμερικανών. Σε μια πρώτη ανάγνωση, αυτή η άποψη φαίνεται λογική: Οι Putnam και Campbell υπολογίζουν τον αριθμό αυτών που θα χαρακτηρίζαμε ως ριζοσπάστες προτεστάντες σε περίπου 10-15% του συνολικού

⁶²¹ **BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie**, *Religious America, Secular Europe?: A Theme and Variations*, Ashgate (1 Sep 2008), κεφάλαιο 1

⁶²² **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010, σελ. 624

⁶²³ **BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie**, *Religious America, Secular Europe?: A Theme and Variations*, Ashgate (1 Sep 2008), σελ.127-129

⁶²⁴ **FIOPINA**, Morris P., with Samuel J. Abrams and Jeremy C. Pope. *Culture War? The Myth of a Polarized America*. 2006, 2nd edition. New York: Pearson Longman

πληθυσμού των ΗΠΑ⁶²⁵, ποσοστό αντίστοιχο με όσους αυτοχαρακτηρίζονται ως υποστηρικτές της Χριστιανικής Δεξιάς. Είναι άτομα που βλέπουν τον κόσμο με μανιχαϊστικούς όρους και πιστεύουν ότι η Βίβλος είναι κατά γράμμα απολύτως αληθής, ότι η κόλαση υπάρχει, ότι η μέρα της Κρίσης πλησιάζει, ότι οι δυνάμεις της νεωτερικότητας αποτελούν θανάσιμη απειλή για τη φυσιογνωμία των ΗΠΑ, ότι η άμβλωση είναι φόνος σε κάθε περίπτωση και ότι οι προγαμιαίες σχέσεις είναι μεγάλο λάθος. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον το στοιχείο ότι- σε αντίθεση με την τάση που καταγράφεται στην αμερικανική κοινωνία εν γένει και περιγράφηκε παραπάνω- οι άνθρωποι αυτοί τείνουν να κατοικούν σε ένα πολύ πιο ομογενοποιημένο θρησκευτικό περιβάλλον από την πλειοψηφία των Αμερικανών πολιτών, έχοντας λιγότερες κοινωνικές επαφές και σχέσεις με αλλόθρησκους ή αλλόδοξους, γεγονός που ενισχύει την έλλειψη ανεκτικότητας και τον φανατισμό τους. Ωστόσο, όπως είδαμε και στα προηγούμενα κεφάλαια, αυτά τα άτομα από τη δεκαετία του 1970 και μετά έχουν δραστηριοποιηθεί και οργανωθεί πολιτικά, έχουν καταλάβει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα και κατά συνέπεια η απειλή που συνιστούν για το μέλλον του Αμερικανικού φιλελεύθερου προτύπου είναι πολύ μεγαλύτερη από ό,τι θα πίστευε κανείς υπολογίζοντας απλώς τον αριθμό τους. Παρότι συνιστούν ξεκάθαρα πληθυσμιακή μειοψηφία⁶²⁶, είναι πολύ πιο ενεργοί και δραστήριοι στις κοινωνικές δράσεις, στις εσωκομματικές διαδικασίες και στις προκριματικές εκλογές σε σχέση με τους μετριοπαθείς, πραγματιστές, πιο κεντρώους Ρεπουμπλικανούς ψηφοφόρους, ενώ ταυτόχρονα παρουσιάζουν σαφώς μεγαλύτερη συνοχή, κάτι που τους καθιστά εξαιρετικά σημαντικούς σε εσωκομματικό και όχι μόνο επίπεδο⁶²⁷. Οι τελευταίοι αφενός είτε δεν διαθέτουν τον απαιτούμενο ζήλο ή ενδιαφέρον για κάποιο θέμα προκειμένου να αναπτύξουν την αντίστοιχη δράση, αφετέρου τείνουν να είναι περισσότερο απορροφημένοι στα καθημερινά τους προβλήματα και ασχολίες. Γενικότερα, ενώ η παρατήρηση του Fiorina είναι εκ πρώτης όψεως λογική, φαίνεται- όπως κατέδειξαν και οι Abramowitz και Saunders- να παραβλέπει δύο κρίσιμα στοιχεία: Αφενός ότι όντως παρουσιάζεται σημαντική και αυξανόμενη αντίθεση ανάμεσα στις πολιτικές αξίες και τα πιστεύω των Δημοκρατικών και των

⁶²⁵ PUTNAM Robert and CAMPBELL David, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010, σελ.542-546

⁶²⁶ Σε καμία έρευνα κοινής γνώμης οι ταυτιζόμενοι με το κίνημα της Χριστιανική Δεξιάς πολίτες δεν ξεπερνούν το 12-15%.

⁶²⁷ KNUCKEY Jonathan, *Religious Conservatives, the Republican Party and Evolving Party Coalitions in the United States*, Party Politics, October 1999; vol. 5, 4: pp. 490-491.

Ρεπουμπλικανών ψηφοφόρων. Αυτή η διαφοροποίηση εδράζεται κυρίως σε θρησκευτικούς λόγους. Κατά συνέπεια, είναι πιο κοντά στην πραγματικότητα η άποψη ότι η πόλωση ανάμεσα στις ιδεολογικές ελίτ οφείλεται στην αυξανόμενη πόλωση ανάμεσα στους απλούς ψηφοφόρους. Υπό αυτή την έννοια, αυξανόμενη πόλωση στις ΗΠΑ δεν είναι πια ζήτημα αποκλειστικά των ελίτ, αλλά και των κοινών πολιτικοποιημένων Αμερικανών πολιτών. Ο διχασμός στην Ουάσιγκτον αντανακλά έναν πραγματικό διχασμό στην αμερικανική κοινωνία⁶²⁸. Αφετέρου και κατά συνέπεια, η μετριοπάθεια αφορά κυρίως σε άτομα που δεν ασχολούνται σχεδόν καθόλου με την πολιτική και τείνουν να απέχουν περισσότερο από τις εκλογικές διαδικασίες, αφού ανάμεσα στους απλούς πολίτες που εμπλέκονται στα κοινά με μεγαλύτερη συχνότητα ή απλώς ενδιαφέρονται για αυτά, η πολιτική και ιδεολογική πόλωση είναι σαφώς μεγαλύτερη από ότι στο παρελθόν.

Ιδιαίτερος οι συμπαθούντες το Κίνημα της Χριστιανικής Δεξιάς αφιερώνουν πολύ περισσότερο χρόνο και ενέργεια στην πολιτική τους δράση, ορμώμενοι από βαθιά θρησκευτική πίστη και την αίσθηση ότι ο κόσμος τους τελεί υπό πολιορκία από αντίπαλες δυνάμεις, όπως είδαμε παραπάνω. Ταυτόχρονα, τείνουν να είναι φανατικά προσηλωμένοι σε αυτές που θεωρούν οι ίδιοι αρχές του κόμματός τους και συνήθως δεν έχουν καμία απολύτως διάθεση συμβιβασμού ή παραχωρήσεων, προτιμώντας την ιδεολογική αγνότητα από τον πολιτικό πραγματισμό⁶²⁹. Σε αυτό το πλαίσιο, είναι συχνά πρόθυμοι⁶³⁰ να θυσιάσουν την προοπτική μίας εκλογικής νίκης στις γενικές εκλογές στο όνομα της ιδεολογικής συνέπειας και της προσήλωσης στις αρχές τους. Δεδομένου μάλιστα του εκλογικού συστήματος των ΗΠΑ και της οργάνωσης των κομμάτων, η επιρροή αυτής της μειοψηφικής πληθυσμιακά ομάδας πολιτών είναι καθοριστική. Όπως παρατηρεί και ο Layman, τα αμερικανικά κόμματα δεν είναι ορθολογικοί οργανισμοί που λαμβάνουν λογικές στρατηγικές αποφάσεις με συλλογικό τρόπο αλλά πεδία μάχης στα οποία μία ομάδα ακτιβιστών ή ένα κέντρο

⁶²⁸ **ABRAMOWITZ Alan & SAUNDERS Kyle**, *Is Polarization a Myth?* paper prepared for delivery at the Annual Meeting of the Southern Political Science Association, Atlanta, Georgia, January 5-7, 2006

⁶²⁹ Αυτό έγινε ιδιαίτερος εμφανές στις ενδιάμεσες εκλογές του 2010, όπου πολλοί μετριοπαθείς Ρεπουμπλικάνοι πολιτικοί απέτυχαν να λάβουν το χρίσμα στις προκριματικές εκλογές, λόγω της δράσης των μελών του Tea Party. Σε πολλές περιπτώσεις επελέγησαν τελικά ακραίοι υποψήφιοι αρκετοί από τους οποίους ηττήθηκαν κατόπιν στις εκλογές από τους Δημοκρατικούς αντιπάλους τους.

επιρροής προσπαθεί να επικρατήσει έναντι των υπολοίπων⁶³¹. Οι εσωκομματικές διαδικασίες άμεσης δημοκρατίας ως προς τη λήψη αποφάσεων και ανάδειξης υποψηφίων που έχουν καθιερωθεί τα τελευταία 40 χρόνια -τόσο σε επίπεδο βουλευτικών αλλά και προεδρικών εκλογών- τα καθιστούν «*εξαιρετικά ανοιχτά στη συμμετοχή μίας ομάδας που θα θελήσει να χρησιμοποιήσει το κόμμα για την προώθηση των δικών της σκοπών*⁶³²». Σε αυτές τις λεγόμενες «προκριματικές εκλογές» (primaries), το εκλογικό σώμα είναι περιορισμένο και αποτελείται κατά κύριο λόγο από τους ακτιβιστές των δύο μεγάλων κομμάτων, οι οποίοι καθίστανται έτσι ρυθμιστές της επιλογής των υποψηφίων, του καθορισμού των επίσημων θέσεων του κόμματος⁶³³ και τελικά της πορείας των κομμάτων τους. Ταυτόχρονα, αυτοί οι ακτιβιστές παίζουν κομβικό ρόλο, ενεργοποιώντας μέσω της επιρροής που έχουν στο άμεσο οικογενειακό, φιλικό και κοινωνικό τους περιβάλλον κομμάτια του πληθυσμού που έχουν ελάχιστο ενδιαφέρον και ακόμα λιγότερη ενημέρωση για τα πολιτικά ζητήματα⁶³⁴. Έτσι, στην περίπτωση των Ρεπουμπλικάνων, είναι σχεδόν απαραίτητη η υποστήριξη της Χριστιανικής Δεξιάς για να λάβει το χρίσμα κάποιος υποψήφιος και μάλιστα -ιδιαίτερα στις πιο συντηρητικές πολιτείες των ΗΠΑ- η προκριματική εκλογή συχνότατα εξελίσσεται σε ένα διαγωνισμό μεταξύ των υποψηφίων για το ποιος θα υιοθετήσει τις πιο ακραίες συντηρητικές θέσεις, με αποτέλεσμα πολλοί μετριοπαθείς πολιτικοί, οι οποίοι είναι δημοφιλείς στο ευρύτερο εκλογικό σώμα, να εξοβελίζονται και το κομματικό χρίσμα να δίδεται σε πιο ακραία πρόσωπα. Επιπλέον, είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η ριζοσπαστικοποίηση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος δεν αφορά μόνο τους απλούς λαϊκούς (λευκούς) ανθρώπους, αλλά και μία πλειάδα πάμπλουτων συντηρητικών εκατομμυριούχων⁶³⁵, τα χρήματα των οποίων είναι καθοριστικής σημασίας για τους πολιτικούς, οι οποίοι αναγκάζονται να ανταποκρίνονται στα κελεύσματα τους. Μερικοί από τους

⁶³¹ LAYMAN, Geoffrey *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.39

⁶³² ο.π. σελ.36

⁶³³ Των λεγόμενων «Party Platforms», αποφάσεις επί των οποίων λαμβάνονται αποκλειστικά από τα συνέδρια των κομμάτων, στα οποία επίσης κυριαρχούν οι ακτιβιστές, όπως προκύπτουν από τοπικές εσωκομματικές εκλογές.

⁶³⁴ LAYMAN, Geoffrey *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.94-95

⁶³⁵ Με επιφανέστερους τους πολυεκατομμυριούχους Howard Ahmanson και Philip Anschutz, αλλά και πολλούς άλλους. Ο Michael Lindsay σε σχετική του έρευνα εντόπισε πάνω από 20 οικογένειες ενεργών ευαγγελικών δισεκατομμυριούχων. Βλ. LINDSAY Michael, *Evangelicals in the Power Elite: Elite Cohesion Advancing a Movement*, American Sociological Review, February 2008; vol. 73, 1: pp. 68

μεγαλύτερους οικονομικούς υποστηρικτές του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος είναι επίσης ισχυροί υποστηρικτές ή μέλη του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς. Ένας Ρεπουμπλικάνος πολιτευτής που έρχεται σε αντίθεση με τις θέσεις του κινήματος, δεν κινδυνεύει απλώς να απομονωθεί και να στρέψει εναντίον του τους απλούς ακτιβιστές του κινήματος, αλλά και να στερηθεί σημαντικούς οικονομικούς πόρους ή να τους δει να χρησιμοποιούνται εναντίον του στο πλαίσιο της εσωκομματικής διαμάχης.

Ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, ακόμα και ορισμένοι εκ συνειδήσεως μετριοπαθείς πολιτικοί αισθάνονται πιεσμένοι από τους ακτιβιστές της Χριστιανικής Δεξιάς και υιοθετούν πιο ακραίες θέσεις προκειμένου να εξασφαλίσουν την πολιτική τους επιβίωση ή ανέλιξη⁶³⁶. Το αποτέλεσμα, όπως παρατήρησε ο James Hunter, είναι οι αντιθετικές απόψεις ως προς την ηθική αρχή που πρέπει να καθοδηγεί τη δημόσια ζωή στις ΗΠΑ, που ενισχύονται από το γεγονός ότι τις έχουν προσεταιριστεί οι πολιτικές και κοινωνικές ελίτ, οι οποίες υιοθετούν τη ρητορική, τα αιτήματα και τελικά την κοσμοθεωρία τους⁶³⁷.

Η πόλωση όμως μεταξύ των κομματικών ελίτ, αυξάνει ακόμη περισσότερο την πόλωση στην ευρύτερη κοινωνία, ενισχύοντας την συσπείρωση γύρω από τα δύο μεγάλα κόμματα και μειώνοντας δραστικά τον μεσαίο χώρο των αμφιταλαντευόμενων ψηφοφόρων. Αυτό το γεγονός, με τη σειρά του, οδηγεί σε μικρότερη πίεση στους υποψήφιους πολιτευτές να στραφούν σε πιο μετριοπαθείς θέσεις, αφού ολοένα και λιγότεροι ψηφοφόροι είναι πραγματικά ανοιχτοί σε αλλαγή εκλογικής προτίμησης. Όπως αποδεικνύει και η πρόσφατη εξαιρετική μελέτη⁶³⁸ του Καθηγητή του Michigan State University, Corwin Shmidt, οι κεντρογενείς ψηφοφόροι, χωρίς σαφή κομματική ταύτιση ή προτίμηση, που ουσιαστικά καθορίζουν το αποτέλεσμα των εκλογών, γνωστοί και ως «swing voters», δηλαδή «κινούμενοι ψηφοφόροι» έχουν μειωθεί δραματικά από το 1980 έως σήμερα και δεν συνιστούν πια πάνω από το 5% του εκλογικού σώματος, από 15% που ήταν τη δεκαετία του 1960. Ο λόγος, κατά τον ερευνητή, βρίσκεται στο τεράστιο ιδεολογικό

⁶³⁶ Σε προεδρικό επίπεδο, αυτό έγινε εμφανές και στην περίπτωση του Mitt Romney, ο οποίος ως κυβερνήτης της Μασαχουσέτης είχε μετριοπαθείς απόψεις σε ζητήματα ενδιαφέροντος της Χριστιανικής Δεξιάς, τις οποίες αναγκάστηκε να μεταβάλλει προκειμένου να κερδίσει τελικά το χρίσμα των Ρεπουμπλικανών για τις προεδρικές εκλογές του 2012.

⁶³⁷ HUNTER, James Davison, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ.108

⁶³⁸ SHMIDT D. CORWIN, *Polarization and the Decline of the American Floating Voter*, American Journal of Political Science, Article first published online: 14 October 2015, DOI: 10.1111/ajps.12218

χάσμα ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα και την συνεπαγόμενη έντονη πόλωση. Όπως παρατηρεί ο Corwin Shmidt: «Καθιστώντας σαφείς και ευδιάκριτες τις διαφορές μεταξύ των κομμάτων, η πόλωση έχει μειώσει την διστακτικότητα και αναποφασιστικότητα (των ψηφοφόρων) και έχει προσδώσει ένα ισχυρό και σταθερό ιδεολογικό πρίσμα στις επιλογές των Αμερικανών στις προεδρικές εκλογές, ακόμη και σε αυτούς που θεωρούν εαυτούς Ανεξάρτητους ψηφοφόρους ή δεν ασχολούνται ιδιαίτερα με τα πολιτικά πράγματα».

Αποτέλεσμα ωστόσο όλης αυτής της διαδικασίας είναι η βαθμιαία ριζοσπαστικοποίηση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, που οδηγεί και σε μία ολοένα αυξανόμενη πόλωση στο πολιτικό σκηνικό⁶³⁹. Η πόλωση αυτή δεν είναι τεχνητή, ως κάποιο σκόπιμο δημιούργημα των πολιτικών ελίτ, όσο κι αν αυτές ανταποκρίνονται σε αυτή και έτσι την ανατροφοδοτούν και την εντείνουν, ούτε όμως αφορά το μεγαλύτερο κομμάτι της κοινωνίας. Επίσης, όσο κι αν αυτό δεν ακούγεται συχνά στο πλαίσιο της δημόσιας συζήτησης στις ΗΠΑ⁶⁴⁰, ενώ η αυξανόμενη πόλωση οφείλεται στην αμοιβαία ριζοσπαστικοποίηση των δύο μεγάλων κομμάτων και την επικαλούμενη απομάκρυνση τους από το πολιτικό κέντρο⁶⁴¹, αυτή η εξέλιξη- όπως έχει αναλυθεί- αφορά πολύ περισσότερο τους Ρεπουμπλικάνους από τους Δημοκρατικούς⁶⁴². Είναι το άμεσο αποτέλεσμα της ραγδαίας αύξησης της ισχύος του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς εντός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος και μίας αντίστοιχης- αν και μικρότερης έντασης- αντί-συσπείρωσης και αυξανόμενης επιρροής προοδευτικών ακτιβιστών στο Δημοκρατικό Κόμμα⁶⁴³.

Η πίεση των μικρών, σε σχέση με τον ευρύτερο πληθυσμό των ΗΠΑ, αλλά πιο αποτελεσματικών κοινωνικών ομάδων πίεσης, σε συνδυασμό με το εκλογικό

⁶³⁹ **BUMP Philip**, *Watch the Senate's ideological middle vanish over the last two decades*, The Washington Post, October 2nd 2014. Ο δημοσιογράφος παρουσιάζει ένα χαρακτηριστικό γράφημα που αφορά στην Γερουσία των ΗΠΑ. Παρατηρεί κανείς ότι συνεχώς μειώνεται ο αριθμός των Γερουσιαστών που δεν ακολουθούν την κομματική ορθοδοξία ή γραμμή και είναι πρόθυμοι να ψηφίζουν διαφορετικά έστω και σε επιμέρους ζητήματα.

⁶⁴⁰ Κάτι εν μέρει λογικό καθώς θα οδηγούσε αναπόφευκτα σε κατηγορίες κομματικής ταύτισης και προκατάληψης προς τους επιστήμονες και αναλυτές που θα έκαναν την σχετική επισήμανση.

⁶⁴¹ Όπως αναφέρει και ο Morris Fiorina, είναι λάθος να παραβλέπει κανείς ότι και το Δημοκρατικό Κόμμα είναι σαφώς πιο προοδευτικό από ότι πριν από λίγες δεκαετίες. Ωστόσο, και αυτός αναγνωρίζει ότι δεν μπορεί να αμφισβητηθεί ότι η συντηρητική στροφή των Ρεπουμπλικανών είναι πολύ πιο έντονη. Βλ. **FIORINA Morris P.** *America's Polarized Politics: Causes and Solutions*, Perspectives on Politics, 11, September 2013, σελ.856

⁶⁴² **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ.5

⁶⁴³ Είναι σαφές πάντως, ότι η ισχύς των προοδευτικών ακτιβιστών στο Δημοκρατικό Κόμμα είναι μικρότερη από την επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα.

σύστημα των ΗΠΑ, ωθεί τους πολιτευτές των δύο κομμάτων, και ιδιαιτέρως των Ρεπουμπλικάνων σε ολοένα πιο ριζοσπαστικές θέσεις και στη χάραξη σαφών διαχωριστικών γραμμών. Αυτή η πόλωση διαχέεται ξανά- μέσω συχνά ακραίας ρητορικής και δαιμονοποίησης των αντιπάλων- από το πολιτικό στο κοινωνικό επίπεδο, δημιουργώντας τελικά έναν φαύλο κύκλο ανατροφοδοτούμενης έντασης, καθώς είναι δύσκολο να βρεθεί όχι απλώς κοινός τόπος ανάμεσα στα δύο στρατόπεδα, αλλά ούτε καν κοινή γλώσσα και κώδικας επικοινωνίας. Στη βάση ωστόσο αυτού του καθαρώς πολιτικού φαινομένου βρίσκεται ο ριζοσπαστικός προτεσταντισμός και η εχθρότητα που τον διακρίνει έναντι της εκκοσμικευμένης, νεωτερικής και φιλελεύθερης κοινωνίας.

β) Το φαινόμενο αυτό ως κίνδυνος για την «επικαλυπτόμενη συναίνεση» που θέτει ο Rawls ως προϋπόθεση για την ομαλή λειτουργία ενός φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος.

Η κατάσταση αυτή που έχει διαμορφωθεί στις ΗΠΑ τις τελευταίες δεκαετίες είναι ίσως τελικά ένα παράδειγμα του πως μία καλά οργανωμένη μειοψηφική πληθυσμιακή ομάδα ασκεί δυσανάλογη πολιτική επιρροή σε βαθμό που θέτει σε κίνδυνο αυτό που ο Rawls ονόμασε «επικαλυπτόμενη συναίνεση» («overlapping consensus»), η οποία είναι απαραίτητη για την διατήρηση και πρόοδο μίας δημοκρατικής και φιλελεύθερης κοινωνίας⁶⁴⁴. Σύμφωνα με τον Rawls, η επικαλυπτόμενη συναίνεση αναφέρεται στη δυνατότητα ομάδων πολιτών, αλλά και ατόμων, με διαφορετικές πολιτικές, κοινωνικές ή και ηθικές απόψεις να συμφωνούν σε κάποιες γενικές βασικές αρχές, κοινά αποδεκτές από όλους, όπως, παραδείγματος χάριν, η προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η Αρχή της Πλειοψηφίας και το Κράτος Δικαίου. Εφόσον υπάρχει συμφωνία ως προς αυτές τις βασικές αρχές, σύμφωνα με τον Rawls, είναι δυνατή η διατήρηση μίας δημοκρατικής κοινωνίας⁶⁴⁵. Πρόκειται για μία προϋπόθεση στην οποία ουσιαστικά αναφέρθηκε, σχεδόν ένα αιώνα νωρίτερα από τον Rawls, και

⁶⁴⁴ **RAWLS John**, *Ο Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2004

⁶⁴⁵ Είναι σημαντική η διευκρίνιση ότι ο Rawls δεν υποστηρίζει, στο πλαίσιο της επικαλυπτόμενης συναίνεσης, τον εξοβελισμό της θρησκείας από τον δημόσιο ή πολιτικό διάλογο. Αντίθετα, θέτει ως μοναδική απαίτηση συμμετοχής των θρησκευόμενων πολιτών στον διάλογο αυτό την παραδοχή από αυτούς του φιλελεύθερου, δημοκρατικού πλαισίου και της ανεκτικότητας και του πλουραλισμού που το συνοδεύουν. Με αυτό τον τρόπο, ο Rawls αποσκοπεί στην ένταξη ακόμη και των πλέον θρησκόληπτων πολιτών στο φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα. Βλ. **DOMBROWSKI A. Daniel**, *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*, State University of New York Press, 2001 σελ.9 καθώς και το σύνολο της μελέτης αυτής για μια αναλυτικότερη προσέγγιση της θέσης της θρησκείας στο έργο του Rawls.

ο De Tocqueville, όταν παρατηρούσε ότι «για να υπάρχει μια κοινωνία, και πολύ περισσότερο για να ευημερεί, πρέπει να υπάρχει ενότητα αντιλήψεων βασισμένη σε λίγες κοινές πρωταρχικές ιδέες⁶⁴⁶». Παρόμοια θέση είχε εκφράσει και ο Joseph Schumpeter, ο οποίος έθετε ως όρο για την ικανοποιητική λειτουργία της Δημοκρατίας «ο ανταγωνισμός μεταξύ των κομμάτων να διεξάγεται μέσα σε ένα σχετικά περιορισμένο πλαίσιο πολιτικής θεματολογίας, στη βάση μίας συναίνεσης επί της συνολικής κατεύθυνσης της εθνικής πολιτικής, επί των όρων ενός λογικού κοινοβουλευτικού προγράμματος και επί γενικών συνταγματικών ζητημάτων.»⁶⁴⁷

Ωστόσο, είναι προφανές ότι για να επιτευχθεί μία τέτοια συναίνεση είναι απαραίτητο να αποφεύγονται, στο βαθμό βεβαίως που αυτό είναι δυνατό, σοβαρές διαφωνίες και διαμάχες ως προς θέματα που κουβαλούν ένα σημαντικό ηθικό βάρος, όπως είναι αναμφίβολα το ζήτημα της θρησκείας, τουλάχιστον στο βαθμό που αυτές οι διαφωνίες δεν εκφράζονται με όρους κοινά κατανοητούς και αποδεκτούς. Το πρόβλημα όμως που ανακύπτει με το φαινόμενο της Χριστιανικής Δεξιάς είναι ακριβώς ότι φέρνει στο πολιτικό προσκήνιο μια τέτοια διαμάχη. Ο αγώνας της δεν αποσκοπεί απλώς στην ανάδειξη μίας εναλλακτικής ηθικής πρότασης που θα αφήνει χώρο για αντίθετα πρότυπα, αλλά στην εδραίωση και κυριαρχία μίας συγκεκριμένης θρησκευτικής και πολιτισμικής κουλτούρας με επίκεντρο την αντί-νεωτερικότητα. Έτσι, οι παλαιότερες διαμάχες ανάμεσα στις διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις (όπως οι Καθολικοί και οι Προτεστάντες)- οι οποίες παρά τις δογματικές τους διαφορές μοιράζονταν κοινές ηθικές αξίες και ιδανικά- έχουν αντικατασταθεί από διαμάχες ανάμεσα σε θρησκευόμενους και πολύ λιγότερο παραδοσιακούς θρήσκους ή άθεους πολίτες. Το αποτέλεσμα είναι ότι ενώ παλιότερα οι εν λόγω διαφωνίες ήταν περισσότερο δογματικής φύσης, τη σύγχρονη εποχή είναι βαθιά ηθικής και πολιτισμικής φύσεως.

Οι αντιμαχόμενες πλευρές δεν επιδιώκουν παρόμοιους ηθικούς σκοπούς με απλή διαφωνία ως προς τα μέσα ή τις κανονιστικές λεπτομέρειες, ούτε διαλέγονται με βάση μια κοινά αποδεκτή ορολογία. Αντίθετα, έχουν ριζικά διαφορετικές απόψεις ως προς τα ζητήματα ηθικής και «το κατά πόσον μπορεί να υπάρξει μία κοινή ηθική βάση

⁶⁴⁶ DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003, σελ. 499

⁶⁴⁷ HELD David, *Μοντέλα Δημοκρατίας* (Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Μανιάτης), Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, 2007, σελ.209-211

η οποία θα πρέπει να καθοδηγεί την δημόσια και ιδιωτική ζωή στις ΗΠΑ»⁶⁴⁸. Όπως παρατηρεί ο Layman,⁶⁴⁹ «μαζί με τους εκκοσμηκευμένους πολίτες, οι θρησκευόμενοι φιλελεύθεροι μέσα σε όλες τις θρησκευτικές παραδόσεις μάχονται τους θρησκευόμενους συντηρητικούς ομολόγους τους όχι μόνο για την ψυχή των θρησκειών τους, αλλά και για την ψυχή της αμερικανικής κουλτούρας.» Κατά τον Hunter⁶⁵⁰, είναι μία πολιτισμική σύγκρουση, με την έννοια ότι συνίσταται σε πολιτική και κοινωνική ένταση που εδράζεται σε διαφορετικά συστήματα ηθικών αξιών και σκοπός της κάθε πλευράς είναι να επιβάλλει τη δική της πολιτισμική και ηθική αντίληψη επί της κοινωνίας. Δεν πρόκειται για απλές πολιτικές ή οικονομικές απόψεις οι οποίες είναι δυνατόν να αλλάξουν μέσω διαλόγου, αλλά για βαθύτατες πεποιθήσεις που αποτελούν τη βάση της ταυτότητας των ανθρώπων και τους προσφέρουν μία αίσθηση κοινωνικοποίησης και αυτό καθιστά την συνεπαγόμενη πολιτική δράση εξαιρετικά έντονη, πολωτική και ανεπίδεκτη συμβιβασμών.

Ο ίδιος ο πρώτος Πρόεδρος των ΗΠΑ, George Washington- θρησκευόμενος ο ίδιος- θεωρούσε ότι διαφωνίες σε ζητήματα με τόσο μεγάλη ηθική βαρύτητα θα μπορούσαν να θέσουν σε κίνδυνο τα θεμέλια της Δημοκρατίας στις ΗΠΑ.⁶⁵¹ Την ίδια άποψη απηχούσε και ο διακεκριμένος συνταγματολόγος Alexander Bickel, όταν προειδοποιούσε ότι το σύστημα των ΗΠΑ είναι ευάλωτο στην άσκηση πολιτικής με βάση τις ηθικές αντιπαραθέσεις⁶⁵². Όταν ένα ζήτημα- πολιτικό ή κοινωνικό- προσδιορίζεται με βάση όρους ηθικής, τότε ο συμβιβασμός που συνήθως απαιτείται για να αντιμετωπισθούν πολύπλοκα ζητήματα καθίσταται σχεδόν αδύνατος. Τα τελευταία χρόνια στις ΗΠΑ, όχι μόνο συμβαίνει αυτό, αλλά επιπλέον το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα έχει ταυτιστεί, όπως είδαμε παραπάνω, με το πιο θρησκευόμενο κομμάτι της αμερικανικής κοινωνίας στρέφοντας έτσι τους λιγότερο θρησκευόμενους Αμερικανούς προς το Δημοκρατικό Κόμμα. Είναι χαρακτηριστικό

⁶⁴⁸ Όπως το θέτει ο Geoffrey layman, βλ. **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.12

⁶⁴⁹ **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001, σελ.11

⁶⁵⁰ **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ. 42-51

⁶⁵¹ **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006, σελ. 131

⁶⁵² **LAZARUS Edward**, *Closed Chambers: The Rise, Fall, and Future of the Modern Supreme Court*, Penguin Books, 1999, σελ.249

και αποκαλυπτικό το γεγονός ότι στα επίσημα εθνικά συνέδρια των δύο κομμάτων εν όψει των προεδρικών εκλογών του 2004, οι κομματικοί αντιπρόσωποι (party delegates) του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος ήταν κατά πλειοψηφία συντηρητικοί ευαγγελικοί-οι κατεξοχήν ριζοσπάστες προτεστάντες- ενώ αντίθετα η πλειοψηφία των κομματικών αντιπροσώπων του Δημοκρατικού Κόμματος ήταν «εκκοσμικευμένοι» άνθρωποι (seculars)⁶⁵³, με εξαιρετικά μειωμένο αίσθημα θρησκευτικότητας. Η εκδίωξη των μετριοπαθών από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα είναι μία επικίνδυνη εξέλιξη για την αμερικανική δημοκρατία καθώς καθιστά δυσκολότερους τους απαραίτητους πολιτικούς συμβιβασμούς, αυξάνει την πόλωση και μετατρέπει το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα σε έναν οργανισμό που ενδιαφέρεται περισσότερο για εκλογικές νίκες (στις οποίες ειδικεύονται οι συντηρητικοί) παρά για αποτελεσματική διακυβέρνηση (στην οποία διακρίνονταν οι μετριοπαθείς). Όπως παρατηρεί ο Geoffrey Kabaservice, για να λειτουργήσει η δημοκρατία απαιτείται μία κρίσιμη μάζα μετριοπαθών πολιτευτών σε αμότερα τα κόμματα, προκειμένου να εξισορροπούν την επιρροή πιο ακραίων στοιχείων, κάτι που φαίνεται ότι δεν ισχύει πια στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα⁶⁵⁴. Αυτό το γεγονός λειτουργεί πρόσκαιρα προς όφελος του Δημοκρατικού Κόμματος, το οποίο καταφέρνει να κερδίζει την υποστήριξη αρκετών μετριοπαθών, κεντρώων ψηφοφόρων⁶⁵⁵, αλλά σε βάθος χρόνου συνιστά ευρύτερο κίνδυνο για την ομαλή λειτουργία της Δημοκρατίας στις ΗΠΑ. Ωστόσο, υποστηρικτές του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο George Weigel, έχουν διατυπώσει την άποψη ότι η επικαλυπτόμενη συναίνεση θα πρέπει να συνίσταται ακριβώς στην πλήρη αποδοχή των ηθικών αξιών της Βίβλου και στην ιουδαιοχριστιανική παράδοση⁶⁵⁶, δηλαδή στους πολιτικούς και κοινωνικούς στόχους του κινήματος! Φυσικά, αυτή η πρόταση δεν συνιστά ρεαλιστική λύση για εύρεση κοινού εδάφους συνεννόησης, αλλά μάλλον μία ένδειξη της όξυνσης των παθών στις

⁶⁵³ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ.31

⁶⁵⁴ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), προοίμιο και σελ.2

⁶⁵⁵ Δεν είναι τυχαίο ότι, από το 1992 και μετά, οι Δημοκρατικοί υποψήφιοι έχουν κερδίσει συνολικά περισσότερες ψήφους από τους Ρεπουμπλικανούς σε πέντε από τις έξι τελευταίες προεδρικές εκλογές, όπου η αποχή είναι σημαντικά μειωμένη σε σχέση με τις ενδιάμεσες εκλογές. Αντίθετα, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα έχει σημειώσει μεγαλύτερη επιτυχία στις Ενδιάμεσες Εκλογές (Midterm Elections), όπου όμως η συμμετοχή του εκλογικού σώματος είναι δραματικά μικρότερη. Είναι χαρακτηριστικό ότι στις προεδρικές εκλογές του 2012, η συμμετοχή έφθασε στο 58%, ενώ στις ενδιάμεσες εκλογές του 2014, δεν ξεπέρασε το 36%.

⁶⁵⁶ **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006, σελ.77-78

σύγχρονες ΗΠΑ. Από την άλλη πλευρά, υπάρχει η σχετικά πρόσφατη προσπάθεια του Ronald Dworkin να προτείνει λύσεις⁶⁵⁷ πάνω στο ζήτημα αυτό που θεωρεί ως τον μεγαλύτερο κίνδυνο που αντιμετωπίζει η κοινωνία των ΗΠΑ: Ένα εξαιρετικά πολωμένο πολιτικό σκηνικό. Ο Dworkin επιχειρεί ουσιαστικά να εντοπίσει σημεία κοινής αποδοχής πάνω στα οποία θα μπορεί να θεμελιωθεί μία Ρωλσιανού τύπου επικαλυπτόμενη συναίνεση, χωρίς βεβαίως να το λέει ρητώς. Σε αυτό το πλαίσιο, προτείνει δύο θεμελιώδεις αρχές, στις οποίες θεωρεί ότι μπορούν να συμφωνήσουν όλοι οι πολίτες: Η πρώτη είναι ότι κάθε ανθρώπινη ζωή έχει εγγενώς ίση αξία και δεύτερον ότι κάθε άνθρωπος έχει δικαίωμα να ορίσει ο ίδιος τι έχει αξία στη ζωή του και να καθορίσει την πορεία του. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι δύο αυτές θέσεις μπορεί να γίνουν αποδεκτές από σχεδόν όλους τους πολίτες σε επίπεδο γενικής αρχής, μία απλή ανάγνωση της ανάλυσης των ζητημάτων που διχάζουν τις σύγχρονες ΗΠΑ βάσει αυτών, που επιχειρεί ο Dworkin, αναδεικνύει τα περιορισμένα όρια του εγχειρήματος του. Σε κάθε συγκεκριμένο θέμα το οποίο προσεγγίζει με βασικό άξονα ανάλυσης τις δύο αυτές αρχές, καταλήγει τελικά στην υιοθέτηση της προοδευτικής πρότασης έναντι της συντηρητικής. Ακόμη κι αν δεχτεί λοιπόν κανείς ότι πρόκειται για μία καλόπιστη προσπάθεια εκ μέρους του να εντοπίσει σημεία πάνω στα οποία θα μπορούσε να θεμελιωθεί κάποια μορφή επικαλυπτόμενης συναίνεσης, το αποτέλεσμα είναι ουσιαστικά παρόμοιο με την πρόταση του Weigel, καθώς ευνοεί καταφανώς τις θέσεις της μίας πλευράς έναντι της άλλης.

Από αυτό το ολοένα βαθύτερο χάσμα μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων, προκύπτει τελικά ένας πολιτικός και κοινωνικός διχασμός με βάση την ένταση του θρησκευτικού συναισθήματος, ένα φαινόμενο που παραδοσιακά προκαλεί σοβαρή συναισθηματική και ηθική ένταση. Ο ίδιος ο Rawls εντοπίζει τη ρίζα του προβλήματος σε αυτό ακριβώς το σημείο και η λύση που έδωσε ήταν η ιδέα της «δημόσιας λογικής» (public reason), η οποία συνίσταται στο ότι ο δημόσιος διάλογος πρέπει να διεξάγεται με όρους ίσους και κοινούς, αποτρέποντας έτσι τη θεμελίωση δημόσιας άποψης πάνω σε δογματικά θεμέλια κάθε είδους, αλλά ιδιαιτέρως θρησκευτικά⁶⁵⁸. Φυσικά, η πρακτική εφαρμογή της θεωρίας αυτής αντιμετωπίζει πολλές δυσκολίες, αλλά το βασικό κριτήριο που φέρεται να θέτει ο Rawls προκειμένου να διακρίνει αν υφίσταται ή όχι «δημόσια λογική» σε κάθε ισχυρισμό

⁶⁵⁷ **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010

⁶⁵⁸ **DOMBROWSKI A. Daniel**, *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*, State University of New York Press, 2001

και θέση είναι αν μπορεί να διατυπωθεί ο ισχυρισμός με αναφορά – όχι σε κάποιο θρησκευτικό κείμενο ή άρθρο πίστης- αλλά κοινά αποδεκτά στοιχεία. Για παράδειγμα, αν ένας αντίπαλος των αμβλώσεων αναφερθεί σε επιστημονικά στοιχεία που μπορεί να δείχνουν ότι ένα έμβryo παρουσιάζει σημεία ζωής και συνείδησης, αυτό είναι ένα αποδεκτό επιχείρημα, ακόμη κι αν η άποψη του εκπορεύεται βαθύτερα από καθαρά θρησκευτικά κίνητρα. Ως ένα κλασσικό παράδειγμα ο Rawls φέρνει το κίνημα εναντίον της δουλείας, πολλοί εκπρόσωποι του οποίου το υποστήριξαν για καθαρά θρησκευτικούς λόγους, με σημείο αναφοράς τη Βίβλο, αλλά θεμελίωσαν την επιχειρηματολογία τους με βάση τις αρχές της δημόσιας λογικής, αναφερόμενοι σε πανανθρώπινες, κοινά αποδεκτές αξίες ελευθερίας και ισότητας⁶⁵⁹. Ο Rawls φαίνεται- σε τελική ανάλυση- να προτείνει ότι για να υπάρξει η επικαλυπτόμενη συναίνεση πρέπει να αποφεύγονται διαφωνίες σε θέματα που είναι φορτισμένα από τεράστιο ηθικό βάρος, όπως το ζήτημα της θρησκείας. Υποστηρίζει ουσιαστικά την άποψη ότι οι άνθρωποι δεν πρέπει να στηρίζουν την πολιτική τους στάση και έκφραση πάνω σε παραμέτρους ηθικής ή θρησκευτικής φύσης⁶⁶⁰.

Ένα παρόμοιο αίτημα προέβλεπε και ο Richard John Neuhaus την εποχή που άρχισε να διαφαίνεται η άνοδος της Χριστιανικής Δεξιάς, υποστηρίζοντας ότι- εφόσον η Βίβλος δεν αποτελεί τον πυλώνα της θρησκευτικής πίστης και ηθικής συνείδησης για όλους τους αμερικανούς πολίτες- είναι αδύνατον να αποτελέσει τη βάση μίας ευρύτερης συναίνεσης⁶⁶¹. Επιπλέον, η προσωπική ηθική η οποία στηρίζεται στη Βίβλο αποτελεί ένα καθαρά προσωπικό ζήτημα το οποίο δεν πληροί τους όρους και τις προϋποθέσεις ώστε να αποτελέσει τη βάση για γόνιμο πολιτικό διάλογο στη δημόσια σφαίρα⁶⁶². Ωστόσο, ο Dworkin πολύ σωστά παρατηρεί ότι το σύγχρονο πολιτικό σχίσμα στις ΗΠΑ έχει βαθύνει τόσο πολύ που καταδεικνύει τα όρια του Ρωσσιανού πολιτικού φιλελευθερισμού, δηλαδή της στρατηγικής του Rawls να «απομονώσει τις πολιτικές πεποιθήσεις από βαθύτερες ηθικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις»⁶⁶³. Εξάλλου, κάτι τέτοιο δεν είναι μόνο πρακτικά ανεφάρμοστο, αλλά και ανεδαφικό ως αίτημα. Όπως παρατηρεί και ο Michael Kazin, «εκατομμύρια

⁶⁵⁹ Ο.π. σελ.121-123

⁶⁶⁰ **BOETTCHER James W**, *Habermas, religion and the ethics of citizenship*, Philosophy and Social Criticism, Vol.35, nos.1-2, pp.215-238

⁶⁶¹ **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009), σελ.146

⁶⁶³ **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010, σελ.115

αμερικανοί εδράζουν τις πολιτικές τους πεποιθήσεις στη θρησκευτική τους πίστη και προτιμούν το ίδιο να κάνουν και οι υπόλοιποι»⁶⁶⁴. Είναι παράλογη η απαίτηση ο θρησκευόμενος πολίτης να «εξαναγκάζεται» από τον Rawls σε παράβλεψη των βαθύτερων ηθικών και θρησκευτικών του πεποιθήσεων στη διαμόρφωση της πολιτικής του άποψης και ταυτότητας και στην εξωτερική έκφραση της, ενώ την ίδια στιγμή ο μη-θρησκευόμενος πολίτης δύναται να βασίζεται στη δική του-εκκοσμικευμένη- ηθική κοσμοθεωρία. Σε μία ελεύθερη, ανοιχτή κοινωνία, το κάθε άτομο πρέπει να αφεθεί ελεύθερο να προσδιορίσει το ίδιο τα κριτήρια καθορισμού της πολιτικής του στάσης και κανείς δεν μπορεί να του υπαγορεύσει ή να του απαγορεύσει ποια θα πρέπει ή δεν θα πρέπει να είναι αυτά. Σε κάθε περίπτωση, δεν είναι απαραίτητο ένα τέτοιο αίτημα. Όπως σημειώνει ο Steve Bruce, μία τέτοια «απαγόρευση» στους θρησκευόμενους πολίτες είναι περιττή γιατί- πολύ απλά- σε μία πλουραλιστική θρησκευτικά κοινωνία, όπως οι ΗΠΑ, η πολιτική επιχειρηματολογία που βασίζεται αποκλειστικά στη Βίβλο δεν θα είναι μακροπρόθεσμα πειστική και αποτελεσματική⁶⁶⁵. Η αντίδραση που προκάλεσε η δράση της Χριστιανικής Δεξιάς-ιδιαίτερα κατά την περίοδο της Προεδρίας του Bush του Νεώτερου- σε μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού, η αντισυσπείρωση εκκοσμικευμένων πολιτών αλλά και η άνοδος τα τελευταία χρόνια της Χριστιανικής Αριστεράς και συντηρητικών ευαγγελικών θρησκευτικών ηγετών- όπως ο Rick Warren- οι οποίοι υιοθετούν πιο μετριοπαθή ρητορική και επεκτείνουν τα ενδιαφέροντα τους σε ζητήματα όπως η καταπολέμηση της φτώχειας και η προστασία του περιβάλλοντος, πιθανώς να επιβεβαιώνουν αυτή την πρόβλεψη. Σε κάθε περίπτωση, η ύπαρξη διαφωνιών πάνω σε ζητήματα ηθικής ή θρησκευτικής φύσεως μπορεί να είναι υπαρκτό φαινόμενο αλλά αυτό το γεγονός να μην αποτρέπει την ομαλή λειτουργία ενός ανοιχτού, φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος, αρκεί να διατυπωθεί ένα διαφορετικής φύσεως αίτημα, όχι για εκατέρωθεν σιωπή, αλλά για εκατέρωθεν οικουμενική ανεκτικότητα. Όπως μάλιστα σωστά παρατηρεί η Jean Bethke Elshtain, το αίτημα για ανεκτικότητα δεν απαιτεί απλώς μία προθυμία να ακούσει κανείς τον αντίλογο στην άποψη του, αλλά και την άρνηση να χρησιμοποιηθεί η κρατική ισχύς προκειμένου να αναγκαστούν οι διαφωνούντες να σιωπήσουν⁶⁶⁶. Το βαθύτερο πρόβλημα στις ΗΠΑ

⁶⁶⁴ KAZIN Michael, *A Godly Hero: The Life of William Jennings Bryan*, New York : Knopf, 2006, σελ.303-304

⁶⁶⁵ DUNN Charles W., *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009),σελ.147

⁶⁶⁶ Οπ. Παρ.σελ.43

δεν έγκειται στην ύπαρξη βαθιάς θρησκευτικής πίστης ή ακόμη και στο γεγονός ότι από αυτή μπορεί να εκπορεύονται πολιτικές απόψεις, αλλά στην έλλειψη ανεκτικότητας και διάθεσης συμβιβασμού που χαρακτηρίζει πολλές φορές τους εκπροσώπους του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς⁶⁶⁷ αλλά και τους αντιπάλους τους, καθώς κάθε δράση οδηγεί σε μία ίση και αντίρροπη αντίδραση. Αν υπάρξει αυτή η ανεκτικότητα, λειτουργεί η ίδια ως η βάση της επικαλυπτόμενης συναίνεσης του Rawls την οποία ο ίδιος θεωρεί απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία ενός δημοκρατικού φιλελεύθερου πολιτεύματος.

Εν κατακλείδι, το συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι το εξής: Κάποια εγγενή χαρακτηριστικά του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού, με κύριο την έλλειψη ανεκτικότητας, έρχονται σε σύγκρουση με τις αρχές του πολιτικού φιλελευθερισμού. Ωστόσο, αυτό που καθιστά την κατάσταση πραγματικά επικίνδυνη για τη Δημοκρατία στις ΗΠΑ είναι το φαινόμενο που παρατηρείται τα τελευταία 20-30 χρόνια, όπου το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα ταυτίζεται ολοένα και περισσότερο με τον πρώτο, ενώ αντίθετα το Δημοκρατικό Κόμμα εμφανίζεται τελικά ως ο θεματοφύλακας του δεύτερου, καθώς οι εξοβελισμένοι από το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα μετριοπαθείς πολιτευτές και ψηφοφόροι καταφεύγουν σε αυτό. Όπως όμως σχεδόν προφητικά παρατηρούσε στις αρχές της δεκαετίας του 1960 ο μετριοπαθής Ρεπουμπλικανός Γερουσιαστής Clifford Case, η επιτυχία της Αμερικανικής Δημοκρατίας οφειλόταν κατά μεγάλο μέρος στο ότι ιδεολογικές διαφωνίες και συγκρούσεις λάμβαναν χώρα εντός των δύο μεγάλων κομμάτων και όχι απλώς ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα, καθώς τόσο το Δημοκρατικό όσο και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα διέθεταν τη συντηρητική, την προοδευτική και τη μετριοπαθή τους πτέρυγα αντίστοιχα. Αντίθετα- όπως προειδοποιούσε- ο διαχωρισμός μεταξύ των κομμάτων στη βάση τόσο βαθέων ιδεολογικών διαφορών θα οδηγούσε σε μία περιφερειακή, ταξική, φυλετική⁶⁶⁸, οικονομική και θρησκευτική πόλωση⁶⁶⁹.

⁶⁶⁷ Σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις, όπως του Randall Terry, διάσημου ακτιβιστή του κινήματος, με ιδιαίτερη έμφαση στο αίτημα για απαγόρευση των αμβλώσεων, αυτή η έλλειψη ανεκτικότητας είναι εντελώς αποκάλυπτη, όταν π.χ. προέτρεψε τους οπαδούς του να «αφήσετε ένα κύμα έλλειψης ανεκτικότητας να σας κατακλύσει» επειδή «η έλλειψη ανεκτικότητας είναι κάτι καλό» και ότι «το μίσος είναι κάτι καλό». Βλ. **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005), σελ. 355

⁶⁶⁸ Μια αρνητική συνέπεια της αυξανόμενης επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα είναι ότι αυξάνει την φυλετική και εθνοτική πόλωση στην αμερικανική κοινωνία, καθώς η Χριστιανική Δεξιά είναι ουσιαστικά ένα Κίνημα Λευκών Ευαγγελικών. Το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα

Η σχεδόν ολοκληρωτική κατάληψη του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τη συντηρητική του πτέρυγα και ο κίνδυνος μετατροπής του σε πολιτικό βραχίονα του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς επιβεβαιώνουν αυτή την πρόβλεψη. Το αποτέλεσμα είναι- για πρώτη φορά στην ιστορία των ΗΠΑ- ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα να μην είναι ένας πολυσυλλεκτικός φορέας αλλά ένας μονολιθικός σχηματισμός από το οποίο έχουν εκδιωχθεί όσοι δεν ασπάζονται τη συντηρητική ορθοδοξία.

Αυτό το φαινόμενο οδηγεί σε μία αυξανόμενη ένταση και οξύτητα στο πολιτικό σκηνικό, σε ολοένα λιγότερη συμφωνία μεταξύ των δύο μεγάλων κομμάτων σε πλειάδα θεμάτων και σε μειωμένες πιθανότητες επίτευξης των απαραίτητων συμβιβασμών φθάνοντας στο σημείο να τίθεται σε κίνδυνο η «επικαλυπτόμενη συναίνεση» που είναι απαραίτητη για τη διατήρηση μιας ανοιχτής, φιλελεύθερης και δημοκρατικής κοινωνίας.

Ο ρόλος ενός ώριμου και εξελιγμένου πολιτικού συστήματος σε μία ανοιχτή, δημοκρατική κοινωνία δεν είναι βεβαίως να εξαλείφει τις δεδομένες αντιθέσεις μεταξύ κοινωνικών δυνάμεων και ιδεολογιών, αλλά να τις φιλτράρει και να τις διαχειρίζεται με έναν τέτοιο τρόπο ώστε να καταλήγει στους απαραίτητους συμβιβασμούς και λύσεις που δεν θα θέτουν εν αμφιβόλω βασικές αρχές του πολιτικού συστήματος. Ωστόσο, στις σύγχρονες ΗΠΑ, οι δύο βασικές πολιτικές δυνάμεις- και ιδιαιτέρως το υπό τον έλεγχο της Χριστιανικής Δεξιάς Ρεπουμπλικανικό Κόμμα⁶⁷⁰ - αντί να δρουν με τον απαραίτητο πραγματισμό και τη μετριοπάθεια που απαιτείται για να διατηρηθεί η λειτουργικότητα και η αποτελεσματικότητα του πολιτικού συστήματος οδηγούν τα πράγματα σε μία πόλωση

γίνεται έτσι ολοένα και περισσότερο ένα κόμμα Λευκών, σε αντιδιαστολή με τους Δημοκρατικούς που στηρίζονται περισσότερο στην υποστήριξη των μειονοτήτων βλ. **SABBATO Larry J, KONDIK Kyle & SKELLEY Geoffrey** *Trumped: The 2016 Election that broke all the rules*, Rowman & Littlefield 2017, σελ.202-225

⁶⁶⁹ **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party (Studies in Postwar American Political Development)*, OUP USA (16 Feb 2012), σελ.47

⁶⁷⁰ Το Δημοκρατικό Κόμμα παραμένει περισσότερο πολυσυλλεκτικό ως προς την ιδεολογική του σύνθεση, καθώς η μετριοπαθής και πραγματιστική του πτέρυγα διατηρεί ακόμα ιδιαιτέρως ισχυρά ερείσματα, παρά την σαφή ενίσχυση της προοδευτικής του πτέρυγας. Αντίθετα, όπως έχουμε δει, το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα έχει καταστεί σχεδόν μονολιθικό ιδεολογικά, με τους μετριοπαθείς Ρεπουμπλικανούς να έχουν σχεδόν εκδιωχθεί από τις τάξεις του. Όπως έχει εύστοχα αναφερθεί «*Οι Ρεπουμπλικάνοι καλπάζουν προς τα Δεξιά, ενώ οι Δημοκρατικοί μετά βίας σέρνονται προς τα Αριστερά του πολιτικού φάσματος*» βλ. **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005, σελ.30

που μπορεί να αποδειχθεί επικίνδυνη όχι μόνο για τη Δημοκρατία στην Αμερική, αλλά και για ολόκληρη την ανθρωπότητα. Σε αντίθεση με τα κοινοβουλευτικά ευρωπαϊκά συστήματα, το αμερικανικό πολιτικό σύστημα εμπεριέχει πρόνοιες για την ενίσχυση των δικαιωμάτων της μειοψηφίας, ιδιαίτερος στη Γερουσία, όπου λόγω του δικαιώματος της «κωλυσιεργίας» (filibustering) για να ληφθούν οι περισσότερες αποφάσεις απαιτείται πλειοψηφία 60 από τους 100 Γερουσιαστές, ενώ ακόμη κι ένας μεμονωμένος Γερουσιαστής έχει σημαντική δύναμη να καθυστερήσει τις διαδικασίες. Αυτές οι πρόνοιες, των οποίων τα τελευταία χρόνια γίνεται μεγάλη κατάχρηση από τους Ρεπουμπλικάνους, θεσπίστηκαν στο πλαίσιο ενός συστήματος πολυεπίπεδων ελέγχων και ισορροπιών, όπου η συναίνεση και ο ουσιαστικός διάλογος είναι απαραίτητα⁶⁷¹. Σε αυτό το σημείο, σημαίνοντες αναλυτές έχουν εντοπίσει την πηγή του σύγχρονου πολιτικού αδιεξόδου που φαίνεται να ταλανίζει τη χώρα, καθώς θεωρούν ότι έχει μετατρέψει τις ΗΠΑ από δημοκρατία σε «βετοκρατία», στην οποία μία πολιτική μειοψηφία μπορεί να αποτρέπει την λήψη κρίσιμων και απαραίτητων αποφάσεων⁶⁷². Στην βάση όμως αυτού του προβλήματος βρίσκεται η πολιτική πόλωση, ως αποτέλεσμα της ριζοσπαστικοποίησης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος, υπό την επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς. Η πόλωση, όχι μόνο δυσχεραίνει την επίτευξη των απαραίτητων συναινέσεων και τη λήψη αποφάσεων αλλά δημιουργεί και ένα γενικότερο κλίμα το οποίο τελικά αποξενώνει την πλειοψηφία των κεντρικών, μετριοπαθών, πραγματιστών πολιτών από τα πολιτικά τεκταινόμενα⁶⁷³. Αυτή η απογοήτευση και αποξένωση των περισσοτέρων πολιτών από το υπάρχον πολιτικό σύστημα είναι που κρύβει και τους μεγαλύτερους κινδύνους για τον φιλελευθερισμό και την δημοκρατία στις ΗΠΑ.

Ωστόσο, υπάρχει θεμιτός και λογικός αντίλογος σε αυτό το απαισιόδοξο σενάριο. Ένα στοιχείο που πιθανόν να αμβλύνει τις συνέπειες της πόλωσης αυτής και αφορά στην επίδραση που μπορεί να έχει η πολιτική δραστηριοποίηση και η τριβή με την πολιτική πραγματικότητα στις πιο ακραίες από τις επιδιώξεις των εκπροσώπων της Χριστιανικής Δεξιάς.

⁶⁷¹ MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012, σελ.84-100

⁶⁷² FUKYAMA Francis, *America in Decay*, Foreign Affairs, September/October, 2014, p.5-26

⁶⁷³ LAYMAN, Geoffrey *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001

Δεν πρέπει να ξεχνά κανείς την επιρροή που ασκεί ακόμη και σε ριζοσπαστικά κινήματα, η επικοινωνία και η αλληλεπίδραση με τις πολιτικές, πνευματικές, κοινωνικές και οικονομικές ελίτ, με τις οποίες εκ των πραγμάτων έρχεται σε επαφή όσο πλησιάζει προς την εξουσία. Η ίδια η εμπλοκή στην πολιτική διαδικασία καθιστά τους ανθρώπους πιο «πολιτικά» και ανεκτικά όντα, καθώς σταδιακά αντιλαμβάνονται την σημασία της επικοινωνίας με τον αντίπαλο, της ειρηνικής συνύπαρξης και της αναγκαιότητας για συμβιβασμούς, προκειμένου να υπάρξει ένα θετικό αποτέλεσμα για την κοινωνία εν γένει. Περαιτέρω, η συμμετοχή τους στην πολιτική διαδικασία και η αναγνώριση τους ως θεσμικού παράγοντα τους ωθεί στο να τρέφουν μεγαλύτερο σεβασμό για το πολιτικό σύστημα, τους θεσμούς και τις αξίες του⁶⁷⁴. Αυτό φαίνεται και από το γεγονός ότι ήδη οι παλαιότεροι παράγοντες του κινήματος δείχνουν σαφώς μεγαλύτερη τάση συμβιβασμών και μετριοπάθειας από τους νεοεμφανιζόμενους.

Μία ένδειξη ότι αυτή η διαδικασία βρίσκεται ήδη σε εξέλιξη πιθανόν να είναι ο λιγότερο πολεμικός τόνος, που υιοθετούν νέοι ευαγγελικοί ηγέτες, όπως ο Πάστορας Ρικ Γουόρεν σε συνδυασμό με την προσπάθειά τους να εμπλουτίσουν την ατζέντα θεμάτων που απασχολούν το κίνημα, αναφερόμενοι συχνότερα σε ζητήματα κοινωνικής δικαιοσύνης ή προστασίας του περιβάλλοντος.

Επίσης, όπως παρατηρεί ο Geoffrey Layman⁶⁷⁵, η εμπλοκή των θρησκευόμενων ανθρώπων στην πολιτική μπορεί να οδηγεί στη ριζοσπαστικοποίηση των θέσεων των κομμάτων και να μειώνει τη διάθεση για τους απαραίτητους πολιτικούς συμβιβασμούς αλλά μακροπρόθεσμα- ιδιαίτερα όταν βρίσκονται σε θέσεις κυβερνητικής ευθύνης- προκαλεί μία βαθμιαία μεταβολή των θέσεων και της συμπεριφοράς τους προς το μετριοπαθέστερο και τους καθιστά πιο πραγματιστές. Όταν ένα κίνημα εμπλέκεται στην πολιτική διαδικασία με δημοκρατικούς όρους, αποδεχόμενο τους κανόνες όπως αυτοί τίθενται από το εκάστοτε θεσμικό πλαίσιο, σταδιακά προσαρμόζει τις θέσεις του σε πιο ρεαλιστικά δεδομένα και αντιλαμβάνεται την αξία των συμβιβασμών.

⁶⁷⁴ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ. 153-156

⁶⁷⁵ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010, σελ. 237-238

Οι λόγοι που αυτό συμβαίνει ποικίλουν: Έχει διατυπωθεί η θεωρία⁶⁷⁶ ότι κάθε επιτυχημένο μαζικό κίνημα φθάνει νομοτελειακά σε ένα βαθμό ωρίμανσης οπότε απαιτείται η συγκρότηση οργανωμένων δομών προκειμένου να μην παρακμάσει. Μέσα από αυτές τις δομές αναδεικνύεται μία de facto ηγετική ομάδα η οποία σταδιακά τείνει προς μετριοπαθέστερες θέσεις, καθώς η αγωνία της να διατηρήσει επιρροή και ισχύ στα διάφορα κέντρα εξουσίας υπερισχύει οποιασδήποτε ιδεολογικής συνέπειας ή αφοσίωσης.

Ένας άλλος λόγος είναι ότι αναγκάζεται να μετακινηθεί σε μετριοπαθέστερες θέσεις αλλιώς κινδυνεύει το κινήγι της εξουσίας να αποδειχθεί μία χίμαιρα, καθώς μία κρίσιμη εκλογικά μάζα ψηφοφόρων ασπάζεται τέτοιες θέσεις. Είναι ξεκάθαρο ότι η ευρύτερη κοινωνία των ΗΠΑ δεν είναι στην πραγματικότητα τόσο διχασμένη όσο παρουσιάζεται ως προς τα φλέγοντα κοινωνικά θέματα, ιδιαιτέρως τα λεγόμενα «ζητήματα ηθικής». Όπως έχει ήδη αναφερθεί παραπάνω, αρκετοί αμερικανοί είναι μετριοπαθείς θρησκευόμενοι, ούτε ριζοσπάστες προτεστάντες ακτιβιστές, ούτε άθεοι ακτιβιστές, παρά το γεγονός ότι αυτές οι ομάδες αποτελούν τις εκλογικές βάσεις των δύο μεγάλων κομμάτων, γεγονός που οδηγεί σε όξυνση των πολιτικών παθών⁶⁷⁷. Το πολιτικό σύστημα των ΗΠΑ- ιδιαιτέρως δε στο εκλογικό του σκέλος- είναι αυτό που επίσης εντείνει την εικόνα ακραίας πόλωσης, επιτρέποντας στους ακτιβιστές να αναδεικνύουν ακραίους υποψηφίους που συμμερίζονται (ή αναγκάζονται να υιοθετήσουν για να κερδίσουν το χρίσμα) τις ριζοσπαστικές θέσεις τους. Ωστόσο, αυτό οδηγεί αρκετές φορές σε συντριβές στις γενικές εκλογές, όπου ψηφίζουν και αρκετοί μετριοπαθείς ψηφοφόροι, οι οποίοι δεν δείχνουν το ίδιο ενδιαφέρον για τις προκριματικές-εσωκομματικές εκλογές⁶⁷⁸, αλλά ταυτόχρονα έχουν δυσανεξία στον ριζοσπαστικό και διχαστικό πολιτικό λόγο της Χριστιανικής Δεξιάς. Όσο κι αν ο αριθμός αυτών των αμφιταλαντευόμενων ψηφοφόρων έχει μειωθεί δραστικά τις τελευταίες δεκαετίες, παραμένει αρκετός για να κάνει τη διαφορά υπέρ του ενός ή του άλλου κόμματος σε επίπεδο προεδρικών εκλογών⁶⁷⁹.

⁶⁷⁶ MICHEL Roberts, *Political Parties*, trans. Eden and Cedar Paul (Glencoe, Ill.: Free Press) 1915, pp. 365-92

⁶⁷⁷ BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie, *Religious America, Secular Europ?: A Theme and Variations*, Ashgate (1 Sep 2008), σελ. 12

⁶⁷⁸ ο.π. σελ. 126-132

⁶⁷⁹ Κάτι που ισχύει λιγότερο στις Ενδιάμεσες, βουλευτικές και περιφερειακές εκλογές, που διενεργούνται στο μέσο μία προεδρικής θητείας, όπου η συμμετοχή είναι εξαιρετικά μειωμένη σε σχέση με τις προεδρικές εκλογές. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο ότι το Δημοκρατικό Κόμμα έχει συγκεντρώσει περισσότερες ψήφους σε εθνικό επίπεδο στις τελευταίες πέντε από τις έξι προεδρικές εκλογές, στοιχείο που καταδεικνύει ότι μάλλον είναι πιο αποδεκτό από τους εναπομείναντες

Ένα άλλο στοιχείο που μπορεί να εξαναγκάσει τους Ρεπουμπλικάνους σε επανακαθορισμό της σχέσης τους με τη Χριστιανική Δεξιά είναι οι δημογραφικές εξελίξεις στις ΗΠΑ. Μεσοπρόθεσμα, ο προσεταιρισμός των θρησκευόμενων λευκών συντηρητικών, ιδιαιτέρως στις αγροτικές περιοχές, απέφερε εκλογικά κέρδη στους Ρεπουμπλικανούς, αλλά μακροπρόθεσμα, τους έχει αποξενώσει από τις μειονότητες και τους αστικούς πληθυσμούς, κάτι που έχουν αρχίσει ήδη να πληρώνουν εκλογικά, καθώς αμφότερες αυτές οι πληθυσμιακές ομάδες αυξάνονται ραγδαία⁶⁸⁰.

Επιπλέον, ο εξοβελισμός του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τα μεγάλα αστικά κέντρα, καθώς και η αποξένωση του από τις πνευματικές και επιστημονικές ελίτ, προοιωνίζουν πολλαπλά δεινά για το κόμμα. Αυτό φαίνεται αφενός από το καθαρά εκλογικό κόστος που προκύπτει λόγω της εξαφάνισης του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τις σημαντικές πόλεις ή προάστια, όπου συνήθως βρίσκονται και τα μεγάλα Πανεπιστήμια. Αφετέρου, έχει αρχίσει ήδη να διαμορφώνεται μία κατάσταση όπου η επιχειρηματική υποστήριξη προς το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα- πέραν των πετρελαϊκών εταιρειών και ρυπογόνων βιομηχανιών- φθίνει συνεχώς. Ιδιαιτέρως όσον αφορά τις επιχειρήσεις υψηλής και νέας τεχνολογίας και τον χώρο του θεάματος, που λειτουργούν σε ένα κοσμοπολίτικο περιβάλλον και τείνουν να είναι ιδιαιτέρως εχθρικές προς σεκταριστικές αντιλήψεις, η υποστήριξη αυτή είναι σχεδόν μηδενική και αυτό είναι πρόβλημα για το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα καθώς αυτές είναι οι βιομηχανίες της οικονομίας του μέλλοντος και σημαντική πηγή χρηματοδότησης για τους αντιπάλους του⁶⁸¹.

Για αυτούς τους λόγους, είναι βάσιμη η υποψία ότι τυχόν συνεχείς εκλογικές αποτυχίες σε γενικές εκλογές θα μειώσουν την επιρροή των πιο ακραίων στοιχείων και θα οδηγήσουν αναγκαστικά το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα προς μετριοπαθέστερες θέσεις. Κατά συνέπεια, είναι πιθανό ότι η πλειοψηφία της κοινωνίας των πολιτών θα

κεντρώους, μετριοπαθείς και αμφιταλαντευόμενους ψηφοφόρους. Αντίθετα, οι Ρεπουμπλικάνοι παρουσιάζουν μεγαλύτερη επιτυχία στις Ενδιάμεσες εκλογές.

⁶⁸⁰ **SABATO J. Larry**, *Barack Obama and the New America: The 2012 Election and the Changing Face of Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, 2013, σελ.17-44

⁶⁸¹ Αυτό το στοιχείο τονίστηκε ιδιαιτέρως και από τον James Hunter, ως το ισχυρότερο όπλο της προοδευτικής παράταξης στο πλαίσιο των «πολιτισμικών πολέμων», αν και ο ίδιος απέφυγε να κάνει κάποια πρόβλεψη ως προς την τελική έκβαση της διαμάχης αυτής. **βλ. HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991, σελ.300-302

δράσει ως καταλύτης για την εμπέδωση της Αρχής της ανεκτικότητας⁶⁸², την άμβλυνση των πολιτικών παθών και την επαναφορά των πολιτικών αντιπαραθέσεων εντός ενός πλαισίου που δεν θα θέτει σε κίνδυνο την απαιτούμενη επικαλυπτόμενη συναίνεση για την ομαλή λειτουργία της φιλελεύθερης δημοκρατίας στις ΗΠΑ.

Ταυτόχρονα, πρέπει να γίνει και η εξής πολύ σημαντική επισήμανση: Οι Ιδρυτές Πατέρες των ΗΠΑ φρόντισαν να δημιουργήσουν μία συνταγματική και θεσμική δομή- με πυλώνες τον ομοσπονδιακό χαρακτήρα του κράτους και τον πλήρη διαχωρισμό των εξουσιών- η οποία επιτρέπει στο πολιτικό σύστημα να διατηρείται σε σημείο ισορροπίας ανάμεσα στα αντικρουόμενα συμφέροντα. Η πολυδιάσπαση του θεσμικού πλαισίου των ΗΠΑ σε ομοσπονδιακό, πολιτειακό και τοπικό επίπεδο στερεί από τις πολεμικές παρατάξεις ένα συγκεκριμένο αποφασιστικό πεδίο μάχης⁶⁸³ καθώς η κρατική ισχύς διαχέεται σε διάφορα επίπεδα και τα κέντρα εξουσίας είναι πολλαπλά. Αυτό το γεγονός καθιστά εξαιρετικά δύσκολο τον ταυτόχρονο έλεγχο τους από ένα συγκεκριμένο κόμμα, πολύ περισσότερο από μία συγκεκριμένη συμπαγή ιδεολογικά ομάδα εντός ενός κόμματος, όπως η Χριστιανική Δεξιά. Ακόμα όμως κι αν υπάρξει ένας τέτοιος έλεγχος, η δυνατότητα του κάθε φορέα εξουσίας να δρα αυτόνομα και αποφασιστικά είναι περιορισμένη, λόγω του πλήρους και σαφούς διαχωρισμού των εξουσιών σε κάθε επίπεδο πολιτικής οργάνωσης, από το ομοσπονδιακό μέχρι το τοπικό. Η δε ύπαρξη πολλών σημείων πρόσβασης (access points) στο πολιτικό σύστημα και την πολιτική εξουσία είναι διπλά ωφέλιμη καθώς αφενός βοηθά στην γρήγορη εξισορρόπηση του συστήματος σε περίπτωση που τύχει μία πολιτική παράταξη να αποκτήσει υπερβολική ισχύ και αφετέρου εξασφαλίζει την ποικιλία πολιτικών ομάδων και απόψεων που αποκτούν πρόσβαση στην εξουσία. Όλα αυτά τα στοιχεία του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ μπορεί να καθιστούν πιο δυσχερή την λήψη αποφάσεων- ιδιαιτέρως σε μία περίοδο αυξημένης πόλωσης.. Ωστόσο, αυτό που ορισμένες φορές παραβλέπεται είναι ότι ,ταυτόχρονα, αυτό το σύστημα ελέγχων και εξισορροπήσεων αποτρέπει ακραίες ομάδες που αποκτούν πρόσβαση και επιρροή στις δομές εξουσίας της χώρας από το να επιφέρουν

⁶⁸² Υπάρχουν μάλιστα αναλυτές οι οποίοι πιστεύουν ότι κάτι τέτοιο ήδη έχει αρχίσει να συμβαίνει, επικαλούμενοι την προοδευτική στροφή της κοινής γνώμης σε μια πλειάδα ζητημάτων ενδιαφέροντος της Χριστιανικής Δεξιάς, όπως ο γάμος των ομοφυλοφίλων ή οι αμβλώσεις. Βλ. **KAZIN, Michael**, *The end of the Christian Right*, *The New Republic*, 17 January 2012

⁶⁸³ **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?* Princeton University Press, 2010, σελ. 122

δραματικές αλλαγές στο νομοθετικό και διοικητικό πλαίσιο και-κατ' επέκταση- στην κοινωνική πραγματικότητα στις ΗΠΑ. Είναι πιθανόν λοιπόν να αποδειχθεί ότι τελικά τα φιλελεύθερα θεμέλια της συνταγματικής δομής και του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ είναι τόσο ισχυρά ώστε να καταφέρουν να διαχειριστούν την πίεση ενός ισχυρού κοινωνικού ρεύματος, ακόμα κι αν αυτό έχει τις ρίζες του στο συλλογικό θρησκευτικό υποσυνείδητο της χώρας.

Υπό αυτή την οπτική, η αυξημένη πολιτική δραστηριοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς και όλες οι συζητήσεις και διαφωνίες που έχει προκαλέσει, ουσιαστικά εξυπηρετούν το δημοκρατικό, αλλά και το φιλελεύθερο ιδεώδες, καθώς ωθούν την κοινωνία σε μία ευρύτερη συζήτηση επαναπροσδιορισμού και επιβεβαίωσης των αξιών της ελευθερίας, της ανεκτικότητας και του πλουραλισμού⁶⁸⁴, με τελικό αποτέλεσμα την διατήρηση της κοινωνικής ισορροπίας και ειρήνης.

---

⁶⁸⁴ **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010), σελ.15

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πρόσφατα, ένας ευαγγελικός πάστορας στην Άιοβα, καυχήθηκε δημοσίως ότι η Χριστιανική Δεξιά ελέγχει ολοκληρωτικά το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα στη συγκεκριμένη- ιδιαίτέρως κρίσιμη εκλογικά- Πολιτεία⁶⁸⁵. Όπως έχει αναλυθεί, αυτή η δήλωση, που αντικατοπτρίζει σε μεγάλο βαθμό την πραγματικότητα, τόσο όσον αφορά στην πλειονότητα των Πολιτειών των ΗΠΑ, όσο και σε εθνικό επίπεδο, δεν πρέπει να εκπλήσσει κάποιον στενό παρατηρητή των εσωτερικών διεργασιών του Κόμματος. Ταυτόχρονα, είναι μία παραδοχή που δύσκολα γίνεται αποδεκτή στο δημόσιο διάλογο, καθώς φαίνεται αδύνατον σε πολλούς ανθρώπους, το ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα των ΗΠΑ να έχει απομακρυνθεί σε τέτοιο βαθμό από το πολιτικό Κέντρο. Έτσι, υπάρχει μία τάση να ερμηνεύεται αυτό το φαινόμενο είτε ως περιστασιακό, υπό την έννοια ότι η Χριστιανική Δεξιά δεν αποτελεί παρά μία από διάφορες ισοδύναμες συνιστώσες του Κόμματος, είτε ως μέρος μίας στρατηγικής προσεταιρισμού θρησκευόμενων συντηρητικών ψηφοφόρων, χωρίς ουσιαστικές επιπτώσεις στην γενική φυσιογνωμία του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος⁶⁸⁶. Όπως είδαμε, και οι δύο αυτές ερμηνείες, δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα.

Καμία κοινωνική εξέλιξη τα τελευταία σαράντα χρόνια δεν επηρέασε σε παρόμοιο βαθμό το αμερικανικό πολιτικό σκηνικό, όσο η συσπείρωση και πολιτική δραστηριοποίηση των συντηρητικών χριστιανών στο πλαίσιο του κινήματος της Χριστιανικής Δεξιάς.

Η συντηρητική στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τη δεκαετία του 1970 και μετά, είναι βεβαίως ευκρινέστατη για οποιονδήποτε παρατηρητή της αμερικανικής πολιτικής σκηνής. Στους πιο ενδελεχείς ερευνητές, είναι γνωστή και η δραστηριότητα και αύξηση της επιρροής της Χριστιανικής Δεξιάς τόσο στο

⁶⁸⁵ **LUCEY Katherine**, *In Iowa, Pastors Hold Major Sway 2016 Presidential Race*, Associated Press, 6 April 2015

⁶⁸⁶ Αυτή φαίνεται ουσιαστικά να είναι η θέση του Thomas Frank βλ. **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas?: How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005

αμερικανικό πολιτικό σκηνικό, όσο και ειδικότερα στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Αυτό όμως που δεν έχει καταστεί αρκετά σαφές και επιδίωξε να καταδείξει η παρούσα διατριβή, είναι ότι αυτά τα δύο φαινόμενα είναι άμεσα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Η ραγδαία στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος προς συντηρητικότερες πολιτικές θέσεις είναι το άμεσο αποτέλεσμα της κινητοποίησης, αυξανόμενης επιρροής και κατάληψης κρίσιμων θέσεων στις τάξεις του από τους εκπροσώπους της Χριστιανικής Δεξιάς. Χωρίς να παραγνωρίζεται η συμβολή και άλλων παραγόντων, όπως- παραδείγματος χάριν- των νεοσυντηρητικών διανοούμενων ή των σημαντικών επιχειρηματικών συμφερόντων, η μεταμόρφωση των Ρεπουμπλικάνων σε ένα καθαρά συντηρητικό κόμμα με έντονα λαϊκιστικά στοιχεία, φέρει τη σφραγίδα των προσπαθειών της Χριστιανικής Δεξιάς, οι υποστηρικτές της οποίας αποτελούν το πιο συμπαγές, αφοσιωμένο και ενεργό στοιχείο της εκλογικής του βάσης⁶⁸⁷. Ακόμη κι αν γίνει δεκτό ότι η διαδικασία αυτή στην αρχή αποτελούσε μία στρατηγική επιλογή των παραδοσιακών ελίτ του κόμματος, προκειμένου σε αυτό να προσδοθεί ένας πιο δυναμικός και κινηματικός χαρακτήρας, η επιτυχία της τακτικής αυτής ήταν τόσο μεγάλη ώστε το Κόμμα να είναι αδύνατον πια να απομακρυνθεί από τις ιδεολογικές αρχές που η σύμπλευση αυτή σταδιακά έχει επιβάλλει, καθώς κανένα κόμμα εξουσίας δεν έχει την πολυτέλεια να απογοητεύει επανειλημμένως τον πιο σταθερό και αφοσιωμένο πυρήνα ψηφοφόρων του. Επιπλέον, εκπρόσωποι του Κινήματος έχουν πια καταστεί σε αξιοσημείωτο βαθμό μέρος αυτής της κομματικής ελίτ και όχι μόνο⁶⁸⁸.

Η άλωση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος από τη Χριστιανική Δεξιά, αποδεικνύεται ότι είναι ένα πραγματικό, ουσιαστικό πολιτικό φαινόμενο και ότι δεν πρόκειται απλώς για έναν προσεταιρισμό του Κινήματος από το Κόμμα με σκοπό την αποκόμιση πρόσκαιρου εκλογικού οφέλους. Οι ραγδαίες μεταβολές στις πολιτικές θέσεις του Κόμματος τα τελευταία 30 χρόνια (όπως αποτυπώνονται

⁶⁸⁷ Βλ. **SABBATO Larry J, KONDIK Kyle & SKELLEY Geoffrey** *Trumped: The 2016 Election that broke all the rules*, Rowman & Littlefield 2017, σελ.11-29

⁶⁸⁸ Βλ. **LINDSAY D.Michael**, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007 που αναδεικνύει την αυξανόμενη επιρροή των Ευαγγελικών τα τελευταία χρόνια σε διάφορους τομείς της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής των ΗΠΑ και πως αναρριχήθηκαν σε σημαντικές θέσεις ευθύνης μεταξύ άλλων στην κυβέρνηση, τα πανεπιστήμια, τις μεγάλες επιχειρήσεις, αλλά και τον χώρο του θεάματος.

στις προεκλογικές πλατφόρμες και όχι μόνο), ο εξοβελισμός μετριοπαθών πολιτευτών από τις τάξεις του Κόμματος και, τελικά, οι ίδιες οι κυβερνητικές επιλογές, ιδιαίτερος επί προεδρίας Bush, αποτελούν απόδειξη του φαινομένου αυτού. Επιπλέον, δεν πρέπει να παραγνωριστεί ότι- στο βαθμό που την εκλογική και ακτιβιστική βάση του Κόμματος αποτελούν στελέχη και υποστηρικτές του Κινήματος- η επιρροή του δεύτερου στο πρώτο συνιστά μία αναπόδραστη πραγματικότητα, ασχέτως των προθέσεων της παραδοσιακής κομματικής ελίτ όταν είχε αρχίσει αυτή η διαδικασία προσέγγισης.

Αναπόφευκτα λοιπόν προκύπτει το ζήτημα- που αποτελεί και τη βασική προβληματική της διατριβής- του κινδύνου που αποτελεί αυτό το φαινόμενο, της οργανωμένης πολιτικής έκφρασης του ριζοσπαστικού προτεσταντισμού στο πλαίσιο ενός φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος σαν αυτό των ΗΠΑ. Κάθε ριζοσπαστικό κοινωνικό κίνημα το οποίο κατορθώνει να αποκτήσει σημαντική επιρροή σε ένα κόμμα εξουσίας, αλλά και στο πολιτικό σκηνικό εν γένει, δημιουργεί αναπόφευκτα σημαντικές αναταράξεις στην ισορροπία του συστήματος σε βαθμό που πολλοί να μιλάνε για μία «επανάσταση». Ιδιαίτερος στις ΗΠΑ, που γεννήθηκαν μέσα από μία επανάσταση, που είχε περισσότερο κοινωνικά παρά εθνικοαπελευθερωτικά γνωρίσματα, η κοινή γνώμη σχεδόν πάντα βλέπει αρχικά με συμπάθεια και θετική προδιάθεση ενδείξεις κοινωνικού αναβρασμού και κινητοποιήσεων από ακτιβιστικά κινήματα. Ωστόσο, ενώ κάθε κοινωνικό-πολιτικό κίνημα ξεκινάει με ριζοσπαστισμό και διάθεση σύγκρουσης, επιδιώκοντας με θρησκευτικό ζήλο να «εξαγνίσει» την κοινωνία από τα φαινόμενα που θεωρεί ως πληγές της, αυτό είναι κάτι που γρήγορα προκαλεί σφοδρές αντιδράσεις από το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού. Κατά συνέπεια, τα πιο ριζοσπαστικά στοιχεία σύντομα απομονώνονται, οι μετριοπαθείς ανακτούν τον έλεγχο και ακολουθεί μία περίοδος σταθεροποίησης και επαναφοράς του δημοκρατικού, φιλελεύθερου συστήματος σε κατάσταση ισορροπίας, καθώς αυτό επιθυμούν πάντα οι περισσότεροι άνθρωποι, των οποίων προτεραιότητα είναι η σταθερότητα και η ασφάλεια⁶⁸⁹. Αυτή τη θέση ασπάζονται σημαντικοί ερευνητές, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο. Συνεπώς, αυτό που θα ανέμενε ένας παρατηρητής θα ήταν η μετατόπιση των υποστηρικτών του Κινήματος σε

⁶⁸⁹ **FULBRIGHT J. William**, *The Arrogance of Power*, Vintage Books, New York, 1966,

μετριοπαθέστερες θέσεις, με την ενσωμάτωση τους στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα να γίνεται μέσω της σταδιακής αποδοχής εκ μέρους του των θεμελιωδών πολιτικών του αρχών του. Το πρόβλημα όμως με αυτή τη θεωρία είναι ότι τείνει να μην ισχύει στην περίπτωση μαζικών κινήσεων θρησκευτικού χαρακτήρα⁶⁹⁰, καθώς η αντίδραση των απλών μελών σε οποιαδήποτε υποψία συμβιβασμού των ελίτ προκαλεί είτε βίαιη αντίδραση, είτε αποστασιοποίηση που τελικά αποδυναμώνει σημαντικά τέτοιου είδους κινήματα.

Ίσως αυτός να είναι ο λόγος που η ιστορία της Χριστιανικής Δεξιάς και της σχέσης της με το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, δεν ανταποκρίνεται- τουλάχιστον όπως έχει εξελιχθεί έως σήμερα- απόλυτα στο ανωτέρω περιγραφόμενο πρότυπο. Όπως αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια, το Κίνημα έχει κατορθώσει να κυριαρχήσει σχεδόν ολοκληρωτικά στο εσωτερικό του Κόμματος, να επιβάλλει τις θέσεις του ως κομματική ορθοδοξία σε μία σειρά ζητημάτων και να εξοβελίσει σε μεγάλο βαθμό πιο μετριοπαθή στοιχεία που δεν συμμερίζονται τους στόχους του. Σε κάποιο βαθμό, η τριβή με την πολιτική διαδικασία και την διακυβέρνηση μετρίασε τις πιο ακραίες τάσεις κάποιων εκπροσώπων του κινήματος, αλλά δεν έχει συμβεί το ίδιο με τους περισσότερους ακτιβιστές και υποστηρικτές του. Η τριβή της Χριστιανικής Δεξιάς με την πολιτική πραγματικότητα δεν είχε ως αποτέλεσμα την μετατόπιση της σε πιο μετριοπαθείς θέσεις, αλλά απλώς την προσαρμογή της σε μία πιο ρεαλιστική επικοινωνιακή και ουσιαστική στρατηγική, με λιγότερο εμπρηστική ρητορική και έμφαση στην σταδιακή πρόοδο, με κάποιους απαραίτητους, προσωρινούς, συμβιβασμούς ως προς την προώθηση της ατζέντας του κινήματος. Εν ολίγοις, η Χριστιανική Δεξιά κατανοεί πια καλύτερα τους όρους του πολιτικού «παιγνίου», αλλά χωρίς να απομακρύνεται από την ιδεολογία της ή να δέχεται υπονόμηση των απώτερων στόχων της. Το αποτέλεσμα είναι να έχει μετατοπισθεί το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα πιο κοντά στις θέσεις της Χριστιανικής Δεξιάς, παρά το αντίστροφο. Όπως όμως προειδοποίησε το 2005 ο Γερουσιαστής Danforth⁶⁹¹, «Όταν η διακυβέρνηση καθίσταται το μέσο επιβολής ενός θρησκευτικού προγράμματος,

⁶⁹⁰ LIENESCH Michael, *Right-Wing Religion: Christian Conservatism as a Political Movement*, *Political Science Quarterly* 97:415-417

⁶⁹¹ DANFORTH C JOHN, *In the Name of Politics*, *The New York Times*, op ed, March 30th 2005, http://www.nytimes.com/2005/03/30/opinion/in-the-name-of-politics.html?_r=0

προκύπτουν προφανή ερωτήματα βάσει της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος. Αλλά ακόμη κι αν αυτά απουσίαζαν, ένα πολιτικό κόμμα θα έπρεπε να αντιστέκεται στην ταύτιση του με ένα θρησκευτικό κίνημα. Ενώ οι Θρησκείες είναι ελεύθερες να αγωνίζονται υπέρ των δικών τους αιρετικών απόψεων, η δουλειά της διακυβέρνησης και αυτών που την ασκούν είναι να διατηρούν την ενότητα μίας εξαιρετικά ποικιλόμορφης χώρας. Στην καλύτερη μορφή της, η θρησκεία μπορεί να παίζει έναν ενωτικό ρόλο, αλλά πρακτικά, τίποτα δεν είναι πιο διχαστικό. Όταν όμως οι πολιτικοί προωθούν τα συμφέροντα μίας θρησκευτικής ομάδας, αυτό συχνά σημαίνει ότι αντιμάχονται τους σκοπούς κάποιας άλλης». Όπως έχει παρατηρηθεί από ερευνητές⁶⁹², η επιρροή ενός ριζοσπαστικού πολιτικού κινήματος σε συγγενή μετριοπαθή κινήματα, μπορεί μέχρι ενός σημείου να έχει θετικά αποτελέσματα, όπως η ενδυνάμωση του ευρύτερου ιδεολογικοπολιτικού στρατοπέδου στο οποίο αμφότερα εντάσσονται, όμως τελικά, εφόσον τα πιο μετριοπαθή στοιχεία υποχωρήσουν, ο ευρύτερος πολιτικός χώρος καταλήγει να ταυτίζεται με τα πιο ακραία στοιχεία, να αποξενώνει το μεγαλύτερο κομμάτι του πληθυσμού και τελικά να αποδυναμώνεται.

Έτσι, μία διαδικασία που σε κάποιο- αλλά σαφώς όχι απόλυτο- βαθμό, όντως ξεκίνησε ως υπολογισμένος προσεταιρισμός συντηρητικών θρησκευόμενων ψηφοφόρων για την αποκόμιση κομματικών οφελών την δεκαετία του 1970, κατέληξε στην ουσιαστική αλλοίωση της φυσιογνωμίας και του πολιτικού χαρακτήρα του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος. Κατά κάποιο τρόπο, η «Νότια Στρατηγική» του Nixon και του Reagan, αποδείχθηκε πιο επιτυχής απ' ό,τι θα συνέφερε πραγματικά τους Ρεπουμπλικάνους, που από ένα πολυσυλλεκτικό κόμμα με ισχυρή παρουσία σε όλη τη χώρα, έχει καταστεί σχεδόν αμιγώς⁶⁹³ συντηρητικό με επίκεντρο το Νότο⁶⁹⁴, έχει συσπειρώσει εναντίον του ποικίλες κοινωνικές, εθνοτικές και θρησκευτικές ομάδες και έτσι έχει σημειώσει δραματική μείωση της επιρροής του στα μεγάλα αστικά κέντρα και σε πολλές

⁶⁹² **GUPTA Devashree**, *Radical Flank Effects: The Effect of Radical - Moderate Splits in Regional Nationalist Movements* Prepared for the Conference of Europeanists, Chicago, March 14- 16, 2002

⁶⁹³ **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012), σελ.43-58

⁶⁹⁴ **BLACK Earl & BLACK Merle**, *Divided America: The ferocious power struggle in American politics*, Simon & Schuster; Reprint edition (25 Mar 2008), σελ.61-63

Πολιτείες των ΗΠΑ, όπως η Καλιφόρνια και η Νέα Υόρκη, που κάποτε αποτελούσαν πρόσφορο έδαφος γι' αυτό. Ταυτόχρονα, έχει χάσει σημαντικά ερείσματα στις μειονότητες, που γνωρίζουν ραγδαία πληθυσμιακή αύξηση, την ίδια στιγμή που το ποσοστό των Λευκών Αμερικανών στο εκλογικό σώμα- ιδιαιτέρως στις προεδρικές εκλογές όπου η συμμετοχή των ψηφοφόρων είναι μεγαλύτερη- συνεχώς μειώνεται⁶⁹⁵. Μακροπρόθεσμα, αυτή η τάση είναι εξαιρετικά δυσοίωνα για το εκλογικό μέλλον του Κόμματος⁶⁹⁶ και, υπό αυτή την έννοια, το ένστικτο της πολιτικής τους αυτοσυντήρησης, πιθανόν θα οδηγήσει κάποια στιγμή τους Ρεπουμπλικανούς στην αποκόλληση από τη Χριστιανική Δεξιά. Θα ήταν ωστόσο πρόωρο να προκαταλάβει κανείς μία τέτοια εξέλιξη, καθώς η κυριαρχία του Κόμματος στις αγροτικές και ημι-αστικές περιοχές- την εκπροσώπηση των οποίων έναντι των αστικών κέντρων ευνοεί το εκλογικό σύστημα- το καθιστά ακόμη εξαιρετικά ανταγωνιστικό σε εκλογικές αναμετρήσεις⁶⁹⁷. Είναι σημαντικό ότι η Χριστιανική Δεξιά μετατόπισε ουσιαστικά το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα προς τον κοινωνικό και πολιτισμικό συντηρητισμό σε μία εποχή που πολλοί αγροτικοί και ημιαστικοί πληθυσμοί άρχιζαν να αναπτύσσουν έντονη καχυποψία απέναντι στους ολοένα πιο κοσμοπολίτες/νεωτερικούς Δημοκρατικούς. Αυτοί οι πληθυσμοί, ακόμη κι αν δεν ήταν βαθιά θρησκευόμενοι, είδαν με συμπάθεια ένα Ρεπουμπλικανικό Κόμμα του οποίου η βαθιά θρησκευτικότητα το καθιστούσε πιο ελκυστικό για ψηφοφόρους που προβληματίζε η νεωτερικότητα, έστω κι αν δεν συμερίζονταν την πίστη της Χριστιανικής Δεξιάς.

Επιπλέον, τόσο ο υψηλός βαθμός οργάνωσης, συσπείρωσης και αποφασιστικότητας των μελών του Κινήματος, όσο και η υπερεκπροσώπηση τους σε εσωκομματικό επίπεδο σε σχέση με άλλες πληθυσμιακές ομάδες, καθιστούν

⁶⁹⁵ Βλ. **SABATO J. Larry**, *Barack Obama and the New America: The 2012 Election and the Changing Face of Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, 2013, σελ.119-129

⁶⁹⁶ Κάτι που ήδη αποτυπώνεται στα εκλογικά αποτελέσματα, οδηγώντας σε κάποιες περιπτώσεις πολιτευτές των Ρεπουμπλικανών σε τοπικό και πολιτειακό επίπεδο ακόμη και σε προσπάθειες να περιορίσουν- εμμέσως- το δικαίωμα του εκλέγειν κοινωνικών και φυλετικών ομάδων που έχουν απομακρυνθεί από το Κόμμα λόγω της κατεύθυνσης που έχει πάρει. Βλ. **BENTELE Keith G. & O' BRIEN Erin E.** *Jim Crow 2.0? Why States Consider and Adopt Restrictive Voter Access Policies*, *Perspectives on Politics*, 11, Δεκέμβριος 2013, σελ.1105

⁶⁹⁷ **BUMP Philip**, *There really are two Americas. An urban one and a rural one*, *The Washington Post*, October 21st 2014 https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2014/10/21/there-really-are-two-americas-a-urban-one-and-a-rural-one/?utm_term=.3ff8180ddde9 και **SABBATO Larry J, KONDIK Kyle & SKELLEY Geoffrey** *Trumped: The 2016 Election that broke all the rules*, Rowman & Littlefield 2017, σελ.30-52

σαφές ότι δεν θα είναι εύκολο για τις παραδοσιακές κομματικές ελίτ να ανακτήσουν τον έλεγχο, ιδιαιτέρως αν λάβει κανείς υπόψη ότι το Κίνημα έχει αποκτήσει σημαντικά ερείσματα και εκπροσώπηση, ακόμη κι ανάμεσα τους. Επίσης, στο βαθμό που η σχέση μεταξύ κομματικής ελίτ και βάσης είναι διαδραστική, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς ότι ένα πολύ σημαντικό κομμάτι του εκλογικού κοινού των Ρεπουμπλικανών- ακόμη κι αν δεν ταυτίζεται με τη Χριστιανική Δεξιά- έχει «εκπαιδευθεί» να ανταποκρίνεται θετικά, τόσο στις πολιτικές θέσεις όσο και στη ρητορική της και- ακόμη σημαντικότερο- να τη θεωρεί πολιτικό σύμμαχο σε μία εποχή αυξανόμενης πόλωσης και διχασμού. Αυτό είναι ένα ακόμη σημείο που θα δυσκολέψει τυχόν μελλοντική προσπάθεια αποκόλλησης του Κόμματος από το Κίνημα.

Οι άμεσες συνέπειες αυτής της κατάστασης στο ευρύτερο πολιτικό σύστημα είναι, όπως αναλύθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, η χάραξη νέων διαχωριστικών γραμμών και η αυξανόμενη πόλωση. Η συσπείρωση των συντηρητικών δυνάμεων στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα, έχει αντιστοίχως οδηγήσει στην αντισυσπείρωση των προοδευτικών στο Δημοκρατικό Κόμμα, με τα πιο μετριοπαθή στοιχεία να τίθενται ολοένα και περισσότερο στο περιθώριο⁶⁹⁸. Η αυξανόμενη πόλωση, οδηγεί με τη σειρά της σε συρρίκνωση του χώρου του πολιτικού μετριοπαθούς Κέντρου, όπου βρίσκεται το σημείο ισορροπίας κάθε φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτικού συστήματος.

Όπως όμως έχει φανεί από τα προηγούμενα κεφάλαια, αυτό το ιδεολογικό χάσμα δεν είναι κάτι που υπάρχει *in abstracto*, αλλά οφείλεται πρωτίστως στην πολιτική ενεργοποίηση της Χριστιανικής Δεξιάς και την αυξανόμενη επιρροή της στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ο ριζοσπαστικός συντηρητικός προτεσταντισμός έχει αποκτήσει για πρώτη φορά στην αμερικανική ιστορία αμιγή πολιτική ταύτιση με ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα, με αποτέλεσμα το Δημοκρατικό Κόμμα να εμφανίζεται αντιστοίχως ως θεματοφύλακας του άλλου βασικού ιδεολογικού στοιχείου της αμερικανικής ταυτότητας, του πολιτικού φιλελευθερισμού.

Ο εμβληματικότερος Ρεπουμπλικανός Πρόεδρος των ΗΠΑ, Abraham Lincoln είχε δηλώσει κάποτε ότι *«ένας οίκος διαιρεμένος εναντίον του εαυτού του, δεν*

⁶⁹⁸ Αν και, όπως αναλύθηκε παραπάνω, το Δημοκρατικό Κόμμα έχει αποδειχθεί πιο ανεκτικό σε εναλλακτικές φωνές και προσπαθεί- ιδιαιτέρως από την εποχή Clinton και μετά- να παρουσιάσει ένα πιο κεντρώο προφίλ, εξ' ου και προσελκύει περισσότερους μετριοπαθείς ψηφοφόρους.

μπορεί να σταθεί⁶⁹⁹». Ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα των ΗΠΑ έχει δημιουργηθεί ένα βαθύ χάσμα, με πλήρη διαφωνία σε πλειάδα βασικών ζητημάτων, όπως ο ρόλος του κράτους στην οικονομία, η στάση των ΗΠΑ στο διεθνές στερέωμα και φυσικά, κομβικά κοινωνικά θέματα, που άπτονται των ατομικών δικαιωμάτων των πολιτών. Επίσης, η ραγδαία μείωση των κεντρικών, αναποφάσιστων ψηφοφόρων, σε συνδυασμό με το εκλογικό σύστημα, ιδιαίτερα στο επίπεδο των προκριματικών εκλογών, έχουν ως αποτέλεσμα- όπως έχει ήδη αναλυθεί- την ολοένα αυξανόμενη δυσλειτουργία του πολιτικού συστήματος και συνεπώς καταλήγει σε διακυβέρνηση μειωμένης αποτελεσματικότητας⁷⁰⁰, που προκαλεί οργή και απογοήτευση στο εκλογικό σώμα. Αυτή η απογοήτευση, με τη σειρά της, διευκολύνει το έργο λαϊκιστικών και πιο ακραίων πολιτικών στοιχείων, όπως διάφοροι εκπρόσωποι της Χριστιανικής Δεξιάς αλλά όχι μόνο. Πρόκειται λοιπόν για μία αυτοτροφοδοτούμενη πολιτική κρίση, τα συμπτώματα της οποίας έχουν φυσικά γίνει ευρύτερα αντιληπτά. Ολοένα και περισσότεροι παρατηρητές επισημαίνουν τόσο τη μεταμόρφωση του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος σε ένα ριζοσπαστικό κίνημα, όσο και το γεγονός ότι όταν ένα από τα δύο μεγάλα κόμματα απομακρύνεται τόσο πολύ από τον χώρο του Κέντρου, καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής η εξεύρεση αμοιβαία αποδεκτών λύσεων προκειμένου να αντιμετωπισθούν τα προβλήματα της χώρας⁷⁰¹.

Αυτό όμως που έχει γίνει λιγότερο αντιληπτό είναι ότι, σε πολύ μεγάλο βαθμό, οφείλεται στην αυξανόμενη επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα. Ο λόγος έγκειται στο γεγονός ότι στις ΗΠΑ, ο βαθμός ταύτισης του Κινήματος με το Κόμμα έχει φθάσει σε τέτοιο σημείο ώστε η αποδοκιμασία του πρώτου να μεταφράζεται σε κριτική στο δεύτερο και πολλοί σημαίνοντες σχολιαστές προτιμούν να αποφεύγουν τυχόν κατηγορίες για κομματική προκατάληψη, αναδεικνύοντας άμεσα το φαινόμενο στην πλήρη του διάσταση. Έτσι, η συντηρητική στροφή του Ρεπουμπλικανικού Κόμματος τείνει

⁶⁹⁹ «A house divided against itself cannot stand» Collected Works of Abraham Lincoln. Volume 1. Lincoln, Abraham, 1809-1865

<https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:325?rgn=div1;view=fulltext>

⁷⁰⁰ **ABRAMOWITZ Alan** *The Electoral Roots of America's Dysfunctional Government*, Presidential Studies Quarterly, Volume 43, Issue 4 December 2013 σελ. 709–731

⁷⁰¹ **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012), βλ. 43-58

να αναλύεται σε συνδυασμό με μία ανάλογη κριτική στο Δημοκρατικό Κόμμα ως προς τις πιο προοδευτικές του θέσεις. Αυτό που παραβλέπεται εν προκειμένω, είναι ότι οι Δημοκρατικοί παραμένουν ένα σαφώς πιο πολυσυλλεκτικό Κόμμα, όπου καμία εσωκομματική «συνιστώσα» δεν έχει καταφέρει να κυριαρχήσει σε βαθμό αντίστοιχο με αυτό της Χριστιανικής Δεξιάς στους Ρεπουμπλικάνους.⁷⁰²

Το ερώτημα που αναπόφευκτα προκύπτει, και αφορά όχι μόνο τις ΗΠΑ αλλά ίσως και άλλες χώρες όπου ακτιβιστικά ριζοσπαστικά κινήματα με θρησκευτικό υπόβαθρο έχουν ισχυροποιηθεί και έλθει στο πολιτικό προσκήνιο, είναι κατά πόσο η φιλελεύθερη δημοκρατία μπορεί να αντεπεξέλθει αποτελεσματικά στην πρόκληση που αυτά θέτουν σε βασικές αξίες της. Στο τέλος του προηγούμενου κεφαλαίου, έγινε μία ανάλυση τόσο των προκλήσεων, όσο και των διάφορων δομικών και λειτουργικών παραγόντων που ενισχύουν την άποψη ότι τελικά ένα φιλελεύθερο δημοκρατικό σύστημα είναι σε θέση να απορροφήσει με επιτυχία τις πιέσεις που δέχεται από ένα ριζοσπαστικό κίνημα, όπως η Χριστιανική Δεξιά.

Φυσικά, κάποιoi από αυτούς τους παράγοντες αφορούν αποκλειστικά στις ΗΠΑ, όπως ο αυστηρός διαχωρισμός των εξουσιών και το ομοσπονδιακό και πολυεπίπεδο σύστημα διακυβέρνησης, που δυσχεραίνει εξαιρετικά την συγκέντρωση ισχύος και συνεπώς την ευχέρεια ενός τέτοιου Κινήματος να επιφέρει δραστικές αλλαγές, ιδιαιτέρως σε θεσμικό επίπεδο. Άλλοι παράγοντες, όπως η τάση τέτοιων Κινήματων να αποξενώνουν τελικά μεγάλο κομμάτι της κοινής γνώμης, οδηγώντας τα Κόμματα εξουσίας, στα οποία ασκούν επιρροή, σε εκλογικές ήττες και άρα σε ανάγκη αναθεώρησης της στρατηγικής ή ακόμη και της ταυτότητας τους, μπορούν να έχουν εφαρμογή και σε άλλες χώρες.

Αξίζει όμως κανείς να παρατηρήσει, με βάση την εμπειρία των ΗΠΑ, ένα άλλο ενδεχόμενο που έχει περισσότερες πιθανότητες ευόδωσης, πιο βραχυπρόθεσμα σε σύγκριση με τους πιο θεμελιώδεις παράγοντες ισορροπίας που αναλύθηκαν στον προηγούμενο κεφάλαιο, τουλάχιστον κατά την άποψη του γράφοντος.

⁷⁰² Είναι χαρακτηριστικό ότι ο μέχρι πρόσφατα ηγέτης των Δημοκρατικών στη Γερουσία, Χάρι Ρίντ (Harry Reid), ήταν υπέρ της απαγόρευσης των αμβλώσεων (pro-life). Θα ήταν αδιανόητο για τον Ρεπουμπλικάνο ομόλογο του να είναι κατά της απαγόρευσης τους (pro-choice). Ο.π σελ.56

Όπως έχει αναλυθεί, η ιδεολογία και δράση της Χριστιανικής Δεξιάς εκτείνεται σε μία πλειάδα κοινωνικών ζητημάτων, στην πολιτικοποίηση των οποίων έχει συμβάλει και η ίδια. Δεν είναι ωστόσο ανάλογα και τα αποτελέσματα της δράσης της- και της ισχύος της στο Ρεπουμπλικανικό Κόμμα- αν εξετάσει κανείς καθένα από αυτά τα θέματα. Για παράδειγμα, τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων συνεχώς διευρύνονται, με την κοινή γνώμη να έχει μετατοπιστεί εντυπωσιακά υπέρ του γάμου των ομοφυλοφίλων⁷⁰³, παρά τη σαφή και σφοδρή αντίθετη θέση του Κινήματος, κάτι που έχει αναγκάσει και το Ρεπουμπλικανικό Κόμμα να αποφεύγει την εμπλοκή σε μία συζήτηση που μέχρι και το 2006 θεωρούσε ότι τη συνέφερε πολιτικά. Παρά το γεγονός ότι η επίσημη θέση του Κόμματος παραμένει αυτή της Χριστιανικής Δεξιάς, η μεταστροφή της αμερικανικής κοινής γνώμης έχει οδηγήσει αναπόφευκτα σε ουσιαστική υποχώρηση των Ρεπουμπλικάνων σε αυτό το ζήτημα, αφού αποφεύγουν να το θίξουν ή να σπαταλήσουν πολιτικό κεφάλαιο αντιτιθέμενοι ενεργά σε αυτά, και συνεπώς σε μία διεύρυνση των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων.

Αντίστοιχα, στο φλέγον θέμα των αμβλώσεων παρατηρείται μία σταθερότητα στις απόψεις της αμερικανικής κοινής γνώμης, με την πλειοψηφία να τίθεται υπέρ λογικών περιορισμών αλλά εναντίον της πλήρους απαγόρευσης τους. Από την άλλη πλευρά, στο ερώτημα της επιρροής και του ρόλου της θρησκείας στη δημόσια σφαίρα, υπάρχει μία μετατόπιση της κοινής γνώμης υπέρ των θέσεων του Κινήματος.⁷⁰⁴

Πέραν του αυτονόητου γεγονότος ότι η πλειοψηφία της κοινής γνώμης εκ των πραγμάτων προσεγγίζει αυτά τα θέματα με μεγαλύτερη αποστασιοποίηση και ευμεταβλητότητα από τους ακτιβιστές και τους πολιτικοποιημένους ανθρώπους, το ερώτημα που προκύπτει είναι που οφείλεται αυτή η διαφοροποίηση στην αποτελεσματικότητα του Κινήματος να προωθεί τις απόψεις του στην κοινή γνώμη. Η απάντηση βρίσκεται, όχι τόσο στη δράση του ίδιου του Κινήματος, αλλά σε αυτή των αντιπάλων του. Το κίνημα υπέρ των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων έχει αποδειχθεί εξαιρετικά ενεργό και ακτιβιστικό στην κοινωνική προώθηση των θέσεων του, ξεπερνώντας ακόμη και το ζήλο των εκπροσώπων της

⁷⁰³ <http://www.pewforum.org/2014/09/24/graphics-slideshow-changing-attitudes-on-gay-marriage/>,

Πρόσφατα στοιχεία του έγκριτου ινστιτούτου όπου φαίνεται ότι το 52% των αμερικανών τοποθετούνται υπέρ του δικαιώματος των ομοφυλοφίλων να παντρεύονται, ποσοστό που βρισκόταν μόλις στο 35% το 2001.

⁷⁰⁴ http://www.nola.com/religion/index.ssf/2014/09/more_americans_think_religion.html

Χριστιανικής Δεξιιάς⁷⁰⁵. Στο ζήτημα των αμβλώσεων, και οι δύο πλευρές έχουν επιδειξει μεγάλη κινητοποίηση σε κοινωνικό επίπεδο, με αποτέλεσμα την ισορροπία στο βαθμό ακτιβιστικής δράσης. Αντίθετα, στο θέμα του ρόλου της θρησκείας στη δημόσια ζωή, η Χριστιανική Δεξιιά έχει αποδειχθεί πολύ πιο ενεργή σε επίπεδο προώθησης των θέσεων της και κοινωνικής κινητοποίησης σε σχέση με τις αντίπαλες προοδευτικές οργανώσεις.

Συνεπώς, καθίστανται εμφανή τα εξής δεδομένα:

Καταρχάς, η αντίδραση και ανταπόκριση της κοινής γνώμης στον ακτιβισμό συγκεκριμένων ομάδων πίεσης δείχνει ότι η δυνατότητα των ομάδων αυτών να έχουν επιτυχή πολιτικά αποτελέσματα είναι υπαρκτή και σημαντική, ιδιαιτέρως στο βαθμό που λειτουργούν ως μηχανισμοί πειθούς της ευρύτερης κοινωνίας και όχι απλώς της κυβερνητικής εξουσίας. Αυτό μπορεί να φαίνεται φαινομενικά παράδοξο, δεδομένης της αυξανόμενης κομματικής ταύτισης των ψηφοφόρων και της πόλωσης που κυριαρχεί, όμως δεν είναι, αν λάβει κανείς υπόψη ότι το ίδιο το ιδεολογικό χάσμα που αποτελεί την πηγή της κατάστασης αυτής είναι αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας της ακτιβιστικής κινητοποίησης και πειθούς σημαντικού κομματιού της κοινής γνώμης, εκ μέρους της Χριστιανικής Δεξιιάς. Παρόμοιο, αλλά αντίστροφο αποτέλεσμα μπορεί να έχει αντίστοιχη δράση προοδευτικών ομάδων πίεσης⁷⁰⁶, όπως αποδεικνύει η περίπτωση του Κινήματος για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων⁷⁰⁷

Ένα συμπέρασμα που προκύπτει από αυτή την παρατήρηση είναι ότι πιθανώς ο τρόπος να αντιμετωπισθεί αποτελεσματικά η δράση ενός ριζοσπαστικού κινήματος στο πλαίσιο μιας φιλελεύθερης δημοκρατίας είναι η αντίρροπη ανάλογη δράση των κοινωνικών δυνάμεων που υποστηρίζουν διαφορετικές απόψεις. Δεδομένου ότι το φιλελεύθερο πλαίσιο εγγυάται σε όλους πλήρη

⁷⁰⁵ Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι οι εκλογές του 2004, όπου έρευνες κοινής γνώμης κατέδειξαν τελικά ότι- ενάντια στην εντύπωση που είχε δημιουργηθεί την εποχή εκείνη- σε Πολιτείες όπου υπήρξαν δημοψηφίσματα για πολιτειακή συνταγματική απαγόρευση του γάμου των ομοφυλοφίλων, η συμμετοχή στις εκλογές σημείωσε αύξηση, όχι τόσο λόγω προσέλευσης στις κάλπες επιπλέον Συντηρητικών Ευαγγελικών, αλλά υπέρμαχων των δικαιωμάτων των ομοφυλοφίλων. Βλ. **NIVOLA S. Pietro and BRADY W. David**, *Red and Blue Nation: Characteristics and Causes of America's Polarized Politics*, Brookings Institution, U.S.; illustrated edition, 1 Dec 2006, σελ.5

⁷⁰⁶ **COX Daniel, JONES Robert and NAVARRO-RIVERA Juhem**, *A Shifting Landscape: A Decade of Change in American Attitudes about Same-sex Marriage and LGBT Issues.* PRRI. 2014. <http://www.prii.org/research/2014-lgbt-survey/>.

⁷⁰⁷ **COONTZ Stephanie** *Why America changed its mind on gay marriage*, CNN October 13th 2014, <http://edition.cnn.com/2014/10/13/opinion/coontz-same-sex-marriage/index.html>

ελευθερία στη διάδοση των απόψεων τους και ανόθευτο ανταγωνισμό για την προσέλκυση υποστηρικτών, όσοι ανησυχούν για την άνοδο της Χριστιανικής Δεξιάς στις ΗΠΑ, θα επιτύχουν τον στόχο τους εφόσον δραστηριοποιηθούν κοινωνικά και πολιτικά με τρόπο αντίστοιχο και εξίσου δυναμικό με αυτόν του κινήματος. Αυτό αφορά τόσο στους εσωκομματικούς μετριοπαθείς αντιπάλους του κινήματος, αλλά και ευρύτερα στην αμερικανική κοινωνία. Ένα κόμμα που τελεί υπό την επιρροή ενός τέτοιου κινήματος θα αναγκαστεί να απεμπλακεί από αυτή, μόνο εφόσον συνειδητοποιήσει ότι αυτό είναι επιβλαβές πολιτικά, μέσω της αποδοκιμασίας του από την πλειοψηφία των πολιτών. Ωστόσο, στην εποχή της ευρύτατης διάχυσης της πληροφορίας σε ένα τόσο πολύπλοκο, μα κυρίως παγκοσμιοποιημένο κοινωνικό και οικονομικό περιβάλλον, η πλειοψηφία αυτή δεν είναι δεδομένη. Καθίσταται δυνατή μόνο μέσω της ενεργής και δυναμικής παρουσίας στη δημόσια σφαίρα και τον αντίστοιχο διάλογο. Η παρατήρηση ότι η πλατιά μάζα μετριοπαθών ψηφοφόρων θα αντιδράσει σε μία ακραία πολιτική πρόταση ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά μόνο στο βαθμό που ο αντίλογος σε αυτή την ακραία πρόταση διατυπώνεται με την ίδια πειθώ, ένταση, αποφασιστικότητα, αλλά- αν χρειαστεί- και ακτιβιστική δράση, ώστε να αφυπνιστούν και να κινητοποιηθούν αυτοί οι ψηφοφόροι, υπερβαίνοντας τις πολιτικές ταυτίσεις που έχουν δημιουργηθεί τις τελευταίες δεκαετίες.

Ταυτόχρονα όμως, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς ότι ένας βασικός λόγος αισιοδοξίας ως προς την ικανότητα του πολιτικού συστήματος των ΗΠΑ να αντιμετωπίσει την πρόκληση που του θέτει η δράση και επιρροή της Χριστιανικής Δεξιάς, είναι το γεγονός ότι πουθενά αλλού στον κόσμο δεν είναι τόσο ισχυρά εδραιωμένο και ριζωμένο το φιλελεύθερο θεσμικό πλαίσιο και αυτό οφείλεται στον συνεκτικό ρόλο που διαδραματίζει το Σύνταγμα των ΗΠΑ, όπως έχει αναφερθεί στο προηγούμενο κεφάλαιο. Για τους πολίτες της χώρας, το αμερικανικό Σύνταγμα δεν αποτελεί απλώς ένα θεμελιώδες νομικό κείμενο αυξημένης τυπικής ισχύος, αλλά ένα υπερβατικό, δεσμευτικό κοινωνικό συμβόλαιο, που υπερβαίνει φυλετικούς, ταξικούς, κοινωνικούς και θρησκευτικούς διαχωρισμούς και αντιθέσεις, αποτελώντας τη βάση της

«πολιτικής θρησκείας των ΗΠΑ»⁷⁰⁸. Σε αυτό το πλαίσιο έχει αποκτήσει στοιχεία οιοονεί «θρησκευτικού» κειμένου- υπό την έννοια της νομιμοφροσύνης και της κοινής συνείδησης που η πίστη σε αυτό δημιουργεί⁷⁰⁹. Συνεπώς, το δημοκρατικό, φιλελεύθερο πλαίσιο που θέτει είναι δεδομένο, μετατοπίζοντας την ευθύνη για τα μελλούμενα στην κοινωνία των πολιτών.

---

⁷⁰⁸ **BELLAH Robert N**, *Civil Religion in America*, Journal of the American Academy of Arts and Sciences, from the issue entitled, "Religion in America," Winter 1967, Vol. 96, No. 1, σελ. 1-21

⁷⁰⁹ **KENNEDY Duncan**, *American Constitutionalism as Civil Religion*, 19 NOVA L. REV. 909 (1995), σελ.909-10

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΒΙΒΛΙΑ

A -1 ΕΛΛΗΝΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

1. **ΒΕΡΕΜΗΣ Θάνος** ΗΠΑ Από το 1776 έως Σήμερα, Εκδοτικός Οίκος Ι. Σιδέρης-Ανδρέας Σιδέρης-Ιωάννης Σιδέρης Ο.Ε., Αθήνα 2010
2. **ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ Μάρκος**, *Πορεία προς τον Φιλελευθερισμό, Εκδόσεις Παπαζήση*, Αθήνα 2010
3. **ΚΙΤΡΟΜΙΛΙΔΗΣ Πασχάλης**, *Πολιτικοί Στοχαστές των Νεότερων Χρόνων*, Εκδόσεις Πορεία, Αθήνα 1999
4. **ΜΑΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗΣ Μανούσος**, *Αμερικανικός Φονταμενταλισμός*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2010
5. **ΠΑΠΑΣΩΤΗΡΙΟΥ Χαράλαμπος**, *Αμερικανικό Πολιτικό Σύστημα και Εξωτερική Πολιτική 1945- 2002* , Ποιότητα Β' εκδ. Αθήνα 2003
6. **ΧΑΤΖΗΣ ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ**, *Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Παπαδόπουλος, 2017

A- 2 ΞΕΝΟΙ ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

1. **CONSTANT Benjamin**, *Περί Ελευθερίας και Ελευθεριών*, Εκδόσεις Ζήτρος, 2000
2. **DWORKIN Ronald**, *Η Αμερικανική Δημοκρατία σε Κίνδυνο* (Επιμέλεια: Γρηγόρης Μολύβας), Εκδόσεις Πόλις, 2010
3. **HELD David**, *Μοντέλα Δημοκρατίας* (Επιστημονική Επιμέλεια: Γιώργος Μανιάτης), Εκδόσεις Θεωρία-Ιδέες Πολύτροπον, 2007
4. **HAINSWORTH Paul**, *Η Ακροδεξιά: Ιδεολογία, πολιτική, κόμματα*, Μτφ. Θανάσης Αθανασίου, (Πρόλογος-Επιμέλεια της Ελληνικής Έκδοσης Βασιλική Γεωργιάδου) Εκδόσεις Παπαζήση, 2004

5. **LOCKE JOHN**, *Δοκίμιο Για την Ανεκτικότητα- Επιστολή για την Ανεξιθρησκία*, (Επιμέλεια Ρίτα Μασούρα) Εκδόσεις Printa, 2013
6. **MILL John Stuart**, *Περί Ελευθερίας*, Εκδόσεις Επίκουρος, 1983
7. **MUDDE Cas** , *Λαϊκιστικά Ριζοσπαστικά Κινήματα στην Ευρώπη*, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2011
8. **MUDDE Cas**, *Σύριζα: Η Διάμευση της Λαϊκιστικής Υπόσχεσης*, Εκδόσεις Επίκεντρο, 2015
9. **WEBER Max**, *Η προτεσταντική ηθική και το πνεύμα του Καπιταλισμού*, μτφ Μ.Γ.Κυπραίου, πρόλογος – θεώρηση – επιμέλεια Β. Φίλιας, Gutenberg, 2006
10. **RAWLS John**, *Θεωρία της Δικαιοσύνης*, Εκδόσεις Πόλις, 2010
11. **RAWLS John**, *Ο Πολιτικός Φιλελευθερισμός*, Εκδόσεις Μεταίχμιο, 2004

A- 3 ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ

1. **ALMOND Gabriel, APPLEBY Scott and SIVAN Emmanuel**, *Strong Religion: The Rise of Fundamentalism around the world*, University of Chicago Press, 2003
2. **ARENDT Hannah**, *The Origins of Totalitarianism*, 1951 (reprint New York: Harcourt, 1994)
3. **BATES Stephen**, *God's Own Country: Tales from the Bible belt*, Holder & Stoughton, 2007
4. **BELILES Mark A & MC DOWELL Stephen K**, *America's Providential History*, Charlottesville, VA, Providence Foundation, 1989
5. **BERLIN, ISAIAH** *Four Essays on Liberty* Oxford Oxfordshire: Oxford University Press, 1969 ISBN 0-19-500272-5
6. **BLACK Earl & BLACK Merle**, *Divided America: The ferocious power struggle in American politics*, Simon & Schuster; Reprint edition (25 Mar 2008)
7. **BLOOM Harold**, *The American Religion*, Chu Hartley Publishers, 1992

8. **BLUMENTHAL, Max**, *Republican Gomorrah: Inside the Movement that shattered the Party*, Nation Books, 2009
9. **BREMER F.J.** (1976). *The Puritan Experiment: New England Society from Bradford to Edwards*. New York: St. Martins Press
10. **BROWN Murray Ruth**, *For a Christian America: A History of the Religious Right*, Prometheus Books (20 Aug 2002)
11. **BURGER Peter, DAVIE Gracie, FOKAS Effie**, *Religious America, Secular Europe?: A Theme and Variations*, Ashgate (1 Sep 2008)
12. **BUSH George Walker**, *Decision Points*, Virgin Books, 2010
13. **BUTTON MARK E.** *American liberalism from colonialism to the Civil War and beyond*, in Wall, S. (ed.) *The Cambridge Companion to Liberalism*: Cambridge: Cambridge University Press, 2015
14. **CASANOVA Jose**, *Public Religions in the Modern World*, Chicago University Press, 1994
15. **CANOVAN Margaret**, *Populism*, New York and London: Harcourt Brace Jovanovich, 1981
16. **CARTER Jimmy**, *Our Endangered Values*, The Easton Press, 2005
17. **CON-SHERBOK Dan**, *The Politics of Apocalypse: The History and Influence of Christian Zionism*, One World Publications, 2006
18. **CORBETT Michael, CORBETT-HEMEYER Julia, WILSON Mathew J**, *Politics and Religion in the United States*, Routledge, 2013
19. **CLINTON Bill**, *My Life*, Hutchinson, London, 2004
20. **COX Daniel, JONES Robert and NAVARRO-RIVERA Juhem**, *A Shifting Landscape: A Decade of Change in American Attitudes about Same-sex Marriage and LGBT Issues.*” *PRRI*. 2014. <http://www.prii.org/research/2014-lgbt-survey/>.
21. **CRITCHLOW Donald T**, *Phyllis Schlafly and Grassroots Conservatism: A Woman's Crusade (Politics and Society in Twentieth-Century America)*, Princeton University Press, 2005
22. **DE TOCQUEVILLE, Alexis**, *Democracy in America and Two Essays in America*, Penguin Books, 2003
23. **DOMBROWSKI A. Daniel**, *Rawls and Religion: The Case for Political Liberalism*, State University of New York Press, 2001

24. **DUNN Charles W.**, *The Future of Religion in American Politics*, The University Press of Kentucky (15 Feb 2009)
25. **EGERTON, John**, *The Americanization of Dixie: the Southernization of America*, Harper's Magazine Press; 1st edition (1974)
26. **EL-FAIZY Monique**, *God and Country: How Evangelicals Have Become America's New Mainstream*, Bloomsbury Publishing PLC, 2006
27. **FALWELL Jerry**, *Wisdom for Living*, Scripture Pr Pubns (June 1984)
28. **FARRIS Scott**, *Almost President: The Men who lost the Race but changed the Nation*, Lyons Press (6 Dec 2011)
29. **FIOPINA, Morris P.**, with Samuel J. Abrams and Jeremy C. Pope. *Culture War? The Myth of a Polarized America*. 2006, 2nd edition. New York: Pearson Longman.
30. **FOWLER BOOTH, Robert, OLSON R. Laura, HERTZKE D. Allen, DEN DULK, Kevin**, *Religion and Politics in America: Faith, Culture and Strategic Choices*, Westview Press, 2014
31. **FRANK Thomas**, *What's the Matter with Kansas? How Conservatives Won the Heart of America*, Holt McDougal, 2005
32. **FRIST Bill**, *Bill Frist: A Senator Speaks Out On Ethics, Respect, and Compassion*, Monument Press (January 14, 2006)
33. **FRUM David**, *The Right Man: The surprise Presidency of George W. Bush*, New York, Random House, 2003, σελ.283
34. **FULBRIGHT J. William**, *The Arrogance of Power*, Vintage Books, New York, 1966
35. **HACKER Jacob S and PIERSON Paul**, *Off Center: The Republican Revolution and the Erosion of American Democracy*, New Haven, CT: Yale University Press, 2005
36. **HAYEK, F.A.**, *The Road to Serfdom*, The University of Chicago Press, 1994
37. **HEDGES Chris**, *American Fascists: The Christian Right and the War on America*, Vintage (3 Jan 2008)
38. **HUNTER, James Davison**, *Culture Wars: The struggle to define America*, New York Basic Books, 1991
39. **GILCOFF Dan**, *The Jesus Machine: How James Dobson, Focus on the Family, and Evangelical America are winning the culture war*, St. Martin Press, 2007

40. **GOLDBERG Michelle**, *Kingdom Coming: The Rise of Christian Nationalism*, Norton, 2006
41. **GORE Al**, *The Assault on Reason: How the politics of fear and secrecy and blind faith subvert wise decision-making, degrade democracy and imperil America and the world*, Bloomsbury, 2007
42. **GREEN John Clifford, ROZELL Mark J, and WILCOX Clyde**, *The Christian Right in American Politics: Marching to the Millennium*, Cambridge University Press, 2003
43. **GREEN John Clifford**, *The Faith Factor: How Religion Influences American Elections* (Religion, Politics and Public Life) Praeger Publishers Inc; annotated edition (30 Mar 2007)
44. **GREENBURG Jan Crawford**, *Supreme Conflict: The Inside Story of the Struggle for Control of the United States Supreme Court*, The Penguin Press, New York, 2007
45. **KABASERVICE Geoffrey**, *Rule and Ruin: The Downfall of Moderation and the Destruction of the Republican Party, From Eisenhower to the Tea Party* (Studies in Postwar American Political Development), OUP USA (16 Feb 2012)
46. **KAHAN Alan S.**, *Tocqueville, Democracy and Religion: Checks and Balances for Democratic souls*, Oxford University Press; October 6, 2015
47. **KAPLAN Esther**, *With God on their side: George W. Bush and the Christian Right*, The New Press, 2005
48. **KAZIN Michael**, *A Godly Hero: The Life of William Jennings Bryan*, New York : Knopf, 2006
49. **KUO David**, *Tempting Faith: An inside story of political seduction*. New York, Free Press, 2006
50. **LAKOFF George**, *Don't Think of an Elephant: Know Your Values and Frame the Debate*, Chelsea Green Publishing Co; First Printing edition (14 Sep 2006)
51. **LAZARUS Edward**, *Closed Chambers: The Rise, Fall, and Future of the Modern Supreme Court*, Penguin Books, 1999
52. **LAYMAN, Geoffrey** *The Great Divide: Religious and Cultural Conflict in American Party Politics (Power, Conflict, & Democracy: American Politics into the 21st Century)*, New York, Columbia University Press, 2001

53. **LICHTERMAN Paul**, *Elusive Togetherness: Church Groups Trying to bridge America's Divisions*, Princeton, Princeton University Press, 2005
54. **LICHTERMAN Paul & POTTS Brady**, *The Civic Life of American Religion*, Stanford University Press, 2008
55. **LILLA Mark**, *The Stillborn God: Religion, Politics and the Modern West*, Vintage Books USA, Reprint edition, 2008
56. **LINDSAY D. Michael**, *Faith in the halls of power: How evangelicals joined the American elite*, Oxford University Press, 2007
57. **LOFGREN Mike**, *The Party Is Over: How Republicans Went Crazy, Democrats Became Useless, and the Middle Class Got Shafted*, Penguin Books (27 Aug 2013)
58. **LOWI THEODORE**, *The End of Liberalism: The Second Republic of the United States*, 2nd edition, W.W. Norton & Company, 1979
59. **MADISON, James and HAMILTON Alexander and JAY John**, *The Federalist Papers*, Oxford University Press, 2008. Originally published in *The Independent Journal* and *The New York Packet* between October 1787 and August 1788
60. **MANN Thomas & ORNSTEIN J. Norman**, *It's Even Worse Than It Looks: How the American Constitutional System Collided with the New Politics of Extremism*, Basic Civitas Books (14 Jun 2012)
61. **MANSFIELD Stephen**, *The faith of George W. Bush*, Jeremy P. Tarcher (1 April 2004)
62. **MARSDEN George**, *Fundamentalism and American Culture: The shaping of 20th century fundamentalism*, 2nd edition, New York, Oxford University Press, 2006
63. **MARTIN William**, *With God on Our Side: The Rise of the Religious Right in America*, Broadway Books (7 Jun 2005)
64. **MC BETH H. Leon**, *The Baptist Heritage: Four Centuries of Baptist Witness*. Nashville, TN: Broadman, 1987.
65. **MEYERS Robin**, *Why the Christian Right is Wrong: A Minister's Manifesto for Taking Back Your Faith, Your Flag, Your Future*, John Wiley & Sons, 2006
66. **MICHEL Roberts**, *Political Parties*, trans. Eden and Cedar Paul (Glencoe, Ill.: Free Press) 1915

67. **MICKLETHWAIT John**, *The Right Nation: Why America is Different*, Penguin, 2005
68. **MICKLETHWAIT John**, *God is back: How the Global rise of Faith is changing the world*, Penguin, 2010
69. **MOONEY Chris**, *The Republican War on Science*, Basic Books, 2005
70. **MOORE Roy and PERRY John**, *So Help Me God: The Ten Commandments, Judicial Tyranny and the Battle for Religious Freedom*, Broadman and Holman, 2005
71. **MUTZ Diana**, *Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006
72. **NIVOLA S. Pietro and BRADY W. David**, *Red and Blue Nation: Characteristics and Causes of America's Polarized Politics*, Brookings Institution, U.S.; illustrated edition, 1 Dec 2006
73. **NOLL Mark**, *The Scandal of the Evangelical Mind*, Inter-Varsity Press, September 1994
74. **PERLEY POORE Benjamin**, *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters and other Organic Laws of the United States*, Washington D.C: US Government Printing Office, 1877
75. **PERLSTEIN Rick**, *Nixonland: The Rise of a President and the Fracturing of America*. Simon and Schuster, 2008
76. **PHILIPS Kevin**, *American Theocracy, The peril and Politics of radical religion, oil and borrowed money in the 21st century*, Viking Penguin, New York 2006
77. **PHILIPS Kevin**, *The Emerging Republican Majority*, Arlington House (1969)
78. **POPPER, Karl**, *The Open Society and Its Enemies*, Routledge Classics, 2011
79. **PUTNAM Robert and CAMPBELL David**, *American Grace: How Religion Divides and Unites us*, Simon & Schuster 2010
80. **PUTNAM Robert**, *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster
81. **REEVES Richard**, *President Nixon: Alone in the White House*. New York: Simon & Schuster, 2001
82. **ROZELL Mark and WHITNEY Gleaves**, *Religion and the Bush Presidency (Evolving American Presidency)*, Palgrave Macmillan (25 Sep 2007)

83. **SABATO J. Larry**, *The Pendulum Swing*, Pearson Education Inc, 2011
84. **SABATO J. Larry**, *Barack Obama and the New America: The 2012 Election and the Changing Face of Politics*, Rowman & Littlefield Publishers, 2013
85. **SABBATO Larry J, KONDIK Kyle & SKELLEY Geoffrey** *Trumped: The 2016 Election that broke all the rules*, Rowman & Littlefield 2017,
86. **SAGER Ryan**, *The elephant in the Room, Evangelicals, Libertarians, and the battle to control the Republican Party*, John Wiley & Sons, New Jersey 2006
87. **SCHAEFFER Frank**, *Crazy for God: How I Grew Up as One of the Elect, Helped Found the Religious Right, and Lived to Take All (or Almost All) of It Back*, Da Capo Press; 1st Da Capo Press Pbk. Ed edition (2 Oct 2008)
88. **SEAMAN Ann Rose**, *Swaggart: The Unauthorized Biography of an American Evangelist*, Bloomsbury Academic; Reprint edition (April 15, 2001)
89. **SKOCPOL Theda & WILLIAMSON Vanesa**, *The Tea Party and the Remaking of Republican Conservatism*, OUP USA; Reprint edition (1 April 2013)
90. **SHIELDS Jon**, *The Democratic Virtues of the Christian Right*, Princeton University Press, 2009
91. **SULLIVAN Andrew**, *The Conservative Soul, How we Lost It / How to Get it Back*, Harper Collins Publishers, New York 2006
92. **TAGGART Caroline**, *Populism*, Open University Press (1 Aug 2000)
93. **THOMAS Cal & DOBSON Ed**, *Blinded by Might*, Zondervan, 1999
94. **TOOBIN Jeffrey**, *The Oath: The Obama White House and The Supreme Court*, Doubleday, 2012
95. **TOOBIN Jeffrey**, *The Nine: Inside the Secret World of the Supreme Court*, Doubleday, 2007
96. **TRUEMAN Carl R**, *Republocrat: Confessions of a Liberal Conservative*, PR Publishing 2010
97. **WALDRON Jeremy**, *God, Locke, and Equality: Christian Foundations in Locke's Political Thought*, Cambridge University Press, 2002
98. **WALLIS Jim**, *God's Politics: Why the Right gets it Wrong and the Left Doesn't Get it*, Lion Hudson Plc; FIRST LION EDITION 2006 edition (17 Feb 2006)
99. **WHITMAN TODD Christine**, *It's my Party, Too: The Battle for the Heart of the GOP and the future of America*, New York: Penguin, 2005

100. **WILCOX Clyde and ROBINSON Carin**, *Onward Christian Soldiers*, Westview Press Inc; 4th Revised edition (4 Sep 2010)
101. **WILCOX Clyde and JELEN Ted**, *Religion and Politics in Comparative Perspective: The One, The Few, and The Many*, Cambridge University Press, 2002
102. **WILENETZ Sean**, *The Rise of American Democracy: Jefferson to Lincoln*, W.W. Norton & Company Ltd, 2005
103. **WILLIAMS Daniel**, *God's Own Party: The Making of the Christian Right*, Oxford University Press, 2012
104. **WOLFE Alan & KATZNELSON Ira**, *Religion and Democracy in the United States: Danger or Opportunity?*, Princeton University Press, 2010
105. **WOODWARD Bob**, *Plan of Attack*, , Pocket Books, 2004
106. **WUTHNOW Robert & LIEBMAN Robert C.** *The New Christian Right*, AldineTransaction (31 Dec 1983).

B. ΑΡΘΡΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ

1. **ABRAMOWITZ Alan & SAUNDERS Kyle**, *Is Polarization a Myth?* paper prepared for delivery at the Annual Meeting of the Southern Political Science Association, Atlanta, Georgia, January 5-7, 2006
2. **ABRAMOWITZ Alan** *The Electoral Roots of America's Dysfunctional Government* , *Presidential Studies Quarterly*, Volume 43, Issue 4 December 2013 σελ. 709–731
3. **ASLANIDES Paris**, *Is Populism an Ideology? A Refutation and a New Perspective*, *Political Studies*, *Political Studies*, doi: 10.1111/1467-9248.12224, 5 October 2015
4. **BARKER David and CARMAN Christopher**, *The Spirit of Capitalism? Religious Doctrine, Values, and Economic Attitude Constructs*. *Political Behavior* 22:1-27, 2000

5. **BATHORY Peter Dennis**, *Tocqueville on Citizenship and Faith: A Response to Cushing Strout*, *Political Theory* Vol. 8, No. 1 (Feb., 1980), pp. 27-38
6. **BELLAH Robert N**, *Civil Religion in America*, *Journal of the American Academy of Arts and Sciences*, from the issue entitled, "Religion in America," Winter 1967, Vol. 96, No. 1, pp. 1-21
7. **BENTELE Keith G. & O' BRIEN Erin E.** *Jim Crow 2.0? Why States Consider and Adopt Restrictive Voter Access Policies*, *Perspectives on Politics*, 11, Δεκέμβριος 2013, σελ. 1088-1116
8. **BERG Chris**, *How Christians & classical liberals defeated slavery*, *Institute of Public Affairs Review Article*, August 2013, σελ.26-27
9. **BOLCE Louis & DE MAIO Gerald**, *Religious Outlook, Culture War Politics, and Antipathy Toward Christian Fundamentalists*, *Public Opinion Quarterly* 63, no 1 (1999), σελ.29-61
10. **BOLCE Louis & DE MAIO Gerald**, *Our Secularist Democratic Party*, *Public Interest*, Fall 2002,8
11. **BISHOP Bill**, *The schism in U.S. politics begins at home*, *Free Republic*, *Austin American Statesman*, April 4th 2004
12. **BOETTCHER James W**, *Habermas, religion and the ethics of citizenship*, *Philosophy and Social Criticism*, Vol.35, nos.1-2, pp.215-238
13. **CANOVAN Margaret**, *Trust the People! Populism and the two faces of democracy*, *Political Studies XLVII*, 1999 σελ.2-16,
14. **CONNOLY William**, *The Evangelical-Capitalist Resonance Machine*, *Political Theory*, December 2005; vol. 33, 6: pp. 869-886.
15. **CIBULKA James G. & MYERS Nathan**, *Fearful Reformers: The Institutionalization of the Christian Right in American Politics*, *Educational Policy*, January 2008; vol. 22, 1: pp. 155-180.
16. **CLIFTON Brett M** *Romancing the Gop: Assessing the Strategies Used by the Christian Coalition to Influence the Republican Party*, *Party Politics*, September 2004; vol. 10, 5: pp. 475-498.
17. **CONGER Kimberly**, *Party Platforms and Party Coalitions: The Christian Right and State-Level Republicans*, *Party Politics*, September 2010; vol. 16, 5: pp. 651-668., first published on April 19, 2010
18. **CORREA –JONES M & LEAL D.** *Political Participation: Does Religion Matter?* *Political Research Quarterly* 54(4):751-71

19. **DENTON Robert E.**, *Religion and the 2004 Presidential Campaign*, American Behavioral Scientist, September 2005; vol. 49, 1: pp. 11-31.
20. **DREISBACH, L. Daniel**, *The Bible in the Political Rhetoric of the American Founding*, Politics and Religion, 4 (2011), 401-427
21. **DUNN Charles**, “*What is Living and what is Dead in the Political Theory of John Locke*”, in J. Dunn, “*Interpreting Political Responsibility: Essays 1981-1989* (Oxford: Polity, 1990), σελ. 9-25
22. **FERRARA Alessandro**, *The Separation of Religion and Politics in a post-secular society*, Philosophy & Social Criticism, January- February 2009, vol. 35, 1-2: pp. 77-91
23. **FERRARI Sylvio**, *Civil Religions: Models and Perspectives*, George Washington International Law Review, Volume 41, Issue 4, p.749-764
24. **FIORINA Morris P.** *America's Polarized Politics: Causes and Solutions*, Perspectives on Politics, 11, September 2013, σελ.852-859
25. **FRIED Marlene**, *The Politics of Abortion: A note*, Indian Journal of Gender Studies, June 2006; vol. 13, 2: pp. 229-245.
26. **FUKYAMA Francis**, *America in Decay*, Foreign Affairs, September/October, 2014, p.5-26
27. **GIROUX Henry**, *Beyond Belief: Religious Fundamentalism and Cultural Politics in the Age of George W. Bush*, Cultural Studies ↔ Critical Methodologies, November 2004; vol. 4, 4: pp. 415-425.
28. **GUPTA Devashree**, *Radical Flank Effects: The Effect of Radical - Moderate Splits in Regional Nationalist Movements* Prepared for the Conference of Europeanists, Chicago, March 14- 16, 2002
29. **HARRIS F.** *Something Within: Religion as a Mobilizer of African American Political Activism*, Journal of Politics 56(1):42-68, 1994
30. **HOFSTADTER Richard**, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996.
31. **HORST Mewes**, *The Function of Religion in Tocqueville’s Theory of Democracy*, University of Colorado, Boulder, 1 March 2005, Web 24 September 2015
32. **IANNACCONE, Laurence**, *Why Strict Churches are Strong*, American Journal of Sociology 99 (1994), pp 1180-1211

33. **JEFFRIES ,JOHN W.** The "New" New Deal: FDR and American Liberalism, 1937–1945. *Political Science Quarterly*, Vol. 105, No. 3 (Autumn, 1990), pp. 397–418
34. **JELLEN TED G.** *Religion and Politics in the United States: Persistence, Limitations and the Prophetic Voice*, *Social Compass*, September 2006; vol. 53, 3: pp. 329-343.
35. **JONSEN Albert R & STRYKER Jeff, Editors**, *The Social Impact of AIDS in the United States*, National Research Council (US) Panel on Monitoring the Social Impact of the AIDS, Washington (DC): [National Academies Press \(US\)](#); 1993, σελ.117-153
36. **JUDIS, John B.**, *The Chosen Nation: The influence of Religion on US Foreign Policy*, Policy Brief, Carnegie Endowment for International Peace, 37, March 2005
37. **KAZIN, Michael**, *The end of the Christian Right*, *The New Republic*, 17 January 2012
38. **KENNEDY Duncan**, *American Constitutionalism as Civil Religion*, 19 NOVA L. REV. 909 (1995)
39. **KLEMP Nathaniel**, *The Christian Right: Engaged Citizens or Theocratic Crusaders*, *Cambridge Journal on Politics and Religion*, Volume 3, Issue 1, published online: 18 November 2009
40. **KING Randal E.**, *When worlds collide: politics, religion, and media at the 1970 East Tennessee Billy Graham Crusade*, *Journal of Church and State*, March 22, 1997
41. **KNUCKEY Jonathan**, *Religious Conservatives, the Republican Party and Evolving Party Coalitions in the United States*, *Party Politics*, October 1999; vol. 5, 4: pp. 485-496.
42. **LAWSON, Guy**. (2003, September). George W.'s personal Jesus. *Gentlemen's Quarterly*, 330-335, 394-399.
43. **LIENESCH Michael**, *Right-Wing Religion: Christian Conservatism as a Political Movement*, *Political Science Quarterly* 97:403-25
44. **LINDSAY Michael**, *Evangelicals in the Power Elite: Elite Cohesion Advancing a Movement*, *American Sociological Review*, February 2008; vol. 73, 1: pp. 60-82.

45. **MC DANIEL Eric & ELLISON Christopher G.** *God's Party? Race, Religion, and Partisanship over Time* Political Research Quarterly, June 2008; vol. 61, 2: pp. 180-191., first published on March 4, 2008
46. **MEAD Walter Russell**, *God's Country?* Foreign Affairs Sept/Oct 2006 p. 24-43
47. **MEAD Walter Russell**, *The Tea Party and American foreign policy* Foreign Affairs March/April 2011 p. 28-44
48. **MUDDE, Cas.** (2004) *'The Populist Zeitgeist'*, Government and Opposition, 39 (4), 542–563.
49. **MUDDE, Cas.** *The war of words defining the extreme right party family*, West European Politics, Volume 19, 1996 - Issue 2, 225-248
50. **NOVAK Michael**, *Democracy and Religion in America*, National Review, October 2002
51. **OLIVER Eric J. & WOOD Thomas J.**, *Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion*, *American Journal of Political Science*, Vol. 58, No. 4, October 2014, Pp. 952–966
52. **ONDERSIN Heather**, *What Scarlet O'Hara Thinks: Political Attitudes of Southern Women*, *Political Science Quarterly*, Volume 128, Number 2, Summer 2013
53. **PERLEY POORE Benjamin**, *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters and other Organic Laws of the United States*, Washington D.C: US Government Printing Office, 1877
54. **SCHLESINGER ARTHUR JR**, *Liberalism in America: A Note for Europeans*, from: *The Politics of Hope* (Boston: Riverside Press, 1962)
55. **SHMIDT D. CORWIN**, *Polarization and the Decline of the American Floating Voter*, *American Journal of Political Science*, Article first published online: 14 October 2015, DOI: 10.1111/ajps.12218
56. **SIDER Ronald J**, *Towards an evangelical political philosophy and agenda for Christians in the United States*, *Transformation: An International Journal of Holistic Mission Studies*, July 1997; vol. 14, 3: pp. 1-10.
57. **SMITH Rogers M.** *Religious Rhetoric and the Ethics of Public Discourse, The case of George W. Bush*, *Political Theory*, Vol 36, Issue 2, 2008

58. **TESSITORE, Aristide**, *Alexis De Tocqueville on the Natural State of Religion in the Age of Democracy*, *The Journal of Politics*, Vol.64, No.4 (Nov.2002), pp. 1137-1152
59. **TILLY Charles**, *Social Movements, 1768–2004*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
60. **UNNEVER James D. & CULLEN Francis T.** *Christian Fundamentalism and Support for Capital Punishment*, *Journal of Research in Crime and Delinquency*, May 2006; vol. 43, 2: pp. 169-197.
61. **VAN PROOIJEN Jan-Willem, KROUWEL Andre P.M & V. POLLE Thomas**, *Political Extremism Predicts Belief in Conspiracy Theories*, *Social Psychological and Personality Science* January 12, 2015
62. **VERBA, Sidney, LEHMAN SCHLOZMAN Kay and BRADY Henry** 1995. *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
63. **WALD Kenneth D., OWEN Dennis E. and HILL Samuel S.**, *Churches as Political Communities*, *American Political Science Review* 82:531-48
64. **WILCOX Clyde & JELEN Ted**, *Evangelicals and Political Intolerance*, *American Politics Research* 18(1): 25-46
65. **WILCOX Clyde & KILLIAN Mitchell**, *Do Abortion Attitudes Lead to Party Switching?* *Political Research Quarterly*, December 2008; vol. 61, 4: pp. 561-573., first published on March 22, 2008
66. **WILLS Garry**, *A country ruled by faith*, *New York Review of Books*, Oct 2006 p. 8-12

C. ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΩΝ – ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ-ΕΠΙΣΗΜΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΑΚΟΙ ΤΟΠΟΙ

1. **ΒΙΣΤΩΝΙΤΗ Α.** *Η χειραγώγηση της κοινής γνώμης, Πως οι νεοσυντηρητικοί κατάκτησαν τα μέσα ενημέρωσης για να διαχέουν τις ιδέες τους*, Το Βήμα 2 Δεκ 2006

2. **BLUMENTHAL Sydney**, *Christian Soldiers*, New Yorker, pp.31-37, July 18, 1994
3. **BOORSTEIN Michelle**, *Tea party, religious right often overlap, poll shows*, Washington Post, October 5, 2010, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2010/10/05/AR2010100501491.html>
4. **BRANNON Howse**, *Why The Social Justice of Karl Marx, Neo-Evangelicalism & The Vatican is Not Biblical, Published on Worldview Weekend* (<http://www.worldviewweekend.com>)
5. **BUMP Philip**, *Watch the Senate's ideological middle vanish over the last two decades*, The Washington Post, October 2nd 2014.
6. **BUMP Philip**, *There really are two Americas. An urban one and a rural one*, The Washington Post, October 21st 2014 https://www.washingtonpost.com/news/the-fix/wp/2014/10/21/there-really-are-two-americas-a-urban-one-and-a-rural-one/?utm_term=.3ff8180ddde9
7. *Collected Works of Abraham Lincoln. Volume 1. Lincoln, Abraham, 1809-1865* <https://quod.lib.umich.edu/l/lincoln/lincoln1/1:325?rgn=div1;view=fulltext>
8. **COONTZ Stephanie** *Why America changed its mind on gay marriage*, CNN October 13th 2014, <http://edition.cnn.com/2014/10/13/opinion/coontz-same-sex-marriage/index.html>
9. **DANFORTH C JOHN**, *In the Name of Politics*, The New York Times, op ed, March 30th 2005, http://www.nytimes.com/2005/03/30/opinion/in-the-name-of-politics.html?_r=0
10. *HEARING BEFORE THE COMMITTEE ON FOREIGN RELATIONS, UNITED STATES SENATE, 106th Congress, Second Session, June 14, 2000, σελ.3*
11. **Lexington**, *God and American diplomacy*, The Economist Feb. 8th 2003 p.62
12. **Lexington**, *God without the Godfather: How the religious right will get on without Jerry Falwell*, The Economist , May 17th 2007
13. **Lexington**, *When not in Rome: American Politicians call Europe a model of dysfunction. They should stop copying it*, The Economist, March 9th 2013
14. **LUCEY Katherine**, *In Iowa, Pastors Hold Major Sway 2016 Presidential Race*, Associated Press, 6 April 2015
15. **Lexington**, *Barack, Bibi and Iran*, The Economist, November 16th, 2013
16. **Lexington**, *The Loneliest Man in Congress*, The Economist, October 4th 2014

17. **Los Angeles Times, The Nation**, *General Casts War in Religious Terms*, October 13, 2003
18. **LOUGHLIN, Sean**. "Reagan cast a wide shadow in politics", July 6, 2004 CNN. Retrieved June 19, 2008.
19. [Voter News Service exit poll](#), reported in *The New York Times*, November 10, 1996, 28.
20. Voter News Service Data, November 11, 2000
21. Religious Landscape Survey στο <http://religions.pewforum.org/>
22. <http://www.pewforum.org/2009/02/04/religious-differences-on-the-question-of-evolution/>.
23. <http://www.pewforum.org/2009/04/16/religious-groups-views-on-global-warming/>
24. <http://www.pewforum.org/2011/02/23/tea-party-and-religion/>
25. <http://www.pewforum.org/files/2015/06/Catholics-climate-change-06-16-full.pdf>
26. <http://www.pewforum.org/2014/09/24/graphics-slideshow-changing-attitudes-on-gay-marriage/>,
27. http://www.nola.com/religion/index.ssf/2014/09/more_americans_think_religion.html
28. <http://ava.publicreligion.org/>
29. Time Magazine, October 10th 2006, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,1533448-1,00.html>,
30. http://www.washingtonpost.com/politics/conservative-sen-jim-demint-resigning-from-senate-to-head-conservative-think-tank/2012/12/06/3f815f26-3f81-11e2-a2d9-822f58ac9fd5_story.html
31. Republican Party Platform 1976, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=25843>
32. Republican Party Platform 1980, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>
33. Republican Party Platform, 1992 <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25847>
34. Republican Party Platform 1984, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25844>
35. Republican Party Platform 2004, <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=25850>

36. **SHENON, PHILIP** *Abortion Issue Holds Up Bill On Bankruptcy*, New York Times, April 30, 2002 <http://www.nytimes.com/2002/04/30/us/abortion-issue-holds-up-bill-on-bankruptcy.html>
37. <http://uselectionatlas.org/RESULTS/data.php?year=1980&datatype=national&def=1&f=0&off=0&elect=0>
38. <http://www.patheos.com/blogs/tmatt/1995/11/jimmy-allen-the-church-and-aids/>
39. <http://www.rightwingwatch.org/content/pat-robertson-marks-911-blaming-separation-church-and-state-inviting-radical-muslim-fifth-co>
40. <http://abcnews.go.com/Politics/story?id=121322>
41. <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/bush-god-told-me-to-invade-iraq-6262644.html>
42. <http://us.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/states/US/P/00/epolls.0.html>
43. <http://edition.cnn.com/ELECTION/2008/results/polls/#val=USPOOp1>
44. <http://www.centerforpolitics.org/crystalball/articles/religion-in-politics-a-look-at-data-from-the-new-american-values-atlas/>
45. <https://www.loc.gov/loc/lcib/9806/danbury.html>
46. https://www.cch.com/bankruptcy/bankruptcy_04-21.pdf
47. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A38308-2005Apr8.html??noredirect=on>